НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
"ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ"

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія «Філологічна»

Випуск 37

Острог — 2013

УДК: 81. 161. 2+
81. 111
ББК: 81. 2 Укр. +
81. 2 Англ.
Н 34

Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 9 від 25 квітня 2013 року).

Збірник затверджено постановою президії ВАК України
від 22 квітня 2011 року № 1-05/4

Редакційна колегія:
Архангельська А. М., доктор філологічних наук, професор;
Білоус П. В., доктор філологічних наук, професор;
Вокальчук Г. М., доктор філологічних наук, доцент;
Пасічник І. Д., доктор психологічних наук, професор;
Поліщук Я. О., доктор філологічних наук, професор;
Тищенко О. В., доктор філологічних наук, професор;
Хом'як І. М., доктор педагогічних наук, професор, академік АН ВШ України;
Яворська Г. М., доктор філологічних наук, професор.

Укладачі:
Ковальчук І. В., кандидат психологічних наук, доцент.
Коцюк Л. М., кандидат філологічних наук, доцент.
Новоселецька С. В., кандидат психологічних наук, доцент.

Н 34 Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». – Вип. 37. – 2013. – 340 с.

У збірнику містяться статті, присвячені проблемам сучасного мовознавства та порівняльного літературознавства, а також методиці навчання іноземних мов. Збірник рекомендовано науковцям, викладачам, студентам-філологам і всім, хто цікавиться філологічною наукою.

Адреса редколегії:
35800, Україна, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2,
Національний університет «Острозька академія»,
факультет романо-германських мов

© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2013

УДК 82.091

Baybuza M. I., Lipina V. I.,
Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Dnipropetrovsk

SPECIFIC FEATURES OF A. P. CHEKHOV'S SHORT STORIES

У статті розглядаються особливості оповідань А.П. Чехова. В ній проаналізовано стиль А.П. Чехова, розглянуті різні підходи до його бачення реальності, вивчено методи, що були використані в його прозі, і описано деякі інші особливості оповідань А.П. Чехова.

Ключові слова: *Chekhov's style, vision of reality, scientific approach, character, characterization, objectivity, finale.*

В статье рассматриваются особенности рассказов А.П. Чехова. В ней было проанализировано стиль А.П. Чехова, были рассмотрены разные подходы к его виденью реальности, изучены методы, использованные в его прозе, и описаны некоторые другие особенности рассказов А.П. Чехова.

Ключевые слова: *Chekhov's style, vision of reality, scientific approach, character, characterization, objectivity, finale.*

This article deals with specific features of A. P. Chekhov's short stories. It provides an analysis of A. P. Chekhov's style, outlines different approaches to his vision of reality, studies the methods used in his prose and describes some other peculiarities of A. P. Chekhov's short stories.

Key words: *Chekhov's style, vision of reality, scientific approach, character, characterization, objectivity, finale.*

It is not an exaggeration that A. P. Chekhov revolutionized the genre of short story; his subject matter and technique influenced many future short-story writers.

Chekhov's laconic precision, deceptively simple technique, unusual plot and a special kind of atmosphere attract many scholars. The current article is concerned with the **problems** connected with Chekhov's specific technique and other peculiarities of his short stories.

The **topicality** of the present research lies in popularity of Chekhov's short stories not only in post-Soviet states, but also in many other countries.

The **aim** of this study is to provide an analysis of specific features of A. P. Chekhov's short stories.

In order to achieve this aim it is necessary to solve the following **tasks**:

– to outline the interpretations of A. P. Chekhov's vision of reality;
– to analyze the peculiarities of A. P. Chekhov's prose style;
– to do a detailed analysis of the techniques Chekhov employs in his short stories;
– to examine the ways, in which the concept of scientific objectivity is realized;
– to review the peculiarities of plot in A. P. Chekhov's short stories.

A. P. Chekov's short stories evoke a lot of controversial issues, such as many interpretations of Chekhov's vision of reality, laconic style, story structure, objectivity, attention to detail, deep subtext. This article concentrates on some of them.

The analysis of last researches and publications. The peculiarities of A. P. Chekhov's short stories have been reviewed by many literary critics. A. Gornfeld, T. W. Clyman, R. Lynd, J. A. P. Katzer made significant contributions to the problem.

This article is devoted to such **insufficiently examined issues** as speech as a means of characterization in A. P. Chekhov's short stories, the author's attitude of indifference to his characters, a means of implementing implication.

The **scientific value** of the research lies in presenting new insights of A. P. Chekhov's short stories.

Chekhov's minimalistic prose style avoids any extended descriptions, too many details and repetitions as well as superfluous comments. The peculiarities of his compositional devices are most spectacular in those instances where the author confronted the problem of chronologically depicting a process extending over a period of years. The stages of his heroes' lives pass before the reader. Chekhov shows the entire life of a man in a brief manner that, nevertheless, allows depicting the most essential events that help to reveal the inner world of a character.

The dominant features of his style are detachment from his characters, a cool, gaunt and economic diction, relieved only by periodic bursts of lyricism, and the substitution of nuance and symbol for statement.

Chekhov's vision of reality is a very disputable question. Some critics argue that the view expressed in Chekhov's plays and short stories is pessimistic, others that it is progressive and optimistic. There have even been critics who deny that Chekhov had any overall vision at all. For instance, Maurice Valency assumes that a writer can simply describe life without having any world view underpinning that description. According to Valency, Chekhov «had no theory of life to expound, no point to make, no thesis. It is quite unnecessary for the understanding of his drama to discuss his world view. If he had anything of the sort, it was irrelevant to the subject of his art. His great talent lay in his sensitive depiction of life around him, the physical and psychic landscape in which he lived» [10, p. 184].

The nature of Chekhov's vision of reality expressed in his short stories attracts both critics and readers. This interest can be explained by the fact that Chekhov's world view is concerned not only with the artist, but with the whole man. The analysis of Chekhov's works proves that the sense of social responsibility takes an important part in Chekhov's overall vision of reality. It was not Chekhov's manner to outline his world view in the explicit form, but his vision is always implied in his works.

© Baybuza M. I., Lipina V. I., 2013

It is necessary to differentiate the text and subtext in order to communicate Chekhov's vision of reality. The text shows «life as it is», while the subtext implies «life as it ought to be». Chekhov's characteristic method of creating a subtext is to suggest that his characters live two lives. One is the external life presented in the text which includes the characters' actions, their environment, and how they appear objectively to other characters. The other life is an internal one which includes the characters' hopes, beliefs and aspirations, as well as their subjective view of themselves and of life. To reveal both inner and outer lives of his heroes Chekhov uses narrative commentary.

The meaning and intention of all Chekhov's works extend far out beyond the contemporary social context. Chekhov depicts a world with its purposeless absurdity because humanity has failed to make life meaningful. His works imply that it is of high importance to have some purpose in life and some degree of social conscience.

It deserves to be mentioned that Chekhov believed the literary artist should perform the dual function. The first function of the artist, Chekhov claims, is to depict life accurately but the second function he suggests expresses the artist's vision of reality, his attitude towards life [3, p. 243].

Chekhov developed a means of showing 'life as it is' and 'life as it should be' by finding a way to present the second function indirectly, through implication.

Chekhov is a master of internal drama. In a typical Chekhov's story the drama is conveyed indirectly. It occurs within a given character. Suggestion and significant detail are techniques he employs to achieve psychological realism. Every detail in Chekhov's stories has its own function in penetrating into the inner world of the character. Insignificant events, as they seem first, help the author to capture the drama of his characters.

Chekhov's works prove that he was a materialist. In his short stories he gives the analysis of human behaviour in a wholly scientific manner [3, p. 143-144]. The scientific methods are applied in all his writings. In particular he employs the concept of scientific objectivity in all of his stories. According to A. P. Chekhov «a writer should be as objective as a chemist» [6, p. 42].

Chekhov was against cliched literary stereotypes. He chose simple, everyday themes and ordinary people. R. Lynd pointed out that «there has, I think, never been so wonderful an examination of common people in literature as in the short stories of Tchehov. His world is thronged with the average man and the average woman» [9, p. 171-177].

Chekhov expresses no viewpoint in his depictions of life. He does not place judgments on the actions of his characters. He believed in a good side of man [6, p. 136]. Chekhov is considered to be a realist because he asserted that «literature is called artistic when it depicts life as it is» [6, p. 41] and always tended to implement this idea in his writings. Vladimir Yermilov singled out one of the main techniques that Chekhov employed in order to emphasize a gap between the beauty of nature and the ugliness of human behavior: «The beauty of nature is used as a constant criterion in evaluating a given social reality and as a reminder of what it could and should be like on this lovely earth» [8, p. 126]. Chekhov depicted this gap to show his readers «how bad and dreary your lives are!» [4, p. 14].

Chekhov keeps his artistic vision clear by his attitude of indifference. Indifference helps him to see things clearly and make no judgments.

A. P. Chekhov portrays his characters instead of labelling them; but the portrait itself is the judgment. The absurdity of their behavior makes them ugly, both morally and materially.

Speech is one more peculiarity of Chekhov's style and his greatly favoured method of characterization. In his works the devices of speech characterization reached great depth and stylistic subtlety. Incomplete sentences, repetitions, colloquial language are bright features of speech in Chekhov's stories. The significant role in characterization also belongs to lengthy pauses, which occur in the tensest situations.

Chekhov tried to avoid descriptions of the mental states of his characters. He asserted that characterization should be based on depicting the heroes' physical actions rather than thoughts [6, p. 37]. Chekhov uses brief statements to describe the actions. Adjectives and adverbs do not provide any information concerning the author's attitude toward the events. Andrew Durkin truly notes that «the one verb dealing with inner experience – 'he thought' – does not specify the content of that thought» [7, p. 124]. Thus Chekhov leaves to a reader to determine his attitude to the actions described.

Another peculiar characteristic of Chekhov's style is signposting. Signposts follow various lines which often intersect. This literary device is widely used for describing the path of Doctor Starcev's life [5, p. 55-72].

Chekhov ignores traditional ideas of plot. There is no outcome in his stories, no problems are solved. It's not his manner to answer questions, but to ask them. He leaves to a reader to sort out the controversial issues.

There is something scholarly in his approach to the structure of a story; he divided it into distinct parts, and for each of them he had carefully reasoned methods for the creative embodiment of his ideas [2, p. 107-118].

In the beginning he does not give any complicated descriptions or biographies of his characters. A hero is usually characterized in several lines. Chekhov believed that even without the help of specific introductions an active reader would reconstruct what was most important in the hero's past life; he would do this through a skillfully depicted present, and if something in the past remained unknown to such a reader, then to balance it, a more substantial danger would be avoided: that of the diffusion of an impression which a superabundance of particulars creates.

Of the three classical elements of structure – the beginning of the plot, the development of the plot, and the finale – it seems that Chekhov was most concerned with the finale. It is not without good reason that in his statements on matters of structure, considerations about the finale occupy the foremost place. The sharp changes in Chekhov's poetics over the course of years are observable best of all in his finales: both the theory and practice of the writer's early years not only differ from those of his later period, but they are often in direct contrast.

A classic example of his finale characteristic of the highest level of his creativity can be observed in «The Lady with the Little Dog» – one of Chekhov's masterpieces. There is a description of the story's two protagonists in one of the stolen moments of bitter «happiness» which seldom fell to their lot:

«And it seemed that in just a short while the solution would be found, and then a new, wonderful life would begin; and it was clear to both of them that the end was still far off and that the most complicated and difficult part was only just beginning» [5, p. 28-42].

This ending deserves very close attention. Here, with direct, exact words, the very thing which is the real essence of Chekhov's finales in almost all the works of his mature stage of creativity is expressed openly, leaving nothing to implication.

Even if it is accidental, with no deliberate intention on the part of the author, that the quoted «end» of «The Lady with the Little Dog» ends with the word «beginning», it does not keep us from seeing that the same word could have been used in the finales of «The Duel», «The House with the Mezzanine», «The Betrothed», «My Life», «An Unknown Man's Story», and many other stories, which are still read with deep interest in spite of the fact that «the particular situations» from which they were created have almost completely disappeared into the past. These endings of Chekhov's stories announce that in the life process depicted by the author a certain stage was completed – and only that. The process continues, a new phase begins which is more important than the one depicted, but it is the reader himself who must create it: Chekhov places his courageous hopes on the creative cooperation of the reader, for whom he nonetheless has created all the necessary prerequisites for successful understanding.

A. G. Gornfel'd in his article «Чеховские финалы» noticed a peculiar feature of the finale in many Chekhov stories: the author breaks with his hero at the moment when the hero falls to thinking, becomes absorbed in thought after experiencing the events described. This, of course, is not a chance repetition of a device. The thoughts and reflections of the hero are a projection of the presumed thoughts of the reader. They are the sort of thing which comprise the goal of the author's efforts. It is natural that the most intensive work in the reader's mind be directed towards the crowning of the work, toward the completion of the work when all the images and events before the reader's eyes which constitute the segment of life portrayed have passed. Hence the attention Chekhov gave specifically to the finale [1, p. 168-179].

Finales are extremely important structural elements in A. P. Chekhov's stories, as they encourage readers to think deeply and perceive the familiar things clearly.

Anton Chekhov is recognized for his originality. He wrote about ordinary events and the relationships of people in small towns and villages. Chekhov employed a variety of techniques, including pacing and word choices that paint imagery, create his characters and reveal their changing moods.

The main principles of his style are laconic precision, total objectivity, truthful descriptions of persons and objects, implication, extreme brevity, audacity and originality as well as compassion.

The results of the current research can be used in lectures on literary disciplines and in practical courses.

References:

1. Горнфельд А. Чеховские финалы [Текст] / А. Горнфельд // Нева. – 2009. – Выпуск №12. – С. 168-179.

2. Anton Cexov as a Master of Story-Writing: Essays in Modern Soviet Literary Criticism [Text] / translated [from the Russian] and edited by L. Hulanicki and D. Savignac – The Hague, the Netherlands : Mouton, 1976. – 204 p.

3. Chekhov A. Anton Chekhov's Life and Thought: Selected Letters and Commentaries [Text] / A. Chekhov / translated [from the Russian] and edited by S. Karlinsky. – Evanston : Northwestern University Press, 1997. – 494 p.

4. Magarshack D. Chekhov: A Life [Text] / D. Magarshack. – Westport : Greenwood Pub Group, 1953. – 400 p.

5. Chekhov A. Stories of Chekhov [Text] / A. Chekhov. – Los Angeles : CreateSpace Independent Publishing Platform, 2011. – 192 p.

6. Chekhov A. The Portable Chekhov [Text] / A. Chekhov / translated [from the Russian] and edited by A. Yarmolinsky. – UK : Penguin Classics, 2013. – 640 p.

7 .Clyman T. W. A Chekhov Companion [Text] / T. W. Clyman. – Westport : Greenwood, 1985. – 347 p.

8. Katzer J. A. P. Chekhov, 1860-1960 [Text] / J. Katzer. – Moscow : Foreign Languages Publishing House, 1960. – 126 p.

9. Lynd R. Old and New Masters [Text] / R. Lynd. – New York : Charles Scribner's Sons, 1919. – 235 p.

10. Valency M. The Breaking String [Text] / M. Valency. – London : Oxford University Press, 1966. – 184 p.

УДК 811.13'1:007(061.1ЄС)

Gountchik I. O.,
de l'Université Nationale Est Européenne Lessia Oukraïnka
Raffier Vincent,
Université Paris Dauphine

LES TRAITS SPÉCIFIQUES DE LA COMMUNICATION INTERCULTURELLE DANS L'UNION EUROPÉENNE ET DANS LES PAYS VOISINS

Le travail est accompli à la chaire des langues romanes et de l'interlinguistique de l'Université Nationale Est Européenne Lessia Oukraïnka

У статті проаналізовано специфічні особливості внутрішньої культурної комунікації в країнах Європейського Союзу й у сусідніх країнах. Внутрішню культурну комунікацію досліджено через призму права. Феномен розглянуто на різних рівнях, таких як інституції, країни, місцеві товариства. Що ж до сусідніх країн, то докладно проаналізовано Швейцарію, Україну та Росію.

Ключові слова: *внутрішньокультурна комунікація, Європейський Союз, інституції, країни, Швейцарія, Україна, Росія, конституція, мова, право, офіційна мова.*

В статье анализируются специфические особенности внутренней культурной коммуникации в странах Европейского Союза и в соседних странах. Внутренняя культурная коммуникация исследуется сквозь призму права. Феномен рассматривается на разных уровнях, таких как институции, страны, местные сообщества. Что касается соседних стран, то всесторонне проанализированы Швейцария, Украина и Россия.

Ключевые слова: *внутрикультурная коммуникация, Европейский Союз, институции, страны, Швейцария, Украина, Россия, конституция, язык, право, официальный язык.*

This article deals with the specific features of intercultural communication in the European Union and neighbouring countries. We study the intercultural communication in the European Union and some neighbouring countries, by the mean of language through the prism of law. In this article we will see this phenomenon at different levels, that is to say, Institutions, European Member States and local authorities. Regarding neighboring countries we study successively Switzerland, Ukraine and Russia.

Key words: *intercultural communication, the European Union, institutions of the European Union, states, Switzerland, Ukraine, Russia, constitution, language, law, official language.*

Dans cet article on analyse les traits spécifiques de la communication interculturelle dans l'Union européenne et dans les pays voisins. On étudie la communication interculturelle par le biais de la langue vue par le prisme du droit. Nous verrons le phénomène à différents niveaux, c'est-à-dire les institutions, les Etats membres et les collectivités locales. Concernant les Etats voisins nous examinons successivement la Suisse, l'Ukraine et la Russie.

Les mots clés: *communication interculturelle, l'Union Européenne, Institutions communautaires, Etats membres, Suisse, Ukraine, Russie, constitution, langue, droit, langue officielle.*

La mise du problème scientifique et son importance. Les langues sont l'élément le plus visible de la communication interculturelle. Que ce soit dans l'Union Européenne et dans les pays voisins, les réglementations et les politiques montrent l'importance des langues officielles. Leur étude permet de mieux comprendre la communication interculturelle.

L'actualité du sujet. Concernant les modifications du droit relatives aux langues et donc à la communication interculturelle, on peut citer l'entrée d'un nouveau membre dans l'Union Européenne le 1er juillet 2013, la Croatie, qui entraîne une modification du droit pour l'adoption d'une nouvelle langue officielle pour l'Union Européenne: le croate. Concernant les pays voisins, l'exemple le plus marquant dans l'actualité est la loi sur les langues régionales en Ukraine adoptée en août 2012, et dont la dernière modification date de novembre 2012. Cette loi a beaucoup été commentée dans la presse ukrainienne et dans la presse étrangère.

L'exposé de la matière essentielle et l'argumentation des résultats obtenus de la recherche. Dans cet article nous proposons d'examiner la communication interculturelle par le biais de la langue vue par le prisme du droit.

La communication interculturelle permet pour Olivier Arifon, Professeur en Sciences de l'Information et de la Communication de l'Université Libre de Bruxelles, de «donner à comprendre les codes et références – dans des dimensions de nature variable – de soi et de l'autre et des deux cultures»[3].

Cette étude sera réalisée surtout par le biais du prisme du droit et nous nous concentrerons sur les langues.

Nous étudierons comment l'Union Européenne en tant que telle donne à comprendre ses codes et ses références, à différents niveaux dans l'Union Européenne.

Concernant les pays voisins nous nous limiterons à la Suisse, l'Ukraine et la Russie. Nous avons choisi ces trois pays, car ils présentent de grandes différences intrinsèques.

La communication interculturelle dans l'Union Européenne. Pour la communication interculturelle dans l'Union Européenne, les évolutions ont lieu à différents niveaux: au niveau des institutions européennes, au niveau des Etats membres et au niveau des collectivités locales ou des organismes publics.

Les institutions de l'Union Européenne jouent un rôle très important par leurs actions. La communication interculturelle est rendue nécessaire par la composition de l'Europe qui comporte des Etats membres avec notamment des langues officielles différentes. Aussi aujourd'hui l'Union Européenne a vingt trois langues officielles, ce qui implique notamment de nombreux traducteurs. Mais ils ne sont pas les seuls concernés, car, la communication interculturelle au sein des institutions de l'Union Européenne est nécessaire pour des fonctionnaires originaires de 27

© Gountchik I. O., Raffier Vincent, 2013

pays, afin que l'Europe puisse avancer. Dans les trois villes qui abritent les institutions communautaires: Bruxelles, Luxembourg et Strasbourg, la communication interculturelle a été sublimée par l'Europe. En effet les fonctionnaires, en plus de comprendre la langue de leurs collègues, doivent également comprendre leur manière de travailler qui peut être différente de la leur.

Le rôle direct de l'Union Européenne dans la communication interculturelle est très important en son sein, ce qui est également le cas pour certains des mécanismes qu'elle a créés.

L'immigration en Europe a changé avec l'Union Européenne, car de nouvelles formes de mobilité sont apparues avec l'Union Européenne.

Tout d'abord le droit européen permet la libre circulation des personnes, donc il favorise cette mobilité.

Ensuite l'Europe a créé des programmes qui facilitent, voir même encouragent ces mobilités à différents âges de la vie. Il s'agit non seulement du programme Erasmus le plus connu (une étude approfondie a d'ailleurs été menée pour analyser le lien entre mobilité Erasmus et communication interculturelle), mais également des programmes : Comenius au niveau scolaire, Leonardo da Vinci pour les jeunes professionnels et Grundtvig pour les personnels d'organismes chargés de la formation des adultes [5].

Pour une présentation plus détaillée de ces programmes, voir la fiche du Ministère Français des Affaires Etrangères.

Le programme «Erasmus pour tous» prévoit cinq millions de bénéficiaires potentiels. Il remplacerait tous les programmes existants avec pour résultat de doubler le nombre de bénéficiaires.

Ce qui va dans le sens d'une augmentation de la communication interculturelle.

Ainsi, le jeune adulte vivant dans l'Union Européenne a souvent découvert, par la pratique, la communication interculturelle lors de ses études ou d'une expérience professionnelle en Europe, en vivant par lui même cette situation dans un pays qui n'est pas le sien.

En plus des programmes visant les citoyens Européens individuellement, l'Europe a mis en place une façon de découvrir les cultures des autres pays membres de façon plus organisée, mais également plus large, car elle concerne tous les aspects de la culture, ceci par le biais des Années Européennes de la culture. Celles-ci ont un double objectif, à la fois de faire connaître un nouveau lieu en permettant un meilleur accès à la culture dans ce lieu, mais également à faire découvrir les différents aspects de la culture, ce qui constitue un des objectifs imposés : «mettre en valeur la richesse et la diversité des cultures européennes» [9]. Ainsi par exemple la ville de Marseille, qui est une des deux capitales européenne de la culture pour 2013, a notamment invité un photographe Tchèque ce qui permet de découvrir d'autres regards sur la culture.

Toutes ces actions menées par l'Union Européenne en faveur de la communication interculturelle ne signifient pas que les accords entre Etats et les politiques étatiques dans ce domaine ont disparu.

Prenons le cas de l'Allemagne et de la France : si 2013 marque le cinquantième anniversaire du Traité de l'Élysée, l'une de ses principales modalités est la fondation de l'Office franco-allemand pour la jeunesse, qui a pour mission «d'approfondir les liens qui unissent les enfants, les jeunes, les jeunes adultes et les responsables de jeunesse des deux pays. A cet effet, il contribue à la découverte de la culture du partenaire, encourage les apprentissages interculturels, favorise les mesures de qualification professionnelle, renforce les projets communs d'engagement citoyen, sensibilise à la responsabilité particulière de la France et de l'Allemagne en Europe, et incite les jeunes gens à apprendre la langue du pays partenaire» [10].

On voit bien ici que la communication interculturelle est l'essence même de la coopération franco-allemande.

Les modes de communication interculturelle réalisés par plusieurs Etats n'ont pas entraîné la fin des actions menées par les États seuls,ou par le biais de leurs collectivités ou de leurs administrations. Au contraire la dimension interculturelle des communications est de plus en plus prise en compte.

Tout d'abord certaines actions des collectivités locales ou de leurs administrations en faveur de la communication interculturelle sont la conséquence de programmes Européens, car pour y participer il faut avoir une connaissance linguistique avancée. Cela favorise ainsi les programmes initiés par les Etats dans d'autres pays. Ces Etats ont créé des organismes pour remplir ces missions; par exemple pour la France ce sont les Alliances Françaises, pour l'Allemagne les *Goethe-Institut*, pour l'Angleterre les *British Council*.

Ensuite, d'autres actions sont des initiatives de collectivités locales comme les «Eurockéennes de Belfort» (en France) ou bien le «mois Européen de la photographie» à Berlin (en Allemagne) [1].

La communication interculturelle est bien présente dans l'Union Européenne à plusieurs niveaux. En ce qui concerne les pays voisins la situation est variable, elle dépend du pays choisi, et le plus souvent c'est en fonction de l'histoire de ce pays ou des lois, mais ce n'est pas toujours le cas.

Nous allons étudier successivement : la Suisse, l'Ukraine et la Russie.

La communication interculturelle dans les pays voisins de l'Union Européenne. Pour étudier la communication interculturelle en Suisse, en Ukraine et en Russie, nous nous concentrerons sur les dispositions législatives ou constitutionnelles relatives aux langues. Car elles expriment les buts des pays et, en principe, le droit applicable.

Le Cas de la Suisse. Plus qu'un Etat voisin de l'Union Européenne, la Suisse se trouve au centre de l'Union Européenne sans en être membre.

La communication interculturelle est l'un des fondements de la Suisse, car le pays a quatre langues officielles et nationales et il assure la promotion de ces langues de manière très forte, en effet, c'est inscrit dans la «Constitution fédérale de la Confédération Suisse» [11].

La confédération soutient les langues officielles ou nationales moins usitées en leur accordant un soutien financier. Ainsi trois millions d'Euros «sont consacrés à promouvoir les langues et les cultures romanches et italiennes [3].

Ainsi en Suisse les autorités font tout pour assurer cette communication interculturelle.

En outre la Suisse s'étant associée avec l'Union Européenne dans le Cadre du programme Eures (EURopean Employment Services), cela va favoriser la communication culturelle, notamment dans le domaine des langues. Un Conseiller Eures pour la Suisse s'est rendu à Tallinn en 2011 pour présenter les opportunités d'emplois aux Estoniens avant la levée des restrictions de mobilité pour les pays ayant rejoint l'Union Européenne en 2004. Cette levée des restrictions favorise encore plus la communication interculturelle en facilitant l'installation de citoyens de pays pas très représentés en Suisse.

L'évolution des langues est suivie et analysée lors des recensements en Suisse, et on voit apparaître, en plus des langues officielles, des langues non nationales qui représentaient 0,7 % en 1950 et représentent 9 % en 2000 [2]. Ainsi la communication interculturelle augmente d'autant que ce ne sont pas toujours les mêmes langues (autres que nationales et officielles). En l'an 2000 les langues de l'ex-Yougoslavie et l'albanais ont remplacé l'Espagnol (qui dominait en 1990) comme langues (autres que nationales et officielles) les plus parlées en Suisse. L'espagnol étant d'ailleurs dépassé par le Portugais [6, p.11].

En Suisse la communication interculturelle, pour sa partie linguistique, est bien encadrée par la constitution. Pour les langues non nationales et officielles la situation est complexe, car changeante et peut difficilement être régulée par la loi de manière directe.

Le cas de l'Ukraine. Contrairement à la Suisse, l'Ukraine n'est pas au milieu de l'Europe, mais elle a également une frontière avec quatre Etats membres de l'Union Européenne. Cependant la communication interculturelle concernant les langues est très différente.

La communication interculturelle en Ukraine, particulièrement en ce qui concerne les langues, a une histoire chaotique notamment pendant la période soviétique sous laquelle le statut de la langue ukrainienne a beaucoup évolué. Comme l'explique Leonore Grenoble : on est passé d'une interdiction totale avant 1919, à des mesures en faveur de l'Ukrainien, et à la cohabitation des deux langues sans rendre l'ukrainien, langue officielle [4, p.84]. Puis de 1938 à 1958, seule la langue Russe était admise. A partir de 1958 l'Ukrainien recommença à se développer mais sans avoir le statut de langue officielle, et sans jamais être à égalité avec le Russe.

En 1989 le gouvernement Ukrainien proclama le statut officiel de la langue ukrainienne.

La Constitution ukrainienne dans l'alinéa premier de son article 10 proclame que l'Ukrainien est la langue officielle, puis l'alinéa 3 dispose que le Russe et les langues des minorités doivent être garantis, et protégés par l'Ukraine. La constitution va même plus loin dans le domaine de la communication interculturelle, car l'alinéa 4 demande à l'Etat Ukrainien de «promouvoir l'apprentissage des langues de communication internationale» sans toutefois citer lesquelles [8].

Aussi l'amélioration du statut d'une langue, l'ukrainien avant 1938 et le russe en 2012, semble aller dans le sens d'une communication interculturelle, mais elle est créatrice de tension entre les différentes communautés linguistiques.

Depuis août 2012, la situation a évolué, une loi a été votée le 3 juillet 2012: cette loi crée le statut de langues régionales qu'elle définit comme «un langage qui est utilisé traditionnellement sur un territoire d'un État par des ressortissants de cet État qui constituent un groupe plus petit numériquement que le reste de la population de cet état, et / ou différent de la langue officielle de cet État». Le seuil fixé par cette loi est en principe un groupe regroupant au moins 10 % de la population. Cette loi confère de nouveaux droits aux langues régionales comme l'utilisation possible dans les instances municipales et la protection de cette langue régionale. La langue officielle reste l'Ukrainien [8].

En raison de l'histoire de l'Ukraine et de raisons géopolitiques, il n'est pas sûr que cette loi ait favorisé la communication interculturelle, car les communautés linguistiques se retrouvaient en opposition frontale. L'évolution chaotique pour les langues pourra avancer grâce à d'autres éléments de la culture du pays.

La situation Ukrainienne est chaotique contrairement à celle de la Russie.

Le cas de la Russie. La Russie présente une particularité intéressante pour la communication interculturelle, notamment pour les langues. Ainsi, alors que la Constitution de la Fédération de Russie article 68 alinéa 1 dispose que «la langue russe est une langue officielle sur tout le territoire de la Fédération de Russie», les deux autres alinéas de l'article 68 n'empêchent pas l'usage des autres langues comme langue(s) officielle(s) dans les Républiques et garantissent le droit des peuples à préserver leur langue maternelle [7].

La République du Tartarstan a un statut différent pour les langues, car l'alinéa 1 de l'article 8 de la Constitution de la République du Tartarstan dispose que «Les langues tatares et russes sont les langues nationales dans la République du Tatarstan» [7].

La constitution de cette république va même plus loin pour la communication interculturelle, comme on peut le voir dans le premier alinéa de cette Constitution qui dispose que ce texte exprime «la volonté du peuple multinational de la République du Tatarstan et du peuple tatar» L'article 3 confirme ce point en donnant la citoyenneté au peuple multinational de la République du Tatarstan.

Cette constitution va beaucoup plus loin que la prise en compte des langues. Son article 12 dispose que «la République du Tartarstan doit reconnaître la diversité idéologique», l'article 14 insiste sur la préservation et le développement de la culture Tatare et son article 30 protège les cultures nationales des autres personnes vivant dans la République du Tatarstan [7].

Ce qui montre que l'importance de la communication interculturelle est bien prise en compte selon les spécificités locales et nationales concernant les langues au niveau des Constitutions de la Fédération de Russie et des Républiques.

La conclusion et les perspectives des recherches suivantes. Ainsi, la communication interculturelle est de plus en plus développée que ce soit dans l'Union Européenne ou dans les pays voisins notamment en ce qui concerne les langues. Dans les pays voisins le développement de la communication interculturelle par langues est assuré par le droit, et le plus souvent le droit le plus fort et le plus symbolique du pays: la Constitution.

Le droit étant en perpétuelle évolution, il essaie de s'adapter aux évolutions de la communication interculturelle avec pour but la protection du droit des minorités. D'ailleurs le Conseil de l'Europe, une institution regroupant les membres de l'Union Européenne et beaucoup d'Etats voisins, s'intéresse beaucoup à la communication interculturelle par le biais de langues. Il a adopté le 5 novembre 1992, entrée en vigueur le 1er mars 1998, la Charte européenne des langues régionales ou minoritaires qui est l'un des outils de promotion de la communication interculturelle qui justifierait dans son cadre une étude particulière.

Література:

1. Arifon O. Regard et distance dans la communication interculturelle : observations ethnologiques et méthodologiques // Cahiers ethnométhodologie. – 2010. – №4. – P. 37-45.

2. Constitution fédérale de la Confédération suisse. – Berne : Centre des publications officielles, 1999. – P. 17.

3. La protection des langues minoritaires en Europe: vers une nouvelle décennie Edition du Conseil de l'Europe. – Strasbourg, 2010. – P. 97.

4. Leonore Grenoble. Language policy in the Soviet Union / Grenoble Leonore. – Kluwer Academic Publishers. – 2006. – P. 83-85.

5. Mathilde Anquetil. Mobilité Erasmus et communication interculturelle / Anquetil Mathilde. – Berne, 2006. – 342 p.

6. Recensements fédéraux de la population office fédéral de la statistique // Revue française de droit constitutionnel. – 2006. – № 65. – P. 9-12.

7. Конституция Российской Федерации. – Омск : Омск. ун-т, 2009. – 405 с.

8. Конституція України. Офіційне видання. Прийнята на У сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К. : Вид. дім «Інюре», 2004. – 104 с.

9. Le site officiel des Eurockéennes de Belfort http://www.eurockeennes.fr/

10. Le site officiel du mois européen de la photographie (en Anglais ou en Allemand) http://www.mdf-berlin.de/en/about-us/emop-berlin/

11. Article 4 de la Constitution fédérale de la Confédération suisse http://www.admin.ch/ch/f/rs/101/a4.html

УДК 811.112.2'42

Halytska O. B.,
Osteuropäische Nationale Lessja-Ukrainka-Universität

HECKEN IM DEUTSCHEN ÖKO-DISKURS

У статті розглянуто роль хеджінгу (хеджування) в організації дискурсної структури. В центрі уваги передусім комунікативно-прагматичні функції, які хеджінг може виконувати в німецькому екологічному дискурсі.
Ключові слова: *хеджінг (хеджування), німецький екологічний дискурс.*

В статье рассматривается роль хеджинга в организации дискурсной структуры. В центре внимания прежде всего коммуникативно-прагматические функции, которые хеджинг может выполнять в немецком экологическом дискурсе.
Ключевые слова: *хеджинг, немецкий экологический дискурс.*

The article deals with the role of hedges (hedging) in organizing discourse structure. Attention is paid, first of all, to the communicative-pragmatic functions hedges may perform in the German ecological discourse.
Key words: *hedge (hedging), German ecological discourse.*

Im vorliegenden Beitrag geht es um die Rolle der Hecken bei der Diskursstrukturierung. In dieser Untersuchung steht das kommunikativ-pragmatische Potenzial der Hecken im Vordergrund.
Schlüsselwörter: *die Hecke, der deutsche Öko-Diskurs.*

Die so genannte «kommunikativ-pragmatische Wende» seit Mitte der 1970er Jahre lässt auch die Frage nach der Weiterentwicklung des Hecken-Begriffs unter diskursanalytischer Perspektive aktuell erscheinen. Bevor wir uns der Rolle der Hecken bei der Strukturierung des Öko-Diskurses zuwenden, müssen wir uns mit der Frage befassen, was mit dem Begriff «Hecke» (oder auch «Heckenausdruck») eigentlich gemeint ist.

Unter dem Terminus «Hecke» (vgl. eng.: hedge, hedging, hedging devices) versteht man ein vielschichtiges Phänomen, das zu einer Pluralität von Ansätzen bei unterschiedlichsten Einschätzungen führte [2; 4; 5].

Die «Hecke» geht auf George Lakoff (1972) zurück: Hecken modifizieren in der Regel Prädikate (im Sinne der Formalen Logik) hinsichtlich der Zugehörigkeit zu einer Kategorie [5, s. 221-271]. Lakoffs Konzept konnte nur eine erste Stufe in dem Erkennen eines sprachlichen Phänomens sein.

Seit Mitte der 1980er Jahre begannen die Linguisten die «Hecke» stärker unter kommunikativ-pragmatischer Perspektive und unter dem Einfluss der Diskursanalyse zu betrachten [1; 6; 7]. Damit entfernten sie sich zunehmend von dem Lakoffschen Pioniermodell, das damit in andere Bahnen gelenkt wurde. Einerseits werden dabei ausschließlich Indikatoren der Unbestimmtheit analysiert, die der Abschwächung oder Abmilderung der Gewissheit oder auch der Einschränkung der Verantwortung des Textverfassers dienen (vgl. J. House, G. Kasper [4]). Andererseits erhält die Heckenforschung im Rahmen der Diskursanalyse, die Sprechakthandlungen unter interaktionsrelevanter, personaler und textueller Perspektive sieht, ein neues Gesicht und weitere Impulse durch die Untersuchungen von E. F. Prince, J. Frader, Ch. Bosk (1982) mit der dichotomen Unterscheidung von «Approximators» und «Shields» [7, s. 83-97] und von Skelton (1997) mit der Trichotomie «Comment on Truth-Judgement», «Comment on Value-Judgement» und «Hedges» [8, s. 42-63] u. a. Gudrun Clemen [2] ist der Meinung, dass der Aussagewert heckenfunktionaler Sprachmittel nicht in isolierten Lexemen liegt, denn Heckenfunktion, ko– und kontextgebunden, entsteht erst im sprachlichen Handeln. Heckenmarkierungen werden außerdem zur Stützung der interpersonalen Beziehungen verwandt, um subjektive Verfasserkommentierung und –einstellung zum Ausdruck zu bringen. Die Hecke im Diskurs könnte eine «kommunikativ begründete Vorsicht» [2] sein.

Das zuvor Gesagte trifft auch für den das Phänomen Hedging in besonderer Weise prägenden Höflichkeitsaspekt zu [1; 2]. In der ukrainischen Literatur wird der Höflichkeitsaspekt innerhalb der Heckentheorie vordergründig behandelt [1].

Das Ziel dieses Beitrags ist es, auf die Zusammenhänge zwischen Hecken und der Diskursstrukturierung einzugehen, indem sie metakommunikative Einschübe im ökologischen Diskurs des Deutschen erlauben. Da sich das untersuchte Korpus aus deutschsprachigen ökologischen Texten, die thematisch dem Bereich «Umweltpolitik» zuzuordnen sind, zusammensetzt, gehen wir von dem Verständnis eines ökologischen Diskurses aus, der sich durch eine Reihe von spezifischen (vor allem sprachlichen) Merkmalen auszeichnet. Bei der Diskursstrukturierung weist die Hecke einen vielfältigen sprachlichen Ausdruck auf. Die Bandbreite des heckenmässigen Gebrauchs reicht von Modalitätsausdrücken (Modalwörter, Modalverben im performativen Gebrauch – oft unter Mitwirkung abtönender Modalpartikeln), nicht zuletzt geltungseinschränkenden (restriktiven) Konjunktivformen, abschwächenden lexikalischen Mitteln der Negation, bis zu syntaktischen (Konditionalsätze, man-Konstruktion), stilistischen (Litotes, Parenthesen, rhetorische Frage) und graphischen (Anführungszeichen) Sprachformen. Diese heckenfunktionalen Sprachmittel werden eingesetzt, um Aussagen und Äußerungen aus Vorsicht, Diplomatie, Diskretion oder auch Unsicherheit abzuschwächen, beim Rezipienten – möglichst unter Wahrung des Sender– und Empfängerimages – eine bessere Akzeptanz zu erreichen und das Widerspruchsrisiko zu vermindern. Diese und andere kommunikative Funktionen und deren Rolle im Öko-Diskurs sollen im Folgenden in einigen Punkten zusammengefasst, gleichzeitig ergänzt und am Beispiel eigener empirischer Untersuchungen begründet werden. Ich erhebe aber dabei keinen Anspruch auf Vollständigkeit und die Reihenfolge der Bemerkungen ist nicht im Sinne einer Rangordnung zu interpretieren.

Erstens: Die Hecke als interaktionales, der Diskursanalyse zuzuordnendes Sprachmittel mit pragmatisch-kommunikativer Funktion erlaubt dem Textverfasser kategorische bzw. absolute Aussagen zu vermeiden (durch rhetorische Fragen (Beispiel 1), durch *ungefähr, in etwa, circa, einige, mehr / weniger als* (vorsätzliche Vagheit) (Beispiel 6), seine

© Halytska O. B., 2013

Verantwortung für den Wahrheitsgehalt der Proposition zu relativieren (duch den Gebrauch des Konjunktivs), den Grad seiner Gewissheit oder seines Zweifels über die Geltung einer Feststellung einzuschränken *(vielleicht, möglich(erweise), schwerlich, kaum, scheinen, (un)wahrscheinlich, Annahme, angeblich, Zweifel, zweifeln)* (Beispiel 6):

(1) *Ist die Bundesrepublik auf dem Wege dahin?* [3, s. 117].

Zweitens: Die heckenfunktionalen Sprachmittel reflektieren nicht nur den Wissenstand, sondern auch die kognitive, emotionale und kommunikative Einstellung des Textverfassers (Bewertungen, Nachdrücklichkeit, Relativierungen, Evidenz etc.) oder seine bewertende / gewichtende Kommentierung der Aussage. Hierzu gehören beispielsweise Emotionsindikatoren (*leider, glücklicherweise, erfreulicherweise* (Beispiel 2), Sprachmittel, die eine Intensivierung *(allerdings, sicher, tatsächlich, bestimmt, gerade, genau)*, Wertung implizieren *(großartig, unheimlich)* sowie metasprachlich konnotierte Elemente in Anführungszeichen:

(2) *Die sozial-liberale Koalition machte die Umweltpolitik zu einem Bestandteil ihres umfassenden Reformprogramms – überraschenderweise, denn weder in der Öffentlichkeit noch in den Programmen beider Parteien oder im Wahlkampf hatten Umweltfragen eine besondere Rolle gespielt* [3, s. 41].

Innerhalb der Metakommunikation kann insbesondere die so genannte doppelte Negation, die in der Rhetorik und Stilistik unter dem Begriff «Litotes» bekannt ist, sowohl zur Abmilderung als auch zur Verstärkung von positiven Wertungen eingesetzt werden (Beispiel 3):

(3) *Nicht zuletzt, um auf diese Situation aufmerksam zu machen, erklärte die UNO* [...] [3, s. 28].

Drittens: Die heckenfunktionalen Sprachmittel kommentieren auch den Öko-Diskurs selbst, indem sie sich zugleich auf die Schreiber und Leser beziehen. Diese Mittel werden eingesetzt, um beim Rezipienten eine bessere Akzeptanz zu erreichen. Dabei kommen bekräftigende *(natürlich, selbstverständlich)*, abschwächende *(anscheinend, teilweise)* und parenthetische *(besser gesagt, sozusagen, genau betrachtet, offen gesagt)* (Beispiel 4) Adverbialen in Betracht:

(4) *Anders gesagt: Forschung und Entwicklung schaffen oft erst die Basis für die Instrumente des Umweltschutzes.* [3, s. 80]. Man signalisiert die Nebeninformation auf der metakommunikativen Ebene.

Viertens: Mit Hilfe der Hecken ist es durchaus möglich, Impersonalisation zu realisieren. Zu den wesentlichen Realisatoren der Impersonalisation zählen unpersönliche Konstruktionen und indirekte Wendungen durch unpersönliche Satzanfänge, unpersönliche Subjekte, unpersönliche Pronomen, passivische Konstruktionen (Beispiele 5, 6):

(5) *Es ist Aufgabe der Politik, das Zusammenleben der Menschen zu regeln* [3, s. 40].

(6) *Man hat es hier mit einer beträchtlichen Dunkelziffer zu tun, und es ist gut möglich, dass heute einfach mehr Umweltdelikte angezeigt werden als früher* [3, s. 81-82].

Fünftens: Innerhalb des Öko-Diskurses erweisen sich die Hecken als wichtige Mittel, die beim Argumentieren sowie bei der Metakommunikation bestimmte Funktionen erfüllen. Die Bedingungsgefüge im Vorfeld haben unter anderem metakommunikative Funktion und operieren auf der diskurspragmatischen Ebene, indem sie Bedingungen formulieren, unter denen die folgenden Sprechakthandlungen relevant sind (Beispiel 7), oder auf Interaktions– und Höflichkeitskonventionen Bezug nehmen (Beispiel 8):

(7) *Wenn die Bürger befürchten, zugunsten der Umwelt eventuell auf etwas verzichten oder Unbequemlichkeiten in Kauf nehmen zu müssen, endet für viele die Bereitschaft, sich umweltgerecht zu verhalten* [3, s. 70].

(8) *Wenn dieser keinen Kompromiss findet, dem beide Seiten zustimmen, ist die Vorlage gescheitert* [3, s. 64].

Die Zahl der Beispiele ließe sich beliebig fortsetzen.

Ich fasse zusammen: die Verwendung von Hecken im Öko-Diskurs zielt auf eine weitgehend konfliktfreie Kommunikation bei, Gesichtswahrung möglichst beider Interaktanten und auf eine optimale Akzeptanz der gemachten Aussage durch den Adressaten.

Die beschriebene Problematik ist mit den hier vorgestellten Überlegungen und Resultaten keinesfalls gelöst. Die Resultate sollten perspektivisch in folgende Konsequenzen münden: im Zusammenhang mit der Verwendung von Hecken und deren Rolle bei der Strukturierung des Öko-Diskurses sind auch die strategischen Aspekte weiter zu untersuchen.

Література:

1. Ільченко О. М. Етикет англомовного наукового дискурсу: [монографія] / Ольга Михайлівна Ільченко. – К. : Політехніка, 2002. – 288 с.

2. Clemen G. Hecken in Wirtschaftstexten [Електронний ресурс] / Gudrun Clemen. – Режим доступу : http://www.kuwi.europa-uni.de/de/lehrstuhl/sw/sw2/forschung_in_wirtschaftstexten/index.html.

3. Fritzler M. Ökologie und Umweltpolitik / Marc Fritzler. – Bonn : Bundeszentrale für politische Bildung, 1997. – 144 s.

4. House J., Kasper G. Politeness Markers in English and German / Juliane House, Gabriele Kasper // Conversational Routine / F. Coulmas (ed.). – The Hague : Mouton, 1981. – P. 157-185

5. Lakoff G. Hedges : A Study in Meaning Criteria and the Logic of Fuzzy Concepts / George Lakoff // Contemporary Research in Philosophical Logic and Linguistic Semantics / D. Hockney, W. Harper. B. Freed (ed.). – Dordrecht, Holland : D. Reidel, 1972. – P. 221-271.

6. Markkanen R., Schröder H. Hedging : A Challenge for Pragmatics and Discourse Analysis / Raija Markkanen, Hartmut Schröder // Hedging and Discourse. Approaches to the Analysis of a Pragmatic Phenomenon in Academic Texts / R. Markkanen, H. Schröder (eds.). – Berlin : de Gruyter, 1997. – P. 3-20.

7. Prince E. F., Frader J., Bosk Ch. On Hedging in Physician-Physician Discourse / Ellen F. Prince, Joel Frader, Charles Bosk // Linguistics and the Professions / R. J. Di Pietro (ed.). – Norwood, N.J. : Ablex, 1982. – P. 83-97.

8. Skelton J. How to Tell the Truth in the British Medical Journal : Patterns of Judgement in the 19th and 20th Centuries / John Skelton // Hedging and Discourse. Approaches to the Analysis of a Pragmatic Phenomenon in Academic Texts / R. Markkanen, H. Schröder (eds.). – Berlin : de Gruyter, 1997. – P. 42-63.

УДК 821.133.1-1.09

Khirotchynska O.,
l'Université nationale d'Europe orientale Lessia Oukraïnka

BAUDELAIRE, RIMBAUD, LAUTREMONT: «TROIS GRÂCES «DE LA POÉSIE NOUVELLE

У статті аналізуються теоретичні основи дослідження творчості французьких поетів Бодлера, Рембо та Лотреамона. Розкривається незаперечний внутрішній зв'язок між «Трьома граціями» Нової французької поезії. Аналізуються праці відомих вчених з цього питання.

Ключові слова: *сучасна французька поезія, когерентність, поетичний ренесанс, нова поезія, «три грації», вплив.*

В статье анализируются теоретические основы исследования творчества французских поэтов Бодлера, Рембо и Лотреамона. Раскрывается неопровержимая внутренняя связь между. «Тремя грациями» Новой французской поэзии. Анализируются труды известных ученых по этому вопросу.

Ключевые слова: *современная французская поэзия, когерентность, поэтический ренесанс, новая поэзия, «три грации», влияние.*

This article deals with the theoretical basis and principles of the investigation of French poets works Baudelaire, Rimbaud, Lautreamont. One analyses works of famous researchers on this question. On reveals an irrefutable incoherence of these «Three graces «of the New French poetry.

Key words: *modern french poetry, coherence, poetic revival, new poetry, «three graces», influence.*

Dans le cadre de notre étude, nous nous proposons de relever la continuité incontestable chez les poètes majeurs de l'époque et d'en examiner trois en particulier : Baudelaire, Rimbaud et Lautréamont. Nous avons analysé des principes théoriques des recherches de l'œuvre de ces grands poètes français et nous avons établi une cohérence interne de ces «Trois Grâces de la Poésie nouvelle».

Mots-clés: *poésie française moderne, cohérence, renaissance poétique, Nouvelle poésie, «trois grâces», influence.*

Pose du problème de recherche et son importance. L'étude de l'œuvre des poètes français fait l'objet de recherche de plusieurs savants. Mais le problème du parallélisme, d'une analogie qui peut exister entre trois grands poètes français qu'on nomme encore les «Trois Grâces «de la Poesie nouvelle Baudelaire, Rimbaud et Lautréamont reste encore loin d'être bien étudié dans la littérature nationale et étrangère. Parmi les chercheurs étrangers qui s'occupaient de l'étude de l'œuvre on cite : G. Achelard, M. Blanchot, P. Dermée, J. – P. Giusto, M. Raymond, M. Richter, G. Robin, G. Ungaretti. et d'autres.

L'actualité de recherche s'explique par la nécessité de mettre en évidence une cohérence interne de ces «Trois Grâces de la Poésie nouvelle». Le recours au travail théorique ouvre de nouvelles possibilités de l'interprétation du problème posé.

Présentation du matériel principal et justification des résultats de recherche. Si l'on passe en revue l'ensemble des œuvres poétiques qui s'échelonnent sur un temps allant de la fin du XVIIIe siècle à la première moitié du XXe siècle, une continuité incontestable se révèle chez tous les poètes majeurs de l'époque. Dans le cadre de notre étude, nous nous proposons d'en examiner trois en particulier : Baudelaire, Rimbaud et Lautréamont. Cet effort de lecture, sans prétendre saisir une vérité totale d'une analogie qui peut exister entre eux, n'est qu'un parcours possible afin de mettre en évidence une cohérence interne de ces «Trois Grâces de la Poésie nouvelle», selon l'expression de Gil Robin, qui écrit en 1925: *«Baudelaire, Rimbaud, Lautréamont sont les Trois Grâces de la Poésie nouvelle, les seules qui n'aient pas besoin de miroirs pour être sûres de leur beauté. Leur charme se répand. Qui échappe à leur influence? Depuis, les poèmes modernes sont des objets trouvés»* [7, c. 31-39].

À travers ces «Trois Grâces «, trois maîtres, qui, dans la deuxième moitié du XIXe siècle, ont *«fondé des écoles sans le savoir»* [1, c. 86], on s'aperçoit d'une vie intellectuelle au sens non scientifique mais essentiel, qui est dominée, depuis un siècle, par *«des individualités anormales [...] qui se manifestent en pleine autonomie et doivent généralement se maintenir contre une société hostile»* [8, c. 90].

Il s'agit de la suprématie des anormaux qui commence à Rousseau et qui est suivie par une période où le romantisme, de doctrine de l'héroïsme à son éclosion, est devenu doctrine du désespoir. On voit un homme troublé se replier sur lui-même, et, du fond de son être, ne s'arracher, avec une pudeur extrême, que des cris pleins de drame, c'est Baudelaire.

Au lendemain du déclin du romantisme et de la mort de Baudelaire, on voit monter sur la scène littéraire la génération de Lautréamont et de Rimbaud. Le cas Lautréamont rappelle très fort le cas Rimbaud, auquel il est partiellement parallèle. Tous les deux coïncident avec l'époque de la plus grande humiliation française, vers 1870. Une mort prématurée, littéraire chez l'un, physique chez l'autre, annonce la fin d'une période d'intensité surhumaine.

Il est incontestable qu'on s'accorde à considérer *Les Fleurs du mal* comme une des sources vives du mouvement poétique moderne. De Baudelaire, deux filières se développent simultanément et exercent un pouvoir d'envoûtement auquel il est difficile de se soustraire, comme le signale Marcel Raymond : *«Celle des artistes, conduirait de Baudelaire à Mallarmé, puis à Valéry; une autre filière, celle des voyants, de Baudelaire à Rimbaud, puis aux derniers venus des chercheurs d'aventures [...] Par la hardiesse presque désespérée de leurs ambitions, par la fulgurante beauté de quelques-uns de leurs poèmes – sans parler de l'attrait de leurs figures – les grands lyriques de la seconde moitié du XIXe siècle exercent encore un pouvoir d'envoûtement auquel il est difficile de se soustraire»* [5, c. 11].

Il nous paraît également incontestable d'inscrire le nom de Lautréamont dans la seconde filière, où se rassemblent les *voyants,* les *«chercheurs d'aventures»*, qui s'efforcent de faire de l'acte poétique une opération vitale, comme le

© Khirotchynska O., 2013

souligne Paul Dermée: *«Il fallut la renaissance poétique actuelle pour dresser Lautréamont comme un phare aux deux tiers du XIXe siècle, sitôt après Baudelaire, sur le même parallèle que Rimbaud»* [3, c. 113-119].

Chez Lautréamont, ce qui se fait entendre le plus fort, ce sont la lucidité parfaite de son vertige intérieur et la métamorphose tourbillonnante et fantasmagorique lautréamontienne. Elles poussent ses chants luxuriants jusqu'aux enfers, qui ont pour décor, comme chez Baudelaire, le gouffre intérieur Avec Baudelaire, Rimbaud et Lautréamont, on fait connaissance et reconnaissance des êtres de langage, des âmes, qui, pour faire apparaître un «nouveau «qui vaille, doivent en dernier recours entrer en lutte avec eux-mêmes; des hommes, dont les écritures font le mariage avec les aventures. Ils nous font entendre, au fond de leur cœur, *«un désir d'être très particulier, le désir d'être qui fait la particularité de ce que nous sommes»* [4, c. 14].

Dans leurs écritures-aventures, dont la brutalité et la délicatesse rendent le combat contre soi-même perplexe et engendrent un état d'extrême solitude, ce qui nous touche le plus, c'est moins le fait que l'intention, qui se dégage peu à peu de

l'inconscience, de ressaisir les puissances obscures et d'atteindre l'infini. Elle nous démontre en quoi consiste la mystérieuse cohérence entre eux dans l'ensemble de leurs démarches et d'aspirations littéraires.

«Au fond de l'Inconnu pour trouver du nouveau!», voici le mot d'ordre lancé par Baudelaire dans son poème «Le Voyage «et suivi par Rimbaud, Lautréamont. Le premier nous demander d' «arriver à l'inconnu» pour «trouver une langue», le second nous révèle, à travers *Les Chants de Maldoror,* une «soif insatiable de l'infini». Se diriger vers l'inconnu et vers l'infini nous permet de lire Baudelaire, Rimbaud et Lautréamont selon une perspective qui nous paraît privilégiée dans leur cas, puisque leur aventure poétique constitue en ce sens une certaine expérience de l'alchimie de l'être effectuée à la fois en leur corps et leur âme.

Nul plus que Baudelaire, spiritualiste et matérialiste à la fois, ne fut esclave de son corps, en un sens, et de ses perceptions obscures. C'est un homme qui est partagé entre le désir de s'élever jusqu'à la contemplation «des Trônes, des Vertus et des Dominations «et le besoin de savourer les liqueurs lourdes du péché, tour à tour, et parfois simultanément; un homme qui est à la fois «la victime et le bourreau»; un homme qui est en proie à cette cruelle ambivalence affective et se trouve livré à une sorte d'horreur extatique.

Baudelaire accepte comme un fait évident l'étroite relation du physique et du spirituel, de la double postulation de la spiritualisation du corps et la matérialisation de l'âme et de l'union de l'esthétique de la superficialité et la haute métaphysique. C'est juste en quoi consiste une des plus importantes révélations de sa poésie: *«Sentiment profond des rapports longtemps insoupçonnés du plus haut et du plus bas, des exigences de l'inconscient et des aspirations supérieures, en un mot cette conscience de l'unité de la vie psychique»* [5, c. 12].

L'alchimie de l'être se transforme chez Rimbaud en une chasse spirituelle, qui se manifeste constamment par une intention de se chasser, corporellement et spirituellement, de «l'Europe aux vieux parapets «et de la civilisation occidentale. Se mettant en opposition avec l'ordre public et ses contraintes, le «bonheur établi «, le train conventionnel de l'amour et des familles, le christianisme, la morale, en un mot, tous les produits de l'esprit humain, il se décide *«à rompre les liens qui l'attachaient à la vie universelle, à vivre séparé, à dépérir»* [2, c. 37]. Le «damné», qui crie tout au long de sa confession son impuissance à «changer la vie», son sentiment de faiblesse devant le monde et, corrélativement, sa quête obstinée de «la force», est-il vraiment incapable de changer la vie? En fait, cette idée ne s'est jamais retirée de la tête de Rimbaud – «non-conformiste absolu», selon l'expression de Marcel Raymond. Rimbaud nous révèle, en marge de tous les «corps de doctrine», au-delà des formules, un élan irrépressible, qui le porte *«à la conquête d'un état primitif où l'âme personnelle échappant à ses limites restitue, dans une ivresse mystique, ses forces à l'universel»* [2, c. 38].

Peut-être ne s'agit-il qu'une conquête douloureuse et finalement inachevée, qui fait souffrir ce nègre blanc, comme en témoignent ses lettres adressées à sa famille. Lesquelles, non pas dictées toutefois par la résignation, nous révèlent le «poète» qui s'y exprime, c'est-à-dire l'homme de l'action par excellence, le solitaire qui s'est fermement proposé de changer la vie pour un *«avenir matérialiste»* [6, c. 151].

Lautréamont, en projetant des images mythiques sur lui-même, se veut à la fois égal à l'univers, même à Dieu et identique à lui-même; à la fois universel et personnel, éternel et temporel. Il s'atteint et se réalise lui-même dans l'obscure poésie des combats farouches contre tout et contre lui-même et dans la fantasmagorie des métamorphoses qui permettent au corps toutes les possibilités de dépasser les limites de l'être humain et son incomplétude.

L'ensemble des *Chants de Maldoror* est en fait comme la relation d'un rêve, ou plutôt comme la tentative de reconstitution d'un long rêve de l'être humain, dont les morceaux brisés, contradictoires, troués de lacunes et de manques véhiculent tous une même question à laquelle l'être humain cherche toujours à répondre: «Qui suis-je?»

Lautréamont, par la lucidité de son vertige intérieur, essaie de nous offrir une réponse: l'homme est coensidentia oppositorum»

Conclusion et les perspectives de recherches ultérieures. Au cours de notre recherche nous nous sommes fait dirigé vers l'inconnu et vers l'infini ce qui nous permet de lire Baudelaire, Rimbaud et Lautréamont selon une perspective qui nous paraît privilégiée dans leur cas, puisque leur aventure poétique constitue en ce sens une certaine expérience de l'alchimie de l'être effectuée à la fois en leur corps et leur âme. Nous avons établi une analogie qui peut exister entre les poètes cités ci-dessus et nous avons relevé une existante cohérence interne de ces «Trois Grâces de la Poésie nouvelle».

Dans nos recherches ultérieurs nous chercherons d'examiner quelle est l'influence des poètes français Baudelaire, Rimbaud et Lautréamont sur l'élaboration de la nouvelle poésie ukrainienne. Ainsi, nous montrerons comment expriment Baudelaire, Rimbaud et Lautréamont par leur poésie le culte du moi, le culte du Beau et le jeu de dépersonnalisation et de pluralisation du moi.

Références:

1. Bachelard G. Lautreamont / G. Bachelard. – Paris : Presses Universitaires de France, 1974. – 217 p.
2. Blanchot T M. L'Echec de Baudelaire / M. Blanchot // L'Arche. – 1947. – № 24. – P. 80-91.
3. Dermée P. Lautreamont / P. Dermée // Le Disque vert, op. cit., 1951. – P. 113-119.
4. Giusto J.-P. Ecritures, aventures. Baudelaire, Char, Jaccottet, Laforgue, Lautreamont, Michaux, Rimbaud, Saint-John Perse, Segalen, Verlaine / J.-P. Giusto. – Villeneuve-d'Ascq : Presses Universitaires du Septentrion, 1998. – 324 p.
5. Raymond M. De Baudelaire au surrealisme / M. Raymond. – Paris : Jose Corti, 1966. – 215 p.
6. Richter M. La crise du logos et la quete du mythe, Baudelaire-Rimbaud, Cendrars-Apollinaire / M. Richter. – Neuchatel : Editions de la Baconniere, 1976. – P. 151.
7. Robin G. Le Comte de Lautréamont n'habite pas un Asile, mais un palais. / G. Robin // Le Disque vert. – 1925. – № 4. – P. 31-39
8. Ungaretti G. Le secret de Lautréamont / G. Ungaretti // Le Disque vert. – 1925. – № 4. – 90 p.

УДК 378.147:821]:004

Syrotyuk M. V.,
Taras Shevchenko Kremenets Humanitarian-Pedagogical Institute

MANAGING THE TECHNOLOGY CLASSROOM ACTIVITIES: NEW TECHNOLOGICAL AND PSYCHOLOGICAL CHALLENGES FOR A FOREIGN LANGUAGE TEACHER

Стаття присвячена психологічним аспектам менеджменту видів навчальної діяльності. Увага звертається на нові можливості та виклики, з якими стикається викладач та студент у процесі викладання та вивчення іноземної мови. У статті наголошується важливість правильного створення та підтримки діяльності персоніфікованого елеронного навчального середовища у процесі вивчення іноземної мови.

Ключеві слова: *персоніфіковане електронне навчальне середовище, інформаційне суспільство, інформаційно-комунікаційні технології, комп'ютерно орієнтоване навчальне середовище, процес персоніфікації, мовні бар'єри, звукова діаграма, кінестичне навчання, мовні навички, словники он-лайн.*

Статья посвящена психологическим аспектам менеджмента видов образовательной деятельности. Внимание акцентируется на новые возможности та вызовы, с которыми встречается преподаватель и студент в процессе преподавания та изучения иностранного языка. В статье отмечается важность правильного создания и поддержки деятельности персонифицированной электронной обучаемой среде в процессе изучения иностранного языка.

Ключевые слова: *персонифицированная электронная обучаемая среда, информационное общество, информационно-коммуникационные технологии, комп'ютерно-ориентированная образовательная среда, процесс персонификации, языковые барьеры, звуковая диаграмма, кинестическое образование, языковые навыки, словари он-лайн.*

The article deals with the psychological management aspects of technology classroom activities. The attention is paid to new opportunities and challenges that teacher and learners come across while teaching and learning a foreign language. The work suggests. The article emphasizes the role of personalized e-learning environment organizing and supporting in the process of learning a foreign language.

Key words: *personalized e-learning environment, information society, information communication technologies, computer-oriented learning environment, a personification process, language barriers, sound diagram, kinaesthetic learning, language skills, on-line dictionaries.*

Problem raising. One of the main distinctive features of today's education system is moving of gravitation centre from the traditional methodology of conducting lessons to innovational one. This process is usually accompanied with a series of obstacles that do not leave the teaching and learning process unmarked. Technology classroom activities differ greatly from the traditional ones. The teacher should take into account various methodological, psychological, linguistic and physical aspects that impact the process of learning of foreign language. The process of teaching changes itself indisputably.

The analysis of the recent research works and publications. G.Dudeney and N.Hockly emphasize that layout of your computer room will directly affect the types of activities you are able to do with your learners, and how they interact with one another and with you as the teacher. A layout which has computers at desks around the walls, facing the walls, with a large table in the centre of the room, allows the teacher to walk around and easily see what the learners are working on and what they're looking at on the computer screens (monitors). The central area provides and easily accessible space where learners can go when they don't need the computers, and for when they might want to do some communicative group work. If the central space is reasonably large, more movement and activity is possible in the centre of the room; this will offer up more opportunities for kinaesthetic learners, and the chance to use games and physical activities with younger learners away from the computer monitors [4, pp.13-14).

Speaking about language laboratories, J.Harmer stresses the role of innovation overuse that makes teaching and learning too machine-based. Modern language laboratories have come a long way from the drill-only booths that once characterized them. This allows teachers and students to listen, word process, watch video clips or other presentation programs. Teachers can have students work individually, individually with the teacher, in small groups or in lockstep where the whole class working with the same material at the same time. The great advantage is that users no longer have to worry about alphabetical order. They can find what they want just by typing in a word or phrase. Especially on CD-ROM-based dictionaries, users can go from words to phrases and associated language at the click of a mouse rather than having to turn pages backwards and forwards. Modern portable electronic dictionaries are now much more impressive than the originals since they have bigger windows, better navigation systems, and often two or more dictionaries bundled into the same device [6, pp.256-257].

The aim of the article. The article deals with some peculiarities of managing the technology classroom activities. Throughout the work we mention the importance of correct application of information communication technologies in teaching a foreign language and various factors which accompany that process and from which much depends.

The exposition of main material. Information technologies are the catalysts of the social progress. Their use in the sphere of education allows not just collecting, saving, processing, presenting and circulating of all information types but also contains vast opportunities for person-oriented education, promotes the selection of content, individualization, management programming of learning process, cognitive work of every student. Thanks to these peculiarities information technologies (IT) lead education to the level of personalization that allows take into account

© Syrotyuk M. V., 2013

the initial state of the object, to diagnose the quality and the motivation of the basis knowledge, to correct learning gaps and so on.

The transition from traditional forms and methods of teaching into technology classroom requires methodology improvement and attentive teacher's approach to conducting the lesson. Quite many teachers ignore to be well prepared to their disciplines explain the fact of being the experienced teacher for over 15-25 years. No one can contradict the experience in education system but one should bear in mind the readiness and experience in ICT tools. A large group of teachers have already acquired the necessary knowledge and skills in the application of ICT in teaching but haven't realized the importance of psychological factors in the process of teaching and learning a foreign language.

According to L.I.Morska information technologies create favorable conditions for:

1) forming of listening skills in foreign sounds distinction,

2) forming of articulation-pronunciation skills;

3) forming rhythmic-intonation skills;

4) creating a positive psychological emotional climate in the process of phonetic material processing;

5) creation of variety of pupils' learning activity that leads to intensification of the foreign language learning;

6) all memory types involvement that are stimulated by the simultaneous work of auditory, visual and articulation-motion analyzer;

7) individual learning that adapts to individual needs of each pupil and allows to reach certain level of phonetic skills forming [1, p.120].

If we characterize a personal computer just a technological learning device, we will soon understand that the role of the latter one is bigger than we have imagined. Its work should be forecasted, controlled and observed before, during and after the lesson.

While conducting the lesson in technology classroom, the teacher should remember some factors which will influence the result of foreign language competence. Among them:

1. Individual learning. Multimedia learning programs open new opportunities and borders for learners' process. But not all can use this «learning freedom». Much attention, observation and control should be given to such group of students (pupils). Individual work should acquire some features of self-work, self-control which can be achieved after permanent psychological and educational teachers' help;

2. Attention dispersion. This factor can be the result of failed teacher's work. While working in the technology classroom, the learners can be side-tracked if the learning material was not organized well and the classroom activities were not managed in a proper way. And the learner can be tempted to browse some proposed links and website. That requires hard work of the teacher to concentrate the learner at the process of learning and cognition;

3. Lack of interactivity. The level of live interactivity between the learner and the screen (monitor) is far from the level of interpersonal communication. Thus, interactivity in the technology classroom should not consist just of working at the computers but involve different forms and methods of work;

4. The absence of proper feedback. Unfortunately, the feedback in multimedia programs is limited by the answer «yes/correct» or «no/incorrect»;

5. Insufficient teachers' and learners skills in the application of ICT;

6. The complexity of learning material designing. The work in the technology classroom quite often is really more difficult than to put down a lecture. It takes more strength, imagination, attention, creative and logical thinking;

7. The use of time. Some teachers can not forecast the lesson in time context. That causes insurmountable troubles in material understanding, group and solo work;

8. Accessibility. Not all learners have got necessary software and hardware in their disposal that can limit learning a foreign language with the help of ICT;

9. The complexity of software and hardware use;

10. The complexity of reading the learning material from the screen and others.

B.Wilson suggested that learning environment is a place where people can draw upon resources to make sense out of things and construct meaningful solutions to problems [8, p.3]. R.Webster proposed the definition of personalized e-learning environment (PELE) as a virtual leaning environment which acts as an interface to learning resources as well as to other learning systems and environments. The process of developing the PELE is regarded as a way of enabling students to develop as autonomous learners in that it helps them to think about their own learning in a structured manner [7, p.4]. P.Ford concretized the definition where learning environment is viewed as a community with its own culture and values providing a variety of learnplaces that support student learning [5, p.146].

Unfortunately, many teachers ignore training in the use of information-communication technology. Teachers do not pay enough attention to the lesson preparation and thus very often are far less skilled that their own students. A gap arises not just between students and the teacher but between the latter and the technology. Some decades ago the teacher was the main person which conducted the foreign language lesson. All attention and efforts were directed to satisfy his demands. But implementing ICT in the classroom opens not just new horizons for the teacher but causes new demands, first of all, for his readiness to conduct the lesson on the appropriate pedagogical, methodological and technological level. Is any of these components are beyond his attention or control, the lesson is expected to be unsuccessful.

The potential of IT in education appears in a different way and contains such opportunities:

– methodology and strategy improvement of educational content selection, change insertion to the process of traditional disciplines;

– learning efficiency raising, its personalization, individualization, organization of new cooperation forms in the learning process, content and character change of the teacher's and student's role;

– modernization of management mechanisms of education system, educational process, its planning, organization and controlling.

Leading link of the informatization process is the change of its objectives and lesson content:

– the content of the disciplines;

– a wide use of informatization means;

– a deep informatization impact on the objective of the learning process.

As all youth lives side by side with technology, the teacher's aim should be to create all possible conditions to bring students' outside world in the classroom. Almost all languages are well mediated nowadays. Thus using the Internet the teacher will present the students powerful and interesting opportunities for communication, interaction and collaboration. Students are encouraged to communicate not just with their group mates in the classroom but with those who are physically and geographically apart. Doing this, new ways for practicing language are opening. ICT provide appropriate basis for the development of main language skills – speaking, listening, writing and reading.

Speaking about foreign language competence, the teacher himself should realize that phonetic, lexical skills should become automatic in the target language. It should not cause any troubles or language barriers for the student to express his own point of view in an oral or written form. If we speak about secondary education one should take into account the fact that lesson time doesn't propose the teacher much time for theory, explanation, examples. Practical exercises take main part in foreign language teaching. As a result these exercises whether phonetic or lexical should contain practical orientation.

The foreign language teacher is not always the best example of the speaker of a foreign country: his articulation, pronunciation, and speech in general, physical, psychological, emotional state does not always reflect the best model for pupils to follow. Sometimes he can contradict himself by proposing different variants of intonation or stress patterns by distracting.

Speaking about teaching pronunciation, intonation, speaking in general, the teacher can use a wide range of opportunities that IT suggests. For example, using any sound editor, e.g. Sound forge o just microphone, the teacher can ask the pupil to record his homework (a list of new words, any set-phrases or sayings) digitally at home. Then he sends it either via e-mail, Skype or using social networks, web camera to the teacher. The teacher analyzes pupil's recording and tries to correct it and to explain the pupils how, where and when correct and make it perfect. At the next lesson, the pupil will be ready to present an appropriate version of his homework in front of the classroom. This pre-lesson (distance) work will make him confident and motivated at our lessons. The question is: «Is the teacher ready to find 25 minutes for his pupils to keep in touch outside the classroom?» If the teacher continues his work outside the classroom or language laboratory, the flow of learning a foreign language will become permanent, emotionally coloured and positively receipted. According to Pasov Y.I. active implementation of articulation-motion memory is a main condition of effective remembering of language material since real assimilation starts from imitation and not even from listening [2, p.39].

Speaking about forming of lexical skills we should take into account the fact that due to the opportunities of IT the organizing of lexis presentation, training and using has become easier, more effective and useful.

Very often it is impossible to take some objects/things as a visual aids and materials to show for pupils. At the stage of word presentation, the image appears on the screen together with its pronunciation. It allows forming the visual and graphic image of a word.

The sense of communicative learning lies in understanding that process of learning is a model of communication process. Communicative approach is a strategy that designs communication and is directed at the creation of psychological and speech readiness to communication, conscious comprehension of material and ways of its working, understanding of demands to utterance effectiveness [1, p. 132].

Clark E.T. suggested that a good teacher expresses:

– Belief in and development of human capacities;

– Awareness of one's vocation to become human;

– An expanded social imagination;

– New organizing ideas;

– Deep sensitivity to tools in human relationships;

– A learned immunity to technical goals;

– Ability to make complex value choices;

– Highly developed moral awareness;

– Sophisticated information handling skills;

– Expanded consciousness of the future [3, p.2-3].

Conclusion. During the lesson the teacher should bear in mind that between the student and himself one more participant appears – a personal computer which is an essential recipient in the learning process. In an ordinary classroom the teacher can not observe, control and check pupils' understanding of new lexical material simultaneously. And if the teacher does him best to achieve that doesn't mean that all pupils are able to acquire essential lexis and know how to use it in practice. IT proposes different levels of difficulty, various task speed, different topics that make pupil motivated and interested during and after the lesson.

Supporting the integration tendencies of cognition, the process of education informatization actualizes the design and development of approaches to the potential use of information technologies in order to develop the personality of a student, his alternative thinking, imagination, attention, abilities.

Literature:

1. Морська Л. І. Інформаційні технології у навчанні іноземних мов / Л.І.Морська // Навчальний посібник. – Тернопіль : Астон, 2008. – 256 с.

2. Пасов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. – М. : Просвещение, 1991. – С. 39.

3. Clark E. The research for a new educational paradigm / E. T. Clark // Holistic Education review. – Vol.1 (1), 1988. – Pp. 18-25.

4. Dudeney G., Hocky N. How to teach English with technology / Gavin Dudeney, Nicky Hochky // Pearson Education Limited: Edinburg Gate, Harlow, 2008. – P. 8-9.

5. Ford P., Goodyear P., Heseltine R., Lewis R., Darby J., Graves J. Managing change in higher education: A learning environment architecture / P.Ford, P.Goodyear, R.Heseltine and others // Society for Research in Higher Education and Open University Press. – 1996. – P. 146.

6. Harmer J. How to teach English / J.Harmer // Pearson Education Limited: Edinburg Gate, Harlow, 2009. – 176 p.

7. Webster R. A reflective and Participatory Methodology for E-learning and Life-long Learning / R.Webster // Advances in E-learning: Experiences and methodologies / J.Francisco, G.Penalvo // Information Science Referece. – Hershey. – 2008. – P. 4.

8. Wilson B. What is a constructivist learning environment? In B.g.Wilson (Ed.) / B.Wilson // Constructivist learning environments: Case-studies in instructional design: Educational Technology Publications. – 1996. – P. 3.

UDC 811.111'42'44

Ushchyna V. A.,
Lesya Ukrainka Eastern-European National University

SPECIFIC FEATURES OF STANCETAKING IN THE RISK DISCOURSE SITUATION

The present research focuses on the sociolinguistic exploration of stancetaking as an interactional and discursive phenomenon. It has been analyzed how particular linguistic forms indicating epistemic, affective and interpersonal stances may also index the ways the speakers' personal and social identities are constructed in the risk discourse situation.

Key words: *stance, stancetaking, risk, risk discourse situation.*

У статті досліджуються соціолінгвістичні особливості суб'єктного позиціонування як інтеракціонального та дискурсивного явища. Проаналізовані мовні засоби, за допомогою яких суб'єкти дискурсивної діяльності в ситуації ризику не лише конструюють свої епістемічні, афективні та міжособистісні позиції, а й маркують власні персональні та соціальні ідентичності.

Ключові слова: *позиція суб'єкта дискурсивної діяльності, позиціонування, ризик, дискурсивна ситуація ризику.*

В статье исследуются социолингвистические особенности субъектного позиционирования как интеракционального и дискурсивного явления. Проанализированы языковые средства, с помощью которых субъекты дискурсивной деятельности в ситуации риска не только конструируют свои эпистемические, аффективные и межличностные позиции, а также маркируют собственные персональные и социальные идентичности.

Ключевые слова: *позиция субъекта дискурсивной деятельности, позиционирование, риск, дискурсивная ситуация риска.*

Despite the very considerable literature since the early 1990s, stance as a theoretical construct remains elusive, and needs a more precise definition. Yet at the same time, perhaps because of its multidisciplinary nature and its complex social, cultural and linguistic manifestations, stancetaking as a field of study has continued to attract a high degree of interest and to generate further linguistic research [9; 10; 13; 15; 16; 17; 21; 22; 23].

The aim of this study is to demonstrate how social, political and moral hierarchies are embedded in the speaker's stances [14, p. 4]. As Mary Bucholtz and Kira Hall state in their article «Identity and Interaction: a Sociocultural Linguistic Approach», «identity may be linguistically indexed through labels, implicatures, stances, styles or linguistic structures and symbols. Identity is the social positioning of self and other» [5, p. 589].

The framework for our research synthesizes key research done on stance from a number of analytic traditions, among them being sociolinguistic, socio-cognitive and critical discourse analytical perspectives. By this we mean that the broad interdisciplinary field of stance research is concerned with the intersection of language, culture and society. The theoretical background for analysing discourse stance ranges across literary studies [1; 19]; sociolinguistic analyses of narrative and conversational interactions [18; 25]; psycholinguistic research on conversational usage [7; 8]; comparisons of written vs. spoken discourse [24; 6], cognitive exploration of incencere stancetaking [2] and critical approaches exploring how institutional roles and positions of power influence the process of stancetaking [9; 15].

The term *«stance»* has been used in the discourse literature in different ways. For example, Biber & Finegan define *stance* as «the lexical and grammatical expression of attitudes, feelings, judgements, or commitment concerning the propositional content of a message» [4, p. 124]. These lexical expressions of stance mark evaluation, affect, certainty, doubt, hedges, emphasis, possibility, necessity and prediction.

Elinor Ochs [21; 22] identifies *«stance»* as one of four dimensions that organizes the relation between language and culture. She defines stance as «a socially recognized disposition,» distinguishing *epistemic stance* as «a socially recognized way of knowing a proposition, such as direct (experiential) and indirect knowledge, degrees of certainty and specificity», and *affective stance* as a «socially recognized feeling, attitude, mood, or degree of emotional intensity» [21, p. 2]. Barbara Johnstone states that *stance* «has to do with the methods, linguistic and other, by which interactants create and signal relationships with the propositions they utter and with the people they interact with» [16, p. 30]. Judith Irvine believes that *stance* is the speaker's point of view and evaluation of utterances, objects, and interlocutors, and *stancetaking* is a social act performed in speaking and located within an interaction whose course it influences» [13, p. 55]. Scott Kiesling defines *stance* as «a person's expression of their relationship to their talk (their epistemic stance – e.g. how certain they are about their assertions), and a person's expression of their relationship to their interlocutors (their interpersonal stance – e.g., friendly or dominating). Epistemic and interpersonal stances are often related: someone who is being patronizing (interpersonal stance) is usually expressing that they are also very certain (epistemic stance) about what they are saying, but they are also expressing something about that knowledge vis-à-vis their interlocutor, namely, that the interlocutor does not have the same knowledge» [17, pp. 172-173].

We support John Du Bois's view of *stance* as «a public act by a social actor, achieved dialogically through overt communicative means (language, gesture and other symbolic forms), through which social actors simultaneously evaluate objects, position subjects (themselves and others), and align with other subjects, with respect to any salient dimension of the sociocultural field» [10, p. 163].

The emphasis of this study is made on the notion of *'risk'* as an important part of *stancetaking* in modern communication. Risk is about environmental change, political revolutions, international terrorism or technical catastrophes, and it is also about our everyday choices: what to study, how to study, which job to choose, what bank to use, whom to date and whom to marry (or whether to marry at all), to use a mobile phone or not, or even what to eat or drink.

Risk, according to the 'world risk society' perspective [3], is seen as both a real risk and a social construction of possible harm. In the modern «systems theory approach», risk is understood as being constructed by attributing

© Ushchyna V. A., 2013

(expected or observed) negative outcomes to decisions [26]. The term *«risk society»* was first coined by Ulrich Beck in 1986 [3]. He had just finished his book «Risk Society: Towards a New Modernity», when the Chernobyl disaster made headlines in April, 1986. The event had certainly had an extraordinary impact on the book's international popularity and provoked a great influence of Beck's ideas.

Risk has largely been of interest to the fields of statistics, sociology and psychology; however, the understanding of the dynamics of interactive processes and dynamics of risk communication has remained underdeveloped. As Jens O. Zinn suggests in his article «Risk as Discourse: Interdisciplinary Perspectives», the linguistic analysis of the usage of risk, as well as discourse analysis of risk communication, can significantly enrich the sociological studies of risk phenomena [26].

Risk receives a subjective interpretation in the present study, and therefore 'positive' or 'negative' connotations of taking risks directly depend upon the stances of the communication participants. The way that stances on risks are constructed linguistically is analyzed with regard to semantic categories of risk such as *'chance', 'harm', 'victim', 'risky situation', 'beneficiary'*, etc. Ch. Fillmore and B. Atkins' analysis of «the risk frame» further helps us to understand the different aspects of theoretical approaches to risk as the object of public communication [12].

As Niklas Luhmann argues, risks have to do with expectations, which can be more or less (un-)certain [20, p. 307]. Expectations refer to knowledge and experiences of the past, and they can be developed to the representations of everyday knowledge and personal experiences. On the other hand, expectations also refer to epistemic stances, as they have to do with the knowledge of the speaker (or writer). What one considers as risky depends not just on knowledge but on a person's sociocultural and individual values (evaluations). These may be treated as an affective stance taken according to the discussed risks. Philosophy of risk implies that any choice is associated with some degree of risk. As noted by Jens O. Zinn, «risks are part of every decision» [26, p. 119]. We assume that the decisions on risks are made as a result of taking the discourse stances, constructed by the participants of the discourse risk situation. Stancetaking can be best of all traced in the oral interaction, but stances are treated here as the result of stancetaking, and thus can also be investigated in a written text. Written texts are inherently dialogic in two respects. First, although written texts are not as interactive as conversations, they are not static products [11, p. 24]. When a text is produced, it reflects not only all the opinions, attitudes and stances of the author, but also a whole range of assumptions, beliefs and misconceptions about the recipients of the text.

The discourse stance consists of three dimensions: epistemic, affective and interactive (interpersonal). The epistemic dimension is expressed through the verbalized and non-verbalized (implied) information about the knowledge of the speaker, her certainty regarding the expressed propositions. The affective dimension of the stance reflects the speaker's / writer's evaluations, emotions towards the discussed object. The interactive (interpersonal) stance is a performance through which the speaker /writer aligns or disaligns himself /herself from other participants of a communicative act.

E.g. *Excessive use of the internet is changing the way people communicate and interact with each other – even the way our brains/minds work.*

In Korea, an infant starved to death while her parents obsessively played an online game in which they cared for a virtual baby instead of their real-life daughter. Examples such as this show that there are major social changes occurring due to increasing use of the internet – and along with these new social and health problems, internet rehabilitation clinics are appearing all around the globe. The fact that computers and the internet can be addictingis conspicuous nowadays, but many specialists can also scientifically prove this. «I don't think anyone could have designed a more addictive device than the internet», said a consultant psychiatrist at the Priory Hospital in the UK. [H. Fiend,March 1, 2012, Diseases & Issues Health].

The author of this article explicitly constructs her discourse stance regarding the excessive use of Internet as strongly critical. She does not openly call it 'risky', but the dangers of Internet are explicated in the very first lines of the text (e.g. *«the internet is changing the way people communicate and interact with each other – even the way our brains/minds work»*). We may name these risks as: 'the risk of communication problems caused by Internet' and 'the risk of mind / brain function failure due to excessive use of the Internet». The discourse marker *'even'*, used in the last sentence, intensifies the gravity of the problem discussed.

In the next few lines the author offers a horrifying story of the Korean baby's death due to her parents' obsession by the online games. The writer is very eloquent describing this terrible event, using such emotionally colored lexical units as *'starved to death', 'obsessively'*, which may serve as linguistic markers of affective stance, taken by the subject of this text concerning the discussed object. Thus, another type of risk is verbalized in this exemplifying story – 'the risk of Internet addiction'.

At the same time we may presume that the author is somewhat mitigating her epistemic stance towards the problem of Internet addiction, not naming it directly as harmful to health, but just mildly using such euphemisms as *'major social changes' and 'new social and health problems'*. We interpret such a verbal behavior as the result of the writer's interactive stancetaking – her intention to find some balance between people who use Internet but understand its dangers, and those who already can be treated as Internet-addicts.

Anyway, in the next few lines she decides to be more direct in expressing her epistemic stance and states that *«computers and the internet can be addicting»*, though she still uses modal verb *'can*', carrying an implication of a doubt. Further, however, the writer tries to enforce her stance by referring to the expert (*consultant psychiatrist at the Priory Hospital in the UK*) position, which is interpreted as one of the communicative strategies in risk communication stancetaking.

To conclude, analysis of stancetaking in the risk discourse proves that language is not only the resource for expressing meaning, but also a tool through which we interact with the social contexts to which we belong. Through discourse stances we define social meanings and create social realities by constructing identities for ourselves and others.

References:

1. Бахтин М.М. Проблема речевых жанров // Бахтин Михаил Михайлович // Эстетика словесного творчества. – М. : Наука, 1986. – С. 250-296.

2. Морозова О.І. Stance: позиція суб'єкта дискурсивної діяльності / Морозова Олена Іванівна // Вісник Київського нац. лінгвістичного ун-ту. Серія філологія. – 2011. – Т. 14. – №1. – С. 87-93.

3. Beck U. Living in the World Risk Society / Ulrich Beck // Economy and Society, London: Routledge, Tailor & Francis Group. – 2006. – Vol. 35, No 3. – P. 329-345.

4. Biber D., Finegan E. Styles of stance in English: Lexical and grammatical marking of evidentiality and affect / Douglas Biber and Edward Finegan // Text. – 1989. – No 9. – P. 93-124.

5. Bucholtz M., Hall K. Identity and interaction: a sociocultural linguistic approach / Mary Bucholtz and Kira Hall // Discourse Studies. – 7 (4-5). – London : Sage Publications, 2005. – P. 585-614.

6. Chafe W. Discourse, consciousness, and time: The flow of language in speech and writing. / Wallace Chafe. – Chicago : Chicago University Press, 1994. – 392 p.

7. Clark H. H. Using language. / Herbert H. Clark, 1986. – Cambridge : Cambridge University Press. – 432 p.

8. Clark H. H., & Gerrig R. J. Quotations as Demonstrations / Herbert H. Clark and Richard J. Gerrig // Language. – 1990. – No 66. – P. 764-805.

9. Coupland J., Coupland N. Attributing Stance in Discourses of Body Shape and Weight Loss / Justine Coupland and Nikolas Coupland // Stance: Sociolinguistic Perspectives / Ed. by A. Jaffe. – Oxford : Oxford University Press, 2009. – P. 227-249.

10. Du Bois J. The Stance Triangle / John Du Bois // Stancetaking in Discourse / Ed. by R. Englebretson. – Amsterdam : John Benjamins, 2007. – P. 139-182.

11. Fairclough N. Critical Discourse Analysis / Norman Fairclough. – London and New York : Longman, 1998. – 265 p.

12. Fillmore Ch.J. Atkins B.T. Toward a frame-based lexicon: the semantics of RISK and its neighbors / Ch.J. Fillmore, B.T. Atkins // Frames, Fields and Contrasts [ed. by A. Lehrer, E.F. Kittay]. – Hillsdale, NJ : Lawrence Erlbaum, 1992. – P. 75-102.

13. Irvine J.T. Stance in a Colonial Encounter: How Mr. Taylor Lost His Footing / Judith T. Irvine // Stance: Sociolinguistic Perspectives / Ed. by A. Jaffe. – Oxford : Oxford University Press, 2009. – P.53-71.

14. Jaffe A. Introduction: The Sociolinguistics of Stance / Alexandra Jaffe // Stance: Sociolinguistic Perspectives / Ed. by A. Jaffe. – Oxford: Oxford University Press, 2009. – P. 3-28.

15. Jaworski A. Thurlow C. Taking an Elitist Stance: Ideology and the Discursive Production of Social Distinction / Adam Jaworski and Crispin Thurlow // Stance: Sociolinguistic Perspectives / Ed. by A. Jaffe. – Oxford : Oxford University Press, 2009. – P. 195-226.

16. Johnstone B. Stance, Style, and the Linguistic Individual / Barbara Johnstone // Stance: Sociolinguistic Perspectives / Ed. by A. Jaffe. – Oxford : Oxford University Press, 2009. – P. 29-54.

17. Kiesling S. F. Style as Stance / Scott F. Kiesling // Stance: Sociolinguistic Perspectives / Ed. by A. Jaffe. – Oxford : Oxford University Press, 2009. – P. 171-194.

18. Labov W. Language in the inner city. / William Labov. – Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1972. – 412 p.

19. Leech G. N., Short M. Style in fiction. / Geoffrey Leech and Michael Short [2 ed.] – London : Pearson Education ESL, 2007. – 424 p.

20. Luhmann N. Risk: A Sociological Theory (Communication and Social Order) / Niklas Luhmann. – New Brunswick (N.J.), London : Aldine Transaction, 2005. – 236 p.

21. Ochs E. Cultural universals in the acquisition of language: Keynote address / Elinor Ochs // Papers and Reports on Child Language Development. – Stanford University. – 1990. – No 29. – P. 1-19.

22. Ochs E. Indexing gender / Elinor Ochs // Rethinking context / Ed. by A. Duranti and Ch. Goodwin. – Cambridge : Cambridge University Press, 1993. – P. 335–358.

23. Stancetaking in Discourse: Subjectivity, Evaluation, Interaction / Ed. by Robert Englebretson. – Amsterdam : John Benjamins, 2007. – 323 p.

24. Tannen D. Spoken and written language: Exploring orality and literacy / Deborah Tannen (ed.). Norwood, NJ: Ablex, 1982. –267 p.

25. Tannen D. Talking voices: Repetition, dialogue, and imagery in conversational discourse / Deborah Tannen. – Cambridge : Cambridge University Press, 1989. – 250 p.

26. Zinn Jens O. Risk as Discourse: Interdisciplinary Perspectives // CADAAD (Critical Approaches to Discourse Analysis across Disciplines. – 2010. – Vol.4 (2). – P. 106-124.

УДК 821:001.1

Алексєєва О. А.,
Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

СТАТУС ВІЙСЬКОВОГО ТЕРМІНА ТА ЙОГО СПЕЦИФІКА

У статті описані головні особливості французької військової лексики, які вона має в порівнянні з загальновживаною лексикою, якими є її зв'язки з останньою, як вона поповнюється і вживається. Проаналізовані принципи її перекладу, які часто виникають в роботі з французькими військовими і військово-технічними матеріалами.

Ключові слова: *семантична структура слова, спосіб термінотворення, термін-синонім, абревіатура.*

В статье описаны основные особенности французской военной лексики, которые она имеет по сравнению с общеупотребительной лексикой, каковы её связи с последней, как она пополняется и употребляется. Проанализированы принципы её перевода, которые часто возникают при работе с французскими военными и военно-техническими материалами.

Ключевые слова: *семантическая структура слова, способ терминообразования, термин-синоним, аббревиатура.*

The article describes the main features of French military vocabulary in comparison with the commonly used vocabulary, the way they are related, how it is enlarged and used. The principles of its translation, which often occur while working with French military and military-technical materials, are analyzed.

Key words: *semantic structure of the word, way of term formation, term-synonym, abbreviation.*

Постановка проблеми. Багатоаспектне дослідження й упорядкування галузевих терміносистем сприяє виробленню рекомендацій з їхнього удосконалювання і найбільш ефективному використанню при перекладі науково-технічної літератури, збереженню, переробці і пошуку наукової інформації, підготовці фахівців.

Визначальною рисою військових текстів є їх велика насиченість військовими термінами різної структури. На цю особливість вказують багато дослідників військової термінології, пояснюючи її визначеним функціональним навантаженням, властивим військовій сфері спілкування, а саме необхідністю точного й економного позначення спеціальних понять, що належать до певних розділів військової науки, з метою досягнення взаєморозуміння між фахівцями відповідних областей (Л.Л. Нелюбін, В.Н. Шевчук, С.І. Гавриленков, Я.П. Яремко, В.І. Адамський, І.М. Матюшин та ін.). Незважаючи на значні досягнення сучасного термінознавства, багато питань залишається не вирішеними. Дискусійним є питання про семантичні особливості термінів порівняно із семантикою загальновживаного слова (зазначимо, багато із військових термінів є словами загальновідомими та загальновживаними); не вивчені достатньою мірою аспекти взаємозв'язку спеціального (наукового) мислення і категоріальності мовних форм у термінології.

Метою нашої статті є аналіз головних особливостей французької військової лексики в порівнянні з загальновживаною, якими є її зв'язки з останньою, як вона поповнюється і вживається.

Для досягнення поставленої мети в статті розв'язуються конкретні завдання: 1) уточнити основні властивості терміна у світлі останніх досягнень сучасного термінознавства; 2) описати специфіку структурних, семантичних і функціональних характеристик досліджуваних одиниць.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розмежовуючи терміни і загальновживані слова, І. Десме та С. Бутейеб підкреслюють той факт, що термін вводиться спільною практикою фахівців і є результатом угоди між останніми, слово ж, на їхню думку, є «відображенням колективної пам'яті, культурної спадщини» [5, с. 14].

М.Н. Володіна виділяє таку особливість терміна, як його «когнітивно-дефінітивну значимість», яка виражається в тому, що термін стає «носієм і зберігачем» спеціальної інформації, належної до визначеної термінологічної системи [2, с. 22].

З огляду на розходження в специфічності понять військової справи, військову термінологію можна розділити на два великих прошарки: загальновійськову термінологію, що належить до загальновживаної лексики, і вузькоспеціальну.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес поширення військової лексики в інші сфери мовного спілкування почався в середині XIX століття, коли більшість держав приступили до публікацій різноманітних матеріалів з питань військової справи у пресі. В наш час особливо широко використовуються лексичні одиниці з військової області в політичних і спортивних оглядах щоденної періодики.

Загальновійськова термінологія усім добре знайома: *arme nucléaire* (ядерна зброя); *combat* (бій, бойові дії); *sous-marin* (підводний човен). Між загальновійськовими термінами і загальновживаною лексикою відбувається постійний обмін.

Вузькоспеціальна військова термінологія має значно менше поширення і відома лише обмеженому колу військових спеціалістів: *détonateur* (детонатор) (арт); *nervure* (нервюра) (ВПС); *torpille* (торпеда) (ВМФ). Відбувається також обмін вузькоспеціальних військових термінів і загальновійськових термінів.

Взаємозв'язок різних наук з військовою справою водночас викликає постійний обмін між вузькоспеціальними військовими термінами і вузькоспеціальними термінами інших наук, та між загальновійськовими термінами, пов'язаними з загальновживаною лексикою, і загальними термінами інших наук.

Через достатню кількість аналогів, узятих із військової сфери спілкування, втрачається зв'язок з відповідними військовими реаліями. Тому військова термінологія в інших, невійськових сферах спілкування сприймається як лексика загальновживана.

© Алексєєва О. А., 2013

Деяким військовим термінам (словам і словосполученням) властива експресивність. Лексика літературного походження і розмовна лексика входять до складу широковживаної та загальновідомої військової експресивної лексики [2, с. 5]. Візьмемо, наприклад, декілька військових термінів-словосполучень, пов'язаних із поняттям війна: *guerre intestine* (цивільна війна), *guerre mondiale* (світова війна), *guerre de défense* (оборонна війна), *guerre d'escarmouches* (партизанська війна), *guerre de rapine* (грабіжницька війна). У цих термінах ми бачимо понятійне вираження позитивної і негативної оцінки. А в термінах *guerre froide* (холодна війна) і *guerre totale* (тотальна війна) емоційно-експресивне сприйняття пов'язане з побутовими уявленнями, вираженими даними лексичними одиницями.

Велика кількість експресивно забарвлених термінів мають стилістично нейтральні синоніми, наприклад, *arme bactériologique – arme microbienne* (бактеріологічна зброя). Причому і ті, й інші терміни можуть належати до регламентованої термінології, але вживатися в різних регіональних варіантах французької військової термінології. Військові терміни з експресивним забарвленням створені, насамперед, на базі метафоричних переносів, головним чином уживаються в періодиці.

Хоча прийнято вважати, що кожне окреме поняття повинно виражатися одним терміном і навпаки, окремий термін повинний виражати тільки одне поняття, практика показує, що в будь-якій спеціальній термінології, в тому числі і у французькій військовій термінології, зустрічаються терміни-синоніми і багатозначні терміни. Так, для вираження поняття «літак-штурмовик», «винищувач-бомбардувальник» можуть використовуватися абсолютні синоніми *avion de chasse, chasseur*. Для того самого поняття можуть існувати і суто французькі і запозичені з іншої мови військові терміни. Так, поняття «танковий тягач» може виражатися термінами *tank, char de combat*.

Багатозначні терміни частіше всього односкладні. Така закономірність властива всьому словниковому складу в цілому. Розширення словникового складу відбувається різними шляхами: за рахунок зміни семантичного утримання слова, шляхом утворення нових слів за словотворчими моделями (тобто за допомогою визначених афіксів і визначених типів словоскладання); запозичення з інших мов, а також шляхом абревіації [1, с. 83].

Французька військова термінологія, як і будь-яка інша термінологія, розвивається на базі вже існуючого лексичного матеріалу. Водночас частина термінів виходить із вжитку в зв'язку зі зміною державного ладу, військової доктрини, розвитком військового мистецтва і бойової техніки та замінюються відповідними синонімами.

Паралельно з розвитком військової науки і військової техніки з'являються неологізми, тому що кожне нове поняття неминуче повинно одержати відбиток у мові.

Серед неологізмів у французькій військовій термінології варто розрізняти:

1. Семантичні неологізми – загальновживані слова, що одержали нове значення порівняно зі старими (без використання нового звукового комплексу). Наприклад, *déloger* – загальновживане значення «переїздити», у військовій термінології – «витісняти супротивника».

2. Морфологічні неологізми – терміни, утворені з основ уже існуючих слів. Наприклад, *plate-forme de frain* (гальмо-майданчик).

3. Цілком нові слова-терміни, у першу чергу, запозичені. Наприклад, spoutnik, а також абревіатури, що перетворилися у справжні слова, наприклад, DOT (*défence opérationnelle du territoire*) оперативна оборона території, GU (*grande unité*) з'єднання, DCA (*défence contre avions, contre les aéronefs*) протиповітряна оборона (ППО), зенітна артилерія.

Терміни, що виникнули на основі слів (кореневих і похідних) не термінологічного характеру, займають у сучасній французькій військовій термінології значне місце. При цьому нове спеціальне військове значення терміна виникає обов'язково на базі основного значення загальновживаного слова і є конкретизацією значення слова при застосуванні в специфічній області військової справи [3, с. 1180].

Одною із найпоширеніших змін значення слова є перенесення назви по подібності форми, заснований на подібності матеріальної характеристики, наприклад: *aile* крило (птаха); крило (млина); стулка (двері); крило (будинку) і т.і. У військовій справі: крило (оперативної побудови військ); фланг (бойового порядку); крило (літального апарата); лопата (гребного гвинта).

Продуктивність основи слова в словотворі залежить від широти її семантичного «діапазону». Чим ширше та загальніше значення основи, тим вона продуктивніша, і чим вужче та специфічніше – тим менше новотворів від даної основи.

Французька військова термінологія включає багато різноманітних запозичень з інших мов, головним чином з англійської та італійської, у повоєнний період – із німецької, рідко – із слов'янських мов. Вплив інших мов на французьку військову термінологію позначається на її складі, на частоті вживання тих або інших лексичних одиниць і на понятійному утриманні термінів. Запозичення в основному стосуються найменувань організаційних одиниць, військових звань і посад, зразків військової техніки.

Запозичуються не тільки окремі терміни, але й термінологічні системи, тому що при існуванні спілки держав з різноманітними національними мовами для вирішення питань керування інтегрованими штабами, спільного проведення навчань і маневрів, позначення загального бойового обладнання і єдиних оперативно-тактичних принципів знадобилася уніфікація термінологічних систем [3, с. 1181].

Вплив англійської мови проявляється в першу чергу у великій кількості прямих запозичень *drill* (муштрування), *drifter* (дрифтер).

У військовій термінології Франції більш продуктивні кальки, коли запозичуються значеннєва структура слова або словосполучення й оформлюється засобами французької мови. Тут вживається багато перекладних запозичень з російської: *forces navales* (військово-морські сили).

Широке поширення у французькій військовій термінології одержали скорочення (абревіатури). Всі скорочення французьких військових термінів з погляду їхнього вживання можна розділити на скорочення, уживані тільки до письмової промови, і скорочення, уживані як у письмовому, так і в усному мовленні.

Що стосується інтернаціональних абревіатур «звукового» типу, запозичених з англійської мови: *laser, napalm, radar* та ін., то їх переклад може цілком відступити на задній план. Скорочення є продуктом одного з засобів словотвору і самі можуть утворювати нові терміни: *bombe à napalm* (напалмова авіаційна бомба); *radar de batterie* (станція гарматного наведення).

В даний час у військовій лексиці широке поширення одержують неповні абревіатури, у яких одноланкові, дволанкові або багатоланкові компоненти терміна даються у виді скорочення (ініціального типу), а компонент, що залишився, використовується цілком: *poste de TSF* (радіоприймач).

Особливе місце займають утворення типу *x-antenne* (дипольна антена) з елементами, у яких у якості компонента використовується не скорочення відповідної лексичної основи, а знак, що завдяки зовнішній подібності з модельованим об'єктом реальної дійсності дозволяє фіксувати такі поняття, для яких мовних знаків не існує.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження специфіки структурних, семантичних і функціональних характеристик досліджуваних одиниць на матеріалі французької військової лексики дало змогу виявити й описати основні структурні характерні ознаки і способи термінотворення; деякі тенденції в розвитку даної термінології і закономірності її формування.

У цілому подальше дослідження лексичних одиниць і систем термінологічного характеру є доцільним і перспективним як у плані теоретичних узагальнень, що мають значення для розвитку термінознавства, так і в плані практичних рекомендацій, що сприяють вирішенню завдань із систематизації та уніфікації термінів, інтенсифікації перекладацької діяльності, а також оптимізації процесу викладання французької мови у військових навчальних закладах та при створенні навчальних посібників для військовослужбовців.

Література:

1. Павлова О.І. Основи термінознавства: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Рівне: Волинські обереги, 2011. – 200 с.

2. Володина М.Н. Когнитивно-информационная природа термина и терминологическая номинация: Автореф. дис. …д-ра филол. наук. – М., 1998. – 59 с.

3. Парпаров Л.Ф. Немецко-русский военный словарь. – М. : Воениздат, 1988. – С. 1177-1187.

4. Cabré M.T. La terminologie // Théorie, méthodes et applications. − Ottawa : Les Presses de l'Universite d'Ottawa, 1998. − 322 p.

5. Desmet I., Boutayeb S. Terme et mot: Propositions pour la terminologie // La banque des mots. № 5. − P. : CILF, 1998. − P. 5-32.

УДК 811.133.1:821.133.1-2.09 Беккет

Андрієвська В. В.,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ-ІДЕЇ АНТИЛЮДИНА (на матеріалі п'єси С. Беккета «La Fin de partie»)

У статті йдеться про один із моментів розгортання текстового концепту-ідеї АНТИЛЮДИНА *у творчості франкомовних драматургів театру абсурду. Комплексний підхід до аналізу фрагменту дозволив виявити концептуально значущі його елементи, виокремити структурні компоненти, а також представити схему розгортання текстового концепту-ідеї* АНТИЛЮДИНА *у творі С. Беккета «La Fin de partie».*

Ключові слова: *текстовий концепт-ідея, текстовий концепт, текстовий концепт-константа, французький театр абсурду, антилюдина.*

Статья посвящена одному из моментов развертывания текстового концепта-идеи АНТИЧЕЛОВЕК *в творчестве франкоязычных драматургов театра абсурда. Комплексный подход к анализу дал возможность определить структурные компоненты концепта и представить схему его развертывания в пьесе С. Беккета «La Fin de partie».*

Ключевые слова: *текстовый концепт-идея, текстовый концепт, текстовый концепт-константа, французский театр абсурда, античеловек.*

The article deals with a moment of development of the textual concept-idea ANTIPERSON *in the French absurdist drama. A complex approach gave the possibility to reveal structural components of the concept ant to represent the schema of its development in the play «La Fin de partie» by S. Beckett.*

Key words: *textual concept-idea, textual concept, textual concept-constant, French absurdist drama, antiperson.*

Когнітивна поетика сьогодення відзначається дослідженням художнього простору згідно з когнітивно-дискурсивною парадигмою, яка дозволяє проведення багатоаспектних розвідок домінантних смислів художнього тексту. Цей підхід робить можливим тлумачення художнього простору, що репрезентує негативну картину світу як результат діяльності авторської свідомості, непрямого відображення дійсності, часто неадекватного та викривленого. Таку картину світу можна віднести до девіативних, або аномальних. Аномальний художній світ демонструють, наприклад, твори театру абсурду.

У рамках лінгвокогнітивної розвідки концепт АНТИЛЮДИНА представлено як текстовий концепт-ідея всієї творчості франкомовних абсурдистів, що кодує основний смисл художнього простору французького абсурдизму. Текстовий концепт-ідея (далі – ТКІ) є новою одиницею вимірювання концептуально значущої інформації художнього твору, характерними рисами якої є: наявність його понятєвої складової лише у наївній картині світу та відсутність її дефініції в наукових джерелах; розгортання його в текстах різних авторів, які входять до єдиного літературного напряму, що характеризується чіткими філософськими засадами; визначення його як філософсько-літературної ідеї; об'єднання у своїй структурі як цілої ієрархії текстових концептів (далі – ТК) художнього тексту, так і текстових концептів-констант (далі – ТКК) останнього; його одиничність у творчому доробку певного літературного спрямування. Імпліцитне вираження ТКІ АНТИЛЮДИНА в художніх творах франкомовних драматургів абсурдизму ми пояснюємо різко негативним забарвленням його змісту [див. 1].

Беручи до уваги той факт, що сутнісна природа ТКІ розкривається у творах французької антидрами за посередництвом текстових концептів і текстових концептів-констант, для аналізу розгортання ТКІ АНТИЛЮДИНА ми використовуватимемо методику дослідження текстових концептів, запропоновану О. М. Кагановською [2], і текстового концепту-константи – за Г. М. Каратєєвою [3] відповідно.

Однак варто зауважити, що перед етапом безпосереднього аналізу художнього матеріалу важливим є провести екскурс у життєвий і творчий шлях, огляд філософських переконань авторів, твори яких представляють літературний напрям драматургії французького абсурдизму. Такий підхід до вивчення творів художньої літератури ми вважаємо надзвичайно важливим. Адже лише знання життєвих фактів, світогляду та особливостей мислення творця дозволяє краще зрозуміти смислове та концептуальне навантаження його творів і правильно розкодувати ту значущу інформацію, яка лежить у глибинних структурах художнього тексту. Ознайомлення з авторською картиною світу та основними принципами філософії абсурдизму надало змогу виокремити ТКІ АНТИЛЮДИНА як утілення головної ідейно-філософської теми французької драматургії абсурдизму.

На етапі суцільної вибірки фрагментів для аналізу враховувалася специфіка природи ТКІ АНТИЛЮДИНА як антиконцепту, тобто його здатність виражати негативний бік або цілковите заперечення феномену, який він представляє [4]. Крім того, брався до уваги основний принцип філософської ідеології абсурдизму – протиріччя, або суперечливість, результатом чого і є ТКІ АНТИЛЮДИНА. Зважаючи на це, у полі нашого зору перебували передусім уривки художнього тексту, що містять будь-який вияв заперечення, негативного значення чи протиставлення. Це може бути граматичне вираження заперечення, негативна конотація тієї чи іншої лексичної одиниці, вживання антонімічних пар слів чи яскраво вираженої антитези у творах французької антидрами.

На прикладі фрагмента твору С. Беккета «La Fin de partie» («Кінець гри») ми спробуємо простежити один із моментів розгортання ТКІ АНТИЛЮДИНА в текстах французького театру абсурду:

Hamm. – [...] Un jour tu seras aveugle. Comme moi. Tu seras assis quelque part, petit plein perdu dans le vide, pour toujours, dans le noir. Comme moi. [...] Un jour tu te diras, Je suis fatigué, je vais m'asseoir, et tu iras t'asseoir. Puis tu te diras, J'ai faim, je vais me lever et me faire à manger. Mais tu ne te lèveras pas. Tu te diras, J'ai eu tort de

© Андрієвська В. В., 2013

m'asseoir, mais puisque je me suis assis je vais rester assis encore un peu, puis je me lèverai et je me ferai à manger. Mais tu ne te lèveras pas et tu ne te feras pas à manger. [...] Tu regarderas le mur un peu, puis tu te diras, Je vais fermer les yeux, peut-être dormir un peu, après ça ira mieux, et tu les fermeras. Et quand tu les rouvriras il n'y aura plus de mur. [...] L'infini du vide sera autour de toi, tous les morts de tous les temps ressuscités ne le combleraient pas, tu y seras comme un petit gravier au milieu de la steppe. [...] Oui, un jour tu sauras ce que c'est, tu seras comme moi, sauf que toi tu n'auras personne (Beckett, FP, 173–174).

Уривок п'єси С. Беккета, запропонований нами для аналізу, є монологом персонажа французької антидрами Хама, існування та особа якого частково можуть передати те антилюдське, що ми досліджуємо.

Хам – старий та сліпий чоловік, що вже давно втратив здатність самостійно пересуватися. Фізичні недоліки, у цьому разі сліпота (*aveugle* adj. – «сліпий»), та недієздатність (*tu ne te lèveras pas* – «ти не підведешся», *tu ne te feras pas à manger* – «ти не приготуєш собі щось поїсти»), яка тут виражена граматичною конструкцією із запереченням дієслова на позначення певної дії, є характерними для героїв французького Нового театру й у текстах французького антитеатру реалізують ТК ФІЗИЧНІ ВАДИ.

ТК ФІЗИЧНІ ВАДИ відображає розгортання ТК ФІЗИЧНЕ СТРАЖДАННЯ, який, у свою чергу, виступає структурною складовою ТКК СТРАЖДАННЯ. Останній визначається нами як такий, що представляє невід'ємну складову існування антилюдини у французькій драматургії абсурдизму.

Концептуально значущими у фрагменті є також дієслово *dormir* v.intr. («спати») та словосполучення *fermer les yeux* («закривати очі»). Сон дозволяє надіятися на те, що відкривши очі, світ навкруги зміниться на краще (*après ça ira mieux* – «після цього буде краще»). Саме так у п'єсі С. Беккета вербалізовано ТК СОН. Сон надає можливість героям французького театру абсурду позбутися дійсності, яка їх не влаштовує, пригнічує, завдає лише болю та розчарувань. Таким чином, ТК СОН розгортає ТК ВТЕЧА ВІД РЕАЛЬНОСТІ, який ми відносимо до структурних складових ТКІ АНТИЛЮДИНА.

Початок монологу конструкцією *un jour* («одного дня») можна тлумачити як вираження приреченості людського існування на одвічні страждання та на смерть. Анафора *un jour* підсилює значущість загрози та фатуму, які є неминучими в житті людини. Навіть якщо un jour не вживається у висловлюванні, те враження, яке воно справляє, та смисл, який воно несе, залишаються.

У монолозі Хама можна чітко прослідкувати присутність образу смерті, який має експліцитну форму вираження *les morts* («мертві»). Як і в усіх текстах французької антидрами, ТК СМЕРТЬ характеризується високим рівнем метафоричності. У цьому разі смерть дорівнюється до порожнечі в словосполученнях *dans le vide* («у порожнечі») та l*'infini du vide* («безмежність порожнечі») і до темряви (*dans le noir* – «у темряві»). ТК СМЕРТЬ, який широко представлений у запропонованому уривку, ми визначаємо як ТКК, який пронизує всю творчість франкомовних драматургів-абсурдистів.

Уживання в монолозі Хама лексики в заперечній формі або із заперечним значенням може виражати не лише фізичну недієздатність французьких антигероїв, а також і їхню самотність у світі, де вони живуть. Так, концептуальне навантаження самотності в представленому фрагменті несе безособовий займенник *personne* pron. («ніхто»), який вжито у фразі *tu n'auras personne* («з тобою нікого не буде поруч»). Саме завдяки використанню займенника *personne* pron. у цьому контексті передається ідея людської приреченості на самотність, а відтак, і її існування виявляється безглуздим. Адже жити без людей і не для них не має сенсу.

Характерним для ілюстративного матеріалу, що підлягає аналізу, є вживання порівняння, яке використано у фразі *tu y seras comme un petit gravier au milieu de la steppe* («ти там будеш, як стеблина гравію посеред степу»). Хам порівнює себе і Клова зі стеблиною гравію в полі. Таке порівняння надзвичайно вдало представляє значення сучасної людини у світі. Вона – безпорадна та мізерна, адже не може зарадити ні собі, ні іншим. Порівняння в цьому разі будується на протиставленні, яке є властивим творам французького театру абсурду в цілому. Тоненька стеблина гравію протиставляється широкому та безмежному степу. Щоб підсилити емоційність такого порівняння і підкреслити нікчемність людини та відсутність смислу в її існуванні в порівняльній конструкції, іменник *gravier* n.m. вживається з епітетом *petit* adj. («малий»). У такий спосіб автори французького театру абсурду зображають роль людини в сучасному світі: людина, яка колись уважалася королем світу, тепер є лише стеблиною в безмежному полі.

Схему розгортання ТКІ АНТИЛЮДИНА в наведеному фрагменті п'єси С. Беккета представлено на рис.:

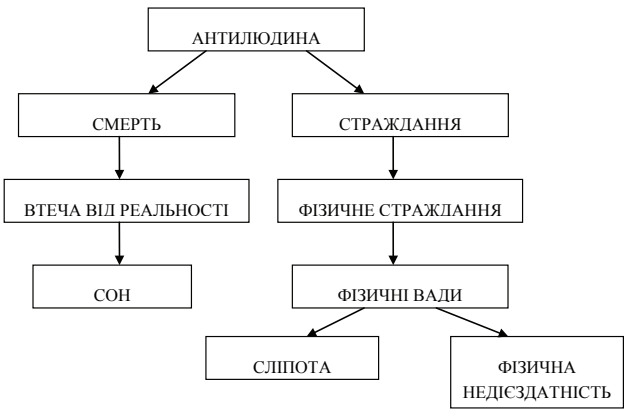

Рис. Схема розгортання текстового концепту-ідеї АНТИЛЮДИНА у п'єсі С. Беккета «La Fin de partie»

Отже, саме такою у творах французької антидрами постає людина: вона – квола та хвороблива, самотня та безпорадна. Єдиний вихід, який вона знаходить, – утекти. Лише сон і смерть можуть зарадити її стражданням і віднайти спокій.

Отже, концепт АНТИЛЮДИНА виявився тією точкою зіткнення, що об'єднала художній простір франкомовної драматургії абсурдизму, особливості світобачення її авторів та філософську основу їхньої творчості. За своїм концептуальним навантаженням концепт АНТИЛЮДИНА представляє образ людини XX століття, яка віднайшла втілення в антигероях французького театру абсурду. «Антигерой» франкомовних драматургів абсурду не збігається з класичним тлумаченням негативного героя світової літератури. Персонажі французьких антип'єс негативні не за своїми вчинками чи поведінкою, а за тим, що викривають темний бік людського існування.

Французька драматургія абсурдизму є безперечно плідним лінгвістичним матеріалом для подальших досліджень. Лінгвокогнітивна розвідка є перспективною в рамках новітніх тенденцій проведення лінгвопоетичних пошуків у руслі когнітивно-дискурсивного підходу, який дозволяє поглибити вивчення художнього тексту та його концептів у їхньому мовному втіленні, концептуальному навантаженні, яке вони несуть, та в комунікативній реалізації. Корисним є наше дослідження у зв'язку з потребою в удосконаленні філологічних досліджень, які виникли з появою та виявленням складних для прочитання та розкодування текстів світової літератури, які фіксують індивідуальну картину світу того чи іншого автора, чий світогляд прямо віддзеркалює явища, події та людей епохи, в якій він живе.

Література:

1. Андрієвська В. В. Концепт антилюдина у французькій драматургії абсурдизму : структура, семантика, прагматика / дис.... канд. філол. наук : 10.02.05 / Андрієвська Вікторія Валеріївна. – К., 2010. – 268 с.

2. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози : когнітивна та комунікативна динаміка (на матеріалі французької романістики середини XX сторіччя): дис.... доктора філол. наук : 10.02.05 / Кагановська Олена Марківна. – К., 2003. – 502 с.

3. Каратєєва Г. М. Текстовий концепт подорож у французькій постмодерністській прозі (на матеріалі творів Ле Клезіо) : дис.... канд. філол. наук : 10.02.05 / Каратєєва Ганна Михайлівна. – К., 2008. – 298 с.

4. Степанов Ю. С. «Понятие», «Концепт», «Антиконцепт». Векторные явления в семантике / Ю. С. Степанов // Концептуальный анализ языка : современные направления исследования : [сб. науч. тр. / отв. ред. Е. С. Кубрякова]. – М.-Калуга : ИП Кошелев А. Б. (Изд-во «Эйдос»), 2007. – С. 19-26.

5. Le Nouveau Petit Robert: Dictionnaire analogique et alphabétique de la langue française. – P. : Dictionnaires Le Robert, 1997. – [Version électronique].

Джерело ілюстративного матеріалу:

6. Beckett, FP : Beckett S. La Fin de partie // Théâtre I : En attendant Godot. La Fin de partie. Acte sans parole I. Acte sans parole II / Samuel Beckett. – Paris : Minuit, 1991. – P. 140–216.

УДК 811.111'367.5

Андрушенко О. Ю.,
Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир

ІНФОРМАЦІЙНО-СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОКУСУ У ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКОМУ РЕЧЕННІ

У статті висвітлені важливі положення сучасної теорії інформаційної структури речення, окреслені новітні генеративні підходи до визначення одного з головних її компонентів – фокусу, доведено варіативність останнього у давньоанглійській мові.

Ключові слова: *інформаційна структура речення, ідентифікаційний контрастний, презентаційний, інформаційний фокус.*

В статье освещены важные положения современной теории информационной структуры предложения, описаны новые генеративные подходы к определению одного из главных ее компонентов – фокуса, доказана вариативность последнего в древнеанглийском языке.

Ключевые слова: *информационная структура предложения, идентификационный, контрастный, презентационный, информационный фокус.*

The article deals with major aspects of modern sentence information structure theory, highlights new generative approaches to defining one of its main components, i.e. focus, it also proves the variability of the latter in Old English.

Key-words: *sentence information structure, identification, contrastive, presentational and informational focus.*

Постановка проблеми. Фокус речення як лінгвістичний феномен постійно привертає увагу науковців різних шкіл та напрямів. Останні здобутки генеративної теорії інформаційної структури (ІС), пов'язані із Програмою мінімалізму Н.Хомського [4], надають можливість плідно вивчати це явище як у сучасних мовах, так і в давніх. Незважаючи на низку діахронних розвідок, здійснених європейськими вченими [10; 14], виокремлення фокусу у давніх текстах залишається «наріжним каменем» усієї теорії ІС. Складність у вирішенні цього питання полягає, на наш погляд, в існуванні різних типів фокусу у писемних пам'ятках. **Мета** нашого дослідження – виявити та проаналізувати варіативність фокусу у давньоанглійському реченні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальновідомо, що фокус – це гіпотетично сконструйований компонент, який має фонологічний корелят (головний наголос речення), семантично-прагматичний корелят (нова інформація) та синтаксичний корелят (синтаксична ознака [+F]) [7]. Проте існує низка концепцій, в яких доводиться лише часткова правомірність такої дефініції. К. Фері, М. Самек-Лодовічі [5], М. Ронмонт, П. Куліковер [15], Д. Бюрінг [2] вважають, що головний (нуклеарний) наголос хоча і є необхідною умовою для визначення фокусу, проте її однієї недостатньо. Пор.:

(1) A: I finally went out and bought something today.
B: Oh yeah? What$_{[F]}$ did you BUY? (Rochemont 2009)

(2) A1: What happened?
A2: What did the lawyer do?
A3: Where did the lawyer send the request?
B: The LAWYER$_{[F]}$ sent the REQUEST to their OFFICE (Büring, 2012).

Виклад основного матеріалу. У давньоанглійській мові, де базовим порядком слів є SVO, існує низка прикладів, де більш прийнятним є винесення об'єкта у першу позицію. Наведемо приклад такого речення та спробуємо реконструювати нуклеарний наголос:

(3) (_____. . *)
(. . . *) (. . * . *)
(. *) | * | * | (. * * . *) clause level (C)
* * | * | * | * * * * * phrase level (P)
* | * | * | * | * | * | * | * | word level (ω)
þæt lond mon hætt þa ealdan Sciþþian 7 Ircanian (Oros.)

That land a man names Old Scythia and Hyrcania.

У реченні (3) наявний інверсований порядок слів OSVO, що є маркованим для давньоанглійської мови. Таким чином, нуклеарний наголос гіпотетично повинен падати на об'єкт, що знаходиться у першій позиції. Проте аналіз тексту вказує на те, що *þæt lond* представляє стару інформацію для дискурсу (топік). Отже, об'єкт не може виступати фокусом, оскільки правило позначення нової інформації не задовольняється.

У своїх працях Н. Хедберг та Дж. Соса [8] доводять, що не існує певної просодичної категорії, яка б відрізняла «наголос для топіку» від «наголосу для фокусу». Л. Брунетті [1, с. 52] вважає, що оскільки фокус і нуклеарний наголос часто не співпадають, зв'язок між фокусом і просодією відсутній. Звісно, просодію не варто повністю ігнорувати. Найкраще вважати таку неузгодженість виключенням з правила, яке ще й досі є невизначеним [13, с. 56].

Іншою проблемою є пряма кореляція фокусу з новою інформацією у дискурсі. Як зазначає Р. Джекендофф, термін «фокус речення» вживається для позначення інформації, яка на думку мовця не є спільною для нього і слухача [9, с. 230]. Цим пояснюється відповідність речення (5а) реченню (4), та невідповідність (5б) і (4):

© Андрушенко О. Ю., 2013

(4) Is it John who writes poetry?
(5) A. No, it is Bill who writes poetry.
B. No, it is John who writes short stories.

Таким чином, Bill представляє нову інформацію для дискурсу і є фокусом. Існують речення, в яких фокус може представляти інформацію, відому для мовця і для слухача. Розглянемо давньоанглійський приклад:

(6) 7 on þæm gefeohte Meda cræft 7 heora duguð gefeoll (Oros.). – In that battle fell the power and dignity of the Medes.

У реченні (6) інформація є відомою для дискурсу, оскільки обидва учасники ситуації *(gefeoht, Meda cræft, duguð)* згадувалися раніше. Проте, якщо взяти до уваги аксіому, що фокус у реченні є завжди, постає проблема його визначення за наявності виключно старої (відомої) інформації. У концепції А. Штойбе [16] зазначається, що фокус представляє основну, важливу або нову інформацію в реченні. Спираючись на такий підхід, вважатимемо, що *Meda cræft 7 heora duguð gefeoll* представляє важливу інформацію, а отже є фокус групою. Речення може містити один або декілька конституентів фокусу, чи може складатися лише зі сфокусованої інформації. Такі речення називаються повністю сфокусовані. Короткі повністю сфокусовані речення, які містять один конституент, окрім фінітного дієслова, називаються наголошеними реченнями [16, с. 15].

Поняття важливості інформації є доволі абстрактним для визначення фокусу. На погляд В. Чейфа, варто видалити надмірну інформацію, тоді стара інформація легко реконструюється за допомогою зазначеної раніше [3]. Напр.:

(7) Æfter he gefor on Capadotiam þæt lond (Oros).
[~~Æfter he~~] gefor $_{FP}$[on $_{F}$[Capadotiam] þæt lond] (Oros).

У прикладі (7) при видаленні *Æfter he* цю інформацію легко можна реконструювати з попереднього речення – *he [biscepas Bfledon]*. Цьому також сприяє форма дієслова, 3-ї особи одн. мин.ч. *gefor*. Отже *he* є топіком, а *Capadotiam þæt lond* представляє групу фокусу.

До синтаксичних засобів маркування фокусу слід віднести спеціальні частки, типові вирази або певний порядок розташування слів у реченні. Так, окремі мови містять складові фокусу в початковій позиції: наприклад, в угорській мові фокус розміщується привербально [11; 12, с. 35]. В італійській мові клауза, що містить фокус, розміщується в початковій або у фінальній позиції [5]. У мові Сомалі існують спеціальні конструкції, що розмежовують фокус і інші компоненти речення [6]. Схожі стратегії фокалізації існують і у давньоанглійській мові, зокрема адверби *here, witodlice, soþlice, þa, þonne* тощо. Напр.:

(8) þa become hyre on hand þæs halgan apostoles lar paules (Bl. Hom. 24/26). – Then came into her hands the holy apostle's doctrine.

Контекстуальний аналіз дискурсу свідчить, що у прикладі (8) наявна випадкова подія – вчення Святого Апостола змінило життя героїні. Таким чином, сполучення *þa become* наголошує на зміні діяльності та виступає фокусом у реченні.

Визначення фокусу у давньоанглійській мові не завжди асоціюється з особливим порядком слів або з частками. Зокрема, існують речення з немаркованим порядком слів SVO, в яких не спостерігаються означені стратегії маркування.

(9) Hie wæron beswicene from Hasterbale, Pena cyninge. (Oros.) – They were deceived by Hastrubal, king of the Carthaginians.

У прикладі (9) наявний прямий порядок слів SvVX, де X на синтаксичному рівні виступає об'єктом, а на семантичному – агентом, суб'єктом дії. Синтаксичний суб'єкт у реченні представлений займенником *hie*, а іменник X *(Hasterbale)* розташований у кінцевій позиції. Це дає змогу припустити, що останній контитуент є інформаційно вагоміший та представляє фокус речення. Контекстуальний аналіз дискурсу доводить, що X представляє нову інформацію для дискурсу, а пояснення автора, що *Hasterbale* є королем карфагенян *(Pena cyninge)* дає можливість вважати, що інформація є також новою і для його сучасників.

Неоднозначність у визначенні фокусу, на нашу думку, пов'язана з існуванням різних його типів, аналіз яких надає можливість пояснити, чому один із корелятів (фонологічний, семантико-прагматичний чи синтаксичний) найбільш придатний для виокремлення фокусу в реченні.

Формальні методики для різних типів фокусу представлені П. Куліковером та М. Рочмонтом [15]. Вчені розрізняють три його типи: контрастний (див.: 6), інформаційний (див.: 7) та презентаційний (див.: 8). Варто зазначити, що Foc (F(t)) описує F-структуру, в якій Foc є конституентом фокусу, t та Foc є коіндексами, F(t) є S-структурою з t, що замінює конституент фокусу:

(10) Загальне правило для контрастного фокусу: у $Foc_1(F(t))$ елемент Foc_1 визначається як контрастний тільки тоді, коли $F(t/Foc_2)$ $(Foc_2 \neq Foc_1)$ є с-інтерпретованим. С-інтерпретацію визначають як таку, що є зрозумілою з дискурсу. Окрім того, контрастний фокус повинен завжди бути наголошеним.

(11) Інформаційний фокус: у $Foc_1(F(t))$ елемент Foc_1 є інформаційним фокусом тільки тоді, коли S вважає, що H хоче S уточнити Foc_2 таким чином, щоб $F(t/Foc_2)$. Поняття інформаційного фокусу використовують для визначення фокусів у контексті «питання-відповідь». Інформаційний фокус може підпадати під визначення загального контрастного фокусу, оскільки в обох випадках висловлення потребує фокусу $Foc_1(F(t))$, де S-структура $F(t/Foc_2)$ є с-інтерпретованою для певного Foc_2.

(12) Презентаційний фокус: у $Foc_1(F(t))$ елемент Foc є загальним презентаційним фокусом тільки тоді, коли $F_2(t/Foc)$ не є с-інтерпретованим для усіх F_2. Поняття презентаційного фокусу стосується речень, в яких представлено новий елемент для дискурсу. Конституент фокусу не є с-інтерпретованим у S-структурі.

Власну класифікацію типів фокусу наводить Е. Кісс [11, 248]: ідентифікаційний, інформаційний та контрастний. В основу його класифікації лягли такі характеристики як [±exhaustive] та [±contrastive]. Так, для

ідентифікаційного фокусу (аналог презентаційного) властива вичерпна ідентифікація, відсутні універсальні квантифікатори, він має свої межі, у ньому наявні переміщення, він має ХР, яка дозволяє переміщення та може повторюватися. Це пояснює, чому фокус у реченні наявний навіть за умови, що він представляє відому інформацію для мовця і слухача. Лопез-Контіна вважає, що ідентифікаційний фокус використовується як «відповідь» на запитання, чи умови дискурсу є доречними, проте він не складає правильної «відповіді» на запитання, оскільки додає значення контрасту, повноти, що відсутні у запитанні і не є обов'язковими [13, с. 146-147]. Речення, в яких наявний ідентифікаційний фокус, використовують для відповіді на запитання з метою представити додаткову інформацію. Таке додаткове значення має на меті переосмислення того, яку інформацію мовець і слухач вважають спільною. Інформаційний фокус представляє інформацію непередбачувану (нову – О.А.), не має обмежень, не має меж, переміщення неможливі, може бути більшим або меншим, може створювати проекцію. Щодо контрастного фокусу, то Е. Кісс [11, с. 268] вважає, що він визначається лише, якщо сфера ідентифікації представляє замкнену систему (групу) індивідів, відомих партиципантам у дискурсі. Для контрастного фокусу характерним є його переміщення у першу позицію. Аналіз давньоанглійських писемних пам'яток дозволив виявити речення, які містять фокус різних типів:

(13) Hiene ofslogon eac his agene men, 7 his modor mid. (Oros.) – His own men slew him, and also his mother – ідентифікаційний фокус.

(14) 7 hiora þæt þridde gefeoht wæs on Lucaniam, on Arosinis þære dune. (Oros.) – Their third battle was in Lucania on the plain of Arusium – інформаційний фокус.

(15) þa sendon Romane ærendracan to Galium. (Oros.) – The Romans then sent ambassadors to the Gauls. – контрастний фокус.

Висновки. Новітні генеративні підходи та методи, які науковці застосовують при вивченні фокусу речення у сучасних мовах, цілком придатні і в діахронних студіях. Складність історичних розвідок, пов'язана з відсутністю носіїв давніх мов, обмеженою кількістю писемних пам'яток, їх різножанровою специфікою, спонукає використовувати різні методи – фонологічні, семантико-прагматичні, синтаксичні. Комплексний підхід дозволив виявити в давньоанглійській мові речення із різними типами фокусу: ідентифікаційним (презентаційним), контрастним, інформаційним. Їх аналіз дає змогу дослідити особливості розвитку цього складного лінгвістичного феномену в історичній перспективі.

Література:

1. Brunetti L. A Unification of Focus / L. A. Brunetti. – Padua : Unipress, 2004. – 166 p.

2. Büring D. Meaning of Topic and Focus / D.Buring. – L. : Routledge, 2012. – 216 p.

3. Chafe W. Givenness, Contrastiveness, Definiteness, Subjects, Topics and Point of View / W.Chafe // Subject and Topic. – New York : Academic Press, 1976. – P. 25-55.

4. Chomsky N. Minimalist Inquiries: The Framework / N Chomsky // Step by Step: Essays in Honor of Howard Lasnik / Eds. R. Martin, D.Michaels, J. Uriagereka. – Cambridge, Mass. : MIT Press, 2000. – P. 89-155.

5. Fery C., Samek-Lodovici V. Focus Projection and Prosodic Prominence in Nested Foci / C.Fery, V. Samek-Lodovici // Language. – 2006. – Vol. 82 (1). – P. 131-150.

6. Frascarelli M., Puglielli A. Position, Function and Interpretation of Topics in Somali / M. Frascarelli, A. Puglielli // Information Structure and its Interfaces / Ed. L. Mereu. – Berlin : Walter de Gruyter, 2009. – P. 325-350.

7. Halliday M. A.K. Notes on Transitivity and Theme in English / M. F. K. Halliday // Journal of Linguistics. – 1967. – Vol. 3. – P 37-81; 199-244; 4: 179-215.

8. Hedberg N. Sosa J. M. The Prosody of Topic and Focus in Spontaneous English Dialogue / n. Hedberg, j.M. // Topic and Focus: Cross-Linguistic Perspectives on Meaning and Intonation / Eds. Ch. Lee, M. Gordon, D. Büring. – Dordrecht : Springer, 2007. – P.101-120.

9. Jackendoff R. Semantics in Generative Grammar / R. Jackendoff. – Cambridge, Mass. : MIT Press, 1972.

10. Kemenade A.van. Discourse Relations and Word Order Change / A. van. Kemenade // Information Structure and Word Order Change: New Approaches to Word Order Variation in Germanic. – Berlin; N.-Y. : Mouton der Gruyter, 2009. – P. 91-121.

11. Kiss E. The Syntax of Hungarian / E. Kiss. – Cambridge : CUP, 2004. – 278 p.

12. Krifka M., Musan R. The Expression of Information Structure / M. Krifka, R. Musan. – Berlin : Walter de Gruyter, 2012. – 468 p.

13. López-Cortina J. The Spanish Left Periphery: Questions and Answers / J. Lopez-Cortina / Diss. For the Degree of Doctor of Philosophy in Spanish Linguistics. – Washington DC : Georgetown University, 2007. – 380 p.

14. Petrova S. A Discourse-Based Approach to Verb Placement in Early West-Germanic / S. Petrova // Interdisciplinary Studies on Information Structure. – Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2006. – P. 153-185.

15. Rochemont M., Culicover P. English Focus Constructions and the Theory of Grammar / M. Rochemont, P. Culicover. – Cambridge : CUP, 2009. – 220 p.

16. Steube A. Information Structure: Theoretical and Empirical Aspects / A. Steube. – Berlin : Walter de Gruyter, 2004. – 365 p.

УДК 629.7.07

Асриян В. Л.,
РВУЗ «Крымский университет культуры, искусств и туризма», г. Симферополь

ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ КУЛЬТУРЫ, ИСКУССТВ И ТУРИЗМА

У статті розглядається проблема формування комунікативної компетенції з англійської мови в рамках професійної підготовки майбутніх фахівців сфери культури, мистецтв і туризму. Дана проблема вирішується на основі міжпредметних зв'язків спеціальних дисциплін, які є основою для розробки спеціалізованого дискурсу з англійської мови для підготовки майбутніх фахівців.

Ключові слова: *комунікативна компетентність, культура, мистецтво та туризм, міжпредметні зв'язки.*

В данной статье рассматривается проблема формирования коммуникативной компетенции по английскому языку в рамках профессиональной подготовки будущих специалистов сферы культуры, искусств и туризма. Данная проблема решается на основе межпредметных связей специальных дисциплин, которые являются основой для разработки специализированного дискурса по английскому языку для подготовки будущих специалистов.

Ключевые слова: *коммуникативная компетентность, культура, искусство и туризм, межпредметные связи.*

This article deals with the problem of English communicative competence development as a part of future specialists training in the sphere of culture, arts and tourism. This problem is solved on the basis of interdisciplinary connections of special subjects, which are the basis for the development of specialized discourse in English for future specialists training.

Keywords: *communicative competence, culture, arts and tourism, interdisciplinary connections.*

Постановка проблемы. Уровень профессиональной подготовки, общей и коммуникативной культуры будущих специалистов во многом зависит от системы подготовки в высшем учебном заведении. Коммуникация является не просто общением, диалогом или деятельностью, а представляет собой методологический инструмент познания социальной реальности и обоснование приоритетов ее развития [1; 4; 5]. На сегодняшний день одним из показателей коммуникативной компетентности специалистов является, безусловно, владение английским языком – языком международной коммуникации.

Актуальность исследования. Как показывает практика, владение общим английским языком будущими специалистами на сегодняшний день очень востребовано, однако не достаточно и не позволяет в полной мере решать профессиональные задачи специализированной направленности [2; 3]. В связи с этим, одной из актуальных задач современных высших учебных заведений, а в частности – сферы культуры, искусств и туризма, становится введение изучения английского языка специализированной направленности.

Изучение специализированного английского языка, адаптированного к определенным специализациям, позволит повысить уровень коммуникативной компетентности будущих специалистов, а также их профессиональной готовности в целом.

Цель исследования. Содержание обучения иностранному языку студентов сферы культуры, искусств и туризма следует рассматривать как специализированное с лингвистической точки зрения. Данное утверждение связано с двумя основными особенностями: с одной стороны влияние межпредметных связей, а именно таких дисциплин как география, экономика, история, искусство, а также специальной терминологии; с другой стороны уровень профессиональной подготовки или направленности специализации будущих специалистов.

Анализ исследований и публикаций. Как показал анализ последних исследований [1; 2; 3; 5], использование межпредметных связей позволит интегрировать знания из специальных дисциплин конкретной специализации и английского языка для формирования знаний, навыков и умений по специализированному английскому языку.

Изложение основного материала. Исходя из вышесказанного, следует отметить, что особое место в системе профессиональной подготовки будущих специалистов сферы культуры, искусства и туризма занимают три функции обучения на основе межпредметных связей специальных дисциплин: образовательная, воспитательная и развивающая.

Образовательная функция межпредметных связей специальных дисциплин и специализированного английского языка состоит в том, что использование межпредметных связей открывает новые возможности в повышении уровня знаний, навыков и умений будущих специалистов, что позволит активизировать их познавательную деятельность, а также разнообразить способы применения полученных знаний в их профессиональной деятельности.

Воспитательная функция межпредметных связей специальных дисциплин сводится к тому, что на основе межпредметных связей можно сформировать мировоззрение, развить нравственные качества и профессиональное мышление будущих специалистов.

Развивающая функция межпредметных связей специальных дисциплин и английского языка заключается в развитии творческих способностей, повышении самостоятельности и профессионализма будущих специалистов в процессе обучения специализированному английскому языку.

Английский язык профессиональной направленности в сфере культуры, искусств и туризма должен включать различные коммуникативные функции (информационный, стилистический, синтаксический и текстовый), что определяет его специализированную направленность. Следовательно, специализированный

© Асриян В. Л., 2013

английский язык находимо рассматривать как независимую дисциплину, которая основывается на общем английском языке и на других специальных дисциплинах профессиональной направленности специализации. Таким образом, специализированный английский язык сферы культуры, искусств и туризма должен, безусловно, рассматриваться как профессиональный язык, который имеет свои особенности и терминологию.

В специализированном дискурсе терминология играет наиболее важную функцию. Главным образом лексическое содержание отличает специализированный язык от общего языка и от других специализированных языков. Специализированный лексикон можно разделить на три категории: ***к первой*** категории относится специфическая лексика, то есть узкоспециализированные термины, например из сферы архитектуры:

– Gothic-style chimney stack – дымовая труба готического стиля;
– architrave – архитрав (балка колони);
– column cap – капитель;
– lamellose asbestos cement shingle – листовидный шифер;
– poker picture – рисунок, выжженный по дереву;
– stained glass panel – витраж;
– surbase – карниз колонны;
– gold-plated grates – позолочення решётка и т.д.

Ко ***второй категории*** относится общая лексика, подвергнутая семантическим ограничениям, например:

– headquarters – штаб-квартира;
– Crimean peninsula – Крымский полуостров;
– noble – дворянин;
– renovation and restoration – ремонт и реставрация;
– the Cape of Ai-Todor– мыс Ай-Тодор;
– Nazi Germany – Нацистская Германия;
– Ottoman state – Османская империя;
– museum of local lore – краеведческий музей;
– emperor's family and monarchs – императорская семья и монархи и т.д.

К ***третьей категории*** относится общая лексика, которая не подвергается семантическим ограничениям, например:

– museum – музей;
– theatre – театр;
– climate – климат;
– trolleybus route – тролейбусний маршрут и т.д.

В следующем примере, приводится высокоспециализированная лексика сферы культуры, искусства и туризма:

For construction and external finishing of the palaces the newest construction technologies and decoration materials of those times were used. From the very beginning Massandra palace was aimed to become a summer residence for the royal family that is why there are no studies. Each room is designed in a different style: Roman vestibule, Gothic dining room, Classical study, Renaissance billiard room, Empire Tsar's chambers. Living rooms are characterized by small height, low ceilings, coziness and warmth spreading from fireplaces made of marble limestone. Internal part of the building is decorated with a number of glass paintings, stained glass panels and poker pictures. Decoration of interiors has elements of different styles – Gothic, Romanesque, Baroque, Classicism and Rococo. Each room keeps its peculiar picture. A lot of household articles of the royal family have been saved and nowadays are displayed at the castle's expositions; these are beautiful fireplaces, huge mirrors, hand-made chandeliers, luxurious mahogany furniture.

Общей чертой дискурса сферы туризма является использование метода, дословной формулировки, который заключается в использование иностранных слов для того чтобы придать туристическим текстам экзотический смысл и перенести слушающего в описываемую атмосферу, а также использование культурных посылок, называемых реалиями, которые не имеют никакого эквивалента в целевом языке и придает тексту своеобразный колорит.

Что касается синтаксических особенностей специализированного дискурса туристической направленности, есть некоторые общие элементы, которые присутствуют в подобных текстах. Следует отметить следующие общие черты туристического дискурса:

– номинализация (например, You can also visit the Lesya Ukrainka Literature-Memorial Museum; when you arrive at the Cathedral);

– использование штампов, которые отображают культурные реалии страны или народа, не имеющие эквивалента в других языках, использующиеся для некоего погружения и внесения ощущения экзотической атмосферы (например, emir, tsar, pisanka, matreshka, kalyadka etc.)

– использование пассивных форм (например, the tour guide will show you all the major sights of the city > you will be shown all the major sights of the city);

– императивов, (например, to see the palace, go to the central entrance …..);

– использование причастия настоящего и прошедшего времени вместо полного относительного придаточного предложения (например, one of the palaces which is most fully decorated > one of the most fully decorated palaces);

– использование настоящего неопределенного времени, для выражения действия обычного, постоянного (например, Yalta is interesting with its unique combination of architectural monuments surrounded by mountainous

landscape. The most interesting «must-see» places in Yalta are: the city embankment, the ancient Armenian Church built by V. Surenyants, the Roman-Catholic church built by N. Krasnov, James Zlatoust Cathedral, Alexander Nevsky Cathedral, Emir Bukharsky Palace, a wonderful Massandra park, Livadiya Palace-Museum, Alexander III Palace, Chekhov house-museum (White Dacha), Yalta house-museum of Lesya Ukrainka);

– использование основной, сравнительной и превосходной степени прилагательных (например, Upon Meismacher's project the castle appearance changed considerably: *gloomy grey* walls were changed with yellow sandstone tile, which was greatly combining *gold-plated* grates. Yalta *favorable* climate with *mild* winters and its *scenic* location between sea and mountain make the city one of *the most popular* resorts of Ukraine, with many hotels and sanatoriums).

Все эти лексические, синтаксические и функциональные особенности дискурса позволяют рассматривать его в качестве специализированного, являющегося независимым и отличающегося от других специализированных языков.

Вывод. Таким образом, результаты исследования указывают на то, что разработка и внедрение специализированного дискурса по английскому языку в рамках системы подготовки специалистов сферы культуры, искусств и туризма позволят повысить уровень профессиональной подготовки и коммуникативной компетентности будущих специалистов.

Литература:

1. Билецкая О.А. Формирование речевой субкультуры современной молодежи Украины в условиях глобализации // Культура народов Причерноморья: Выпуск № 227. – Симферополь, 2012. – С.127-132.

2. Методика навчання і наукових досліджень у вищій школі: Навч. Посіб. / С. У. Гончаренко, П. М. Олійник, В. К. Федорченко та ін.; За ред. С. У. Гончаренка, П. М. Олійника. – К. : Вища школа, 2003. – 323 с.

3. Мильруд Р. П. Актуальные проблемы методики обучения иностранным языкам за рубежом // Иностранные языки, 2004. – № 3. – С. 34-41.

4. Надыбская О. Я. Коммуникация как социокультурный и гносеологический феномен // Культура народов Причерноморья: Выпуск № 227. – Симферополь, 2012. – С.156-160.

5. Чижова Н. А. Коммуникативные технологии в подготовке специалистов гумманитарного профиля // Культура народов Причерноморья: Выпуск № 227. – Симферополь, 2012. – С.167-170.

УДК 371.134

Баб'як Ж. В., Дудар О. В.,
Тернопільський національний технічний університет, м. Тернопіль

КОГНІТИВНІ СТИЛІ ЯК ОСНОВНІ ЧИННИКИ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ: ПЕДАГОГІКА СПІВПРАЦІ

У статті проаналізовані основні складові навчальних можливостей студентів. Окреслено основні чинники, які впливають на вибір та вдосконалення методів викладання іноземної мови у вищій школі.
Ключові слова: *аудіальний тип, візуальний тип, кінестетичний тип, інтелект, інтуїція, стиль викладання, стиль навчання.*

В статье проанализированы основные составляющие учебных возможностей студентов. Определены основные факторы, влияющие на выбор и усовершенствование методов преподавания иностранного языка в высшей школе.
Ключевые слова: *аудиальный тип, визуальный тип, кинестетический тип, интеллект, интуиция, стиль преподавания, стиль обучения.*

The main components of students' learning are analyzed in the article. The main factors influencing the choice and improvement of styles have been outlined.
Key words: *auditory type, visual type, kinestetic style, intellect, intuition, learning style, teaching style.*

Актуальність. У сучасних умовах вищий навчальний заклад набуває значення важливого соціально-освітнього об'єкту, що покликаний не лише давати професію, а й вирішувати проблеми підготовки національних кадрів принципово нової якості. Це повинні бути фахівці, яким притаманний високий рівень професіоналізму в поєднанні з належною духовністю, культурою та ґрунтовною підготовкою. У результаті стрімкого зростання економічних, комерційних та культурних обмінів зросла актуальність міжнародної комунікації. Іноземна мова сьогодні є не стільки предметом вивчення, як необхідним інструментом у системі спілкування. Тому завдання, які постають перед вищою школою щодо вдосконалення процесу викладання і навчання, набувають особливої гостроти. Серед вітчизняних дослідників, які торкаються питання стилів та методів навчання іноземної мови слід виокремити Н. Бражник, В. Данильченко, О. Коваленко, С. Ніколаєву, О. Тарнопольського та ін.

Об'єктом даного дослідження є процес формування мовної компетенції у вищому навчальному закладі. **Предметом** є стилі навчання та методи викладання іноземної мови. **Метою** статті є визначення основних чинників, які впливають на вибір стратегій викладання іноземної мови.

Останні дослідження показали [10, с. 675], що студентів можна поділити на дві групи: ті, які планують продовжувати працювати в наукових галузях та ті, які надають перевагу ненауковим. Представників другої групи виявилося набагато більше. Тому для кожного студента потрібно обрати саме той стиль викладання, який допоможе йому отримати потрібний багаж знань і який він зможе застосувати у майбутньому. В основі особистісно зорієнтованого навчання лежить визнання індивідуальності, самобутності й самоцінності кожної людини, її розвиток як індивіда, наділеного своїм неповторним суб'єктивним досвідом [7, с. 9]. Першочергового значення набуває принцип індивідуалізації та диференціації. Шейла Тобіас, відома американська дослідниця, наголошує на тому, що студенти відрізняються за стилями навчання. Вони зосереджуються на різних типах інформації та реагують на отриману інформацію по-різному [111, с. 14].

З точки зору представників освітньої психології стиль визнається ключовим у питанні індивідуальних розбіжностей у навчальному контексті. Під стилем розуміють характеристику системи операцій, до яких особистість має схильність завдяки своїм індивідуальним якостям. До навчального стилю, як вважають Н.А. Бражник та Н.Є. Білоножко, відносять ті фактори, що впливають на виконання завдання – когнітивний стиль та інтелект [1]. Але слід враховувати також риси особистості, що впливають не лише на ролі студентів в актах спілкування, але також і на їхню здатність вчитися.

Найпростіший і найпоширеніший спосіб виділення навчальних стилів ґрунтується на відмінності способів чуттєвого сприйняття. Ця система, відома також як ВАК-модель, виділяє візуальний, аудіальний і кінестетичний типи студентів. Візуальний тип найефективніше сприймає зорову інформацію; у аудіального превалює сприйняття на слух; а кінестетичний/дотиковий тип навчається за допомогою власного тіла й рухів. Дослідження, проведене у рамках Спеціальної Діагностичної Програми, показало, що 29 % слухачів належать до візуального типу, 34 % – краще сприймають інформацію на слух і 37 % – навчаються через кінестетичну/тактильну дію [8, с. 7]. Отже, студентам необхідно визначити свій спосіб сприймання інформації. Наприклад, тим, хто сприймає зорову інформацію для глибшого розуміння змісту заняття, необхідно спостерігати за мімікою та жестами викладача. Такі студенти полюбляють сидіти на перших партах, залюбки роблять детальні записи почутої інформації, складають діаграми, таблиці тощо. Роздатковий матеріал, ілюстрації у книжці, записи на дошці допомагають їм краще засвоювати інформацію. Ефективними для них будуть стратегії спостереження за діями викладача, створення карт пам'яті, записи іншомовного лексико-граматичного матеріалу з використанням таблиць, стратегії групування та класифікації.

Студенти зі слуховим типом сприймання краще засвоюють інформацію, якщо вона подається у лекціях, дискусіях. Вони інтерпретують почуту інформацію на рівні темпу та інтонації голосу, інших звукових нюансів. Написана інформація не має для них такого значення як почута, тому ефективним є читання тексту вголос і слухання звукозаписів. Для засвоєння лексико-граматичного матеріалу аудитам слід використовувати стратегії, що пов'язані зі зміною швидкості мовлення, висоти тону, навіть настрою (оптиміст – песиміст),

© Баб'як Ж. В., Дудар О. В., 2013

музикою. Кінестетам важко перебувати у стані спокою протягом тривалого часу, їм необхідна фізична активність, зміна видів діяльності. Студентам такого типу сприймання інформації, треба дати можливість експериментально отримати результат, зробити самостійні висновки, потім прочитати матеріал підручника з даної проблеми і з'ясувати з викладачем питання, що виникли. Найбільш продуктивними для студентів-кінестетів є ігрові методики навчання.

Таким чином, врахування індивідуальності у викладанні іноземної мови означає розкриття можливості максимального розвитку кожного студента, створення таких умов, що виходять із визнання унікальності психологічних особливостей суб'єкта навчання.

Інтелект та інтуїтивне сприйняття – наступні складові навчальних можливостей. Об'єм інформації подекуди завеликий для засвоєння. Тому студенти залишають у «робочій пам'яті» частину, яка проходить крізь чуттєву сферу або інтуїтивне відчуття майбутньої потреби у тій чи іншій інформації. Решта – ефективно губиться. (Міра інтуїції визначається індикатором [9, с. 174].)

Що таке інтуїція? Уміння здогадатися, минаючи логічні роздуми і одразу зрозуміти, у чому суть. Варто пам'ятати, що це – інформативно найщільніший канал. Інтуїтивне прозріння у спресованому вигляді містить величезну кількість логічної, етичної чи сенсорної інформації. Цей канал – єдиний спосіб здобуття принципово нових знань. Інтуїтивний здогад ґрунтується на базовому зоровому образі. У будь-якому випадку інтуїція – продукт спостережливості, а спостережливість, як відомо, – збір інформації за допомогою зору. Зорові зображення максимально передають можливі об'єми інформації.

Студенти зі сильною інтуїцією – це споглядачі, візуали. Їм не треба активно втручатися в навколишнє життя, щоб дослідити його закони, свої міркування вони будують на фантазії чи уяві. Вони подумки створюють об'єкт – досліджуваний внутрішній образ та розглядають його з різних боків, моделюючи ситуації.

Перевага інтуїтивної інформації – в її прогностичності й новизні, недолік – у нечіткості та неточності. Звісно, інтуїтивне мислення потребує усамітнення, що є практично неможливим для студентів під час навчального процесу. Вони працюють групами і усамітнитись можуть лише при підготовці домашнього завдання.

Від рівня професійної майстерності викладача залежить результат фахової підготовки студентів та ефективність їхнього особистісного зростання. Обидва учасника освітнього процесу діють у одній цілісній системі, у єдиному енергетичному полі; засвоєння мовних навичок потребує активного спілкування викладача та студента. Викладач повинен бути не лише джерелом знань, але й створювати атмосферу партнерства, співпраці. Розвитку навичок професійного спілкування сприяє використання елементів ігрових методів, які є корисними для здобуття студентами вміння аналізувати внутрішній стан людини, удосконалення своїх адаптаційних здібностей. Досвідчений викладач розуміє, що рівень засвоєння навчального матеріалу залежить, можливо, більшою мірою від сприятливого емоційного клімату у групі, безпосереднього спілкування, мікроклімату співпраці. Ефективність діяльності викладача значною мірою залежить від цілеспрямованості та організованості у своїх діях.

Практика дозволила з'ясувати, що за весь період навчання студент відчуває кілька стилів та форм викладання. Як стверджують науковці, чимало із них є «одноманітними, повторюваними, бідними за змістом, спонукають студента до споглядально-пасивної форми сприйняття» [5, с. 294]. Аналіз теоретичних досліджень і педагогічної практики дозволяє зробити висновок: співпраця викладача і студентів є успішною, якщо у викладача розвинені комунікативно-мовні здібності, комунікативна компетентність, креативність [2, с. 5]. Креативність – творчий підхід в управлінні комунікативною діяльністю, що охоплює творчу позицію, яка є відкритим, гнучким і самостійним способом ставлення особистості до оточуючих, творче вираження, за допомогою якого особистість відповідає на виклики зовнішнього оточення. До творчого аспекту зараховуємо і самобутність особистості, що розкривається через розвиток незвичайних ідей, гнучкість мислення і пристосування при необхідності до думок інших. Креативність – це творчі здібності індивіда, здатність породжувати незвичні ідеї, відхилятись від традиційних схем мислення, швидко вирішувати проблемні ситуації. Зауважимо, що інтелект є підґрунтям креативності: інтелектуал може не бути творчою людиною, але людина з низьким IQ ніколи не буде креативною.

У свою чергу принцип креативності у професійній підготовці майбутніх спеціалістів та навчально-виховному процесі полягає у максимальній орієнтації на творче начало у навчальній діяльності, засвоєнні власного досвіду творчої діяльності. Тут мова йде не лише про просте «видумування» завдань за аналогією, а передусім мається на увазі формування у студентів здатності самостійно знаходити вирішення завдань, які не зустрічались раніше, самостійне «відкриття» нових способів дій.

Викладач, працюючи із студентами, завжди орієнтується на результат усіх присутніх в аудиторії, і навпаки, працюючи із аудиторією, тобто фронтально, впливає на кожного окремого студента. Взаємодія сторін здійснюється в залежності від цілей, змісту освіти, форм організації, методів і засобів навчання, характеру оцінювання результатів навчальної діяльності студентів. Кожен учасник сприймає аудиторію як партнера у спільній діяльності [4, с. 117]. Тому можна вважати, що своєрідність педагогічного спілкування, будучи сукупністю названих характеристик, виражається в органічному сполученні елементів особистісно орієнтованого, соціально орієнтованого й предметно орієнтованого навчання. Специфіка педагогічного спілкування обумовлюється також тим, що воно одночасно містить у собі навчальну й виховну функції, адже освітній процес має виховний і розвиваючий характер. Характеризуючи зміст педагогічного спілкування, В.А. Кан-Калик відзначає: «Професійно-педагогічне спілкування є система (прийоми й навички) органічної соціально-психологічної взаємодії педагога й учнів, змістом якого є обмін інформацією, надання виховного впливу, організація взаємин за допомогою комунікативних засобів. Причому педагог виступає як активатор цього процесу, організовуючи його й управляючи ним» [3, с. 28]. Викладач університету повинен знати закони педагогічного

спілкування, володіти комунікативними здібностями й комунікативною культурою. Завдання здійснення комунікації в педагогічному процесі істотно ускладнюються, перш за все, тому, що природні форми спілкування одержують тут професіонально-функціональне навантаження, тобто професіоналізуються.

Потрібно зауважити, що стиль викладання віддзеркалюється у стилі навчальної діяльності студентів, який характеризується активністю, самостійністю у процесі формування навичок, та, водночас, відповідальністю самих студентів за результати навчальної діяльності. Індивідуальний стиль учіння (пізнання) є комплексом домінуючих у даного індивіда прийомів пізнання як на когнітивному, так і на внутрішньо-психологічному, мотиваційному рівні. Для того, щоб обрати оптимальний для себе стиль, студенти мають знати: свою реакцію на навколишнє середовище, рівень емоційної підготовки, соціальні вподобання щодо навчання, власні фізіологічні фактори, співвідношення синтетичного та аналітичного мислення. Вдалий вибір стилю викладання, організація навчального процесу у відповідності до стилю учіння – запорука високо результативного навчання. У такому випадку, позитивно змінюються не тільки оцінки, але й поведінка студентів, вони більш упевнені та мотивовані до навчання.

Отже, в умовах кардинальних змін у вищій школі, у структурі і змісті життєдіяльності студентів зростає роль навчальної та викладацької роботи, головними характеристиками якої є творчість, активність, педагогічна взаємодія. Для цього необхідно володіти достовірною інформацією про стан та зміни, що відбуваються у сферах навчання та викладання. Уміння педагогів повинні бути спрямованими на надання допомоги студентам у самовдосконаленні, готовності до прийняття самостійних і відповідальних життєво важливих рішень, виконання основних соціальних ролей, успішного використання набутого досвіду. У свою чергу, як зауважує Н.О. Бражник, усвідомлення студентами свого навчального стилю відкриє нові обрії у навчанні, підвищить рівень розуміння навчальних дій, орієнтації у власній особистості, допоможе визначити слабкі сторони, підсилити сильні сторони, а також окреслити індивідуальне використання навчальних стратегій. Найважливішою умовою формування іншомовної компетенції є надання двостороннього комунікативного характеру всьому курсу викладання іноземної мови у вищій школі.

Вважаємо, що доцільним є подальше осмислення і аналіз теорії та практики навчання іноземних мов у вузі, зокрема, детальний огляд сучасних зарубіжних технологій, що виникли під впливом психологічних досліджень.

Література:

1. Бражник Н. О., Білоножко Н. Є. Навчальні стилі учнів як компонент змісту їхньої стратегічної компетенції. «Іноземні мови в навчальних закладах». – К., 2009. – Вип. 3. – С. 6-11.

2. Вилков В. В. Особенности коммуникации и передачи сообщений в условиях аудиторного обучения: методические указания / В. В. Вилков. – М., 1983. – 17 с.

3. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении. – М. : Просвещение, 1987. – 190 с.

4. Педагогічна майстерність: підручник / За ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища школа, 1997. – 349 с.

5. Психология. Словарь // Под ред. Петровского А. В., Яромовского М. Г. – 2-е изд. – М. : Политиздат, 1990. – 373 с.

6. Фініков Т. В. Сучасна вища освіта: Світові тенденції і Україна. – К. : Таксон, 2002. – 175 с.

7. Якиманская И. С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе / И.С.Якиманская. – М. : Сентябрь, 2000. – 109 с.

8. Miller, Pamela. Learning styles: The multimedia of the mind. 2001. ED 451340. – 10 p.

9. Myers, I. B. and M. H. McCaulley, Manual: A Guide to the Development and Use of the Myers-Briggs Type Indicator, 2nd Edition. Consulting Psychologists Press, Palo Alto, 1986. – 309 p.

10. Silverman Linda. «Learning and Teaching Styles in Engineering Education». Engineering Education 78(7) : April, 1988. – P. 674-681.

11. Tobias, Sheila. They’re Not Dumb, They’re Different: Stalking the Second Tier. Research Corporation, Tucson, 1990. – 92 p.

УДК 81'373.43

Бабій І. М.,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

ІМЕННИКОВА ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКА НОМІНАЦІЯ У РОМАНІ «ПРАВДА І КРИВДА» М. СТЕЛЬМАХА

У статті розглядаються іменникові індивідуально-авторські новотвори, які функціонують у романі «Правда і кривда» М. Стельмаха. Проаналізовано семантику іменникових новотворів, особливості їх творення та стилістичного функціонування.

Ключові слова: *новотвір, авторський неологізм, індивідуально-авторські інновації, неолексема.*

В статье рассматриваются индивидуально-авторские новообразования-существительные, которые функционируют в романе «Правда и кривда» М. Стельмаха. Проанализировано семантику новообразований-существительных, особенности их образования и стилистического функционирования.

Ключевые слова: *новообразование, авторский неологизм, индивидуально-авторские инновации, неолексема.*

The article is devoted to the analysis of individual author's noun neologisms, created by M. Stelmakh in the novel «Pravda i kryvda» (Truth and Injustice). The semantics of noun neologisms has been analysed, the peculiarities of their formation and stylistic functioning have been determined.

Key words: *neologism, author's neologism, individual author's innovations, neo-lexeme.*

Одним із засобів формування письменницького ідіостилю є індивідуально-авторська словотворчість, до якої звертаються творці в пошуках нового, свіжого, оригінального авторського слова, як правило, з потужними естетичними настановами. Результатом авторського словотворення, письменницького творчого пошуку є індивідуально-авторські неологізми. Науковці виділяють кілька ознак, притаманних цим словам (індивідуальність їх творення, стилістичне навантаження, тимчасовість існування, прозорість значень та ін.), однак найвагомішою серед них, на думку відомої дослідниці-неолога Р. Намітокової, є «ознака індивідуальності їх створення, ознака авторства слова» [2, с. 19]. Індивідуально-авторські лексичні неологізми «покликані в оригінальній формі віддзеркалити своєрідність світобачення і світосприйняття поета, вони є специфічними знаками авторського стилю, «продуктом» складних взаємовідношень у тріаді «світ – мова – мовець» [1, с. 32], як зазначає мовознавець Г. Вокальчук.

В українській лінгвістиці авторську неологічну лексику у різних аспектах розглядали такі дослідники: В. Русанівський, Г. Вокальчук, О. Стишов, Ж. Колоїз, С. Єрмоленко, Н. Сологуб, Н. Адах, Г. Сюта, В. Герман, Л. Пашко, С. Богдан, Л. Ставицька, Т. Юрченко, О. Жижома та ін.

Мета нашої розвідки – здійснити семантико-дериваційні особливості авторських лексичних неологізмів-іменників та особливості їх функціонування у романі «Правда і кривда» М. Стельмаха.

Вагомий внесок М. Стельмаха у художню літературу вичерпно охарактеризувала відома дослідниця Н. Сологуб, зазначивши: «В одній із своїх поезій Михайло Стельмах сказав: Боюсь людей, що проживуть, як гості, все життя. Ні, він не був гостем на землі. За походженням селянин, він і в художній творчості орав, сіяв і жав» [, 35].

Іменникові індивідуально-авторські інновації становлять найчисленнішу групу серед лексичних новотворів інших граматичних класів. У романі виявлено близько 200 іменникових лексичних неологізмів. У цій статті розглянемо прості за структурою авторські неологізми (їх виявлено 90), які можна об'єднати у такі тематичні групи:

1) назви осіб за такими ознаками:

– рід занять, діяльність: ***мелун, кладун, паплюжник, пустотник, зрадливець, «засядько», магула, похатниця*** *(Хіба ж то робітник? Він перед очима –* ***мелун****, а за плечима –* ***кладун*** (с. 40); *– Прикуси язика, – стискає жінчине плече, – бо він колись згадає твого* ***«засядька»*** *(*с. 188); *– Кумедія, та й годі! Яким колись був оратором, а тепер* ***магулою*** *став. Невже у вас язик зачерепів? Чи, може, душу заклинило? Я ще давно грішив на вас, що в лиху годину ви станете як не* ***зрадливцем****, то* ***пеньколодою*** (с. 181); *– Еге, коли б він один,* ***паплюжник****, був!* (с. 42); *– Що тільки ці* ***пустотники*** *витворяють!? – стривожилась Катерина* (с. 147);

– внутрішні (характерологічні) якості, властивості: ***кислій, невдашечка, смирняга, боязливець, чудачина, нудник, жеребило, крутіяка, бездушник*** *(В його фортуну почали вірити навіть скиглії і* ***кислії****, які, більше, ніж треба, думали про смерть* (с. 70); *«Що, коли й справді цей ідейний* ***чудачина*** *заробив на війні не тільки милиці, але й іконостас?»* (с. 258); *– Дурні* ***бездушники****, баляндрасники і невігласи прозвали!* (с. 195); *«В такого* ***нудника*** *навряд чи поживишся чимсь», – подумав Марко* (с. 328); *– Де там, цей* ***крутіяка*** *із домовини вилізе, як почує добрий хабар, – діловито обізвався хтось із конюхів* (с. 186); *– ...Ну й дух сміливості покинув мене, дух зневіри потягнув у болото, я став* ***боязливцем****, але ж не зрадником* (с. 158); *– Ну, прояснись,* ***невдашечко*** *моя. Ти ж така добра, славна, тільки занадто крихка душа в тебе, мов колосок у жнива* (с. 82);

– зовнішній вигляд, риси портрету: ***дебеляга, жмаканці*** (під очима), ***кирпатинка, карлючини / закарлючини*** (вусів) *(...скульптор Колісниченко, дебеляга з стіжком розкуйовдженого волосся і бездонними очищами* (с.141); *...а на його броватому, з* ***жмаканцями*** *під очима обличчі туманом проходить приниження, прохання...* (с.156); *Конюх озирнувся, поправив* ***карлючини*** *вусів* (с. 204);

– значення недорослості: ***чадунь*** 'дитя' (*– Омиємо... достойну нагороду мого* ***чадуні****?* (с. 155);

– родинний стан: ***покритченко*** (*Ось уже горбатиться й землянка Маври Покритченко. Теж хтось вліпив таке прізвище якомусь* ***покритченку*** *і милосердія не мав у душі* (с. 98);

© Бабій І. М., 2013

– соціальний стан: ***анти-лігенція, напівхвойда*** (*Для них у нього завжди знаходилось зневажливе визначення:* ***анти-лігенція****, тобто прошарки, які починаються з «анти»; з ними треба вуха на маківці тримати* (с.174); *У цієї* ***напівхвойди*** *й прожив Мамура* (с. 89);

Іменникові лексичні новотвори М. Стельмаха на позначення осіб найчастіше утворені суфіксальним способом. Найбільш продуктивними є моделі творення назв осіб за допомогою суфіксів:

-ник / -ик від прикметникових та дієслівних основ: ***бездушник, нудник, пустотник, паплюжник*** (паплюжник ← паплюжити);

-ун від дієслівних основ: ***мелун, кладун*** (кладун ← класти);

-ець від прикметникових основ: ***боязливець, зрадливець*** (боязливець ← боязливий, зрадливець ← зрадливий).

Менш продуктивними є моделі творення за допомогою суфіксів: -ій (***кислій*** ← кислий), -ил(о) (***жеребило*** ← жеребець), -ун' (***чадунь*** ← чадо), -ин(а) (***чудачина*** ← чудак), -яг(а) (***дебеляга*** ← дебелий, ***смирняга*** ← смирний), -ак(а) (***крутіяка*** ← крутій). Такі лексеми містять оцінно-експресивне забарвлення, за допомогою них письменник виражає власне ставлення до героїв, яких позначає цими назвами;

2) назви тварин: ***кувікало, квакуха*** (*Тоді біля двох кадубів з балухатими і широкоротими* ***квакухами*** *виставлялась… варта* (с. 239); *Він же не до коней, а тільки до свиней заглядає, щоб вивезти собі якесь* ***кувікало*** (с. 195);

3) назви рослин: ***праявір*** (*А де ж той могутній* ***праявір*** *над водою? Таких яворів Марко, хоч скільки світу пройшов, ніде не бачив* (с. 27);

4) назви предметів, речовин тощо: ***підситок, морелівка / паленуха / мелясівка*** 'горілка', ***натик, пляшенція, «георгії»*** 'ордени' (*– А тоді ж і війна, либонь, безпартійною була, та все одно* ***«георгії»*** *кров'ю заробляли…* (с. 260); *– Хіба ж це робота на цьому* ***натику****? – махнув рукою на трактор* (с. 322); *– Не буряківкою, а сладчайшою* ***морелівкою****…* (с. 66); *Став на стіл якусь* ***паленуху*** *і частуй нового голову* (с. 341);

5) назви географічних об'єктів: ***круговиння*** (*Там у* ***круговинні*** *над річкою стоїть клунька мого кума…* (с. 250);

6) назви населених пунктів, приміщень, будівель та їх частин: ***хавіра, переддвір'я*** (*Але лісництво у нас потроху виписує людям дерево, то й зіб'єте собі якусь* ***хавіру****, а далі буде видно* (с. 27); *…напакував біля* ***переддвір'я*** *люльку…* (с. 45);

Найбільш продуктивними моделями творення конкретних іменників-неолексем є моделі творення за допомогою суфіксів. Рідше іменникові неолексеми утворені префіксальним способом (***праявір*** ← ***явір*** за допомогою префікса пра-) та префіксально-суфіксальним (***підситок*** ← ***сито*** за допомогою префікса під- і суфікса -ок; ***переддвір'я*** ← ***двір*** за допомогою префікса перед- і суфікса -j(а)) від іменникових твірних основ.

7) назви дій, процесів та їх результатів: ***вигуленьки, вмерлини, ваганина, приключина, лементація, заключина*** (*«Бач, як одразу потягло на* ***вигуленьки****! То й хай. Обійдеться гостювання без неї!»* (с. 105); *– Люблю, коли є* ***приключина*** *випити і дати роботу зубам та кендюху* (с. 248); *Треба ж було за якусь* ***заключину*** *вхопитись…* (с. 101); *…обізвався Порфирій, якому і за вухом не свербіло від усіх* ***лементацій*** *жінки* (с. 411).

Такі неолексеми утворені суфіксальним способом за допомогою суфіксів -ин(а), -ацій(а): ваганина, приключина, заключина, лементація (***приключина*** ← ***приключитися, заключина*** ← ***заключатися, лементація*** ← ***лементувати***).

8) назви збірних понять: ***зеленяччя, всілячина, купеляччя, ремінячча, папір'я, щупаччя*** (*Сама стільки пережила, овдовіла, перестраждала, а* ***зеленяччя*** *й досі росте в твоїй голові* (с. 84); *…а хата …розвалилась на* ***купеляччя*** *дров* (с. 184); *Може, ви з цього* ***ремінячча*** *шиєте собі царські золоті черевички?* (с. 177); *…бо вже скаржники і посланці, як у жнив'яну годину, помчали з* ***папір'ям*** *та нашептали і в райком, і в райвиконком…* (с. 250); *– Можеш і на посвіт поїхати* ***щупаччя*** *бити* (с. 250).

У сучасній українській мові збірні іменники утворюються суфіксальним способом. Аналогічно й іменникові неолексеми М. Стельмаха зі значенням збірності утворені за допомогою суфіксів **-ин(а)**, **-j(а)** тощо.

9) назви абстрактних понять: ***дрімотливість, мализна, сутнє, перебутнє, стеливо, комбінаторство, приймацтво, химерія, хмарочінь*** (*…на обличчі … дивовижно поєднується владність і* ***дрімотливість****, всю сповнену гідності постать Безбородька* (с. 111); *– Все це минеться, серденятко, бо воно не* ***сутнє****, а* ***перебутнє*** (с. 150); *Отак і йде людина в м'якому* ***стеливі*** *кохання, ясниться посмішкою* (с. 153); *– Чи не пахне це* ***комбінаторством****?* (с. 395); *А Радянська влада, надіючись на Поцілуйка, залишала його для підпілля, не для* ***приймацтва*** (с. 157); *Так чи є в його розумному баняку і крученому серці хоч якась* ***мализна*** *любові!?* (с. 139); *– Чорти батька зна що лізе в голову!* ***Химерія*** *та й годі* (с. 198);

10) назви емоцій, психічних станів: ***скорб, жалостивість, жалостинка*** (*Вони були правдиві, змучені і скорбні, і це вже була* ***скорб*** *не за життя, а* ***скорб*** *за нашою землею, за правдою, яка оберегла б наші згасаючі імена* (с. 58); *…напустив на свій вузький вид* ***жалостивість*** *до неї* (с. 136); *Навколо її рота майже завжди тремтіла прекрасна жіноча* ***жалостинка****…* (с. 174);

Абстрактні іменники-новотвори М. Стельмаха утворені за традиційними словотвірними моделями, зокрема, всі вони в основному утворені суфіксальним способом за допомогою суфіксів **-ість, -ств(о), -інь, -изн(а)** та ін.: дрімотливість ← дрімотливий, жалостивість ← жалостивий, мализна ← малий, стеливо ← стелити.

11) назви із суфіксами суб'єктивної оцінки (зменшеності, здрібнілості, збільшеності, згрубілості): ***плечатка, льодок*** (*І вони вже на свої незатверділі* ***плечатка*** *з серйозністю богинь і з усмішкою богинь брали найтяжчу чоловічу роботу* (с. 44); *…дзвінко зойкали кружечки пухирчастого березневого* ***льодку*** (с. 45).

У романі «Правда і кривда» простежуємо уживання власних назв у значенні загальних з метою передачі загальної оцінної характеристики персонажів. Як правило, такі емоційно-експресивні назви осіб утворені від прізвищевих назв, а саме: ***махомети, шекспіри, гегелі, гітлери, гоголем*** (*Тепер уяви, що на тебе вся наука з усіма* ***гегелями*** *дивиться, і доведи, як може вчитися дитя революції… «Доведу!» – відповів я, з трепетом*

відчуваючи, як до мене підступає ота наука з невідомими ***гегелями»*** (с. 124); *– ...Та як же ви, такі тендітні, наших* ***махометів*** *(дітей) будете вчити?* (с. 121); *– Я знаю, ви, відхопивши вищу освіту, і досі живете великим, різним художеством,* ***шекспірами*** *і духом… що й* ***шекспірам*** *не снилось* (с. 161); *То будь прокляте навіки те срібло і злото, з якого вилуплюються* ***гітлери****, будь прокляте і оте сім'я, що викліщує катюг і убивць* (с. 217); або ж залишаються власними: ***Гітлеряка*** чи композит ***Гітлер-зміюка*** (ці ж назви містять негативне оцінне забарвлення), наприклад: *...а я – за Георгія, бо і він, і ти душили* ***Гітлера-зміюку****, щоб його всі громи і землетруси викидали з святої землі…* (с. 31); *Матері як матері: питали одне й те саме, чи не стрічав десь їхніх синів, які стукають вже собаці* ***Гітлеряці*** *в залізні двері* (с. 38).

Персонажами роману «Правда і кривда» є герої з прізвищами Поцілуйко і Безбородько, щоправда, вони є негативними. З метою узагальнення негативної характеристики героїв М. Стельмах уживає назви ***поцілуйки, безбородьки*** як загальні слова у стосунку й до інших персонажів, наприклад: *Хто ж брудними руками вчепився в твою душу і в твою біографію, Григорію, хто під корінь б'є ножем нашу святість і найкращі поривання?* ***Поцілуйки****, тільки зашмульгані* ***поцілуйки****, будьте ви прокляті навіки!* (с. 419); *А всілякі більші чи менші* ***безбородьки*** *в конюхи вже не підуть: вони скуштували і легкого хліба, і меду, зароблено язиком чи лукавством…* (с. 226); *–...А* ***безбородьки*** *з нашого тільки своє викрадають собі* (с. 232); *– Не зійшовся на* ***безбородьках*** *світ клином. Але чепкі вони, як бур'ян* (с. 278); *– Менше буде* ***безбородьків****, усім, і мені, полегшає* (с. 215).

Корпус іменникових авторських інновацій на позначення осіб у мовній палітрі М. Стельмаха активно доповнюють слова з різних тематичних груп або сполучення слів. Йдеться про номінації: ***перекотиполе, служба, огида***, та ін., значення яких можна зрозуміти у таких контекстах: *– Ти знаєш, кого женеш із поля? – Знаю! Не робітника, а* ***перекотиполе****, погонича. Оранка настає – поганяєш на оранку, сівба прийде – поганяєш сіяти…* (с. 399); *– Геть,* ***огидо****, бо людей покличу!* (с. 101); *– Ти,* ***службо****, оптиміст!* (с. 252). Більшість із таких номінацій у романі вжито у функції звертання.

Проаналізований фактичний матеріал виявив, що Стельмахові іменникові лексичні неологізми в основному утворені за традиційними словотвірними моделями, властивими українській мові. Активне застосування індивідуально-авторських неологізмів у творах М. Стельмаха свідчить про влучність письменникового слова, вичерпність авторських характеристик та мистецький талант.

Література:

1. Вокальчук Г. М. Словотворчість українських поетів XX століття: монографія / Г. М. Вокальчук. – Острог : Національний університет «Острозька академія», 2008. – 536 с.

2 .Намитокова Р. Ю. Авторские неологизмы: словообразовательный аспект / Р.Ю. Намитокова. – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростовского университета, 1986. – 160 с.

3. Словник української мови: В 11 т. – К. : Наукова думка, 1970-1980.

4. Сологуб Н. М. М. Стельмах – «сіяч українського поетичного слова» / Н.М. Сологуб // Культура слова. – Вип.76. – К. : Видавн. дім Дмитра Бураго, 2012. – С.30-34.

5. Стельмах М. П. Твори: В 7-и т. – Т.4. / М. П. Стельмах. – К. : Дніпро, 1983. – 712 с.

УДК 81'367.335.2

Байда Ю. М.,
Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця

ЯВИЩЕ СИНКРЕТИЗМУ В СИСТЕМІ З'ЯСУВАЛЬНИХ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ

Стаття присвячена дослідженню явища синхронної перехідності на синтаксичному рівні, у системі з'ясувальних складнопідрядних речень.
Ключові слова: *синкретизм (синхронна перехідність, контамінація), з'ясувально-атрибутивні конструкції, з'ясувально-причинові речення, опорний компонент.*

Статья посвящена исследованию явления синхронной переходности на синтаксическом уровне, в системе изъяснительных сложноподчиненных предложений.
Ключевые слова: *синкретизм (синхронная переходность, контаминация), изъяснительно-атрибутивные конструкции, изъяснительно-причинные предложения, опорный компонент.*

The article focuses in the investigation of the phenomenon's synchronous transition on the syntactic level, in the system of the complex sentences.
Key words: *syncretism (synchronous transitivity), complex sentences, base component.*

Явище синкретизму (синхронної перехідності, контамінації) в мові було предметом зацікавлення багатьох лінгвістів, але деякі питання, що стосуються цієї проблеми, залишаються нерозв'язаними. Увага вчених до феномену перехідності на синтаксичному рівні зумовила появу певних спостережень і висновків, що знайшли відображення у працях В. В. Бабайцевої, І. Р. Вихованця, Н. Л. Іваницької, О. М. Пєшковського, Л. Д. Чеснокової, Л. В. Шитик та ін. Однак, на думку Л. В. Шитик, найменше уваги приділено дослідженню синхронної перехідності на рівні складного речення, хоч системний аналіз складних конструкцій дозволяє виявити, крім типових складних утворень, значну кількість перехідних ланок синхронного характеру [19, с. 216].

Аналіз літератури з окресленої проблеми засвідчує, що поряд з іншими перехідними конструкціями на більшу увагу заслуговує явище синкретизму в системі з'ясувальних складнопідрядних речень. Хоч зауваження про наявність додаткових відтінків значень у досліджуваних структурах і подаються в наукових працях, але вони нечисленні. Бракує системності у визначенні чинників, які зумовлюють синхронну перехідність у складнопідрядному з'ясувальному реченні, а тому проблема залишається до кінця невичерпаною і **актуальною**.

Описуючи з'ясувальні речення, більшість дослідників указують, що з'ясувальна підрядна частина може посідати в них означальну [5, с. 523], присубстантивну [4, с. 332], з'ясувально-означальну [14, с. 307], атрибутивно-з'ясувальну [7, с. 77] позиції, якщо вона поширює іменник у головній частині. У сучасних синтаксичних розвідках трапляється й така думка: якщо іменник має значення опорних слів з'ясувальних речень, такі конструкції є з'ясувальними, а з огляду аналогії до членів речення – вони об'єктно-означальні [16, с. 501].

В україністиці проблеми синкретизму намагаються розв'язати Л. В. Шитик та В. Г. Зарицька. Проте праці першої дослідниці присвячені переважно синкретизму безсполучникових речень, а другої – складнопідрядних речень атрибутивно-з'ясувальної та атрибутивно-просторової семантики. Тому потребує висвітлення питання про наявність різних семантичних відтінків у структурі з'ясувальних складнопідрядних речень.

Виклад основного матеріалу. У системі складного речення основною причиною синкретизму вважають «поєднання ознак унаслідок накладання значень предикативних частин і «значень відношень» [18, с. 584]. Така диференціація можлива як у плані змісту (значення мовних одиниць), так і вираження (спосіб вираження, вид зв'язку, характер залежності) та змісту й вираження одночасно [9, с. 71].

Зважаючи на це, у синтаксичній науці з-поміж складнопідрядних синкретичної семантики виокремлюють речення, що позначаються синкретизмом форми (структурний різновид), синкретизмом змісту (значеннєвий) та синкретизмом змісту й форми водночас. Семантичні відтінки складнопідрядних конструкцій одного структурного типу позначені *значеннєвим синкретизмом* [19, с. 217].

Оскільки досліджувані утворення належать до одного структурного різновиду, то вони характеризуються синкретизмом змісту. Найчастіше в таких реченнях спостерігаємо поєднання об'єктного та атрибутивного значення: *Існує* ***думка****, що XXI ст. стане віком кібернетики і лінгвістики, у межах якої комунікативна лінгвістика відіграватиме провідну роль* [3, с. 234] – *яка? про що?*, а також об'єктного та причинового: ***Боюся****, що ні на північ, ні на південь ніхто вас не повезе, Куліш* [13, с. 335] – *чого? чому?* Це дало підстави для виокремлення двох найбільш значущих різновидів складнопідрядних з'ясувальних конструкцій, що мають синкретичну семантику: *з'ясувально-атрибутивні* та *з'ясувально-причинові* речення.

Дослідження засвідчило, що синкретизм на рівні складнопідрядного з'ясувального речення зумовлюють декілька чинників. Найпершим і найголовнішим чинником, що зумовлює синкретизм у таких конструкціях, є опорний компонент головної частини, а саме його категорійне значення. У реченнях першого різновиду (з'ясувально-атрибутивних), а також частині речень другого різновиду (з'ясувально-причинових) – це іменник дієслівного походження (девербатив) або іменник, що має здатність до керування, зокрема: *висновок, телеграма, пісня, гіпотеза* тощо. Вони належать до лексико-граматичного класу синкретичних (гібридних) слів [1, с. 16], які зберігають семантичний зв'язок з дієсловами та мають категорії, властиві іменникам. Поєднуючи диференційні ознаки дієслова та іменника, цей синкретичний компонент передбачає наявність атрибутивного

© Байда Ю. М., 2013

поширювача, характерного для субстантива, й об'єктного, що вимагає дієслово (здатність керувати). Означена особливість опорного компонента головної частини досліджуваних утворень дає змогу поставити до нього два питання – атрибутивне й об'єктне.

Спектр опорних компонентів, що поєднують головну частину з підрядною в конструкціях із *з'ясувально-атрибутивним* значенням, надзвичайно широкий. Найголовнішими є такі семантичні групи опорних девербативів, утворених від перехідних дієслів:

1) зі значенням мовлення, повідомлення, сприймання та передавання інформації (*заява, звістка, твердження* тощо): *А мої люди привезли* ***звістку****, що у Мозирі й Турові на Білій Русі Януш Радзівіл вирізує селян, сотнями на палі садовить, вогню на поталу віддав села і міста* [15, с. 167];

2) зі значенням мислення (*гадка, думка, згадка* тощо): *Лякаюся самої лише* ***думки****, що Лариса може дізнатися чи бодай запідозрити, що я тут виробляв* [13, с. 207]. Девербатив *думка* є найпродуктивнішим у творенні таких речень, а решту слів, на жаль, нами зафіксовано не було, хоч можна передбачити вживання таких конструкцій: *І* ***гадки не маю****, що відбувається*; *Одна лише* ***згадка****, що скоро іспит, посилювала мої переживання;*

3) зі значенням відчуття та емоційного стану (*віра, відчуття, загроза* тощо): *Він мав не тільки муку, але й гордість, і* ***віру****, що краса повинна єднатися тільки з красою* [17, с. 85].

Серед конструкцій, які функціонують із синкретичною семантикою, в головній частині вживаються сполуки фразеологічного типу: *доходити висновку, прийти до висновку, мати думку, мати надію, мати підозру, спіймати на думці*, наприклад: *Григорій перевірив гвинтівку і* ***дійшов висновку****, що має добру рушницю* [2, с. 310]; ***Маю думку****, що треба негайно перейти Случ коронному військові* [15, с. 187]. Проте спостереження засвідчують, що вирішальною для підрядної частини в таких побудовах є не вся фразеологічна сполука, а саме іменник у її структурі. Більшістю синтаксистів зауважено, що опорними компонентами головної частини складнопідрядного з'ясувального речення можуть бути фразеологічні звороти, але їхня семантика детально не аналізувалася [10, с. 63; 16, с. 498 та ін.].

Як засвідчує матеріал, важливим чинником у побудові саме таких конструкцій є не лише опорний компонент – девербатив та іменник, що має здатність до керування, а й сполучний засіб, яким поєднуються їхні частини. У всіх реченнях зафіксовано переважне вживання асемантичного сполучника *що*, функціонування інших сполучних засобів при цих опорних словах посилює атрибутивну семантику: *Переклад античних пам'яток висуває перед перекладачем низку* ***питань, які*** *не виникають при перекладі інших творів* [13, с. 259] – питань яких?

Другим структурно-семантичним різновидом синкретичних речень, як уже зазначалося, є конструкції, що характеризуються синтезом з'ясувального та причинового відтінків – *з'ясувально-причинові* речення.

Особливістю вияву цих синкретичних речень є наявність специфічної головної частини. Опорний компонент таких речень виражено:

1) дієсловами емоційного стану (*боятися, дивуватися, жалкувати, ображатися, переживати, радіти, скаржитися, шкодувати* тощо): *Мабуть,* ***шкодуєш, що*** *не зостався в госпіталі?* [8, с. 142]; *Григорій* ***дивувався, чого*** *в них таке ставлення до нього* [2, с. 356];

2) прикметниками й предикативами (*винний, дивно, жаль* тощо): *Я* ***не винна, що*** *так сталося, товаришу капітан третього рангу* [11, с. 135]; *І вам, звичайно,* ***дивно, що*** *я живий, – посміхнувся Чумак* [12, с. 93].

Такі речення відрізняються не лише значеннєвим синкретизмом, а й структурним. Головною особливістю є те, що підрядна частина в них приєднується не до опорного слова головної частини, а до всієї головної частини, пор.: *Толя дуже* ***переживає, що*** *волосся в нього почало випадати* [20, с. 139] – *Толя дуже* ***переживає у зв'язку з тим*** *– що волосся в нього почало випадати*.

Малопродуктивністю відзначаються речення, у яких опорними є слова зі значенням емоційного стану, як-от: радість, здивування, жаль, вина тощо. У таких реченнях опорний іменник допускає роз'яснення в з'ясувальному й атрибутивному плані, а головна частина в цілому вказує на причину: *Не його* ***вина****, що мав успіх у жінок* [6, с. 362] – *вина* в чому?, *вина* яка?, *не його вина* через що? з якої причини?

Проаналізовані приклади підтверджують, що в усіх конструкціях засобами зв'язку виступають різні сполучники, але найпродуктивнішим залишається сполучник *що*. Активно вживані в українській мові складнопідрядні речення з вище означеними опорними компонентами, що приєднують підрядну частину зі з'ясувальним та причиновим значенням, доводять: сполучник *що*, паралельно з іншими значеннями, може приєднувати підрядну частину з причиновим значенням.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, у системі з'ясувальних складнопідрядних речень нерідко з'ясувальне значення ускладнюється додатковими відтінками. Найчастіше – це відтінки атрибутивного та причинового значень, засоби вираження яких формуються на ґрунті з'ясувальних відношень. Це дало нам підстави виокремити два основних різновиди з'ясувальних конструкцій, що мають синкретичну семантику: з'ясувально-атрибутивні та з'ясувально-причинові. Основним чинником, що зумовлює синкретизм у з'ясувальних конструкціях, слугує опорний компонент головної частини (девербатив або іменник, який має здатність до керування, або предикат з емоційним значенням), а саме його синкретичне категорійне значення.

Важливість отриманих результатів полягає в істотному розширенні уявлень про семантико-функціональні особливості з'ясувальних складнопідрядних речень. Важливим з теоретичного погляду є з'ясування ролі сполучних засобів у формуванні семантики досліджуваних конструкцій.

Література:

1. Бабайцева В. В. Переходные конструкции в синтаксисе / В. В. Бабайцева. – Воронеж : Центральночерноземное книжное изд-во, 1967. – 392 с.

2. Багряний І. Сад Гетсиманський : [текст] / Іван Багряний. – К. : Час, 1991. – 510 с.
3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавн. центр «Академія», 2004. – 344 с.
4 .Валгина Н. С. Сложноподчиненные предложения в русском языке / Н. С. Валгина. – М. : Высшая школа, 1971. – 85 с.
5 .Грамматика руського язика / [под ред. Н. Ю. Шведовой]. – М. : Наука, 1980. – Т.2 : Синтаксис. – 725 с.
6 .Дмитерко Л. Планета в теплих долонях : [текст] / Леонід Дмитерко. – К. : Рад. письменник, 1964. – 430 с.
7 .Доценко О. Л. Модальність у вираженні об'єктно-з'ясувальних відношень: дис. …кандидата філол. наук: 10.02.01 / Доценко Олена Леонідівна. – К., 2000. – 235 с.
8 .Збанацький Ю. Твори в 2-х томах : [текст] / Юрій Збанацький. – К. : Дніпро, 1974. – Т. 1. – 700 с.
9 .Іваницька Н. Л. Двоскладне речення в українській мові / Н. Л. Іваницька. – К. : Вища школа, 1986. – 167.
10. Крючков С. Е. Современные русский язык. Синтаксис сложного предложения / Крючков С. Е., Максимов Л. Ю. – М. : Просвещение, 1977. – 192 с.
11. Кучер В. Голод : [текст] / В. Кучер. – К. : Молодь, 1988. – 349 с.
12. Малик В. Чумацький шлях : [текст] / В. Малик. – К. : Укр. письменник, 1993. – 285 с.
13. Петльований В. Вибрані твори : [текст] / В. Петльований. – К. : Дніпро, 1984. – 477 с.
14. Распопов И. П. Основы русской грамматики: Морфология и синтаксис / И. П. Распопов, А. М. Ломов. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1984. – 352 с.
15. Рибак Н. Переяславська Рада : [текст] / Натан Рибак. – К. : Держлітвидав України, 1953. – Т. 2. – 642 с.
16. Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища школа, 1994. – 670 с.
17. Стельмах М. Твори в 6-ти томах : [текст] / Михайло Стельмах. – К. : Дніпро, 1972. – Т. 1. – 663 с.
18 .Українська мова: Енциклопедія / [редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), М. П. Заблюк та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 2000. – 752 с.
19. Шитик Л. В. Явища синхронної перехідності в системі складного речення / Людмила Шитик // Українська філологія: теоретичні та методичні аспекти вивчення: збірник праць науково-практичник читань до 80-річчя Г. Р. Передрій. – Черкаси : Брама-Україна, 2005. – С. 216-222.
20. Щербак Ю. Чорнобиль : [текст] / Юрій Щербак. – К. : Дніпро, 1989. – 223 с.

УДК 811.111'343.3

Баран В. М.,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич

ПРОБЛЕМА АФРИКАТІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ ФОНОЛОГІЇ

Статтю присвячено аналізу підходів до вивчення проблеми африкатів та визначення їх фонологічного статусу у системі звуків англійської мови. На основі проведеного експерименту проаналізовано принцип перевірки монофонемності звукових комплексів [ʧ] і [ʤ].

Ключові слова: *африкати, звукові комплекси, система приголосних.*

Статья посвящена анализу подходов к изучению проблемы аффрикат и определения их фонологического статуса в системе звуков английского языка. На основе проведенного эксперимента проанализирован принцип проверки монофонемности звуковых комплексов [ʧ] и [ʤ].

Ключевые слова: *аффрикаты, звуковые комплексы, система согласных.*

The article is devoted to the analysis of the approaches to the problem of affricates and determination of their phonological status in the system of English consonants. On the basis of the experiment the principle to verify the sound complexes [ʧ] and [ʤ] as monopositional segments has been analysed.

Keywords: *affricates, sound complexes, the system of consonants.*

Африкати були і досі є цікавою темою для обговорення у лінгвістичних колах у зв'язку з їхнім неоднозначним фонологічним статусом. Оскільки різні теоретичні пропозиції зустрічаються у більш загальних дискусіях на тему природи фонологічних уявлень про приголосні буквосполучення і зводяться до чотирьох основних напрямків формального аналізу, виділяють чотири типи, а вірніше підходи до визначення африкатів. Згідно з першим припущенням, африкати розглядаються, як двопозиційні буквосполучення приголосних, що складаються із проривних і фрикативних, наприклад [t] і [ʃ]. З іншої точки зору – це монопозиційні контурні сегменти. Ще з іншого боку, африкати вважаються складними сегментами, в яких сегментарні функції невпорядковані по відношенню один до одного. І, нарешті, африкати є простими проривними звуками, а раптовість прориву – це лише фонетична реалізація, що дозволяє сприймати їх, як більш помітні.

Таким чином, різноманітність поглядів та інтерпретацій спонукає до аналізу самого явища «африкат», який і досі є проблемним у системі звуків англійської мови.

Стаття пов'язана з темою дослідження кафедри практики англійської мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка «Формування фонологічної компетенції студентів вищих навчальних закладів», де пошук вирішення проблеми відбувається в рамках зіставлення вітчизняних та зарубіжних лінгвістичних підходів.

Із праць з обраної тематики особливу увагу привертають публікація Вольфганга Кегрейна «Фонологічна презентація та фонетична поступовість. Африкати і гортанні звуки» [5], «Нарис з фонетики англійської мови» Даніеля Джонса [4], «Звукова картина англійської мови» Ноема Хомського [2], а також праця Миколи Трубецького «Основи Фонології» [1], праці Георгія Торсуєва, В'ячеслава Васільєва [7], Бернарда Блоха, Джорджа Клементса та Альфреда Гімзона [3].

Метою написання статті є висвітлення та порівняння лінгвістичних підходів до проблеми африкатів у фонології англійської мови.

З фонетичної точки зору, африкати – це складні нерозривні приголосні звуки, утворені як результат злиття двох звукових елементів: зімкненого (його також називають проривним) з наступним щілинним, або фрикативним. Артикуляція зімкнених звуків супроводжується обструкцією повітря, яка виникає внаслідок зімкнення губ, передньої частини язика з альвеолами та задньої частини язика із м'яким піднебінням. А отже ми виділяємо лабіальну, альвеолярну та задньоязикову обструкції. Як і звичайні проривні, африкати в англійській мові починаються з альвеолярної обструкції повітря в ротовій порожнині, але на відміну від простих зімкнених приголосних, повітря проходить через вузький канал, утворюючи турбулентний потік.

Однак з фонологічної точки зору, африкати є проблемною темою, що інтенсивно обговорюється. У «Звуковій картині англійської мови» Ноем Хомський описує африкати, як проривні приголосні звуки з уповільненим вивільненням, яке зумовлюється щілинним елементом у складі африкату, таким чином, протиставляючи їх простим проривним із миттєвим вивільненням [2, с. 319].

З середини 1970-х до середини 1990-х років, африкати переважно розглядалися, як складні сегменти із характеристикою [– фрикативний] і [+ фрикативний] водночас. Протягом останніх двадцяти років, певна група фонетистів досі захищає таку позицію, в той час як інші стверджують, що ця точка зору дає неправдиві прогнози, активно захищаючи трактування африкатів, як різких проривних. Важливо відзначити, що за останні роки, Джордж Клементс (у 1999 р.) і особливо Вольфганг Кагрейн (у 2002 р.) розвинули цю точку зору ще більше, заперечуючи існування окремого фонологічного класу африкатів взагалі і, стверджуючи, що вони абсолютно ідентичні звичайним зімкненим звукам [5, с. 7].

Подібно ж, Бернард Блох, спираючись на принцип «структурної простоти та економії», вважає, що африкати [tʃ] і [dʒ] є простими буквосполученнями [7, с. 190]. Проте, більшість американських та британських вчених притримуються думки, що [tʃ] і [dʒ] – це окремі фонемні одиниці.

Отож, скільки є африкатів у системі звуків англійської мови? Чи можна вважати комбінації такі, як [tr] [dr] [ts] [dz] поряд із [tʃ] і [dʒ] африкатами? Відповідь на це питання – неоднозначна через «полярність» думок і підходів до цієї проблеми російських та британських вчених. Справа в тому, що російські фонетисти розгля-

© Баран В. М., 2013

дають англійські африкати через призму теорії фонеми, згідно з якою фонема має три аспекти: артикуляційний, акустичний і функціональний, останній з них є найбільш значущим. Що стосується британських лінгвістів, то особлива увага приділяється артикуляційно-акустичній єдності цих комплексів. Очевидним є факт, що ці звуки є комплексами, оскільки і артикуляційно і акустично тут розрізняються два елементи. Артикуляційна відмінність між [ʧ] і [ʤ], і [t] [d], полягає у швидкості звільнення перешкоди. При вимові приголосних [ʧ] і [ʤ] перешкода зникає повільніше, ніж у випадку з [t] і [d]. Але це не єдина різниця між африкатами і проривними звуками: під час артикуляції одних і других прослідковується також і брак синхронності у звільненні перешкоди між центральною частиною язика і його сторонами. Наявність цих відмінностей спростовує теорії Бернарда Блоха та Вольфганга Кагрейна, які ототожнюють клас африкатів із зімкненими приголосними, а це дозволяє нам впевненіше підійти до вирішення проблеми їх фонологічного статусу.

Англійський фонетист Даніель Джонс стверджує, що існує шість африкатів: [ʧ] [ʤ] [tr] [dr] [ts] [dz] [4, с. 146-147]. Альфред Ґімзон додає ще два [tθ, tð], таким чином, збільшуючи їх кількість до восьми [3, с.206]. В'ячеслав Васільєв, детально аналізуючи твердження Джонса та Ґімзона [7, с. 189-192], висловлює припущення, що ««справжній» африкат – це комплексний, але артикуляційно неподільний звук у тому сенсі, що перехід від повної перешкоди до щілинності є настільки плавним, що практично неможливо виокремити його складові елементи» [7, с. 190]. Іншими словами, фрикативний елемент починається там, де закінчується проривний.

Для того, аби зрозуміти, чи вищезгадані комплекси є монофонемними, слід піддати їх аналізу на артикуляційну неподільність. За словами Миколая Сергійовича Трубецького, звуковий комплекс може розглядатися монофонемним, якщо: а) його елементи належать до одного складу, б) його вимова супроводжується одним артикуляційним зусиллям, в) його тривалість не повинна перевищувати нормальну тривалість його складових елементів [1, с. 60-70]. Таким чином, якщо застосувати запропоновані Трубецьким критерії монофонемності, то ми побачимо, що наші звукові комплекси «поводитимуться» по-іншому у різних фонетичних контекстах:

а) **Приналежність до одного складу.**

butcher [ˈbʊtʃ-ə] *lightship [ˈlaɪt-ʃɪp]*

eighth [eɪtθ] *whitethorn [ˈwaɪt-θɔ:n]*

У словах зліва звуки [tʃ] і [tθ] належать до одного складу і не можуть бути розділені на два елементи.

б) **Артикуляційна неподільність.** Інструментальний аналіз показує, що звукові комплекси є однорідними і, на відміну від буквосполучень, на початковій фазі їх вимови органи мовлення уже стають у положення артикуляції наступного фрикативного елементу, створюючи одночасно обструкцію за допомогою кінчика та сторін язика. Це можна побачити, зіставивши дві піктограми (рис. 1 і рис. 2), які ми отримали внаслідок проведення експерименту, метою якого було дослідження наочного зображення однорідності африкату [tʃ] та буквосполучення [t-ʃ] у словах *butcher* і *lightship*.

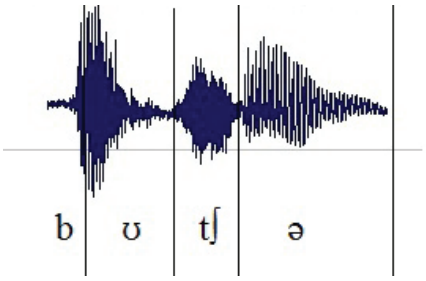

Рис. 1

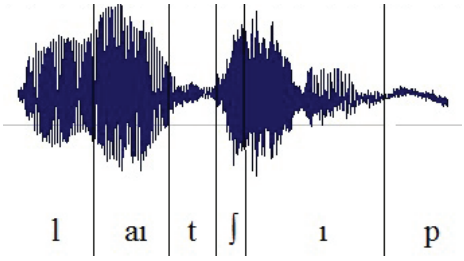

Рис. 2

На рисунку 2 добре видно кінець обструкції та перехід від звуку [t] до [ʃ], що візуально підтверджує двофонемність буквосполучення, тоді коли на рисунку 1 цього переходу не видно. Більше того, межа між елементами [t / ʃ], як складовими одної фонеми – відсутня, що і можна вважати підтвердженням артикуляційної єдності африкату.

в) Щодо **тривалості артикуляції**, то вчені сходяться на думці, що цей критерій не можна вважати надійним для визначення монофонемності, оскільки слухові враження можуть бути оманливими і, в більшості випадків, є суб'єктивними, а ще тривалість артикуляції залежить від фонетичного контексту [7, с. 191]. Іншими словами, тривалість вимови алофонів однієї фонеми у різних словах буде різною.

Таким чином, російські вчені притримуються думки, що лише два приголосні звуки [ʧ] і [ʤ] витримують перевірку на однорідність, а значить і монофонемність, та відносять їх до лассу африкатів.

Висновки. На основі викладеного можна дійти висновку, що хоча існує достатньо аргументів, що справжніми африкатами можна вважати лише два звукові комплекси [ʧ] і [ʤ], проте побутують різні думки і невизначеність досі залишається. Ця ситуація, головним чином, зумовлена тим, що більшість існуючих досліджень дає лише фрагментарну картину, спираючись на різноманітність поглядів та підходів. Вивчення проблеми африкатів переважно проводилося у вузьких рамках: аналізу піддавали приголосні звукової системи конкретної мови, кількість же проведених типологічних досліджень, які би уможливили глибше вивчення феномену «африкатів», вкрай обмежена, а ті, що існують, подають суперечливі висновки. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в систематизації уже досягнутих результатів, а також у глибшому та ширшому аналізі системи африкатів на міжмовному рівні та розробки загальних критеріїв, що дали би можливість визначити їх фонологічний статус.

Література:

1. Трубецкой Н. С. Основы Фонологии / Пер. с нем. А. А. Холодовича; Под ред. С. Д. Кацнельсона. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 350с.
2. Chomsky, Noam and Halle, Morris. The Sound Pattern of English. – New York : Harper & Row, 1968. – 470 p.
3. Gimson, A. G., Ramsaran, Susan M. An Introduction to the Pronunciation of English. E. Arnold, 1962. –294 p.
4. Jones, D. An Outline of English Phonetics. E. P. Dutton & co., inc., 1940. – 326 p.
5. Kehrein, W. Phonological Representation and Phonetic Phasing. Affricates and Laryngeals. – Tübingen : Niemeyer, 2002. – 236 p.
6. Longman Dictionary of Contemporary English. 5th edition. – Pearson, 2009. – 1229 p.
7. Vassilyev V. A. English phonetics: a theoretical course. Higher school publishing house, 1970. – 324 p.

УДК 811.111'33

Бегаль О. В.,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ТОПІКАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІАЛОГУ ЛЮДИНИ ТА МАШИНИ

Статтю присвячено дослідженню топікальних характеристик діалогу людини і комп'ютера та встановленню взаємозв'язку між тематикою комунікативної взаємодії людини і машини у письмовій формі й успішністю її реалізації. На основі аналізу діалогів із чат-ботом A.L.I.C.E. запропоновано шляхи оптимізації роботи автоматичної діалогової системи.

Ключові слова: *топікальність, комунікативна взаємодія, діалог, віртуальний співрозмовник, теорія мовленнєвої комунікації.*

Статья посвящена исследованию топикальных характеристик диалога человека и компьютера, а также определению взаимосвязи между тематикой коммуникативного взаимодействия человека и машины в письменном виде и успешностью его реализации. На основе анализа диалогов с чат-ботом A.L.I.C.E. предложены пути оптимизации работы автоматической диалоговой системы.

Ключевые слова: *топикальность, коммуникативное взаимодействие, диалог, виртуальный собеседник, теория речевой коммуникации.*

The article is devoted to the investigation of the human-computer dialogue topicality and the establishment of the relation Подано до редакції 13.03.2013 p.between thematic orientation of the human-machine communicative interaction in written form and successfulness of its realization. On the basis of the analysis of dialogues with the chatbot A.L.I.C.E., the ways of optimization of the automatic dialogue system are suggested.

Key words: *topicality, communicative interaction, dialogue, virtual interlocutor, the theory of speech communication.*

Постановка наукової проблеми. Починаючи з п'ятдесятих років двадцятого століття ідея створення віртуальних співрозмовників, котрі здатні вести діалог з людиною природною мовою, стає все більш актуальною. Поштовхом до активізації досліджень у даній сфері став розроблений Аланом Тюрінгом тест, основне завдання якого встановити, чи здатен віртуальний співрозмовник спілкуватися на тому ж рівні, що й людина [11]. Для вирішення цієї практичної проблеми необхідно здійснити комплексне дослідження діалогічної комунікації людини і комп'ютера із урахуванням основних постулатів сучасної теорії мовленнєвої комунікації.

Одним із чинників впливу на реалізацію результативної комунікації є топікальність та когерентність дискурсу, тому постає потреба здійснення аналізу здатності автоматичної діалогової системи підтримувати різноманітні теми з метою встановлення діапазону успішно реалізованих діалогів. Результати дослідження дадуть змогу зробити висновки про причини комунікативних провалів у процесі спілкування на задану тему. У свою чергу, на основі отриманих результатів ми зможемо сформулювати рекомендації щодо покращення комунікативної компетентності віртуального співрозмовника з огляду на перспективу досягти рівня природного спілкування між людиною та ботом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Активні дослідження у галузі штучного інтелекту та розробки віртуальних співрозмовників стали своєрідним пошуком відповіді на поставлене Аланом Тюрінгом питання «Чи можуть машини робити те, що можемо робити ми (як мислячі істоти)?» [11]. Тому з кінця двадцятого століття починають з'являтися автоматичні діалогові системи (серед них ELIZA [16], PARRY [20], Jabberwacky [23], Elbot [22], Cleverbot [15], I God [17], Jeeney AI [18], SimSimi [21], MegaHAL [19] та багато інших), завданням котрих є змусити користувачів повірити, що вони розмовляють насправді з людиною, та успішно пройти тест Тюрінга. На даний час ще жодна з існуючих комп'ютерних систем не спромоглась абсолютно вдало пройти тест Алана Тюрінга і тому розробка систем ведення діалогу з людиною триває.

Для вирішення поставленого завдання необхідно знайти наукове обгрунтування процесу діалогічної взаємодії із урахуванням основних постулатів сучасної теорії мовленнєвої комунікації, переосмислити поняття діалогу з точки зору його основних параметрів, а також умови його успішної реалізації та досягнення іллокутивної мети комунікативного акту. Зокрема, слід взяти до уваги праці Михайла Бахтіна [1, 3, 4], Джона Остіна [2], Джона Серля [8, с. 9], Д. Шпербера й Д. Уілсона [10], Р. Лакоффа [7], Г. Грайса [6], Роберта Дулея [5] та Т. ван Дейка [13].

Розробники існуючих чат-ботів значною мірою ігнорують аспекти топікальності та когерентності діалогічної взаємодії, що призводить до великої кількості помилок і комунікативних провалів. З огляду на це, дослідження ролі тематичного спрямування комунікативної взаємодії у її успішній реалізації дасть змогу знайти шляхи оптимізації письмового діалогового спілкування людини і комп'ютера.

На даний час ще не була розроблена єдина теорія комунікації людини та комп'ютера, тому аналіз письмових діалогів з віртуальним співрозмовником буде здійснено на основі адаптованої теорії міжособистісної комунікації. Важливим також постає проектування існуючих постулатів на особливості реалізації процесу спілкування між людиною і машиною.

Об'єкт дослідження – діалогічна взаємодія людини і комп'ютера (автоматизованої діалогової системи A.L.I.C.E. [14]).

Предмет дослідження – топікальні характеристики діалогу людини та машини.

Мета статті полягає у встановленні взаємозв'язку між тематикою діалогу людини і машини у письмовій формі та успішністю його реалізації.

Завдання дослідження:

© Бегаль О. В., 2013

1) охарактеризувати основні умови результативної комунікації у діалозі людини і комп'ютера;

2) проаналізувати потенціал віртуального співрозмовника A.L.I.C.E. підтримувати діалог на побутову тематику.

Матеріалом дослідження є сто діалогів на різні теми з віртуальним співрозмовником A.L.I.C.E. обсягом в 12064 слів та 1115 слововживань.

Виклад основного матеріалу. Вивченням діалогізму займався Михайло Бахтін [1; 3; 4], котрий відкрив абсолютно нову сферу буття – сферу питань та відповідей. У своїх роботах він підкреслює особливу природу діалогу, котрий ніколи не завершується, завжди залишається неповним і продовжує творити нові значення в контексті. Зокрема, М. Бахтін говорив, що кожне конкретне висловлювання – це ланка мовленнєвої комунікації у певній сфері. Межі висловлювання визначаються зміною предмета розмови. Висловлювання не є самодостатніми, адже мають розглядатись, перш за все, як відповідь, реакція на попередній вислів у даній предметній сфері. Отже, кожне висловлювання сповнене різними типами реакцій на інші висловлювання [3, с. 91].

Важливо зауважити, що висловлювання пов'язане не лише з попередніми, але й з послідуючими ланками мовленнєвого ланцюжка. Та все ж, з самого початку висловлювання будується беручи до уваги можливі реакції у відповідь, заради яких воно й продукується. Наскільки відомо, роль інших осіб, на яких спрямоване висловлювання, дуже значна. Мовець очікує на відповідь від них, на активне розуміння і взаємодію [3, с. 94].

Отже, для повного взаєморозуміння та досягнення поставлених цілей у діалозі необхідно враховувати мінливу природу значень слів і намагатись проаналізувати їх на базі накопиченого досвіду спілкування. Важливими постають принципи, за якими здійснюється обмін репліками, котрі мають відповідати репліці-стимулу та темі розмови.

Теорія мовленнєвих актів була заснована Джоном Остіном [2] і розвинена його послідовниками, зокрема Джоном Серлем [8, 9]. Вищезгадані науковці проаналізували основні складові комунікативного акту, необхідні й вичерпні умови для його реалізації та здійснили класифікацію мовленнєвих актів. Суттєвим для результативної комунікації постає реалізація іллокутивної мети [2, с. 100], тому успішність діалогів розглядатиметься саме з точки зору досягнення основної іллокутивної мети співрозмовника й з урахуванням потенціалу A.L.I.C.E. підтримувати відповідну тему розмови.

Вченими був розроблений ряд принципів, дотримання яких гіпотетично веде до досягнення успішної комунікації. Серед них: принцип релевантності Д. Шпербера й Д. Уілсона [10], принцип увічливості Р. Лакоффа [7], принцип кооперації Г. Грайса [6]. Низку своїх постулатів П. Грайс об'єднав під загальною назвою «принцип кооперації»: «Робіть ваш внесок у розмову таким, як це потрібно на даній стадії, відповідно до прийнятої мети або напрямку бесіди, у якій ви берете участь» [6, с. 26]. Ця загальна вимога реалізується в межах категорій Кількості, Якості, Відношення й Способу.

1. Категорія Кількості передбачає, що репліки комунікантів мають бути настільки інформативними, наскільки це потрібно.

2. Категорія Якості вимагає говорити правду.

3. Категорія Відношення вимагає бути релевантним, диктує мовцю продовжувати розпочату тему, говорити по суті.

4. Категорія Способу вимагає бути ясним і зрозумілим, диктує мовцю обирати адекватні способи оформлення іллокутивного наміру, уникаючи двозначності, нечіткої референції і т. ін.

Вищевикладені категорії принципу кооперації чітко виокремлюють суттєві передумови досягнення рівня результативної комунікації. Ці аспекти є ключовими в міжособистісному спілкуванні, тому у діалозі з машиною людина очікуватиме дотримання цих правил. Розглядаючи можливість планування та формалізації процесу діалогічної комунікації, важливо спиратись на основні здобутки вчених в області лінгвістики тексту та мовленнєвих актів, що дасть змогу досягти природного спілкування на рівні людина – машина, уникаючи проблематичних зон в ході ведення розмови.

Аналізуючи роботу віртуального співрозмовника, необхідно врахувати його потенціал підтримувати різні теми, що також впливає на успішність реалізації комунікативної взаємодії. З огляду на це, на особливу увагу заслуговує дослідження топікальних характеристик діалогу.

Поняття топікальності дискурсу репрезентує його тематичну спрямованість, котра виражається в активації певної групи семантично споріднених слів, реалізації загальної когерентності тексту та дотриманні логічності його побудови і розгортання.

З точки зору прагматики та інтерпретації усього комунікативного акту й окремих висловлювань, суттєвою умовою розуміння є визначення теми, навколо якої зосереджена розмова. Тематична структура діалогу ґрунтується на загальній організації тем та топіків, котрі являють собою ієрархію глобальних тем, представлених на рівні всього дискурсу, і підпорядкованих їм локальних тем, котрі виражають смисловий центр менших одиниць тексту, таких як, наприклад, речення. Наявність впорядкованої системи основних тем гарантує, що текст або розмова наділені семантичною єдністю [13, с. 33].

Одним з центральних питань у дослідженні топікальних характеристик дискурсу є те, як саме відбувається продукування концептуальної організації дискурсу мовцем і зворотний процес її обробки реципієнтом. Як зазначає Роберт Дулей у своїй праці «Дослідження топікальності дискурсу» (*«Explorations in discourse topicality»*), природа цих процесів має дві сторони – зовнішнього оформленого вираження та концептуальну [5, с. 6]. Зовнішня форма вказує на концепт експліцитно, у той час як концептуальна може й не мати прямої відповідності між концептом і конкретною формою його втілення. Імпліцитний характер концептуальної сторони зазначеного процесу зазвичай потребує:

– залучення лінгвістичних та екстралінгвістичних знань;

– встановлення жанру представленого тексту;
– активації ментальних репрезентацій знань, скриптів і фреймів;
– формування стратегій обробки.

Т. ван Дейк подає перелік аспектів, котрі мають бути в наявності для успішної реалізації таких когнітивних процесів, як планування своїх наступних дій (включаючи логічну побудову діалогічної комунікації), моніторинг і контроль за подальшим перебігом розгортання дискурсу, а саме:

а) спільна семантична основа, необхідна для встановлення зв'язків у послідовності суджень;
б) порівняно нескладна семантична структура, котра може зберігатись у короткочасній пам'яті;
в) схема для ієрархічної організації послідовностей суджень у епізодичній пам'яті;
г) ключ, необхідний для активізації механізму залучення впорядкованої сукупності знань у процес обробки та аналізу більших масивів дискурсу;
ґ) потужний пошуковий механізм для потрібної в деяких випадках повторної видачі семантичних деталей;
д) чітка та докладна структура, котра визначає суттєві, найважливіші або ж релевантні семантичні властивості дискурсу [12, с. 195].

Отже, важливою характеристикою діалогу є його топікальність, котра передбачає активацію відповідних ментальних репрезентацій знань та фреймів, а також добір відповідних стратегій побудови й обробки комунікативного акту. Обрана тема впливає на сферу знань, яку необхідно залучити, і структуру розмови (наприклад, політичний дискурс відрізнятиметься від рекламного).

З метою аналізу особливостей роботи і стратегічного підходу щодо побудови діалогічної комунікації за основу були взяті сто діалогів з A.L.I.C.E. обсягом в 12064 слів та 1115 слововживань. Загалом, з точки зору реалізації іллокутивної мети співрозмовника успішними виявились 52% діалогів. Тобто, в більшості комунікативних ситуацій людина, спілкуючись з A.L.I.C.E., досягає бажаного результату, отримуючи у відповідь релевантну інформацію.

Серед усього масиву діалогів можна виділити чотири тематичні групи:
– розмови на побутові теми;
– висловлення думки комунікантів;
– розмови із залученням енциклопедичної інформації;
– розмови на абстрактні теми.

В межах цієї статті ми розглянемо докладніше розмови на побутові теми. Вони виявились найуспішнішими з огляду на досягнення основної мети комунікації. У 67% діалогів A.L.I.C.E. успішно підтримала тему ініційованої людиною розмови.

Проаналізуємо наступні діалоги з вищезазначеної тематичної групи.

1.

Elena: You know, I met a nice guy yesterday.
ALICE: Where did you meet him?
Elena: I met him at the party.
ALICE: What did you do with him when you first met?
Elena: He asked me to dance with him. He is a good dancer, I should admit.
ALICE: I get it. He asked you to dance with him. Maybe you should tell him how you feel about him.
Elena: I am not sure about my feelings towards him. I think that he should do the first step and ask me on a date.
ALICE: Your feelings towards him? If you were him would you do that?
Elena: Yes, I would do that, if I were him.
ALICE: Aha.. What would make you do that if you were him?
Elena: If I like somebody, why not. Probably it's love.
ALICE: You like somebody.. I can't say why specifically. Should I know it is?
Elena: Nobody knows whether it is love or not. Some day you wake up and realize that you can't live without that person.
ALICE: That is a rather sweeping generalization about people. You cannot live without that person that?
Elena: I mean that you cannot live without the person that you love.
ALICE: What is not possible today, may be possible tomorrow.

Цей діалог на звичну побутову тему «Стосунки» є успішним як з точки зору реалізації іллокутивної мети співрозмовника, яка полягає у тому, щоб поділитись інформацією про подію, котра відбулась, так і з точки зору доцільного підтримання теми розмови. A.L.I.C.E. справляє враження уважного співрозмовника, котрий прагне дізнатись більше про ситуацію і навіть надати певну пораду *«Maybe you should tell him how you feel about him»*. Між репліками існує прагматична і семантична зв'язність, а також дотримані усі вимоги щодо вдалої комунікації. У цьому діалозі комунікативну поведінку A.L.I.C.E. не відрізнити від людської, а отже вона здатна виконувати ті ж функції з точки зору спілкування, що й людина.

Розглянемо ще один приклад, що, на противагу попередньому, демонструє ситуацію, в котрій A.L.I.C.E. не здатна підтримати розмови на побутову тему:

2.

Elena: Could you please help me?
ALICE: It's possible.. How can I help you?
Elena: Tomorrow is my friend's birthday and I don't know what present to buy for her.
ALICE: It depends who you ask. (1)
Elena: I ask you to help me choose a present for my friend.

ALICE: Thanks for telling me. (2)
Elena: So, what can you suggest?
ALICE: Try watching TV. (3)
Elena: How watching TV can help me with buying a present for my friend?
ALICE: I am not sure if I can quantify the answer.
I need time to formulate the reply. (4)

Поданий діалог є прикладом комунікативного провалу. Віртуальний співрозмовник не підтримує заданої теми розмови, дає ухильні відповіді й реагує на репліки людини недоцільно з точки зору прагматики і семантики. У випадках (1) та (2) порушена прагматична зв'язність – репліки A.L.I.C.E. не відповідають іллокутивній меті попереднього висловлювання. Програма відповідає порушуючи при цьому сценарій комунікативної взаємодії. У випадках (3) та (4) порушена семантична зв'язність – репліки бота тематично непов'язані з попередніми висловлюваннями. В результаті співрозмовник не досягає бажаної мети у діалогічній взаємодії, а саме A.L.I.C.E. не дає поради, на яку очікує людина.

Подані приклади порушення прагматичної і семантичної зв'язності є найтиповішими для A.L.I.C.E., проте їх можна було б уникнути, якби бот мав достатньо інформації про об'єктивну реальність і знав, як зреагувати на ту чи іншу репліку. Зв'язність зазвичай порушується саме через нездатність системи знайти доцільну відповідь з-поміж існуючих категорій знань. Іноді A.L.I.C.E. не може розпізнати іллокутивної мети репліки співрозмовника. Це можна пояснити обмеженістю його формалізованої логіки, що не дозволяє аналізувати контекст повноцінно, враховуючи усі лінгвістичні та екстралінгвістичні параметри.

Висновки. Підсумовуючи проведений аналіз, варто зазначити, що попри нездатність підтримати усі діалоги на побутову тематику, зазначений діапазон тем залишається найоптимальнішим для спілкування з віртуальним співрозмовником A.L.I.C.E. У більшості випадків бот зреагував релевантно з точки зору прагматики та семантики й справив враження активного, повноправного учасника діалогічної комунікації.

На основі проведеного аналізу ми можемо зробити висновок, що підхід до конструювання систем ведення діалогічної комунікації з людиною шляхом «стимул-відповідь» показує непогані результати, адже більша частина експериментальних діалогів були успішними з точки зору іллокутивної мети співрозмовника. Крім цього, бот A.L.I.C.E. постійно удосконалюється, здатен до навчання і адаптується до співрозмовника. Було встановлено, що найуспішнішими з огляду на досягнення основної мети комунікації виявились діалоги на побутову тематику, що підтверджує важливу роль топікальних характеристик діалогічної взаємодії людини та машини. Відомо, що існує потенціал до розширення тематичної бази в процесі спілкування з людиною, адже бот вивчає нові факти про світ і детальну лінгвістичну інформацію на основі здобутого досвіду у діалогічній комунікації.

Одним із шляхів оптимізації роботи автоматичної діалогової системи є виділення субмов, на базі яких відбуватиметься спілкування. Тематично орієнтована комунікативна взаємодія дасть змогу:

– уникнути деяких проблем з полісемією значень слів;

– чітко змоделювати структуру взаємодії в межах встановленого дискурсу;

– створити надійну репрезентацію знань, котра стане основою для пошуку та виведення доцільних реплік у відповідь;

– врахувати важливі лінгвістичні та екстралінгвістичні параметри спілкування на задану тему.

Перспективи подальших досліджень полягають у тому, що на основі зроблених висновків і визначеного кола необхідних коректив можна буде оптимізувати діалогічне спілкування людини й комп'ютера, вивести основні стратегії та досягти рівня природного спілкування, що наблизить діалог людини та машини до діалогу двох людей.

Література:

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – 423 с.
2. Austin J. L. How to Do Things with Words / J.l. Austin. – London : Oxford University Press, 1962. – 167 p.
3. Bakhtin M. M. Speech Genres and Other Late Essays. Edited by Caryl Emerson and Michael Holquist. Translated by Vern W. McGee / M. M. Bakhtin. – Austin TX : University of Texas Press, 1986. – 177 p.
4. Bakhtin M. M. The Dialogic Imagination: Four Essays / M. M. Bakhtin. – Austin : University of Texas Press, 1992. – 444 p.
5. Dooley R. A. Explorations in discourse topicality / R. A. Dooley. – Dallas : SIL International, 2007. – 166 p.
6. Grice P. Studies in the way of words / P. Grice. – Cambridge : Harvard University Press, 1989. – 394 p.
7. Lacoff R. The logic of politeness / R. Lacoff // Papers from the Ninth Regional Meeting of Chicago Linguistic society. – Chicago : CLS, 1973. – P. 292-305.
8. Searle J. R. A classification of illocutionary acts. Language in Society / J. R. Searle. – Cambridge: Cambridge University Press, 1976. – Volume 5, Issue 01. – P. 1-23.
9. Searle J. R. Speech Acts: An Essay In The Philosophy of Language / J. R. Searle. – Cambridge : Cambridge University Press, 1969. – 203 p.
10. Sperber D. Relevance: Communication and Cognition / D. Sperber, D. Wilson. – 2nd ed. – Oxford : Blackwell Publishing Company, 1995. – 326 p.
11. Turing A. Computing Machinery and Intelligence, Mind / A. Turing. – vol. LIX, no. 236, October 1950. – P. 433-460.
12. Van Dijk T. A., Kintsch W. Strategies of discourse comprehension / T. A. van Diijk. – New York : Academic Press, 1983. – 389 p.
13. Van Dijk T. A. News as Discourse / T. A. van Dijk. – Hillsdale, NJ : Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1988. – 200 p.

Інтернет джерела:
14. A.L.I.C.E. Artificial Intelligence Foundation – http://www.pandorabots.com/pandora/talk?botid=f5d922d97e345aa1
15. Cleverbot website – http://www.cleverbot.com/
16. Eliza, computer therapist – http://www.manifestation.com/neurotoys/eliza.php3
17. I God website – http://www.titane.ca/main.html
18. Jeeney AI Website – http://www.jeeney.com/
19. MegaHAL Official Website – http://megahal.alioth.debian.org/
20. Parry website – http://www.cs.cmu.edu/afs/cs/project/airepository/ai/areas/classics/parry/
21. SimSimi Website – http://www.simsimi.com/
22. The Elbot Site – http://www.elbot.com/
23. The Jabberwacky Official Website – http://www.jabberwacky.com/

УДК 81'42.801.73.811.111.

Бехта Т. О.,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ТЕКСТ І ДИСКУРС ЯК КАТЕГОРІЇ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЬОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Авторка статті розглядає текст і дискурс як єдине синергетичне ціле у ланцюжку художньої комунікації. Комунікація через художній текст є одним із різновидів повноцінної суспільної діяльності.Вонамає всі необхідні компоненти комунікативного акту.
Ключові слова: *художня комунікація, комунікативний акт, текст, дискурс.*

Авторка статьи рассматривает текст и дискурс какцелостное синергетическое целое в цепочке художественной коммуникации. Коммуникация через художественный текст является одним из разновидов полноценной общественной деятельности. Она имеет все необходимые компоненты коммуникативного акта.
Ключевые слова: *художественная коммуникация, коммуникативный акт, текст, дискурс.*

The author of the article considers the text and discourseas a single synergetic whole in the chain of the fictional communication. Communication through the fictional text is one of the types of full value social activity. It has got all necessary components of communicative act.
Keywords: *fictional communication, communicative act, text, discourse.*

Текст як писемний документ постійно перебуває в центрі уваги дослідників. Нині він є об'єктом дослідження різних наук: філології, семіотики, філософії, психології, лінгвістики, наратології, психолінгвістики, герменевтики, соціолінгвістики, культурології і ін. А із зміною наукових парадигм, розвитком суміжних наук і появою нових областей аналізу підходи до тексту, принципи і прийоми його вивчення змінилися не тільки в різних науках, але також і в рамках однієї і тієї ж науки, лінгвістики тексту зокрема. Текст завжди перебував у полі зору філології, але довгий час залишався тільки джерелом фактичного матеріалу, що використовувався в різних типах мовного аналізу.

Відмінною рисою 70–80-х рр. XX ст. є виокремлення у лінгвістиці тексту двох напрямів, що об'єднуються загальними законами зв'язності і когерентності (цілісноформленності) тексту. Перший напрямпов'язаний з прагматикою, психолінгвістикою, риторикою, стилістикою, теорією пресуппозицій (В. Дресслер, Т.А. ван Дейк, В.Кинч, Р.А.де Богранд, Дж.Лич та ін). У цьому напрямі лінгвістики тексту, зазвичай іменованому комунікативним або комунікативно-прагматичним, текст –вербалізована фіксація комунікативного акту, продукт мовної діяльності, закінчене повідомлення, виражене у вербальній формі, що має виражений комунікативно-прагматичний характер. Тут основна мета – опис суті і організації передумов і умов людської комунікації (Х.Вайнрайх), виходячи з якої головними завданнями є вивчення тексту як основної одиниці комунікації, визначення умов правильної комунікації, аналіз мовних засобів повідомлень.

Другий напрям лінгвістики тексту (М.Ріффаттер, А.Греймас) займається виявленням глибинних смислів тексту і зближується з герменевтикою як тлумаченням тексту. Тут основна мета – створення моделі, яка дозволила б описати не тільки мовну, але й наративну компетенцію, виявити перехід з глибинних на поверхневі структури. Так зростаєзацікавленість різними структурами тексту, його організацією, об'ємом, заголовками. Фактично, цей інтерес виявляється в зіставленні лінійної і нелінійної– або горизонтальної і вертикальної (Р. Харвег, І. Петефі) – моделей граматики тексту.

Мета статті –розкрити сутнісні ознаки тексту і дискурсуяк категорій літературно-художньої комунікації.

Комунікативний (чи комунікативно-прагматичний) підхід до дослідження літературно-художнього тексту виник і розвинувся як наслідок спроб подолати неадекватність традиційного структурно-лінгвістичного методу при аналізі літературно-художнього твору. Т. ван Дейк стверджує, що теорія літератури повинна складатися з «теорії літературних текстів і теорії літературних контекстів, що складають теорію літературної комунікації» [19, с. 596]. Р. Познер розуміє під поетичною комунікацією «вербальну комунікацію, що виконує естетичну функцію» [22, с. 113]. Р. Богранд і В. Дресслер визначають текст як «комунікативну подію» [17, с. 3], це елемент системи комунікації, яка реалізується через мовні одиниці [3, с. 10]. Текст є вища комунікативна одиниця, незалежна одиниця мови [14, с. 32-42], засіб суспільної комунікації [2, с. 17], продукт мисленнєво-мовленнєвої діяльності людей, що виникає у процесі пізнання навколишнього світу та безпосередньої або опосередкованої комунікації [1, с. 3], структурно і змістовно оформлена одиниця спілкування, яка складається з невизначеної кількості граматичних структур і має певний смисл, відмінний від смислового показника цих граматичних структур [12].

Існує думка, що речення є найнижчою значимою одиницею в ієрархічній структурі мови [20, с. 8]. Проте, людина не говорить окремо придуманим реченням, вони не можуть уживатися ізольовано, а функціонують у монологічних, діалогічних та полілогічних вираженнях, що, у свою чергу, стають зрозумілими на рівні ситуаційних контекстів [3, с. 45; 7, с. 108]. Якщо комунікативне завдання виконується текстом загалом, а не окремими його елементами, то текст визнають головною одиницею комунікації [13, с. 8]. Згідно з сучасними уявленнями, слово, словосполучення не утворюють самостійного рівня комунікації, а речення є перехідною ланкою до вищого рівня – тексту, який розглядається як реальна мінімальна одиниця мовного спілкування, що несе у собі суспільно-осмислену інформацію [6; 11]. Саме через текст «відбувається переведення думки у слово» [7, с. 45], хоча зауважимо, що не існує також одностайної думки щодо змістовної визначеності на рівні тексту.

Структура літературно-художнього тексту розглядається як динамічна єдність основних елементів та субструктур та характеризується як завершена, цілісна комунікативна система [16, с. 82].Текст, реалізуючись

© Бехта Т. О., 2013

засобами мови, повинен відповідати закономірностям, які властиві системі мови, формуючи комунікативний регістр – поняття, яке з'єднує мову та текст, модель сприйняття й відображення дійсності [9, с. 11]. Тому до обґрунтування закономірностей функціонування художнього тексту як комунікативної одиниці доцільно підходити як до системного, функціонально обумовленого феномену у єдності його структурних рис, інформативності та комунікативності.

Творення художнього тексту – двосторонній інтерактивний процес. Автор прогнозує як читач сприйме ідеї книги та форму їх подання, створює у нього бажане ставлення до того, що відбувається в художньому тексті. Для належного сприйняття та інтерпретації художнього тексту читач має володіти підготовкою та здатністю, щоб адекватно реагувати на образи художнього слова [15, с. 103]. Текст, у свою чергу, передбачає наявність інформації у адресанта та адресата, що є вихідною ситуацією для комунікації [7, с. 111]. Складність взаємовідносин *об'єкта* та *суб'єкта* розуміння визначається двосторонністю тексту, на що звертав увагу М.М. Бахтін: «За кожним текстом стоїть система мови. Але одночасно кожен текст є чимось індивідуальним, єдиним і неповторним, і в цьому вся його суть. Цей полюс нерозривно пов'язаний з моментом його авторства» [4, 157]. Важливість комунікативної взаємодії *адресанта* ↔ *адресата* полягає в тому, що перший при творенні тексту повинен враховувати потенції інтерпретатора, а адресат має володіти певними, заздалегідь сформованими знаннями (inferences) [23] для адекватної інтерпретації. На успіх декодування художнього тексту впливає рівень компетенції читача, його особистісні духовні ресурси [10, с. 40]. Теоретично існує дві полярні можливості сприйняття авторської інтенції при літературно-художній комунікації – абсолютне співпадіння із задумом автора-письменника або повна відсутність сприйняття у адресата.

Для успішної мовленнєвої комунікації та можливості її інтерпретації припускаємо, що адресант дотримується таких правил, сформульованих П. Грайсом: *максими якості* (бути правдивим); *максими кількості* (надавати достатню кількість інформації); *максими релевантності* (надавати відповідну інформацію); *максими способу висловлення* (бути чітким, уникати перебільшень, неясності, бути послідовним) [цит. за 18, с. 40-41]. Якщо ці правила є обов'язковими для успішності усної комунікації, то їх порушення в літературно-художній комунікації зумовлює варіативність сприйняття авторської інтенції. Тобто сам автор програмує таку варіативність організацією літературного мовленнєвого твору [8, с. 50-51].

Комунікація через художній текст є одним із різновидів суспільної діяльності. Усний та письмовий тип комунікації не протиставляється, а доповнює та взаємно передбачає один одного [5, с. 340]. При порівнянні усної та письмової комунікації віднаходимо такі характеристики художнього тексту:

1) текст зберігається в часі, тоді як мовлення є тимчасовою подією;
2) на написання тексту не впливає реакція читача (відсутній безпосередній зворотній зв'язок);
3) текст адресується загальній аудиторії;
4) автор тексту має письмово викласти тему;
5) текст є більше організований та спланований;
6) мова тексту більш формальна (офіційна);
7) тема тексту розвивається з більшою кількістю деталей;
8) текст може включати більшу кількість складних думок [21, с. 285].

Літературна комунікація, так само як усна, має всі необхідні компоненти комунікативного акту: суб'єкт мовлення, мовленнєвий твір, що виражає його інтенцію, потенційного адресата [8, с. 48]. Читач, перебуваючи, відповідно, у своєму реальному часі та оточенні з рештою екстралінгвальних чинників, намагається не тільки сприймати текстовий матеріал, а й відчути емоційний вплив квазіреального часу та оточення, поданого у тексті. Він творить свій власний дискурс сприйняття у процесі інтерпретації художнього тексту.

Література:

1. Абрамов Б. А. Текст как закрытая система языковых знаков / Б. А. Абрамов // Лингвистика текста : материалы науч. конференции МГПИИЯ им. М. Тореза. – М., 1974. – Ч.1. – С. 3-4.

2. Антипов Г. А. и др. Текст как явление культуры / Г. А. Антипов, О. А. Донских, И. Ю. Марковина, Ю. А. Сорокин. – Новосибирск : Наука. Сиб. отд-ние, 1989. – 197 с.

3. Аспекты общей и частной лингвистической теории текста : монография. – М. : Наука, 1982. – 192 с.

4. Бахтин Михаил Михайлович. Эстетика словесного творчества / Михаил Бахтин. – М. : Исскуство, 1979. – 423 с.

5. Гусев Станислав Сергеевич. Метафизика текста. Коммуникативная логика / С. С. Гусев. – СПб : ИЦ «Гуманитарная академия», 2008. – 352 с.

6. Дридзе Т. М. Социально-психологические аспекты порождения и интерпретации текстов в деятельности речевого общения / Т. М. Дридзе // Аспекты изучения текста. – М., 1981. – С. 129-136.

7. Жинкин Николай Иванович. Речь как проводник информации / Николай Жинкин. – М. : Наука, 1982. – 154 с.

8. Змиевская Н. А. Восприятие авторской интенции / Н. А. Змиевская. // Прагматика и стилистика : сб. науч. тр. МГПИЯ им. М.Тореза. – М., 1985. – Вып. 245. – С. 45-56.

9. Золотова Галина Александровна. Коммуникативная грамматика русского язика / Г. В. Золотова, Н. К. Онипенко, М. Ю. Сидорова. – М. : Филологический факультет МГУ им. Ломоносова, 1998. – 528 с.

10. Колегаева Ирина Михайловна. Текст как единица научной и художественной коммуникации / Ирина Колегаева. – Одесса : Одесск. гос. ун-т им. И. И. Мечникова, 1991. – 121 с.

11. Колшанский Г. В. Коммуникативные основы адекватной интерпретации семантики текста / Г. В. Колшанский. // Содержательные аспекты предложения и текста. – Калинин, 1983. – С. 15-21.

12. Колшанский Г. В. Логика и структура языка / Г. В. Колшанский. – М. : Высшая школа, 1965. – 239 с.

13. Комиссаров В. Н. Некоторые методологические аспекты коммуникативной лингвистики / В. Н. Комиссаров. // Функционирование языковых единиц в коммуникативных актах. – М., 1986. – Вып. 272. – С. 5-12.

14. Москальская О. И. Семантика текста / О. И. Москальская. // Вопр. языкознания. – М., 1980. – № 6. – С. 32-42.

15. Речь в научно-лингвистическом и дидактическом аспекте / [под. ред. Л. В. Минаевой]. – М. : Изд-во МГУ, 1991. – 192 с.

16. Стриженко А. А. Художественный текст как особая форма коммуникации / А. А. Стриженко // Лингвистика текста : матер. научн. конф. МГПИИЯ им. М. Тореза. – М., 1974. – Ч. 2. – С. 81-88.

17. Beaugrande R. de, Dresler W. Introduction to Text Linguistics. – L., & N.Y. : Longman, 1981 – XVI. – 270 p.

18. Cook G. Discourse and Literature: The Interplay of Form and Mind. – Oxford : Oxford University Press, 1995. – 285 p.

19. Dijk T. A. van. Advice on Theoretical Poetics. – Poetics. – Amsterdam. – 1979. – Vol. 8. – № 6. – P. 569-608.

20. Laifrink F. Semantico-syntax. – L. : Routledge, 1973. – XIV. – 274 p.

21. Olson G. M., Mack R. L. and Duffy S.A. – Cognitive Aspects of Genre // Poetics: North-Holland Publishing Company. – 1981. – № 10. – P. 283-315.

22. Posner R. Rational discourse and poetic communication: Method of ling., lit. and philos. analysis. – Berlin & N. Y. : W. de Gruyter, 1982. – 258 p.

23. Renkema J. Discourse Studies. – Amsterdam, Philadelphia : John Benjumin's Publishing Company, 1993. – 224 p.

УДК 81'255.4

Білецька К. В.,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

ПРОБЛЕМА ВІДТВОРЕННЯ АЛЮЗІЇ У ПРОЦЕСІ ПЕРЕКЛАДУ МУЛЬТФІЛЬМІВ

У статті розглядається поняття алюзії як категорії інтертекстуальності та проблема відтворення алюзивних елементів при перекладі мультфільмів. Аналізується залежність розуміння вертикального контексту від арсеналу фонових знань. Пропонуються основні стратегії передачі алюзії з англійської мови на українську.

Ключові слова: *фонові знання, пресупозиції, прецедентний текст, вертикальний контекст, інтертекстуальність, прагматична адаптація.*

В статье рассматривается понятие аллюзии как категории интертекстуальности и проблема воспроизведения аллюзивних элементов при переводе мультфильмов. Анализируется зависимость понимания вертикального контекста от арсенала фоновых знаний. Предлагаются основные стратегии передачи аллюзии с английского языка на украинский.

Ключевые слова: *фоновые знания, пресуппозиция, прецедентный текст, вертикальный контекст, интертекстуальность, прагматическая адаптация.*

The article deals with the notion of allusion as a category of intertextuality and the problem of rendering allusive elements in the process of cartoons translation. The dependence of the understanding of implied information upon the amount of background knowledge is analyzed. Main strategies for translation of allusion from English into Ukrainian are suggested.

Key words: *background knowledge, presupposition, precedent text, vertical context, intertextuality, pragmatic adaptation.*

Кожен шедевр створюється у рамках певної культури, вбираючи національні теми і мотиви, опираючись на прецедентні тексти та культурні пресупозиції. Часто говорять, що все вже було сказано до нас, а нові тексти є лише іншим поєднанням усім відомих сюжетних ліній та характерів. Це означає, що будь-який твір можна вважати певним відгуком на попередні. Таке явище отримало в літературознавстві назву інтертекстуальності, котра вбирає в себе цитати, ремінісценції та алюзії. Потреба пошуку шляхів передачі цих елементів зумовлює актуальність теми дослідження.

Проблемі збереження алюзії у перекладі присвячено праці Кам'янець А. Б., Копильної О. М., Денисової Г. В., Некряч Т. Є. та ін. Мета статті полягає у висвітленні проблеми збереження вертикального контексту та прагматичного задуму автора при відтворенні алюзій у перекладі з англійської на українську мову. Для цього поставлені наступні завдання: визначення місця алюзивних елементів у підтексті твору, пошук адекватних шляхів їх відтворення. Опис стратегій перекладу алюзій визначає новизну дослідження, яке здійснюється на матеріалі мультсеріалу «Сімпсони».

І. Арнольд вважає, що алюзія є включенням «іншого голосу» у тексті, коли автор наче дає слово ще одному автору, тобто спостерігається «зміна суб'єкта мовлення» [1, с. 37]. Ми розуміємо під поняттям «алюзія» вживання у тектсі певного елемента, котрий виступає натяком на відомого персонажа, особистість чи феномен історичного, культурного, літературного характеру. Алюзія є стилістичною фігурою референційного характеру, що опирається на екстралінгвістичні пресупозиції мовця (автора) і слухача (читача), на історико-культурний компонент їх фонових знань [3 с. 187]. Елементи літературного, міфологічного, історичного чи політичного характеру, на які містить вказівку алюзія, носять назву «маркерів» або «репрезентів», а тексти або факти, на які вона натякає, –»денотатів» [3, с. 187]. Очевидно, що для існування алюзії необхідною умовою є наявність прецедентного тексту. Ним може виступати фрагмент з літературного твору чи публіцистичних текстів, уривків кінофільмів, віршів, рекламних роликів або рядків пісень, відомих носіям певної мови.

Перекладаючи текст з мови оригіналу, потрібно «уявляти» свого потенційного читача чи глядача та прогнозувати наявність у нього відповідних фонових знань, котрі пов'язані з більш широким поняттям імпліцитної інформації (тієї, котра «мається на увазі») [4, с. 40]. На нашу думку, для цього слід навчитись умовно поділяти розпізнані у тексті алюзії на дві категорії, які ми пропонуємо назвати національним та загальним тезаурусом. Останній з них є ширшим та охоплює знання переважно релігійних, міфологічних феноменів та інших поширених фактів, з котрими ознайомлені представники різних національностей; у межах національного тезаурусу виділяються також особисті тезауруси, повнота яких залежить від виховання, освіти та рівня всебічного розвитку особистості. Звісно ж, бажаючи створити якісний доступний переклад неможливо орієнтуватись на окремих представників тієї чи іншої культури, натомість варто спробувати знайти точку перетину їх знань і адаптувати інтерпретацію тексту до середньостатистичного глядача.

Р. Леппігальме стверджує, що у процесі аналізу тексту перекладач повинен розмежовувати два поняття: конотацію та асоціацію, оскільки перше з них можна вважати колективним та більш постійним, тоді як друге є явищем суб'єктивним та змінним [6, с. 33]. Тому перекладачеві доцільніше орієнтуватись на стандартні конотації у контексті відповідної культури, оскільки асоціації кожного реципієнта передбачити практично неможливо. Алюзія може бути представлена однією лексемою, або ж входити до складу цитати, котра виступає в цьому випадку не як відкрите посилання чи експліцитна передача повідомлення з іншого джерела, а як певним чином модифіковане імпліцитне повідомлення. Першочергове завдання перекладача ми вбачаємо у збереженні вертикального контексту, тобто недопустимості винесення алюзії на горизонтальний пласт, оскільки при такому способі передачі руйнується радість читача від мовної здогадки. Копильна О. М. вважає, що суть

© Білецька К. В., 2013

вертикального контексту – в інтеграції неявного потенційного смислу на основі асоціативної семантики мовних одиниць, що складають текст [7, с. 130]. Вертикальний контекст існує завдяки багатому асоціативному потенціалу алюзій і залежить від особистого тезауруса людини, котра цей текст створила, та людини, котра його сприймає. Явище імпліцитності загалом опирається на екстралінгвальні пресупозиції комунікантів, а алюзія уможливлює ведення непрямого діалогу між автором та реципієнтом, яким є перекладач або читач (глядач). При цьому, у системі «автор – перекладач – читач (глядач)» другий може або зберегти інтенцію першого, або при відтворенні певним чином її модифікувати, тому розуміння повідомлення третім залежить не стільки від творця тексту оригіналу, як від творця його перекладу. Якщо авторська інтенція полягає у закодуванні певного об'єму інформації, поміщенні його в імпліцитний пласт, то для досягнення прагматичного ефекту доцільніше не зміщувати цю інформацію в експліцитне, а дозволити кінцевому реципієнту (маємо на увазі глядача) застосувати свій тезаурус фонових знань та спробувати розв'язати головоломку автора, отримавши емоційне задоволення від алюзивної гри. Для трактування авторської алюзії перекладачеві, а згодом і реципієнтові, слід пройти декілька стадій: 1) виявлення алюзії в тексті; 2) співвіднесення її з відповідним джерелом; 3) визначення її функції в повідомленні: інформативна, стилістична, апелятивна чи ін.; 4) пошук адекватного відповідника у цільовій мові [8, с. 210].

Постає цілком природне питання: як впізнати алюзію у тексті? Усе залежить від того, наскільки неявною, прихованою зробив її автор. Інколи вона лише відчувається у тексті як чужорідне вкраплення, але в багатьох випадках алюзії виділяються графічно: за допомогою лапок, курсиву, або ж експлікуються (у межах тексту чи виносках). Звісно ж, коли мова йде про книги, за потреби можна здійснити настільки широкі пояснення та уточнення, як цього вимагає ситуація, цільова аудиторія та складність тексту. Проте, у нашому випадку лінійне розширення структури повідомлення абсолютно недопустиме, оскільки довжина реплік персонажів англійського варіанту повинна співпадати з українським. Це унеможливлює не лише уточнення, але й збільшення кількості складів алюзивних елементів, та накладає певні обмеження на відбір приголосних чи голосних звуків у випадку дублювання, що вважається найбільш вдалою стратегією перекладу мультфільмів [12]. Така проблема може виникнути навіть при відтворенні алюзивних власних імен, закріплених традицією перекладу. Наприклад, «**S**now White – **Б**ілосніжка», «**C**inderella – **П**опелюшка», «**B**east – **Ч**удовисько», (перший приголосний звук англійського слова губний, а українського – передньоязиковий чи навпаки, кількість складів різна, що призводить до розходження артикуляції героїв з українським перекладом їх реплік). Отже, перекладач постає перед низкою проблем: 1) декодувати закладену автором алюзію; 2) знайти спосіб її адекватного відтворення мовою перекладу; 3) не вийти за межі реплік та зберегти фонетичні особливості. Очевидно, що це вдається далеко не завжди, а тому певною частиною цих вимог доводиться нехтувати заради досягнення прагматичного ефекту та збереження функції алюзивних елементів, яка в мультфільмах найчастіше полягає у створенні гумористичного ефекту, порівнянні чи протиставленні рис персонажа з характеристиками певного героя прецедентного тексту, апеляції до того чи іншого культурного феномена:

I hate to let you down, ***Casanova****… – Вибачте, що ображаю Вас,* ***Казанова****…; She was a real* ***Cinderella****. – Вона – справжня* ***Попелюшка****;* ***The sword of Damocles*** *is dandling just above his head. –* ***Дамоклів меч*** *вже давно занесено у нього над головою; It was a work of* ***Machiavellian art****. – Це був витвір тонкого* ***маківеалізму****.*

Повідомлення повинне здійснювати на реципієнта певний прагматичний вплив, тому варто згадати головне правило скопос-теорії: переклад залежить від цілей [9, с. 60-61]. У цьому відношенні успішність перекладу визначається ступенем досягнення різних скопосів (цілей), вмінням визначити ієрархію їх важливості та зуміти зберегти ключове, знехтувавши другорядним. Перекладач має право визначати ступінь трансформації кожної алюзії і вирішувати, чи необхідна адаптація тексту до цільової мови й культури. Існує два варіанти: залишити алюзію незмінною, сподіваючись, що реципієнт її декодує, або ж замінити алюзивний елемент адекватним відповідником мови перекладу. Перший варіант «одчужує» текст, зберігає дистанцію між культурами і, на думку Ф. Шлейєрмахера, «запрошує адресата вирушити в іншу культуру, збагнути її» [5, с. 222]. Другий спосіб допомагає значно наблизити тексти, «одомашнити» їх. У. Еко вважає таку стратегію більш вдалою, оскільки вона здатна донести до читача семіотичний універсум тексту [12, с. 121].

Проте, немає єдиного рецепту відтворення алюзивних імен та цитат. При аналізі кожного окремого елемента перекладач повинен опиратись на його значимість, функцію та відомість, і, виходячи з цих критеріїв, обирати форенізацію (одчуження) чи доместикацію (одомашнення). Варто пам'ятати, що різні культури мають свої узуси і не однаково сприймають навіть загальновідому інформацію. Тому гумор у мульфільмах слід передавати із урахуванням специфіки менталітету народу та потенційного впливу на психоемоційний стан глядачів.

Мультсеріал «Сімпсони» вимагає ерудованого реципієнта, ознайомленого з різними аспектами життя США, оскільки всю стрічку можна вважати наскрізною алюзією та сатирою на американський устрій. При дослідженні перекладу мультсеріалу ми виявили наступні способи відтворення алюзій:

1) транскодування імен загальної відомості:

– Enough of that ***Maharishi Gandhi*** *stuff. – Досить з нас цього* ***Магаріші Ганді****; You're as pretty as* ***Princess Leya*** *and as smart as* ***Yoda****. – Ти вродливіша за* ***принцесу Лею*** *і розумніша за* ***Йоду****;*

2) семантичне калькування біблійних та міфологічних виразів:

– I want you to welcome our ***prodigal son****. – Прошу привітати нашого* ***блудного сина****; It is my* ***Achilles' heel****. – Моя* ***Ахіллесова п'ята****; But this man has* ***turned every cheek*** *on his body. – Але він завжди* ***підставляє іншу щоку****;*

3) генералізація та конкретизація:

– I'm not saying ***Jezebel's*** *easy… – Я не кажу, що* ***всі жінки*** *погані…* (Jezebel – дружина біблійного царя Ахава, символ безчестя)*; It seems like our house? But everything's got a creepy* ***Pat Boone-ish quality to it****. – Усе ніби таке, як у нас, але з нальотом* ***релігійного фанатизму****.*

Зустрічаються і випадки конкретизації, при яких алюзія з'являється в українському перекладі: *A **turkey** is a bad person. – **Редиска** – погана людина; I'm going **to get rich**. – Я стану **Рокфеллером**;*

4) відтворення за допомогою функціонального аналога при перекладі імен обмеженої відомості:

*– I say we call **Medlock**. – Треба викликати **Шерлока Холмса*** (герой американського серіалу *Medlock* навряд чи відомий українському глядачеві); ***Nancy Drew** says that all you need to solve a mystery is an inquisitive temperament and two good friends. – **Дар'я Донцова** пише, що вбивства розкривають люди з допитливим розумом і двома друзями* (Nancy Drew – дівчинка-детектив з популярних книг, проте її ім'я «не говорить» до наших глядачів).

Р. Леппігальме наголошує насамперед на правильній інтерпретації алюзії перекладачем; науковець вважає, що перекладачі часто надуживають «стратегією мінімальної зміни», тобто перекладають алюзії майже дослівно без аналізу їх впізнаваності в культурі реципієнтів, тоді текст перекладу містить «культурні казуси», котрі спотворюють авторську інтенцію [6, с. 34].

Особливі труднощі при декодуванні імпліцитної інформації виникають при перекладі алюзивних імен та алюзивних цитат, які подані не у первинному, а в модифікованому (перифразованому) вигляді, а тому перекладачеві не завжди вдається зберегти алюзивність: *Gabbo is coming. Five days till Gabbo. Gabbo here today. – Габбо іде. П'ять днів до Габбо. Габбо прийде сьогодні.* (алюзія на «Чекаючи на Годо» – «Waiting for Goddot);

Something is rotten at the Simpson's house. – У родини Сімпсонів великі проблеми (алюзія на «Гамлет» – «Something is Rotten in the State of Denmark»).

Посилання на відомі твори може будуватись на фонетичній схожості, що здатна виступати засобом творення гумористичного ефекту: *Much Apu about Nothing. – Any – нелегальний іммігрант* (алюзія на комедію «Багато галасу з нічого» – «Much Adu about Nothing»); *The Crepes of Wrath – Грона гніву.* (Перекладач не зміг зберегти гри слів *«grapes – crepes»*, тому виніс назву книги Дж. Стейнбека на експліцитний рівень. Ми вважаємо у цьому випадку доцільнішим використання схожої пари слів (н-д, *«грона – лимони»*).

Із проведеного нами аналізу стає очевидним, що у процесі перекладу мультфільмів першочерговим завданням виступає збереження прагматичного ефекту. Відтворення гумору та емоційного впливу на глядача не завжди можливе без адаптації оригінального тексту до цільової культури. Попри всі труднощі, які виникають у процесі передачі алюзій, необхідно намагатись максимально зберегти об'єм екстралінгвальної інформації та шукати оптимальних рішень актуалізації авторської імплікації. Стратегії та способи відтворення алюзій є ситуативними і не можуть визначатись як загальні, оскільки автор тексту модифікує їх для створення підтексту. Вибір шляхів відтворення інтертекстуальних елементів залежить передусім від типу тексту, який потрібно інтерпретувати, прагматичного ефекту та ступеня відомості імпліцитної інформації. Перекладачам потрібно розвивати алюзивну компетентність та досліджувати вертикальний контекст на рівні із горизонтальним.

Перспективи використання результатів дослідження вбачаємо у подальших пошуках можливих стратегій відтворення присутніх у мультфільмах інтертекстуальних елементів засобами іншої мови.

Література:

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка / И. В. Арнольд. – М. : Флинт, 2002. – 384 с.

2. Бабич В. М. Лінгвокраїнознавча інтерпретація англомовного тексту / В. М. Бабич. – К. : Либідь, 1990. – 156 с.

3. Бурковська Л. Д. Проблеми перекладу стилістичного прийому алюзії / Л. Д. Бурковська // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. Філологічні науки. – 2008. – № 39. – С. 187-190.

4. Виноградов В. С. Перевод. Общие и лексические вопросы: Учебное пособие / В. С. Виноградов. – 3-е из. – М. : КДУ, 2006. – 240 с.

5. Денисова Г. В. В мире интертекста: язык, память, перевод / Г. В. Денисова. – М. : Азбуковник, 2003. – 298 с.

6. Кам'янець А. Б. Інтертекстуальна іронія і переклад: Монографія / А. Б. Кам'янець, Т. Є. Некряч – К. : Видавець Карпенко В.М., 2010 р. –176 с.

7. Копильна О. М. Вертикальний контекст і переклад / О. М. Копильна // Проблеми семантики слова, речення та тексту: [Зб. наук. пр. / ред. Н. М. Корбозерова]. – Київ. Нац. лінгв. ун-т. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2009. – С. 129-137.

8. Копильна О. М. Алюзія як перекладознавча проблема / О. М. Копильна // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: [Зб. наук. пр. / ред. Н. М. Корбозерова]. – Київ. нац. ун-т. імені Т. Шевченка. – К. : Логос, 2007. – Вип. 12. – С. 209-213.

9. Овсянникова Е. В. Скопо-теория Ганса Вермеера // Е. В. Овсянникова: Матеріали V Міжвузівської конференції молодих учених (29 – 31 січня 2007 р.). – Донецьк: ДонНУ, 2007. – С. 60-61,

10. Слышкин Г. Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г. Г. Слышкин. – М. : Academia, 2000. – 128 с.

11. Bloomsbury Dictionary of Phrase and Allusion / Ed. By N. Rees. – L.: Bloomsbury Publishing Limited, 1991. – 358 p.

12. Eco U. Mouse or Rat? Translation as Negotiation / U. Eco. – L.: Weidenfeld & Nicolson, 2003. – 200 p.

13. Paquin R. Translator, adapter, screenwriter, translating for the audiovisual / R. Paquin // Translation Journal. – Режим доступу : http://accurapid.com/journal/05dubb.htm – 2013. – Feb, 7.

14. 14. The Simpsons Archive. Режим доступу : http://www.snpp.com/episodes.htlm – 2012. – Jan, 17.

УДК 811.111'373

Бойчук В. М.,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ПОНЯТТЯ «ПЕСИМІЗМ» В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВНІЙ СВІДОМОСТІ

У статті досліджується лексикографічний матеріал, який репрезентує семантичну структуру лексичної одиниці pessimism як основного засобу ідентифікації поняття «песимізм» в англійській мовній свідомості. Виявлено родові семи, що дозволяють категоризувати поняття песимізм в межах філософської, соціально-психологічної та психологічної парадигм з урахуванням національно-культурної специфіки мовної свідомості.

Ключові слова: *мовна свідомість, песимізм, лексема, семантична структура, лексико-семантичний варіант, родова сема, ідентифікація.*

В статье исследуется лексикографический материал, представляющий семантическую структуру лексической единицы pessimism как основного средства идентификации понятия «пессимизм» в английском языковом сознании. Выявлено родовые семы, позволяющие категоризировать понятие «пессимизм» в пределах философской, социально-психологической и психологической парадигм с учетом национально-культурной специфики языкового сознания.

Ключевые слова: *языковое сознание, пессимизм, лексема, семантическая структура, лексико-семантический вариант, родовая сема, идентификация.*

The article is devoted to the analysis of the lexicographic material that represents the semantic structure of the lexical unit pessimism as the primary means of identification of the notion «pessimism» in English linguistic consciousness. Archisemes that categorize the notion «pessimism» within the philosophical, psychological and socio-psychological paradigms with regard to national-cultural specificity of linguistic consciousness are identified.

Key words: *linguistic consciousness, pessimism, lexeme, semantic structure, lexical-semantic variant, archiseme, identification.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Мовна свідомість, як один із феноменів сучасного гуманітарного знання, є продуктом взаємодії лінгвістики і психології, психолінгвістики і когнітивістики. Вивчення свідомості носія мови визначається загальнонауковою тенденцією до врахування свідомості спостерігача у пізнавальному процесі [3, с. 31].

Зростання науково-дослідницького інтересу до проблем мовної свідомості є показником формування нової лінгвістичної парадигми, досягнення і перспективи якої перебувають у центрі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних науковців (Ю. М. Караулов, Ю. А. Сорокін, Й. А. Стернін, З. Д. Попова, Н. В. Уфімцева, Т. Н. Ушакова, K. A. Woolard, J. Giltrow).

Розуміння мовної свідомості як опосередкованої мовою картини світу певної культури, тобто сукупності перцептивних, концептуальних і процедурних знань носія культури про об'єкти реального світу, притаманне представникам Московської школи психолінгвістики [7, с. 4], є основою для лінгвістичного аналізу лексикованого (позначеного одиницею лексикону) [9] змісту свідомості.

У дихотомії мова – свідомість, мова є не тільки засобом надбання та передачі знань, а й опредмечуванням знань за допомогою певної структури, певною життєвою формою, тому використання мови – це використання певної стратегії орієнтації в світі, певної інтерпретації людського середовища або ж певної схеми поведінки [5, с. 106]. Оскільки кожна окрема мова відображає певний спосіб сприйняття та організації світу і формує систему соціальних орієнтирів, необхідних для людської діяльності, мовна свідомість є певним різновидом освоєння світу [1, с. 53]. Саме цей факт і визначає **актуальність** нашого дослідження, в центрі уваги якого перебуває такий важливий аспект світорозуміння та світосприйняття як песимізм.

Критичне ставлення до позитивного мислення, що спостерігається у сучасній психологічній науці [4; 6; 14], призвело до усвідомлення певних позитивних аспектів такого широкомасштабного явища як песимізм. Спрямування наукової думки від беззаперечного сприйняття основ позитивної психології до розуміння тих складних процесів, які визначають індивідуальну, соціальну, комунікативну та мовну діяльність особистості, є наріжним каменем для комплексного дослідження песимізму з урахуванням національно-культурної специфіки мовної свідомості [1, с. 54].

Оскільки мовна свідомість є сукупністю образів свідомості, що формуються і озовнішнюються за допомогою мовних засобів – слів, вільних і стійких словосполучень, речень, текстів, асоціативних полів [8, с. 26], **метою** нашого дослідження є вербально-семантична ідентифікація поняття «песимізм», як основа подальшого дослідження комунікативної особистості песиміста на семантичному, когнітивному та прагматичному рівнях.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. В історії суспільної думки виділяють декілька підходів до розуміння поняття «песимізм» − філософський (як світогляд), психологічний (як самооцінка), соціально-філософський (як ідеологія), соціально-психологічний (як аспект міжособистісного спілкування), соціологічний (як світовідчуття окремих соціальних груп) [2, с. 99]. Прослідкуємо, в межах яких гуманітарних парадигм відбувається ідентифікація поняття «песимізм» в англійській мовній свідомості.

Основним засобом вербально-семантичної ідентифікації поняття «песимізм» в англійській мовній свідомості є лексична одиниця *pessimism*, етимологічною основою якої є протоіндоєвропейський корінь **ped* (нога) та відповідна латинська лексема *pes* (нога), яка стала базовою для створення найвищого ступеня порівняння прикметника *malus* (поганий). Відповідно – *pēior* (гірший), *pessimus* (найгірший – той, що розташований най-

© Бойчук В. М., 2013

нижче). З латини дана лексична одиниця була запозичена французькою мовою у вигляді лексеми *pessimisme*, утвореної за зразком уже наявної у французькому лексиконі лексеми *optimisme*. Хоча лексикографи не є одностайними щодо часу появи даної лексеми в англійській мові і вказують на досить широкі часові рамки (18−19 століття) [17; 22], існує думка, що вперше лексема *pessimism* була використана у листі Семюеля Тейлора Колріджа (Samuel Taylor Coleridge) до Роберта Саузі (Robert Southey) датованому 17 грудня 1794 року [15]: *«Why, it's almost as bad as Lovell's «Farmhouse», and that would be at least a thousand fathoms deep in the dead sea of* ***pessimism****»* [11, с. 115].

Відображення семантичної структури аналізованої лексеми різними лексикографічними джерелами визначається конкретними лексикографічними рішеннями, відповідно до яких дана одиниця розглядається як полісемантичне [10; 16; 19; 20; 21; 22] або моносемантичне [12; 13; 15; 18] утворення.

Аналіз словникових дефініцій дозволив встановити семантичні особливості лексеми *pessimism*, яка, як полісемантична одиниця, характеризується певною варіативністю лексико-семантичних варіантів (ЛСВ), в лексичній структурі яких наявні родові семи, що дозволяють категоризувати поняття «песимізм» в межах зазначених вище гуманітарних парадигм.

Аналіз фактичного матеріалу дозволяє стверджувати, що родові семи «вчення» (***doctrine*** *− a set of beliefs that form an important part of a religion or system of ideas* [15, с. 460] та «вірування» (***belief*** *– (ЛСВ 3) an idea that you believe to be true, especially one that forms part of a system of ideas* [15, с. 124] ідентифікують поняття «песимізм» у філософській системі координат.

Наприклад:

pessimism *− (ЛСВ 2) the* ***doctrine*** *that the existing world is the worst of all possible worlds, or that all things naturally tend to evil* [20, с. 1076];

pessimism *− (ЛСВ 3a) the* ***philosophical doctrine*** *or opinion that reality is essentially evil, completely evil, or as evil as it conceivably can be* [22, с. 1689];

pessimism *− (ЛСВ 3b) the philosophical* ***doctrine*** *that the evils of life overbalance the happiness it affords and that life is preponderantly evil* [22, с. 1689];

pessimism *− (ЛСВ 2a) the* ***doctrine*** *that reality is essentially evil* [16, с. 925];

pessimism *− (ЛСВ 2b) the* ***doctrine*** *that evil overbalances happiness in life* [16, с. 925];

pessimism *− (ЛСВ 2) the* ***doctrine*** *or* ***belief*** *that this is the worst of all possible worlds and that all things ultimately tend toward evil* [19, с. 1040];

pessimism *− (ЛСВ 3) the* ***doctrine*** *or* ***belief*** *that the evil in the world outweighs the good* [19, с. 1040];

pessimism *− (ЛСВ 3) the* ***belief*** *that the evil and pain in the world are not compensated for by goodness and happiness* [20, с. 1076].

Соціально-психологічна та психологічна категоризація поняття «песимізм» у англійській мовній свідомості відбувається за рахунок актуалізації родових сем, які є спільними для ідентифікації досліджуваного поняття в межах обох парадигм, оскільки відображають як індивідуальну, так і соціальну поведінку індивіда. Такими родовими семами є:

«тенденція» (***tendency*** − (ЛСВ 2) *a general change or development in a particular direction* [15, с. 1709]:

pessimism − (ЛСВ 1) *a* ***tendency*** *to stress the negative or take the gloomiest possible view* [19, с. 1040],

pessimism − (ЛСВ 1) *the* ***tendency*** *to see or anticipate only what is disadvantageous or futile in current or future conditions or actions, often when it is reasonably possible to see or anticipate advantages or gains* [20, с. 1076];

«віра» (***belief*** − (ЛСВ 1) *the feeling that something is definitely true or definitely exists* [15, с. 124]:

pessimism − *the* ***belief*** *that bad things are going to happen. e. g. …universal pessimism about the economy… My first reaction was one of deep pessimism* [12, с. 1150],

pessimism − ***belief*** *that only bad things will happen* [13, с. 329];

«практика» (***practice*** − (ЛСВ 3) *something that people do often, especially a particular way of doing something or a social or religious custom* [15, с. 1283]:

pessimism − ***practice*** *of looking on the dark side of things* [21, с. 1009];

«почуття» (***feeling*** − (ЛСВ 3) *a belief or opinion about something, especially one that is influenced by your emotions* [15, с. 582]:

pessimism − *a* ***feeling*** *that bad things will happen and that smth will not be successful* [18, с. 1129],

pessimism − *the* ***feeling*** *that bad things are more likely to happen than good things* [10, с. 1055];

«схильність» (***inclination*** − (ЛСВ 1) *a feeling that makes you want to do something*; (ЛСВ 2) *a tendency to think or behave in a particular way* [15, с. 822]:

pessimism − (ЛСВ 2) *an* ***inclination*** *to put the least favorable construction on actions and happenings, to emphasize adverse aspects, conditions, and possibilities, or to anticipate the worst possible outcome* [22, с. 1689],

pessimism − (ЛСВ 1) *an* ***inclination*** *to emphasize adverse aspects, conditions and possibilities or to expect the worst possible outcome* [16, с. 925].

У процесі аналізу семантичної структури лексеми pessimism було помічено, що ті лексикографічні джерела, які беруть за основу моносемантизм даної лексичної одиниці, акцентують увагу на соціально-психологічному та психологічному аспектах досліджуваного поняття, в той час, як лексикографічно зафіксована багатозначність вказує на значно ширший спектр категоризації даного поняття англійською мовною свідомістю.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що в англійській мовній свідомості поняття «песимізм» ідентифікується в межах філософської, соціально-психологічної та психологічної парадигм. Основним засобом вербально-семантичної ідентифікації даного поняття є лексема *pessimism*, в семантичній структурі якої наявні родові семи, які й уможливлюють дану ідентифікацію. Це − «вчення» (*doctrine*) та «вірування» (*belief*) для

філософської парадигми, «тенденція» (*tendency*), «віра» (*belief*), «практика» (*practice*), «почуття» (*feeling*), «схильність» (*inclination*) – для соціально-психологічної та психологічної галузей гуманітарного знання.

Серед **перспектив** подальших досліджень – виявлення структурних та семантичних особливостей похідних словотвірних та синонімічних одиниць, які фіксують поняття «песимізм» в англійській мовній свідомості.

Література:

1. Антонова И. С. О соотношении понятий «Языковое сознание» и «Профессиональное языковое сознание» / И. С. Антонова // Социосфера. – 2010. – № 4. – С. 12-14.

2. Боташева Ш. Х. Социальный оптимизм и пессимизм как философская антропогема : дисс. … доктора филос. наук : 09.00.11 / Боташева Шерифат Хиссаевна. – Ставрополь, 2002. – 301 с.

3. Гапченко О. Мовна свідомість людини як об'єкт лінгвістичних досліджень / О. Гапченко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 22. – С. 31-34.

4. Замышляева М. С. Оптимизм и пессимизм в совладающем поведении в юношеском воздасте : автореф. дис. … канд. психологических наук : 19.00.13 / М. С. Замышляева. – М., 2006. – 19 с.

5. Каменская О. Л. Текст и коммуникация / Ольга Львовна Каменская. – М. : Высш. школа, 1990. – 152 с.

6. Сычев О. А. Психология оптимизма: учебно-методическое пособие к спецкурсу / Олег Анатолиевич Сычев. – Бийск : БПГУ им. В. М. Шукшина, 2008. – 69 с.

7. Тарасов Е. Ф. Языковое сознание – перспективы исследования / Е. Ф. Тарасов // Языковое сознание: содержание и функционирование: материалы XIII Международного симпозиума по психолингвистике и теории коммуникации. – М., 2000. – С. 3-4.

8. Тарасов У. Ф. Актуальные проблемы анализа языкового сознания / Е. Ф. Тарасов // Языковое сознание и образ мира. Сборник статей. Отв. ред. Н. В. Уфимцева. – М., 2000. – С. 20-29.

9. Уфимцева Н. В. Взаимодействие культур и языков: теория и методология / Н. В. Уфимцева // Встречи этнических культур в зеркале языка. – М. : Наука, 2002. – С. 152-170.

10. Cambridge International Dictionary of English / Ed. by P. Procter. – Cambridge : Cambridge University Press, 1995. – 1773 p.

11. Coleridge S. T. Letters of Samuel Taylor Coleridge, in 2 vol. / Ed. by E. H. Coleridge. – London : William Heinemann, 1895. – V. 1. – 444 p.

12. Collins COBUILD English Dictionary for Advanced Learners. – Glasgow : HarperCollins, 2001. – 1824 p.

13. Harrap's Standard Learners' English Dictionary / Ed. by P. W. Collin. – London : Elt Verlag, 1988. –540 p.

14. Held B. Stop Smiling, Start Kvetching: A 5-Step Guide to Creative Complaining / Barbara Held. – St. Martin's Press, 2001. – 144 p.

15. Longman Dictionary of Contemporary English. The Living Dictionary / Ed. by D. Summers. – Harlow, Essex : Pearson Education Limited, 2005. – 1949 p.

16. Marriam-Webster's Collegiate Dictionary. Eleventh ed. – Springfield, Massachusetts, U.S.A. : Marriam-Webster, Inc., 2004. – 1664 p.

17. Online Etymology Dictionary / Ed. by Douglas Harper. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dictionary.reference.com/browse/pessimism

18. Oxford Advanced Learners Dictionary / Ed. by S. Wehmeier. – Oxford : Oxford University Press, 2005. – 1780 p.

19. The American Heritage college dictionary. 4th ed. – Boston : Houghton Mifflin Company, 2004. – 1636 p.

20. Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of English Language. New Revised Edition. – N.Y. : Gramercy Books, 1996. – 1693 p.

21. Webster's New World Dictionary of American English, Third College Edition / Ed. by V. Neufeldt. – Cleveland, N.Y. : New World Dictionaries, 1989. – 1574 p.

22. Webster's Third New International Dictionary of the English Language Unabridged / Ed. by P. Babcock Gove. – Springfield : Marriam-Webster, Inc., 1993. – 2662 p.

УДК 821.112.2.09(092)

Бродська О. О.,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич

СМИСЛОВЕ НАПОВНЕННЯ КОНЦЕПТУ FRAU ТА ЗАСОБИ ЙОГО ВИРАЖЕННЯ У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ АРТУРА ШНІЦЛЕРА

У статті проаналізовано особливості мовної репрезентації концепту FRAU у творах Артура Шніцлера. Виявлено основне смислове наповнення досліджуваного концепту та закономірності його вербалізації, встановлено домінантні ознаки, які характеризують жінку у творах письменника.

Ключові слова: *вербалізація, концепт FRAU, мовна картина світу, смислове наповнення.*

В статье проанализированы особенности языковой репрезентации концепта FRAU в произведениях Артура Шницлера. Раскрыто основное смысловое наполнение исследуемого концепта и закономерности его вербализации, определено доминантные признаки, характеризующие женщину в произведениях писателя.

Ключевые слова: *вербализация, концепт FRAU, смысловое наполнение, языковая картина мира.*

In the article the peculiarities of the language representation of the concept WOMAN in Arthur Shnitzler's works are analyzed. The main meaningful filling of the concept that is under investigation and the regularities of its verbalization are discovered, the dominant features which characterize Woman in the writer's works are determined.

Key words: *concept WOMAN, language picture of the world, meaningful filling, verbalization.*

Літературно-художній твір – це цілісний образний організм, у якому проступає система авторського розуміння об'єктів реальності, зокрема індивідуальної картини світу письменника. Однак окрім загальнолюдського розуміння вона містить й авторське суб'єктивне бачення. Зміст індивідуального світосприйняття письменника розкривається за допомогою його мовної картини світу, яку можна експлікувати як підсистему концептуальної картини світу. А звідси – репрезентація індивідуального варіанта концептуалізації дійсності у художньому тексті, яка проявляється у концептах [2, с. 151].

На сучасному етапі розвитку лінгвістики термін «концепт» достатньо поширений й науково обґрунтований. Його теоретичну базу становлять когнітивні дослідження А. Бабушкіна, О. Кубрякової, З. Попової, О. Селіванової, І. Стерніна. Концептуально важливими є праці таких лінгвокультурологів, як Н. Арутюнова, В. Карасик, В. Кононенко, Д. Ліхачов, В. Маслова, Ю. Степанов. Ми спираємось на дефініцію терміна «концепт» Ю. Степанова. Дослідник вважає, що: «Концепт – це етнічно, культурно зумовлене, складне структурно-змістове, як правило, лексично і/або фразеологічно вербалізоване утворення, яке базується на понятійній основі, що включає в себе, окрім поняття, образ і оцінку і, яке функціонально замінює людині у процесі рефлексії й комунікації безліч однопорядкових предметів (у широкому значенні слова), які викликають пристрасне ставлення до них людини, це «згусток культури у свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини, і водночас, це те, за допомогою чого людина сама входить у культуру і впливає на неї» [3, с. 47].

Одним із ключових концептів будь-якої культури є концепт ЖІНКА. Він є проекцію стереотипних уявлень про жінку, як носія соціально визначених рис і властивостей, що сформувалися на основі ролей, які виконуються жінкою у суспільстві. Дослідження цього концептуального образу сприятиме більш повному висвітленню змісту концепту FRAU у творах Артура Шніцлера, а також розкриттю істинного ставлення письменника до оточуючої дійсності, його індивідуального світосприйняття та визначенню особливостей його мовної картини світу. Актуальність даної розвідки зумовлюється зростанням дослідницького інтересу до творчості австрійського митця, а також фрагментарним характером досліджень мовних особливостей творів автора (Бонер Ґ. – Жіночі образи Артура Шніцлера [7], Брандштеттер Ґ. – Тілесна маска – мовна маска. Інсценізація жіночності у творах Артура Шніцлера [8], Данґель Е. – Миттєвості Шніцлерових жінок [9], Допплєр А. Зміна зображальної перспективи у художніх творах Артура Шніцлера. Чоловік і жінка як соціально-психологічна проблема [10], Ґутт Б. – Емансипація жінки у творах Артура Шніцлера [11]. Клюґер Р. – Шніцлерові дами, жінки, дівчата [12]). Мета дослідження передбачає виокремлення змістових особливостей концепту FRAU та аналіз функцій, які виконують конституанти даного концепту у творах автора. Об'єктом дослідження є концепт FRAU, вербалізований лексичними засобами німецької мови. Предметом аналізу обрано змістові характеристики концепту FRAU у творчості А. Шніцлера.

Безумовно, усі смисли концепту FRAU у свідомості австрійського письменника зумовлені соціальним контекстом, проте є чинники, що обумовлюють засоби їх реалізації у мовній картині світу автора. З одного боку, вони є загальнолюдськими та загальнонаціональними, з іншого – мотивованими індивідуально-особистісною сферою діяльності індивіда, що дає підстави розрізняти смисли даного концепту.

До змістових параметрів досліджуваного концепту відносимо *«das süße Mädel»* (*«солодке дівча»*). Це мила, молода, незаміжня дівчина, яка живе у скромній обстановці. У фрагментах-характеристиках *«солодких дівчат»* А. Шніцлер акцентує на рисах їхньої зовнішності, привабливості, віці й естетичному вбранні. Типову означеність *«das süße Mädel»* дає протагоніст раннього твору А. Шніцлера Анатоль: *«Sie ist nicht faszinierend schön – sie ist nicht besonders elegant – und sie ist durchaus nicht geistreich..»* [6, с. 27]. Байдужість ставлення Анатоля до своєї пасії проступає з наведених лексичних одиниць, що підсилюється повторенням заперечної частки nicht. Вихідна думка виражена у наступних конструкціях: *«sentimentale Heiterkeit»*, *«lächelnde schalkhafte Wehmut... das ist so ihr Wesen», «ein kleines, süßes, blondes Köpferl (...) Es wird einem warm und zufrieden bei ihr»* [6, с. 53]. У наведених цитатах чарівність й привабливість дівчини виражається експліцитно, для цього

© Бродська О. О., 2013

використовуються лексичні одиниці *sentimental, lächelnd, schalkhaft, klein, süß, blond*, які релевантні смисловим ознакам концепту FRAU (*süß, hübsch*). Природність, простота й скромність засвідчують те, що дівчата створені лише для відпочинку в парі з молодиками, які представлені частотністю вживання таких лексичних одиниць, як *«ein Bürger»*, *«ein Bürgersohn bzw. ein Décadent», «Künstler», «ein Schulbub»*. *«Солодкі дівчата»* не повинні показувати своїх надмірних емоцій, уникати сцен, неприємних запитань – *«große Szenen»* [6, с. 191], *«unangenehme Fragen»* [6, с. 245], так як шукачі любовних утіх – *«elegante aber niederträchtige Liebessucher»* [6, с. 301] очікують від них лише задоволення без трагічних наслідків – *«ohne tragische Verwicklungen»* [6, с. 191]. А. Шніцлер часто наділяє дівчат дитячими рисами, підкреслює їхню крихітність і беззахисність, яка вустами молодиків виражається лексичними одиницями *«liebes, teures Kind», «Kindchen», «Kleine»*. Наведені приклади ілюструють релевантні смислові ознаки досліджуваного компоненту концепту FRAU, у даному випадку об'єкту пасивного споглядання, яким можна захоплюватись, який можна любити чи ненавидіти.

«Das erfahrene süße Mädel» (*«досвідчене солодке дівча»*) на противагу *«das naive süße Mädel»* (*«наївному солодкому дівчаті»*) ніколи не залишається з розбитим серцем після любовного зв'язку. Вона свідомо погоджується на таку гру, бо прагне, бодай на якусь мить, вирватися зі свого оточення – *«kleine Welt»*, а тому вдає скромницю – *«ein unschuldiges und unwissendes Mädchen»* (Марія «Хоровод») [6, с. 274]. Водночас кожна з них мріє насолодитися й приємними моментами такої поведінки (*«der Lebensweise der Oberschicht»* [6, с. 196]). Цього очікує від своїх коханців досвідчена Міці Шлягер («Забавки»); вона мріє, щоб вони відкрили їй усі принади життя у місті (*«dass sie ihr die Welt der Großstadt für die Dauer der Liebschaft eröffnen»* [6, с. 199]). Відповідна характеристика цього типу дівчат відрізняється від попередньої. Анатоль вважає Кору («Анатоль») однією з *«dummen, süßen, hassenswerten Geschöpfe, die ganz natürlich mehrere Liebhaber zur gleichen Zeit hat»* [6, с. 12]. Враження, що читач тут має справу справді з *«досвідченим солодким дівчам»* підсилюється реплікою Анатоля *«Sie ist wie jede, liebt das Leben, und denkt nicht nach. Wenn ich sie frage: Liebst du mich? – so sagt sie ja – und spricht die Wahrheit; und wenn ich sie frage, bist du mir treu? – so sagt sie wieder ja – und wieder spricht sie die Wahrheit, weil sie sich gar nicht an die andern erinnert – in dem Augenblick wenigstens»* [6, с. 11]. На даному прикладі встановлюємо іншу релевантну смислову ознаку досліджуваного концептуального утворення *süß – kokett*, а протиставлення *«das erfahrene süße Mädel» – «das naive süße Mädel»* репрезентуємо яскраво вираженою лексичною опозицією *«Illusion – Wahrheit»*.

Цілковиту протилежність до *«das süße Mädel»* представляє наступний концептуальний компонент *«das dämonische Weib»* (*«демонічна жінка»*, грубо – баба). Здебільшого це заміжня жінка, яка зраджує шлюбному чоловікові (*der Gatte*). На відміну від *«солодкого дівча»*, вона небезпечна, так як чоловік-коханець (*der Mann*), який з нею зв'яжеться перебуває у постійній небезпеці – бути викритим будь-якої миті шлюбним чоловіком. Звідси – неминуче покарання – дуель. Габріела («Анатоль») не є *«демонічною жінкою»* у класичному сенсі, оскільки не чинить перелюбу. Вона знайома з Анатолем, знає про його залицяння, однак рішуче їх відкидає, так як не наважується на такі відносини, а головне, вона не готова пожертвувати своєю безпечністю у шлюбі. Тим не менше сам Анатоль вважає її *«Mondaine»*, *«dämonische Frau»*. Він дорікає їй її страхом і стриманістю, він знає як інтерпретувати усі її сигнали, поведінку і розцінює це як лицемірство з її боку. Ось ілюстративний уривок: *«Ein «Nein» zur rechten Zeit, selbst von den geliebtesten Lippen – ich konnte es verwinden. – Aber ein «Nein», wenn die Augen hundertmal «Vielleicht» gesagt – wenn die Lippen hundertmal «Mag sein!» gelächelt – wenn der Ton der Stimme hundertmal nach «Gewiss» geklungen – so ein «Nein» macht einen – (...) zum Narren...oder zum Spötter!»* [6, с. 27]. У представленому фрагменті А. Шніцлер використовує контрастні мовні засоби *«Nein» – «Vielleicht», «Nein» – «Mag sein!», «Nein» –»Gewiss»*, які протиставляють окремі змістові фрази. Таким чином, письменник підкреслює асиметрію у стосунках чоловіка та жінки. Як слушно зауважує В. Телія, у повсякденній свідомості утвердився погляд на жінку як на носія різноманітних гріхів [4, с. 265], що виявлено в палітрі приписуваних їй атрибутів непокірності, які є ідеалом жіночого характеру.

Головна героїня «Новели снів» Альбертіна є домогосподаркою і матір'ю. Лише у своїх мріях і прагненнях вона є *«демонічною жінкою»*. Про її буденне життя читач дізнається дуже мало. Однак у своєму заміжжі з Фрідоліном вона не цілком щаслива. У відкритій розмові з чоловіком Альбертіна зізнається, що під час їхньої останньої відпустки вона зацікавилася молодим датчанином: *«Den ganzen Tag lag ich traumverloren am Strand. Wenn er mich riefe – so meinte ich zu wissen –, ich hätte nicht widerstehen können. Zu allem glaubte ich mich bereit; dich, das Kind, meine Zukunft hinzugeben, glaubte ich mich so gut wie entschlossen, und zugleich – wirst du es verstehen? – warst du mir teurer als je»* [5, с. 624]. Тут демонічне тісно переплітається з еротичним. Ерос – руйнівне і створююче начало, космічна сила взаємотяжіння і взаємовідштовхування.

А. Шніцлер у даному компоненті концепту FRAU поєднує знання про жінку як особу жіночої статі різного віку (*Mädchen, Mädel, Frau*), як суб'єкта, якому притаманні різні соціальні ролі (*Ehefrau, Mutter, Gefallene, Geliebte, sexuelles Wesen*), як індивіда, який займається певною справою (*Hausfrau*), як істоту з певним соціальним статусом (*Frau, Gattin*).

До компоненту *«die Künstlerin»* (*«жінка-митець»*) у межах даної розвідки відносимо усі жіночі персонажі з ілюстрованих творів А. Шніцлера, які заробляють свої гроші мистецькими професіями. Завдяки цьому роду занять у них є змога насолоджуватися певними свободами (у тім числі й плотськими). *«Жінка-митець»* перебуває поза так званими умовностями і живе без постійного партнера-чоловіка. Через свою свободу і незалежність *«жінку-митця»* зараховують також і до емансипованих жінок [11, с. 34]. Проте у творах письменника *«жінка-митець»* настільки помітна, що ми розглядаємо її як окремий різновид концепту FRAU. Сюди належать наступні героїні: актриси, танцівниці, циркові наїзниці, а також письменниці.

Для позначення концептуального компоненту *«die Künstlerin»* А. Шніцлер вживає велику кількість лексичних номінацій, а також метонімічних номінацій з епітетами, як-от: *«eine nichtige, flüchtige Liebschaft», «heilige,*

unvergängliche Liebe» [6, с. 264], *«Märchengestalt»* [6, с. 39], *«neue Jungfräulichkeit», «das Weib in seinem höchsten Augenblick!»* [6, с. 40]. Дані лексико-стилістичні засоби як носії концептуально значущої інформації слугують яскравими засобами вербального представлення суперечливої гами почуттів у душі головного героя.

«Die Dirne» (*«повія»*) – це персонаж, який зустрічається порівняно рідко в літературних творах А. Шніцлера. Однак ті, кого він презентує читачеві, представлені у позитивному світлі й у порівнянні з *«демонічною жінкою»* чесні й достатньо порядні. *«Повія»* живе поза суспільством, але кориться його вимогам. Автор зображає фігури повій у суперечності зі стереотипом морально розпусної жінки. Він показує *«жертву на полюванні»* [11, с. 48], створює збентежений образ жінки в традиційних нормах суспільства, яке піддає її гонінню і, таким чином, ускладнює розмежування між пристойними й розпусними жінками. Сюди відносимо Пєретту («Новела сну»), Аґнес («Тереза. Хроніки з життя однієї жінки»). Яскраво вираженим прототипом «повії» є Леокадія («Хоровод»). Вона поєднує у собі дві класичні мети блудниці: задоволення і гроші. Лексичне протиставлення *«Gefallene» – «Dirne»* в ідіолекті чоловіків вербалізує їхнє панівне становище й зневагу до жінок.

До *«die Emanzipierte»* (*«емансипований жіночий персонаж»*) А. Шніцлера слід зараховувати тих жінок, які поводяться відносно вільно щодо суспільних норм і, яким вдається приймати самостійні рішення, як Марколіні («Повернення Казанови») та Терезі («Тереза. Хроніки з життя однієї жінки»). Релевантні смислові ознаки *«емансипованої жінки»* експлікують лексичні одиниці та словосполучення, наприклад, *«eine intelligente junge Frau», «hochgebildetes Mädchen», «ausgewogene Persönlichkeit»* [5, с. 457], *«erfahrene junge Frau», «eine junge Frau mit eigenen Ansichten»* [5, с. 358].

Мовний аналіз фактичного матеріалу показує, що у творах А. Шніцлера представлені такі змістові параметри концепту FRAU, як *«das süße Mädel»* (*«солодке дівча»*). У цьому змістовому компоненті розрізняємо два його різновиди: *«das erfahrene süße Mädel»* (*«досвідчене солодке дівча»*; такими є Кора («Анатоль»), Міці Шляґер («Забавки»), Марія («Хоровод»)) і *«das naive süße Mädel»* (*«наївне солодке дівча»* – Фріці («Анатоль»), Крістіне Вайрінґ («Забавки»), Ельза («Панянка Ельза»)). Наступними змістовими параметрами досліджуваного концепту є *«das dämonische Weib»* (*«демонічна жінка»*, грубо – баба; Габріела («Анатоль»), Ельза («Анатоль»), Емма («Хоровод»), Амалія («Повернення Казанови»), Альбертіна («Новела снів»)), *«die Künstlerin»* (*«жінка-митець»*; Б'янка («Анатоль»), Аннія («Анатоль»), Ілона («Анатоль»), актриса («Хоровод»)), *«die Dirne»* (*«повія»*; Емілія («Анатоль»), Леокадія («Хоровод»), Міцці («Новела сну»)), *«die Emanzipierte»* (*«емансипована жінка»*; Марколіна («Повернення Казанови»), Тереза («Тереза. Хроніка з життя однієї жінки»)).

Доходимо висновку: концепт FRAU у мовній картині світу А. Шніцлера вирізняється багаторівневою структурною організацією й багатофункціональністю використання. Серед складників досліджуваного концепту найбільшою частотою активізації характеризується концептуальний компонент *«das süße Mädel»*, що детермінується індивідуально-мовною картиною світу автора. Варто зазначити також стилістичну активність лексичних експлікантів даного концепту у побудові порівнянь і метафор, які втілюють індивідуально-авторські асоціації.

Література:

1. Кияк Т., Коцюба О. Концепти FRAU та MANN у творах Йозефа Рота : лінгвокультурний аспект / Т. Кияк, О. Коцюба // Лінгвокультурні особливості авторського стилю творів Йозефа Рота. – Дрогобич–Київ : Посвіт, 2012. – С. 131-152.

2. Коцюба О. Вербалізація концепту Fauna у малій прозі Йозефа Рота / О. Коцюба // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – Вип. 58. – С. 151-155.

3. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры / Ю.С. Степанов. – М. : Шк. «Языки русской культуры», 1997. – 824 с.

4. Телия В. Н. Русская фразеология. Сематический, прагматический и лингвокультурогический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 288 с.

5. Arthur Schnitzler : Gesammelte Werke in drei Bänden. Band I : Erzählungen / [herausgegeben und mit einem Nachwort versehen von Hartmut Scheible]. – Patmos Verlag GmbH & Co. KG Artemis & Winkler Verlag, Düsseldorf und Zürich, 2002. – 927 s.

6. Arthur Schnitzler : Gesammelte Werke in drei Bänden. Band II : Dramen / [herausgegeben und mit einem Nachwort versehen von Hartmut Scheible]. – Patmos Verlag GmbH & Co. KG Artemis & Winkler Verlag, Düsseldorf und Zürich, 2002. – 999 s.

7. Boner G. Arthur Schnitzlers Frauengestalten / Georgette Boner. – Zürich : Girsberger, 1930. – 118 s.

8. Brandstetter G. Körper-Maske – Sprach-Maske. Inszenierung von Weiblichkeit in Werken von Arthur Schnitzler, Rebecca Horn, Maguy Marin / Gabriele Brandstetter // Maskeraden. Geschlechterdifferenz in der literarischen Inszenierung [hrsg. v. Elfi Bettinger und Julika Funk]. – Berlin : Schmidt 1995. – S. 338-363.

9. Dangel E. Augenblicke Schnitzlerscher Frauen / Elsbeth Dangel // Sprache und Literatur in Wissenschaft und Unterricht. – Soest : Landesinstitut für Schule, 1991. – Nr. 22(67). – S. 100-110.

10. Doppler A. Der Wandel der Darstellungsperspektive in den Dichtungen Arthur Schnitzlers. Mann und Frau als sozialpsychologisches Problem / Alfred Doppler // Akten des Internationalen Symposiums «Arthur Schnitzler und seine Zeit» [hrsg. von Giuseppe Farese]. – Bern – Frankfurt/Main – New York, 1985. – Bd. 13. – S. 41-59.

11. Gutt B. Die Emanzipation der Frau bei Arthur Schnitzler/ Barbara Gutt. – Berlin : Spiess, 1978. – 198 s.

12. Klüger R. Schnitzlers Damen, Weiber, Mädeln, Frauen / Ruth Klüger. – Wien : Picus Verlag, 2001. – 61 s.

УДК 811.111:81-13

Ванівська О. І.,
Львівська комерційна академія, м. Львів

ЗАЛУЧЕННЯ ДАНИХ СОЦІОЛІНГВІСТИКИ ТА ЖАНРОЛОГІЇ ДО СИСТЕМНОЇ І КОРПУСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

У статті представлено інформацію щодо залучення даних соціолінгвістики та жанрології до корпусної лінгвістики. Описано можливості проведення досліджень у мові з урахуванням гендерного аспекту і вікових особливостей мовців. Розглянуто ґрунтовний матеріал щодо наукових розвідок у цьому напрямку.

Ключові слова: *жанри, корпуси мовних даних, мовне варіювання, соціолінгвістика, соціолінгвістичні дані, соціальні фактори.*

The article presents the information on the involvement of sociolinguistic and genre-stylistic data to corpus linguistics. The abilities of holding the language research taking into consideration gender aspect and age characteristics of speakers are described. The article includes the detailed material on scientific research in this direction.

Keywords: *genres, language corpora, language variation, sociolinguistics, sociolinguistic data, social factors.*

В статье представлена информация о привлечении данных социолингвистики и жанрологии к корпусной лингвистике. Описаны возможности проведения исследований в языке с учетом гендерного аспекта и возрастных особенностей говорящих. Рассмотрен основательный материал о научных исследованиях в этом направлении.

Ключевые слова: *жанры, корпуса речевых данных, языковое варьирование, социолингвистика, социолингвистические данные, социальные факторы.*

Соціолінгвістика – це наукова дисципліна, що розвивається на стику мовознавства, соціології, соціальної психології та етнографії, вивчає широкий комплекс проблем, пов'язаних із соціальною природою мови, її суспільними функціями, механізмом впливу соціальних факторів і тією роллю, яку вона відіграє в житті суспільства [19, с.481]. Дослідженням соціолінгвістичних характеристик займаються чимало науковців, лінгвістів, зазначаючи, наприклад, відмінності в мовленні чоловіків і жінок, вплив професії на мовлення людей тих чи інших спеціальностей, а також інші соціальні фактори.

Слід зауважити, що вже 10 років тому було видно перспективи такої співпраці і сьогодні корпуси мовних даних широко використовуються в соціолінгвістиці. Немає сумнівів, що мова як засіб комунікації, з'являється і розвивається лише в суспільстві. Таким чином, суспільство та соціальні, економічні й культурні зміни, що відбуваються в ньому, впливають на різні рівні мови, так само, як і мова впливає на різні сфери в суспільстві. Всі нові слова, що з'являються в мові, нові значення слів допомагають людям краще зрозуміти навколишній світ і мати змогу точніше висловлювати свої думки. Соціолінгвістичні дані допомагають проникнути (вникнути) в природу мови та побачити умови її функціонування в суспільстві [30, p. 150-152].

Ще на початку ІІІ тисячоліття Тоні Макенері та Ендрю Вілсон писали, що соціолінгвістика, разом із історичною лінгвістикою, діалектологією та стилістикою, є емпіричною галуззю досліджень, які швидше покладаються на власний добір особливих, необхідних даних, ніж на загальний корпусний аналіз. Але такі дані не завжди підходять для кількісного вивчення, часто є штучно вилученими.

Важливим в корпусі є те, що він може представити значну кількість прикладів природних даних, до яких можна застосувати квантитативний аналіз. Більшість соціолінгвістичних проектів у поєднанні із корпусами мають справу із дослідженням лексики в галузі вивчення мови та гендерного аспекту [31, p. 115]. Прикладом є дослідження Кєльмера, який послуговувався корпусами Brown та Lancaster-Oslo-Bergen (LOB) для того, щоб дослідити використання чоловічого потенціалу в американській і британській англійській. Він звертав увагу на використання чоловічих і жіночих займенників, а також на слова *man/men, woman/women* і стверджував, що використання елементів жіночого роду є значно нижчим в обох корпусах, але в британському варіанті англійської мови жіночі форми частіше вживані, ніж в американському варіанті.

Слід зазначити, що перевага використання чоловічого займенника *he*, очевидно, пов'язана з принципом генералізації, що зумовлено синтагматикою слова [див. 14]. Як зазначає А. П. Мартинюк, «висока частотність займенника *he*, прототипово співвіднесеного з особою чоловічої статі, у функції анафора загальнородових антецедентів формує в англомовного суб'єкта дискурсу уявлення про прототипову особу, як особу чоловічої статі» [12, с. 10].

Інша гіпотеза Кєльмера, відносно того, що жінки менш «активні», тобто більше будуть об'єктами, аніж суб'єктами використання дієслів, не втрималася після проведеного дослідження, адже виявилось, що й чоловіки, і жінки мають однаковий об'єктний/суб'єктний коефіцієнт. Тоні Макенері та Ендрю Вілсон зазначали, що ситуація з використанням соціолінгвістичних даних у лінгвістичних корпусах змінюється на очах, адже у корпуси вводять дані, які стосуються соціального стану, статі письменника, його освітнього рівня тощо. Такі дані були подані вже у історичних корпусах: Helsinki Diachronic Corpus, Lampeter Corpus of Early Modern English Tracts, а також в корпусах сучасної англійської мови, таких як, наприклад, Longman-Lancaster Corpus чи BNC.

Отже, Тоні Макенері та Ендрю Вілсон писали, що такі соціолінгвістично анотовані корпуси вже найближчим часом стануть найкращими для застосування у дослідженнях із соціального варіювання в мові [31, p.116-117]. Прикладом такого корпусу можна вважати корпус англійської мови в Ірландії [див. 6].

Гендерні особливості в англійській мові простежуються на різних рівнях використання мови. Наприклад, вважають, що жінки менш консервативні користувачі мови, вони швидше пристосовуються до місцевих норм

© Ванівська О. І., 2013

використання, ніж чоловіки. Також жінки використовують більше улесливих слів, дієслівних уточнень типу *perhaps, it seems to me, in my opinion*, частіше говорять і виражають емоції, вживають розділові речення та запитання. Чоловіки ж використовують більше лайливої лексики, втручаються у розмову інших, частіше дискутують на тему спорту, жінок та машин, їх дискурс спрямований на конкуренцію, а жіночий дискурс – на співпрацю [30, p.61-63]. Про це пишуть також Е. Мур, К. Бел, Ф. Маккарсі, Д. Макнамара, досліджуючи «Мову і гендер» [32, с. 27].

Вік є іншим важливим фактором мовного варіювання і мовних змін. Загалом, сьогодні ще мало відомо про зміни, які з віком відбуваються в мовленні, адже такі дослідження віку та мови перебувають на початкових стадіях [30, p.64]. Але саме у Британському національному корпусі текстів представлено дані щодо використання мовних засобів різною віковою аудиторією мовців (child audience, teenager audience, adult audience). Так, у результаті вже проведених досліджень за допомогою BNC відомо, що мовлення підлітків і дітей характеризується використанням простих часових форм, коротких словосполучень, за допомогою яких можна просто і чітко висловити думку, не вдаючись до використання великої кількості мовних засобів. Вони часто вживають некатегорійні засоби вираження категорії часу, які здатні самостійно виражати темпоральні значення, наприклад: *Right now cross witch off… . Yes, always. Mm, yeah, sometimes*. До їх вжитку входять також модальні дієслова та модальні слова. Наприклад: *Er not really. Of course. Yes, perhaps I do. Oh yes, perhaps probably is*. Найхарактернішим для підлітків є використання загальновживаних дієслів, які позначають основні процеси буття, необхідні для повсякденного використання (*see, go, think, know, want, love*). А от в мовленні дітей переважає лише використання дієслів *see, go, think, know* [8, с. 17].

Чимало сучасних досліджень також присвячено спостереженню за використанням лексико-граматичних засобів у жанрово-стилістичному варіюванні. Проблему жанрів досліджувало чимало науковців ще від Арістотеля, який свого часу запропонував розподіл літературних творів на епос, лірику та драму [1]. Дослідження жанрів має місце і в когнітивній та прикладній лінгвістиці, функціональній стилістиці, лінгвістиці тексту [2; 3; 10; 11; 13; 15; 16; 17; 18; 28; 29; 33; 34]. Жанри є предметом вивчення і в російському мовознавстві [20, с. 9]. Слід зазначити, що в Україні жанрологію досліджують і описують також такі відомі науковці як Флорій Сергійович Бацевич [4; 5], який у своїх працях вказує на місце генології серед інших мовознавчих наук, Алла Дмитрівна Бєлова, яка описує стиль, жанр, дискурс і текст в сучасній лінгвістиці [7], а також Тетяна Вадимівна Яхонтова, яка своїми працями зробила суттєвий внесок у дослідження жанрології [21; 22; 23; 24; 25; 26].

Жанр (від фр. *genre* «манера, різновид») характеризується сукупністю формальних і змістових особливостей і є невід'ємною частиною будь-якого тексту, висловлювання, фрази. Як зазначає Т. В. Яхонтова, «жанри та стилі мають соціальну, функціонально зумовлену природу, вони взаємопов'язані: жанри є важливими стильотвірними чинниками, які реалізуються через стиль (регістр), їх можна розглядати як засоби його оформлення [26, с. 51]». Тетяна Вадимівна пише, що «трактування сутності жанру змінюється через особливості предмету дослідження в різних науках, адже традиційний інтерес стилістики до мовного варіювання позначився на вивченні жанрів саме з погляду функціональної зумовленості їхніх мовних ознак, а зосередженість когнітивної лінгвістики на відповідній функції мови стимулювала інтерес дослідників до ідентифікації жанрів та їх ролей, як моделей побудови та прогнозування мовлення» [26, с. 72]. «Наукові жанри є комплексними соціокомунікативними, соціокогнітивними та мовними феноменами, продуктами комунікації у сфері науки й водночас динамічними процесами, які постійно еволюціонують та змінюються під впливом різних чинників. Гарантом існування жанрів є жанрова сутність людської комунікації у бахтініанському сенсі, основоположна роль жанрів у здійсненні мовного спілкування, без яких воно неможливе» [26, с. 355-358].

Сьогодні до корпусного аналізу все частіше залучаються дані жанрології. Так, наприклад, в Британському національному корпусі представлені тексти, що відносяться до різноманітних жанрів. В BNC представлені тексти академічної прози (academic prose), неакадемічної прози та бібліографії (nonacademic prose and bibliography), прози та поезії (fiction and verse), газет (newspapers) тощо. Усне мовлення розподілене за такими жанрами й регістрами: освіта (educational / informative), інституційне спілкування (public / institutional), робота (business) і вільний час (leisure). BNC є надзвичайно цінним також і з огляду на програмне забезпечення (Xaira), яке є невід'ємною частиною корпусу.

Отже, лінгвістичний аналіз, що базується на корпусних даних, з одного боку, суттєво спрощує підхід до проведення різних досліджень в мові, адже має доступ до цілісно зібраного і вагомого банку мовних даних, який неможливо настільки швидко зібрати і якісно опрацювати вручну, а з іншого – розширює можливості цих досліджень, зокрема і в квантитативному напрямі.

Література:

1. Аристотель. Риторика / Аристотель // Античные риторики / Под ред. А. А.Тахо-Годи [пер. Н.Платоновой]. – М. : Изд-во МГУ, 1978. – С.15-164.

2. Бахтин М. М. Слово в поэзии и в прозе // Вопросы литературы. – М., 1972. – №6. – С.55-85.

3. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров / М. М. Бахтин. Эстетика словесного творчества. – М. : Искусство, 1979. – С. 237-280.

4. Бацевич Ф.С. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи / Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2005. – 264 с.

5. Бацевич Ф.С. Вступ до лінгвістичної генології : [навч.посібник] / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2006. – 248 с.

6. Белова А.Д. Английский язык в Ирландии по данным корпуса ICE-Ireland / А.Д Белова // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. – К. : Логос, 2009. – С. 30-41.

7. Бєлова А. Д. Поняття «стиль», «жанр», «дискурс», «текст» у сучасній лінгвістиці / А. Д. Бєлова // Вісн. Київ. ун-ту. Іноземна філологія. – К., 2002. – Вип. 32. – С.10-13.

8. Ванівська О.І. Категорії англійського дієслова в жанрово-стилістичному і соціолінгвістичному варіюванні (на матеріалі BNC) : автореф. дис. канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. І. Ванівська. – Львів, 2011. – 20 с.

9. Дементьев В. В. Фатические речевые жанры / В.В.Дементьев // Вопросы языкознания. – 1999. – №1. – С.37-55.

10. Кожина М. Н. О диалогичности письменной научной речи : [учеб. пособие]. – Пермь : Изд-во Перм. гос. ун-та, 1986. – 92 с.

11. Кожина М. Н. О речевой системности научного стиля сравнительно с некоторыми другими. – Пермь : Изд-во Перм. гос. ун-та, 1971. – 396 с.

12. Мартинюк А. П. Регулятивна функція гендерно-маркованих одиниць мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / А. П. Мартинюк. – К., 2006. – 25 с.

13. Митрофанова О. Д. Научный стиль речи: проблемы обучения / О. Д. Митрофанова. – М. : Русский язик, 1985. – 231 с.

14. Почепцов Г. Г. Синтагматика английского слова / Г. Г. Почепцов. – К. : Вища школа, 1976. – 110 с.

15. Разинкина Н. М. Стилистика английской научной речи / Н. М. Разинкина – М. : Наука, 1972. – 168 с.

16. Разинкина Н. М. Развитие языка английской научной литературы / Н. М. Разинкина – М. : Наука, 1978. – 212 с.

17. Разинкина Н. М. Функциональная стилистика английского язика / Н. М. Разинкина. – М. : Высшая школа, 1989. – 183 с.

18. Троянская Е. С. Лингвостилистическое исследование немецкой научной литературы / Е.С. Троянская. – М. : Наука, 1982. – 312 с.

19. Швейцер А. Д. Социолингвистика / А. Д. Швейцер // Лингвистический Энциклопедический словарь / Под ред. В. Н. Ярцевой. – М. : Советская Энциклопедия, 1990. – С. 481-482.

20. Шмелева Т. В. Речевой жанр / Т. В. Шмелева // Русистика. – Берлин, 1990. – №2. – С.20-32.

21. Яхонтова Т. В. Концепція жанру у сучасних крос-культурних дослідженнях наукової комунікації / Т. В. Яхонтова // Мовні і концептуальні картини світу : [зб. наук. праць]. – К. : Логос, 2001. – №5. – С. 259-264.

22 Яхонтова Т. В. Концепція жанру в сучасній риториці / Т. В. Яхонтова // Мовні і концептуальні картини світу : [зб. наук. праць]. – К. : Логос, 2002. – №7. – С.555-561.

23. Яхонтова Т. В. Теорія мовленнєвих жанрів М. М. Бахтіна в сучасному філологічному контексті // Вісн. Сумського держ. ун-ту (Сер. Філол. науки). – Суми, 2003. – №4 (50). – С. 247-251.

24. Яхонтова Т. В. Еволюція жанрознавства (концепції жанрів у сучасних мовознавчих науках) / Т.В. Яхонтова // Лінгвістика : [зб. наук. праць]. – Луганськ : Вид-во ЛНПУ ім. Т. Г. Шевченка «Альма-матер», 2005а. – №2 (5). – С.216-223.

25. Яхонтова Т. В. «Жанр» та інші провідні поняття сучасного мовознавства / Т.В. Яхонтова // Лінгвістика : [зб. наук. праць]. – Луганськ : Вид-во ЛНПУ ім. Т. Г. Шевченка «Альма-матер», 2005б. – №3 (6). – С.225-234.

26. Яхонтова Т.В. Лінгвістична генологія наукової комунікації : [монографія] / Т. В. Яхонтова. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. – 419 с.

27. Bell C., McCarthy P., McNamara D. Variations in Language Use across Gender: Biological versus Sociological Theories / Courtney M. Bell, Philip M. McCarthy, Danielle S. McNamara. – Режим доступу : http://csep.psyc.memphis.edu/pdf/Bellgender28CogSci.pdf

28. Bhatia V.K. Analyzing Genres: Language in Professional Settings. – London and New York : Longman, 1993. – 246 p.

29. Dijk T.A. van. Macrostructures: An Interdisciplinary Study of Global Structures in Discourse, Interaction, and Cognition. – Hillsdale, NJ : Lawrence Erlbaum, 1980. – 317 p.

30. Levitsky A. E., Slavova L. L., Borisenko N. D. Linguistics / A. E. Levitsky, L. L. Slavova, N. D. Borisenko. – K. : Знання України, 2006. – 171с.

31. McEnery T., Wilson A. Corpus Linguistics / Tony McEnery & Andrew Wilson. – Edinburg University Press, 2001. – 217 p.

32. Moore A. Language and gender / Andrew Moore. – Режим доступу : http://www.universalteacher.org.uk/default.htm, 2002.

33. Swales J.. Genre Analysis / J. Swales.: English in Academic and Research Settings. – Cambridge : Cambridge University Press, 1990. – 260 p.

34. Swales J. Research Genres / Swales J.: Exploration and Applications. – Cambridge : Cambridge University Press, 2004. – 316 p.

УДК 821.111-32.09(07)

Верьовкіна О. Є.,
Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

КУРСИВ ЯК МАРКЕР ПРИХОВАНИХ СМИСЛІВ В ОПОВІДАННЯХ Р. ДАЛА

У статті розглянуто проблему прихованих смислів та визначені лінгвістичні засоби їх вираження. З'ясовано, що курсив широко представлений в оповіданнях Р.Дала як один із таких засобів. Проведено аналіз текстових одиниць, маркованих курсивом.

Ключові слова: *приховані смисли, лінгвістичні засоби вираження, курсив.*

В статье рассматривается проблема скрытых смыслов и определены лингвистические средства их выражения. Выяснено, что курсив широко представлен в рассказах Р. Дала как одно из таких средств. Произведен анализ единиц текста, маркированных курсивом.

Ключевые слова: *скрытые смыслы, лингвистические средства выражения, курсив.*

The article deals with the problem of hidden senses and it determines the linguistic means of their expression. It is pointed out, that italics is widespread in the short stories of R.Dahl as one of such means. The text units, marked by italics, are also analyzed.

Key words: *hidden senses, linguistic means of expression, italics.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку лінгвістики значна увага приділяється різним підходам до інтерпретації тексту, що обумовлені особливостями сприйняття останнього реципієнтом. Антропоцентричний підхід, що отримав широке визнання в лінгвістиці, надає людині особливу роль в мові та мовленні, фокусує увагу на специфіці її світогляду та мовотворення. Тому, в даній роботі ми зосередимося на комунікативному аспекті художнього твору, а також на проблемі взаємодії читача як людини реального світу та художнього тексту як відтворення фрагменту реальної дійсності, що подана крізь призму авторської точки зору. Актуальність нашого дослідження також обумовлена інтересом лінгвістів до засобів мови, за допомогою яких реалізується управління сприйняттям читача. Серед даного колу проблема використання художнього тексту як інструменту авторської гри із читачем, питання про неоднозначність тексту, використання автором стилістичного прийому прихованих смислів набувають неабиякого значення. Об'єктом нашого дослідження є фабульні оповідання Роальда Дала (short stories), які деякі дослідники тексту вважають психологічними, оскільки в них присутні елемент неочікуваності, наявність певної загадки. Їх також відносять до детективного жанру, оскільки в них присутній ігровий початок, який містить приховані смисли, створені автором з певною метою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема прихованих смислів є предметом наукового пошуку вітчизняних та зарубіжних лінгвістів, таких як І.В. Арнольд, А.А. Масленнікова, В. Ізер, Дж. Ліч. Різні підходи до проблеми представлені в роботах М Я. Димарського, С.В. Крилова, Є.В. Падучєва, Е. Бенвеніст, К. Бюлера, Дж. Брауна, Р. Деклерка, Г.М. Дівальд, Дж. Юля. Однак на даний час не існує достатньо досліджень, присвячених аналізу лінгвістичних засобів реалізації прихованих смислів у творах Р. Дала.

Метою нашої роботи є аналіз позначених курсивом фрагментів оповідань Р. Дала та з'ясування ролі даного графічного засобу у створенні прихованих смислів.

Мета передбачає розв'язання таких завдань:

1) окреслити поняття «приховані смисли» та визначити лінгвістичні засоби їх вираження в художньому творі;

2) провести аналіз маркованих курсивом фрагментів оповідань Р. Дала та обгрунтувати їх роль у створенні прихованих смислів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як вже зазначалося, приховані смисли як стилістичний прийом притаманні детективному жанру, визначальною ознакою якого є присутність загадки. Однак, читач успішно інтерпретує твір лише тоді, якщо розуміє авторський задум та експлікує приховані смисли твору. Декодування прагматичної установки тексту як авторського висловлювання у багатьох випадках стає можливим лише на заключному етапі читання, тоді як приховані смисли виникають в процесі читання у так званих штучних комунікативних актах, коли адресант, використовуючи кодовані знаки мови, має на меті ускладнити сприйняття інформації адресатом. Даний феномен пояснюється тим фактом, що за законами жанру для детективного притаманна непередбачуваність фіналу [6]. Водночас автор твору необов'язково приховує всю інформацію, беручи до уваги той факт, що читач має успішно декодувати текст. Тобто, з одного боку, автор не приховує свою інтенцію, а з іншого – не експлікує її.

З метою глибшого розуміння проблеми розглянемо суть поняття «приховані смисли». А.А. Маслєннікова диференціює приховані смисли за класами. Виходячи з критерію інтенціональності, авторка виокремлює три основних типи прихованих смислів: ті, що належать мовній системі, тобто неінтенціональні приховані смисли; конвенціональні, засновані на соціальних та етичних нормах даного суспільства; інтенціональні приховані смисли, спеціально внесені в текст повідомлення [5]. За можливістю експлікувати смисл в тексті дослідниця виокремлює три параметри: 1) приховані смисли, які неможливо експлікувати; 2) тавтологічні приховані смисли; 3) приховані смисли, що можуть бути експліковані. Приховані смисли визначаються як інтерпретовані, якщо їх експлікація відбувається за умови трансформації вихідної конструкції. Приховані смисли вважають тавтологічними, якщо їх експлікація призводить до дублювання вже наявних елементів в тексті. Експліковані приховані смисли легко переплітаються з текстом, не порушуючи наявних в ньому зв'язків, не створюючи ефекту надмірності та не викривлюючи смислу. Оскільки об'єктом нашого дослідження є худож-

© Верьовкіна О. Є., 2013

ній текст, сферу нашого інтересу становлять передусім інтенціональні приховані смисли, а також лінгвістичні засоби їх вираження. В свідомо створених автором прихованих смислах реалізується його прагнення до індивідуального способу вираження, іншими словами, бажання автора непрямим чином передати адресату інформацію про свої емоції, оцінку дійсності, інтелектуальний стан і т. ін. Інтенціональні приховані смисли, що інтерпретуються читачем, «постають як навмисно створений мовцем прагматичний смисл, який передає ставлення мовця до предмету розмови або адресату. Вони несуть інформацію, що передається одночасно із висловлюванням, але на іншому – прагматичному рівні»[3].

А.А. Маслєннікова у межах зазначеного типу смислів виокремлює: а) аномальне вживання прихованих категорій; б) непрямий вираз емоційно-оцінних смислів та іронію; в) стилістичні засоби, такі як: повтор, цитування, промовисті імена, графічні засоби. До останніх належить курсив [5].

Слід зазначити, що Р.Дал широко використовує даний графічний засіб у своїх оповіданнях. Саме курсив є одним із засобів вираження авторських смислів у творах. Досліджуючи художній текст, Ю.М. Лотман зазначає, що «кожна окрема деталь тексту і всі вони загалом включені в складні системи відношень, набуваючи більш ніж одного значення, які реалізуються завдяки взаємодії в тексті декількох прагматичних настанов та інтенцій (наприклад, автора, наратора) [4]. Оскільки наратор не належить до реального світу і пов'язаний із читачем лише через текст, то елементи, позначені курсивом, є засобом реалізації авторської інтенції.

Ми розглянули 40 оповідань Р. Дала, що представлені в чотирьох збірках. Позначені курсивом елементи в таких збірках оповідань, як «Kiss, Kiss», «Switch Bitch», «Someone like you», «Eight Further Tales of the Unexpected», зустрічаються із різним ступенем частоти – від 6 до 38 в межах одного твору. Обсяг маркованих курсивом елементів коливається від фрагмента слова (Nata-tf-a, *all-ways)* до цілісного висловлювання, що слід розглядати як фрагмент тексту в тексті. *(The night was dark and stormy, the wind whistled in the trees, the rain poured like cats and dogs)*.

В даній роботі художній текст розглядається з позицій прагматичного підходу, тому наведемо класифікацію маркованих курсивом елементів відповідно до їх функцій в тексті. Графічні елементи, як засоби вираження авторської інтенції, є одним із засобів авторської гри в текст із читачем. Дослідження свідчать, що курсив у творчості Р. Дала не лише здійснює функцію акцентного виділення, але й є одним із засобів породження прихованих смислів. Стратегія авторської гри в текст полягає в тому, що читач навмисно вводиться в оману, оскільки не знає (поки не дочитає оповідання до кінця), чи є курсив в тому чи іншому випадку засобом акцентного виділення, чи імплікує приховані смисли. Таким чином, в прозі Р. Дала слід виокремити дві особливості авторської «гри в текст» із читачем. По-перше, для одних учасників комунікації (наприклад, персонажів) курсив може бути виключно засобом акцентного виділення, в той час як інші (наприклад, читач) інтерпретують дане графічне виділення як маркер прихованих смислів.

Розглянемо види маркованих курсивом одиниць тексту. В творах Р.Дала присутні такі, які вживаються лише в якості показників акцентного виділення і не є маркерами прихованих смислів. До зазначеної групи належать: експресивні вирази, слово *please* в емфатичних проханнях, лексичні одиниці, що мають значення кількості, питальні займенники (такі як, *what, where*) у перепитуванні, повнозначні дієслова у спонукальних реченнях (But first of all promise – *promise* you won't tell a soul?), а також будь-які інші лексичні одиниці, емфатичне виділення яких обумовлено конкретною прагматичною ситуацією.

Курсив також вживається автором як засіб підвищення експресивності висловлювання. У творах Р.Дала зазначену функцію виконує слово *please* в емфатичних проханнях. Позначення курсивом даного слова в деяких випадках спостерігається тоді, коли прохання має особливе значення для комуніканта та пов'язане із негативним вчинком суб'єкта мовлення по відношенню до адресата висловлювання. Як приклад, наведемо фрагмент з оповідання Р. Дала «The Landlady».

Хазяйка пансіона, запрошуючи чоловіка до себе, каже йому: «*Please,* come in». Довірливий читач інтерпретує курсив як вказівку на гостинність і гарні манери хазяйки, однак пізніше стає очевидно, що власниця пансіона була зацікавлена у подорожуючих, тому що вбивала їх і робила опудала з їх тіл. В наведеному прикладі ані читач, ані герой не підозрюють небезпеки. Таким чином, вектор прихованого смислу у висловлюваннях хазяйки спрямований на обох учасників комунікації одночасно, оскільки читач спиймає ситуацію одночасно з героєм.

Проте, іноді читач може володіти більшим обсягом інформації порівняно з адресатом висловлювання та на відміну від останнього розуміти причини, що спонукали мовця до звернення з емфатичним проханням. Як приклад, наведемо фрагменг оповідання Р.Дала «Claud's Dog». Власник іподрому відмовляється дозволити собаці, у якого, на його думку, немає шансів. взяти участь у перегонах. Хазяїн намагається його переконати:

«Six or eight times at last I've run him for you now and that's enough. Look – why don't you shoot him and have done with it?»

«Now, listen, Mr Feasey, *please.* Just once more and I never ask you again».

Адресат висловлювання знає, що в минулому році цей собака не показував гарних результатів, але читач володіє більшою інформацією: це інший собака (молодий і сильний), але зовні він нічим не відрізняється від старого.

Таким чином, слід виокремити другу групу позначених курсивом елементів, які є одночасно засобом акцентного виділення та маркером прихованих смислів. Зазначимо, що в різних контекстах одні і ті самі елементи реалізують як одну (лише акцентне виділення), так і обидві функції (акцентне виділення та приховані смисли). Аналіз матеріалу свідчить, що наведена теза стосується різних одиниць мови. Так, спроба класифікувати позначені графічні елементи за частинами мови чи за семантичною ознакою не вплинула на загальну тенденцію класифікації.

Однією з характеристик висловлювання є його егоцентричність, іншими словами, мовець будує своє висловлювання, виходячи з себе у просторі і часі. Даний феномен К. Бюлер позначив мовним показником моменту «зараз», «тут», «я» [2]. Тому інший вид маркованих курсивом одиниць становить група особових займенників персонального (займенники першої та другої особи) та об'єктного (третя особа) вимірів у висловлюваннях різних суб'єктів. Даний феномен досить часто зустрічається в оповіданнях Р.Дала. Наведемо приклад. В оповіданні «Mrs Bixby and the Colonel's Coat» героїня, отримавши у подарунок від коханця шубу, здає її в ломбард, розповівши чоловіку, що знайшла квитанцію, та цікавиться, чи можуть вони залишити собі цю річ, якщо отримають її за накладною:

«Then you think we can keep it?'

«Of course we can keep it. This is now *our* ticket».

«You mean *my* ticket,», Mrs Bixby said firmly. «I found it».

У наведеному фрагменті адресант і адресат висловлювання вкладають різні смисли в позначені елементи. Так, говорячи «Це *наша* квітанція», герой акцентує увагу на тому, що тепер вони (а не хтось інший) є власниками документа. Героїня зміщує акцент: «*моя* квітанція», але при цьому контрастивне значення (моя, а не наша) не імплікується. Доказом даного твердження є відсутність кусивного позначення особового займенника «I» в наступному реченні «I found it», що було б, на нашу думку, цілком логічним. В наступному контексті героїня експлікує ту саму думку: «But Cyril, *I found* it. It's mine. Whatever it is, it's mine, isn't that right?» Таким чином, для персонажа займенник у висловлюванні героїні є лише засобом акцентного виділення, водночас читач на даному етапі читання експлікує те, що приховано від адресата. Але ані герой, ані читач не експлікують авторську іронію у наведеному фрагменті, оскільки ще не знають, що наприкінці героїня не отримає те, на що очікувала: її чоловік забере шубу з ломбарду та подарує своїй коханці, тоді як дружині лишиться лише комірець.

Феномен застосування маркованих курсивом елементів стосується й інших лексичних одиниць, зокрема допоміжних дієслів, які в деяких випадках вживаються як засіб акцентного виділення та, одночасно, як засіб прихованих смислів. В наступному фрагменті оповідання «My Lady Love, My Dove» героїня переконує чоловіка в тому, що він є такою самою потворною людиною, як і вона, лише приховує це, та продовжує розмову:

«Mind you if you suddenly decided to change your character completely, that's another story».

«You've got to stop talking this way, Pamela».

«You see», she said, «if you really *have* decided to reform, then what on earth am I going to do?»

В наведеному прикладі позначене курсивом допоміжне дієслово *have* реалізує функцію акцентного виділення і не імплікує додаткових смислів. Проте в іншому фрагменті даного твору вказане дієслово є маркером прихованих смислів. Герой закінчив облаштування мікрофону, коли гості вже поїхали. Коли він спустився до вітальні, дружина запитала в нього, де він був:

«Oh, *there* you are, Arthur,» she said. «Where *have* you been?»

I thought this was an unnecessary remark. «I'm so sorry», I said to the guests as we shook hands. «I was busy and forgot the time».

«We all know what *you've* been doing,» the girl said, smiling wisely. «But we'll forgive him, won't we, dearest?»

«I think we should,» the husband answered.

I had a frightful fantastic vision of my wife telling them, amidst roars of laughter, precisely what I had been doing upstairs. I decided if this was going to be a joke then I'd better join in quickly, so I forced myself to smile with hex.

«You must let us see it,» the girl continued.

«See what?»

«Your collection. Your wife says they are absolutely beautiful».

Героїня знала, чим займався її чоловік, поки вона спілкувалася з гостями, але не зважаючи на це не лише запитала його, але й акцентувала увагу на його відсутності. Надалі у контексті йдеться про те, що присутні вважали, що герой займався колекцією метеликів. Таким чином, марковані курсивом елементи є маркерами прихованих смислів адресата, які засновані на принципі невизначеності.

Розуміння ролі курсиву як маркера прихованих смислів було б неповним, якщо не звернутися до позначених ним фрагментів висловлювань або цілісних висловлювань, які є відносно закінченими у смисловому сенсі частинами розповіді та репрезентують текст у тексті. Дані фрагменти належать до загальної класифікації, оскільки їх аналіз свідчить про те, що вони також можуть бути як засобом акцентного виділення, так і маркерами прихованих смислів. На підтвердження даного факту розглянемо позначені курсивом фрагменти оповідання Р. Дала «The Visitor»:

«There and then, Prince Oswald Cornelius decided that he cared not one whit about the beautiful Princess who was held captive in the castle by the jealous King. He would ravish the Queen instead».

«Eeeny, meeny, miny, mo – just a little while ago, Prince Oswald had sworn that he would ravish the Queen alone, and to hell with the Princess. But now that he had seen the Princess in the flesh, he did not know which one to prefer. Both of them, in their different ways, heldforth a promise of innumerable delights, the one innocent and eager, the other expert and voracious. The truth of the matter was that he would like to have them both – the Princess as an hors d'ouvre, and the Queen as the main dish».

Марковані курсивом фрагменти тексту імплікують іронічне ставлення автора до героя: Освальд уявив себе принцем і довго вирішував, котру з двох жінок вибрати (дружину чи дочку хазяїна), потім прийшов до висновку, що йому подобаються обидві, але наприкінці отримав третю і був покараний за це смертельною хворобою.

Висновки. Узагальнюючи вищевикладені факти, ми дійшли висновку, що приховані смисли в оповіданнях Р.Дала є одним із способів авторської гри в текст із читачем. В даній роботі дослідження проводилося

з точки зору комунікації «автор-текст-читач», тому були розглянуті інтенціональні, тобто навмисне створені автором, приховані смисли. Аналіз свідчить, що створені автором приховані смисли реалізуються в тексті за допомогою різноманітних стилістичних засобів, зокрема, за допомогою курсиву. Дане графічне позначення не існує в уявному світі як фрагменті дійсності, але може функціонувати як вказівка автора на модальний та оцінний елемент висловлювання, експресивність, неоднозначне тлумачення елементу.

Таким чином, комунікативні можливості художнього дискурсу обумовлені наявністю в ньому прихованих смислів і становлять, з нашої точки зору, перспективу подальших досліджень.

Література:

1. Арнольд И. В. Оценочность комментария в устной речи и тексте / Арнольд И. В. // Семантика. Стилистика. Интертекстуальность: сб. статей. – СПб., 1999. – С. 259-269.

2. Вежбицка А. Метатекст в тексте / А.Вежбицка // Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистика текста: сб. статей. – М., 1978. – Вып. 8. – С. 402-421.

3. Дымарский М. Я. Текст – дискурс – художественный текст / М. Я. Дымарский // Текст как объект многоаспектного исследования: сб. ст. науч.-метод. семинара. – СПб.; Ставрополь, 1998. – Вып. 3. – Ч. 1. – С. 32-66.

4. Лотман Ю. М. Структура художественного текста / Ю. М. Лотман. – М., 1970. –156 с.

5. Масленникова А. А. Лингвистическая интерпретация скрытых смыслов / А.А. Масленникова. – СПб., 1999. – 123 с.

6. Finlay M. The Potential of Modern Discourse / M.Finlay. – Bloomington, 1990. – 154p.

7. Iser W. Prospecting: From Reader Response to Literary Anthropology / W. Iser. – Baltimore and London, 1989. – 112 p.

8. Leech G. Principles of Pragmatics / G.Leech. – London and New-York, 1984. – 179p.

УДК 811.112

Володіна Т. С., Радзіон В. М.,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

СЛОВОСКЛАДАННЯ ІМЕННИКІВ У НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Порівняння словотвірних систем сучасних німецької та української мов дозволяє простежити за процесом їхнього розвитку, виявити і визначити нові тенденції у словотворі. У статті була зроблена спроба опису комбінованих способів словотворення, їх словотворчих формантів, можливості їх поповнення, а також розгляду деяких семантичних особливостей словоскладання іменників у вище зазначених мовах.

Ключові слова: *вторинність, словоскладання, формант, суфікс, префікс, основа, спосіб словотвору.*

Сравнение словообразовательных систем современного немецкого и украинского языка позволяет проследить за процессом их развития, выявить и определить новые тенденции в словообразовании. В статье произведена попытка описания комбинированных способов словообразования, их словообразовательных формантов, возможности пополнения, а также попытка рассмотрения некоторых семантических особенностей словосложения существительных в двух языках.

Ключевые слова: *вторичность, словосложение, формант, суффикс, префикс, основа, способ словообразования.*

A comparison of word forming systems between the modern German and Ukrainian languages allows to trace the process of their development, to identify and define the new trends in word formation. This article provides an attempt to describe combined methods of word formation, their word formants, potential for recruitment, as well as an attempt to evaluate some semantic features of noun compounding in both languages.

Keywords: *secondary, compounding, formant, suffix, prefix, base, method of word formation.*

Можливості словотвору сучасних німецької та української мов є невичерпаними. Він є основним із найбагатших джерел поповнення словникового складу та постійно перебуває у центрі уваги германістів та україністів різних країн та часів: М. Д. Степанова, Н. А. Янко-Тріницкая, В. Д. Девкин, О. А. Земська, І. І. Чернишова, І. С. Улуханов, О. П. Єрмакова, С. А. Воліна, О.В. Новожилова, Л. І. Полякова, І. В. Козирєва, В. П. Кочетков, Ю.А. Миронець, В. А. Заречнева, Р. Г. Котов, Н. І. Єгоров, Н. Б. Савінкіна, І. І. Сущинський, Н. М. Шанський, О. С. Кубрякова, К. А. Левковська, А. Н. Тихонов, Т. Ф. Єфремова, Г. І. Артемчук, Н. Г. Іщенко, Ш. Р. Басиров, W. Fleischer, Th. Schippan, I. Barz та ін.

Актуальність даної статті полягає у виявленні особливостей організації словотвірної системи сучасних німецької та української мов в цілому, а також визначенні місця в ній словоскладання іменників, що недостатньо розкрито у сучасній компаративістиці. Дослідження складних іменників допоможе осягнути різні мовні картини світу, неповторні мовні культури двох країн, національні особливості сприйняття світу тощо. **Об'єктом** слугують лексичні одиниці літературних та розмовних німецької та української мов, які є похідними завдяки комбінованому способу їх словотворення. **Предметом** статті є особливості взаємодії способів словотвору сучасної німецької та української мови. **Мета** дослідження полягає у визначенні кола комбінованих способів словотвору при зіставному вивченні мов та ступеня їх продуктивності в розмовному словотворенні. Словотвір – одне із найбагатших джерел поповнення лексичного складу німецької та української мови. Він органічно пов'язаний з живими процесами розвитку лексики. Постійні зміни в суспільному житті позначаються на словниковому складі, тому частина слів випадає із активного словника, але водночас з'являється об'ємніший шар нових лексичних одиниць, які утворилися внаслідок словотворення за допомогою існуючих у мові словотворчих засобів та моделей. Словоскладання – це один із найпродуктивніших способів словотвору у сучасних германських та слов'янських мовах. Композити як результат цього процесу – особливі за певними ознаками складні номінації – охоплюють досить об'ємний і всезростаючий шар лексики сучасних німецької та української мов. Вони мають специфічні семантико-структурні ознаки, певні умови та особливості функціонування.

Утворення складних слів шляхом складання основ і цілісних слів виявилось особливо продуктивним в останні десятиліття. Це пояснюється тим, що з багатьох комунікативних ситуацій випливає потреба у висловлені двох (або більше) ідей однією лексемою, тому словоскладання – найбільш продуктивний і поширений тип словотвору в німецькій мові. Це пояснюється тим, що слова-композити, які складаються з двох і більше компонентів, слугують зручним засобом для передачі складних понять у стислій, компактній формі, а семантичні комбінаторні можливості складових частин компонентів безмежні. У теорії складного слова і дотепер немало суперечливого, неузгодженого. За останні десятиріччя з'явилось немало праць, в яких уточнюється методологія й техніка дослідження складних іменників, все повніше класифікуються різні типи й засоби формування композитів. Досліджуючи систему композитології в багатоярусній структурній організації мови, сучасна лінгвістика приділяє увагу складним взаємовідносинам, які існують між функціонуванням композит та їх структурою й семантикою.

Особлива цінність зіставного вивчення мов полягає у тому, що послідовне зіставлення дозволяє викрити їх структуру з більшою наочністю. При такому підході до вивчаємої мови з точки зору іншої мовної системи можуть бути помічені і такі особливості, які були залишені поза увагою традиційною граматикою. Порівняльна лексикологія збагачує в першу чергу саму лексикологію та семасіологію, так як аналіз складних іменників німецької мови, їх семантичних структур у дзеркалі української мови допомагає глибше зрозуміти загальні закони, що керують лексичною семантикою, реально відчути значимість кожного із компонентів семантичної структури складного слова і лексичної системи в цілому.

© Володіна Т. С., Радзіон В. М., 2013

У лінгвістичній літературі існує багато визначень терміну «складне слово», які відображають різні погляди на це явище. Адекватне визначення останнього має ґрунтуватися на низці критеріїв, які можуть бути послідовно застосовані до композит, щоб відрізнити їх від словосполучення та похідного слова. Існує *три* типи основних характеристик складних слів: 1. Морфемна структура слова: наявність двох або більше основних морфем; 2. Семантична єдність компонентів складного слова; 3. Кореляція складного слова із словосполученням [1, с. 31]. Серед германістів поширене визначення, запропоноване М. Д. Степановою. На її думку *складні слова* утворюються шляхом поєднання лексичних основ в одній спільній базі [7, с. 69]. Другий і третій типи визначення представлені А. Л. Зеленецьким та О. В. Новожиловою, які стверджують, що *композиція* являє собою складне слово, яке відображає таке значення, що в іншому випадку може бути представлено словосполученням [4, с. 239]. В українському мовознавстві переважає третій тип визначення складного слова. На думку Н. Ф. Клименко *складне слово* – це цілісне лексичне утворення, яке виникає за одним із діючих у мові словотвірних типів і компоненти якого формуються на основі синтаксичного поєднання двох чи кількох повнозначних слів [5, с. 75]. Це означає, що складні слова утворюються тільки на основі синтаксичних словосполучень. М. Я. Плющ припускає, що складні слова відповідають синтаксичному словосполученню із двох або більше самостійних слів [8, с. 178]. В. О. Гопинич стверджує, що *композити* – це новоутворення, які виникають з поєднання двох або декількох окремих баз як лексичні єдності [3, с. 51].

Критеріями виділення складних іменників у німецькій та українській мовах є з'єднання двох і більше слів і їх структурно-значеннєва цілісність [2, с. 129]. Цільнооформленість слова виражає семантичну єдність: воно підкреслює, що предмет або явище будуть визначені в першу чергу як певні єдності. Щоб зрозуміти, чому складне слово повинне розглядатися як нерозривне ціле, потрібно детально зупинитися на проблемі цільнооформленості. Існують внутрішні (фонетичні, морфологічні, орфографічні) та зовнішні (синтаксичні) ознаки. Внутрішні ознаки цільнооформленості стосуються однієї лексичної одиниці, зовнішні ознаки відносяться до цільнооформленості лексичних одиниць у мовленні. Фонетична ознака вказує на наявність об'єднуючого наголосу складного слова у порівнянні з рівноправним акцентом в частинах словосполучення [6, с. 129]. В німецькій мові існує тенденція, наголошувати перший елемент складного слова. В українській мові головний наголос падає частіше на другий компонент. Наприклад: *ˊRosenkranz, ˊTreppenhaus, Fiˊnanzmann, магнето- диˊаміка, бавовнозагоˊтівля, спадопоˊкажчик.* Кожна мова має низку особливих, тільки на їй характерних властивостей. Відмінну схему наголосу в німецькій мові мають такі складні слова:1. Деякі сурядні композити (*ˊSchleswig-ˊHolstein*); 2. З'єднання означальним другим компонентом: *Jahr'hundert;* 3. Композити з іноземними елементами, такими як *Disko'thek;* 4. Композити із об'єднуючим дефісом, незалежно від того, чи складаються вони з трьох або більше основних морфем (*ˊEbbe-ˊFlut-ˊWirkung, ˊHals-ˊNasen-ˊOhren-ˊArzt)* [11, с. 88]. У німецьких словах наголос падає, як правило, на корінь. Для наголосу ж у різного типу складних словах існує правило: у складних словах наголошеною є коренева голосна першого компоненту. Це легко пояснити тим, що основне слово зазвичай стоїть на першому місці, але воно може займати і друге місце в словотвірній структурі. Це, наприклад, *Jahr'hundert, -'zehnt, -'tausend*; *Viertel'stunde, -'pfund, -'jahr*. Слід зупинитися на деяких особливостях наголошення німецьких складних іменників. У посесивних складних іменниках наголошеним є перший компонент. Часто він віддієслівний: *'Taugenichts, 'Habenichts, 'Schlagetot, 'Wagehals, ‹Wendehals, 'Blindekuh.* Завжди ударним є перший компонент складних іменників, виражений числівником: *'Zwei-, ‹Vierbeiner (Mensch, Tier), ‹Dreikanter (mit drei Kanten), ‹Dreizeiler (Text), ‹Siebensachen (Habseligkeiten), ‹Neunauge (Tier), ‹Zehntonner (Auto), ‹Viertakter (Motor), ‹Tausendfüßer (Insekt).* В українській мові головний наголос падає зазвичай на другий компонент. Наприклад: *магнето-диˊаміка, бавовнозагоˊтівля, спадопоˊкажчик.* Як відхилення від правила, наголошуються наступним чином: 1. Сурядні композити мають подвійний акцент: *ˊкозир-ˊдівка, ˊтонно-кіло́метр, ˊВовчик-ˊБратик;* 2. Елементи іноземного походження *міні, максі, обер, унтер* також мають наголос *(ˊмаксі-спідˊниця, ˊміні-футˊбол, ˊобер-ˊмайстер, ˊунтер-офіˊцер)* [9, с. 32-33]. Питання про творення складних слів багато лінгвістів поєднують з тенденцією їх написання разом, але слова, які написані через дефіс, також є складними. Таким чином, спосіб написання (орфографічний критерій) може бути використаний як додатковий критерій виділення складних іменників [6, с. 130]. У німецькій мові тип складних іменників, що пишуться через дефіс, непродуктивний. Це або посесивні утворення типу *Schmücke-dein-Heim* та *Feld-Wald-und-Wiesen-Mensch,* або терміни: *Buhl-Krankheit, Lalande-Element, Saatband-Legemaschine, Helfer-Zelle, Faber-Syndrom, Kabellängen-Ausgleich.* В українській мові правила правопису визначені в книжці «Український правопис». Разом пишуться: 1. Складні іменники, утворені поєднанням за допомогою сполучного звука двох або кількох основ, одна з яких – дієслівного походження: *вертоліт, лісосплав, самохід, силосонавантажувач, тепловоз;* 2. Складні іменники, утворені поєднанням прикметникової та іменникової основ за допомогою сполучного звука: *білокрівці, синьоцвіття, чорногуз, чорнозем;* 3. Складні іменники, утворені за допомогою сполучного звука від двох іменникових основ: *верболіз, лісостеп, носоріг, зубробізон* (але *людино-день);* сюди ж належать іменники, першою частиною яких є незмінний іменник іншомовного походження (тут роль сполучного звука виконує останній голосний першого іменника: *автопробіг, велоспорт, радіокомітет);* 4. Складні іменники, утворені з дієслова в наказовій формі та іменника: *горицвіт, шибайголова, перекотиполе, пройдисвіт; Непийпиво, Перебийніс, Убийвовк* (прізвища); 5. Складні іменники, утворені з кількісного числівника у формі родового відмінка (для числівника *сто* – називного) та іменника: *дванадцятитонка, п'ятирічка, сторіччя, стоп'ятдесятиріччя, шестиденка.* 6. Складні іменники, утворені з трьох і більше основ: *автомотогурток, світловодолікування, термогідродинаміка;* 7. Складні іменники, що виникли на основі сполук словоформ: *Ейбоженко, Нетудихата, Панібудьласка* та ін.

Через дефіс пишемо:

1. Складні іменники, утворені з двох іменників без допомоги сполучного звука, незалежно від того, чи в даному слові відмінювані обидва іменники, чи тільки другий (купівля-продаж, магнітолог-астроном, жар-птиця, людино-день, Лисичка-Сестричка). *2.* Складні іменники з першим компонентом **віце-, екс-, лейб-, максі-, міді-, міні-, обер-**: *віце-президент, екс-чемпіон, лейб-медик, максі-спідниця, міні-футбол, обер-майстер.* 3. Іншомовні назви проміжних сторін світу: *норд-вест, норд-ост.* 4. Словосполучення, що є переважно назвами рослин: *брат-і-сестра, люби-мене, розрив-трава, чар-зілля.* 5. Перша частина складного слова (яке пишемо разом або через дефіс), коли далі йде слово з такою самою другою частиною: *кулько- й роликопідшипники, радіо- й телеапаратура, тепло- й гідроелектростанції.* [9, с. 30-32].

Морфологічна ознака визначає морфологічну єдність складного слова у порівнянні до словосполучення. Вона полягає в тому, що в складному слові об'єднуються або неоформлені *(Springbrunnen, спогади-думки)* або оформлені бази *(Reisemüdigkeit, діловодство)* [6, с. 134].

Складні іменники характеризуються стабільністю структури, певними правилами правопису та акцентуації. Структура складного слова бінарна. За винятком невеликої групи сурядних складних утворень послідовність безпосередніх складників (БС) ієрархічно структурована: другий член визначає рід і частину мови всього складного слова. Структурна стабільність складних іменників відповідає певним семантичним властивостям. В. Фляйшер розрізняє зовнішні зв'язки німецького складного слова як цілого у реченні та тексті і внутрішні зв'язки між БС словотворчої конструкції [11, с. 89-90]. Останні мають такі характеристики:

1. Семантичні відносин між БС складного слова менш явні, ніж у словосполученні і реченні. У словосполученні одній і тій же структурній моделі можуть відповідати різні відношення, але є можливість роз'яснення на тому ж рівні. У складних словах це не так. Особливі семантичні відносини між БС можуть бути виявлені тільки за допомогою перефразовування і таким чином переходом на рівень словосполучення: *Sonnenschutz – Schutz gegen die Sonne, Kopfschutz – Schutz für den Kopf.* Те ж саме стосується української мови: *електропередача – передача електроенергії, телепередача – передача інформації (новини, фільм) по телевізору.*

2. БС композита не можуть мати в даному складному слові різні значення. Складники мають тенденцію до скорочення полісемії. Таким чином, у складному іменнику *Zugkraft* актуалізується лише одна із десяти семем слова *Zug* і одна з чотирьох семем слова *Kraft*. В українській мові компонент складного слова завжди однозначний: у слові *автомотогурток* останній компонент має тільки одне із чотирьох своїх значень.

3. Перший член складного слова втрачає здатність одночасно позначати класу об'єктів і одни з цих об'єктів: *Der Brief – Klasse der Briefe* або *dieser hier liegende Brief*. У композиті *Briefumschlag* індивідуалізований компонент обмежений, він домінує в описі класу: *Umschlag für die Klasse von Gegenständen Brief*. Це властивість поширюється і на українську мову: *листоштампування* діє для всіх листів.

4. Семантична детермінація за першим членом може привести до подальших морфолого-синтаксичних змін: для похідного слова на *-ung* може допускатися – в іншому випадку неможлива – форма множини *(Schließung von Lokalen – Lokalschließungen, Erteilung von Aufträgen – Auftragserteilungen).*

Для іменникових композит в українській мові такі морфолого-синтаксичні зміни *не є типовими*. Говорячи про відмінності між особливостями у внутрішніх зв'язках БС складних слів вище названих мов, слід згадати і про так звані дзеркальні іменникові композити німецької мови:

*Der Hausgarten (*сад *перед будинком*) *– das Gartenhaus (*садовий *будиночок*); *Der Tennistisch* (тенісний *стіл*) *– der Tischtennis (*настільний *теніс*); *Das Gasthaus (готель*) *– der Hausgast (*гість *будинку*); *Das Haustier (*домашня тварина) *– das Tierhaus (*вольєр); *Das Meisterwerk (*шедевр) *– der Werkmeister (*майстер *на виробництві)*; *Das Notizbuch (*блокнот) *– die Buchnotiz (*записка, що стосується *книги або попереднього замовлення)*; *Spielball (м'яч для гри) – Ballspiel(гра в м'яч)*; *Türflügel (*стулки *дверей) – Flügeltür (*профільна *двері)*. Особливістю деяких екзо-композит української мови такого типу є переміщення їх компонентів (блюдолиз – лизоблюд). Це складні іменники, що поєднують дієслівну основу з основою іменника з різним порядком їх розташування: вітрогін – гонивітер, деревоклюй – клюйдерево, зубоскал – скализуб, шкуродер – деришкур та ін. На думку деяких учених, ці слова не можна вважати абсолютними синонімами: одні з них передають постійну ознаку (блюдолиз – «він лизун»), інші – актуальну (лизоблюд – «він лиже тепер»); проте є серед них і абсолютні синоніми: деревоклюй і клюйдерево [10].

Отже, словоскладання – це спосіб словотвору, що властивий всім індоєвропейським мовам, коли складне слово утворюється шляхом поєднання декількох слів чи основ слів. Критеріями виділення досліджуваних складних іменників є внутрішні (фонетичні, морфологічні, орфографічні) та зовнішні (синтаксичні) ознаки цілісності складних слів. Складні іменники в німецькій та українській мовах підлягають властивим кожній з цих мов правилам акцентуації. Якщо в німецькій мові наголошеним є, як правило, перший компонент складного слова, то в українській мові наголошується другий компонент. В названих мовах наявні складні іменники, що мають подвійний наголос. Орфографічна ознака цілісності полягає у правилах правопису складних іменників. У німецькій мові більша кількість складних утворень пишеться разом, і лише невелика група посесивних іменників та деякі терміни пишуться через дефіс. В українській мові група складних іменників, що пишуться разом переважає. В німецькій та українській мові є складні іменники, при перестановці безпосередніх складників яких в німецькій мові значення лексичної одиниці змінюється, а в українській мові залишається незмінним.

Література:

1. Азарова Л. Є. Складні слова в українській мови: структура, семантика, концепція «золотої» пропорції: [монографія] / Лариса Євстахіївна Азарова. – Вінниця : УНІВЕРСУМ, 2000. – 222 с.

2. Бортничук Е. Н. Словообразование в современном английском языке / Е. Н. Бортничук, Н. В. Василенко, Л. П. Пастушенко. – К. : Вища школа, 1988. – 262 с.

3. Горпинич В. О. Словотворення і словотвір української мови : [навчальний посібник (текст лекцій)] / Володимир Олександрович Горпинич. – К. : Держ. комітет Укр. з питань науки і технології, 1995. – 68 с.

4. Зеленецкий А. Л. Теория немецкого языкознания : [учебное пособие для студ. лингв. ун-тов и фак. ин. яз. высш. пед. учеб. заведений] / А. Л. Зеленецкий, О. В. Новожилова. – М. : Издательский центр «Академия», 2003. – 400 с.

5. Клименко Н. Ф. Основи морфеміки сучасної української мови : [навч. посібник] / Ніна Федорівна Клименко. – К. : Інститут змісту і методів навчання, Київський ун-т ім. Т. Шевченка, 1998. – 182 с.

6. Мешков О. Д. Семантические аспекты словосложения английского языка / Олег Давидович Мешков. – М. : Наука, 1986. – 208 с.

7. Степанова М. Д. Лексикология современного немецкого языка / М. Д. Степанова, И. И. Чернышева. – [изд. 2-е, испр. и доп.]. – М. : Академия, 2005. – С. 104.

8. Сучасна українська літературна мова: [підручник для студ. вищих навч. закладів] / [Плющ М. Я., Бевзенко С. П., Грипас Н. Я. та ін.]; за ред. М. Я. Плющ. – К. : Вища школа, 2001. – 429 с.

9. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; Інститут української мови – стереотип. вид. – К. : Наук. думка, 2005. – 240 с.

10. Фридрак В. Б. Складні слова і народна етимологія [Електронний ресурс] / В. Б. Фридрак. – Режим доступу : http://www.kulturamovy.org.ua/KM/pdfs/ Magazine30-17.pdf

11. Fleischer, W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer, I. Bartz. – [3., unveränd. Aufl.]. – Tübingen : Niemeyer Verlag, 2007. – 382 s.

УДК 81'1:81'3:81'13:81'38(811.11-811.16)

Волошиновська І. А.,
Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів

ЗІСТАВЛЕННЯ РАНГОВО-ЧАСТОТНОГО РОЗПОДІЛУ СЛІВ В АНГЛО-, НІМЕЦЬКО- ТА УКРАЇНОМОВНИХ НАУКОВИХ І ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ

У статті запропоновано новий підхід щодо атрибуції текстів різних функціональних стилів. Для цього використано модифіковану формулу Лавалетті. Увагу зосереджено на порівнянні англо-, німецько– та україномовних наукових та художніх текстів XXI століття.

Ключові слова: *Закон Ципфа, модифікована функція Лавалетті, рангово-частотний розподіл слів, інтерквантильний інтервал.*

В статье предложен новый подход к атрибуции текстов разных функциональных стилей. Для этого использовано модифицированную функцию Лавалетти. Внимание сосредоточено на англо-, немецко– и украиноязычных научных и художественных текстах XXI века.

Ключевые слова: *Закон Ципфа, модифицированная функция Лавалетти, рангово-частотное распределение слов, интерквантильный интервал.*

A new approach for text atrribution of different functional styles using modified Lavalettie's function is proposed. The attention is turned on the sceintific and belletristics texts of XXI century written in English, German and Ukrainian languages.

Key words: *Zipf law, modified Lavalette's function, words rank-frequenty distribution, interquartile distance.*

Сучасне теоретичне і прикладне мовознавство демонструє тенденцію до міждисциплінарної дескрипції тих об'єктів наукового спостереження, які становлять інтерес не лише для представників гуманітарного знання, а й перебувають у фокусі уваги дослідників точних наук, зокрема математики (А. Рогов, А. Романов, Т. Суровцова, О. Шевелев, S. Argamon, J. Binongo, M. Koppel), фізики (Ю. Головач, А. Ровенчак, І. Popescu, J. Rudman) тощо. Метою дослідження є виявлення закономірностей і відмінностей стильової атрибуції англо-, німецько- та україномовних наукових і художніх текстів. Для цього проведено комплексний аналізу взаємозв'язку мовних та математичних підходів, що і визначає актуальність даної статті.

У цій статті, для зіставлення текстів за науковим та художнім стилем, запропоновано використовувати модифіковану формулу Лавалетті, яка є однією із сучасних модифікацій закону Ципфа [1, с. 9]:

$$f(k;q,s,n)=\left[n(k+q)/\left(n-(k+q)+1\right)\right]^{-s}\Big/\sum_{i=1}^{n}(i+q)^{-s},$$

де f – ймовірність появи слова у тексті; k – ранг слова в списку; q – апроксимаційний параметр, що описує розподіл високочастотних слів; s – апроксимаційний параметр (показник степеня), що описує розподіл слів із середньою частотою вживання; n – обсяг словника.

На відміну від інших модифікацій закону Ципфа [2; 5; 7; 8], ця формула з високою точністю описує всі ділянки рангового розподілу слів у тексті, а саме: а) розподіл слів на початковому етапі спаду ймовірності появи слова в області високочастотних слів до ~10-100, що визначається параметром q; б) основний розподілу слів із середньою частотою появи у тексті, що задається параметром s; в) зростаючий спад ймовірності появи слова у тексті в області низькочастотних слів, який відтворюється завдяки наявності співвідношення $n[k+q]/[n-(k+q)+1]$. Для визначення ступеня якості апроксимації між розрахунковими та експериментальними значеннями ймовірності появи i-го слова у досліджуваному тексті використовують коефіцієнт детермінації R^2 [6, p. 58; 8, p. 718]. Коефіцієнт детермінації може набувати значень у таких межах: $0 \le R^2 \le 1$. Близькі до 1 значення коефіцієнта детермінації R^2 відповідають високій якості відтворення експериментальних даних апроксимаційною функцією.

Матеріалом дослідження є: а) *наукові* англомовні дисертаційні праці (R. Wegh, M. True, D. Talapin, L. Pieterson, Y. Kuzminykh, Ch. Bostedt), журнал «Physical Rewiew B», а також вибірка наукових статей чотирьох авторів проф. д-р. Pieter Dorenbos, проф. д-р. Andries Meijerink, д-р. Gregory Stryganyuk та проф. д-р. Georg Zimmerer; німецькомовні книжки (Wolfgang W. Osterhage Studium Generale Physik. Ein Rundflug von der klassischen bis zur modernen Physik, M. Komma Moderne Physik mit Maple: von Newton zu Feynman, R. Scharf Ausgezeichnete Physik); дисертаційні праці (A. Guesmann, T. Latz, C. Granzow, C. Rotsch), україномовні журнали («Український фізичний журнал», «Вісник ЛНУ, серія Фізична», «Фізика конденсованих високомолекулярних систем»), дисертаційні праці (В. Вістовський, А. Пушак, Г. Стриганюк, П. Савчин); б) *художні* тексти XXI століття: англомовні (M. Albom, H. Fielding, J. Harries, S. King, J. Rowling); німецькомовні (A. Friedrich, K. Gier, F. Shätzing, P. Süskind); україномовні (Л. Дереш, О. Забужко, Ю. Покальчук, В. Шкляр).

Зіставлялися тексти наукового та художнього стилів, оскільки вони відрізняються стильовою контрастністю, а саме: наявністю образності у художньому стилі та її відсутністю у науковому, логічним викладом матеріалу в науковій літературі та емоційним висловленням думок, експресивним розвитком подій сюжету в художньому творі [4]. У випадку зіставлення стилів оперують поняттям *нульового стилю*, введеного В. І. Перебийніс, який є незалежним від решти аналізованих стилів, і з яким можна проводити зіставлення інших стилів [3, p. 18]. У цій статті текст нульового стилю не формувався, оскільки зіставлялися лише два стилі між собою. У таких випадках створення нульового стилю є недоцільним [3, p. 17].

Тестування запропонованої модифікованої функції Лавалетті проведено для текстів наукового та художнього стилів з метою визначення їх стильових особливостей. Ранговий розподіл слів для англо-, німецько- та

© Волошиновська І. А., 2013

україномовних наукових і художніх текстів є різним, а кількісні показники параметри *s* та *q* є відмінними. Параметр *s* визначає основний нахил стрімкості спаду ймовірності появи слова у тексті. Стрімкість спаду ймовірності появи слова виявилась меншою у наукової літературі у менших кількісних показниках параметра *s*, порівняно з художньою літературою. Комплексний аналіз англо-, німецько– та україномовних наукових та художніх текстів показав, що математичний параметр *s* відповідає за функціональний стиль.

Для зіставлюваних мов середнє значення параметра *s* збільшується у напрямку українська – німецька – англійська мови. Параметр *s* є найбільший для англомовних наукових текстів (*s=1.00*) та найменший – для україномовних наукових текстів (*s=0.92*). Ця ж тенденція щодо зменшення параметра s у напрямку англійська (*s=1.12*) – німецька (*s=1.08*) – українська (*s=0.97*) мови спостерігається і для художніх текстів великого обсягу. На рис. 1 та 2 представлено криві розподілу слів в англо-, німецько– та україномовних текстах наукової та художньої літератури, апроксимованих модифікованою функцією Лавалетті для загального масиву всіх аналізованих текстів для кожної з розглянутих мов.

Метод довірчих інтервалів використано, щоб оцінити статистичну значимість отриманих параметрів апроксимації. Для оцінки розкиду параметра s кожного автора використаємо межі $S_{середнє}$ у рамках 95% інтерквантильного інтервалу. Під 95% інтерквантильним інтервалом розуміють інтервал між квантиліями рівнів 0.975 та 0.025 розподілів частот. Він задається: $S_{середнє} - 2\sigma$, $S_{середнє} + 2\sigma$, де σ – стандартне відхилення.

Для кожної з досліджуваних мов визначено межі інтерквантильних інтервалів параметра s рангово-ймовірнісного розподілу слів для стильової атрибуції наукових і художніх текстів (табл. 1). Межі інтерквантильних інтервалів не перетинаються для англомовних наукових текстів [0.85 – 1.01] та художні текстів [1.04 – 1.12]. Отже, між текстами існує значима статистична різниця, і вони належать до різних функціональних стилів. Аналогічні результати отримано і для німецькомовних (наукові [0.86 – 0.94]; художні [0.97 – 1.13]) та україномовних (наукові [0.82 – 0.86]; художні [0.89 – 0.97] текстів.

Таблиця 1

Межі зміни параметра s для наукових та художніх текстів

тексти	англомовні	німецькомовні	україномовні
НАУКОВІ XXI ст.	[0.85,..., 1.01]	[0.86,..., 0.94]	[0.82,..., 0.86]
ХУДОЖНІ XXI ст.	[1.04,..., 1.12]	[0.97,..., 1.13]	[0.89,..., 0.97]

Отже, якщо параметр s будь-якого тексту відповідає значенню, яке вкладається в межі, характерні для наукового або художнього стилів у зіставлюваних мовах, то цей текст є або науковим, або художнім. Ці узагальнюючі дані значення параметра s для англо-, німецько та україномовних наукових та художніх текстів можна використовувати для стильової атрибуції текстів.

Проаналізовано рангово-частотні розподіли слів англо-, німецько– та україномовних наукових і художніх текстів. Зіставлення перших найчастіше вживаних 30 слів у досліджуваних мовах дозволило виявити:

1) 11 спільних для англо-, німецько- та україномовних наукових текстів найчастіше вживаних слів: i*n – in – в, also – auch – також, and – und – і (та), from – von – від, with – mit – з, as – als – як, is – ist – є, on – an (auf) – на, not – nicht – не, be – werden – бути, by (at) –bei – при*;

2) 13 спільних для англо-, німецько– та україномовних художніх текстів найчастіше вживаних слів: *and – und – і (та), I – Ich – я, he – er – він, was – war – було, in – in – в (у), it – das – це, you – du – ти, on – auf – на, she – sie – вона, said – sagte – казав, with – mit – з, but – aber – але, as – als – як*;

3) 6 спільних найчастіше вживаних слів для наукового та художнього текстів досліджуваних мов: *and, in, on, with, as – und, in, auf, als – і, в, на, з, як*.

Загальна тенденція для проаналізованих наукових англо-, німецько- та україномовних текстів проявляється у наявності серед перших 300 найчастіше вживаних слів загальнонаукових слів (*структура, метод, величина, система, параметр, результат*), дієслів мислення (*думати, вважати*) та пізнання (*вивчати, досліджувати, одержувати*), відсутності назв об'єктів дослідження (*хімічних речовин*).

У художньому тексті для трьох досліджуваних мов серед виділених перших 300 найчастіше вживаних слів переважають слова для означення частин тіла (наприклад, *рука, нога, очі*) та обставин часу (*день, ніч, рік*), іменники (*мати, батько, людина, Бог*), дієслова сприйняття (*бачити, дивитись, чути*).

Підсумовуючи все вище сказане, слід зазначити, що модифіковані формули, що забезпечують апроксимацію частотного розподілу слів у тексті, виявляють нові можливості у проведенні стильової атрибуції текстів. Запропонована модифікація формули Лавалетті $f(k; q; s; n)$ передбачає два параметри (*q* та *s*) для апроксимації рангово-ймовірнісного розподілу слів, які набувають характерних значень, залежно від стилю тексту – наукового або художнього. Показано, що для наукової літератури параметр *s* є меншим у порівнянні з параметром *s* художньої літератури.

Перспективами подальшого дослідження є: порівняння зміни значень апроксимаційних параметрів запропонованої модифікованої функції Лавалетті для одного наукового, або художнього тексту, який перекладений різними мовами; визначення та зіставлення меж зміни інтерквантильних інтервалів англо-, німецько- та україномовних текстів інших функціональних стилів; аналіз зміни кількісних показників параметра s залежно від століття написання текстів. Отже, такі комплексні філолого-математичні дослідження розкривають нові підходи щодо визначення функціонального стилю та є важливими для розв'язку задач інформаційного пошуку документів.

Література:

1. Волошиновська І. А. Модифікація функції розподілу Лавалетті як адаптація рангово-частотного закону Зіпфа для текстового корпусу природної мови / І. А. Волошиновська // Лінгвістичні студії : зб. наук. пр. – Донецьк : ДонНУ, 2008 а. – Вип. 16. – С. 334-339.

2. Орлов Ю. К. Модель частотной структуры лексики / Ю. К. Орлов // Исследования в области вычислительной лингвистики и лингвостатистики. – М. : МГУ, 1978. – С. 59-118.

3. Перебейнос В. И. Методы и уровни моделирования нулевого стиля / В. И. Перебейнос // Вопросы статистической стилистики / Отв. ред. Б. Н. Головин. – К. : Наукова думка, 1974. – С. 16-35.

4. Разинкина Н. М. Функциональная стилистика английского языка / Нина Марковна Разинкина. – М. : Высш. шк., 1989. – 182 с.

5. Тулдава Ю. Проблемы и методы квантитативно-системного исследования лексики / Юхан Тулдава. – Таллин : Валгус, Тартуский государственный Университет, 1987. – 204 с.

6. Kelih E. Graphemhäufigkeiten in Slawischen Sprachen: Stetige Modelle / E. Kelih // Glottometrics. – 2009. – Vol. 18. – P. 52-68.

7. Popescu Ioan-Iovitz. On a Zipf's law Extension to Impact Factors / Ioan-Iovitz Popescu // Glottometrics. – 2003. – Vol. 6. – P. 83-93.

8. Popescu I.-I. Zipf's law – another view / I.-I. Popescu, G. Altmann, R. Köhler // Quality and Quantity. – 2010. – Vol. 44. – P. 713-731/

9. Voloshynovska I. A. Characteristic Features of Rank-Probability Word Distribution in Scientific and Belletristic Literature / I. A. Voloshynovska // Journal of Quantitative Linguistics. – 2011 – Vol. 18 (3). – P. 274-289.

УДК 811.111'374

Гайволя О. Л.,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

СТРУКТУРА АНГЛІЙСЬКОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Стаття присвячена вивченню структурної організації англійських лексикографічних термінів-слів і термінів-словосполучень, виділено їх типи. Проаналізовано структуру багатокомпонентних термінологічних словосполучень. Виявлено найпродуктивніші типи та моделі лексикографічних термінів.

Ключові слова: *термін, термінологічне словосполучення, багатокомпонентний термін, структура, структурна модель, лексикографічна термінологія.*

Статья посвящена изучению структурной организации английских лексикографических терминов-слов и терминов-словосочетаний, выделены их типы. Проанализировано структуру многокомпонентных терминологических словосочетаний. Обнаружены наиболее продуктивные типы и модели лексикографических терминов.

Ключевые слова: *термин, терминологическое словосочетание, многокомпонентный термин, структура, структурная модель, лексикографическая терминология.*

The paper studies the structural organisation of the English lexicographic terms and terminological word combinations. Their types have been singled out. The structure of multicomponential terms have been analysed. The most productive types and models of lexicographic terms have been identified.

Key words: *term, terminological word combination, multicomponential term, structure, structural model, lexicographic terminology.*

Постановка проблеми та її значення. Будь-яка сфера людської діяльності включає понятійну базу і відповідну їй спеціальну предметну термінологію. Лексикографія – наукова дисципліна, яка вивчає всі мови світу та розглядає слово в усій сукупності його якостей. Оформлення лексикографії в окрему науку спричинило формування її термінології. Англійська терміносистема лексикографії постійно розвивається, її словниковий склад поповнюється новими лексичними одиницями, в основному, завдяки афіксації, складанню основ та синтаксичній деривації.

Актуальність дослідження зумовлена недостатнім вивченням і впорядкуванням англійської лексикографічної термінології та потребою представлення її у вигляді цілісного об'єкта, наділеного системними якостями.

Метою статті є вивчення структурних аспектів англійських однослівних термінів та термінологічних словосполучень лексикографії. **Завдання** зводяться до поділу термінологічного фонду цієї дисципліни на типи та вивчення їхніх структурних моделей.

Наукова новизна полягає у встановленні принципів побудови англійських лексикографічних термінів і виділення їх особливостей, що практично не досліджувалось дотепер.

Проблеми лексикографічної термінології вивчались російськими сомознавцями Канделакі Т. Л. [2], Алєксєєвою Л. М. [1], Самбуровою Г. Г. [4] Табанаковою В. Д. [4], Лейчиком В. М. [3] та відомими європейськими лексикографами Р. Р. К. Хартманном [6] та Г. Джеймсом [6], І. Бурхановим [5].

Матеріалом дослідження слугував корпус термінологічної лексики обсягом 1887 одиниць, відібраних методом суцільної вибірки з двох словників: Р. Р. К. Хартманна та Г. Джеймса «Словник лексикографії» та І. Бурханова «Лексикографія. Словник основних термінів».

Уже загальноприйнятим є визначення термінології – сукупність термінів певної сфери виробництва, діяльності, знання, що утворює особливий сектор лексики. На думку В. М. Лейчика «термінологія займає центральне місце, є семантичним ядром лексики мови науки, яка визнається функціональним різновидом літературної мови на сучасному етапі [3, с. 119]. Так як термінологія є підсистемою загальної лексико-семантичної системи мови, природно, що в ній виявляються всі структурні типи слів, способи номінації та семантичні процеси, які характерні лексиці взагалі. А специфіка будь-якої термінології проявляється в кількісному співвідношенні цих процесів залежно від виду науки чи техніки, історії її розвитку, а також типології певної національної мови [2, с. 56].

Не зважаючи на значний практичний доробок лексикографії, її термінологія мало вивчена. Лексикографія сформувалась як наука укладання словників і спочатку була прикладною сферою мовознавства. Отриманню статусу самостійної науки сприяли теоретичні дослідження лексикографічного характеру та формування її термінологічного апарату. У 1998 році англійські лексикографи Р. Р. К. Хартманн та Г. Джеймс видали «Словник лексикографії», який включив у себе майже 2000 термінологічних одиниць цієї предметної галузі та суміжних наук. У 1998 році вийшов з друку довідник лексикографічних термінів І. Бурханова «Лексикографія. Словник основних термінів». Автори включили в ці словники не лише терміни лексикографії, але й «спеціальні одиниці, які позначають поняття, що належать системі понять суміжних галузей і не мають специфіки цієї галузі, при цьому вони використовуються без зміни значення» [2, с. 7].

На думку Табанакової В. Д., наявність лексикографічних термінів підтверджує становлення лексикографії як науки. Теоретичне узагальнення всього багатства, яке накопичене практичною лексикографією, відбувається в лінгвістичних лексикологічних термінах, і в цьому значенні лексикографія – це галузь мовознавства. В той же час формується термінологічний апарат власне лексикографії. Загальноприйнятими стали, наприклад, такі терміни, як мікроструктура, макроструктура словника, метамова словника, ліва частина і права частина, словникове визначення, тип словника тощо [4, с. 72].

© Гайволя О. Л., 2013

Лексикографічна термінологія – сукупність термінів лексикографії, які відображають систему відповідних спеціальних понять. Вона була утворена внаслідок відмежування лексикографії від первинної предметної галузі – мовознавства, тому спорідненість термінологій лінгвістики та лексикографії є природною. Крім того, взаємодія лексикографії з лінгвістикою, лексикологією, термінологією і термінографією, семантикою, логікою, інформатикою, видавничою справою, корпусною лінгвістикою тощо відображається на розвитку та функціонуванні її термінології. Як і будь-яка інша відкрита міждисциплінарна наукова терміносистема, лексикографічна термінологія має інтегративний, комплексний характер і послуговується термінами суміжних наук. Посилення міждисциплінарних зв'язків призвело до того, що теоретична і прикладна лексикографія на сьогодні не можуть не використовувати терміни цих дисциплін.

Англійська лексикографічна термінологія представлена різними за своєю структурою одиницями. Дослідження структурних типів лексичних форм будь-якої терміносистеми дозволяє виділити два основних види спеціальних одиниць:

а) терміни-слова (однослівні, монолексемні терміни);

2) терміни-словосполучення (багатослівні терміни, полілексемні терміни).

Однослівні термінологічні одиниці складають відносно невеликий відсоток від загальної кількості проаналізованих спеціальних одиниць – 36,8% (694 одиниці). Але однослівні терміни служать для позначення понять, які є базовими, основними в цій сфері знання, і в середньому вони використовуються частіше, ніж полілексемні терміни.

Кількість термінів-словосполучень галузі, що досліджується перевищує кількість термінів-слів і складає 63,2 % (1193 одиниці).

В англійській лексикографічній термінології слова-терміни представлені:

– простими кореневими словами – 22 % (153 одиниці), наприклад, *word, term, slang, search, norm, form, data, base* тощо;

– термінами із складнішою структурою:

а) афіксальними (лексеми, які складаються з кореневої морфеми і афікса) – 69 %. Серед слів-термінів досліджуваної галузі виділено 479 афіксальних термінологічних одиниць – 253 утворених суфіксальним способом, 71 – префіксальним, та 155 – суфіксально-префіксальним (наприклад, *antidictionary, macrostructure, microstructure, decoding, encoding*). Найпоширенішими суфіксами у лексикографічній термінології є *-ation, – ment, -ing, -ence, -ary, -er, наприклад, authentication, abbreviation, arrangement, comment, blending, borrowing, sampling, equivalence, glossary, dictionary, tagger, speller* тощо. Найуживанішими префіксами серед вибраних термінів є запозичені (грецького чи латинського походження), наприклад, *sub-standard, sub-entry, sub-lemma, pseudo-synonym, quasi-synonym*;

б) складні слова, які у своєму складі мають не менше двох кореневих основ, наприклад, *cross-reference, entry-head, entry-line, keyword, headword, dictionary-making, lexicomputing*. Таких термінів виявлено 9 % (62 одиниці).

Як засвідчує матеріал дослідження, найпродуктивнішим способом словотвору в англійській лексикографічній термінології є утворення словосполучень. Залежно від кількості компонентів, терміни-словосполучення бувають:

1) двокомпонентні, наприклад, *active vocabulary, alphabetical dictionary, dead example, core vocabulary, dictionary component* тощо. Такі терміни переважають в термінології, що досліджується;

2) трикомпонентні, наприклад, *systematic dictionary research, language resource database, lemmatised word index;*

3) багатокомпонентні, наприклад, *dictionary for foreign language learners, Standard Generalized Mark-up Language.*

У дослідженій термінологічній підсистемі виявлено 1193 багатокомпонентних терміносполучень, серед них: 94,8 % (1131 одиниць) двокомпонентних термінів, 5 % (60 одиниць) – трикомпонентних, а відсоток багатокомпонентних (серед яких виявлено лише чотирикомпонентні терміносполучення) складає лише 0,2 (2 одиниці).

За структурою словосполучення серед двокомпонентних термінів можна виділити наступні лексико-граматичними категорії:

1. Тип Adj + N, наприклад, *direct entry, lexicographic parameter, open corpus, parallel texts, non-alphabetic arrangement, semantic label, terminological database, phrasal entry*;

2 Тип N1 + N2, наприклад, *academy dictionary, computer corpus, data collection, dictionary archive, dictionary entry, dictionary genre, frequency count*;

3. Тип P1/P2 + N, наприклад, *decoding dictionary, defining feature, spelling dictionary, confusing words, admitted term, written corpus, computerised dictionary, nested entry, standardised term*;

4. Тип N + Ving, наприклад, *acceptability rating, data gathering, machine indexing, lemma clustering, register making*;

5. Тип Adj + Ving, наприклад, *automatic indexing, lexicographical computing, diasystematic labeling, electronic publishing*;

6. Тип P1/P2 + Ving, наприклад, *devided indexing*;

Найчастотнішими і найпродуктивнішими структурними моделями серед двокомпонентних термінів є перший (618 одиниці) та другий типи (409 одиниць), кількість словосполучень третього типу – 100 одиниць, четвертий і п'ятий типи представлені по 14 одиниць, а шостий – лише 3. Крім того, було виявлено 35 прийменникових термінів-словосполучень галузі, що досліджується.

Серед трикомпонентних терміносполучень виділяємо наступні типи:

1. Тип Adj + N2 + N3, наприклад, *systematic dictionary research, lexical knowledgebase, inner access structure, continuous word list, discontinuous word list*;
2. Тип N1 + N2 + N3, наприклад, *time register label, language resource database, user needs analysis*;
3. Тип Adj1 + Adj2 + N, наприклад, *terminological lexical item, electronic bilingual dictionary*;
4. Тип N1 + Adj + N2, наприклад, *pocket electronic dictionary*;
5. Тип N1 + Ving + N2, наприклад, *dictionary buying guide*;
6. Тип Adj + N + Ving, наприклад, *natural language processing*;
7. Тип P1/P2 + P1/P2 + N, наприклад, *controlled difining vocabulary*;
8. Тип P1/P2 + N + N, наприклад, *lemmatized word index*.

Виявлено також 16 випадків прийменникових трикомпонентних терміносполучень, наприклад, *part of speech label, general theory of terminology, language for specific purposes* тощо.

Серед трикомпонентних термінів найбільшу продуктивність мають терміни першого та другого типу (17 і 8 одиниць відповідно), а також прийменникові терміносполучення (16 одиниць).

Лексикографічні багатокомпонентні терміни представлені лише 2 одиницями, які складаються з чотирьох компонентів: *dictionary for foreign language learners ma Standard Generalized Mark-up Language*.

Висновки. Термінологічна система лексикографії досі поповнюється лексичними одиницями на позначення нових понять і для уточнення вже існуючих. Структура англійських термінологічних одиниць галузі, що досліджується представлена простими кореневими словами, афіксальними та складними словами, а також різними типами терміносполучень. У лексикографічній термінології переважають терміни-словосполучення (63,2 %). Серед монолексемних термінів найпоширенішими є слова, утворені за допомогою афіксації (69 %), найпродуктивнішими серед терміносполучень є двокомпонентні (94,8 %). Кількість компонентів у лексикографічних словосполученнях коливається від двох до чотирьох.

Подальше дослідження передбачає вивчення семантичних особливостей термінів галузі, що досліджується.

Література:

1. Алексеева Л. М. Проблемы термина и терминообразования : учеб. пособие по спецкурсу / Л. М. Алексеева. – Пермь : Изд-во Пермск. гос. ун-та, 1998. – 120 с.

2 .Канделаки Т. Л. Вопросы моделирования систем знаний упорядоченных терминологий / Т. Л. Канделаки, Г. Г. Самбурова // Современные проблемы терминологии в науке и технике. – М. : Наука, 1969. – С. 7-8.

3. Лейчик В. М. Семантическая омонимия и многозначность в сфере терминов / В. М. Лейчик // Лексика и лексикография : науч. сб. – М. : Ин-т языкознания РАН, 1981. – С. 119.

4 .Табанакова В. Д. Научный статус современной лексикографии / В. Д. Табанакова. – Тюмень : Вестник Тюменского гос. ун-та. – 2000. – № 4. – С. 72.

5. Burkhanov I. Lexicography. A Dictionary of Basic Terminology / I. Burkhanov. – Rzeczów : Rzeczów Pedagogical University, 1998. – 285 p.

6. Hartmann R. R. K. Dictionary of Lexicography / R. R. K. Hartmann, G. James. – London and New York : Routledge, 2002. – 176 p.

УДК 821. 161.2:82'01Плужник

Гальчук О. В.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

РЕЦЕПЦІЯ ТРАДИЦІЙ СОФОКЛА В ПОЕЗІЇ ЗРІЛОГО НЕОРОМАНТИЗМУ (на матеріалі лірики Євгена Плужника)

У статті проаналізовані ліричні твори Євгена Плужника, імпліцитну інтертекстуальність яких формують мотиви трагедій Софокла. Осмислюючи класичну традицію крізь призму поетики експресіонізму, Плужник пропонує власний варіант неоромантичної інтерпретації античного тексту з переважанням умовно-асоціативного підходу, що дозволяє зосередити увагу не на вчинках прецедентних образів, а на «реакції» на них самого автора, соціуму й природи.

Ключові слова: *Євген Плужник, інтерпретація, рецепція, античність, інтертекстуальність.*

Статья посвящена проблеме интертекстуальности лирики Евгена Плужника, в частности его рецепции традиций Софокла. Особенностью авторской интерпретации классических мотивов является их прочтение в экспрессионистической стилистике. Рецепция Плужником античного текста воспринимается как некий вариант неоромантического толкования, в котором превалирует условно-ассоциативный подход, цель которого – выразить реакцию автора, социума и природы на историю прецедентного персонажа.

Ключевые слова: *Евген Плужник, интерпретация, рецепция, античность, интертекстуальность.*

The article is dedicated to the question of intertextuality in Eugen Pluzhnyk's lyrics, especially to his reception of Sophocles' traditions. The peculiarity of author's interpretation of classic motives is their reading in expressionistic stylistic. Pluzhyk's reception of the antique text is perceived as a neoromantic variant with conditional and association principles' prevalence, the purpose of which is to express the reaction of the author, society and nature on the case history of the precedent character.

Key words*: Eugen Plyzhnyk, interpretation, reception, antiquity, intertextuality.*

В українській літературі XX століття античність залишається тим прецедентним текстом, що зроджує численні звернення, інтерпретації і трансформації. Вважаємо, що ранньомодерністська традиція реципіювання класичних джерел набула в умовах 1920-1930-х років різних виявів – у символістському (П. Тичина, Д. Загул), неокласичному (київські неокласики, а в діаспорі – «пражани») і неоромантичному (О. Влизько, М. Бажан, Є. Плужник) дискурсах, у результаті чого сформувалися відповідні інтерпретаційні моделі української античності. Актуальність дослідження лірики Євгена Плужника з погляду засвоєння античного тексту зумовлена потребою системного аналізу всіх інтерпретаційних моделей у поезії доби зрілого модернізму й неоромантичної зокрема. Адже саме ця модель, на відміну від символістської і неокласичної, найбільше зазнала метаморфоз із боку авангардного поетичного експериментаторства, що «в полі часу обростало ліворадикальним ідеологічним сенсом і <…> зближувалося із соціалістичним рухом» [2, с. 221]. Це спричинило «розіп'ятість» представників неоромантизму між двома полюсами – деструктивізмом і експериментаторством авангарду та вихолощенням творчої ініціативи, не «освяченої» квазіестетикою соцреалізму, корекцією штампами так званої пролетарської літератури.

Мета статті – аналіз Плужникової рецепції мотивів, які кореспондують з античністю, зокрема з творчістю Софокла. Це один з аспектів проблеми «Євген Плужник і античність», що не була предметом спеціального вивчення. Щоправда, на окремі її моменти, зокрема перегук з поемою Гесіода «Труди і дні» вказувала Г. Токмань [5], а дотичність до традиції античної елегії відчитував у ліриці Плужника М. Кодак [1]. Дослідження діалогу Плужника з античним текстом дає змогу не тільки окреслити параметри його варіанта інтерпретаційної моделі, а й переконливіше аргументувати особливість його неоромантичної поетики, позначеної виразним експресіоністським акцентом.

Зміст імпліцитного засвоєння Плужником досвіду Софокла виявляється, на нашу думку, в опрацюванні поетом мотиву братовбивчої війни (український варіант Поліника та Етеокла), у «віталізації смерті» та у відтворенні трагічної ситуації принесення себе в жертву (умовно – мотив Антігони). Коли в романтичному дискурсі мотив братовбивства як один з традиційних зазвичай наснажувався біблійною історією Каїна та Авеля, то в неоромантичному він, закгуалізований подіями революцій і громадянської війни, ймовірно, більшою мірою орієнтований на античний варіант. Адже тоді «включаються» не лише психологічні й онтологічні мікротеми конфлікту двох психотипів і зродженого Зла, а й суспільно-політичні – в захиснику рідного міста Етеоклі й зрадникові Полінікові, котрий очолив війська «сімох проти Фів» у боротьбі за владу, не важко було впізнати розділених різними політичними силами й державними кордонами українців перших десятиліть XX ст. Крім того, міфічна ситуація прокляття Едіпом народжених від інцесту синів, що і спричинило їхню ворожнечу, відкриває широкий простір для алегоричних тлумачень проклятих матір'ю-Україною власних дітей. У Плужника (як і в прозі Ю. Яновського чи Г. Косинки) рецепція античного варіанту мотиву братовбивства збігалася зі спромогою експресіонізму передати відчайдушне відчуття соціальної відчуженості, самотності людини у ворожому світі з розірваними зв'язками (і насамперед з собі подібними), що з початку XX ст. перетворилися на постійних супутників мислячої особистості. Зауважимо, що в Плужника антична сюжетна фабула братовбивства скоригована християнським тлумаченням «брати» – усі нащадки Адама. На відміну від Ю. Яновського, який прозирає трагедію української нації в трагедії окремої родини, Плужник не називає ні імен, ні прізвищ. У цій безіменності (*«А хто з них винний, а хто з них правий! – / З-під однакових стріх!»* [3,

© Гальчук О. В., 2013

с. 127]) він вбачає тривожну тенденцію свого часу, перетворену на закон нового суспільства, за яким смерть окремої людини – трагедія, а загибель мільйонів – статистика.

Громадянська війна – найжорстокіша, бо по різні боки барикад опиняються друзі, сусіди, родичі. Саме таку ситуацію Гесіод, випереджуючи «Одкровення Івана Богослова», називав у «Трудах і днях» кінцем світу, за ознаку якого буде загальний розбрат: діти не зможуть порозумітися з батьками, батьки – з дітьми, ніхто не захоче годувати старих, рідні брати зненавидять один одного… Перегук з такими есхатологічними мотивами увиразнений у збірці Плужника «Дні», у підтексті якої можна певною мірою відчитати трансформацію Гесіодових «Трудів і днів»: у моделі світу Плужника, де порушений закон циклічності й втрачений зв'язок між поколіннями, залишається тільки усічений варіант «днів».

Л. Череватенко також відчитує есхатологічні мотиви в ліриці поета. Розмірковуючи, що таке громадянська війна, «побачена чи передбачена очима Плужника» він відзначає: «Це насамперед війна самогубча: син проти батька, батько проти сина. Що заховують оці вірші? Великий біль. Великий жаль: що не впізнали один одного, що не порозумілися, не навчилися одне одного шанувати» [6, с. 40]. Так поетом активізувався традиційний для західних і східних міфів мотив загибелі сина (батька) від руки не впізнаного ним сина (батька), пізніше різнобічно опрацьований у баладах. Та коли в міфічних структурах смерть через невпізнання трактувалася як покарання за пиху й зверхність («гібрид») або як символічне наступництво поколінь «володар» – «спадкоємець», то Плужник у таких сюжетах проставляє виразний етичний акцент – це трагедія нації і часу, не природна, а насильницька зміна поколінь.

Розгортаючи експресіоністично наснажену тему життя як катастрофи, поет залучає образи семантичного поля «не-життя» (*«розстріл», «труп», «кров», «біль», «гостренька куля», «приклад», «до стінки»* та ін.). Ці образи імплікують так звану віталізацію смерті, художню версію якої знаходимо вже в Софокловому «Едіпі в Колоні». Потужно релігійно вона озвучується в Ґете у сцені смерті Фауста, а, починаючи зі Стефаникового «Скону», – страхітливо-вражаюче в експресіоністів. Вплив їхньої концепції на оприявлення теми болю і страждання як закономірних проявів життя засвідчує повноту буття в умовах вічної плинності часу, не знищує людину, а відроджує її, змушуючи повернутись до своєї природної сутності. Звідси спокійне й гідне ставлення до смерті, віталізація якої відбувається як момент душевної напруги, подолання життєвого зламу. Смерть, як і біль, може стати ситуацією оновлення людини, у Плужника зазвичай це пов'язано з автопророкуваннями: *«Відбулось. Мета моя далека, / Я такої смерті не боюсь! – / Зійде кров, немов всесвітня Мекка, / Для твоїх майбутніх синіх блуз!»* [3, с. 126] або *«– Це нічого, що я мов гній – / Під посіви твої нові! / – Бо ось вірю: зросту колись. – / І до когось вітрами: – Жни!»* [3, с. 164].

Смерть виступає й символом визволення духу з в'язниці тіла, як, приміром, у вірші «Мабуть дуже йому боліло»: *«Дуже просто. Гостренька куля / Заступила йому далечінь. / – Серце днями собі намуляв, – / Спочинь!»* [3, с. 131].

Логічним видається в таких текстах певний антиестетичний пафос, що формує, за термінологією експресіоністів, «поетику крику». Для посилення трагічності образу нерідко вживаються натуралістичні елементи, вчувається «хвала потворному» як далекий відгук античної традиції низьких жанрів, зокрема римського роману. Та коли в античних текстах, приміром, у романах Апулея, Петронія, натуралізм образів був спрямований відтворити атмосферу життя і побуту римського плебсу, то в експресіоністів – через образи «катастрофи» тіла транслювалася ідея зруйнованого, спотвореного світу. Залучаючи тілесно-анатомічні образи на зразок *«Довго, довго йому круки / Випивали світло з очей»* [3, с. 132], *«Невеличка дірка поміж ребер…»* [3, с. 135], *«На неголенім обличчі гострі / Волоски…»* [3, с. 126], *«Дотягнусь, пурну – і буде тихо!»* [3, с. 140], *«А на снігу з чиєїсь ранки / Кров візерунки заплела»* [3, с. 148] та ін., Плужник вдається до анімізації смерті як до одного з найсуттєвіших показників експресіоністичної поетики.

Поет не раз акцентує на вікові ліричних героїв, чиє життя обірвали кулі (*«А він молодий-молодий… / неголений пух на обличчі. / Ще вчора до школи ходив… / Ще, мабуть, кохати не вивчив…»* [3, с. 129], *«Був це хлопчик лагідний і тихий»* [3, с. 133], *«А він був молодий такий! Цілував, мабуть, гаряче…»* [3, с. 132]), викристалізовуючи ще одну грань національної трагедії – сирітство батьків як ще одного доказу деформації циклічності. Драматизм образу батька, що пережив загиблого за далеке майбутнє сина, поглиблює мікромотив неоціненої жертви. У вірші «Ні словечка йому не сказав старий…» протиставлення коловороту буденних клопотів – порушеної природної зміни поколінь підкреслено антиномією «вогонь (діяльність, запал) – бур'ян (марнота)»:

Його життя коловорот буденності
До товару… По воду…
А день за днем…
Знов подвір'я взялося травою…
Серце, серце! З твоїм вогнем –
У бур'ян головою! [3, с. 138].

У такому «коловороті» поет бачить не поступ, а спричинений перерваним зв'язком між генераціями регрес. Ця ж думка звучить і в творі «Там, де полягли вони за волю». На відміну від жертви Софоклової Антігони, смерть якої в ім'я виконання «божественних» законів трагічний хор уславлює як подвиг, по загибелі тих, хто *«полягли за волю, / Буряки тепер на цукроварні»* [3, с. 139]. В іншому вірші «Поїм, посплю…» в круговерті буденності (*«Поїм, посплю… Щасливий ніби»* [3, с. 144]) герой бачить зраду великих мрій, адже очікувана «святковість» нових днів, сплачена величезними жертвами, не настала. Грандіозна мета світової гармонії й оновлення зводиться до прозаїчної побутової деталі *«Роздобув собі штани нові»*. І раптом на тлі авторського варіанту «космічного песимізму» контрастне *«Через віщо серце ніби віхоть / У чужій невимитій руці?»* [3, с. 144] як вияв глибини трагічного світовідчуття поета-неоромантика, що у *«вік велетнів»* називає себе втомленим *«найменшим із синів»*.

Із темою жертовності так чи так пов'язана й проблема свободи вибору, що порушувалася і в драмах Софокла. Трагік (який, за переказами Аристотеля, стверджував, що зображував людьми такими, якими вони мають бути) заклав моральну основу оцінювання вчинків своїх персонажів, відшуковуючи, по суті, вимір їхньої ідеальної людяності. Не випадково трагічний хор, супроводжуючи Антігону на страту, проголошує: «Дивних багато в світі див, / Найдивніше із них – людина» [4, с. 137]. Свідомий вибір між одвічними, хоча й «неписаними» законами людського співжиття, за вірність яким її чекає смерть, і безтурботним життям царевої невістки підносить Антігону до того найвищого морального рівня, якого може сягнути людина за життя. Так смерть перетворюється на наповнене вищим змістом істинне «життя» Антігони. У «Днях» Плужника софоклівська модель переосмислюється з двох позицій. З одного боку, поет погоджується, що принесення себе в жертву революції – справді велична трагічна ситуація, але за умови, що цей акт відбувається вільно, за внутрішнім моральним велінням людини. З другого боку, Плужник описує трагедію громадянської війни як невідворотну, бо спровоковану аморальністю людства, яке проміняло одвічні моральні орієнтири на примарні ідеологічні.

Отже, позачасові міфічні структури як своєрідні точки опертя давньої людини, в яких вона знаходила «зв'язок і мету» свого існування й буття світу, у Плужника, як і загалом у митців новітньої епохи, виступають «лакмусом», за допомогою якого автор перевіряє реалії свого часу з погляду вічності. У їх осмисленні переважає умовно-асоціативний підхід, що дозволяє зосередити увагу не так на діях (вчинках) прецедентних образів, як на «реакції» на них самого автора, соціуму й природи.

Модель античної культури виявилася для Плужника саме тим архетипом, який здатен охопити внутрішній драматизм, трагізм, суперечливість і динаміку окремих образів у рамках конкретної історичної епохи перших десятиліть ХХ ст. Тому поет не обмежився «чистою» моделлю міфу, а прив'язав його до своїх реалій. І хоча в Плужника немає конкретного твору з експліцитною античністю, можна припустити, що в його ліриці оприявлюється авторський «заземлений» трагічний міф, у якому органічно поєднані найархаїчніші пласти культури з власним внутрішнім світом і світом сучасної йому людини, де міфічні структури покликані своїм універсальним змістом поглибити філософське підґрунтя його поетичного космосу.

Аналіз рецепції Плужником традицій Софокла накреслює перспективу комплексного дослідження інтертекстуальності лірики українського поета, сформованої античним текстом, як вияву неоромантичної інтерпретаційної моделі. Особливо зважаючи на те, що, з огляду на панівне становище соцреалізму – стилю тоталітарно-комуністичної системи, ця модель після істотного спрощення і спотворення виявиться єдиною існуючою та ідеологічно прийнятною в українській радянській літературі практично до 80-х років ХХ ст. (хоча відродити інші варіанти інтерпретацій та повернути істинність змістові й формі неоромантичній вдалося на короткий час шістдесятникам).

Література:

1. Кодак М. Огром Євгена Плужника-поета [монографія] / М. Кодак. – Луцьк : Твердиня, 2009. – 192 с.

2. Моренець В. П. Національні шляхи поетичного модерну першої половини ХХ ст. : Україна і Польща [монографія] / В. Моренець. – К. : Основи, 2002. – 327 с.

3. Плужник Є. Поезії / Плужник Євген Павлович / Укл., вступ стаття і прим. Л. Череватенка. – К. : Рад. письменник, 1988. – 415 с. (Б-ка поета).

4. Софокл. Антігона / Софокл [пер. з давнього. А. Содомори та Бориса Тена] // Софокл. Трагедії / Передм. А. Білецького. – К. : Дніпро, 1989. – С. 125-171.

5. Токмань Г. Жар думок. Лірика Євгена Плужника як художньо-філософський феномен [монографія] / Ганна Токмань. – К. : Академія, 2013. – 224 с.

6. Череватенко Л. Все, чим душа боліла [передм.] / Л. Череватенко // Плужник Є. Поезії. – К. : Рад. письменник, 1988. – С. 5-100.

УДК 81'373.611

Гардецька Р. П.,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

АНАЛІЗ РІВНЯ ПРОДУКТИВНОСТІ СУФІКСАЛЬНИХ ЗМЕНШУВАЛЬНИХ У РОМАНСЬКИХ МОВАХ

У статті розглядається питання про втрату продуктивності демінутивних похідних у французькій мові на повну противагу іншим романським мовам. Приділяється особлива увага використанню демінутивних морфем в іспанській мові, де вони мають вагомий узус, тоді як французькі зменшувальні є достатньо лексикалізованими і майже втратили свою продуктивність.

Ключові слова: *демінутиви, аналітичні звороти, креативні елементи, лексикалізація, продуктивність.*

В статье рассматривается вопрос об утере производительности деминутивних производных во французском языке на полную противоположность другим романским языкам. Уделяется особое внимание использованию деминутивних морфем в испанском языке, они имеют весомый узус, тогда как французские уменьшительные являются достаточно лексикализованными и почти утратили свою производительность.

Ключевые слова: *деминутивы, аналитические обороты, креативные элементы, лексикализация, производительность.*

This paper considers the subject of the vitality of diminutives in French, lower than in other Romance languages. They pay special attention to the use of this morpheme in Spanish, where it does have a higher frequency. The diminutive in French would be lexicalised and therefore it would have lost it vitality.

Keywords: *diminutives, analytical constructions, creative elements, lexicalization, productivity.*

У лінгвістиці досить часто відзначається той факт, що демінутивні утворення у французькій мові мають дуже низьку продуктивність у порівнянні з усіма іншими романськими мовами [3, с. 11].

В дійсності там, де в іспанській мові значною мірою використовуються афіксальні зменшувані, у французькій мові віддається перевага аналітичним зворотам з прикметником *petit* із збереженням демінутивних морфем майже у лексикалізованому стані. Звісно, що у той час як деякі суфікси на зразок *-ette* все ще можна використати креативно, то кількість спонтанних утворень, які дає такий демінутив є дуже лімітована.

Французька мова є резистентною до демінутивів. У переважній більшості випадків вживають *une petite maison, а не une maisonnette, un petit livre,* а не *un livret*. У цих прикладах спостерігається лексикалізація: *le livret* не є книгою маленького розміру, а невеликий реєстр, де занотовують досить точну інформацію *livret de famille, livret scolaire, livret d'épargne*. У традиційних казках *Petit Jean* є більш часто вживаним ніж *Jeannot*. В результаті *-et* у слові *livret* не виступає більше в ролі демінутивної грамеми, а являється деривацією лексичною морфемою, що дозволяє утворити нове слово.

Опираючись на вчення Асельрота, Журавський доводить, що «*petit* (…) граматикалізується до демінутивного маркера, тоді як демінутиви на *-et(te)* майже зникають» [4, с. 569].

Слід відзначити, що демінутив може призвести до утворень, які модифікують майже всі частини мови в романських мовах, окрім французької. Наприклад, іменники – ісп. *tarrito de fresa, mujercita, Lolita*; прикметники – порт. *uma rapariga bonitinha*, італ. *poverina, Goldoni, Gli amori di Zelinda e Lindoro*. Здрібнілості зазнають прислівники та займенники:

у португальській –

Basta ouvir as protestas que eles murmuram, ***baixhino****, entre si e Deus…*
(Machado de Assis, Letra vencida)

в іспанській –

«Hacemos viajes ***rapidito****», refieren los avisos colocados con spray*
(El Universal)
«Con los potes de leche eran baratos, ***todito****»*
«Primero he aprendido piano, mi profesor en Potosí me ha enseñado,
luego he aprendido acordeón, después guitarra, después charango, mandolina, y
ahora toco ***estito****»* *(Los Tiempos)*

В іспанській мові демінутиви в однаковій мірі можуть модифікувати такі частини мови, як вигук та дієприслівник, наприклад:¡Hasta lueguito!, andandito, paseandito, callandito.

У будь-якому випадку, з чисто кількісної точки зору, продуктивність суфіксальних зменшувальних у французькій мові майже нульова в порівнянні з іспанською, португальською чи італійською. Такий феномен привертає більше уваги ще й з точки зору діахронії: вживання демінутивних похідних практично відсутнє у французькій мові епохи Класицизму. Проте демінутивний узус в епоху Відродження у Франції такий самий як і в Іспанії. У творах Ронсара чи іншого поета того часу, ми знайдемо багато зменшуваних, від *nymphettes* до *mignonnettes,* що досить часто вживались. На думку Асельрота перфектною є та мова, яка володіє більшою кількістю засобів експресивності і він же висловлює думку про граматика Енрі Ет'єна, характеризуючи його як «зовсім сп'янілого від лінгвістичного шовінізму», адже останній «не зовсім перебільшує, коли стверджує, що французька мова є на одному рівні з італійською, а то й на клас вище від неї; що стосується демінутивів, то вони є лише одними з *mignardises* його рідної мови» [2, с. 213-214]. Згадані факти викликають великий подив, що в епоху Класицизму зменшувані раптово зникають. Мова, в якій спостерігається екстремальна присутність демінутивних утворень переходить у стан, де вони майже відсутні. У мові письменників таких

© Гардецька Р. П., 2013

як Мольєр (17 ст.) та Мариво (18 ст.), які іноді імітували сільський стиль, вживання демінутивів є оказійним. Постає питання про те, у чому причина якщо не повного зникнення, то принаймі, значного зменшення продуктивності демінутивних суфіксів в епоху Класицизму. У той час, коли в інших романських мовах демінутивний узус продовжує займати вагомі позиції, французька мова навпаки втрачає цю морфему. Ми висуваємо кілька варіантів пояснення такого мовного процесу. По-перше, необхідно з'ясувати історично зумовлені причини зникнення демінутивів саме в епоху классицизму. Насправді, це зникнення, на наш погляд, є наслідком логічної парадигми, яка превалювала на той час у Франції серед граматиків і які наполягали на тому, аби французька мова стала дзеркалом людської свідомості, мовою логіки, що відображає порядок думки та мовою науки завдяки її досконалості. Опираючись на таку концепцію, якій вторили численні лінгвісти того часу, що мали вагомий вплив на письменників, можна імплікувати, що демінутиви як наближено емоційні морфеми протирічать «науковому» характеру французької мови. Даний аргумент є більш вагомим, ніж це здається на перший погляд, оскільки граматики цього періоду досить широко відображали певний стан мислення і насправді може слугувати елементом пояснення втрати демінутивної продуктивності у французькій мові. Якщо врахувати, що на той час саме література переважала в освіті, можна уявити якими могли би бути наслідки.

Окрім цього, ми бачимо інший елемент пояснення втрати продуктивності французьких зменшуваних: французька мова є в основному аналітичною мовою, де ступінь аналітичності значно вищий ніж в іспанській, італійській та португальській мовах і використання демінутивів досить обмеженим (*petit* має здатність замінювати демінутиви). Звідси випливає, що інші романські мови є менш аналітичними ніж французька, тобто вони залишаються мовами, які значною мірою належать до класу синтетичних мов.

Якщо ми поставимо за мету довести, що французька мова по всій вірогідності є більш аналітичною мовою, то у той же час, ми також побачимо одну з можливих причин високої продуктивності демінутивного узусу в інших романських мовах. Існує ряд факторів, що вказують на синтетичність інших романських мов (загалом для порівняння будемо використовувати іспанську мову). Ось деякі з них:

a) Явище енклітики особи в дієслові. У романських мовах особа виражається синтетичним способом у формі певних дієслівних закінчень, автономних від особових займенників, наприклад: ісп. *trabajo – trabajas – trabaja…*, італ. *cerco – cerchi – cerca…*, порт. *falho – falhas – falha…* Французька мова передбачає обов'язкове вживання окремих особових займенників: *je mange – tu manges – il mange* і т.д. В іспанській, італійській чи португальській мовах вони вживаються у випадках емфази чи при необхідності уникнути двозначності мови.

b) Система часів французької мови вирізняється з поміж інших романських мов. Там, де французи семіологічно не розрізняють таких часових форм як *les subjonctifs présent, futur et passé* (принаймні усно), португальці, а частково й іспанці їх розрізняють. Аналогічним чином, коли в загальному французи вже не вирізняють доконаного виду (*l'aspect accompli*), іспанці використовують *le prétérit et le passé composé*. Наприклад, ісп. *Ayer hablé con Lola; франц. J'ai parlé hier avec Lola*.

c) В іспанській та інших романських мовах використовується інфінітив для позначення певної дії, наприклад : *El* ***haber hablado*** *con ella me complació*, тоді як французькою це речення – ***Le fait d****'avoir parlé avec elle m'a fait plaisir*. Звороти, схожі з цієї точки зору, існують в італійській та португальській мовах, а також у так званому *le moyen français* існує можливість використовувати субстантивовані інфінітиви.

d) Іспанці використовують деривaційні прикметники набагато більше, ніж французи. Наведемо кілька прикладів: *noticiero – d'information* (у французькій мові використовується прикметникова синтагма з приймeнником); *casadero – qui a l'âge de se marier; callejero – de la ru; novelístico – du roman*, і т.д.

e) В іспанській мові так само набагато більше, ніж у французькій використовуються складні прикметники: *barbirrubio – à la barbe blonde* (те ж саме щодо ісп. *barbirrojo* чи *barbirrucio*); *boquiancho – qui a la bouche large, boquiabierto – qui a la bouche ouverte* чи *boquiangosto – qui a la bouche étroite*; *pelirrojo – aux cheveux roux, pelirrubio – aux cheveux blonds*. Можна знайти ще багато ідентичних прикладів в інших романських мовах [1; с. 46]. В італійській мові наступні прикметники є навіть досить креативними: *manimozza – amputée d'une main, capellirossu – aux cheveux roux*. Близькими до лексикалізації є такі приклади: *pettirossu – le rouge-gorge або capinera – la mésange à tête noire*.

f) В іспанській мові для вираження різноманітних ідей існує численний ряд суфіксів. Так, наприклад, суфікс *-azo* у французькій мові має смислову відповідність *coup de*: *pepinazo – le pétard, puñetazo – coup de poing, pucherazo – coup de marmite, codazo – coup de coude, vistazo – coup d'oeil* та інше. У такому ж сенсі використовується в іспанській мові суфікс *-ado*, наприклад: *colmillada – coup de dent, agarrada – prise de bec, ojeada – coup d'oeil*.

Отже, наведені приклади є вагомим підтвердженням того, що іспанська та інші романські мови є більш синтетичними, ніж французька. Не викликає подиву той факт, що демінутив, будучи синтетичним елементом втратив свою продуктивність у сучасній французькій мові на відміну від інших романських мов і залишається, по суті, у лексикалізованій формі (за винятком *-et(te)*, якому частково ще іноді властива певна креативність).

Література:

1. Dalbera-Stefanaggi, Marie-José (2002): La langue corse. – Paris : PUF.

2. Hasselrot, Bengt (1957): Études sur la formation diminutive dans les langues romanes. Uppsala : Acta Universitatis Upsaliensis.

3. Hasselrot, Bengt (1972): Étude sur la vitalité de la formation diminutive
française au XXe siècle. – Uppsala : Acta Universitatis Upsaliensis.

4. Jurafsky, D. 1996. «Universal Tendencies in the Semantics of the Diminutive». – Language : Journal of the Linguistic Society of America 72 (3). 533-578.

5. Rat M. Dictionnaire des locutions françaises. – P. : Librairie Larousse, 1957.

УДК 81.271=111

Герцовська Н. О., Беца К. А.,
Мукачівський державний університет, м. Мукачів

АНГЛІЙСЬКИЙ МОВЛЕННЄВИЙ ЕТИКЕТ: КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто англійський мовленнєвий етикет, а саме його комунікативно-прагматичний аспект. Досліджено особливості відтворення етикетних форм англійських питальних речень. Визначено принципи реалізації ввічливості та коректності за допомогою модальних дієслів, майбутнього часу дієслова, розповідні та розділові запитання, прямі питання та наказові питальні речення.

Ключові слова: *мовленнєвий етикет, комунікативна ситуація, ввічливість, коректність.*

В статье рассмотрен английский речевой этикет, а именно его коммуникативно-прагматический аспект. Исследованы особенности воспроизведения этикетных форм английских вопросительных предложений. Определены принципы реализации вежливости и корректности с помощью модальных глаголов, будущего времени глагола, а также повествовательные и разделительные вопросы, прямые вопросы и вопросительно-приказательные предложения.

Ключевые слова: *речевой этикет, коммуникативная ситуация, вежливость, корректность.*

The article deals with the English speech etiquette, namely with its communicative and pragmatic aspects. The peculiarities of reproduction of etiquette forms of the English interrogative sentences have been investigated. The realization of principles of politeness and correctness using modal verbs, the future tense forms of the verbs; disjunctive, narrative, direct questions and interrogative imperative sentences has been defined.

Key words: *speech etiquette, communicative situation, politeness, correctness.*

Гідна поведінка людини цінувалася ще в античному суспільстві. Однак греки вважали, що людина може поводитися добре лише тоді, коли вона має певні моральні якості, гармонію «духу та тіла» (за Платоном), зовнішнього та внутрішнього. Проте зовнішня поведінка людини, що відповідає моральним нормам та правилам доброго тону, тільки тоді набуває особистісного смислу, якщо в основі її лежать моральні мотиви. Пристойна поведінка – це, насамперед, результат осмисленого ставлення до власних вчинків, відповідальності за їх наслідки [5, с. 34-37]. Не випадково видатні гуманісти минулого про гідну поведінку говорили так: «Хороші манери складаються з дрібних самопожертв» (Р. Емерсон); «Поведінка – це дзеркало, в якому кожен показує свій образ» (Й.-В. Гете); «Спілкуючись з людьми, думай не про свою користь, а про користь того, з ким спілкуєшся, і не про те, як ти будеш судити про нього, а як він буде судити про тебе» (Л. Толстой). Культура поведінки – це складова частина культури людини, вона виступає зовнішнім проявом духовного багатства особистості та її внутрішнього світу.

Окремо виділяють культуру мови (мовленнєвий етикет) – це система вимог, регламентацій стосовно вживання мови в мовленнєвій діяльності (усній чи писемній). Культурою мови називають дотримання усталених мовних норм усної і писемної літературної мови, а також свідоме, цілеспрямоване, майстерне використання мовно-виражальних засобів, залежно від мети й обставин спілкування. Вважається, що мовленнєвий етикет є однією з найважливіших характеристик поведінки людини. Адже без знання прийнятих у суспільстві форм етикету, без вербальних форм вираження ввічливих стосунків між людьми, індивід не може ефективно, з користю для себе і оточуючих здійснювати процес спілкування.

Отже, мовленнєвий етикет маючи довгу історію, залишається актуальним предметом дослідження багатьох дисциплін.

Крім того, мовленнєвий етикет як важливий та цікавий феномен досліджується різними лінгвістичними дисциплінами. На нього звертають свою увагу культура мови, стилістика, соціолінгвістика. Проте під час дослідження явищ мовленнєвого етикету звертаються до двох основних аспектів: соціолінгвістичного і стилістичного [4, с. 20].

Соціолінгвістика цікавиться соціальною стороною мовленнєвого етикету. За допомогою мовленнєвого етикету відбувається соціальний вплив комунікантів один на одного, що характерно для спілкування взагалі, а в мовленнєвому етикеті виявляється особливо яскраво. Соціальна диференціація носіїв мови, їх постійний соціальний статус і змінні соціальні ролі диктують добір одиниць і, як наслідок, закріпленість за групами носіїв стилістично маркованих формул тощо [6, с. 16-21].

З точки зору ж стилістики мовленнєвий етикет – це явище надстильове, не прекріплене до жодного стилю. Можна говорити лише про більшу чи меншу міру його вияву у тому чи іншому стилі. Наприклад, найтиповішою формою вияву мовленнєвого етикету є усне контактне спонтанне діалогічне мовлення, і ці ознаки наближають мовленнєвий етикет до розмовного мовлення. Проте мовленнєвий етикет не належить до розмовного мовлення, а тим більше до розмовного стилю (хоча найбільш повно мовленнєвий етикет виражається саме в усному розмовному мовленні).

Дослідження етикетної лексики в сучасній лінгвістиці перш за все опирається на праці професора М. П. Фабіан, в котрих поруч з англійським мовленнєвим етикетом досліджується також український та угорський [7].

Таким чином, актуальність дослідження визначається підвищеним інтересом дослідників до поняття мовленнєвого етикету. З точки зору лінгвістики недостатньо розкритим залишається комунікативно-прагматичний аспект мовленнєвого етикету. Новизна статті полягає саме у визначенні особливостей відтворення етикетних форм англійських питальних речень, що може допомогти у навчанні учнів та студентів розмовної практики з англійської мови.

© Герцовська Н. О., Беца К. А., 2013

В різних англомовних комунікативних ситуаціях, та відповідно, в різних питальних реченнях по-різному реалізується принцип ввічливості, який є вагомою складовою англійського мовленнєвого етикету [1, с. 75].

Принцип ввічливості в питальному реченні обумовлюється, перш за все, можливістю мовця брати на себе ініціативу і такти чином, немовби, контролювати дії слухача. У деяких випадках некоректно поставлене запитання може поставити адресата у незручне становище, вихід з якого іноді важко знайти. Питання ввічливості або коректності у англійському мовленнєвому етикеті стосується головним чином тематичного змісту розмови взагалі та питального акту зокрема. Не менш важливим є вибір питальної форми у комунікативному контексті. В цьому випадку необхідно враховувати прагматичний потенціал різних типів питальних висловлювань, котрий є наслідком їх граматичної семантики. У цьому відношенні найменш ввічливими є наказові питальні речння, такі як: *Tell me!, I want you to tell me!*. Іноді таку категоричність можна пом'якшити за рахунок конструкцій типу *Can/Could you tell/give/help me…?*; такі висловлювання розглядаються як ввічливі способи отримання інформації, зокрема під час спілкування незнайомих або малознайомих людей .

Прямі питання, так як і наказові питальні речення, спонукають слухача до відповідної реакції. До того ж серед прямих питань особливе місце посідають заперечно-питальні речення. Таким чином, зазвичай, очікується позитивна реакція з боку слухача, наприклад, *You know that I'm right?*

Достатньо поширеною формою вираження питального мовного акту є розділове питання, яке структурно складається з двох частин, де в першій подається думка мовця про деяке положення справ, а у другій – апеляція до слухача, яка закликає його виявити своє відношення до міркування, яке було висловлене у першій частині. Зазначимо, що під час використання таких питань, важливу роль відіграє тон мовця, наприклад, *You know that I'm right, don't you?* [3, с. 62-63].

Ефективним способом реалізації принципу ввічливості виступає також передача комунікативного наміру у вигляді прохання його здійснити. Структурно таке прохання можна передати за допомогою окремого висловлювання, частини висловлювання та навіть складного речення.

Звичайне розповідне речення виглядатиме не так різко, якщо його подати у питальній формі; можна порівняти: *It would be better for you to go. Wouldn't it be better for you to go?*

Англійські модальні дієслова *would, could, might* також пом'якшують питання, прохання та припущення англійської мови. Питання з *Shall I/we* використовуються для того, щоб ввічливо запитати про вказівки та прийняті рішення, запропонувати поміч, припустити що-небудь, наприклад: *What shall I do to help you?*

У ввічливих питаннях, проханнях, та навіть наказах часто використовуються формули: *Will you…?, Would like… (+ infinitive)?, If you would like…?, Would you mind…?, Do you mind…?*

За допомогою майбутнього часу в англійській мові можна коректно дізнатися про плани інших людей [2, с. 12-14] .

Британці часто розпочинають ввічливу розмову питаннями про погоду. Для українців це не є таким розповсюдженим. Натомість, для української мови типовішим є використання інтонації для підкреслення ввічливості та коректності.

Таким чином, можна зробити висновок, що різноманітні питальні речення англійської мови є джерелом англійського мовленнєвого етикету, оскільки саме в таких питальних актах реалізується принцип ввічливості та коректності. Ввічливі форми прохань, питань та навіть наказів, залежно від комунікативної ситуації, можуть містити модальні дієслова, майбутній час дієслова, розповідні та розділові запитання, прямі питання та наказові питальні речення.

Мовна культура особистості є надійною опорою у вираженні думки, передачі людських почуттів. Володіння нормами мовленнєвого етикету будь-якої мови – це свідчення рівня освіченості людини, його культури. Рівень мовленнєвого етикету засвідчує розвиток інтелекту та високої загальної культури особистості.

Перспективою подальших досліджень вважаємо виявлення сленгових особливостей етикетної лексики англійської мови.

Література:

1. Жанэ Д. К. Социальный подтекст языкового общения / Д. К. Жанэ // Образные и экспрессивные средства языка (английского, немецкого, французского). – Ростов–на –Дону : РГПИ. – 1986. – С. 75-80.

2. Левицкая Т. Почему нужны грамматические трансформации при переводе? / Т. Левицкая, А. Фитерман // Тетради переводчика. – М., 1971. – Вып. 8. – С. 12-22.

3. Малюга Е. Н. Функционально-прагматические аспекты английских вопросительных предложений / Е. Н. Малюга. – М. : Макс Пресс, 2001. – 294 с.

4. Манакін В. М. Контрастивна лексикологія і національна – мовна картина світу / В. М. Манакін // Матеріали Всеукр. конф. «Проблеми зіставної семантики». – К. : КДЛУ. – 1995. – С. 20-22.

5. Пінчук О. Ф. Мова, людина, нація / О. Ф. Пінчук // Актуальні проблеми соціолінгвістики. – К. : НМК ВО. – 1992. – С. 34-37.

6. Сахарчук Л. І. Соціальний аспект мовної діяльності / Л. І. Сахарчук // Актуальні проблеми соціолінгвістики. – К. : НМК ВО. – 1992. – С. 16-21.

7. Фабіан М. П. Етикетна лексика в українській, англійській та угорській мові : [монографія] / Мирослава Петрівна Фабіан. – Ужгород : Інформаційно-видавниче агентство «ІВА», 1998. – 255 с.

УДК : 81'255.2.6

Голтвяниця Н. Ю.,
Запорізький національний технічний університет, м. Запоріжжя

ТЕРМІНИ З ПРЕФІКСАМИ З СЕМОЮ ПОРІВНЯННЯ ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД

Статтю присвячено розгляду функціонування префіксів з семою порівняння та способів їх відтворення у французькій, англійській, українській та російській мовах у галузі металознавства. Встановлено, що при введенні термінів з латинськими й грецькими префіксами з семою порівняння до української та російської терміносистем, перевага все ж таки надається транслітерації і калькуванню.

Ключові слова: *порівняння, префікси, металознавство.*

Статья посвящена рассмотрению функционирования приставок с семой сравнения и способов их реализации во французском, английском, украинском и русском языках в сфере металловедения. Установлено, что при введении терминов с латинскими и греческими формантами в украинскую и русскую терминосистемы, предпочтение отдаётся транслитерации и калькированию.

Ключевые слова: *сравнение, приставки, металловедение.*

The article touches upon the comparative prefixes in French, English, Ukrainian and Russian in extractive metallurgy. It was shown that Latin and Greek comparative prefixes are mostly borrowed into Ukrainian and Russian by transliteration or loan translation.

Key words: *comparison, prefix, extractive metallurgy.*

Постановка проблеми. Категорія порівняння як важлива гносеологічна категорія продовжує привертати увагу науковців. Порівняння є важливим інструментом подання нового знання, наприклад, у сфері матеріалознавства, де характеристики нового матеріалу, сплаву описують через порівняння з вже існуючими матеріалами. Вираження порівняння відбувається як невербально (за допомогою схем, малюнків, діаграм тощо) так і вербально (за допомогою лексем, граматичних форм та синтаксичних конструкцій зі значенням порівняння). Винахід нового матеріалу або відкриття досі невідомої властивості іноді призводить до появи нового терміна, який у свою чергу потрапляє до інших мовних систем відповідно до чинних мовних законів. Частина термінів має префікси з семою подібності або відмінності латинського або грецького походження. І переклад саме таких лексем іноді викликає труднощі у роботі з науково-технічними текстами, оскільки постає питання відтворення цих морфем у мові перекладу.

Об'єктом нашої наукової розвідки стали термінолексеми з префіксами зі значеннями подібності та відмінності, а **предметом** – особливості їх відтворення у французькій, англійській, українській та російській мовах. Матеріалом став корпус термінів з «Термінологічного словника. Метали» [1; 2].

Категорія порівняння різнобічно розглядалася у сучасній лінгвістиці, про що свідчать роботи І.М. Ковальчук [3], І.К.Кучеренко [4], В.М.Огольцева [5], Т.П. Павлюк [6] та ін. Але більшість досліджень все ж таки проводилась на матеріалі однієї мови, тоді як порівняльний аналіз відтворення гносеологічної категорії порівняння безсумнівно став би у нагоді при викладанні науково-технічного перекладу студентам.

З-поміж різних класифікацій порівняння ми вважаємо досить вдалою зроблену Ж. Толя на матеріалі французької мови [7, с. 39-47]. Серед засобів вираження порівняння у науково-технічніх текстах вона виділяє математичні символи (невербальні засоби – Н.Г.) та градуйоване, неградуйоване і пропорційне порівняння (вербальні засоби – Н.Г.). Градуйоване порівняння передбачає встановлення градуйованого зв'язку між двома об'єктами, неградуйоване – встановлення подібності чи відмінності, а пропорційне – пропорційної залежності між двома чи більше характеристиками.

З-поміж різних засобів вербалізації градуйованого та неградуйованого порівняння Ж. Толя виокремлює префікси грецького та латинського походження на позначення переваги (*hyper-, macro-, super-, sur-, ultra-*), рівності (*équi-, iso-*), меншості (*infra-, hypo-, micro-, mini-, sous-, sub-*), подібності (*auto-, homéo-, homo-, iso-*) та відмінності (*allo-, hétéro-*).

Вибір зупинимо саме на латинських та грецьких формантах, оскільки саме вони найчастіше є продуктивними у багатьох мовах, а також запозичуються з новими термінами.

Нами було проаналізовано вибраний методом суцільної вибірки зі словника корпус термінів з вище зазначеними префіксами. У якості вихідної мови брали французьку з двох причин: по-перше, ця мова утворилася на основі латини та впродовж усієї історії свого розвитку використовувала латину як джерело для збагачення власної лексичної системи, а по-друге, класифікацію запропоновано саме французькою дослідницею. Далі ми порівнювали, за якими деривaційними моделями створювалися еквівалентні терміни в англійській, українській та російській мовах.

Зупинимося на кожному з префіксів детальніше.

Префікс *hyper-* зберігається в англійському еквіваленті, або ж як і в українському та російському замінюється словосполученням; в двох останніх мовах помічено також його заміну формантом з власних мовних ресурсів:

hyper*trempe – quench annealing, solution annealing – гартування на твердий розчин, обробка на твердий розчин – закалка на твердый раствор, обработка на твердый раствор;*

hyper*eutectique alliage –* ***hyper****eutectic alloy –* ***за****евтектичний сплав –* ***за****эвтектический сплав.*

Префікс *macro-* зберігається в англійських еквівалентах, а також запозичується українською та російською мовами:

© Голтвяниця Н. Ю., 2013

***macro**-élément de corrosion – corrosion **macro**cell – корозійний **макро**елемент – коррозионный **макро**элемент;*
***macro**pore – **macro**pore – **макро**пора (ПМ) – **макро**пора (ПМ).*

Префікс *super-* зберігається в англійських еквівалентах, або замінюється близьким за значенням ultra-, тоді як в українській та російській мовах перевага надається власним формантам (укр. *над-*, рос. *сверх-*), хоч і зустрічаються суплетивні еквіваленти та запозичення:

*supraconducteur à haute temperature – high temperature **super**conductor – високотемпературний надпровідник – высокотемпературный **сверх**проводник;*
***super**alliage – **super**alloy – жароміцний сплав – жаропрочный сплав;*
***super**plasticité – **super**plasticity – **над**пластичність – **сверх**пластичность;*
*revêtements superdurs – **super**hard coatings – **над**тверді покриття – **сверх**твердые покрытия;*
***super**invar – **super**invar – **супер**інвар – **супер**инвар;*
*grain **super**fine – **ultra**fine grain – **ультра**дрібне зерно – **ультра**мелкое зерно.*

Префікс *sur-* є власне французьким формантом, синонімічним до *super-* та *supra-*, в англійській мові йому відповідають власний *over-* та латинський *super-*, тоді як в українській та російській мовах перевага надається власним *пере-*, та *сверх-/над-*:

***sur**chauffe, **sur**chauffage – **super**heating, **over**heating – перегрів – перегрев;*
***sur**structure – **super**lattice – **над**структура, **над**ґратка – **сверх**структура, **сверх**решетка.*

Префікс *équi-* зберігається в англійській мові, а в українській та російській йому відповідає *рівно- /равно-*:

***équi**libre metastable – metastable **equi**librium – метастабільна **рівно**вага – метастабильное **равно**весие;*
*grain **équi**axe – **equi**axed grain – **рівно**вісне зерно – **равно**осное зерно.*

Префікс *iso-* є вживаним у всіх чотирьох мовах, але поряд із синонімами, утвореними за іншою деривацій-ною моделлю з власних ресурсів:

*compression **iso**statique – **iso**static pressing – **ізо**статичне пресування, **ізо**статичне формування – **изо**статическое прессование, **изо**статическое формование;*
***iso**tropie – **iso**tropy – **ізо**тропія – **изо**тропия;*
***iso**lateur – **non**conductor, insulator – **не**провідник, **ізо**лятор – **не**проводник, **изо**лятор.*

Префікс *hypo-* в українській та російській мовах замінюється власним формантом *до-*:

*alliage **hypo**eutectique – **hypo**eutectic alloy – **до**евтектичний сплав – **до**эвтектический сплав.*

Префікс *micro-* або є присутнім у всіх чотирьох мовах, або замінюється синонімічними словосполученнями:

*image électrono-optique – electron **micro**graph – електронно-оптичне зображення – электронно-оптическое изображение;*
*essai de **micro**dureté – **micro**hardness test – випробування на **мікро**твердість – испытание на **микро**твердость;*
***micro**-élément de corrosion – corrosion **micro**cell – корозійний **мікро**елемент – коррозионный **микро**элемент.*

У випадку з синонімічними префіксами *sous-*, *sub-* перевага надається власним формантам (*under-; не-, під-; не-, под-*) для термінів, поширених у загальній мові, та латинським – у професійній:

***sous**-saturation – **under**saturation – **не**насичений стан – **не**насыщенное состояние;*
***sous**-couche – **under**layer – **під**шар – **под**слой;*
***sous**-grain – **sub**grain – **суб**зерно, блок – **суб**зерно, блок*
***sous**-structure, structure de sous-grain – **sub**structure, **sub**grain structure – **суб**структура, блокова структура, тонка структура – **суб**структура, блочная структура, тонкая структура;*
*poudre très fine – **sub**micron powder – дисперсний порошок – дисперсный порошок.*

Префікс *homo-* запозичується чотирма вищезгаданими терміносистемами:

***homo**généisation – **homo**genization – **гомо**генізація – **гомо**генизация,* хоч і вживається паралельно в україн-ській та російській мовах з власними синонімічними словосполученнями:

*système **homo**gène – **homo**geneous system – **гомо**генна система, однорідна система – **гомо**генная система, однородная система.*

У випадку подальшої деривації з використанням заперечних префіксів при перекладі в українській та ро-сійській мовах вдаються до власних словотвірних формантів:

*nonhomogeneite de grains – grain size nonhomogeneity – **різно**зернистість – **разно**зернистость.*

Префікс *allo-* запозичується усіма чотирма мовами:

***allo**tropie – **allo**tropy – **ало**тропія – **алло**тропия.*

Префікс *hétéro-*, хоч і запозичується у більшості випадків, але все ж таки вживається паралельно з власне українським та російським заперечним префіксом *не-*:

*système **hétéro**gène – **hetero**geneous system – **гетеро**генна система, неоднорідна система – **гетеро**генная система, **не**однородная система.*

В окремих випадках при потраплянні нового терміна до терміносистеми відбувається заміна префіксів, наприклад, *extra- на ультра-*:

*acier à **extra**-bas carbone – **extra**-low-carbon steel – **ультра**низковуглецева сталь – **ультра**низкоуглеродистая сталь.*

Висновки. Порівнявши використання префіксів у термінах з металознавства у чотирьох мовах, можемо зазначити, що латинські і грецькі форманти є продуктивними у французькій та англійській мовах, тоді як до української та російської мов вони запозичуються разом з новими поняттями та термінами на їх позначення. Однак, у випадку, якщо термін достатньо часто є уживаним у мовленні широкого загалу, а не виключно фахівців, перевага надається префіксам з власних мовних ресурсів, або ж паралельно використовуються кальки

разом зі лексемами з власних ресурсів, на що обов'язково мають звертати, наприклад, студенти-майбутні перекладачі при роботі з подібними текстами.

Перспективи подальших досліджень. Аналіз можна поглибити, звернувшись до інших сфер людської діяльності та звертаючи особливу увагу на відтворенні у перекладі саме неологізмів з префіксами з семою порівняння, а також продовжити дослідження, долучивши й інші вербальні засоби вираження порівняння.

Література:

1. Блантер М. С., Новиков В. Ю. и др. Терминологический словарь. Металлы. В 2-х томах, том 1-ый. А-М. – Москва-Запорожье : Моторсич, 2005. – 512 с.

2. Блантер М. С., Новиков В.Ю. и др. Терминологический словарь. Металлы. В 2-х томах, том 2-ой. Н-Я. – Москва-Запорожье : Моторсич, 2005. – 524 с.

3. Ковальчук І. М. Порівняння в російських замовляннях : система образів і семантика їх номінацій : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.02 / І. М. Ковальчук. – Київ, 2011. – 20 с.

4. Кучеренко І. К. Порівняльні конструкції мови в світлі граматики. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1959. – 106 с.

5. Огольцев В. М. Устойчивые сравнения в системе русской фразеологии. Изд. 2, испр. и доп. – М. : Либроком, 2010. – 177 с.

6. Павлюк Т. П. Порівняльні звороти в сучасному українському поетичному тексті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. П. Павлюк. – Запоріжжя, 2011. – 20 с.

7. J. Tolas Le français pour les sciences. – PUG, 2004. – 303 p.

УДК 811.112.2'373.7

Гончарук Р. А.,
Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ УТВОРЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З ТОПОНІМІЧНИМ КОМПОНЕНТОМ (на матеріалі німецької мови)

У статті досліджено джерела, шляхи утворення та функціонування у мові фразеологічних одиниць з топонімічним компонентом на матеріалі фразеологізмів в німецькій мові.
Ключові слова: *фразеологічна одиниця, концепт, топонім, семантична структура.*

В статье изучаются источники, пути возникновения, а также функционирование в языке фразеологических единиц с топонимическим компонентом на материале фразеологизмов в немецком языке.
Ключевые слова: *фразеологическая единица, концепт, топоним, семантическая структура.*

Sources, ways of origin and also the functioning in the language of phraseological units with toponymic component in German are studied in the article.
Keywords: *phraseological unit, concept, toponym, semantic structure.*

Постановка проблеми. На сьогоднішній день інтерес до процесів номінації у цілому, і вторинної номінації зокрема, у зв'язку із розвитком семасіології й ономасіології не тільки не згасає, але з кожним роком помітно зростає. Одна з комплексу проблем вторинної номінації – оцінка продуктивності окремого рівня мовної системи та його одиниць. Одним із таких рівнів є фразеологія та її одиниці – фразеологізми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На вагоме значення фразеологічних одиниць мови при дослідженні окремого концепту чи цілої концептосфери вказують, зокрема, А. Вержбицька [7], Й. Дапчева [10], В. Старко [4], [5] та інші мовознавці.

Тому **метою** даної розвідки є дослідження причин виникнення й процесу розвитку фразеологічних одиниць (ФО) з топонімічним компонентом. **Об'єктом** дослідження виступають фразеологічні одиниці з топонімічним компонентом. **Актуальність** дослідження визначається все більш зростаючим інтересом до вивчення фразеологічних одиниць з топонімічним компонентом, як символьних засобів матеріального і духовного усвідомлення світу певним етносом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фразеологізм, як одиниця мовної системи – складне і багатогранне явище. Термін фразеологія (phraseologie) вперше був використаний Ш. Баллі у назві розділу, де розглядалися стійкі сполуки слів [1, с. 16].

З погляду внутрішньомовних змін, виникнення фразеологічних одиниць німецької мови відбувається семантичним, структурним, структурно-семантичним шляхами, та на основі запозичення фразеологізмів з інших мов [2, с. 84]. З-поміж шляхів фразотворення, найважливішим є процес перенесення значення або фразеологічна транспозиція [2, с. 95]. Для фразеологічних одиниць з топонімічним компонентом (ФОТК), характерними є первинний та вторинний фразотворчі процеси, які у наукових студіях з фразеології позначаються як первинна і вторинна транспозиція фразеологізму. Проаналізований у даному дослідженні матеріал засвідчує, що перенесення значення пов'язане з перебудовою семантичної структури топонімів у складі фразеологічної одиниці (ФО).

З розвитком когнітивної семантики з'явилась можливість представити семантичну структуру різних типів мовних одиниць у вигляді певним чином упорядкованого набору блоків однотипної інформації, кожен з яких має свою семну структуру [2, с. 107]. Для нашого дослідження важливим було з'ясувати, чи правомірним буде такий підхід до власних назв, зокрема топонімів. Розуміння природи географічної назви як лінгвістичного і культурно-історичного явища дозволяє, на думку М.В. Горбаневського [9, с. 339], представити топонім як головний корпус наших екстралінгвістичних знань, уявлень про назву і об'єкт (за яким закріплений топонім).

Топонім має найвищий ступінь синтетичності (концентрації), тобто містить у своїй об'єктивній структурі різноманітну інформацію, лінгвістичну та екстралінгвістичну. Дану інформацію пропонуємо розподілити на такі блоки, як: адресно-ідентифікаційний, граматичний (структурно-словотвірний), функціонально-стилістичний (нормативно-мовний), етимологічний, культурно-історичний, емотивний, текстовий (перифрастичний). Ці блоки знань можна співвіднести з поняттям про «сему» [11, с. 437-438]. Тоді для них буде характерною ієрархічна семна залежність (родові, видові та потенційні семи). Ряд блоків знань має тенденцію до постійної і частотної актуалізації (напр., адресно-ідентифікаційний, нормативно-мовний), інші актуалізуються нерегулярно. Актуалізація культурно-історичної чи етимологічної інформації (потенційні семи) є поштовхом для створення образу. Актуалізація потенційних сем імені викликає перебудову семантичної структури топоніма, що є мотивуючою базою формування фразеологічного значення. [12].

Запропонована семна структура топонімів базується на положеннях В. Бланара про власну назву як єдність загального, одиничного і специфічного положення В.Гака [8], про те, що відношення між архісемами та диференційними семами не є незмінними:

• *інтегральні семи*, властиві всім видам власних назв:
– категоріальну сему «предметність»;
– субкатегоріальну сему «конкретність»;
– субкатегоріальну сему «власна назва / пропріальність»;
– субкатегоріальну сему «одиничність»;

© Гончарук Р. А., 2013

• *диференційні семи*, властиві тільки топонімам:– субкатегоріальну сему «неживий предмет»;

– сему «локальність» (співвіднесеність з певною точкою земної поверхні);

– сему «розрядність» (можливість віднесення географічної назви до певної групи в рамках топоніміки: «гідронім», «оронім», «ойконім»);

• *індивідуальні або потенційні семи*, які відображають побічні ознаки об'єкта, реально існуючі або уявні. Подібно до істотних, неістотні ознаки теж можуть бути предметно-логічними і емотивними. З-поміж предметно-логічних сем у топонімів можна виділити також семи «розмір», «адміністративне положення», «шляхи сполучення», «економічне значення» (об'єкта), «культурно-історичне значення», «дотопонімічне значення» (походження). Емотивні семи містять в собі оцінність, емоційний тон, силу та інтенсивність [12, с. 35].

Розглянемо семну структуру топонімів на прикладі імені *Blocksberg* [3, с. 12]. З усіма іменниками назву Blocksberg поєднує сема «предметність». Blocksberg – це назва конкретного об'єкта, і як власна назва, протистоїть усім іншим назвам – загальним, речовинним і збірним, позначаючи одиничний об'єкт – гору Брокен. На відміну від антропонімів і зо онімів, Blocksberg – це ім'я неживого об'єкта – гори, отже – це оронім. З-поміж потенційних сем, предметно-логічними є семи «розмір» (висота гори становить 1142 метри), «адміністративне положення» (Брокен знаходиться в Гарці, який розташовано на межі двох федеративних земель Німеччини – Саксонії-Ангальт та Тюрингії), «шляхи сполучення» – вузькоколійною залізницею, найдовшою в Німеччині (130 км), можна потрапити до вершини Гарца, тобто до Брокена. Починаючи з XVII ст. назва Blocksberg ідентифікувалася з горою Брокен як місцем збору нечистої сили, отже, топонім Blocksberg має в потенції емотивно-логічну сему «місце збору нечистого духу» та емотивну сему «негативна оцінка» з боку суспільства.

Звичайно, основною функцією топоніма є номінативна функція, але у контексті він вступає у зв'язок з іншими мовними знаками і набуває функції предикації. У складі фразеологічної одиниці топонім не реалізує своєї ономастичної функції, тобто функції індивідуалізуючого знака-ідентифікатора, а виступає засобом типізації певних ознак об'єкта, що призводить до перетворення його на загальну назву. Апелятивація топоніма пов'язана з перебудовою семантичної структури імені. Потенційні семи топоніма, які раніше знаходились на периферії семантичної структури імені, актуалізуються. Оскільки у теорії фразеології існує думка, що фразеологізми «покликані до життя, щоб не стільки відображати реалії об'єктивної дійсності, скільки виражати суб'єктивно-емотивне ставлення до них» [13, с. 37], то можна припустити, що переважна більшість топонімів актуалізує в складі ФО неістотні ознаки емотивного і емотивно-логічного характеру. Актуалізовані семи отримують статус диференційних. Це положення підтверджує топонім Blocksberg, який входить до складу ФО *j-n auf den Blocksberg wünschen* – «посилати кого-небудь дуже далеко, до чорта» [14, с. 74]. Актуалізація потенційних емотивно-логічної та емотивної сем імені – «місце зборів нечистого духу» і «негативна оцінка» – спричинює деактуалізацію диференційних сем «оронім», «локальність» та інтегральних сем «одиничність», «власна назва», й призводить до апелятивації топоніма, у результаті чого назва *Blocksberg* може використовуватися у значенні «місце зборів нечистої сили» щодо потенційно необмеженої кількості денотатів. В результаті переосмислення значення топоніма, утворюється емотивно маркований компонент, наявність якого на фоні нейтральних компонентів сприяє емотивній детермінації всього висловлювання. Подібні семантичні зміни торкаються і синтаксичних характеристик топоніма, коли останній починає вживатися у предикативній функції, змінюючи свою сполучуваність з іншими словами, тобто топонім виступає у переосмисленому варіанті тільки у певному контекстуальному оточенні – *j-n auf den Blocksberg wünschen*, що свідчить про одиничну сполучуваність (ідіоматичність).

Таким чином, шляхом вибіркової сполучуваності, актуалізації і перегрупування сем, виникає нова ієрархічна залежність смислових елементів топоніма. Транспозиція сем топоніма породжує певні відносини між первинними значеннями компонентів вільного словосполучення, у результаті чого вільне словосполучення набуває фразеологічного значення.

Процес перебудови семантичної структури топоніма, як рушійний фактор створення узагальнено-метафоричного значення ФО, можна проілюструвати іншим прикладом. Топонім *Kassel* у своїй семантичній структурі має інтегральні семи «предметність», «конкретність», «власна назва», «одиничність»; диференційні семи «неживий предмет», «локальність», «розрядність» (ойконім). Потенційними семами предметно-логічного характеру будуть семи «адміністративне положення» (федеративна земля Гесен), «розмір» (єдине велике місто Північного Гесену, кількість населення – 202 000 чоловік), «шляхи сполучення» (місто розташоване на перехресті важливих автомагістралей, належить до міжнародних експрес-ліній німецької залізниці), «економічне значення» (економічний центр Північного Гесену відомий завдяки будівництву локомотивів, вагонів, а також як центр оптичної промисловості), «культурно-історичне значення» (всесвітньо відомий центр міжнародної виставки сучасного мистецтва «Documenta»; з 1814 р. до 1822 р. Касель є місцем проживання братів Грім – авторів «Німецького Словника» та великої збірки народних казок й казок для дітей; за часів північноамериканської колоніальної війни 1776-1783 рр. Касель був місцем зборів призовників, яких гесенські князі продавали англійцям для участі у війні проти Північної Америки; з 1870 р. Касель був місцем заслання Наполеона III, якого було взято у полон біля Седану під час франко-прусської війни 1870-1871 рр.).

Факт продажу гесенськими князями підданців-новобранців для участі у війні (потенційна предметно-логічна сема) зазнав негативної оцінки з боку німецького суспільства (потенційна емотивна сема), що обумовило вживання топоніма *Kassel* у значенні «місце зборів нещасних, силою вигнаних на війну рекрутів» (потенційна емотивно-логічна сема). В результаті злиття потенційних емотивних сем, «емоційний стан або комплекс емоцій, який супроводжує процес рекрутизації» (горе, сум, ненависть тощо), «інтенсивність протікання емоцій» (незадоволення – гнів – обурення) та імпліцитної предметно-логічної семи «спрямованість руху на віддалення від вихідного місцезнаходження», утворюється в потенції емотивно-логічна сема «інтенсивність руху, геть».

У складі звороту *Ab nach Kassel* – буквально «Геть до Каселя!» [3; 12] відбувається актуалізація потенційних емотивно-логічних сем імені Kassel, і, як наслідок, дезактуалізація інтегральних сем «власна назва», «одиничність», диференційних сем «локальність», «ойконім», що призводить до перебудови семантичної структури топоніма й перетворення його на загальну назву. Апелятивація топоніма підсилює узагальнено-метафоричне значення ФО: *Ab nach Kassel* – «Геть звідси! Геть з очей!».

Основною рисою семантичного розвитку фразеологізму *Ab nach Kassel!* – «геть звідси!» є зміна ступеня метафоричного зрушення і втрата контекстних й ситуативних асоціацій. Це виявляється у затемненні образу, що відбувається під впливом лінгвістичних й екстралінгвістичних факторів.

Екстралінгвістичним фактором слугує зникнення реалії, яка спричинила первинне утворення фразеологізму. Затемнення образності призводить до втрати ефекту «совмещенного видения двух картин» [13, с. 56] та до збільшення ступеня абстракції ФО, яка полягає у відхиленні від значення прототипу. Той факт, що з 1870 р. Касель стає місцем заслання Наполеона III, сприяє оновленню образу фразеологізму і його діалектному поширенню, внаслідок чого відбувається розширення сполучуваності ФО з іншими одиницями у мовленні. При цьому фразеологізм набуває значення «скатертю дорога!» Подальший розвиток семантики і сполучуваності фразеологічного звороту Ab nach Kassel! відповідає семантичному закону, за яким кінцевим етапом семантичного розвитку є вираження емоції або інтенсивності: у німецькій фразеології XX ст. цей фразеологізм починає використовуватись у ролі жартівливого вигуку при від'їзді або прощанні.

Таким чином, затемнення вихідної образності і оновлення затемненої образності є механізмами семантичних перетворень, які ведуть до утворення ФОТК на базі ФОТК.

Модифікація змісту ФОТК при незмінній формі відбувається також за рахунок розширення лексико-семантичної і синтаксичної сполучуваності ФОТК з іншими одиницями у мовленні та зміни їхньої функціонально-стилістичної належності. Наприклад: *über den Jordan gehen* (літ.) «потрапити в царство мертвих, втратити життя» [4, с. 583] – (розм.-фам.) «протягнути ноги, відкинути копита» [3, с. 442] – (розм.) «стати непридатним для використання, зіпсуватися, порватися (про речі) [2, с. 512].

Зміна ступеня узагальнено-метафоричного значення досягається також за рахунок індукування додаткових диференційних сем значення ФОТК і зміни функціонально-стилістичного компонента значення. Так, вираз *Sodom und Gomorrha* належить до фразеологізмів біблійного походження. Біблійні міста Содом і Гомора позначали спочатку «спотворений Єрусалим». Згодом, у результаті узагальнення й абстрагування від біблійної ситуації й поширення в античному суспільстві, вираз набув значення «гріх, грішний світ, кара господня» [15, с. 17]. У такому значенні, цей фразеологічний зворот здавна використовувався у німецькій церковній літературі.

Неодноразове звернення до біблійної ситуації у побуті спричинило конкретизацію вихідної ситуації й появу відтінків значення даної ФО: зв'язок «кара господня за гріхи» – «гріхи: розпуста, аморальність» реалізувався у актуалізації індивідуальних емотивно-логічних сем «розпуста, аморальність», «безладдя» у семантичній структурі топонімів Содом і Гомора. Внаслідок індукування додаткових диференційних сем, відбулося звуження значення вихідного фразеологізму. Паралельно цього відбувається перехід даної ФОТК із книжно-розмовного у фамільярно-розмовний стиль. Подальший розвиток фразеологізму Sodom und Gomorrha відповідає тенденції до звуження значення. Схематично розвиток ФОТК можна представити таким чином: *Sodom und Gomorrha* – (літ.-розм.) «гріх; кара господня» [6, с. 345] – (розм.) «розпуста; безладдя» [3, с. 213] – (груб.) «місце, подія найвищого ступеня аморальності» [2, с. 234]. Даний приклад є свідченням того, що «розумова діяльність людини є рухом її думки від часткового до загального, і назад до індивідуального.

Висновки. Таким чином, можливість перебудови семантичної структури топонімів закладена у наявності потенційних сем, актуалізація окремих з них зумовлює дезактуалізацію певних диференційних й інтегральних сем імені. Зміна семантичної структури призводить до зміни функції топоніма з ідентифікуючої на характеризуючу. Результатом цієї функціональної трансформації є зміна сполучуваності переосмисленого імені з іншими словами – ідіоматичність. Сукупність зазначених факторів спричинює утворення фразеологізму. Включення усталеного виразу до складу мовної системи свідчить про завершення первинного процесу фразеологізації і початок функціонування й розвитку у мові самостійної ФО.

До **перспектив** дослідження можна віднести детальніший розгляд утворення нових фразеологізмів з топонімічним компонентом на базі вихідних ФОТК, що відбувається за допомогою семантичних видозмін при стабільній формі фразеологізму, шляхом структурних видозмін (без зміни значення ФО), а також за допомогою структурно-семантичних видозмін.

Література:

1. Баран Я. А. Основні питання загальної та німецької фразеології. / Я. А. Баран. – Львів : Вища школа. Видавництво при Львівському у-ті, 1980.– 156 с.

2. Гаврись В. І., Пророченко О. П. Німецько-український фразеологічний словник. / І. В. Гаврись, О. П. Пророченко. – К. : Рад. школа, 1981. – 800 с.

3. Осовецька Л. С., Сільвестрова К. М.– Фразеологічний словник німецької мови / Л. С. Осовецька, К. М. Сільверстрова. – К. : Рад. школа, 1964. – 715 с.

4. Старко В. Ф. Концепт ГРА. [Монографія]. / В. Ф. Старко – Луцьк : РВВ «Вежа» Волинського держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 204 с.

5. Старко В. Ф. Терміни «концепт» і «категорія» в дослідженні мовної категоризації світу / В. Старко // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»: Серія «Проблеми української термінології». – Л., 2012. – № 733. – С. 42-48.

6. Бинович Л. Э., Гришин Н. Н. Немецко-русский фразеологический словарь / Л. Э. Бинович, Н. Н. Гришин. – М. : Русский язык, 1975. – 730 с.

7. Вержбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вержбицкая. Пер. с англ., отв. ред. М. А. Кронгауз, вступ. ст. Е. В. Падучевой. – М. : Русские словари, 1996. – 416 с. ISBN 5-89216-002-5

8. Гак В. Г. Сопоставительные исследования и переводческий анализ./В.Г. Гак // Тетради переводчика. – М., 1979. – Вып. 16. – С. 11-21.

9. Горбаневский М. В. Лингвокультурология и топонимика: новый взгляд на природу географических названий / М. В. Горбаневский // В начале было слово... Малоизвестные страницы истории советской лингвистики [Текст] : [Монография]. – М. : Изд-во Ун-та дружбы народов, 1991. – ISBN 5-209-00238-1. – С. 339-342.

10. Дапчева Й. Фразеологизмы, обозначающие интеллектуальные свойства человека в болгарском и русском языках: Семантический и лингвокультурологический аспекты / Й. Дапчева // Вестник Московского университета: Сер.19: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 01/2006. – N1. – С. 172-184.

11. Новиков Л. А. Сема / А. Л. Новиков // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : СЭ, 1990. – 446 с.

12. Blanar V. Teoria vlastneho mena. Status, organizacia a fungovanie v spolocenskej komunikacii / V. Blanar. – Bratislava : Veda, 1996. 250s, ISBN 802240490X, 978802240907

13. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer. – Leipzig : Bibliographisches Institut, 1982. – 265 s.

14. Häusermann J. Phraseologie. Hauptprobleme der deutschen Phraseologie auf der Basis sowjetischer Forschungsergebnisse./ J. Häusermann. – Max Niemeyer Verlag Tübingen, 1977. – 316 s.

15. Klappenbach R. Probleme der Phraseologie./R. Klappenbach.// Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx Universität Leipzig. Geselschafts-und Spracw. – Leipzig, 1968. – №6. – 316 s.

УДК: 8011. 13’42+811. 13’ 27 : 32102

Гуз О. П.,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ПОНЯТТЯ ІНВЕКТИВИ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ (на матеріалі французького масмедійного політичного дискурсу)

У статті розглядаються основні підходи щодо поняття «інвектива» та «інвективна лексика». Проаналізовані характерні особливості вживання інвективної лексики у французькому політичному медіапросторі.
Ключові слова: *інвектива, інвективна лексика, вербальна агресія, масмедійний політичний дискурс.*

В статье рассматриваются основные подходы к понятию «инвектива» и «инвективная лексика». Проанализированы характерные особенности употребления ивективной лексики во французском политическом медиапространстве.
Ключевые слова: *инвектива, инвективная лексика, вербальная агрессия, массмедийный политический дискурс.*

The article reviews the main approaches to the concept of «invective» and «invective vocabulary» in French political media space were anakyzed.
Key words: *invective, invective vocabulary, verbal aggression, mass media political discourse.*

У реаліях сучасного демократичного суспільства агресивні мовленнєві дії досить активно набирають зросту в масмедійному політичному дискурсі, який є закономірним результатом еволюції політичного та масово-інформаційного дискурсів, які підпорядковані глобальному завданню зменшення авторитету політичних опонентів і контролюються агресивними комунікативними стратегіями. Мовленнєві стратегії зумовлюють вибір семантичних, стилістичних і прагматичних засобів мовця і реалізуються за допомогою різноманітних мовленнєвих тактик і прийомів.

Як зазначає дослідник В. І. Карасик, «політика … за своєю природою є сукупністю мовленнєвих дій» [5, с. 37]. Різноманіття мовних засобів, якими досягається комунікативна ціль політичного дискурсу, – боротьба за владу, неодноразово привертала увагу вітчизняних і зарубіжних науковців. Саме у напружений період передвиборчої гонки ці процеси стають особливо бурхливими і привертають додаткову увагу мовознавців. У наш час у масмедійному політичному дискурсі представлений надзвичайно широкий набір явищ, котрі реалізують вербальну (мовленнєву) агресію, яка перешкоджає досягненню мети комунікантів: реалізації завдань ефективної мовленнєвої взаємодії, деструктивно впливає на свідомість учасників діалогу, ускладнює та сповільнює повноцінний обмін інформацією та власне знижує можливість взаєморозуміння між представниками різних політичних сторін.

На думку Г. В. Завражиної, центральне місце серед засобів реалізації агресивних комунікативних намірів посідає інвектива – гострий виступ проти кого-, чого-небудь, гостре обвинувачення [3, с. 7]. **Актуальність** нашого дослідження насамперед пов’язана з розширенням ареалу інвективної лексики в усіх сферах вербальної комунікації, зокрема у масмедійному політичному дискурсі.

Мета статті полягає в аналізі інвективної лексики сучасного французького масмедійного політичного простору.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення наступного ряду завдань:

– визначити суть поняття «інвектива» та «інвективна лексика»;

– розглянути основні вітчизняні та зарубіжні підходи до визначення поняття «інвектива» як лінгвістичного явища;

– проаналізувати особливості використання інвективної лексики на матеріалі французького масмедійного політичного дискурсу.

Постановка наукової проблеми та її значення. Проблема інвективи та інвективності активно обговорюються в наукових роботах таких учених, як М. Д. Голєв, О. В. Демидов, В. І. Жельвіс, Г. В. Завражина, А. Є. Кулаков, А. В. Кур’янович, Б. Я. Шарифуллін та інші. Усі вищезгадані науковці вважають, що наявність у мові інвективної функції як різновиду експресивної функції тісно переплетені з комунікативною й когнітивною функціями. Зокрема, М. Д. Голєв наголошує на тому, що інвективна функція мови є однією з її природних функцій, яка невід’ємно пов’язана з можливістю (й життєвою необхідністю) творчого застосування слова [1, с. 44].

Виклад основного матеріалу й обгрунтування отриманих результатів дослідження. Французькі лінгвістичні дослідження інвектив відбуваються, як правило, за одним із чотирьох напрямків: 1) вокабуляр інвективи, який вивчається як «classe des axiologiques négatifs»; 2) синтаксичний інструментарій інвективи; 3) інвективи і прагматика; 4) інвективи й дискурс (Robert Edouard, Pierre Guiraud, Christine Sautermaister та інші) [8, с. 10].

Найбільш спірними в сучасній вітчизняній та зарубіжній лінгвістичній науці залишаються питання, пов’язані з визначенням поняття «інвективної лексики», а також джерел поповнення вокабуляра інвективи. Так, у французькій мові українському терміну «інвектива» можуть відповідати наступні слова *«insulte», «injure», «invective», «les vannes», «gros mots»*, тоді як в українській чи російській мовах складно провести чітку межу між такими поняттями, як «обсценна лексика», «пейоратив», «ненормативна лексика», «арго», «просторіччя», «вульгаризми».

На даний момент у лінгвістичних ученнях сформувалися наступні підходи до визначення інвективи як лінгвістичного явища:

© Гуз О. П., 2013

– ототожнення інвективи з лайкою, яка розглядається як закріплений у мовному узусі знак, що має табуйований характер (тобто, лежить за межами нормативної мови і має переважно усний характер) і стійкі стилістичні маркери, такі як «вульгарний», «лайливий», «грубий»;

– інвективою є будь-яке слово, що використовується з метою нанести образу адресату. У мовній системі це слово зафіксоване як потенційна інвектива, тобто, воно містить у своєму значенні критичні характеристики людини. Згідно цієї точки зору, до розряду інвектив належать усі слова, які можуть потенційно образити адресата;

– інвективою визначається образливе слово в найбільш різкій формі, лайка у функції образи [7, с. 198].

В. І. Жельвіс усі види мовленнєвої агресії об'єднує терміном «інвектива». Він пропонує розглядати інвективу у широкому й вузькому розумінні. У широкому значенні, інвектива – будь-який словесно виражений прояв агресивного ставлення до опонента. У вузькому значенні, інвектива – вербальне порушення етичного табу, яке здійснюється табуйованими мовними засобами [4, с. 13].

У визначенні А. Є. Кулакова інвектива – це пейоративна емоційно-оцінна одиниця, яка є засобом вербальної агресії [6, с. 8]. В інвективному лексичному інвентарі А. Є. Кулаков виділяє дві групи: експлетивні (імпресивні) і агресивні (експресивні) інвективи. До експлетивних інвектив відносяться ті інвективні лексичні одиниці, які використовуються мовцем для вираження власного ставлення не до людини, а власне до самої ситуації. Мається на увазі інвективи-вигуки та лайливі слова. Агресивну інвективу визначають як спосіб існування вербальної агресії, який сприймається в певній соціальній групі як різкий або табуйований. Експресивна інвектива представляє собою безпосередню реалізацію вербальної агресії на адресу конкретної особи [6, с. 10].

О. В. Демидов констатує існування наступних видів інвектив: інвективних ярликів, лайливих інвектив, вердиктів, засобів дифамації, іронічних інвектив, стійких виразів, метафоричних інвектив [2, с. 91].

В. М. Носова трактує інвективи як знижені лексичні одиниці, що порушують літературну норму й виражають негативні емоції мовця, насамперед, у конфліктній комунікації. При цьому, адресант має на меті образити, принизити, девалоризувати опонента або продемонструвати негативну оцінку предмету мовлення. З іншої сторони, інвектива може застосовуватися у катартичних цілях, коли мовець, вживаючи непристойну лексику, порушує тим самим вербальне табу і отримує через подібний вихід негативного емоційного заряду моральне задоволення [8, с. 11].

Г. В. Завражина вважає, що інвективна тактика – це агресивна мовленнєва дія або низка дій, що реалізуються за допомогою інвективних мовних одиниць і підпорядковуються завданням зниження соціального статусу і заподіяння психологічної шкоди опонентові [3, с. 8]. Взагалі інвектива – це жанр образливого, згрубілого, огидного, немилосердного глуму, який заснований на антипатії. Інвектор, щоб досягти своєї мети, використовує заради образи лексику на позначення негативної оцінки. Зазвичай, це експресивні слова й звороти, які знаходяться в межах літературного мовлення, а також негативно орієнтована і лайлива лексика. Згрубілість, як правило, вбачається у використанні вульгаризмів, просторічної лексики, жаргонів, сленгу, арго, майстерно побудованих перифраз та висловлювань тощо.

У сучасній як вітчизняній, так і зарубіжній лінгвістичній літературі пропонується чимала кількість класифікацій інвективної лексики, серед яких найбільш відомими та перспективними є класифікації В. І. Жельвіса, В. І. Карасика, І. Бонардель, Ю. Матею. Майже усі класифікації за основу беруть тематичні або прагмасемантичні ознаки.

У нашому дослідженні ми пропонуємо класифікацію інвективної лексики за В. М. Носовою, базою якої слугували класифікації вище згаданих учених:

І. Інвективи «особистісного» характеру: 1) приниження моральних достоїнств та якостей; 2) девалоризація рис характеру; 3) негативна оцінка розумових здібностей; 4) фізичні характеристики, що девалоризують комунікантів.

ІІ. Інвективи «соціального» характеру: 1) дискримінація за расовою ознакою; 2) сексуально-гендерні інвективи; 3) «професійні» інвективи; 4) інвективи, які передають агресивний характер взаємостосунків комунікантів; 5) інвективи, котрі передають аморальність стосунків: неправда, обман, шахрайство.

ІІІ. Богохульство.

ІV. Інвектива як засіб номінації предметів і об'єктів знеціненого матеріального світу [8, с. 12].

На жаль, за останні роки учасники, журналісти та політики, масмедійного політичного простору все більше тяжіють до згрубілого мовлення, де превалює агресивна лексика. Політичний дискурс вирізняється кардинальним оновленням змісту та форми комунікативної діяльності, прагненням до індивідуального стилю, експресивності, яскравості. Чимало спеціалістів (Л. В. Єніна, О. С. Ісерс, Л. М. Майданов, В. І. Шаховський, О. І. Шейгал та інші) наголошують на підвищеній агресивності сучасної політичної мови, на активному використанні конфронтаційних стратегій і тактик мовленнєвої поведінки (погроза, ігнорування, наклеювання ярликів, дискредитація, образа, наклеп і таке інше). А основною зброєю у політичній боротьбі власне є інвективні лексичні одиниці. Сутність інвективи за О. Й. Шейгал, у широкому розумінні полягає в націленості на повалення опонента, зниженні його політичного статусу [9,с. 121].

Як зазначає Сімон Бонафу, викладач університету Paris XII, у політичному дискурсі Франції склалася «парадоксальна ситуація» [10], де з одного боку, існують тексти законів, складені згідно усіх вимог ділового стилю, мова яких є *«poli», «policé»* [10], з іншого боку функціонують телевізійні засоби інформації, які умисно транслюють виступи політиків, котрі зазвичай, навпаки, є *«exubérantes, tonitruantes mêlant l'agression et la dérision»* [10]. Ось чому використання інвективної лексики у виступах, промовах, репортажах представників масмедійного політичного дискурсу є цілком природним. За допомогою інвективи політичні супротивники

намагаються знищити один одного й добирають для цього найвишуканіші мовні засоби. Характерною рисою є відмова від професійно-специфічних слів та висловів й перехід на розмовну мову. Комунікативний спектр представників масмедійного політичного дискурсу досить широкий та різнобарвний, який сягає від евфемізмів до політичної гіперболізації і порушення мовних табу. У виступах політиків нерідко багато емоцій, безпідставної критики, полеміки та мало предметної аргументації, бо головне для них – це найбільш привабливо подати позицію власної фракції й дискредитувати політичного суперника.

Президент французької радикальної політичної партії le Front National Марін Ле Пен досить різко охарактеризувала діяльність представників політичних ЗМІ П'ятої республіки, де чітко простежується спрямованість на пониження соціального статусу адресата комунікації, роль якого виконують журналісти у даному прикладі: *«Les médias traduisent un discours contraire à mes idées. Ils sont un» ennemi» qu'il faut combattre» «Les journalistes pervertissent le dialogue en considérant que les politiques sont automatiquement «menteurs», rendant vain les méritocrates comme moi. Le méta-discours qui nous entoure est une subversion complète de la sphère publique»* [13]. Цей приклад яскраво демонструє жанрову своєрідність інвективи, що полягає у викривальній промові, в якій з метою принизити, звинуватити, зганьбити, осудити супротивника, використовуються лексеми-напади: *«ennemi», «pervertir», «combattre», «une subversion complète»*.

Оскільки, зазвичай, інвектива промовляється між ворогами та опонентами, то вона відповідає «лайливим чварам», які несуть зневагу, провокаційні натяки, грубі звинувачення, що принижують інвектанта. У наступному мовному матеріалі представлені два політика, які є лідерами своїх політичних партій, а саме президент радикальної правої партії le Front National Марін Ле Пен та президент партії лівих le Front de gauche Жан-Люк Меланшон. Французька газета le Figaro опублікувала статтю під назвою «Six mois d'insultes entre Le Pen et Mélenchon», героями якої стали вище названі політичні діячі, котрі були запеклими ворогами під час Президентських та парламентських виборах П'ятої республіки 2012 року. Протягом шести місяців між ними тривала жорстка конкуренція, яка досить часто супроводжувалася словесною перепалкою, в якій обидва політика не шкодували ані сил, ані слів, щоб висловити своє зневажливе ставлення один до одного. Незважаючи на те, що його конкурент – жінка, пан Меланшон дозволяв собі бути різким, грубим та цинічним у своїх репліках та коментарях. Аби принизити, зганьбити якомога «дотепніше» свою конкурентку, лідер лівих сил обирає мовленнєву стратегію дискредитації, де переважають слова й висловлювання, що містять у своєму значенні негативну, до того ж дуже експресивну оцінку особи. Він називає її *«semi-démente, qui propose des solutions auxquelles personne ne peut croire»* [11], *«Cette Mme Le Pen, qui n'a aucune espèce d'imagination, passe son temps à faire des emprunts forcés pour dire : je parle comme Mélenchon. Voyez mes ailes, je suis un oiseau. Et de temps à autre, je suis xénophobe, voyez mes pattes, je suis un rat. Cela nous fait une chauve-souris* [11]. Марін Ле Пен ані трохи не поступається своєму опоненту в красномовстві й теж не шкодує ні епітетів, ні порівнянь аби якомога гучніше та гостріше зачепити за живе свого противника. Пані Ле Пен характеризує Меланшона як *«un idiot triplement utile», «un gros sénateur», «un voyou»* [11]. Лідерка крайніх правих порівнює адресата свого мовлення з *«les communistes qui ont du sang jusqu'au coude»* [11].

Аналіз вербального ряду сучасного політичного медіа дискурсу Франції виявив найчастотніші групи інвектив, які містять негативну характеристику особи, до яких належать як іменники, так і прикметники: *menteur, ignoble, minable, moche, connard, crétin, incapable, déloyal, salaud, racaille, stupide* та інші.

Найменш інвективним засобом вербальної агресії є іронія, яка, як підкреслює О. Й. Шейгал, є менш емоційна й більш інтелектуальна [9, с. 130]. Авторка відзначає наявність в іронічних номінаціях трьох складових частин (глузування, зниженої емоційності, вторинності номінації), які роблять іронію найменш агресивним типом інвектив [9, с. 130]. На відміну від інших інвектив, іронічні номінації мають, у більшості випадків, прихований характер, однак це не зменшує здатності цих знаків принижувати гідність політичного опонента, впливати на його самооцінку й формування потрібного ставлення до нього в електорату [7, с. 200]. Французькі журналісти, приміром, досить часто зверталися до іронії, описуючи політичну діяльність шостого Президента П'ятої республіки Ніколя Саркозі, характеризуючи його як *«le premier flic de France», «Sarkozy pompier pyromane», «Sarkozy Napoléon IV», «Sarkozy pitt-bull d'Etat», «Sarkozy Louis-Napoléon-Goebbels», «Sarkozy Pétain»* [12]. Ці приклади, які побудовані за допомогою перифрази, виражають агресію щодо Президента Саркозі, але не прямо, а опосередковано – через іронічний натяк на одержимість керманича Франції впровадженням своїх радикальних реформ, далеко не завжди зрозумілих для французьких громадян.

Як відомо, інвективна функція іронії визначається насамперед контекстом. У наступному прикладі для реалізації іронії використовуються нейтральні в стилістичному відношенні мовні засоби, які на мовленнєвому рівні набувають експресивного значення. Марін Ле Пен досить іронічно глузує над шансами пана Меланшона пройти на виборах до Національної Асамблеї: *«Mélenchon perd ses nerfs, je comprends ! C'est quand même pitié de voir quelqu'un qui se présente comme étant le défenseur des ouvriers n'attirer que 2 % de leurs intentions de vote»* [11].

Висновки. Отже, у результаті проведеного дослідження ми прийшли до висновку, що інвектива як засіб вербальної агресії є досить поширеним явищем у французьких політичних масмедіа. Інвективна лексика є багатофункціональною й слугує, насамперед, засобом репрезентації негативних інтенцій та емоцій учасників комунікації. **Перспективи подальших досліджень** передбачаємо в аналізі основних синтаксичних засобів на матеріалі франкомовної масмедійної політичної комунікації, яким притаманний інвективний потенціал.

Література:

1. Голев Н. Д. Юридический аспект языка в лингвистическом освещении / Н. Д. Голев // Юрислингвистика-1: проблемы и перспективы : межвуз. сб. науч. тр. – Барнаул : Изд-во Алт. гос. ун-та, 1999. – С. 44-56.

2. Демидов О. В. Инвективная лексика в СМИ (на примере политического журналистского дискурса) / О. В. Демидов // Вестник Челябинского ун-та: Серия 11. Журналистика. – 2004. – № 1 (1). – С. 90-94.

3. Завражина Г. В. Мовленнєва агресія та засоби її вираження в масмедійному політичному дискурсі України (на матеріалі російськомовної газетної комунікації): автореф. дис. … канд. філол. наук: спец. 10.02.02. Російська мова / Г. В. Завражина. – Київ, 2008. – 22 с.

4. Жельвис В. И. Поле брани. Сквернословие как социальная проблема в языках и культурах мира / В. И. Жельвис. – М. : Ладомир, 2001. – 349 с.

5. Карасик В. И. Этнокультурные типы институционального дискурса / В. И. Карасик // Этнокультурная специфика речевой деятельности: Сб. обзоров. – М. : ИНИОН РАН, 2000. – С. 37-64.

6. Кулаков А. Е. Лингвокультурный и коммуникативный аспекты инвективного лексического инвентаря (на материале территориальных вариантов французского языка Франции, Канады и Африки): автореф. дис. … канд. филол. наук: спец. 10. 02. 19. Теория языка / А. Е. Кулаков. – Саратов, 2011. – 22 с.

7. Муратова І. С. Мовна інвектива як одиниця вербальної агресії / І. С. Муратова // Вісник Житомирського державного університету: Серія «Філологічні науки». – 2009. – Вип. 48. – С. 198-201.

8. Носова В. Н. Французская инвективная лексика в прагмалингвистическом и коммуникативно-дискурсивном аспектах: автореф. дис. … канд. филол. наук: спец. 10. 02. 05. Романские языки / В. Н. Носова. – Воронеж, 2011. – 24 с.

9. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса / Е. И. Шейгал // М. : ИТДГК «Гнозис», 2004. – 326 с.

10. Bonnafous S L'arme de la dérision chez J.-M. Le Pen [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.documents.irevuesinist.fr/2001pdf.sequence1

11. Six mois d'insultes entre Le Pen et Mélenchon [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.elections.lefigarofr/2012/05/

12. Nicolas Sarkozy le fauteur des troubles [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.betapolitique.fr/0065.html

13. Pourquoi les médias traitent-ils M. Le Pen en pestiférée [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rue89.com/2011/03/25/

УДК 811.133.1'373

Гурмак Ю. М.,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

МОВНО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРИФРАЗУ ТА ЙОГО ВЖИВАННЯ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ПРЕЦІОЗНОМУ МОВЛЕННІ XVII СТ.

Стаття присвячена дослідженню власне мовного представлення, стилістичних характеристик і типів перифразу та аналізу його вживання у художньому тексті. Теоретичні відомості про цей художній засіб ілюстровані прикладами з текстів французьких авторів періоду Преціозності. Крім того, перифраз розглядається не лише як лінгвістичне явище, але й загальнокультурне.

Ключові слова: *перифраз (парафраза), експресивність, Преціозність, імпліцитність, метафоризація.*

Статья посвящена исследованию собственно языкового представления, стилистических характеристик и типов перифраза и анализа его употребления в художественном тексте. Теоретические сведения об этом художественном приеме иллюстрированные примерами из текстов французских авторов периода Прециозности. Кроме того, перифраз рассматривается не только как лингвистическое явление, но и общекультурное.

Ключевые слова: *перифраз (парафраз), экспрессивность, Прециозность, имплицитность, метафоризация.*

The article is devoted to the verbal presentation, stylistic characteristics and types of paraphrase and analysis of its use in fiction. Theoretical information about this artistic method is illustrated with examples from the texts of French authors of the period of Preciosity. In addition, the paraphrase is considered not only as a linguistic phenomenon, but also as the one of general culture.

Key words: *paraphrase, expressiveness, Preciosity, implicitness, metaphor.*

У динамічному процесі нашого мовлення змінюється і наша мова. Вона еволюціонує, відкидаючи застарілий матеріал та приймаючи новий.

Перифраз як стилістична фігура належить саме до тих явищ, які, зберігаючи свої фундаментальні ознаки, зазнають цивілізаційного та культурологічного впливу, відображаючи, за словами М. Терона, розвиток людських уявлень, очікувань та інстинктів [13, с. 12].

Більшість лексикографічних джерел сходяться на тому, що перифраз – стилістична фігура, яка полягає у непрямій згадці об'єкта шляхом опису, а не називання. Так, у словнику літературних термінів перифраз пояснюється як «designation par circonlocution : un syntagme descriptif remplace le nom» [11, с. 317]. Наближене до цього пояснення знаходимо у словнику «Le Petit Robert» : перифраз це – «parler par circonlocutions. Figure qui consiste a exprimer une notion, qu'un seul mot pourrait designer, par un groupe de plusieurs mots» [10, с. 1404]. А. Доза в етимологічному словнику французької мови зазначає, що перифраз означає «autour de la phrase» [8, с. 549]. Українські джерела не суперечать такому баченню. Зокрема Словник української мови: в 11 томах пояснює, що «це стилістичний прийом, коли кого– або що-небудь називають описово за його найхарактернішими рисами, ознаками: описовий мовний зворот, ужитий замість звичайної назви кого– або чого-небудь [6, с. 325]. З усіх цих тлумачень робимо висновок, що перифраз можна вважати одним із видів вторинної номінації. Адже вживаючи цей художній засіб, ми хоч і непрямо, але називаємо певний предмет чи явище, ніби даємо йому другу назву, описову. Тоді перифраз виконує номінативну функцію. Крім неї, як зазначають вітчизняні мовознавці, перифрази суміщають ще й оцінну, емоційну, експресивну, інформативну функції та функцію впливу. Вони також підкреслюють, виділяють важливі елементи, актуалізують прихований смисл, вводять додаткову інформацію та дозволяють уникнути тавтології [7, с. 11].

З наведених визначень випливає найголовніша функція і властивість перифразу – описова: замість назви предмета, особи, явища вживається вираз, який містить найхарактернішу ознаку цього предмета, явища чи особи, долучаючи до неї ще й своєрідну характеристику чи оцінку, яка найкраще відповідає змістові і тону розповіді. Таке представлення, у свою чергу, є стилістично і семантично маркованим та актуалізує прихований – імпліцитний – зміст, відсуваючи на другий план експліцитний. Крім того, перифрази володіють глибоким конотативним змістом і реалізують прагматичну функцію висловлювання, передаючи авторську оцінку та впливаючи на формування реакції читача або слухача.

Як не дивно, однак така стилістична фігура, як перифраз, переслідує ще й культурні цілі. Як стверджує французький науковець, перифраз сприяє всьому цивілізаційному та культурному процесу, який відбувається поступово [13, с. 12]. Мовлення виконує функцію посередництва або заміни між людиною та реалією. Під посередництвом ми розуміємо ситуацію, коли ми бачимо певний предмет чи явище і говоримо про нього; а про заміну йдеться тоді, коли об'єкту висловлювання поруч немає. Сприймаючи якусь реалію, ми даємо їй назву, яка стає найпершим та найпростішим її відображенням у нашому мовленнєвому просторі. Ми ніби замінюємо реалію словом, тим самим отримуємо можливість віддалитися від неї. А коли ми вдаємося до перифразу, який вимагає дещо більшої розумової діяльності, то ще більш ускладнюємо відображення тієї реалії, чим ще більше віддаляємося від неї і від наших первинних інстинктів. Це особливо притаманно для висловлення наших бажань та фізичних потягів, про які не прийнято говорити вихованим людям. Так відбувається процес цивілізування людини, її окультурення. Отож, перифраз – це культурний процес у повному значенні цього слова.

Вживаючи у тексті перифраз автор ставить собі за мету не лише «пом'якшити» образливе або не дуже приємне слово чи вислів (що зближує такий перифраз з евфемізмом), уникнути використання надто реалістичних слів, які не можуть описати його душевного стану (наприклад, у поезії), але й акцентувати увагу на важливій деталі, надати більшої сили певній ідеї; створити колоритний образ, викликати у адресата відповідні асоціації,

© Гурмак Ю. М., 2013

алюзії та збагатити їх. За допомогою перифразу автор може також створювати словесні ігри, каламбури, іноді навіть загадки, підкреслити іронію, наближаючи перифраз до антитези; гіперболізувати явище і дати йому оцінку. Такий стиль мовлення чи письма дозволяє авторові мислити образами, картинами, символами. Називаючи нові реалії життя, предмети і явища, які до цього не існували і відповідно не мали своєї власної назви, перифраз зближується з неологізмами.

Вжиті у своїй номінативній функції перифрази мають об'єктивне значення. Однак, при відповідному угрупованні, як зазначає Г.Кость, вони утворюють своєрідний мовний гіперпростір і розвивають сюжет у декількох напрямках [6, с. 186]. Тому, щоби розшифрувати його зміст, треба опиратися на контекст. Адже саме у контексті стилістичні засоби, до яких відноситься і перифраз, комбінують, за словами В.А.Маслової, оцінку, образність, емотивність, інтенсивність [5, с. 180].

Відповідно до наведених характеристик можемо стверджувати, що вжиті у тексті перифрази можуть бути класифіковані за такими видами:

Інформативні;

– експресивно-оцінні;

– експресивно-образні;

– експресивно-емоційні.

Інформативні перифрази обумовлені намірами (інтенціями) автора. Вони використовуються з метою пояснення, опису предмета чи явища, конкретизації інформаційної основи висловлювання. Вони також забезпечують адекватне сприйняття адресатом переданої інформації [7, с. 14].

Експресивно-оцінні перифрази не тільки виражають ставлення автора до того чи іншого предмета або явища, розширюють його характеристику. Вони належать до ефективних елементів маніпулятивних технологій, оскільки налаштовують читача так, як це потрібно авторові, нав'язуючи свідомості авторське враження про об'єкт опису, формуючи таким чином стереотипи.

Щодо експресивно-образних перифразів, то вони містять у собі найбільше елементів, адже вони використовуються головним чином для характеристики персонажа у тексті чи людини у побуті. Їхня мета – якнайповніше вималювати портрет певної особи, переплітаючи мовно– інформативні, образні, оцінні та емоційні засоби впливу і формуючи образ чи образи твору. Як і експресивно-оцінні, так і експресивно-образні перифрази спрямовані на те, щоби викликати у читача враження, асоціацію, реакцію, запрограмовану автором.

Такі наші теоретичні міркування проілюструємо на матеріалі французької мови періоду Преціозності. Перифраз виявився стилістичним засобом найефективнішим та найуживанішим у творах Преціозників. Не називаючи речі, предмети, явища, людей своїми іменами, а вдаючись до їхнього опису, образного представлення автори-Преціозники прагнули виокремитись, підкреслити свою обраність та привілейованість у поведінці, одязі, а відтак і у мовленні, про що ми уже згадували у попередніх дослідженнях [1; 2; 3]. Вдаючись до такої перифрастичної описовості, автори «зашифровували» свої твори настільки, що вони ставали складними та незрозумілими для більшості. Гіперболізоване зображення, метафоризовані характеристики, вживання неологізмів спричиняють створення справжнього преціозного «жаргону», який характеризується вживанням лише правильних, «гарних» слів та особливих, вишуканих висловів, які б не мали нічого спільного з простонародною мовою.

Звернемось до збірника преціозних висловів «Grand dictionnaire des précieuses ou la clef de la langue des ruelles», укладеного Антуаном Бодо, паном Сомезьким, у 1660-1661 рр. Це своєрідний тлумачний словник преціозного мовлення, який допомагає читачам «розкодувати» французькі художні тексти того періоду. Серед наведених Антуаном Бодо висловів знаходимо усі виділені нами види перифразу.

«L'ameublement de la bouche», тобто «умеблювання рота», яким преціозники називали зуби (les dents); *«l'instrument de la propreté»*, що означає «інструмент чистоти», вживався на позначення мітли або віника (le balai). Карету (un carrosse) вони називали *«l'assemblage de quatre corniches»*, тобто «з'єднанням чотирьох карнизів», а на ящик (un coffre) вони казали *«un bouge portatif»* (переносна комора). Замість слова вода (l'eau) слід було вживати вислів *«l'élément liquide»*, тобто «рідкий елемент», або *«le troisième élément»* («третій елемент»). Саме цим висловом Преціозники позначали дощ: *«le troisième élément tombe»* (падає третій елемент) замість: Il pleut (Падає дощ). Так само і вогонь вони вважали доцільним називати *«l'élément combustible»* (елемент, що горить), замість le feu. Корабель (un navire) вони називали *«une maison flottante et ailée»* – «крилатим плаваючим будинком», а замість слова сіль (le sel) вживали вислів «l'assaisonnement nécessaire», який перекладається як «необхідна приправа». Та заміняли преціозники не тільки іменники. Вони посягнули і на дієслова. Так, дієслово розчісуватися (se peigner) вони замінили на вислів «розплутувати лабіринт свого волосся» (*«se délabyrinther les cheveux»*), а дієслово сміятися (rire) – на «втратити свою серйозність» (*«perdre son sérieux»*) [12] тощо. Усі наведені перифрази належать до інформативних.

Інші преціозні перифрази є метафоричними та в більшій чи меншій мірі носять емоційно-експресивний характер з певною особистісною оцінкою, тому дуже важко чітко їх розділити на експресивно-оцінні, експресивно-образні та експресивно-емоційні. Тому ми вважатимемо їх просто метафоричними перифразами.

Преціозники не оминули жодної сфери суспільного життя зі своїми виправленнями, продиктованими прагненням до прекрасного. Вони говорять про:

– предмети побуту (свічки, крісла, дзеркало, камін, журнал):

Вислів *«le supplément du soleil»*, що означає «придаток, доповнення сонця» вживався на позначення свічки (la chandelle); фразою *«le conseiller des grâces»*, яка перекладається як «порадник витонченості» преціозники називали дзеркало (le miroir). Замість слів les fauteuils (м'які крісла) прийнято було казати *«les commodités de la conversation»* («зручності для розмови») або *«les trônes de la ruelle»*, що означає «салонні трони» (дослівно

«трони в проході між ліжком та стіною»). Камін (la cheminée) вони замінили на «імперію Вулкана» (*«l'empire de Vulcain»*), маючи на увазі давньоримського бога вогню. А альманах (l'almanach) у них став «пам'яттю майбутнього» (*«la mémoire de l'avenir»*) [12] та багато інших.

– частини тіла (ноги, щоки, руки, нігті, губи, ніс):

Щоби не вживати слова les pieds (ноги), занадто простого і вульгарного, Преціозники замінювали його словосполученням *«les chers souffrants»* («дорогі страждальники»), la main (рука) – *«la belle mourante»* («вмираюча красуня»). Les joues (щоки) були для них *«les trônes de la pudeur»* («тронами сором'язливості»). Вислів *«le plaisir innocent de la chair»* («безневинне задоволення тіла») позначав l'ongle (ніготь). Замість слова les lèvres (губи) відвідувачі салонів вживали *«les occupations des beaux esprits»* («заняття розумних») або *«les maîtres muets»* («німі господарі»). А ніс (le nez) називали *«la porte du cerveau»* («двері мозку») або *«les écluses du cerveau»* («шлюз мозку») [12].

– предмети одягу (шапка, сорочка, перука, маска):

Вживаючи вираз *«l'affronteur des temps»* («той, який протистоїть погоді»), преціозники мали на увазі le chapeau (шапку), а «постійною подругою мертвих і живих» (*«la compagne perpétuelle des morts et des vivants»*) вони найменували сорочку (la chemise). Для того, щоб завуалювати слово la perruque (перука), вони вживали словосполучення *«la jeunesse des vieillards»* («молодість старих»). А маску (un masque), залежно від ситуації, салонники називали «захистом гарного кольору обличчя» (*«le rempart du beau teint»*) або «знаряддям зацікавлення» (*«l'instrument de la curiosité»*) [12] та інші.

– природні явища (ніч, відлуння,):

Ніч (la nuit) у них набувала персоніфікованого значення і ставала «богинею тіней» (*«la déesse des ombres»*) або «матір'ю тиші» (*«la mère du silence»*). Відлуння (l'écho) преціозники вважали «самотньою невидимкою» (*«l'invisible solitaire»*) або «утішителем коханців» (*«le consolateur des amants»*) [12].

– людські явища (народжувати, сльози):

Зрозуміло, що таке слово як accoucher (народжувати), притаманне людській природі, було занадто грубим для відвідувачів салонів, тому вони виявили усю свою винахідливість і придумали вислів *«subir le contrecoup des plaisirs légitimes»*, що означав «страждати від наслідків законних утіх». А сльози (les larmes) вони називали «перлинами Іриди» (*«les perles d'Iris»*) [12]. Тут варто зауважити гру слів, адже у французькій мові слово «iris» дослівно означає «райдужна оболонка ока» або квітка «ірис», а якщо написати з великої літери, це уже буде древньогрецька богиня веселки Ірида.

Такі цікаві мовні експерименти Преціозників можуть засвідчити їхню високу ерудованість.

Крім того, варто зауважити, що поруч з цими перифразами, які сьогодні нам видаються дещо кумедними та недоречними, у преціозному лексиконі знаходимо й такі, що ввійшли до щоденного вжитку французької мови. Так, наприклад, *«faire figure dans le monde»* (дослівно: «займати високе становище у світі») і сьогодні вживається у значенні être apprécié (бути поцінованим); салонний вислів *«avoir l'âme sombre»* («мати темну душу») і тепер використовується на позначення стану суму – être triste (бути сумним). Ми донині розуміємо значення перифразу *«avoir l'intelligence épaisse»* («мати товстий/тугий розум») як ne pas comprendre (не розуміти, бути не дуже розумним); а преціозну фразу *«faire l'anatomie d'un coeur»* (дослівно «робити анатомію серця») і сьогодні звикли трактувати як analyser les sentiments (аналізувати почуття) тощо [9].

Як показує наше дослідження, перифраз – надзвичайно динамічна та цікава стилістична фігура, яка передбачає не стільки експліцитну номінацію предмета, явища чи особи, скільки їхнє описове представлення. Перифраз є семантично маркованим і подає не лише інформативне повідомлення, але й його оцінну, емотивну, експресивну характеристику. Цей стилістичний засіб вживається у художніх текстах і за своїми видами і функціями зближується з евфемізмами, метафорами, метонімією, літотою, антифразою та може цілком вважатися одним із видів вторинної номінації.

На прикладі перифразів, вживаних французькими Преціозниками, ми переконалися наскільки багатшим та естетичнішим стає висловлювання з перифрастичними одиницями. Звичайно, цілі, які автори ставлять перед собою, вживаючи ту чи іншу перифрастичну одиницю, можуть бути дуже різними, а самі перифрастичні вислови інколи кумедними та незрозумілими. Однак, незаперечним є той факт, що перифрази збагачують, зокрема, наше повсякденне мовлення, охоплюючи усі його аспекти, роблять висловлювання цікавішими, поетичнішими, а також сприяють загальнокультурному процесові.

Зрозуміло, що даною розвідкою ми лише торкнулися найзагальніших характеристик і функцій перифразу. Дослідження цього мовно-стилістичного явища видається нам актуальним та перспективним з огляду на порівняння його вживання у художніх текстах інших епох та зі стилем сучасної розмовної мови.

Література:

1. Гурмак Ю. М. Вторинні номени: способи їх формування у французькому преціозному мовленні. // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство. – Луцьк, 2012. – №23(248). – С. 37-40.

2. Гурмак Ю. Особливості стилю мовлення у французькій художній літературі періоду Преціозності // Збірник матеріалів І міжнародної науково-практичної конференції «Романська філологія та сучасний освітній простір». – Горлівка, 2011. – С. 60-61.

3. Гурмак Ю. М. Французька Преціозність як соціальний та літературний феномен XVII століття. // Науковий вісник Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Філологічні науки (Мовознавство). – Кіровоград, 2012. – №105(2). – С. 173-177.

4. Кость Г. М. Лексико-стилістичні засоби вираження імпліцитності в художньому тексті. // «Іноземна філологія». Вип.121. – Львів, 2009. – С. 186-192.

5. Маслова, В. А. Параметры экспрессивности текста / В. А. Маслова. // Человеческий фактор в языке. Языковые механизмы экспрессивности. / Отв. ред. В. П. Телия. – М. : Наука, 1991. – С.179-205.

6. Словник української мови: в 11 томах. – К. : Наукова думка, 1975. – Том 6. – 832 с.

7. Сиривля М. А. Перифраз как экспрессивное средство языка газеты (семантико-прагматический аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / М. А. Сиривля – Костанай, 2007. – 20 с.

8. Dauzat A. Dictionnaire etymologique de la langue francaise. – Paris : Librairie Larousse, 1938.

9. Le langage précieux : métaphores et périphrases // OverBlog – Режим доступу : http://noteslitteraires.over-blog.com/article-le-langage-precieux-metaphores-et-periphrases-104672959.html

10. Le Petit Robert. Dictionnaire alphabetique et analogique de lae langue francaise. – Paris, 1992

11. Lexique des termes litteraires par Michel Jarrety. – Librairie Generale Francaise, 2001. – 475 p.

12. Sommaize B. De Le Grand Dictionnaire des Precieuses. – Paris : Chez P.Jannet, Libraire, 1856 – T.1 – 296 p., T.2. – 408 p.

13. Théron Michel, Comprendre la culture générale – Paris : Les Editions Ellipses, 1991. – 336 p.

УДК 81'42:004.512

Давидова О. П., Хадирова Е.,
РВНЗ «Кримський інженерно-педагогічний університет», м. Сімферополь

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФЕШН-ТЕКСТІВ

У статті аналізуються деякі лінгвістичні особливості фешн-текстів, що сприяють реалізації маніпулятивного впливу на читача – потенційного покупця продукції модної сфери.

Ключові слова: *фешн-тексти, структурно-семантичні особливості, синтаксичні особливості, графічні особливості.*

В статье анализируются некоторые особенности фешн-текстов, которые способствуют реализации манипулятивного влияния на читателя – потенциального покупателя продукции модной сферы.

Ключевые слова: *фешн-тексты, структурно-семантические особенности, синтаксические особенности, графические особенности.*

Some peculiarities of fashion-texts that favour the realization of manipulative effect on the reader – the potential buyer of the products of fashion sphere.

Key words: *fashion-texts, structural-semantic peculiarities, syntactic peculiarities, graphical peculiarities.*

Незважаючи на значення моди у житті сучасної людини, її соціальну значущість як сфери діяльності, на сьогоднішній день тексти модних журналів недостатньо вивчені лінгвістами. Стрімкий темп змін у галузі моди знаходить своє відображення на вербальному рівні: відбувається постійне утворення нових лексичних одиниць на позначення нових явищ і предметів. До складу лексики моди входять одиниці на позначення предметів одягу, взуття, головних уборів, аксесуарів, модних стилів, назв колекцій високої моди, брендів, виробників одягу й аксесуарів, професійна лексика індустрії високої моди і легкої промисловості.

Та якщо модну лексику деякі вчені вивчають у своїх наукових дослідженнях Д.О. Башкатова, Т.О. Бєліца, Я.С. Матосян [1; 2; 4], проблемам комплексного аналізу текстів, тим чи іншим чином присвячених моді, приділяється несправедливо мало уваги [5].

Завданням спеціалізованих ЗМІ є просування модних стандартів і прийняття її споживачем за допомогою певних мовних норм і особливостей мови. При спілкуванні зі своїми читачами ЗМІ використовують певні психологічні технології маніпулювання, що реалізуються за допомогою мовних структур і засобів. У цій роботі ми розглянемо деякі структурно-семантичні особливості фешн-текстів, а також їхні особливості на синтаксичному та графічному рівнях, що певною мірою впливають на сприйняття інформації читачами.

Наше дослідження проводилося на матеріалі текстів модного журналу Vogue за 2012-2013 роки. У результаті аналізу ми дійшли висновку, що для модних текстів закономірним є використання особових і присвійних займенників: *«To add to our confusion, on the brink of a new season there is a bombardment of information about the next. In September, the internet and the fashion press are full of the joys of the new spring/summer trends».* (Vogue UK September, 2012) – автор ототожнює себе з читачами, дивуючись величезній кількості інформації про модні тренди у новому сезоні.

Часто фешн-тексти представлені у вигляді діалогу з уявним читачем – питально-відповідна форма, пряме звертання до читача, форма 1 особи множини «we», в якому поєднуються автор і читач: *«The giddy blossoming of love has a way of sending us into an identity storm where one's present image and future dreams eddy furiously»* (Vogue UK September, 2012).

Саме використання авторського «ми» дозволяє психологічно об'єднати себе з читачем, показати, що їх цікавлять однакові речі, що в них однакові проблеми.

Автор статті, використовуючи розповідь й опис, створює ефект живого особистого спілкування. Він виявляється безпосереднім спостерігачем або свідком якоїсь модної події. Його очима описуються модні тенденції, нові явища, яскраві події у фешн-індустрії. У своїх репортажах він ділиться враженнями, думками, ідеями, відкриває читачам двері до світу моди. Ось так, наприклад, автор статті знайомить читачів з орнаментом пейслі (так звані «турецькі огірки»), що є хітом сезону і користується великою популярністю в останніх колекціях світових дизайнерів: *«My first paisley purchase was a pair of brushed-cotton trousers from Laura Ashley. I was 12, and they were drawstring-waisted, wide, and printed with a small yellow motif on a navy background. I loved those trousers. But more, I loved their funny little pattern, which looked so many things, but yet was unique… Paisley has an infinite capacity to cheer. Perhaps this is why designers sent it down catwalks everywhere for spring/summer'12 – the perfect antidote to the gloom of the daily news»* (Vogue UK September, 2012).

Однією з лінгвістичних особливостей текстів про моду на морфолого-синтаксичному рівні є велика кількість описових конструкцій: структурні типи за схемою прикметник + іменник: *nouveau-style damask, sharp-shouldered jacket, high-waisted trousers, animal-print style, razor-sharp jacket, midnight-coloured velvets, flared-leg trousers, nipped-in waist, pussy-bow blouse, double-breasted wool, mussed-up dark locks, copper-gold brocade;* прислівник + прикметник: *highly synthetic, quite sensational, immaculately tailored suit; прислівник + дієслово: indeed celebrate, meticulously plan;* іменник + іменник: *ballerina style skirt, glitter sandals, mermaid skirt, crocodile handbag*.

Ще однією особливістю лексичного шару фешн-текстів є нагромадження великої кількості яскравих прикметників на позначення кольору, відтінків, принтів у поєднанні з іншими прикметниками. Наприклад, *peacock blue trouser suit, lipstick-red Chanel purse, powder-blue frock, midnight coloured velvets, copper-gold brocade, navy-blue vintage suit, chestnut leather jacket, charcoal coat, chrome-yellow pyjama suit, princess pink dress, pale-*

© Давидова О. П., Хадирова Е., 2013

coloured cashmere sweater, sherbet-shaded skirts, electric-blue paisley, amber-silk cocktail dress, magenta trench, powder-pink duffel coat, mint-green ballerina style skirt. Оскільки 80% інформації сприймається людиною за допомогою зору, вирішальну роль при першому сприйнятті й оцінці відіграє колір. Людина живе у кольоровому світі, і колір тисячею невидимих ниток пов'язаний із кожним із нас, але «взаємини людини з кольором – одна з найбільших загадок» [3, с. 18].

На синтаксичному рівні журналісти модної індустрії майстерно використовують різні синтаксичні засоби експресії: риторичні питання, парцельовані конструкції, емфатичні конструкції з do/does, so, непрямий порядок слів, абревіацію. Для експресивності авторської думки широко застосовуються питальні речення у функції розповідних риторичних питань, особливо у сильній позиції тексту (на початку або в кінці статті). Головне завдання риторичного звертання – прагнення висловити ставлення до проблеми, викликати у читача реакцію, зацікавити його. Дуже часто статті, присвячені моді, починаються саме з риторичних питань. Так, наприклад, автор розмірковує над новим модним трендом, що виглядає по-різному в залежності від кута, під яким дивишся: *«Why choose one look, asks Robert Sullivan, when you can wear two? This fall, designers take fashion to another dimension». «This season you will see one fashion coming, as usual, but there's a good chance you will see a whole other fashion going, and as a result, the question that hovers over fall like a frustrated spy satellite is: Can you really see it all?»* (Vogue UK September, 2012).

У фешн-текстах часто простежується використання різних емфатичних конструкцій: непрямий порядок слів, дублювання дієслова-зв'язки. За допомогою інверсії автор привертає увагу читачів, виділяючи важливі деталі тексту. *«As her audience contemplated all of the above at her a/w'12 show, out it came, in wide, purposeful strides: a trouser suit».* (Vogue UK August, 2012) – Таким чином автор представляє нам повернення костюму на модні подіуми. *«And rise they have, with styles ranging from dandyish to sleek to boyish – the point is, it's a suit»* (Vogue UK August, 2012).

Щодо графічних особливостей фешн-текстів слід зазначити, що графіка і пунктуація носять вільний характер і не підпорядковуються жорстким правилам оформлення статей або розстановки розділових знаків. Особливе розташування матеріалу на шпальтах газет або сторінках журналів, варіювання шрифтів, кольорові контрасти, оригінальні зорові образи, що легко запам'ятовуються – все це у поєднанні з вдалим текстом має ефект впливу на читачів. Заголовок відіграє значну роль у фешн-текстах – це перше, що кидається в очі при читанні модного журналу. Як правило, вони виділяються великим шрифтом, розмір яких може варіюватися. Чим краще заголовок виконує функцію привертання уваги, тим вище читацький інтерес, а, відповідно, й тираж. Під заголовком зазвичай розташований підзаголовок – основна інформація у стислій формі про зміст публікації. Йому властивий великий шрифт, виділення та підкреслювання. Для фешн-текстів характерним є також використання заголовних літер збільшеного розміру на початку статті. Головні слова у текстах про моду виділяються курсивом. Кожна стаття у модних журналах має свої ілюстрації, ескізи, рекламні постери. Ці яскраві, соковиті кольори, безсумнівно, привертають увагу читача, зачаровують його, заманюють у світ моди і краси.

Отже, як бачимо, лінгвістичні засоби на кожному рівні фешн-тексту мають на меті аттрактивну функцію, допомагають залишити в підсвідомості людини більш сприятливе враження про модні тенденції і, в результаті, вплинути на її бажання й дії. Лінгвістичні засоби модних текстів зацікавлюють і заохочують своїх потенційних покупців товарів, які ці модні журнали просувають, виконуючи таким чином функцію непрямої реклами.

Література:

1. Башкатова Д. А. Современный русский дискурс моды : дисс. … канд. филол. наук : 10.02.01 / Башкатова Дарья Александровна. – М., 2010. – 307 с.

2. Белица Т. А. Проблемы освоения и лексикографического описания французских лексических заимствований в русском языке (на материале номинаций денотативной сферы «модные реалии»): дисс. … канд. филол. наук :10.02.01 / Белица Т. А. – Новосибирск, 2003. – 284 с.

3. Кукушин В. С. Цвет и свет в жизни учащихся // Основы валеологии / В. С. Кукушин. – Новочеркасск, 1998. – 76 с.

4. Матосян Я. С. Основные тенденции формирования и функционирования номинаций понятийной сферы «одежда и мода» в русском языке XX – XXI вв. : дисс. … канд. филол. наук : 10.02.01 / Матосян Яна Саркисовна. – Краснодар, 2008. – 181 с.

5. Попова И. В. Лексико-семантические и стилистические особенности языка индустрии моды (на материале журналов о моде): автореф. дисс. на соискание научной степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 – теория языка [Электронный ресурс] / И. В. Попова. – М., 2007. – 24 с. – Режим доступа : http://www.avtoref.mgou.ru/ar/ar121.pdf

УДК 821.161.2. – 31.09+929 Яворівський

Двуличанська О. А.,
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Луганськ

ХИМЕРНА ПРОЗА ЯК ОРГАНІЧНА ФОРМА МИСЛЕННЯ В. ЯВОРІВСЬКОГО

У статті розглядається жанрові та мовно-стилістичні засоби реалізації химерного мислення у ранніх художніх творах В. Яворівського. Основа увага сконцентрована на особливостях світосприйняття та характеротворенні героїв, які є своєрідними носіями означених категорій. Автор статті робить висновок, що химерна проза є органічною складовою мислення письменника, а не засобом наслідування раніше створених її зразків.

Ключові слова: *химерна проза, жанр, іронія, гротеск, метафора, символ, хронотоп.*

В статье рассматриваются жанровые и стилистические средства реализации химерного(причудливого) мышления в ранних художественных произведениях В. Яворивского. Основное внимание сконцентрировано на особенностях мировоссприятия и характерах героев, которые являются своеобразными носителями указанных категорий. Автор статьи делает вывод, что химерная проза является органической составляющей мышления писателя, а не средством подражания раннее созданным ее образцам.

Ключевые слова: *причудливая проза, жанр, ирония, гротеск, метафора, символ, хронотоп.*

Tthe article is focused on the personalities and ways of world-view of the charactes who are peculiar carriers of the mentioned categories.The author concludes that the chimeric prose is an organic component of the thinking of the writer, not means of early role models created by its standards.

Keywords: *chimeric prose genre, irony, grotesque metaphor, symbol, time-space.*

Літературознавчі дослідження сучасності поряд із посиленим зацікавленням художніми особливостями найновіших творів, позначені значною увагою до переосмислення літературно-мистецьких течій та явищ минулого, зокрема другої половини XX століття. Так, у літературному процесі 70-80-х років XX століття в Україні дослідниками виділяється декілька стильових потоків: конкретно-реалістичний, лірико-романтичний та умовно-метафоричний або химерний. Особливо вагомим й поширеним явищем в українській літературі цього періоду стала поява останнього з них. Більшість науковців справедливо вбачають ряд типологічних рис в химерній прозі та латиноамериканському магічному реалізмі, останній з яких розглядають як такий, в «якому органічно поєднуються елементи реального та фантастичного, побутового та міфологічного, дійсного та уявного, таємничого» [3, с. 428]. Як слушно зауважують вітчизняні дослідники, український «химерний роман» [лапки – Г. Штоня] є своєрідною «ідейно-естетичною відповіддю» на зміни у суспільно-політичному житті країни кінця 50 – початку 60-х років XX століття [4, с. 139]. Витоки його – в народній традиції, яка за сприятливих зовнішніх і внутрішніх («зростання духовної самосвідомості») чинників знову ожила.

М. Ільницький акцентує увагу на типологічній спорідненості української химерної прози із «сільською прозою» російської літератури, грузинським історичним романом, прибалтійською інтелектуальною прозою [2, с. 141]. На думку В. Дончика, назва «химерна течія» є неточною, замість якої вживає «фольклорна» або «умовно-алегорична» [1, с. 129]. При розгляді цього стильового напрямку прози, визнаючи існування недоліків у ньому, небезпідставно зазначає, що основа його плідна й конструктивна.

Найґрунтовнішою спробою вивчення означеної стильової течії є дослідження А. Кравченка «Художня умовність в українській радянській прозі», в якому умовність (нежиттєподібність) розглядається як одна з центральних складових поетики химерної прози.

Одним із яскравих представників химерної прози є В. Яворівський. Мета дослідження полягає у визначенні химерності як органічної форми художнього мислення В. Яворівського на матеріалі ранньої прози автора.

Органічність химерного світовідчуття письменника виявилася вже в перших його творах. Елементи химерної художньої поетики наявні в різних жанрових формах першої збірки митця (повість у новелах «А яблука падають…», новела «Хліб їмо»). Однак чи не найяскравіше в цей період вони виявилися в художній тканині оповідання «Така земля під ногами» (зб. «Гроно стиглого винограду»), що пізніше виходило у складі іншої збірки під назвою «Всесвітній дощ» (зб. «З висоти вересня», 1984). Ситуація, в якій опинилися персонажі та яка є загальним тлом перебігу подій, сама по собі є реально-фантастичною: реалістичність полягає в зображенні несприятливих погодних умов (котрий день підряд йде дощ), її ж фантастичність – у гіперболізації цього явища, а також поведінці героїв та тих наслідках, які спричинив він для кожного з них. У даному випадку дощ виступає основним сюжетотвірним елементом, за допомогою якого гетеродієгетичний наратор (всезнаючий оповідач) знайомить читача з кожним із героїв, домінуючим при цьому є іронічний тон оповіді.

Наслідком тривалого дощу для діда Федора стали розмоклі мозолі, «натерті ще в громадянську війну» [5, с. 350] і те, що його хата в болоті зсувається ближче до яру. Засобом боротьби із цим, по суті вигаданим сусідом Лукашем, «лихом» стає прив'язування її мотузками до горба, а також щоденне вимірювання відстані від хати до телеграфного стовпа з метою запобігти подальшому зсуванню, що загалом створює комічний ефект. В іншого героя Ананія від дощу «грушка сказилася на затиллі хати, почала прямо перед очима рости» [5, с. 352]. Автор з гумором та іронією говорить про одну з найбільших нагальних проблем героя – його спробу справити весілля вагітній дочці, в чому перешкодою стає знову ж таки дощ, а тим часом «бичок, куплений на весілля, вже й худнути почав», а «в горілку, закопану в саду у бутлях, напевне, води й крізь скло націдило, що тепер і не вп'ється ніхто…» [5, с. 352]. Їдкою іронією, що наближається до сарказму, пройняте зображення героя Полікарпа, який уже п'ять років збирався

© Двуличанська О. А., 2013

по-батьківськи поговорити про життя зі своїми синами, та все не вистачало часу, що автор наголошує образним гіперболізованим сполученням «тема була велика, як слон, а часу для неї завжди випадало обмаль, як молока в черепочку для кошеняти» [5, с. 353]. І навіть під час дощу батько так і не зважився на подібну розмову. Чи не єдиним героєм, для кого затяжний дощ виявився позитивним явищем, був Мефодій, якому дружина врешті змогла пришити всі ґудзики до одягу. Авторської іронії зазнають і теклівські правила етикету, згідно з якими «сказати людині поговір про неї можна лише тоді, коли вже всі про нього забули» [5, с. 359].

Отже, основними засобами зображення героїв стають гумор і гіперболізація, що самі по собі наповнюють химерністю художній простір оповідання.

Згідно з давніми українськими віруваннями дощ виступав символом життя й плодючості, оскільки, зважаючи на заняття українців хліборобством, своєчасний дощ ставав для них запорукою доброго врожаю, а значить – можливості далі продовжувати життя. Використовуючи міфологічні уявлення наших пращурів, В. Яворівський надає їм дещо гротескної форми, зображуючи дощ нескінченним і вже обридливим для героїв. Тісно пов'язаним із ним є образ землі – одного із центральних в оповіданні, наслідки дощу для якої також гіперболізуються автором: «дощ таки в'ївся на землю і розмочував її… аж по той бік покійників у могилах» [5, с. 350]. Характерною є зміна тону оповіді на ліричний, коли йдеться про значення землі в житті героїв. Вона виступає у творі символом нації, національної самоідентифікації українців, які споконвічно характеризувалися синівською любов'ю до своєї землі та тяжкою працею на ній, що підкреслюється рефреном «отака земля їм усім випала» та оповідь про яку пройнята утверджуючим пафосом: «Її розквасять дощі, але не зогниє і не щезне, її стиснуть у свій жмикрутський кулак морози, але розправиться знову, по ній протечуть ріки і змінять русло, а вона й там вродить» [5, с. 359]. Таким чином у творі постає смисловий ряд «земля – ґрунт – коріння», що є співвідносним не лише з фізичною площиною, а й з внутрішнім, духовним світом українців. Підтвердженням чого є залишки міфологізованого світогляду українців, що полягають в антропоморфізації всього оточуючого, зокрема дерев, які своїм корінням міцно тримаються за ґрунт, на якому зростають. Показовим у цьому плані є епізод розмови героя Мефодія зі своїм старим горіхом, який подібно й людині, потерпає від наслідків природного негаразду, проте продовжує своїм корінням відчувати землю.

Отже, письменник вже у ранніх творах торкається важливих суспільно-побутових та морально-філософських проблем (способу життя селян, особливостей їхнього світогляду, духовного світу та власної самоідентифікації, зокрема національної тощо), що в міру власного світовідчуття втілює в художніх формах химерної стилістики. Особливості наративу (всезнаючий оповідач, відсутність діалогів, використання невласне прямого мовлення) створюють враження правдивості зображеного, при цьому загальний іронічний тон та народний гумор унаочнюють для читача умовність описаної ситуації. Яскрава образність твору та специфіка використаних художніх засобів (гіпербола, символ, метафора тощо) спрямовані на втілення головної ідеї твору, яка згодом стає провідною у творчості митця: основою буття людини є народний гуманізм, що спирається на духовне надбання своїх пращурів. Перспективним видається уважне дослідження таких класичних зразків химерної прози автора, як романи «Оглянься з осені», «Автопортрет з уяви», що стануть об'єктом наших подальших наукових розвідок.

Література:

1. Дончик В. Неосвоєне багатство / В. Дончик // Дніпро. – 1981. – № 3. – С. 117-130.
2. Ільницький М. Від епічності до… епічності / М. Ільницький // Дніпро. – 1980. – №12. – С. 137-147.
3. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва та ін. – К. : Академія, 2007. – 752 с.
4. 10. Штонь Г. Стиль письма чи стиль мислення?... / Г. Штонь // Дніпро. – 1981. – № 1. – С. 138-143.
5. Яворівський В. Твори у п'яти томах / В. Яворівський. – К. : Фенікс, 2008. – Т. 4: Повісті. Новели. / Передмова О. Гончара; Післямова М. Косіва. – 528 с.

УДК 811, 11, 37, 373 – 116

Дудок Р. І.,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ФЕНОМЕН ПОЛІСМИСЛОВОСТІ У ПРОЦЕСАХ ТЕРМІНОТВОРЕННЯ

Семантичне явище полісмисловості трактується як мовна універсалія, яка ґрунтується на узагальнювальній діяльності мови і мислення, універсальність якої виявлено в її термінотвірному потенціалі. З урахуванням ролі інтегрального інваріантного компонента, проаналізовано низку продуктивних термінотвірних способів. Акцентовано увагу на процесах творення полісемантичних термінів, лінгвістичному механізмі розкриття та функціонування смислів.

Ключові слова: *полісмисловість, інваріантний компонент, афіксальні морфеми, терміносполучення, смисловий компонент, полісемантичний термін.*

Семантический феномен полисмысловости трактуется как языковая универсалия, которая основывается на обобщающей деятельности языка и мышления, универсальность которой выявлена в ее терминотворческом потенциале. С учетом роли интегрального инвариантного компонента проанализирован ряд продуктивных терминотворческих способов. Акцентировано внимание на принципах создания полисемантических терминов, механизме розкрытия и функционирования смыслов.

Ключевые слова: *полисмысловость, инвариантний компонент, афиксальные морфемы, терминосочетания, смысловой компонент, полисемантический термин.*

The phenomenon of polysenseness is treated as language universality based on generalized activity and thinking found out in its termforming potential. Taking into account the role of integral invariant component some series termforming ways have been analyzed. Special attention is stressed on both creating of polysemantic terms and mechanism of revealing the sense functioning.

Key words: *polysenseness, invariant component, affix morphemes, term compatibility, sense component, polysemantic term.*

Постановка проблеми. Проблема полісемії слова надзвичайно актуальна, зважаючи на присвячену їй численну кількість теорій, праць та підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед них слід зазначити праці: Ю. Степанова та А. Шрамм, Th. Schippan, Л. Васильєва, J. Lyons, Е. Беляєвської, М. Никитина, Е. Schneider, Ю. Карпенко та ін. Огляд спеціальної теоретичної літератури засвідчує, що в мовознавстві немає єдиного погляду на явище полісемії. У сучасній лінгвістиці домінують теорії, пов'язані з вивченням контексту, де проблему полісемії головно розв'язують через функціювання різних лексико-семантичних варіантів (ЛСВ), що не виявляють ролі семантичного компонента інваріанта у творенні нових смислів. За останнє десятиріччя з'явилася низка фундаментальних досліджень, присвячених вивченню та функціонуванню галузевих термінологій та процесів термінотворення (З. Куделько, Т. Панько, Т. Кияк, Н. Овчаренко, Т. Канделакі, Е. Скороходько та ін.).

Мета статті – проаналізувати низку продуктивних термінотвірних способів та закцентувати увагу на процесах творення полісемантичних термінів, лінгвістичному механізмі розкриття та функціонування смислів.

Виклад основного матеріалу. На наш погляд, будь-який мовний знак це – сукупність сем, які перебувають одна з одною в *синтагматичних, парадигматичних* та *епідигматичних* відношеннях. Семантичним ядром будь-якої із означених парадигм виступає *інваріантне значення*, яке об'єднує усі семи. Тобто семантична структура лексеми – це ієрархічна система з центральним значенням і периферійними смислами. Проте існує інший погляд, згідно якого смисли слова рівноправні й не поділяються на основні – другорядні, прямі – «переносні». Полісмисловість як одне із найважливіших явищ у термінологічній семасіології має універсальний мовний характер. Її існування зумовлене розбіжністю між обмеженою кількістю мовних знаків, з одного боку, та нескінченною кількістю предметів і явищ навколишнього світу з іншого:

Підтвердимо висловлене таким прикладом: *Concord (n)*

– agreement between persons, notions, or things – згода, угода, договір;

– (music.) harmonious combination of tones – поєднання тональності (співзвучність);

– (gram.) agreement in number, person etc., – узгодження в числі, особі, роді чи відмінку. There must be concord between verb and noun – дієслово має узгоджуватися з іменником, де *concord* експлікує інтегральну сему *узгодженість* у відповідних сферах – музики, граматики тощо [8, с. 207]. Виникнення необмеженої кількості різних смислів традиційно пояснюється дослідниками через ігнорування положення *теорії опозицій* у семасіологічних дослідженнях (Н.Трубецькой) [6].

Безперечно, що у лексикографічному описі слова-терміна, однією з найскладніших проблем є розмежування полісемії та омонімії. Як зауважила свого часу О. Ахманова, «лексикографові завжди загрожують дві однаково великі небезпеки: штучне об'єднання під одним звуковим комплексом кількох різних слів – полісемія й не менш штучний розподіл одного слова на кілька – омонімія» [3, с. 106].

Детальний аналіз словникових дефініцій засвідчує, що коли два ідентичні звукові комплекси (для лексикографа – графічні) є одним словом, їм має відповідати одна словникова стаття, якщо ж вони по своїй суті різні – то дві, три тощо. У тлумачних словниках, навіть авторитетних, численні дефініції одного і того знака традиційно описуються поясненням одного значення через інше. Тобто у процесі укладання лексикографічних статей авторами не враховуються ні семантичний зв'язок між ними, ні узагальнювальна природа слова. Такий порядок опису та укладання словникових статей може бути виправданий тим, що пояснення семантичних

© Дудок Р. І., 2013

зв'язків не входить у завдання словників, хоча для лексикографічної, довідкової літератури нового покоління це було б доцільним. Наведемо для прикладу, слово-полісемант *image*:

– representation of likeness of a person, animal or thing. The coin bore an image of the Emperor – зображення особи, тварини або предмета. На монеті зображено імператора;

– picture or idea in the mind of something that is not actually present to the senses. I had formed an image of her before we met – уявний образ. Я уявляв собі її такою, як ми зустрілись;

– one, who closely resembles another. You are the image of your father – дуже подібний;– Ви копія батька;

– typical example – типовий приклад. He is the image of good health. – Він типовий приклад здорової людини;

– impression created by a person, group or organization on the basis of its policies. The politician wanted to change his public image – Політик захотів змінити свій політичний імідж [8, с. 428].

Наведені приклади переконливо доводять, що саме завдяки наявності узагальненого компонента *image – зображення, образ когось, чогось* – можемо пояснити всі фіксовані описи як у словникових статтях, так і спеціальних термінах.

У процесі вивчення фахових термінологій феномен *полісмисловості* викликає певні труднощі,виходячи з наступних міркувань:

– по-перше, вони високочастотні (за підрахунками дослідників 1000 найчастотніших одиниць охоплює 80 % тексту);

– по-друге, полісмислові терміни та їх вживання більш-менш рівномірно розподілені в підмовах;

Однак, засвоєння численних «різних значень» у галузевих словниках та спеціальних текстах практично ускладнене й теоретично недоцільне. До того ж опис все нових різних об'єктів, процесів, якостей реальної дійсності як чергових *нових значень* конкретного терміна не сприяє, а радше заважає з'ясувати стабільний семантичний стрижень, який становить основу та суть його значення [2, с. 83-95].

Для прикладу порівняймо англ. *case – випадок, доведення, судова справа, пацієнт, (грам.) відмінок (іменника)* тощо, експлікує різні смисли

case (n) як от:

– a serious case – серйозний випадок;

– to make out one's case – довести свою правоту в суді; – a case – хворий пацієнт, захворювання, випадок; Тип, дивак; He is a case! – Ну і дивак!,

– у (мед.) – окремий «випадок» хвороби пацієнта, що вирізняється поведінкою чи психікою порівняно з іншими [8, с. 149].

Таким чином, перерахування усіх денотатів, які співвідносяться зі знаком *case* у мовленні, не визначає його «логіко-предметного» змісту, а лише «тиражує» необмежену кількість «різних смислів». Значення як інваріант інформації ґрунтується на базових категоріях семасіології «заміна значення» та «семантична зміна» (Л. Вітгенштейн [4], K. Bolinger [7]). Тобто, на наше переконання, поява нових смислів необов'язково повинна супроводжуватися «утворенням якихось нових слів», а часто можлива через нове застосування, так би мовити, «старих».

Так, полісмисловий термін *derivation – деривація* зустрічаємо не лише в лінгвістиці, а й у терміносистемах інших галузей наук: геології, біології, математиці, медицині, військовій справі тощо, який закріпився у цих сферах завдяки інтегральній ролі інваріантного компонента, імплікаціонала: *obtaining from a source – отримувати з певного джерела*. Детальніше це показано на таких прикладах *derivation (n)*:

– act of deriving – джерело походження; – (лінгв.) etymology – етимологія (слова);

– (лінгв.) деривація, словотвір. Formation of a new word from an existing word, root, or stem. The word happiness is a derivation from the adjective happy and the suffix–ness – Слово щастя утворене від прикметника додаванням суфікса -ness.

– development – To trace the derivation of a custom – простежити походження звичаю [8, с. 217].

Отже, тут явище полісмисловості, репрезентує появу декількох семних кокретизаторів з одним інваріантним формативом *derivation*. Найчастіше такий феномен має місце у використанні таких моделей як: метафора (перенесення значення за подібністю), метонімія (перенесення за суміжністю та гіпер-гіпонімія (включення), які сприяють продуктивності процесу термінотворення.

Дослідження системного функціонування термінотвірних засобів дозволяє з одного боку, глибше пізнати національну специфіку і своєрідність мовної системи, чітко простежити закономірності розвитку мови в цілому; а з іншого –відтворити тривалий процес становлення словотвірної системи. Це дає можливість зясувати не лише причини виникнення та умови формування термінотвірних формантів, але й особливості їх семантико-функціональної структури та шляхи її еволюції.

Особливе зацікавлення викликають афіксальні морфеми як словотвірні продуктивні засоби полісмисловості в процесах термінотворення різних наукових сфер. Позиція афікса в системі не може залишатися постійною. Суфікс неодмінно повинен розвиватись, і в розвитку йому властиві етапи продуктивності, малопродуктивності і непродуктивності. Зміна суфіксів за продуктивністю, врешті-решт робить необхідним зникнення окремих суфіксів і появу нових.

Простежено, що афіксальні морфеми активно використовуються для утворення термінів інших германських та романських мов. Особливістю таких запозичених термінів є смислова доступність, стислість і легкість утворення, скажімо в економіці:

– dumping – скидання, демпінг; продаж товару на зовнішніх ринках за найнижчими (втратними) цінами;

– carte – blanche (фр.) – чистий лист із підписом, де будь-що може бути вписано;

– embargo (icn.) – заборона на продаж зброї, товарів тощо.

Аналіз досліджуваного матеріалу засвідчив, що найпоширенішими в полісмисловому термінотворенні є такі високопродуктивні моделі: Adj + N, які будуються на родо-видовому співвідношенні, тобто коли до терміна, що позначає родове поняття, додається його видове, як наприклад у таких економічних терміносполученнях:

– antidumping quota – антидемпінгова квота;

– barter leasing – бартерний лізинг;

– currency intervention – валютна інтервенція;

– export control – експортний контроль;

– future stock – ф'ючерсна біржа тощо.

Додамо, що на основі зазначеної моделі виникають цілі полісмислові парадигми з ключовим терміном у його складі, як от:

– leasing – barter leasing, compensational leasing, financial leasing;

– licence – antidumping licence, export (import) licence тощо. Високий ступінь продуктивності, за нашими спостереженнями, виявила також модель N + N:

– accreditation personnel (staff) – акредитація персоналу;

– export (import) currency – експорт (імпорт) капіталу [1].

як двокомпонентна модель – *future agreement – фючерсна угода;* і рідше як багатокомпонентна модель – *customs transit operation – митна транзитна операція*.

Запозичення афіксів з інших європейських мов слід визнати як один з можливих шляхів появи нових деривaційних морфем. Так, за аналогією, *hotel* виникає термінотвірна інновація *motel*, а згодом з'являється і низка термінів із флексією *-tel*, в яких легко виокремлюється смисловий компонент, *«приміщення для подорожуючих», чи botel – готель на воді; novotel – готель на в'їзді до міста; rotel – готель на колесах* тощо. У такий спосіб утворені також *aerotel – готель для пасажирів аеропорту, tuorotel – готель для туристів* та ін., скажімо, за англійським інтернаціоналізмом *musical –утворені, historical – фільм-п'єса на історичні теми, political – музикально-сатеричне політичне ревю, absurdical – театр-абсурду, erotical – еротичний фільм* та інші.

Яскравими прикладами морфемізації, як продуктивного засобу, можуть також служити полісмислові префікси: *mini-; maxi-*, які виникли внаслідок усічення *minimal, maximal*.

Тісні міжмовні контакти сприяють перманентному та інтенсивному запозиченню іншомовних слів – термінів збагачуючи термінологічний корпус мови рецепієнта: *distributor, message, traffic, etc*. Адже, у мовній картині світу жодна мова не може існувати ізольовано від решти. Мови змінюються і розвиваються відповідно до загальномовних тенденцій, оскільки лексико-семантична система мови найбільш схильна до змін, що залежать від екстралінгвальних чинників. Слушним є тут висліз О.О. Реформатського, який вважає, що «немає жодної мови у світі, у якій словниковий склад був би обмежений лише своїми власними ресурсами, і час підтверджує це спостереження» [5, с. 130-126].

У площині полісмисловості як потужного продуцента термінологій показовим, на наш погляд, є поява порівняно нового терміна, викликаного подіями 11 вересня 2001 р. у Нью Йорку. Унаслідок терористичних актів по знищенню Всесвітнього торгівельного центру у комунікацію потрапило одночасно кілька термінів, які з лінгвістичної точки зору, можемо трактувати як своєрідну парадигму. Мова іде про новоутворений термін *horrification – (n) хорифікація*, та його деривативи: *horrid (adj) – жахливий*, *від horror (n) – хорор* – як нагнітання щоденного страху, фізичного, метафізичного, релігійного, естетичного (*фільми жахів – horror films*), звідси й термін *horrology (n) – хорологія* – наука про жахи цивілізації і про людство як заручника створеної ним цивілізації. Отож, маємо в наявності ціле термінотвірне гніздо – *хорор, хоридний, хорифікація, хорологія*, з котрих для успішної комунікації необхідний лише стабільний полісмисловий компонент – *horror*.

Полісмислова термінотвірна гама моделей була б неповною без абревіатур-інтернаціоналізмів, поширених у мовах міжнародного спілкування, яскравими прикладами яких можуть слугувати:

– DAF – Delivered At Frontier (…named place – поставка до кордону.

– CIF – Cost Insurance and Freight (…named part of destination …) – вартість страхування і фрахт …(назва порту призначення) тощо.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, зазаначимо що феномен полісмисловості є основою творення термінів. Полісемія терміна – одна з його найсуттєвіших семантичних особливостей, що проявляється в різних терміносистемах і дає змогу раціонально використовувати смислотвірний потенціал терміна. У статті проаналізовано гаму продуктивних термінотвірних способів, зокрема їхню роль у твореннi полісемантичних термінів, механізми розкриття смислу нових фахових термінів у спеціальних текстах. Саме це може бути привабливою перспективою окремого поглибленого дослідження.

Література:

1. Коломойцев В. Е. Універсальний словник економічних термінів / В. Е. Коломойцев – К. : «Молодь», 2000. – 384 с.

2. Алефиренко Н.Ф. Семантическая и смысловая структура языковых единиц / Н. Ф. Алефиренко // Семасиологические аспекты значения : сб. науч. тр. / ред. Алефиренко Н. Ф. – Волгоград, 1995. – С. 83-95.

3. Ахманова О. С. Словарь лингвистичских терминов / О.С. Ахманова. –2-е изд., стер. – М. : УРСС: Едиториал УРСС, 2004. – 571 с.

4. Витгенштейн Л. Избранные философские работы / Людвиг Витгенштейн. – М., 1994. – Ч. 1. – С. 84-98.

5. Реформатский А. А. Введение в языкознание / А. А. Реформатский; под ред. В. А. Виноградова. – М. : Аспект Пресс, 1996. – 536 с.

6. Трубецкой Н. С. Основы фонологии / Н. С. Трубецкой – М. : Изд-во иностр. лит., 1960. – 372 с.

7. Bolinger D. Semantic Theory: towards a modern semantics / Dwight Bolinger – Oxford : Basil Blackwell, 1980. – 320 p.

8. Roget's International Thesaurus / rev. by R.L. Chapman. – 4th ed. – New York; London; Glasgow : Harper Collins Publ, 1991. – 1317 p.

УДК 81-112.2

Жук В. А.,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, м. Одеса

СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ З ІНФІНІТИВОМ У ДІАХРОНІЇ

Стаття присвячена діахронічному вивченню дієслівної лексики на прикладі комплексного аналізу інфінітива. Основу статті складає принциповий критерій виділення інфінітивних конструкцій, тобто синтаксична роль інфінітива в пропозиції, та історико-етимологічний аналіз у системі історичної еволюції. У статті досліджуються різні синтаксичні функції інфінітива в історії англійської мови. Англійський інфінітив розглядається в ролі підмета, доповнення та в поєднанні з різними прийменниками в діахронії.

***Ключові слова**: інфінітив; предикативний зворот; мовна трансформація; синтаксичне підпорядкування; флективне дієслово.*

Статья посвящена диахроническому изучению глагольной лексики на примере комплексного анализа инфинитива. В основу статьи положена синтаксическая роль инфинитива в предложении как принципиального критерия выделения инфинитивных конструкций и его историко-этимологический анализ в системе исторической эволюции. В статье исследуются различные синтаксические функции инфинитива в истории английского языка. Английский инфинитив рассматривается в роли подлежащего, дополнения и в сочетании с различными предлогами в диахронии.

***Ключевые слова:** инфинитив; предикативный оборот; языковая трансформация; синтаксическое подчинение; флективный глагол.*

The article is dedicated to the diachronic study of verbal vocabulary on the sample of complex analysis of infinitive. Syntactic role of the infinitive in a sentence as the fundamental criterion of distinguishing infinitival constructions as well as historical-etymological analysis within historical evolution form the basis of the given article. The author also pays key attention to different syntactic functions infinitive played in the history of language. The English infinitive has been revealed in diachrony as a subject and object as well as in combinations with different prepositions.

***Key words:** infinitive; predictive phrase; language transformation; syntactic subjection; flexional verb.*

Стаття присвячена діахронічному вивченню морфології англійської мови, а саме дослідженню інфінітива. Мета даної статті – дослідити різні синтаксичні ролі інфінітива, виявити основні його особливості і специфіку використання на діахроному зрізі давньоанглійського (далі ДА), середньоанглійського (далі СА) та ранньоновоанглійського (РНА) періодів.

Суб'єктний інфінітив можна було зустріти в ДА джерелах в поєднанні з атрибутивною групою. У сучасній англійській мові це поєднання іменника в загальному відмінку (або займенника в називному відмінку) у функції підмета з інфінітивом в якості другої частини складеного дієслівного присудка. М. Каловей відзначає, що дієслова beo або yncan в поєднанні з атрибутивною групою зафіксовані в літературі тільки з флективним інфінітивом у знахідному відмінку, і «навіть якщо в конструкції не завжди присутній прикметник, то інфінітив використовується як підмет в особистій формі дієслова і за допомогою непрямого впливу прикметника стоїть у давальному відмінку» [1, p. 20].

Синтаксичне підпорядкування одного слова іншому в певній групі слів у переважній більшості випадків визначає форму інфінітива, будь то називний / знахідний (нефлективна) або давальному (флективна) форма інфінітива. «Коли ми переходимо до групи дієслів, маючи спочатку флективний, а тепер нефлективний інфінітив у ролі підмета, ми бачимо, що група в цілому стабільна за загальними принципами» [2, p. 37].

Розглянемо наступні приклади з твору *«The Homilies of the Anglo–Saxon Church»: 1) No þæt yðe byð to befleonne... That is not easy to flee from...; 2) ac hit ne fremede him swa gedon, for San be he ne fyligde Gode... it does not benefit him so (to) do; þæt hit ærest ongan swætan on þa swiðran healfe.... so that it first began to bleed on the right side.*

У цих прикладах створюється враження, що дві дії відбуваються одночасно. Проте ні в жодному з прикладів інфінітив не використовується в ролі підмета. Всі інфінітивні конструкції є доповненням у безособових реченнях. Вони є логічним підметом, яке може або не може відбутися залежно від того, що насправді означає дієслово, а не те, що ми розуміємо під його дією. Таким чином, інфінітив у ролі підмета в ДА період не існував [1].

Використання інфінітива як доповнення після дієслова підтверджує, що він може використовуватися в суб'єктних цілях, тобто вибір між «голою» формою інфінітива та *to-Infinitive* випливає з управління смислового дієслова. У сучасній англійській мові дана конструкція виконує функцію об'єктного предикативного інфінітивного обороту – поєднання іменника в загальному відмінку (або особистого займенника в об'єктному відмінку) з інфінітивом, і виступає як єдиний член речення (складне доповнення) [3, p.73].

Нефлективний об'єктний ДА інфінітив «у більшості випадків є пряме (у знахідному відмінку) доповнення і, безсумнівно, використовується з дієсловами з синтаксичним підпорядкуванням в знахідному відмінку, в той час як флективна форма інфінітива виконує функцію непрямого доповнення в реченні» [6, p. 61]. Звичайно, існують винятки із загального спостереження, наприклад коли флективний *to-Infinitive* позначає дію, яка відбудеться тільки після дії смислового дієслова. Крім того, складно сказати, який синтаксичний зв'язок буде дотриманий в реченні.

Порівняємо такі приклади: *God sende folce tō frōfre. – God sent him to the people... God (NOM) sende (PRET) folce (DAT) tō frōfre (DAT)...; No þæt yðe byð to befleonne ... – That is not easy to flee from... No that (NOM) easy (NOM) is (IND.PRES) to flee (DAT).* Конструкції *folce tō frōfre, byð to befleonne* мають відмінювання давального відмінка (DAT), а конструкція *þe hē nǣfre* – орудного (ACC).

© Жук В. А., 2013

Використання *to-Infinitive* в ДА період сумісно з конструкцією *to + іменник (займенник)+Infinitive*, в якій існує синтаксичний зв'язок у давальному відмінку. Інфінітив не використовується в інших відмінках, крім називного/орудного і давального відмінка, таким чином, його слід розглядати як усталену (повноцінну) форму іменника номінативної основи. ДА інфінітив використовується практично тільки з прийменником *to*, але все ж можна знайти деякі інші випадки: *Hé wæs geornfull mid teolone his singalra gebeda continuae orationis studio intentus.* Згідно М.Каловеєм, *teolone* виконує функцію іменника, а не «флективного дієслова без *to* і є доповненням після прийменника *mid*» [2, p. 78].

В СА літературі найбільш поширеним стає використання інфінітива з різними приводами: *Þo þe er doð eni God for habben godes are* [3, p. 73]; *But for to speke of þe first matere aȝen; Thou sister of thi Wijf into liggyn bi hir thow shalt not...; Pine ðe seluen for his luue ðe ðolede pine for ðe anon to ðe deaðe, on fasten and on wacchen and on þole-modnesse, and on ðine awene wille to laten; and othir thingis of cold nature, and haue ones in þe moneth a vomete, and namely in somer tyme for castyng clensith the body...;... for castyn on the see: Drynke þe juce... or þat þou comyst to þe see;... it came into my head, that she might... be drawn into lie with some of that coarse cursed kind and be with Child; Ynouȝ þai hadde at ete;... ðus sal he com doun at sitte þare To deme al þe world.*

У СА період предлоги at, *till* та *unto* іноді виконували функцію *to* (спочатку прийменник *till* появився у ДА північному діалекті. Прийменник *till* використовувався на північній території країни, є запозиченням з давньоскандинавської мови [5, p. 63].

Використання різних прийменників перед інфінітивом почалося наприкінці ДА, початку СА періодів (приблизно 1200 р.). Три прийменника використовувалися відповідно певній мірі пересування по відношенню до чого-небудь: *till* є тимчасовим аналогом прийменника *to*; *at* підкреслює кінцеву фазу дії, результат; *unto* є семантичним варіантом прийменника to, коли дія головним чином фокусується в пункті призначення. Використання інфінітива з прийменником *till* можна пояснити так: до певного часу прийменник *till* не був найбільш використовуваним в англійській мові. У всіх прикладах всі форми інфінітива, що стоять після прийменника *till,* починаються з голосної або з приголосної букви *h* (ці конструкції і раніше використовувались в Північних та Шотландських діалектах): поступово, to замінило *till*. Чому ж зникла ера використання різних прийменників перед інфінітивом? По-перше, дана ера ніколи й не починалася, тому що всі наведені приклади є конкуруючими формами, як і всі вищезазначені прийменники. В контексті з інфінітивом, прийменники, конкуруючи між собою, намагалися вирівняти в мові загальний стандарт використання, який часто виникає в таких ситуаціях; в даному випадку *to* проявив себе як найбільш широко поширений прийменник. Він не мав жодних обмежень у використанні по відношенню до семітської формі інфінітива, і, таким чином, фонема змогла закріпитися в мові (за винятком шотландського діалекту). Деякі прийменники використовувалися перед самим прийменником to.

Суцільна вибірка Фр. Віссера [6, p. 25]:... rædiȝ till to wissenn himm and lærenn; Wiþþ daȝȝsang and wiþþ uhhtennsang...;...wiþþ beness and wiþþ to letenn swingenn hemm þe bodiȝ; Vyenne salewed parys wythoute to make ony semblaunce of Love;... in stede to healpe hym to dye well;... they impeach him of traiterously to have assumed the regall power to himself; People called upon to conform to my taste, instead of to read something which is comfortable to their.

Використання різних прийменників перед конструкцією *to-Infinitive* виникло приблизно у 1200 р.; в сучасній англійській мові є закріпленою конструкцією (особливо прийменник *for*, інші – дуже рідко). Той факт, що ми можемо знайти ідентичні конструкції в літературних джерелах минулого століття (XX в.), свідчить про те, що потенціал розвитку та використання даного мовного явища не було втрачено. Дієприкметник теперішнього часу відтворився від форми інфінітива, і в більшості випадків використання конструкції *прийменник+to+Infinitive* саме *to+Infinitive* був замінений інговою формою дієслова (герундієм): *Job satisfaction is the pleasure that you get from doing your job. All of these thinking hats help for thinking more deeply*.

Що стосується прийменника for, то він ще використовується в деяких англійських діалектах; різке ж зменшення використання даної конструкції датується XV в. [2, p. 37]: *For to be free is not merely to cast off one's chains, but to live in a way that respects and enhances the freedom of others*.

Таким чином, ДА конструкція *to+Infinitive* є складною лексичною конструкцію, яка виконує деякі функції іменника.

Література:

1. Рахматова Р.Т. Диахроническая типология инфинитивных конструкций : на материале персид., тадж. и англ. яз. / [Текст]: автореф. дис. на соискание научной степени канд. филол. наук: спец. 10.02.20 / Рано Тахирджановна Рахматова. – Санкт-Петербург, 1997. – 23 с.

2. Callaway M. The Infinitive in Anglo–Saxon / M. Callaway. – Washington : Carnegie Institution, 1913. – P. 20-80.

2. Lightfoot D. Principles of Diachronic Syntax / David Lightfoot. – Cambridge : Cambridge University Press, 1979. – P. 30-50.

3. Morris R. Early English Text Society / Richard Morris. – Trubner & Co., 1868. – P. 60-80.

5. The Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles / ed. by C. T. Onions. – Oxford : Clarendon Press, 1990. – 2306 p.

6. Visser F. A Historical Syntax of the English Language / F. Visser. – Leiden : Brill, 1973. – Vol. 1. – P. 25-68.

УДК 811.161.1:371.315:61-057.875

Звягина В. Ф., Соколовская Н. В., Мозговая Е. Я.,
ГУ «Луганский государственный медицинский университет», г. Луганск

КОММУНИКАТИВНЫЕ ПОТРЕБНОСТИ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ-МЕДИКОВ ПРИ КОММУНИКАТИВНО-НАПРАВЛЕННОМ ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ

У статті розглянуті особливості виявлення та визначення комунікативних потреб іноземних студентів-медиків при навчанні російської мови, вплив ситуації на формування комунікативних потреб студентів.

Ключові слова: *комунікативно направлене навчання, комунікативні потреби, навчальна ситуація, функція ситуації, конкретна ситуація.*

В статье рассмотрены особенности выявления и определения коммуникативных потребностей иностранных студентов-медиков при обучении русскому языку, влияние ситуации на формирование коммуникативных потребностей студентов.

Ключевые слова: *коммуникативно-направленное обучение, коммуникативные потребности, учебная ситуация, функция ситуации, конкретная ситуация.*

In the article the peculiarities of revelation and definition of communicative needs of foreign medical students' during Russian language teaching and influence of a situation on the communicative needs forming in students were examined.

Key words: *communicatively directed teaching, communicative needs, training situation, function of situation, certain situation.*

В статье поставлены вопросы о коммуникативных потребностях иностранных студентов-медиков, о представлении учебных ситуаций для реализации коммуникативных потребностей. Актуальность поставленных проблем в том, что мотивационный центр изучения русского языка как иностранного несколько минимизирован, а актуальность языка специальности является приоритетной. В связи с этим много нерешённых проблем на пути к новым подходам решения коммуникативных потребностей студентов вузов.

Коммуникативная компетенция – это способность и реальная готовность к общению адекватно целям, сферам и ситуациям общения [2, с. 27]. Коммуникативная компетенция приобретается в результате специального обучения [5, с. 92-93].

Цели изучения русского языка обуславливают коммуникативную ориентированность процесса обучения на основе всестороннего исследования коммуникативных потребностей студентов-иностранцев. Исходя из того, что нужно определить коммуникативные потребности, их учёт в процессе обучения русскому языку, можно конкретно представить, каким должно быть описание языкового материала, как он должен собираться, презентоваться, осваиваться при коммуникативно-направленном обучении [2, с. 161-189; с. 224-226]. При выявлении коммуникативных потребностей иностранных студентов мы определяем основные языковые парадигмы в обучении русскому языку. Неоспорим тот факт, что решающим условием овладения речью является соответствие уровня языковой компетенции студентов характеру их речевой деятельности. Но при этом мы учитываем то, что в процессе формирования языковой компетенции студент должен овладеть не столько определёнными знаниями по русскому языку, сколько приобрести практические языковые умения и навыки – логично и правильно строить словоформы, соединяя их в словосочетания, формируя предложения, объединяя предложения, выходить в речь – владеть видами речевой деятельности как средствами общения. Но, развивая умение общаться в разных жизненных ситуациях, мы формируем мотивацию к дальнейшему овладению языком. Учитывая коммуникативные потребности иностранных студентов, мы, конечно, используем в качестве основы обучения ситуации, как комплекс действий, совокупность отношений, условий и, конечно, как систему взаимоотношений. Речевые единицы всегда соотносятся с ситуацией. Учебную ситуацию всегда сопровождает словесный стимул:

1) составьте диалог «врач – больной»…
2) дополните диалог…
3) ответьте на вопросы…
4) воспроизведите диалог…
5) инсценируйте диалог…

Каждая речевая единица потенциально обладает определённым контекстом, ситуативным объёмом поля, которое имеет только определённые по смыслу, логике реплики собеседника. Направляя реплики в одно функциональное русло, на занятиях по русскому языку как иностранному у студентов вырабатывается навык диалогической речи «Врач – больной».

– Когда началась болезнь? *– Два дня назад.*
– Когда вы заболели? *– Недавно.*
– Когда вы почувствовали боль? *– Позавчера.*

Таким образом, студенты в своих репликах используют всё время одну форму высказывания, усваивая действие по оформлению данной структуры. Здесь реплики обусловлены контекстом и заданием, методически направлены на овладение одним частным действием.

Как видим, это обусловленные ситуации, а в микродиалогах формируются речевые навыки, необходимые для коммуникативных потребностей студентов-медиков, которые обучаются на английском языке. Объективные и субъективные факторы обусловленной ситуации неразрывно связаны с субъектами общения. На

© Звягина В. Ф., Соколовская Н. В., Мозговая Е. Я., 2013

занятиях потребность высказываться приходится чаще всего вызывать, для успешного достижения результата необходимо учитывать интересы, стремления, цели, убеждения и, конечно, связывать речевую ситуацию с коммуникативной потребностью иностранных студентов в их профессиональной деятельности. Создавая ситуацию, тем самым стимулируем иностранных студентов к речевому действию, к взаимодействию. Здесь взаимодействие выступает как взаимоотношения собеседников, которые определяют мотивацию к речи. Конечно, обмен информацией всегда происходит в конкретных ситуациях общения. Значит, следует учитывать контекст деятельности студента. Очевидно, что в процессе обучения ситуация как система взаимоотношений сама не возникает, не воссоздаётся. Здесь следует отметить важные функции ситуаций как способы мотивации речевой деятельности и формирования речевых навыков, что является важным для коммуникативных потребностей студентов. Также функция ситуации предъявляется при семантизации лексики, когда мы в процессе презентации грамматического материала включаем её в целые высказывания, т.е. функционирование структуры в речи возможно только на основе ситуации. Известно, что коммуникативно-направленное обучение предполагает создание процесса обучения как модели процесса общения. И наша задача – создать ситуации для коммуникативных потребностей иностранных студентов и языковых навыков, формируя языковую и речевую компетенцию студентов. И здесь мы учитываем, конечно, коммуникативные потребности студентов, для которых основной целью изучения русского языка является получение профессиональной подготовки, так как пациенты в клинике в основном английским языком не владеют. И если на начальном этапе обучения студенты-иностранцы приобретают самые элементарные навыки общения в условиях русскоязычного окружения, то на основном этапе обучения важнейшим оказываются коммуникативные потребности студентов в учебно-научной сфере деятельности в аспекте языка специальности. Это определяет создание для учебного процесса соответствующих пособий. Учебное пособие как средство обучения является целью обучения одному из аспектов языка или формирования различных видов речевой деятельности. При создании учебных пособий мы учитываем ведущую цель обучения русскому языку – выход в речь с ориентацией на язык специальности, на профессиональное общение и учёт родного языка студентов.

Исходя из того, что для студентов-медиков использование диалога является одним из важных компонентов в профессиональной деятельности, целесообразно выделить обучение диалогической речи. Диалогическая речь, объединённая ситуативной, тематической общностью, направлена на обмен информацией при соблюдении норм речевого этикета. Учитывая специфику языка специальности студентов-медиков, стремление к эффективности речевого взаимодействия в аспекте «Врач – больной», возникают некоторые особенности диалогического общения:

– переключение с одной темы на другую;
– постоянное обращение к собеседнику;
– недосказанность;
– краткость на грамматическом, лексическом уровнях;
– наличие предложений неполного состава;
– преобладание простых предложений, которые характерны для разговорной речи;
– использование стереотипов, штампов, разговорных клише;
– спонтанность в выборе содержания и языковых средств;
– ситуация, объединяющая говорящих (врач – больной);
– определённость социально-коммуникативных ролей участников общения (врач – больной).

Конечно, следует учитывать специфику диалогической речи, где в рамках одного речевого акта сочетаются рецепция, репродукция, продукция. Коммуникативную установку говорящих определяет дистальный характер диалога, который направлен на сообщение и получение информации. Чаще мы используем одномодальные диалоги: *диалог – согласие, диалог – несогласие, диалог – расспрос, диалог – переспрос*.

Обучая диалогической речи, мы используем подготовительные, тренировочные упражнения:

– вопросно-ответные упражнения;
– образования по аналогии;
– видоизменения высказываний;
– синонимические и антонимические замены.

А также речевые упражнения, способствующие обучению и выработке умений строить диалог в условиях, приближённых к естественным:

– подбор ситуаций, в которых можно использовать определённые стереотипы;
– последовательно развивать мысль;
– соотносить высказывание с ситуацией общения;
– приспосабливать собственный дискурс к индивидуальным особенностям пациента;
– формировать и реализовывать речевые намерения;
– адекватно реагировать на реплики пациента;
– воспроизводить диалог.

Особенность обучения диалогической речи в ситуации «врач – больной» в том, что речевые упражнения мы направляем на формирование не только подготовленной, но и неподготовленной диалогической речи. Из практики мы видим эффективность заданий, направленных на смысловую догадку. Ввиду того, что в нашем университете обучение иностранных студентов осуществляется на английском языке, команды заданий дублируются:

Задание 1. Дополните диалог, используя слова, выберите вариант ответной реплики. Use the words to complete the dialogue, choose the variant of answered phrase.

– Когда вы заболели? *1. Давно.*
2. Год назад.

В детстве.
– Что вас сейчас беспокоит? *1. Головная боль.*
2. Боль в желудке.

Плохое настроение.
– Когда усиливается боль? *1. Ночью, днём.*
2. Вчера.
3. Месяц назад.

Задание 2. Восстановите диалог. Restore the dialogue.

– _____ *Боль усиливается при ходьбе.*
– _____ *Температура повышается вечером.*
– _____ *Нет, в детстве я не болел.*
– _____ *Прививку от холеры я не делал.*

Коммуникативные задания, содержанием которых является практика студентов в осуществлении ситуативно обусловленной речевой деятельности, которые основываются на освоенных лексических единицах, дают хороший результат при обучении иностранных студентов.

Однако в методической литературе ещё не достаточно исследована проблема коммуникативных потребностей иностранных студентов в современных условиях.

Литература:

1. Антонова Е. С. Методики преподавания русского языка: коммуникативно-деятельный поход: учебное пособие / Е. С. Антонова. – М. : КНОРУС, 2007. – 406 с.

2 .Гальскова Н. Д., Гез Н. И. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика: учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Н. Д. Гальскова, Н. И. Гез. – 3-е изд., стер. – М. : Издательский центр «Академия», 2006. – 336 с.

3. Щукин А. Н. Методика преподавания русского языка как иностранного: учебное пособие для вузов / А. Н. Щукин. – М. : Высш. шк., 2003. – 332 с.

4. Миролюбов А. А. История отечественной методики обучения иностранным языкам. / А. А. Миролюбов – М. : Ступени, Инфра, 2002. – 448 с.

5. Львов М. Р. Словарь-справочник по методике преподавания русского языка: Пособие для студентов педагогических вузов и колледжей / М. Р. Львов. – М. : Издательский центр «Академия», Высш. шк., 1999. – 272 с.

УДК 811.112: 2’ 373.6

Зуб’як О. Я.,
Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника, м. Івано-Франківськ

ТЛУМАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «ТЕКСТ» У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

У статті розглянуто основні підходи до тлумачення поняття «текст», спільне та відмінне між ними та проаналізовано спектр чинників, покладених в основу дефініцій тексту.
Ключові слова: *текст, текстуальність, цілісність, зв’язність.*

В статье рассмотрены основные подходы к толкованию понятия «текст», общее и отличительное между ними и проанализирован спектр факторов, положенных в основу дефиниций текста.
Ключевые слова: *текст, текстуальность, связанность.*

The article analyses the basic approaches to the interpretation of the notion of a text, their commonalities and differences. It also studies a spectre of the factors underlying the definition of a text.
Key words: *text, textuality, integrity, connectivity*

Незважаючи на численні спроби чітко окреслити сутність поняття «текст», воно ще досі залишається у полі дефініційної та класифікаційної невизначеності.

Різноманітність підходів до тлумачення тексту зумовлена багатьма причинами, передусім його складністю та багатовіковою традицією його визначення в різних сферах лінгвістики. «Текст – це витвір мовленнєвого процесу, що характеризується завершеністю, є об’єктивованим у вигляді письмового документа, літературно опрацьованим відповідно до типу документа; витвір, який складається із заголовка і низки особливих одиниць (надфразних єдностей), об’єднаних різними типами лексичного граматичного, логічного, стилістичного зв’язку, і має певну цілеспрямованість і прагматичну настанову». Однак це визначення охоплює лише художні тексти і тільки в письмовій формі [4, с. 39]. Текст як явище мовної і позамовної дійсності, на думку Ф. Бацевича, – складний феномен, який виконує різноманітні функції: бере участь у комунікації, допомагає зберігати і передавати інформацію в просторі і часі, фіксує психічне життя індивідів, є продуктом конкретної історичної епохи, формою існування культури, віддзеркаленням певних соціокультурних традицій тощо [2, с. 146].

Текст (лат. textum – зв’язок, поєднання, тканина) – усне, писенне або друковане структурно і концептуально організоване словесне ціле, що є посередником і водночас кінцевою реалізацією (результатом) комунікації, феноменом використання мови; форма утілення живого дискурсу після його завершення [4, с. 34].

Мета статті – проаналізувати основні підходи до тлумачення поняття «текст» та визначити спектр чинників, які покладені в основу дефініції «тексту».

На початковому етапі розвитку лінгвістики тексту переважає вузько граматичне (синтаксичне) розуміння тексту. Текст визначали як послідовність речень (Р. Харвег), упорядковану послідовність морфем (Х. Вейнрейх); когерентну послідовність речень (К. Брінкер); синтаксичну протяжність і залежність (Б. Бонечка); складне лінгвістичне утворення, що інтегрує в собі образ позамовної дійсності (Т. Радзієвська), гіперсинтаксис (Б. Палек); макросинтаксис (Т. ван Дейк) [4, с. 38].

Текстова лінгвістика, зорієнтована на мовну систему, має за мету виявити загальні принципи побудови тексту та описати їх.

У лінгвістиці існують різні визначення тексту, проте єдиного загальноприйнятого визначення немає. Основні відмінності у тлумаченні поняття «текст», на нашу думку, простежуються у таких трьох основних підходах: системному, комунікативному та інтегративному. Наявність цих підходів зумовлена різним розумінням закономірностей породження тексту та функціонування його конститутивних одиниць.

Представники системного підходу (Р. Гарвег, В. Дресслер, Д. Фівегер, Е. Агрікола, О. Москальська) розглядають текст як когерентну послідовність речень. Когерентність вважається однією з центральних ознак тексту, властивою тільки тексту, а не реченню. Існує версія: латинські значення слова «textus», «textum» – тканина, плетіння та «texere» – прясти, плести наштовхнуло на визначення поняття «текст». Однак це етимологічне пояснення К. Адамцік вважає помилковим, оскільки ці терміни «у класичних авторів з’являються дуже рідко», «використовуються метафорично» і «в жодному разі не як спеціальні терміни ні в риториці, ні в граматиці» [5, с. 33].

Тому в центрі уваги дослідників знаходиться вивчення умов, необхідних для того, щоб певна послідовність речень вважалася текстом [6, с. 14]. К. Адамцік наводить приклад дефініції тексту з точки зору системного підходу: «Якщо хтось вказує на когерентний порядок речень, то це є текст». Іншими словами: жодна послідовність речень не застрахована від того, щоб не бути розглянутою як текст [5, с. 44].

Перші спроби експлікації когерентності полягали у виявленні та систематизації синтаксичних і семантичних засобів міжфразового зв’язку. Типовим засобом вираження когерентності тексту вважалися принципи заміщення та повного або часткового повторення назв об’єктів, які вводяться в текст. У науковій літературі вони кваліфікуються як «синтагматична субституція» (Р. Гарвег), кореферентність поверхневих конституентів (Г. Ізенберг), семантичний повтор (М. Лосєва), анафора (В. Дресслер), ізотопічні ряди (Е. Агрікола), номінативні ланцюжки (Д. Фівегер). Згідно із цим, текст, за К. Брінкером, визначається як «найвища граматична одиниця, яка представляє когерентну послідовність речень» [6, с. 14].

Наступний етап у тлумаченні поняття «текст» у рамках системного підходу базується на припущенні семантико-тематичної основи тексту, тобто його глибинної структури, в якій пропозиції зв’язані певними логіко-семантичними відношеннями. Тому конститутивною ознакою тексту вважають способи його тема-рематичного розгортання. Згідно із цим речення ділиться на дві частини: тему як вихідний пункт висловлювання, та рему як зміст (суть) висловлювання [5, с. 21].

© Зуб’як О. Я., 2013

Комунікативна модель тексту, тобто опис тексту з позиції комунікації враховує конкретні ситуації спілкування і поєднує виявлення зв'язку між мовленнєвою діяльністю та іншими невербальними видами діяльності. Текст у концепціях комунікативної лінгвістики трактується як мовленнєве утворення, що відрізняється високим ступенем складності, яке вивчається у функціональному, змістовому та категоріальному аспектах.

Функціональний аспект комунікативної детермінованості тексту знаходить вираження у тих функціях, які покладаються на текст в акті мовленнєвої комунікації.

Змістовий аспект комунікативної детермінованності тексту вказує на те, що тексту властивий специфічний зміст, завдяки якому твір може виступати у ролі функціонально вагомого компонента комунікації. Обидва етапи передбачають активну діяльність комунікантів – адресанта та адресата.

Категоріальний аспект детермінованості тексту виражається у наявності сукупності категорій, що властиві тексту як комунікативній системі мовленнєвих знаків та знакових послідовностей, об'єднаних інтеграційною категорією комунікативності – семіотичної здатності тексту до втілення функцій, що покладаються на нього в акті спілкування на основі комунікативного змісту [3, с. 197-201].

Найвищою лінгвістичною одиницею у мовознавстві десятиліттями вважали «речення», однак тільки виникнення так званої «текстової лінгвістики середини 60-х р.р. XX століття», як стверджує К. Адамцік, призвело до фундаментальної критики обмеження лінгвістичних досліджень на рівні речення. Було визнано дійсним, що «найвищою і найбільш незалежною мовною одиницею», «першорядним мовним знаком» є не речення, а текст, що тим самим спрямувало лінгвістичний аналіз на комплексну одиницю – текст [5, с. 45].

Комунікативно зорієнтована текстова лінгвістика вважає, що тексти знаходяться в ситуації комунікації, і вони завжди перебувають у процесі комунікації, в якому той, що говорить, та слухач або автор і читач завдяки своїм соціальним та ситуативним передумовам і зв'язкам є найважливішими факторами. З точки зору спілкування одиниця «текст» характеризується в плані комунікативної функції, що зоорієнтовано на теорію мовленнєвого акту (Аустін, Сеарл, Вундерліх).

Комунікативно зорієнтована лінгвістика тексту розвивається на фоні лінгвістичної прагматики, яка намагається описати й пояснити умови мовно-соціального розуміння між партнерами комунікації певної комунікативної спільноти й опирається при цьому, з точки зору теорії мови, передовсім на розвинену в англосаксонській теорії мови теорію мовленнєвого акту (Й.Л.Аустін, Й.Р. Сеарл). Із перспективи теорії мовленнєвого акту текст виникає не як граматично зв'язаний ряд речень, а як комплексна мовленнєва дія, якою той, що говорить чи пише, намагається встановити певний комунікативний зв'язок зі слухачем та читачем. Слід зауважити, що представники комунікативного підходу намагаються враховувати різні параметри: комунікативну ситуацію, факти адресанта та адресата, комунікативну функцію. Деякі мовознавці, як, наприклад, Б. Шмідт, ототожнюють поняття комунікативного наміру та комунікативної функції тексту. Інші, наприклад, К. Брінкер та К. Адамцік наголошують на відмінності цих понять, виокремлюючи комунікативний намір мовця та комунікативну функцію тексту. Притому комунікативний намір мовця не завжди відповідає комунікативній функції тексту. Комунікативно зорієнтована текстова лінгвістика шукає мету, за якою тексти можуть бути введені в комунікативну ситуацію і дійсно будуть введенні. Текстова лінгвістика досліджує комунікативну функцію тексту. Комунікативна функція тексту встановлює характер дії тексту; вона визначає тип комунікативного контакту, яким висловлюється адресант адресату за допомогою тексту (напр.: інформуючи чи апелюючи) – тільки він надає тексту комунікативного змісту.

Поєднання поняття «текст» із прагматичними поняттями «мовна діяльність» або «комунікативна функція» вимагає, щоб був здійснений детальний перегляд відмінності «мова як система» і «мовлення як реалізація системи». Поняття мовної системи або мовної компетенції, що характеризує першу фазу системного підходу лінгвістики тексту, розширюється тільки концепцією комунікативної компетенції, яка, зокрема, визначається Д. Вундерліхом як навик того, що говорить, і з допомогою мовних висловлювань з'являється у комунікації. Комунікативна компетенція охоплює, згідно із цим, структури та правила, що визначають активізацію мовної компетенції у конкретних комунікативних ситуаціях.

Проаналізовані системний та комунікативний підходи текстової лінгвістики тексту, спрямовані на систему мови та зорієнтовані на комунікацію, потрібно розглядати не як альтернативні, а як взаємопов'язані, що тісно переплітаються між собою. За К. Брінкером «текст потрібно розглядати як мовну та одночасно комунікативну одиницю, тобто обмежений граматично та тематично когерентний ряд мовних знаків, які реалізують чітку комунікативну функцію» [6, с. 15]. Адекватний лінгвістичний аналіз тексту вимагає звертати увагу на обидва напрямки дослідження, причому комунікативно-методичний аспект повинен створювати теоретично-методичну основу. Згідно із цим поняттям, «текст» можна вважати як мовною, так і водночас комунікативною одиницею. Термін «текст» означає обмежений ряд мовних знаків, які є зв'язані між собою та сигналізують одну комунікативну функцію. Ця дефініція має цілий ряд інших визначень та допускає деякі пояснення, які тут не розглядаються. З мовної точки зору одиниця «текст» характеризується як ряд мовних знаків, а для його аналізу важливим є весь спектр засобів.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Речь // Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990.

2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. / Бацевич Ф. С. Текст як результат і одиниця комунікації. Текст і дискурс. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2004

3. Голосова Т. М. Комунікативні аспекти дослідження тексту, Мат-ли Всеукраїнської наук. конференції «Семантика, синтактика, прагматика мовленєвої діяльності»; Львів «Літопис», 1999. Інститут мовознавства ім. О. Потебні НАН України, Львівський державний університет ім. І. Я. Франка).

4. Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту. / Єщенко Т. А. Текст у лінгвістиці та інших філологічних науках. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2009. – 264 с.

5. Adamzik, Kerstin. Textlinguistik. Eine einführende Darstellung. – Tübingen Max Niemeyer Verlag, 2004. – 176 s.

6. Brinker, Klaus. Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden. bearb. Von Sandra Ausborn – Brinker : Erich Schmidt Verlag. 7. Auflage, 2010, 160 s.

УДК 811.133.1'25(075.8)

Ібрагімова С. В.,
Національний технічний університет України «КПІ» м. Київ

ЗАГАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ НАУКОВОГО ДИСКУРСУ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ МОВИ У ПІДГОТОВЦІ ПЕРЕКЛАДАЧІВ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ

У статі розглядаються проблеми спеціалізації у підготовці перекладачів науково-технічної літератури та аналіз сучасних тенденцій щодо вивчення особливостей наукового дискурсу у навчанні спеціалізованій французькій мові.

Ключові слова: *спеціалізація підготовки перекладачів, спеціалізований дискурс, спеціалізована іноземна мова, термін.*

В статье рассматриваются проблемы специализации в подготовке переводчиков научно-технической литературы и анализ современных тенденций по изучению особенностей научного дискурса в обучении специализированной французском языке.

Ключевые слова: *специализация подготовки переводчиков, специализированный дискурс, специализирован иностранный язык, срок.*

This envistigation enhances the problem of specialization during the scientific and technical literature translators training and analysis of modern trends in scientific discourse study while learning the specialized French.

Key words: *translators training specialization, specialized discourse, specialized foreign language, term.*

Питання якості підготовки студентів ВНЗ до професійної діяльності є пріоритетним в Україні, це стосується майбутніх перекладачів науково-технічної літератури та широкого кола інженерів, випускників різних спеціальностей технічних ВНЗ, які у своїй діяльності мають ефективно використовувати іноземну мову задля фахової самореалізації.

У ВНЗ України науково-технічному перекладу приділяється, нажаль, недостатньо уваги, у порівнянні з підготовкою усних та письмових перекладачів, яка проводиться в багатьох університетах на відповідних факультетах.

Щодо перекладачів у галузі юриспруденції (або іншої вузької галузі науки та техніки) та термінологів, нажаль, слід зазначити, що їх підготовка у національних ВНЗ здійснюється у рамках малочисельних спеціалізованих курсів за профілем ВНЗ. Тому, **метою** нашого дослідження є вивчення передового досвіду вітчизняних та іноземних фахівців щодо спеціалізованої підготовки студентів – перекладачів у галузі науково-технічного перекладу. Значна увага у сучасній лінгвістиці приділяється питанню вивчення особливостей наукового дискурсу. Важливість наукового дискурсу в міжнародному спілкуванні є беззаперечною. Його обсяг та спектр не припиняють зростати та змінюватися внаслідок нових соціокультурних, економічних, політичних та професійних умов. Тому сьогодні саме навчанню спеціалізованій іноземній мові присвячено багато досліджень як вітчизняних, так й іноземних вчених.

Відомий російський лінгвіст Н.К. Гарбовський [1, с. 152], відмічає, що у Канаді, країні, яку називають імперією з розвинутою індустрією перекладу, підготовка професійних перекладачів передбачає паралельне вивчення спеціалізованих фахових теоретичних дисциплін та сукупності практичних дисциплін, що відносяться власне до перекладацької діяльності. Перекладач має точно передати інформацію з однієї мови іншою, але, щоб добре перекласти треба добре зрозуміти зміст цієї інформації. Для цього не потрібно вимагати від перекладача бути «ходячою енциклопедією», оскільки, як й багато інших професій, професія перекладача у Канаді пов'язана зі спеціалізацією. Саме тому розрізняють перекладачів художньої літератури, науково-технічної літератури, публіцистичної, юридичної та інших галузей.

Так, канадські викладачи та теоретики перекладу давно вирішили для себе й позитивно відносяться до спеціалізації у підготовці майбутніх фахівців. Тематична різноманітність перекладацької діяльності віддзеркалює намагання канадських професіоналів досяги майстерності у вузькій та конкретній сфері діяльності. Ці намагання визначаються також гострою конкуренцією на ринку праці.

Спеціалізація університетської підготовки канадських перекладачів та професійної діяльності після ВНЗ розвивається за типами перекладацької діяльності. Сьогодні у Канаді існує 4 чітко визначені перекладацькі спеціалізації:

1) письмовий перекладач
2) перекладач усний
3) перекладач з галузі юриспруденції
4) термінолог

Відповідно до цієї класифікації, письмовий перекладач це професіонал у галузі письмової комунікації, він передає когнітивну інформацію вихідного письмового тексту засобами іншої мови, зберігаючи при цьому якомога точніше зміст тексту оригіналу.

Окремим фахівцем з перекладацької діяльності є термінолог, спеціаліст у сфері комунікації, який вивчає та керує термінологією окремої галузі науки та техніки. Він відповідає за бази даних, складає термінологічну документацію з цієї окремої галузі науки та техніки, займається термінами, їх визначенням, добирає відповідники мовою перекладу, визначає термінологічні норми та уніфікує терміни.

© Ібрагімова С. В., 2013

Слід зауважит на тому, що, в Україні перекладознавство, як філологічна дисципліна, задля досягнення мети має вирішувати такі завдання:

1) вивчити закономірності процесу перекладу з однієї мови на іншу в його різноманітних виявах,

2) дослідити міжмовниі відповідники різних рівнів,

3) визначити механізми та способи досягнення різних типів еквівалентності текстів оригіналу та перекладу [9, с. 640-702].

Важлива роль перекладу полягає також у розширенні пізнавальної сфери носіїв різних мов, збагаченні етнічної культури, забезпеченні взаєморозуміння та інтеракції.

Багато мовознавців та дослідників цієї галузі по-різному трактують та визначають предмет та об'єкт перекладу. Так, класик радянського перекладознавства О. Федоров [10] вважає основним співвідношення текстів оригіналу й перекладу, Р. Міньяр-Бєлоручев [6] визначає переклад як особливий вид комунікації, а К. Гарбовський [1, с. 10] наполягає на суспільній функції комунікативного посередництва між людьми, що користуються різними системами мов.

О. Селіванова вважає, що розмаїття трактовок свідчить про те, що переклад є багатоаспектним феноменом діяльності у сфері обміну інформації та комунікативного впливу, тому що, з одного боку, він являє собою результ поєднання когнітивної, мовленнєвої, культурної, комунікативної, суспільної діяльностей людини та, з іншого, її посередником [9, с. 640-702].

Перекладознавство в Україні має прикладне спрямування та містить розгалужену систему дисциплін, що забезпечують його функціонування:

– загальна теорія перекладу;

– конкретні теорії та практики перекладу в межах двох конкретних мов;

– спеціальні теорії перекладу, які вивчають різні види перекладацької діяльності (усний, письмовий, синхронний; художній, технічний, релігійний, тощо);

– історія перекладу, яка досліджує еволюцію різних напрямів та теорій перекладознавства та розвиток власне перекладацької діяльності;

– теорія машинного перекладу, яка розробляє програми, моделі та бази даних для перекладу конкретних мов;

– когнітивна транслятологія, нова галузь перекладознавства, яка з'явилась зі становленням когнітивної лінгвістики, і досліджує концептуальні структури, що відповідають вербальним формам текстів перекладу та оригіналу, механізми перетворення інформації при перекладі [11].

Навчання науково-технічному перекладу потрібно розпочинати з вивчення особливостей дискурсу в окремій вузькій галузі науки, техніки або термінології. Значна увага у дослідженнях В. Коптілова[3], І. Корунця[4], В. Лейчика [5], Р. Міньяр-Бєлоручева [6], О.Реформатського [9], О. Селиванової [9], пов'язана із вивченням специфіки наукового дискурсу та спеціалізованої іноземної мови.

Перш ніж дослідити особливості спеціалізованого дискурсу, на нашу думку, треба визначитися із розумінням поняття спеціалізована іноземна мова (langue de spécialité).

П. Лера, професор французького університету Париж 13, низку своїх пряць присвятив дослідженню питань лексикології, лексикографії (як загальної так й спеціалізованої), термінології та семантики. У своєї праці «Спеціалізовані мови» (Les langues spécialisées) [13], що була опублікована у виданні Французька університетська преса у 1995 році, лінгвіст дослідив проблематику спеціалізованої французької мови та основних лінгвістичних принципів і підходів до її вивчення. За П. Лера, спеціалізована мова розглядається як лінгвістичний варіант спеціалізованого використання природньої (загальної) мови, який пов'язаний з наукою, технікою та діяльністю людини в особливих ситуаціях професіональної комунікації та взаємодії/інтеракції. Тому її вивчення повинно базуватися на різних рівнях лінгвістичного аналізу загальної мови. Науковець визначає, що спеціалізований дискурс має свої нюанси та відмінності, які підтверджують його специфіку на лексичному, синтаксичному та дискурсивному рівнях.

На думку П. Лера [13] лексика складає один з самих значних аспектів вивчення спеціалізованої мови. Саме тому при її вивченні рекомендується вдаватися до порівняння та протиставлення лексики загальної та спеціалізованої мов.

Лексиці загальної французької мови притаманна полісемія. Лексичний склад характеризується відносною стабільністю, джерелом його збагачення слугує семантична диверсифікація вже існуючих понять та термінів. Загальна лексика містить малу кількість «наукових слів» та запозичень, широко використовує деривaційні схеми словотворення.

На відміну від лексики загальної мови одиниці спеціалізованої французької мови прагнуть до моносемії, словниковий склад постійно та швидко поновлюється. Джерелом збагачення спеціалізованої лексики є створення нових слів, пов'язаних із появою об'єктів нової фізичної та концептуальної реальності. Спеціалізована лексика часто послуговується словами з грецької та латинської мов, застосовує схеми та механізми типових афіксальних словотворень та відкрита до запозичень.

За даними досліджень французького лінгвіста [13] основні характеристики спеціалізованої лексики пов'язані зі специфікою позначення: спеціалізований термін має дуже тісні й прямі зв'язки із реальністю, яку він позначає. Інформаційний аспект знака вважається пріоритетним над його морфологічним аспектом, тому знак прагне до універсальності та має тенденцію до створення спеціалізованих інтернаціональних словників. Саме це породжує проблеми опису спеціалізованої лексики, в якій номенклатура та термінологія завжди розглядалися як периферія системи загальної мови. Звідси виникає комплекс проблем, пов'язаних з неологією та перекладом спеціалізованих термінів, їх адаптацією та інтеграцією у мові.

Дослідивши функціональні особливості лексичного пласта П. Лера [13] дійшов висновків, що ообливості спеціалізованої мови полягають не лише у використанні лексичних одиниць, але й в організації та функціонуванні спеціалізованих дискурсів.

З-поміж найуживаніших синтаксичних конструкцій в такому типі тексту зустрічаються дефініція та номіналізація. Спеціалізовані дискурси характеризуються логіко-дискурсивними маркерами та структурами, пов'язаними з аргументацією. Проте слід зазначити, що кожний окремий тип спеціалізованого дискурсу має свої притаманні саме йому типові ситуації спілкування, комунікації та інтеракції й основні лінгвістичні характеристики. Але, на основі вивчення такого роду текстів нами було окреслено деякі характерні риси спеціалізованого технічного дискурсу [7]:

1. Результати дослідження текстової тканини технічної літератури, до якої було включено інструкції до електро-побутових приладів та інструкції із застосування медичних препаратів, статті конституції, контракти, французькі підручники з фізики, хімії, математики, довели, що, на відміну від загальної французької мови, спеціалізовані тексти характеризуються точністю стислістю, об'єктивністю [3, с. 3-47]. Їх використовують у вузькому колі фахівців або у формальному спілкуванні з метою повідомлення/опису (тексти інформативного або описового характеру), пояснення/переконання(роз'яснювальні та аргументативні тексти).

2. На синтаксичному рівні текстів спеціалізованої літератури особливої уваги набувають розповідальні речення. Функціональні особливості цього типу полягають в описі явищ, повідомленні фактів, наданні статистичних показників, встановленні причинно-наслідкових відношень, формулюванні теми, гіпотези та висновків.

3. Загальну синтаксичну структуру спеціалізованих текстів скаладають стверджувальні речення. Але подекуди іноді вживаються питання. Здебільшого вони мають риторичний характер. Іноді прагматичною метою таких фраз є зосередження уваги на тих питаннях, вирішенням яких займається автор саме в цьому контексті:[…] les principales questions et pistes de recherche liées à ces deux grands titres sont : *[…] Comment pourraient s'organiser la création et les processus de mise à jour des listes de préférences au sein des blocs opératoires?* [2, с. 47-88].

4. У текстовому просторі спеціалізованого дискурусу вживання спонукальних речень спостерігається рідко. Прагматична мета таких синтаксичних структур полягає в встановленні зв'язків з потенційним співрозмовником. Як правило дієслово в таких конструкціях вживається у першій особі множини: *Finalement, notons que le système d'information […]* (2).

5. У морфологічній будові технічних текстів спостерігається переважне вживання третьої особи однини та множини, що пояснюється намаганням автора відсторонитися від поданої інформації: *Les conclusions de cette recherche montrent que, […]* (2).

6. Характерним для вступів та висновків, початку розділів, аналізів результатів наукових досліджень є вживання неозначеного займенника on та займенника *nous de modestie: On y voit clairement que […]. Cette notice comporte trois parties. Au premier chapitre, nous présentons […]* (2).

7. Морфологічною специфікою текстів технічного направлення вважається відсутність форм займенників першої особи однини *je, me, moi*. Ці форми використовують лише у подяках. А займенники другої особи однини та множини *tu, te, toi, vous* мають функцію знеособлення.

8. Безособові фрази типу: *Il est important de noter que […], Il existe certaines différences […]* маркують одну з особливостей спеціалізованого дискурсу (2).

9. Типовим явищем у морфологічній структурі технічних текстів є використання пасивної форми без додатку: *Dans d'autres études, les données ont été recueillies lors d'enquêtes réalisées dans le but de* (2).

10. Часова перспектива науково-технічних текстів виявляється у переважному використанні теперішнього часу: *La réponse à nos interrogations de départ confirme que […*]. Вживання складного минулого часу passé composé притаманне висновкам до розділів, а майбутнього часу *futur simple* – вступу до розділів, у яких визначаються зв'язки між параграфами, розділами та іншими частинами тексту: *Comme nous l'avons déjà mentionné à plusieurs reprises […], Ce dosage pourra donc servir de modèle à l'utilisation* (2).

11. Серед поширених синтаксичних структур французького речення науково-технічного тексту спостерігаємо конструкції з двома підрядними реченнями.

12. Характерною ознакою синтаксичного прошарку французьких фраз технічного дискурсу вважаємо наявність у групі іменника декількох додатків та додатків, що містять відносне підрядне речення: *[…] un potentiel d'amélioration considérable qui pourrait être atteint par le recours à des techniques de gestion des stocks plus efficaces dans le secteur de la santé.* (2).

13. Вживання у номінальній групі *participe passé* у функції прикметника визначає приналежність тексту до галузі науково-технічного спрямування: *Une expérience menée au laboratoire.* (2).

14. Стислість викладення технічної інформації забезпечується вживанням абревіацій, скорочень, символів, гафіків та таблиць: *La figure 2 fournit un exemple de nomenclature […]. En 2000-2003, le total des dépenses du Complexe hospitalier en ce qui a trait aux fournitures médicales et chirurgicales était de 4 028 016 $, soit 5.2 % du total des dépenses globales de l'établissement* (tableau 12).

15. Постійна турбота про точність у доборі слів, відсутність важких та незрозумілих лексичних конструкцій та понять мови повсякденного життя, незначна кількість слів з переносним значенням, використання лише дозволених нормою термінів у прямому значенні та спеціалізованих термінів характеризують науковий дискурс: *C'est la nomenclature qui indique la quantité de chaque composant nécessaire à la fabrication des produits finis. Et non : C'est la liste de mots qui indique combien il en faut pour faire des produits finis.*

16. Вибір коректного, співвіднесеного з нормою стандартної французької мови слова або терміна забезпечує точність та вірність сприйняття науково-технічної інформації.

17. Відсутність прямих запозичень з англійської мови, вживання яких є неприпустимим у зв'язку з наявністю французького відповідника, повага до синтаксису та орфографії французької мови, внутрішній зв'язок між реченнями, наявність повторів та реприз забезпечують характерні особливості наукового дискурсу та спеціалізованій французькій мові.

Таким чином, на основі дослідженого матеріалу та розглянутого кола питань, можна зробити висновки про те, що останнім часом зростає зацікавленість вчених та практиків у галузі перекладознавства, філології та лінгвістики щодо вивчення особливостей наукового дискурсу й основних лінгвістичних характеристик науково-технічного тексту спеціалізованої мови. Це зумовлено також жорсткими вимогами ринку праці та пріоритетами у теоретичній та практичній підготовці майбутніх перекладачів науково-технічної літератури. Для реалізації мети дослідження булі виокремлені та сформульовані також окремі характерні риси спеціалізованого дискурсу, на які слід зважати при перекладі текстів науково-технічної літератури.

Література:

1. Гарбовський Н.К. : учебник. / Николай Константинови Гарбовський – М. : Изд-во Моск. Ун-та, 2007. – 544 с. – ISBN 978-5-211-05333-5.

2. Ібрагімова С. В. Проблеми перекладу науково-технічної літератури : навч. посіб. / Світлана Володимирівна Ібрагімова. – К. : НТУУ «КПІ», 2008. – С. 164.

3. Коптілов В. Теорія і практика перекладу : навч. посіб. / Віктор Вікторович Коптілов. – К. : Юніверс, 2002. – С. 280.

4 Корунець І.В. Вступ до перекладознавства : підручник / Ілько Вакулович Корунець. – Вінниця : Нова книга, 2008. – С. 512.

5. Лейчик В. М. Лингвистические проблемы терминологии и научно-технический перевод / В. М. Лейчик // Теория и практика научно-технического перевода.– М., 1990. – Вып. 18. – С. 9-32.

6. Миньяр-Белоручев Р. К. Теория и методы перевода. – М., 1996.

7. Полюк І. С. Особливості перекладу текстів різних стилів. Французька мова : навч. посіб. / І. С. Полюк, Л. В. Бондар. – К. : НТУУ «КПІ», 2011. – С. 396.

8 Реформатский А. А. Что такое термин и терминология / А. А. Реформатский // Вопросы терминологии : сб. науч. статей. – М.,1961. – С. 47-51.

9. Селіванова О. О.Сучасна лінгвістика:напрями та проблеми : підручник / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава: Довкілля. – К., 2008. – С. 712.

10. Федоров А. В. Основи общей теории перевода. – М., 1983. – С. 249-270.

11. Фесенко Т. А. Концептуальные основы перевода. – Тамбов, 2001.

12. Lerat P. Les langues spécialisées / Pierre Lerat. – P. : PUF, 1995. – 201 p.

УДК 821.161.2+821.111

Іліх М. В.,
Львівський національний університет ім. Івана Франка, м. Львів

ІВАН ФРАНКО ЯК ПЕРЕКЛАДАЧ П. Б. ШЕЛЛІ: ОБРАЗНА СИСТЕМА ОРИГІНАЛУ ТА ПЕРЕКЛАДУ

Розглянуто доробок І. Франка як перекладача П. Б. Шеллі в контексті англо-українських взаємин. Охарактеризовано основні риси стилю Франка на основі його українських перекладів трьох робіт Шеллі. Висвітлено основні образи у поезії Шеллі, їхнє відтворення в оригіналі та їх вплив на оригінальну творчість Франка.

Ключові слова: *художній переклад, образ, відтворення, оригінальна творчість, літературна традиція.*

Рассматривается сделанное И. Франком в качестве переводчика П. Б. Шелли в контексте англо-украинских взаимоотношений. Выделены главные черты переводческого стиля Франка на основе его украинских переводов трех работ Шелли. Очеркнуто главные образы поэзии Шелли, их воспроизведение в оригинале и их влияние на оригинальное творчество Франка.

Ключевые слова: *художественный перевод, образ, воспроизведение, оригинальное творчество, литературная традиция.*

The article highlights Ivan Franko's contribution as a translator of P. B. Shelley's works in the context of English and Ukrainian relations. Main features of Franko's style are characterized on the basis of his Ukrainian translations of Shelley's three works. Main images of Shelley's poetry are highlighted as well s their reproduction in the original and their influence upon the original Franko's creativity.

Key words: *artistic translation, image, reproduction, original creativity, literary tradition.*

Постановка проблеми. «Переклад – це духовний акт, який полягає в тому, щоб увійти в оселю мови когось іншого, пожити у когось іншого, щоб згодом привести його до себе як запрошеного гостя» [1, с. 30]. Для І. Франка переклад ще й слугував потужним інформаційно-просвітницьким та культуротворчим цілям. Зрозуміло, що Франко хотів «привести якомога більше гостей». Зробив він справді колосально багато: сам один зумівши ознайомити з багатьма літературами й десятками авторів. При цьому він чітко керувався настановою, сформульованою в статті «Каменярі. Український текст і польський переклад. Дещо про штуку перекладання» (1911): «Добрі переклади важних і впливових творів чужих літератур у кожного культурного народу, починаючи від старинних римлян, належали до підвалин власного письменства» [9, т. 39, с. 7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Численні дослідники та критики стверджували, що сам обсяг зробленого Франком виключав ретельне опрацювання усього (С. Єфремов, М. Стріха, Г. Кочур).

Мета роботи. У нашому дослідженні ми спробуємо показати, наскільки ретельно І. Франко як перекладач підійшов до робіт Персі Біші Шеллі.

Виклад основного матеріалу. І. Франко обрав три роботи Шеллі для перекладу українською: поему «Queen Mab» («Цариця Меб» (1811-1813)), 126 рядків із драми «Prometheus Unbound» під заголовком «Будущий Золотий Вік» («Звільнений Прометей» (1818-1819)) та сонет «Ozymandias» («Озімандіас» (1818)). Ці переклади були працями першопрохідця. Сонет уперше надрукували у 1879 р. у збірці «Пісні й думи найзначніших народів світу». Уривки зі «Звільненого Прометея» Франко переклав у період між 1879 та 1882 роками, але вперше його опублікували аж у 1955 році.

Ми вирішили простежити загальну ідею, що лежить в основі цих робіт, щоб зрозуміти, що в них привернуло увагу Франка. Суть така: майже всі люди на землі – раби у фізичному чи духовному сенсі, або те і інше. Бідними людьми правлять тирани, а ними – їхні забаганки. Однак, час приходить (чи прийде пізніше) – і всі звільняться від рабства завдяки знанням. Невідання – найлегший шлях до рабства. Звісно, ці ідеї були співзвучні Франкові.

Із поем Шеллі Франко переклав лише невеликі уривки, тому перед перекладачем стояло завдання досягнути загальної текстової та образної зв'язності. Для кожної поеми Шеллі витворює унікальний образний всесвіт, де накладаються різні пласти значень. С. Павличко зауважує: «Не уявне, а справжнє, історичне перетворення реальності – та єдина мета, заради якої Шеллі вдавався до символів» [5, с. 431]. Поет вирішив обрати собі поетичний символ, що репрезентуватиме його віру в світле майбутнє, і обирає «зорю». Він запозичив цю ідею у Ґете (цікаво, що і Шеллі, і Франко на ранньому етапі своєї творчості переклали «Фауста» Ґете, і обидва дуже високо його цінували): вранішня зоря, яка скоряється першим променям сонця, стала символом краси, жіночності, радості. Шеллі називає її **«morn»** і у примітках до своїх віршів уточнює: «morning star». *The other,* ***rosy as the morn****, / When throned on ocean's wave* [10, p. 15] → *А він* ***рожевий, як зоря,*** */ Коли над хвилі морські блисне* [9, т. 12, с. 649]. Цікаво, що в українській літературній традиції такого художнього порівняння (поєднання «рожевий» і «зоря») не було. В оригінальній творчості Франка можемо знайти порівняння дівчини з зорею: «Ой ти дівчино, ясная зоре! Ти мої радощі, ти моє горе! («Ой ти дівчино з горіха зерня») [9, т. 2, с. 141], або Франко у своєму трактаті «Із секретів поетичної творчості» наводить приклад коломийки, де є поетичне порівняння краси дівочої з зорею: «Ой упала зоря з неба та й розсипалась, а дівчина позбирала та й підтикалася» [9, т. 31, с. 84]. А якщо вживалося «рожевий», то переважно з іменником «цвіт». Наприклад, у Миколи Вороного «Memento Morі»: «Дівчино-серденько, ти мов рожевий цвіт, напрочуд кожному пишаєшся красою». Або ж у Шевченка Т.Г. «В раю веселому зросла, рожевим цвітом процвіла». Франко зробив калькований переклад і вніс новий образ в українську літературну традицію.

Ще одним цікавим образом Шеллі є «chains», які Франко перекладає словом «пута». Для Шеллі цей образ репрезентував обмеження: тіло обмежене, а думка необмежена; суспільні норми, за якими неможливо жити вільному

© Іліх М. В., 2013

творцеві (необхідність шлюбу, потреба у грошах). *1) …burst the **chains**, / The icy **chains** of custom! Soul of Ianthe! Awake! Arise!* [10, p.18] → *Встань, вільний духу, **з земних пут,** / На тебе вольні духи ждуть!* [9, т. 12, с. 652]; *2) If indeed I am a soul, / **A free, a disembodied soul,** / Speak again to me!* [10, p.19] → *Чи я свобідний дух, що вже / **У тіла путах більш не мліє?** / Хто ти? О, говори зі мною!* [9, т. 12, с. 653]. *3) The **chains of earth's immurement** / Fell from Ianthe's spirit* [10, p.20] → *І дух послушний стрепенувся, / Із **земної тюрми** рвонувся. / Всі **земні пута** поспадали* [9, т. 12, с. 654].

Шеллі вживає лексему із значенням «власні моральні обмеження», а у Франка масштаб ширший: стан народу. Враховуючи історію двох народів, в українців сприймання таких понять, як пута, кайдани інше, ніж у англійців. Саме у такому значенні слово «пута» функціонує в оригінальній творчості Франка, наприклад у вірші «Земле, моя всеплодющая мати» читаємо: «Силу рукам дай, щоб пута ламати, / ясність думкам – в серце кривди влучать!»

Усі праці Шеллі пронизані ідеєю минущості людського тіла та вічністю духа, душі. Поет взаємозамінно вживає слова «soul» та «spirit»: *1) If indeed I am a soul, / **A free, a disembodied soul,** / Speak again to me!* [10, p.19] → *Чи я свобідний дух, що вже / **У тіла путах більш не мліє?** / Хто ти? О, говори зі мною!* [9, т. 12, с. 653]. *2) **Spirit** of Nature! Thou! / Imperishable as this scene, / Here is thy fitting temple.* [10, p.21] → *Твоя лиш вічна красота / І церков вічная ота, / **Духу** природи!* [9, т. 12, с. 657] *3) not the sting / Which retributive memory implants / In the hard bosom of **the selfish man**;* [10, p.19] → *Чи то грижу, що невтомимо / В **лукаві душі** труту ллє* [9, т. 12, с. 654]. Отже, єдиний випадок, коли Франко вживає слово «душа», є у словосполученні «лукаві душі», яке тут є синонімом до слова «людина» і не має ліричного відтінку. Один раз він вживає «серце» для перекладу лексеми «soul» і навпаки: коли є «heart» в оригіналі, зустрічаємо «душа» в перекладі: *seized on her sinless **soul**?* [10, p.15] → *На **серце** залягла її?* [9, т. 12, с. 649]; *which the lightest **heart** might moralize?* [10, p.16] → *Крім горя й жалю на **душі**…* [9, т. 12, с. 649]. В оригінальній творчості поезію Франка можна грубо розділити на дві категорії: любовна лірика та поезія суспільно-політичного характеру. Завдяки конкордансу, що його уклав З. Терлак «Словник мови поетичної збірки Івана Франка «Зів'яле Листя», можемо прослідкувати частоту вживання наступних лексем у любовній лірициі: серце (73), душа (56), дух (11), розум (1) [8]. І цілком протилежною є ситуація з суспільно-політичними віршами: точного конкордансу ще немає укладеного, але у них чітко переважають «дух» і «розум», і практично відсутні «душа» та «серце». Приходимо до висновку, що Франко через свої переконання навмисне оминав лексеми «відчуттів», незалежно, чи присутні вони за авторським задумом, для того щоб надати поемі максимально революційного, суспільно-важливого змісту.

Цікавою працею Шеллі з точки зору образного наповнення, нашарування змістових пластів є сонет «Озимандія». Особливістю цього сонета є своєрідне композиційне обрамлення, вступ, що створює конструкцію «розповіді у розповіді»: I met a traveler from an antique land, / Who said... У своїй статті «Ozymandias» П. Б. Шеллі в контексті української поезії» О. С. Медвідь виражає думку, що «У зачині вимальовується ще й образ мандрівника, введеного, щоб підкреслити достовірність існування уламків статуї і надати висловленню автора комунікативного характеру» [3, с. 43] Ми не розділяємо цієї думки, оскільки вважаємо, що Шеллі вводить особу мандрівника не для того, щоб підкреслити достовірність існування уламків, а для того, щоб подати позицію царя Озимандії якомога дистанційніше для читача: ми не бачимо статуї своїми очима, а дізнаємося про неї від автора, який сам її не бачив, а почув про неї від якогось мандрівника (**a** traveler), який її бачив. Завдяки цій віддаленості від читача досягається ефект ще більшої абсурдності і сміховинності погроз древнього царя. Оскільки це ввідне обрамлення підкреслює авторську іронію, його передача є вкрай важливою у перекладі: *I met a traveler from an antique land, / Who said...*[10, p. 103] → З країв далеких путник повертає / І каже: [9, т. 12, с. 665]. Ми бачимо, що Франко перекладає traveler неологізмом путник, оминувши одну ланку розповіді – автора «я» і дещо послабив ефект віддаленості від читача. Опустивши авторське «я», Франко подає свою розповідь від стороннього оповідача. Зникає задумане автором обрамлення сонета. Весь сонет присвячений одній-єдиній метафорі: пошарпана часом статуя посеред пустелі з пихатим виразом обличчя та мономаніакальним написом. Озимандія – це метафора ефемерної влади на землі, неминучий занепад всіх лідерів та їхніх імперій. Для того, щоб в уяві читача вимальовався чіткий візуальний образ, Шеллі майстерно подає лаконічний опис на трьох рівнях: розміщення статуї та її загальний стан; емоції на обличчі статуї; напис на статуї.

*Half sunk a **shattered visage** lies, whose **frown**, / And **wrinkled lip**, and **sneer of cold command**, / ~~Tell that its **sculptor** well those passions read / Which yet survive, stamped on these lifeless things, / The hand that mocked them, and the heart that fed~~* [10, p. 103] → *Та на лиці **гордий безмірно вид**, / **Залізна воля і погорда злая**, / **Що топче скутий невільницький світ,** / Усе те в рисах кам'яних триває* [9, т. 12, с. 665].

Шеллі починає свій опис із загальних слів *«shattered visage»* (пошарпаний вигляд) і рухається до конкретної міміки *«frown»* (хмурий погляд – пов'язано з очима, чолом), *«wrinkled lip»* (зморщена губа – пов'язано з ротом), *«sneer of cold command»* (знову вертаємось до загального – насмішка холодної влади). Шеллі не називає почуття і пристрасті, які відчував Озимандія, а лише описує, як вони відобразились на лиці. Вся його зневага до людей виражена в міміці. У перекладі ми бачимо значно більшу експлікацію опису. Франко оминає авторське *«shattered»*, а натомість подає роз'яснення *«гордий»*, ще й додавши *«безмірно»*; *«wrinkled lip»* стає *«залізною волею»*, а *«sneer of cold command» – «погордою злою»*. Таким чином, читач перекладу отримує опис основних рис характеру, якими володів Озимандія: погорда і воля, про що нічого не вказано в оригіналі. Ми також підкреслили рядок, який Франко додав в перекладі, опустивши інший. Замість того, щоб ввести ще одну фігуру в сонет – образ скульптора (протиставлення вічного мистецтва владі), перекладач ще експлікує діяння тирана, які є імпліцитними в сонеті. Тому тема мистецтва, представленого скульптором, не відображена в перекладі взагалі, а натомість увага сфокусована на соціальній проблемі. Оскільки скульптор не згаданий у перекладі, то й відпала потреба в розшифруванні фрази *The hand that mocked them, and the heart that fed,* над якою досі ламають голови всі дослідники творчості Шеллі, бо неясно, чия рука, а чиє серце (Озимандії чи скульптора). Відповідно пропала й іронія слова *«mock»*, яке має 2 основних значення: «висміювати» та «імітувати».

My name is Ozymandias, King of Kings, / Look on my Works, ***ye Mighty****, and despair!* [10, p. 103] → *«Я Озімандіас, цар всіх царів, / Глядіть, раби, на мене і тремтіть!»* [9, т. 12, с. 665]. Завершальною частиною опису є напис на руїні. Ми бачимо, що Франко завжди перекладає «king» як «цар» з аналогією з Росією. Тут цікавим є об'єкт звертання Озимандії: виникає враження, що простих людей він навіть не розглядає, натомість звертається до могутніх, всесильних на землі ***ye Mighty***. У Франка ми натрапляємо на антонімічний переклад *«раби»*: або Франко хотів ще підкреслити погорду царя, показавши, що для нього абсолютно усі – раби; або він вводить інший суб'єкт – народ, простих людей, наголошуючи на зневазі царя до простого люду, своїх підданих. Вживши дієслово *«despair»* (падати у відчай), Шеллі вкладає в нього іронію: могутні можуть впасти у відчай від неможливості зрівнятися з колишнім тираном, або від усвідомлення того, що все в цьому світі минає. На жаль, ці неоднозначні нюанси, які відкривають справжнього Шеллі і захоплюють читача, втрачені в перекладі.

Як бачимо, перекладач загалом вдало відтворює обрамлення сонета: вступ і закінчення. Однак Франко настільки видозмінює центральний образ поеми – статую царя, що читач отримує цілковито інше враження, аніж було задумано автором. Франко опускає двозначні нюанси і цим дещо позбавляє сонет філософічності. Аналіз показав нам, що в результаті перекладу в українській літературі постав новий твір, який піднімає проблему соціальної нерівності, рабства, вседозволеності влади. У цьому випадку Франко-революціонер, патріот, борець за свободу переміг над Франком-перекладачем.

Отже, Франко розпочав свої переклади у 1878 році («Цариця Меб» та «Озимандія»), а роботу над «Прометеєм» завершив у 1889 році. Його оригінальні роботи, написані за ці роки **могли** зазнати впливу Шеллі. Ми спробували проаналізувати таке припущення.

Наскрізними темами в творчості обох поетів є тема контрасту між бідними та багатими, тлінності людського тіла, сну та смерті як взаємозамінних понять, а також і Франко, Шеллі присвятили значну частину своїх робіт роздумам про існування Бога. У 19 років Шеллі написав трактат «Необхідність Атеїзму» (*Necessity of Atheism*), з яким його потім незмінно асоціювали. Мабуть, для Франка ця праця була занадто нігілістична. Натомість для перекладу він обирає «Царицю Меб», в якій автор порушує серйозні суспільні проблеми та лише частково торкається питання атеїзму. Франко також написав поему «Монолог атеїста *Ex Nihilo*» (1885) і *Говорить дурень в серці своїм* (1906), які практично відлунюють ідеї та слова Шеллі (хоча деякі дослідники більше схиляються до думки, що більший вплив на Франка мав Ніцше зі своїм гаслом «Бог помер» (Сангаєвська Н.), оскільки його «Веселу Науку» опублікували у 1882 р., а Франко, беззаперечно, був з нею знайомий).

Queen Mab by Shelley (written 1811-1813)	**«Цариця Меб» у пер. І. Франка (1870-ті)**	**«Ex Nihilo» І. Франка (1885 р.)**
There is no God! Nature confirms the faith his death-groan sealed: Let heaven and earth, let man's revolving race, **His ceaseless generations tell their tale** [10, p. 51]	**Немає бога, ні, нема!** Безмірне небо, і земля, І розум людський, **і народів** **Ряд безконечний хай тобі** **Розкажуть,** хто на **світ їх сплодив** [9, т. 12, с. 663]	**Нема, нема вже господа на небі!** **Немає** творця, **ані** самодержця, **Нема** того, що всемогучим словом Усе з нічого вивів! Наче тінь Велика, залягав **він світ цілий**, **Тьмив мозги людські** сотні тисяч літ. [9, т. 4, с. 7]

Твердження Шеллі «There is no God» Франко передав як «Немає Бога», потім пунктуаційно виділив та повторив «ні, нема!» Це «потрійне» заперечення в українській версії створює ефект сумніву та самонавіювання: автор начебто не вірить у власні слова, але хоче себе у них переконати. Схоже подвійне заперечення бачимо у першому рядку Франкового *Ex Nihilo*, наступні два рядки містять ще три заперечення – автор має намір переконати читача у тому, у що мало вірить сам. Далі, слова Шеллі *«generations tell their tale» стає «*[народи хай] *розкажуть, хто їх на світ сплодив»*. Лаконічне «tell tale» у Шеллі не містить негативних конотацій: люди поширюють ту інформацію, яку знають, оскільки не мають іншої. Франко вживає нейтральне «розказувати», але акцентує на кількості людей: *revolving race → народів ряд безконечний; ceaseless generations → хто їх на світ сплодив*. Зазвичай, «плодити(ся)» вживається по відношенню до тварин. Поєднання «їх сплодив» увиразнює рабську природу людини перед Богом.

...but **human pride** **Is skilful to invent** most serious names To hide its *ignorance* [10, p. 52]	Та гордий, А незнающий і сліпий, **Придумав чоловік** високі, Шумніїї назви, щоб прикрить Свою *невіжу* [9, т. 12, с. 664]	Не жаден бог Не сотворив з нічого чоловіка На образ свій і на свою подобу, Але противно, **чоловік творив** **Богів з нічого**, все на образ свій І на свою подобу [9, т. 4, с. 13]

Цей приклад демонструє хід ідеї: люди створили Бога. Шеллі пише «human pride invented [God]», Франко зберігає «придумати», але ділить лаконічне «human pride» на «гордий, *незнающий і сліпий* чоловік». Таким чином, «ignorance», вжите Шеллі, перекладено як «невіжа», але Франко акцентує ідею додатковими означеннями. У своєму оригінальному творі Франко озвучує ту саму ідею, увиразнюючи її антитезою.

The name of God Has fenced about all crime with holiness, Himself the creature of his worshippers, Whose names and attributes and passions change, **Seeva, Buddh, Foh, Jehovah, God, or Lord** [10, p. 52]	Всі пороки, Всі проступки від давніх літ За божеє ім'я ховались. І назви божії мінялись, Як ті сліпі, що катувались, будуючи йому церкви. А сам же він, чи **Шіва, чи** **Єгова, Будда, Фо чи бог** [9, т. 12, с. 664]	Ту фікцію зловіщу та кроваву, Що звуть **Єгова, Аллах, Брама, Зевс,** **Ра, Бааль, Фетиш, Бог,** – я розібрав Її по ниточці і показав, Що не ся фікція, не жаден бог Не сотворив з нічого чоловіка [9, т. 4, с. 13]

Обидва автори перелічують імена бога, які йому давали люди. Шеллі застосовує лексему *«crime»*, щоб показати, що є негативне у Бога, а Франко перекладає це як *«всі пороки, всі проступки»*, роблячи спектр дії та впливу ще ширшим. Ту ж ідею знаходимо в оригінальній поемі Франка, однак вона змальована з допомогою метафори *«фікція зловіща та кровава»*. З цих прикладів видно, що Франко хотів, щоб ідеї Шеллі врізались у пам'ять читача. Для цього він використовував тавтології, повтори, слова з негативними конотаціями, додаткові експлікації. Його власні роботи на цю тему також наповнені тими ж стилістичними засобами, маркованими елементами – поет кричить про щось, що дуже важливе для нього. Звичайно, прослідкувати вплив одного поета на іншого – завдання не з легких. І було б воно реальнішим, якби не писали ми про Франка. Однак, цей аналіз дозволив нам глибше зрозуміти і Франка, і Шеллі.

Часто Франка критикували: «Франкові-перекладачеві можна один хіба зробити закид – що він перекладав занадто багато й через те не завжди належною мірою дбав про оброблення своїх перекладів» [7, с. 123]. Схожу ідею озвучує Г. Кочур: «Перекладам Франка з Шекспіра притаманні ті самі риси, що ними відзначається вся ґрандіозна за обсягом перекладацька спадщина Франка: він як перекладач часто ставив перед собою інформаційно-просвітницькі цілі, прагнучи якнайширше охопити якомога більшу кількість пам'яток світової літератури, дбаючи про відтворення змісту і не надто ретельно працюючи над формальними компонентами» [2, с. 716]. Також М. Стріха стверджує: «Сам обсяг зробленого Франком виключав ретельне опрацювання усього» [7, с. 122]. Однак ми не можемо не погодитись зі словами М. Москаленка: «Інформаційно-просвітницька мета у І. Франка була нерозривно пов'язана з метою культуротворчою, що й визначало потужну будівничу енергію його перекладацьких зусиль як майстра, подвижника-першовідкривача. Вибудовуючи, слідом за М. Старицьким і П. Кулішем, широкий спектр якісно нових для українського слова культурних орієнтирів, Іван Франко закладав тривкі підвалини для культурної праці наступних поколінь, що й дало в XX столітті свої плоди, незважаючи на катастрофічні для української культури історичні обставини» [4, с. 206].

Висновки. Загалом, опрацьований матеріал демонструє, що Франко дуже серйозно підходив до своєї праці перекладача. Враховуємо вимоги до перекладу часів І. Франка та приходимо до висновку, що Франко-перекладач вірний Франкові поетові, суспільному діячеві, революціонерові. Справедливо зазначає М. Москаленко: «Франко як перекладач не має в нашому письменстві рівних ані за потужністю і широтою охоплення явищ світової літератури, ані за глибиною мистецької ерудиції, ані за напругою творчої волі, спрямованої на граничне розширення духовних обріїв української культури» [4, с. 198]. Знайомлячи український народ з кращими взірцями світової поезії, зокрема поезії П. Б. Шеллі, він передусім намагався відтворити їх соціальну гостроту і глибокий філософський зміст. Йому вдалося наблизитись до оригіналу, передати його образну, ритмічну і фонологічну структуру та інші художні особливості. Водночас у кожному перекладеному рядку звучав власний голос поета. Справедливо зазначає дослідник І. Серман: «І якщо Франко деколи зміщав акценти і міняв інтонації, то все це він робив талановито, з великою художньою і професіональною майстерністю». [6, с. 85]. Ми б хотіли додати, що й робив він це **ретельно і цілеспрямовано**, не порушуючи естетичної цілісності оригіналу. Звичайно, зараз такий «маніпулятивний» підхід до тексту сприймається критично, однак Франко, який «не любить Русь з надмірної любови» та понад усе прагнув дати своєму народові, за власним виразом, «корм духовий» [9, т. 13, с. 121] у вигляді перекладної літератури, місцями цілеспрямовано адаптує «корм», щоб народ зміг його «ковтнути».

Література:

1. Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / [ред. М. Зубрицької] – Вид. 2-е, доп. – Львів : Літопис, 2001. – 832 с.

2 .Кочур Г. Література та переклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв'ю / Г. Кочур; упорядкув. А. Кочур, М. Кочур; Передм. І. Дзюби, Р. Зорівчак. – К. : Смолоскип, 2008. – Т. 2. – 1167 с.

3. Медвідь О. С. «Ozymandias» П. Б. Шеллі в контексті української поезії / О. С. Медвідь // Теорія і практика перекладу. – К. : Вища школа, 1994. – Вип. 20. – С. 38-46.

4. Москаленко М. Нариси з історії українського перекладу. 4 / М. Москаленко // Всесвіт. – 2006. – № 9/10. – С. 193-206.

5 .Павличко С. Теорія літератури / С. Павличко; упорядкув. В. Агеєва, Б. Кравченко. – Вид. 2-е. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2009. – 679 с.

6. Серман І. Б. Революційна лірика Персі Біші Шеллі в перекладах Івана Франка / І. Б. Серман // Українське літературознавство. – Львів, 1985. – Вип. 44. – С. 80-85.

7 Стріха М. Український художній переклад: Між літературою і націєтворенням / М. Стріха. – К. : Факт; Наш час, 2006. – 342 с. – (Сер. «Висока полиця»).

8. Терлак З. Словник мови поетичної збірки Івана Франка «Зів'яле листя» / З. Терлак. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 394 с.

9. Франко І. Я. Зібрання творів: У 50 т. / І. Я. Франко; редкол.: Є. П. Кирилюк (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 1976-1986.

10. Shelley's Poetry and Prose (Norton Critical Edition) [Neil Fraistat – editor] / W. W. Norton & Company; Second Edition (January 2002). – 816 p.

УДК 821.111(73).09

Калініченко М. М.,
Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

РЕЦЕПЦІЇ ПОПУЛЯРНОЇ СЕНСАЦІЙНОЇ ЛІТЕРАТУРИ У ТВОРЧОСТІ МИТЦІВ АМЕРИКАНСЬКОГО РЕНЕСАНСУ

У статті проаналізовано історичні передумови, основні особливості генезису та характерні ознаки митецької рецепції популярної сенсаційної літератури у творчості представників американського Ренесансу
Ключові слова: *історія північноамериканської літератури, рецепція, сенсаційна література, романтизм*

В статье проанализированы исторические предпосылки, основные особенности возникновения и характерные признаки художественной рецепции популярной сенсационной литературы в творчестве писателей-классиков американского Ренессанса;
Ключевые слова: *история североамериканской литературы, рецепция, сенсационная литература, романтизм*

The article examines the historical conditions, as well as the most essential features of genesis and characteristic attributes of artistic reception of popular sensational press and fiction in the works of the major writers – the representatives of American Renaissance
Key words: *history of North-American literature, reception, sensational fiction, Romanticism*

Постановка проблеми. Відомі слова Н. Готорна про те, що літературні творіння справжнього національного генія є своєрідною «сенсаційною газетою» його доби [1, с. 38], мають безпосередній зв'язок із складними процесами увиразнення надзвичайних тематичних особливостей у літературному дискурсі американського Ренесансу. Художні портрети психопатів та вбивць у творах Е.А. По, фантастичні морські чудовиська й кримінальна тематика у романах Мелвілла; готорнівське проникнення у глибини свідомості різноманітних ізгоїв суспільства; відкрите вираження сексуальності у поезіях В.Вітмена – ці надзвичайно відверті та сміливі творчі пошуки стали можливими внаслідок митецької рецепції тої багатоманітної тематики, яка домінувала у величезному масиві сьогодні вже майже забутої національної сенсаційної літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Американські класики першої половини 19-го сторіччя, на противагу поширеним академічним уявленням [2, с. 89], які сформувалися у дослідженнях американського романтизму минулого сторіччя, серед яких найвпливовішими були праці Ф.О.Матіссена, Ричарда Чейза, Ньютона Арвіна, Морза Мекхема, Ричарда Бродхеда, Генрі Неша Сміта й Гарольда Блума, зовсім не були відстороненими чужинцями у власному культуральному середовищі. Вони відповідали на виклик своєї багатогранної, гетерогенної культури, популярному мистецтву якої були притаманні виразні сенсаційні елементи. У сучасному світовому літературознавстві практично відсутні окремі дослідження, присвячені ґрунтовному вивченню процесів внутрішньої митецької рецепції сенсаційної масової літератури у мистецтві класиків американського Ренесансу.

Метою статті є актуальна необхідність окреслення нового вектору вивчення внутрішніх процесів розвитку американського романтизму та його зв'язків із масовою національною культурою США; **завдання статті** – розглянути характерні особливості митецької рецепції сенсаційної літератури у творчості представників американського Ренесансу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Хоча інтерес до сенсаційних матеріалів помітний у культурах усіх часів й народів, Америка першої половини 19-го сторіччя була унікальною у тому сенсі, що вперше за всю історію людства, інтерес до сенсаційної тематики в цій країні міг бути легко задоволений на масовому рівні. Право на свободу слова й преси, утверджене на законодавчому рівні, уможливило появу численних літературних й журналістських творів, які увиразнили настільки вражаючі сенсаційні історії, які ніколи б не стали оприлюднювати у більш стриманих й репресивних країнах Старого Світу.

Значні досягнення у технології друкування й методиці розповсюдження книг сприяли масовим публікаціям популярної сенсаційної літератури, яка відповідала невибагливим смакам простих робітників й далеких від «високої» культури поселенців Фронтиру. Американські газети почали орієнтуватися на сенсаційні матеріали – цю драматичну зміну орієнтирів – від повчальності й інформативності в дусі пуританської культури – до яскраво вираженої новочасної сенсаційності, ми відчуваємо навіть й у сучасній американській пресі. Зокрема, так звана сенсаційна «кримінальна література», діапазон якої коливався від біографій відомих злочинців до репортерських повідомлень про резонансні судові засідання над відомими правопорушниками, дуже швидко набула неабиякої популярності. Разом з цими сповненими небаченої життєвої енергії соціальними текстами, виникає й цілий масив творів популярної літератури, які у своїх найбільш «сенсаційних» проявах, зображали чи не найжахливіші картини насильства й збочення в усій світовій літературі. У більшості з цих творів, їхні автори формували виразно американський літературний характер, стилістична нестримність й тематичні крайнощі якого згодом увійшли до митецького арсеналу класиків американського Ренесансу.

Популярна література, на рівні стилістики й тематики, ставала все більш жорстокою, схильною до гіпертрофованої сенсаційності та ірраціональності, й водночас перетворилася на одне з улюблених знарядь деяких політично налаштованих письменників – авторів, чиє надмірне захоплення республіканськими ідеалами спонукало їх до «сенсаційності» заради викриття усього того, що вони вважали зрадою демократичних ідеалів у тогочасному американському суспільстві. Із часом, усі різновиди популярної сенсаційної літератури потрапили до рук видавців-опортуністів, які, скориставшись технологічними новаціями у галузі книгодрукування

© Калініченко М. М., 2013

(особливо великий вплив мало винайдення нового типу друкарського циліндричного пресу у 1847-му році) почали заповнювати американський літературний ринок величезною кількістю масових видань та книг, які, у переважній більшості, були присвячені аморальній тематиці й мали яскраво виражений сенсаційний характер [7, с. 12]. Різноманітні види сенсаційної літератури, від дешевих видань ціною в один пенні – так звана «копійчана преса» або «пенні преса», до радикально-демократичної й популярної сенсаційної літератури, формували надзвичайно насичене й багатоманітне культуральне середовище, у якому формувалася класична література американського Ренесансу.

Ще одним феноменом сенсаційної літератури, зв'язок якого із головними текстами американських класиків поки що залишається недостатньо вивченим, були так звані «псевдонауки»: френологія, магнетизм, месмеризм та спіритуалізм [3, с. 25]. Вони відображають складне й суперечливе поєднання матеріалістичного та потойбічного, яке проникало у теорію й практику американської літератури, однією з характерних особливостей якої було те, що цей національний напрям мистецтва слова займав динамічну позицію між реалістичним й фантастичним. Сенсаційні та псевдонаукові елементи часто були взаємопов'язані у художній свідомості тогочасних митців. Мелвілл розглядав цю дивовижну комбінацію у завершальній частині роману «П'єр» (1852), у якій він зобразив цілий ряд популярних авторів – облудних містичних філософів, які входили до вигаданої релігійної організації під назвою «Церква апостолів». Готорн звертався до цієї комбінації реального й фантастичного в образах Холгрейва, полум'яного реформатора з «Будинку на сім фронтонів», який захоплюється месмеризмом й пише популярну сенсаційну прозу, та Вестервелта з «Блайтдейл Романс», який є своєрідною амальгамою злочинця з сенсаційної кримінальної літератури та шахрайського псевдо-науковця.

Варто зауважити, що процес митецької рецепції сенсаційної літератури тогочасними американськими класиками завжди залишався доволі неоднозначним. З одного боку, письменники ототожнювали вибухові сили сенсаційної літератури із проявами пристрасного генія їх молодої країни, який надихав їх на боротьбу із панування «благородної» (genteel) традиції іноземного мистецтва. З іншого боку, їх непокоїли надмірна відкритість та потенційна схильність до розпалювання суспільних конфліктів, котрі були притаманні багатьом зразкам тогочасної сенсаційної літератури. Митці віднайшли у цих текстах нестримну енергію зухвалої й відважної душі американської республіки, яка, однак, у будь-який час могла бути поглинена підривними силами морального хаосу, які породжувала її ж власна популярна культура. З огляду на це, протягом першої половини 19-го сторіччя, американська класична література формувалася у неспинному діалозі-суперечці із жорстокими, фантастичними й сенсаційними аспектами популярної американської культури. Ми можемо краще зрозуміти ці складні діалогічні відносини, розглянувши деякі важливі особливості процесу рецепції величезного культурального феномену, відомого як «сенсаційна література» – до неї, у першу чергу, належали такі соціальні тексти, як «penny newspapers».

Е.А.По вважав, що поява сенсаційних «penny newspapers» на початку 1830-х років справила такий вплив на американське життя й літературу, який «напевно взагалі неможливо осягнути» [4, с. 126]. Письменник мав рацію, адже дійсно, неможливо точно підрахувати усі наслідки потужного й довготривалого впливу, який здійснювала ця справжня журналістська революція на усі аспекти американського культурального буття. У своїх щоденниках Емерсон писав, що більшість його співгромадян кожен день читають у газетах «лише про вбивства, злочини й жахливі залізничні катастрофи» [4, с. 87]. Г.Д.Торо був також достатньо добре знайомий із сенсаційною пресою, щоб скаржитися на «бентежні й жахливі події, які заполонили усі газети» [8, с. 91]. Вітмен, безпосередньо пов'язаний із бурхливим світом журналістики Нью-Йорку, звертав увагу на її особливу брутальність й непристойність; добре відомо, що Е.А.По запозичував кримінальні історії для своїх творів саме з «копійчаної преси». Н.Готорн усе життя залишався відданим шанувальником сенсаційної преси (він навіть просив своїх друзів присилати йому пакунки з американською щоденною пресою після того, як у 1850-х роках працював в Європі) – пізніше, його син назвав цей інтерес батька «дивним й жалюгідним, як для великого письменника, захоплення судовими репортажами й кримінальними біографіями» [4, с. 156]. Мелвілл також прискіпливо стежив за сенсаційною літературою, яка вдосталь постачала його страхітливими й фантастичними матеріалами (до яких входили історії про жахливі корабельні катастрофи, білих китів – вбивць моряків, й пригоди відомих злочинців), котрі стимулювали його художню уяву.

Найвідомішим серед сенсаційних видань був журнал «The American Magazine of Wonders», заснований у 1809-му році Дональдом Фрейзером – його читачам було обіцяно, що на сторінках видання вони не знайдуть нічого зайвого, окрім цікавих розповідей про «чудернацьке, дивне, абсурдне, виняткове й неймовірне!» [6, с. 284]. Досить швидко у кожному великому американському місті з'являється відразу декілька сенсаційних видань. Бостонська газета «Daily Times» й філадельфійське видання «Public Ledger» були одними з найвідоміших, але жодна з них не зажила такої сумнівної слави й не була настільки впливовою, як газета Джеймса Гордона Беннета «New York Herald» (1835). Протягом першого року з моменту заснування, «Herald» залишався досить поміркованим й вважався одним з найбільш поважних видань Нової Англії; однак невдовзі Беннет зрозумів, що американська публіка «охочіше перегляне шість колонок новин про подробиці якогось жахливого вбивства, або розлучення відомої родини, чи розповідь про судовий процес над респектабельним громадянином, ніж стане вдумливо читати таку ж саму кількість слів, написаних найгеніальнішим з благородних авторів сучасності» [6, с. 285].

По суті та ж сама інноваційна технологія, яка пришвидшила розвиток друкування сенсаційних газет, також уможливила жвавий розвиток сенсаційних романів й памфлетів, присвячених резонансним судовим справам, життєписам американських злочинців й різноманітним неймовірним пригодам. Серед усіх класиків, особливо захоплювалися сенсаційними романами Готорн й Мелвілл – на початку свого останнього роману «Шахрай», Мелвілл змальовує мандрівного торгівця, який пропонує пасажирам річкового пароплаву «історії життя Мен-

сона – бандата з Огайо, Мюррела – пірата з Міссісіпі, й братів Гарперів – злодіїв з Грін Рівер у штаті Кентуккі» [3, с. 148]. Серед ранніх сенсаційних романів одним із найвідоміших був твір Генрі Трамбулла «Життя й дивовижні пригоди Ізраїля Понтера» (1825), який настільки заінтригував Мелвілла, що письменник використав його у якості основи для свого роману 1855-го року «Ізраїль Поттер».

У 1850-му році, розмірковуючи над феноменом американської масової літератури та її пригодницькими різновидами, В.Вітмен писав: «сенсаційна література стала справжньою силою у цій країні – її значущість варто визнавати, адже вона заслуговує на поважне ставлення до себе значно більшою мірою, ніж це готові засвідчити зараз» [7, с. 14]. Популярна сенсаційна література у період з 1830-го по 1860-й рік складала більше ніж 35% усіх книг, які друкувалися в Америці [9, с. 23]. Чимало з цих творів здаватимуться сучасним критикам позбавленими особливої художньої цінності, але не варто забувати, що вони формували те особливе культуральне середовище, в якому існували американські читачі й автори; більше того, навіть найпростіші з цих творів викликали значний інтерес тогочасних класиків. Зокрема, Вітмен, відповідаючи на питання Емерсона стосовно літературного підґрунтя його поетичної збірки «Листя Трави», назвав «колоритні сенсаційні романи, які зараз отримали значне розповсюдження серед простої читацької публіки», а також «дешеві сенсаційні оповідання, пригодницькі історії й біографії відомих злочинців» – «пророчими» книгами, котрі передвіщали появу великої американської літератури: «...сенсаційні романи, газетні статті, плітки й тому подібне стають добривами для зростання великих творінь, й тому завжди є незамінними – вони життєво необхідні для виникнення чогось кращого» [5, с. 143].

Емерсон був настільки захоплений сенсаційним пригодницьким романом «Dolores» Пола Гарро-Гаррінга про романтичне кохання й жорстокі вбивства на теренах Південної Америки, що навіть написав у захваті: «Якби ж то я вмів писати такі сенсаційні романи для нашого народу!» [10, с. 209]. Через деякий час, коли Емерсон розповідав Г.Д.Торо про те, що йому дуже хотілося створити власний сенсаційний роман, Торо спочатку поставився до цього із осудом, але потім розповів, що після спілкування з Емерсоном, спробував пожвавити свої нариси й лекції, вигадавши для них відразу декілька власних «сенсаційних» історій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Переважна більшість досліджень, присвячених історії романтизму, фокусується на зв'язках американського письменства із класичною європейською літературою. Власне, одна з головних причин, які змусили найвідомішого дослідника американського романтизму минулого сторіччя, Ф.О.Маттісена, назвати період розквіту національної літератури 19-го сторіччя добою «американського Ренесансу», пов'язана із його впевненістю у вирішальній ролі класичних європейських творів, й особливо творів Шекспіра, у процесі митецького становлення основних представників американського «відродження» [2, с. 107]. Авторитет досліджень Ф.О.Маттісена не можна недооцінювати, хоча в останні роки все частіше знаходить підтвердження позиція Гарольда Блума, який говорив про існування феномену так званого «занепокоєння впливом», коли кожен видатний автор розглядається як особа, що веде напружену боротьбу за звільнення від впливу попередників-класиків [3, с. 81]. Хоча на цю «боротьбу» вже починають звертати увагу в літературознавстві Сполучених Штатів, майже ніхто не помічає, що головною зброєю у цій справжній війні американських авторів за звільнення від тиранічного літературного впливу іноземної класики була національна літературна ідіома, використовувати яку вони навчилися у власній сенсаційній літературній культурі. Найважливіші тексти американського Ренесансу створювалися митцями, котрі уважно прислухалися до величезної кількості різнорідних культуральних «голосів», найгучнішим з яких була американська сенсаційна література. Звісно, ці автори багато чим завдячували класичній європейській літературі; але потрібно зрозуміти, що ці митці трансформували класичні теми й митецькі засоби й у такому значно видозміненому стані використали їх для створення по-справжньому американських текстів завдяки поєднанню класичних моделей із суто національними матеріалами їхньої популярної культури. Евристичний потенціал студій масової літератури потрібно гідно поцінувати. Необхідно полишити догматичне зневажання масової літератури, залишити у минулому її протиставлення літературі високочолих еліт – обрії наукового пошуку відкриваються широкі.

Література:

1. Bercovitch S. Reconstructing American Literary History / Sacvan Bercovitch. – Cambridge, Mass : Harvard University Press, 1986. – P. 284.

2. Clark R. History, Ideology and Myth in American Fiction, 1823-1852 / Robert Clark. – Basingstoke : Palgrave Macmillan, 1984. – 196 p.

3. Delbanco A. Melville : His World and Work / Andrew Delbanco. – NY : Alfred A. Knopf, 2005. – 415 p.

4. Hoffman M. J. The Subversive Vision. American Romanticism in Literature / Michael J. Hoffman. – Port Washington, NY : Kennikat Press, 1972. – 160 p. – (National University Publications).

5. Michaels W. B. The American Renaissance Reconstructed / Michaels Walter Benn. – Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1985, – p.326.

6. Reynolds D. Beneath the American Renaissance / David Reynolds. – NY : Oxford University Press. – 624 p.

7. Reynolds D. Faith in Fiction / David Reynolds. – Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press, 1982. – 269 p.

8. Saldivar R. Figural language in the novel : The flores of speech from Cervantes to Joyce / Ramon Saldivar. – Princeton : Princeton University Press, 1984. – 267 p.

9. Spanos W. V. The Errant Art of Moby-Dick / William V. Spanos. – Durham : Duke University Press, 1995. – 374 p.

10. The Complete Writings of Ralph Waldo Emerson – New York : W.H. Wise, 1989. – P. 984.

УДК 811.161.1-811.111'255.4

Камишнікова Я. С.,
Харківський національний економічний університет, м. Харків

ПОЭТИЧЕСКИЙ ПЕРЕВОД В СВЕТЕ ТЕОРИИ КОГНИТИВНОГО ДИССОНАНСА (на материале переводов стихотворения Р. Киплинга «If»)

Рассмотрены и описаны переводы стихотворения Р. Киплинга «If» с точки зрения механизмов их осуществления. Выявлены основные образы оригинала и средства их языкового воплощения, установлено соответствие образной системы переводов системе образов оригинала, сопоставлена ритмико-интонационная структура оригинала и переводов, определена степень адекватности переводов оригиналу в свете теории когнитивного диссонанса.

Ключевые слова: *образ, когнитивный диссонанс, образная система, ритмико-интонационная структура, адекватность, языковое воплощение, эквивалент.*

Розглянуто і описано переклади вірша Р. Кіплінга «If» з погляду механізмів їх здійснення. Виявлені основні образи оригіналу і засоби їх мовного втілення, встановлено відповідність образної системи перекладів системі образів оригіналу, зіставлено ритмико-інтонаційну структуру оригіналу і перекладів, визначено ступінь адекватності перекладів оригіналу у світлі теорії когнітивного дисонансу.

Ключові слова: *Образ, когнітивний дисонанс, образна система, ритмико-інтонаційна структура, адекватність, мовне втілення, еквівалент.*

The translations of R. Kipling's poem «If» have been studied and described. The main images of the original have been identified as well as the means of their realization. The correspondence of the original's image system to the ones of the translations has been set. The rhythmics – intonational structure of the original and its translations has been compared. The adequacy of the translations to the original has been considered through the theory of cognitive dissonance.

Key words: *Image, cognitive dissonance, system of images, rhythmics – intonational structure, adequacy, means of image realization, equivalent.*

Постановка проблемы. Перевод является важным вспомогательным средством, обеспечивающим выполнение языком его коммуникативной функции в тех случаях, когда люди выражают свои мысли на разных языках. Стихотворный перевод, как разновидность художественного письменного перевода, ставит перед переводчиком сложные задачи. Отмечают особую специфику поэтических произведений, которая во многом затрудняет работу переводчика. Десятки дискуссий разворачиваются о том, сохранять ли форму произведения или передавать музыку стиха и настроения героев. Следовательно, тема стихотворного перевода продолжает оставаться актуальной. К тому же разработка принципов и механизмов перевода еще не завершена и требует анализа уже имеющихся переводов.

Анализ актуальных исследований по проблематике работы. Переводчик-практик решает проблемы перевода с точки зрения когнитивной лингвистики и пользуется аппаратами психологии и психолингвистики. Интересной, на наш взгляд, в этом аспекте является теория когнитивного диссонанса (далее – КД). Основателем теории КД считается американский психолог Л. Фестингер, и она базируется на несоответствии в системе знаний, ведущем к появлению психологического дискомфорта. Это несоответствие и называется диссонансом. Поскольку стремление к уменьшению КД – это базовый процесс, свойственный человеку, не удивительно, что его проявления могут наблюдаться в широком диапазоне [9, с. 28-33].

Перевод же уже по своей сути находится в состоянии когнитивного диссонанса. Знания о расхождениях между исходным языком и языком перевода – это только одна разновидность КД. Но существуют и другие формы, устранение или смягчение которых является одной из главных задач переводческой деятельности [9, с. 43]. Когнитивные процессы при переводе усложняются наличием между говорящим и наблюдателем дополнительного когнитивного элемента – переводчика, который, иными словами, осуществляет этап перехода от источника к переводу. КД свойствен на всех уровнях переводческой компетенции.

Г.Д. Воскобойник [3, с. 10] формулирует определение КД в переводческой деятельности: «это осознание ограничений в выборе средств языка перевода, необходимых для выполнения одной из двух ключевых интенций переводческой деятельности (либо «соответствовать структуре», либо «соответствовать цели») по совокупным параметрам дискурсов языка исходного произведения и языка перевода». Автор также выделяет разновидности КД: аксиологический диссонанс, информационно-психологический, личное отношение переводчика к человеку, к идее, самооценка переводчиком собственной профессиональной деятельности, диссонанс вероятностных ожиданий – это несовпадение тезаурусов, 'экстренный' КД [3, с. 14]. Он выделяет несколько уровней когнитивного диссонанса: 1) если исходный текст ориентирует на следование интенции «соответствовать цели», то при переводе поэтического текста на первом уровне когнитивного диссонанса текст перевода далек от оригинала. Зато передается настроение, тональность, эмоциональность целого, его «дух» и «атмосфера»; 2) попытка переводчика соотнести часть и целое. Высокопрофессиональный переводчик связывает текст с реалиями, о которых он узнает в процессе подготовки к переводу, и центральным вопросом для него является вопрос о завершенном смысле текста. Эта работа над текстом включает элементы анализа, обращения к концептам духа и атмосферы на более высоком, более осознанном уровне КД. 3) характерно формирование диссонансов в полном когнитивном пространстве. Необходимо рассматривать поэтический текст в 3-х аспектах: смысловом (что сказано), стилистическом (как сказано), прагматическом (какую ре-

© Камишнікова Я. С., 2013

акцию вызывает сказанное у читателя). На третьем уровне КД цель достигается лишь при совпадении этих аспектов в исходном тексте и переведенном [3, с. 34].

По словам С.Ф. Гончаренко, «поэтический контекст, в отличие от прозаического, устроен таким образом, что отнюдь не снимает, как в прозе, словарную полисемантичность каждой вокабулы, а напротив – усиливает ее, так что всякое слово в стихе одновременно означает все, что за ним закреплено в лексиконе, и сверх того еще массу окказиональных смысловых обертонов» [4, с. 85]. Так, возникает вопрос: может ли переводчик поэзии добиться полного выравнивания КД и полной идентичности перевода и оригинала по духу, по чувству, по мироощущению?

Вершиной мастерства поэтического перевода является способность передать не только содержание, но и ритмико-мелодическую и композиционно-структурную сторону подлинника. Поэтому переводчики часто пользуются грамматическими и лексическими трансформациями при переводе поэтического текста без ущерба для содержащейся в тексте семантической информации.

А.М. Каплуненко считает, что главная функция переводчика – это передача интонации, поэтому им были разработаны принципы перевода стихов: 1. Восприятие всего стиха в целом, строгое сохранение смысла и структуры каждой строки. 2. Сохранение всех междометий, вводных слов, оборотов. 3. Строгое следование всем знакам пунктуации. 4. Сохранение ритмико-интонационной структуры оригинала, использование авторских типов рифм. 5. Отказ от «облагораживания» лексики [5, с. 27]. Ввиду того, что поэтическому тексту свойственна определенная мера избыточности (превышение необходимого минимума языковых средств, требуемых для передачи той или иной информации), у переводчика есть возможность, устраняя те или иные избыточные элементы текста подлинника и, соответственно, добавляя те или иные элементы избыточного характера в текст перевода, в целом достигнуть определенной функциональной эквивалентности текста перевода тексту подлинника.

Таким образом, мы видим, что, по мнению исследователей, эквивалентный («адекватный») перевод вполне возможен, несмотря на объективно существующие трудности, вызванные прежде всего языковыми расхождениями.

Цель данной статьи – рассмотреть и описать переводы стихотворения Р. Киплинга «If» с точки зрения механизмов их осуществления и адекватности оригиналу.

Задачи исследования – выявить основные образы оригинала и средства их языкового воплощения в тексте; установить соответствие образной системы переводов системе образов оригинала; сопоставить ритмический рисунок оригинала и переводов; определить степень адекватности переводов оригиналу в свете теории когнитивного диссонанса.

Изложение основного материала. Рассмотрим переводы стихотворения Р. Киплинга «IF», являющегося выдающимся литературным произведением и в настоящее время насчитывающим около двадцати русскоязычных переводов. Обратимся к переводам, выполненным М.Л. Лозинским и А.Н. Шараповой, и попробуем определить, насколько адекватно они передают смысл стихотворения, его атмосферу, эмоциональность. Сначала проанализируем перевод А. Шараповой и для возможности сопоставления приведем текст стихотворения Р. Киплинга **«IF»**:

If you can keep your head when all about you
Are losing theirs and blaming it on you,
If you can trust yourself when all men doubt you,
But make allowance for their doubting too;
If you can wait and not be tired by waiting,
Or being lied about, don't deal in lies,
Or being hated, don't give way to hating,
And yet dont't look too good, nor talk too wise:
If you can dream – and not make dreams your master;
If you can think – and not make thoughts your aim;
If you can meet with Triumph and Disaster
And treat those two impostors just the same;
If your can bear to hear the truth you've spoken
Twisted by knaves to make a trap for fools,
Or watch the things you gave you life to, broken,
And stoop and build'em up with worn-out tools:
If you can make one heap of all your winnings
And risk it on one turn of pitch-and-toss,
And lose, and start again at your beginnings
And never breathe a word about your loss;
If you can force your heart and nerve and sinew
To serve you turn long after they are gone,
And so hold on when there is nothing in you
Except the Will which says to them: «Hold on!»
If you can talk with crowds and keep your virtue,
Or walk with Kings – nor lose the common touch,
If neither foes nor loving friends can hurt you,
If all men count with you, but none too much;

If you can fill the unforgiving minute
With sixty seconds' worth of distance run,
Yours is the Earth and everything that's in it,
And – which is more – you'll be a Man, my son!

ИЗ ТЕХ ЛИ ТЫ…
Из тех ли ты, кто не дрожал в сраженье,
Но страх других себе в вину вменил,
Кто недоверие и осужденье
Сумел признать, но доблесть сохранил?
Кто бодро ждал и помнил, что негоже
Неправдою отплачивать лжецу
И злом злодею (но и этим тоже
Гордиться чересчур нам не к лицу).
Ты – друг мечты, но средь ее туманов
Не заблудиться смог? И не считал,
Что Мысль есть Бог? И жалких шарлатанов –
Триумф и Крах – с улыбкой отметал?
И ты сумеешь не придать значенья,
Когда рабы твой труд испепелят
И смысл высокий твоего ученья
Толпа на свой перетолкует лад?
Рискнешь в игре поставить состоянье,
А если проиграешь все, что есть, –
Почувствуешь в душе одно желанье:
Встать от игры и за труды засесть?
Послушна ли тебе и в боли дикой
Вся армия артерий, нервов, жил?
Воспитана ли Воля столь великой,
Чтоб телу зов ее законом был?
Ты прям и прост на королевской службе?
С простолюдином кроток? Справедлив
К достойному назло вражде и дружбе?
Властителен порой, но не кичлив?
И правда ли, что даже малой доли
Своих часов, минут ты господин
Ну что ж! Земля твоя, и даже боле
Тебе скажу: ты Человек, мой сын!

Переводчик сохраняет образ адресата (присутствует местоимение ты); стихотворение начинается словами *Из тех ли ты* и заканчивается, как и в оригинале, раскрытием образа адресата – *мой сын*. Отдельно хотелось бы отметить некоторые фрагменты этого перевода: *Из тех ли ты, кто не дрожал в сраженье, Но страх других себе в вину вменил*, далее: *Послушна ли тебе и в боли дикой Вся армия артерий, нервов, жил?* Как нам кажется, эти строки поддерживают образ воина, созданный Киплингом, и в смысловом плане эквивалентны оригиналу. Но притом что переводчик сохраняет графическое размещение стихов, размер оригинала, строфическое деление на октавы, перекрестную рифмовку, активно использует звукопись, этот перевод довольно далек от оригинала. На уровне ритма также видны различия. Ритм немного замедлен благодаря широкому употреблению четырехсложных слов, что, в свою очередь, делает его прерывистым, отличным от ритма оригинала – ритма военного марша. В переводе используется большое количество вопросительных предложений с частицей «ли», что позволяет говорить о нивелировании, стирании отношений условия и результата. В области лексики этот перевод также довольно интересен: с одной стороны, переводчик стремится сохранить аллегорический ряд: *Триумф* и *Крах, Воля, Человек*, с другой – меняет семантическое звучание большинства образов: Киплинг: *If you can dream – and not make dreams your Master* – Шарапова: *Ты – друг Мечты, но средь ее туманов;* Киплинг: *If you can meet with Triumph and Disaster* – Шарапова: *Что Мысль есть Бог? И жалких шарлатанов;* Киплинг: *And treat those two impostors just the same* – Шарапова: *Триумф и Крах – с улыбкой отметал?* А. Шарапова вводит новые образы Мечты и Мысли, гиперболизирует семантику aim – Бог. Это вносит дополнительную экспрессию, но не является эквивалентным оригиналу.

Также переводчик нарушает смысловые отношения между стихами. То, что в оригинале умещалось в одном стихе, у А. Шараповой оформляется в двух. Лексика же в общем более отвлеченная и абстрактная. Так, например, киплинговские *knaves* превращаются в *рабов, the truth* в *ученье*, а глагол *twisted* – в *испепелят*. Следует отметить ввод переводчиком эмоциональных характеристик поведения героя, что разрушает киплинговский образ воина: *бодро ждал, с улыбкой отметал, кроток, не кичлив*. Далее, образ Воли не наделен способностью речи, что делает его гораздо менее ярким в сравнении с оригиналом: Киплинг: *Except the Will which says to them: «Hold on!»* – Шарапова: *Воспитана ли Воля столь великой, Чтоб телу зов ее законом был?* Слово *crowds* Киплинга трасформируются в образ простолюдина, а *walk with Kings* переведено как *на королевской*

службе. Как нам кажется, в этом переводе когнитивный диссонанс выравнивается довольно слабо. В нем не передана киплинговская категоричность суждений, потерян ритм оригинала.

Рассмотрим перевод данного произведения, выполненный М. Лозинским.

ЗАПОВЕДЬ
Владей собой среди толпы смятенной,
Тебя клянущей за смятенье всех,
Верь сам в себя, наперекор вселенной,
И маловерным отпусти их грех;
Пусть час не пробил, жди, не уставая,
Пусть лгут лжецы – не снисходи до них;
Умей прощать, и не кажись, прощая,
Великодушней и мудрей других.
Умей мечтать, не став рабом мечтанья,
И мыслить, мысли не обожествив;
Равно встречай успех и поруганье,
Не забывая, что их голос лжив;
Останься тих, когда твое же слово
Калечит плут, чтоб уловлять глупцов,
Когда вся жизнь разрушена, и снова
Ты должен все воссоздавать с основ.

Умей поставить в радостной надежде,
На карту все, что накопил с трудом,
Все проиграть, и нищим стать, как прежде,
И никогда не пожалеть о том;
Умей принудить сердце, нервы, тело
Тебе служить, когда в твоей груди
Уже давно все пусто, все сгорело.
И только Воля говорит: «Иди!»
Останься прост, беседуя с царями,
Останься честен, говоря с толпой;
Будь прям и тверд с врагами и друзьями,
Пусть все, в свой час считаются с тобой;
Наполни смыслом каждое мгновенье,
Часов и дней неумолимый бег, –
Тогда весь мир ты примешь, как владенье,
Тогда, мой сын, ты будешь Человек!

В этом переводе в основном сохранена поэтическая форма оригинала. Переводчик соблюдает четкие цезуры, подчеркивающие смысловую двухчастность; силовые концовки. М. Лозинский удеживает основные смысловые аспекты и художественные характеристики, смысловые отношения сопоставления и противопоставления, выделяя в стихотворении воспитательный аспект. Одновременно это понятие раскрывает этические ценности, ключевые эмоции, сокровенное желание. В начале произведения переводчик вводит глагол в повелительном наклонении, включающий два смысловых аспекта: долженствование и желательность, -– при этом сохраняя понятия *Will (Воля)* и *Man (Человек, Мужчина)*, вместе с тем, М. Лозинский не сохраняет аллегорические понятия *Truimph* и *Disaster*, они переведены как *успех* и *поруганье*. Несколько теряется также и образ *Kings* – царями, однако следует отметить, что переводчик передает в целом смысловой аспект оригинала *walk with Kings – беседуя с царями* – у него герой также общается с сильными мира сего на равных, не теряя при этом своего достоинства (в то время как в переводе А. Шараповой герой *на королевской службе*): Киплинг: *If you can talk with crowds and keep your virtue, Or walk with Kings – nor lose the common touch* – Лозинский: Останься прост, беседуя с царями, *Останься честен, говоря с толпой*. Но отметим следующие отступления от оригинала: не сохранен рефрен, ключевое слово *if* заменено, и начало стихов оформлено повелительными формами глаголов: *владей, верь, умей* и словом *когда*, что частично способствует сохранению основных смысловых отношений «условие – результат», также прослеживается некоторая ритмическая неровность концовок. Употребление в качестве концевых рифмовок трехсложных слов приводит к замедлению ритма в конце стихов: *смятенной – вселенной*. У М. Лозинского добавляется эмоциональная характеристика героя – *умей поставить, в радостной надежде*, разрушая цельность образа воина. К недостаткам перевода М. Лозинского можно также отнести излишнюю отвлеченность и обобщенность, сглаженность. Не сохранен рефрен, образы *Triumph* и *Disaster*; не переданы некоторые смысловые аспекты; нарушен образ воина; не сохранено графическое оформление оригинала. Но, благодаря тому, что КД, возникший как на лексическом, так и на графическом уровне, уменьшается, этот перевод по праву считается классическим.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Проведенный анализ показал, что переводчики творчески переработали образы и донесли их до русского читателя. Что касается раскрытия самих значений слов, их связей, то видим, что диссонанс возникает у переводчиков и на этом уровне, каждый стремится

использовать различные приемы по-разному. Они добиваются «художественной адекватности», в основном передавая стилистические особенности оригинала и стихотворные характеристики. В текстах переводов наблюдаются грамматические трансформации, используются замены, опущения, добавления, перестановки. Следует отметить, что ритмический рисунок военного марша, важный для передачи замысла автора, нарушен в каждом переводе в основном из-за употребления трех– и четырехсложных слов. Однако это оправдано тем, что в среднем английские слова короче русских и поэтому английский стих вмещает большее число слов-понятий. Так, ни один из приведенных переводов не может быть назван подлинно эквивалентным. Однако перевод М. Лозинского можно считать более эквивалентным, так как в нем с большей степенью достоверности переданы основные идеи стихотворения Р. Киплинга «IF»; найденные лексико-стилистические эквиваленты поэтичны, точны и естественны для русской стихотворной речи. В переводе А. Шараповой смысловой аспект оригинала в основном идентифицирован, но способ передачи изменен ощутимо. Неполное сохранение смыслового аспекта сопровождается значительными структурно-семантическими расхождениями с оригиналом. Несмотря на некоторые неточности, в обоих переводах достигнута прагматическая, семантическая и стилистическая адекватность. КД выравниваются на уровне и текста, и системы.

КД имеет очень большое значение в теории и практике перевода. Каждый переводчик неизбежно сталкивается с некими диссонансами в своей работе, осознавая, что не может перевести важные элементы текста, но ему это сделать нужно и он ищет выход из ситуации, уменьшая или устраняя КД. В пространстве одного стихотворения переводчику удается в одной его части уменьшить диссонансы в полном когнитивном пространстве, в другой же его части приходится искажать смысл и форму. Это создает определенные сложности в том, чтобы поставить переводчиков на тот или иной уровень переводческой компетенции. Любой перевод должен быть творческим лишь в рамках, установленных оригиналом, любое дополнение авторской мысли или образа может исказить смысл оригинала. Поиски возможных путей преодоления КД должны быть продолжены исследованиями других имеющихся переводов.

Литература:

1. Англо-русский словарь. Сост. Мюллер В. К. Гос. изд-во Иностранных и национальных словарей. – М.,1956. – 704 с.

2. Виноградов В. С. Введение в переводоведение. – М. : Изд-во ИОСО РАО, 2001. – 221 с.

3. Воскобойник Г. Д. Когнитивный диссонанс как проблема теории и практики перевода: Основные концептуальные положения. – Иркутск, 2002. – 221 с.

4. Гончаренко С. Ф. К вопросу о поэтическом переводе // Тетради переводчика. – 1976. – Вып. 9. – С. 81-91.

5. Каплуненко А. М. Некоторые проблемы репродукции поэтической интонации при переводе с английского на русский (на материале сонетов Шекспира) // Вопросы теории и практики перевода. Сб. науч. трудов. – Вып. 2. – Иркутск, 1999. – С. 16-21.

6. Киплинг Р. Избранное. – Л. : Художественная литература, 1980. – 536 с.

7. Киплинг Р. Стихотворения. – Санкт-Петербург : Северо-Запад, 1994. – 477 с.

8. Лозинский М. Искусство стихотворного перевода. // Перевод – средство взаимного сближения народов. Сборник статей. – М. : Прогресс, 1987. – С. 23-33.

9. Фестингер Л. Теория когнитивного диссонанса. Пер. с англ. – СПб : «Речь», 2000. – 320 с.

10. Фёдоров А. В. Введение в теорию перевода. – М. : Изд-во «Литературы на иностранных языках», 1953. – 333 с.

УДК 811.112.2+81'37

Капуш А. В.,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ

АКТУАЛЬНА СОЦІОКУЛЬТУРНА ЛЕКСИКА ТА ЇЇ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ (на прикладі німецької мови)

У статті аналізується обумовленість соціальними та культурними чинниками інформації, яку можуть містити окремі лексичні одиниці. Розглядається роль актуальної соціокультурної лексики у формуванні іншомовної комунікативної компетенції студентів. Описано сучасні тенденції розвитку словникового складу німецької мови.

Ключові слова: *німецька мова, комунікативна компетенція, лексична одиниця, соціокультурна лексика, автентичний текст, інновація, неологізм, метафора.*

В статье анализируется обусловленность социальными и культурными факторами информации, которую могут содержать отдельные лексические единицы. Рассматривается роль актуальной социокультурной лексики в формировании иноязычной коммуникативной компетенции студентов. Описаны современные тенденции развития словарного состава немецкого языка.

Ключевые слова: *немецкий язык, коммуникативная компетенция, лексическая единица, социокультурная лексика, аутентичный текст, инновация, неологизм, метафора.*

In the article the conditioning of social and cultural factors of information which individual lexical units might contain is analyzed. The role of relevant vocabulary in shaping student's foreign language communicative competence is also reflected upon. The modern tendencies in the development of German language vocabulary are desribed.

Key words: *the German language, communicative competence, lexical unit, sociocultural vocabulary, authentic text, innovation, neologism, metaphor.*

Новітні зміни у соціально-політичному житті України, участь нашої держави в роботі міжнародних організацій зумовили велику потребу у висококваліфікованих спеціалістах різних галузей, які володіють компетенціями, необхідними для професійної діяльності у сучасному мультикультурному середовищі. Умови ділового партнерства вимагають наявності у майбутніх фахівців не лише ґрунтовної мовної підготовки, але й наявності цілої низки компетенцій – фахової, соціокультурної, комунікативної тощо [4, с. 10]. Це суттєво підвищує вимоги до викладання іноземних мов як реального засобу міжнародного спілкування – сьогодні потребують ретельного перегляду цілі, методи навчання та навчальні матеріали. Завданням даної статті є проаналізувати процес формування іншомовної комунікативної компетенції та вказати на можливі способи його оптимізації шляхом цілеспрямованого підбору навчального мовного матеріалу.

Як відомо, комунікативна компетенція включає низку субкомпетенцій, зокрема, соціокультурну та соціолінгвістичну компетенції. До складу соціокультурної компетенції входять лінгвокраїнознавчі знання – знання лексичних одиниць з національно-культурною семантикою та вміння застосовувати їх в ситуаціях міжкультурного спілкування. Таким чином, досягнення необхідного рівня комунікативної компетенції є неможливим без включення у процес навчання країнознавчої інформації, яка визначає змістовний план більшості усних та письмових висловлювань на іноземній мові. Адже відомо, що комунікація можлива лише за наявності спільних фонових знань, соціокультурного фону [7, с. 82] в обох учасників комунікації. Формуванню такого фону мають сприяти актуальна соціокультурна лексика та автентичний текст, який, як зазначено в Рекомендаціях Ради Європи [2, с. 93], є основою будь-якого акту комунікації шляхом мовлення, зовнішньою предметною з'єднувальною ланкою між тим, хто продукує, і тим, хто сприймає, незалежно від того, спілкуються вони безпосередньо чи на відстані. Дидактична цінність автентичного навчального тексту визначається ступенем його сучасності. У наш динамічний час необхідне постійне оновлення матеріалів з метою усунення застарілих фактів та включення до їх складу текстів, що містять актуальні відомості про країну та її культуру. Разом з тим потрібно керуватись принципом актуального історизму – навчальні матеріали обов'язково повинні містити загальновідомі відомості з історії, які допомагають краще зрозуміти та засвоїти риси сучасного способу життя носіїв мови. На думку вітчизняних лінгводидактів тут є доречним образ перевернеої, направленої вістрям донизу піраміди: чим ближче до нас певний історичний період, тим більше з нього береться відомостей [1, с. 117].

Особливо в часи докорінних змін в екстралінгвістичній реальності мовців в центр уваги необхідно поставити роботу з актуальною соціокультурною лексикою, оскільки історія та культура країни знаходять своє відображення у загальнонародній мові, насамперед у її словниковому складі. Проте, як свідчить досвід практичного викладання німецької мови, при створенні вітчизняних навчальних посібників іноді недостатнього концентрується увага на підборі актуального лексичного матеріалу.

Лексика є носієм соціокультурної інформації, що зумовлено властивістю слова зберігати, накопичувати і передавати інформацію про історію та культуру народу. У лінгвокультурології виділяють, зокрема, такі поняття, за допомогою яких у мовних одиницях може бути представлена культурна інформація: культурні семи, культурний фон, культурні концепти та культурні конотації [3, с. 48]. Культурний фон, який стоїть за одиницею мови, характеризує номінативні одиниці, що позначають явища соціального життя та історичні події. Знання словникових інновацій та їхнього соціокультурного фону сприяє уникненню або вирішення конфліктів у міжкультурному фаховому середовищі при реалізації спільних проектів, дозволить позбутися упереджень та стереотипів. Постійна робота над актуалізацією лексичного матеріалу сприяє створенню фонових знань, які дозволять зрозуміти додаткове смислове навантаження, історичні, політичні та культурні конотації лексичних одиниць.

© Капуш А. В., 2013

Особливою мірою сказане вище стосується викладання німецької мови, оскільки друга половина XX та початок XXI століття відзначалися багатьма радикальними змінами в суспільній дійсності Німеччини – поділ країни після другої світової війни, більш ніж сорокарічне існування двох німецьких держав з відмінним суспільним ладом – НДР та ФРН, об'єднання Німеччини у жовтні 1990 року. Подальшими визначальними рисами суспільного життя стали значні досягнення німецької економіки, вдосконалення соціальної системи, введення спільної європейської валюти, роль Німеччини в Європейському Союзі, світові процеси глобалізації, фінансова криза, проблеми мігрантів. Всі ці явища у позамовній реальності викликали надзвичайно активні динамічні тенденції у словниковому складі сучасної німецької мови. Лексика поповнилася великою кількістю інновацій різного типу – новоутвореннями, семантичними неологізмами, метафорами; також активізувалися процеси запозичення лексики з інших мов [5]. Автори сучасних німецьких текстів часто експліцитно чи імпліцитно включають до них фонову інформацію про новітнью історію Німеччини, використовуючи лексичні інновації двох останніх десятиліть.

Як було зазначено, при відборі соціокультурної лексики важливим є історичний принцип, студенти повинні мати уявлення про слововживання на різних етапах історії країни. Для Німеччини XX століття це, насамперед, мова в ФРН та НДР, а також в період об'єднання Німеччини та після нього (die Wende– und Nachwendezeit). Актуальна соціокультурна лексика часто є складною для розуміння, до того ж вона, як правило, ще не зафіксована у словниках. Враховуючи обмежені часові рамки занять з іноземної мови, достатнім є пояснити студентам лише деякі слова, характерні для певного історичного етапу, які стануть потім «ключем» для самостійного декодування значення інших лексичних одиниць. Робота з актуальними текстами, які містять найновішу лексику, яка ще, можливо, не відмічена у словниках, допомагає студентам набути необхідних навичок прогнозування тенденцій у розвитку словника, озброює їх знаннями про сучасні продуктивні словотвірні моделі та шляхи семантичної деривації, які в подальшому дозволять їм самостійно освоювати словникові інновації.

Актуальна соціокультурна лексика дає можливість навчитися розпізнавати характерні для даної мови та культури специфічні конотації – асоціативні ознаки, закріплені у значенні слова. Культура проникає у мовні знаки через асоціативно-образні основи їхньої семантики та інтерпретується через виявлення зв'язку образів із стереотипами, еталонами, символами, міфологемами, прототипічними ситуаціями та іншими знаками національної культури. Саме система образів, закріплених у семантиці національної мови, є зоною зосередження культурної інформації у природній мові. Співвіднесення з тим чи іншим культурним кодом складає зміст культурно-національної конотації [3, с. 56].

Формувати іншомовну комунікативну компетенцію допомагають не лише окремі лексичні одиниці, але і деякі прислів'я, слогани та афоризми, загальне значення яких або значення їхніх окремих компонентів має національно-культурну маркованість [6, с. 209]. Лінгвокраїнознавчий потенціал можуть містити у собі й одиниці ономастичної лексики. Поряд з топонімами, які традиційно вживаються у складі німецьких фразеологізмів (напр., *Kassel, Meissen*), в останні десятиліття ця група поповнилася новими назвами, напр., *Maastricht, Pisa, Bologna* тощо. Національно-культурний компонент властивий також антропонімам, напр.: *Otto Normalverbraucher, Monika Musterfrau, Tante-Emma-(Laden)*.

Деякі актуальні події у житті мовного колективу викликають лише тимчасове домінування певної лексики у слововжитку мовного колективу, яке постійно змінюється у зв'язку із переміщенням інтересів спільноти на інші теми. Таку лексику можна розглядати як соціокультурний документ про стан розвитку мовної спільноти на певному етапі.

Традиційним є збагачення актуального словника за рахунок метафор, які є своєрідним інструментом осмислення і мовного освоєння оточуючого світу, засобом оформлення реальності. Метафора відображає фундаментальні культурні цінності, грунтуючись на культурно-національному світобаченні. В основі образної номінації метафори лежать асоціативні зв'язки, що відображаються в конотативних ознаках і несуть дані про побутово-практичний досвід та культурно-історичні знання даного мовного колективу. Тому такі метафори також належать до лексичних одиниць розуміння яких потребує спеціальних фонових знань, напр.: *Persilschein* (Persil – назва миючого засобу) – виправдальний документ.

До особливо «культуроносних» явищ відносять і елементи мовленнєвого етикету. Так, в офіційних листах потрібно дотримуватися правил звертання, напр.: *Sehr geehrte Kolleginnen und Kollegen!* Політично коректним є також вживання форм типу *StudentInnen, KollegInnen*, які відображають вплив феміністичних тенденцій на сучасну німецьку лексику.

Висновки. Актуальна соціокультурна лексика повинна стати невід'ємною частиною навчального матеріалу, що створить основу для практично та міжкультурно орієнтованих занять з німецької мови. Описаний вище підхід до відбору навчальних матеріалів є необхідним не лише для формування компетенцій, але й сприятиме впровадженню європейських стандартів в галузі освіти, академічній мобільності українських студентів в Європі та світі та покращить їхні кар'єрні перспективи в майбутньому.

Література:

1. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура. – М. : Русский язык, 1990. – 246 с.

2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. – К. : Ленвіт, 2003. – 272 с.

3. Маслова В. А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М. : Академия, 2001. – 208 с.

4. Рамкова програма з німецької мови для професійного спілкування для вищих навчальних закладів України. – К. : Ленвіт, 2006. – 90 с.

5. Розен Е. В. На пороге XXI века. Новые слова и словосочетания в немецком языке. – М. : Менеджер, 2000. – 192 с.

6. Bileckaja O. Überlegungen zur Beschaffenheit des aktuellen soziokulturellen Wortschatzes und zu seinem Stellenwert im interkulturellen DaF-Unterricht // Das Wort. Germanistisches Jahrbuch 2000/2001 GUS. – Reihe Germanistik. – S. 199-211.

7. Hartung D. Soziokulturelles Hintergrundwissen in Texten der DDR-Literatur // Germanistisches Jahrbuch Ostrava / Erfurt für Literaturwissenschaft, Linguistik und Didaktik. – 1995. – Nr.1. – S. 73-85.

УДК 81'42

Кицак Г. В.,
Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир

КОМПОЗИЦІЯ НІМЕЦЬКИХ ДИСЕРТАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В ПОЛІТЕКТУАЛЬНОМУ АСПЕКТІ

У пропонованій статті автор звертає увагу на сутність композиції як організацію змістової складової тексту. Екстралінгвальна детермінованість композиції дисертаційних досліджень розглядається в аспекті політекстуальності.

Ключові слова: *композиція, змістова організація тексту, екстралінгвальні фактори, політекстуальність, периферійний субтекст.*

В предлагаемой статье автор обращает внимание на сущность композиции как организацию смысловой составляющей текста. Экстралингвальная детерминированность композиции диссертационных исследований рассматривается в аспекте политекстуальности.

Ключевые слова: *композиция, смысловая организация текста, экстралингвальные факторы, политекстуальность, периферийный субтекст.*

The paper deals with the essence of the composition as content organization of the text. Extralinguistic determinism of the composition of the thesis examined in terms of politextuality is analyzed.

Keywords: *composition, content organization of the text, extralinguistic factors, politextuality, peripheral subtext.*

Лінгвістичний феномен тексту розглядається в сучасних мовознавчих студіях у ракурсі різних дихотомій, зокрема текст : композиція. Тому питання текстових поверхневих та глибинних структур, їх композиції, детермінації екстралінгвальними та лінгвальними факторами є **актуальними** та перспективними для ґрунтовних досліджень (С.А. Швачко). Питання композиційної організації тексту активно опрацьовувалось вітчизняними та зарубіжними науковцями (В.Я. Пропп, М. Крупа, Л.Г. Кайда, Т.В. Яхонтова, В.І. Тюпа, Л.Г. Бабенко, Ю.В. Казарін, Л.О. Новіков), проте слід зазначити, що численні мовознавчі та літературознавчі розвідки стосувалися головним чином художнього тексту, дисертація як текст академічного жанру наукового стилю у німецькомовному просторі залишилася наразі поза увагою дослідників.

Мета даної розвідки полягає у встановленні особливостей композиційної організації німецьких дисертаційних досліджень у рамках політекстуального підходу. У відповідності з поставленою метою були визначенні наступні **завдання**: окреслити три основні дослідницькі позиції щодо розуміння композиції; дослідити композиційну будову німецьких дисертацій та виокремити композиційні складові.

Об'єктом дослідження є композиція німецьких дисертаційних досліджень. **Предметом** дослідження виступають особливості композиційної будови та маркери композиції як феномену змісту наукового тексту академічного жанру. **Матеріалом** дослідження слугували німецькі дисертаційні дослідження в галузі медичних наук.

Текст як багатошарова ієрархічна система має структуру та втілює її в дану субстанцію для реалізації певних цілей [3, с. 30]. І.В. Арнольд підкреслює, що єдиною функцією наукового стилю є функція інтелектуально-комунікативна [1, с. 68-69]. Науковий стиль таким чином характерний для текстів, призначених для повідомлення точних відомостей із якоїсь спеціальної області і для закріплення процесу пізнання [1, с. 69].

Традиційним для тексту стало розмежування плану форми та плану змісту, тобто його поверхневої та глибинної структури (З.Я. Тураєва, В.Є. Чернявська, М.І. Голянич, І.М. Кочан). Це розмежування дало можливість розглядати композицію як феномен форми, змісту та як комплексний формально-змістовий феномен [4, с.140-147]. Формальний ракурс визначає композицію як результат використання певних прийомів, що утворюють зовнішній каркас тексту. Змістовий вектор номінує композицію як організацію глибинної структури тексту, тобто його змісту. Спроби об'єднати два підходи (формальний та змістовий) у вивченні композиції були здійснені В.В. Одінцовим, Н.Р. Ніколіною, Н.С. Болотновою та ін. Проте, на думку Н.В. Панченко, комплексний підхід не виправдовує себе, оскільки призводить до механічного поєднання організації форми та змісту [4, с.144]. Услід за О.О. Баженовою сутність композиції наукового тексту ми вбачаємо в екстралінгвальній детермінованості, оскільки композиція зокрема німецького дисертаційного дослідження співвідноситься з динамічним функціонально-смисловим членуванням тексту. Специфіка наукових текстів академічного жанру полягає в тому, що їх позамовні чинники канонізують текстову організацію поверхневого рівня. Онтологічна складова текстів цього жанру полягає в передачі нового знання, що стає можливим при використанні одиниць різних мовних рівнів з логічним, абстрактним, узагальненим, точним, некатегоричним відтінком, оскільки наукові тексти орієнтовані на раціональне мислення. Змісто-смисловий підхід, який лежить в основі політекстуального трактування тексту, визначає композицію як «схему побудови елементів змісту, яка детермінується мовленнєво-мисленнєвими закономірностями наукової діяльності, комунікативною авторською установкою мети та відображає динаміку пізнавального процесу» [2, с. 53-54]. Усвідомлення ваги екстралінгвальних факторів робить можливим розуміння смислової структури наукового тексту як віддзеркалення перебігу процесу пізнання на наступних етапах: проблемна ситуація / проблема → ідея / гіпотеза → доведення → висновок (закон). Дана модель композиційно-смислової структури розглядатиметься нами як інваріантна для побудови німецького наукового тексту. Композиційна впорядкованість та змістовна завершеність конденсуються у периферійному субтексті, котрий є проекцією політекстуальної смислової структури основного тексту. Периферійний субтекст утворюють тема дисертаційного дослідження, його зміст, вступ, висновки, скорочення, список літератури, додатки, автобіографія, реферат. Розглядаючи науковий текст в

© Кицак Г. В., 2013

політекстуальному аспекті, поряд з периферійним субтекстов виділяють субтекст нового знання (презентація нового наукового знання), методологічний субтекст (відображення отримання, обґрунтування та розвитку наукового знання), субтекст старого знання (презентація старого знання, яке пов'язане з отриманням нового знання), прецедентний субтекст (презентація старого знання як культурного знаку), субтекст оцінки (вираження оцінного ставлення адресанта), субтекст авторизації (вираження психологічного відношення автора до старого знання, нового знання та способів його отримання), субтекст адресації (керування увагою адресата, членування наукової інформації). Вище перелічені субтексти утворюють смислову структуру цілого наукового тексту. Периферійний субтекст дублює зміст основної частини з метою досягнення максимальної точності та задоволення потреб читача.

Кістяк композиції німецьких дисертаційних досліджень утворюють мікросубтексти нового знання, оскільки вони покликані презентувати постановку проблеми та етапи її вирішення. Композиційне розгортання тексту маркується операторами адресації, які скеровують увагу адресата на розвиток наукової думки адресанта. У вступній та заключній частині переважно зустрічаються композиційно-орієнтаційні та делімітаційні оператори, в основній частині – мисленнєво-активізуючі одиниці для позначення аргументації. Композиційно-орієнтаційні оператори слугують для орієнтації адресата по тексту. До стандартних композиційно-орієнтуючих маркерів, які прошивають усю текстову тканину та використання яких є запорукою функціонування таких текстових категорій, як цілісність та діалогічність, слід віднести маркери ретроспективного: *wie bereits erwähnt, siehe oben, wie bereits unter 3.1 beschrieben, wie in den vorangehend beschriebenen Experimenten, wie eingangs erläutert;* та перспективного характеру: *weiterhin, siehe unten, in weiteren Experimenten, im Folgenden, ein weiterer Aspekt, ein weiterer Schritt*.

Делімітуючих операторів, які слугують для свідомого обмеження автором предмету дослідження, у німецьких текстах академічних жанрів була виявлена незначна кількість.

Der Versuch einer weiteren Eingrenzung mittel Mikrosatellitenanalyse war nicht aussagekräftig, da eine nicht informative Allelverteilung vorlag [6, с. 67].

Метою мисленнєво-активізуючих операторів є акцентування логіки викладу, покрокового роздуму, аргументації та висновків, залучення адресата до наукового діалогу та переконання в істинності висунутого положення.

Deshalb war *zusätzlich* zu der zeitabhängigen Stoffubertragung auch der initiale, erste Durchtritt der Teststoffe von Interesse [5, с. 107].

Мисленнєво-активізуючі оператори не лише виражають динаміку пізнавальної діяльності вченого, а й маркують композиційну структуру тексту, скеровують увагу читача та залучають до аргументації, надають відчуття долученості до процесу отримання нового наукового знання.

Смислова цілісність та композиційна завершеність німецького дисертаційного дослідження досягається не лише за рахунок інтеграції та взаємодії всіх субтекстів в єдину політекстуальну систему, а й за допомогою прагматичної рамки, яку утворюють оператори периферійного субтексту. Головна мета периферійних субтекстів полягає в полегшеному сприйнятті нового наукового знання.

Отже, ми можемо стверджувати, що композиція тексту академічного жанру – це побудова наукового тексту, зумовлена його змістовим наповненням, авторськими інтенціями, логікою представленого та динамікою пізнавального процесу. Композиція в цьому випадку розглядається не лише як результат текстотворення, а як процес розгортання змісту. Виходячи з даного положення ми приходимо до логічного висновку, що композиція детермінується екстралінгвальними факторами.

Потенціал запланованого нового наукового повідомлення у вигляді німецького дисертаційного дослідження спрямований на формування у адресата точного розуміння результату цілеспрямованої діяльності адресанта від незнання до отримання нового наукового знання. Таким чином композиція визначається логікою переконання адресата в істинності поглядів адресанта та характеризується величезною варіативністю текстових реалізацій.

Перспективним для подальших досліджень є аналіз композиції текстів інших жанрів та функціональних стилів в політекстуальному аспекті.

Література:

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка. Учебное пособие для студентов факультетов и институтов иностранных языков / И. В. Арнольд. – Л.: Просвещение, 1979. – 303 с.

2. Баженова Е. А. Научный текст как система субтекстов: дис. … д-ра филол. наук: 10.02.01 «Русский язык» / Баженова Елена Александровна. – Екатеринбург, 2001. – 366 с.

3. Общее языкознание (Внутренняя структура языка) / [отв. ред. Б. А. Серебренников]. – М. : Наука, 1972. – 566 с.

4. Панченко Н .В. Композиция как традиционный объект филологических исследований: форма и/или содержание / Н. В. Панченко // Известия Алтайского государственного университета. – 2011. – № 2-1(70). – С. 140-147.

5. Hoffmann N. Zur Frage der Stofftransporteigenschaften von Oxygenatorhohlfasermembranen bezuglich der Durchlässigkeit für Fluide und Narkosegase: Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades eines Doktors der Medizin / Hoffmann Nicolas. – Aachen, 2009. – 138 s.

6. Muck S. Molekularzytogenetische Charakterisierung einer interstitiellen Deletion 4q bei einem Patienten mit Verdacht auf Rieger-Syndrom: Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades Doktor der Medizin / Muck Stephan. – Halle-Wittenberg, 2008. – 80 s.

УДК 811.111'373.611

Кінаш Л. Я.,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

СЕМАНТИЧНІ ГРУПИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ КОЛІРНИМ КОМПОНЕНТОМ

У статті розглядаються особливості семантики фразеологізмів із колірним компонентом «жовтий», «червоний», «синій», «чорний», досліджуються сталі звороти as…as та типові асоціації з ними, виділяються семантичні групи фразеологізмів із колірним компонентом.
Ключові слова: *фразеологізм, семантична група, асоціативний зв'язок, колірний компонент.*

В статье рассматриваются особенности семантики английских фразеологических единиц с желтым, красным, синим, чёрным цветом, исследуются устойчивые словосочетания as…as, типичные ассоциации, выделяются семантические группы фразеологических единиц с цветовым компонентом.
Ключевые слова: *фразеологическая единица, семантическая группа, ассоциативная связь, цветовой компонент.*

The semantic peculiarities of English idioms containing yellow, red, blue, black color are examined, common associative links in similies as…as are investigated, semantic groups of idioms are established.
Key words: *idiom, semantic group, associative link, color component.*

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над розкриттям фразеологічного багатства англійської мови працювали і продовжують працювати багато вчених-мовознавців, які зробили значний внесок у розв'язання цієї проблеми. Існує низка досліджень лексики на позначення кольору у психолінгвістичному (Василевич А.П.), етимологічному (Гороть Є.І., Малішок Л.К), стилістичному (Алімпієва Р.В), порівняльно-історичному (Бахіліна Н.Б), структурному (Брагіна А.А., Мокієнко І.В) аспектах. До плеяди науковців, що займалися колористикою як перекладознавчою проблемою, відтворенням словесного образу у перекладі займалися дослідники Зорівчак Р.П., Чередниченко О.І., Ковальська І.В, Трибуханчик А.М. та багато інших, які розглядали фразеологізми з компонентом кольору в плані англо-українського зіставлення.

Постановка проблеми. У статті здійснено спробу розкрити семантичні особливості англійських фразеологічних одиниць із колірним компонентом, які є складними, багатогранними та потребують подальшого висвітлення.

Спроби віднайти рішення поставленої нами проблеми знаходимо у працях низки вітчизняних і зарубіжних дослідників, які розглядали лінгвістичні та екстралінгвістичні значення кольору з урахуванням мовної та культурної специфіки, релігії, історичного досвіду народу, тощо.

Метою даної статті є розкриття особливостей семантики фразеологізмів із колірним компонентом «жовтий», «червоний», «синій», «чорний» з метою виявити вплив колірного компоненту на їхнє значення; дослідження сталих зворотів *as…as* та типових асоціацій з ними; виділення семантичних груп фразеологізмів з цими кольорами. Матеріалом дослідження слугувала картотека фразеологізмів з колірним компонентом, відібраних методом суцільної вибірки з фразеологічних словників англійської та української мови [5; 6], що забезпечує достовірність результатів дослідження.

Виклад основного матеріалу. Світ кольору представлений в англійській мові широким спектром лексичних одиниць, які інтерпретують інформацію, що надходить по зоровому каналу зв'язку – від елементарних колірних відчуттів до складних багатогранних понять кольору [1, с. 152]. Ці лексичні одиниці складають певну концептуальну систему та відіграють важливу роль у створенні художньої образності – основного засобу відтворення дійсності [2, с. 36].

Цікавість дослідників до фразеологічних одиниць із компонентом кольору та колоративних композит, їхньої семантики, структури та способів відтворення є цілком виправданим, оскільки є результатом складної взаємодії реальної дійсності з багатим спектром колірних сигналів та психофізіологічними особливостями сприйняття колористики людиною [3, с. 7].

Метою нашого дослідження є аналіз фразеологічних одиниць сучасної англійської мови на позначення первинних кольорів, зокрема червоного, жовтого та синього, які не можна створити змішуванням інших. Суміш вищеназваних кольорів дозволить нам отримати чорний, тому ми поставили собі за мету дослідити і цей колір.

У компаративних зворотах типу *'as ... as'* чорний колір асоціюється з сажею, вугіллям, чорнилом (*as black as a coal/ soot/ sloe/ ink*), непроглядною темрявою, ніччю, пітьмою, сутінками (*as black as night/ hell/ pitch/ dusk/ midnight without a moon*), камінням, мінералами чорного кольору, а саме, агатом, чорним бурштином (*as black as jet*), похмурістю, смутком (*as black as sin/ thunder/ thundercloud*) чи нещастям, відчаєм, розпачем (*black as despair/ sorrow*). В.Шекспір був майстром творення таких порівняльних конструкцій, зокрема у трагедії 'Гамлет' натрапляємо на порівняння *black as ink/ ebony/ jet*, які збагатили лексичний запас англійської мови, набули широкого використання, що призвело до утворення колоративних композит *ink/ pitch/ pit/ coal black,* etc. Низка авторських порівнянь потребує подальшого дослідження, для прикладу, *'black as black'* (Yeats W.), *'blacker than coal'* (Holy Bible), у яких значення кольору розкривається за допомогою самого ж кольору або його насиченості.

Негативні, чорні думки, лжесвідчення, траур теж пов'язуються з цим кольором. Підтвердження даного факту можна знайти у порівняльних конструкціях *'as black as a manic's depressive thoughts/ an honest politician's prospects/ perjury/ coffins/ a funeral procession*), тощо. Цікавими з лінгвістичної точки зору є порівняння з

© Кінаш Л. Я., 2013

тваринами/людьми або частинами їхнього тіла, наприклад: *black as a black poodle's nose/ a billy goat's belly/ a heavy smoker's lungs/ the inside of a cat/ a stack of black cats)*, предметами домашнього вжитку *(as black as a skillet/ the ace of spades)*, безоднею, підземеллям, в'язницею *(as black as an abyss/ caverns/ bottomless water/ a subway tunnel)*. Чорний колір викликає асоціації з нечистою силою, дияволом, пеклом *(as black as hell/ devil's heart/ devil's hind foot)*, тому саме порівняння з нечистю знаходимо у прислів'ях *'The devil is not so black as he is painted' (Не такий страшний чорт, як його малюють), 'To paint the devil blacker than he is' (Згущувати фарби)*. Дуже часто у таких зворотах семантичним ядром виступає найменування птахів чорного кольору – ворони чи ворона, які простежуються в обох мовах *(black as a crown/raven/a crown's/raven's wing*).

Чорний колір може вживатися і в опозиції «чорне – біле», «позитивне – негативне» [4, с. 36], наприклад, *in black and white – чорним по білому*, *to swear/prove black is white – називати чорне білим*, свідомо говорити неправду. Чорний колір як компонент негативної оцінки зустрічаємо і у низці приказок та прислів'ях *'Two black do not make a white' – чужий гріх свого не спокутує; 'Black will take no other hue' – не поможе мертвому кадило, а вороні – мило*. Лише у фразеологізмах '*to be in the black' – вести справу з прибутком, бути платоспроможним*, на відміну від *'be in the red' – бути в боргах, 'to go into black' – ставати рентабельним, прибутковим, 'the new black' – новинка, щось популярне/ модне, чорний колір вживається* для вираження позитивної оцінки.

Отже, беручи до уваги основні значення фразеологізмів з колірним компонентом '*чорний'*, можна виокремити наступні семантичні групи: 1) меланхолію, хандру, нудьгу, поганий настрій (*the black dog – нудьга, the black dog in one's back – нудитися, to look at the black side of things – дивитися песимістично, to be in a black mood – бути в поганому настрої*); 2) щось зловісне/незвідане, пов'язане з темними силами (*black magic/art(s) – чорна магія, beyond the black stump – по ту сторону, a black hole – чорна діра*), тощо; 3) немилість, опалу (*a black list – чорний список/ перелік неспроможних боржників, to be in one's black book – потрапити в опалу*); 4) негативну характеристику особи (*black as one is painted – зображати когось у чорному світлі, to paint a black picture – обливати когось брудом, the pot calls the kettle black – не бачить сова, яка сама; насміялася верша з болота, to get/give a black mark beside one's name – чорна мітка, to have a black mark against smb – клеймувати, таврувати, a black sheep of the family – відщепенець, виродок*); 5) нанесення шкоди, тілесних, побутових ушкоджень (*to give/get a black eye – синяк під оком, to beat black and blue – побити до синяків, to black out – 1) тимчасова непритомність; 2) відсутність світла, знеструмлення*); 6) скрутне становище, безвихідь (*black as Newgate's knocker – глуха, непроглядна пітьма/безвихідна ситуація*); 7) різновиди злочинів та злочинців (*a blackleg – шулер, шахрай, a blackmailer – шантажист, вимагач, to blackwash – зводити наклеп*); 8) офіційно-діловий стиль (*a black-tie event – офіційна церемонія, подія, in black and white – у письмовій формі/чорне по білому, blacking out – викреслювання тексту цензором, редактором*); 9) спроби, намагання щось зробити (*to swear oneself blue in the face – до хрипоти, to talk till/until one is black/blue in the face – до посиніння, до знемоги*); 10) обман, неправда (*to swear black is white, to swear black and blue – запевнятися, що чорне – це біле*).

Відібрані нами фразеологічні одиниці англійської мови, які містять 'чорний' колір у своєму складі дозволили зробити висновок про те, що вони здебільшого вживаються для вираження фінансового чи емоційного стану, характеристики дії чи особи.

Численні приклади конструкції 'as red as' свідчать про те, що червоний колір найчастіше викликає асоціації, пов'язані із почервонінням, зашаріннням, вкриттям рум'янцем – *as red as a poppy(seed) – червоний як маків цвіт, as red as a cherry/rose – кров з молоком, as red as blood/ spilt blood/ wound – червоний наче кров/ рана, що кровоточить, as red as a beet(root)/ lobster/ turkey-cock – червоний як буряк/ рак/ індик*. Натрапляємо і на стійкі порівняння типу *as red as robin's breast/ a rooster's comb/ a strong man's heart*, які асоціюються з частинами тіла тварини/людини. Інколи червоний колір порівнюється з вогнем, пекельним вогнем/пеклом, наприклад, *as red as fire/hell*, etc.

Основні ідіоматичні значення фразеологізмів з колірним компонентом 'red' можна згрупувати у семантичні групи за такими ознаками: 1) фінансова скрута, неплатоспроможність (*not a red cent – немає і мідного шеляга, to be in the red – заборгувати гроші, red ink – борг*); 2) бюрократизм, тяганина, канцелярський формалізм (*a red tape – канцелярська тяганина, a red tapist – бюрократ, канцелярський пацюк, to cut through red tape – долати бюрократичну тяганину*); 3) святковість, урочистість (*a red carpet – урочиста зустріч, to roll out a red carpet – розстелити червоний килим, to give smb the red-carpet treatment/welcome – влаштувати комусь урочистий прийом, a red-letter day – святковий/пам'ятний день, позначений червоними літерами у календарі, to cut the red tape – розрізати червону стрічку на урочистостях*); 4) емоційний стан людини: прояви гніву, роздратування, люті чи збентеження (*red-hot anger – сильний гнів, like a red rag to a bull – дратувати (як червоний колір для бика), to see red/the red mist – шаленіти, приходити до сказу, one's ears are red – вуха горять, to be red-hot – бути розпеченим/ розлюченим до червоного, to go beet red/to go as red as a beet (AmE) – почервоніти як буряк від збентеження*); 5) кровопролиття, злочин (*to catch smb red-handed – спіймати когось на гарячому/на місці злочину із закривавленими руками, red-wat – закривавлений, обагрений кров'ю*); 6) небезпека, попередження про небезпеку (*to be/go on red alert to – бути готовим зустрітися з небезпекою, to see the red light – відчувати наближення небезпеки*); 7) веселощі, розваги (*to paint the town red – веселитися, розважатися*); 8) хибний слід, відволікаючий маневр (*to follow a red herring – йти хибним слідом, a red herring across smb' path/track – збити когось зі сліду*); 9) заборона, червоне світло (*to give smb the red light – забороняти, the red light – сигнал небезпеки/червоне світло світлофора*); 10) негативна характеристика особи (*neither fish, flesh nor good red herring/fresh meat – ні риба, ні м'ясо/ні те, ні се*); 11) героїчний супротив (*the thin red line – супротив декількох сміливців*); 12) підтримка революційних/ комуністичних поглядів, ідей (*red in tooth and claw – бути запеклим революціонером/комуністом*).

Таким чином, червоний колір в англійських фразеологізмах може означати фінансовий чи емоційний стан людини, характеристику дій, застереження, характеристику особи тощо.

Жовтий колір є складовою частиною порівняльної конструкції ‘*as yellow as’* та викликає асоціації з предметами жовтого кольору, і саме цей колір допомагає створити яскраві зорові образи. Найчастіше жовтий колір асоціюється з дорогоцінними металами, зокрема, золотом (*as yellow as gold/ unburnished gold/ chrome*), тому колоративні композити *chrome/lemon yellow* часто вживаються для опису предметів яскраво-жовтого кольору. Найчисельнішими є конструкції, в яких жовтий колір асоціюється з тваринами або частинами їхнього тіла, наприклад: *as yellow as a crow’s foot/a guinea/a kite’s claw* та рослинами, збіжжям, налитими сонцем злаками (зерновими культурами) – *as yellow as a dandelion/ a marsh-marigold/ primrose; as yellow as corn/ ripe corn/ hay*. Порівняння з фруктами/овочами (*as yellow as lemon*), продуктами харчування (*as yellow as the yolk of eggs/ mustard/ butter*), небесними світилами – сонцем, місяцем чи їхнім промінням (*as yellow as the sun/full moon*) є характерними для англійської мови.

У фразеологізмах жовтий колір може вживатися для вираження пожовтіння від часу або віку, в’янення природи, наступаючої старості. Наприклад, *‘a yellow leaf’* означає *‘старість’, ‘дряхлість’, ‘занепад сил’*. Інколи жовтий колір вживається для вираження нездорового вигляду, поганого самопочуття (*to be/feel/look yellow about the gills*). Іншим значенням жовтого кольору є недосвідченість, незрілість, наприклад, фразеологізм *‘a yellow belly’* означає *‘жовтороте пташеня’*. За жовтим кольором закріпилася негативна конотація, зокрема значення зради, боягузтва, лякливості (*to turn yellow – злякатися, виявити малодушність, a yellow streak – боягузтво, зрадливість, to have a yellow belly – боятися, to be yellow-bellied/livered – бути боягузливим, to have a yellow streak down smb’s back – мати нахил до боягузтва*). Цей колір притаманний фразеологізмам для характеристики нікчемної, підлої людини, боягуза (*a yellow dog – підла людина*) тощо. Жовтий колір набуває негативної семантики, коли мова йде про жовту пресу чи друковані видання (*a yellow press/journalism – жовта/бульварна преса, yellow rags/biographies – сенсаційні повідомлення*).

Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що жовтий колір у фразеологізмах англійської мови вживається для вираження процесу дозрівання/достигання, старіння та для вираження негативних рис характеру людини, таких як боягузтва, підлості, нікчемності та заздрості.

На відміну від вищерозглянутих порівняльних конструкцій, стійкі порівняння *‘as blue as’* асоціюються, насамперед, з блакиттю неба (води) *as blue as the sky/ spring sky/ sea* чи небесами *as blue as heaven/ overhanging heaven*. Дуже близьким до української мови є порівняння *‘as blue as corn-flowers/hyacinths’*, у якому блакить очей асоціюється з волошками чи гіацинтами синього забарвлення. Низка авторів ототожнюють цей колір з осінньою імлою (*as blue as autumn mist*), з трупом (*blue like a corpse*) чи носом п’янички (*blue as the nose that graduate drunkards wear*). Інколи блакитний колір викликає асоціацію з крилом сойки (as blue as a jay bird’s wing), яйцем вільшанки/дрозда (*sky as blue as a robin’s egg*) чи шиєю павича (*as blue as peacock’s neck*). Зустрічаються випадки, коли цей колір порівнюється з меланхолією, смутком, журбою чи тугою, тому ці значення знаходимо і у фразеологізмах, наприклад, *to have the blues – мати поганий настрій, сумувати, to feel blue – почуватися пригніченим* та багатьох інших.

Фразеологічні одиниці із колірним компонентом *‘blue’* є достатньо чисельними в англійській мові, аналіз яких дозволив нам згрупувати їх у такі семантичні групи: 1) приналежність до аристократії, благородного роду (*to have blue blood in one’s veins – мати аристократичне походження, a blue blood – аристократ, особа голубої крові*); 2) приналежність до робітничого класу (*a blue-collar worker – робітник*); 3) раптовість, неочікуваність (*like a bolt from/out of the blue – несподівана неприємність; як грім серед ясного неба, (to come) out of the blue/out of a clear blue sky – раптом, без застереження, неочікувано*); 4) зміна кольору обличчя від роздратування, холоду чи фізичного напруження (*to be blue in the face – посиніти від гніву, to get/turn blue – посиніти, робитися синім, to be blue with cold/to go blue – посиніти від холоду, to talk till/until one is blue/black in the face – говорити до посиніння/хрипоти*); 5) тілесні ушкодження (*black-and-blue – у синяках*); 6) уособлення (*a blue-eyed boy – пестунчик, улюбленець, the boys / men /gentlemen in blue – поліція, blue stocking – учена жінка, ‘синя панчоха’, true blue/ British/ Tory – справжній, безкомпромісний*); 7) відчуття смутку, депресії, поганого самопочуття (*blue/pale/green around the gills – мати нездоровий вигляд*); 8) *крик, вереск, метушня (to run/rush around like a blue-arsed fly – метушитися, to scream blue murder – кричати, верещати*); 9) нелегкий вибір (*between the devil and the deep blue sea – між двома вогнями*); 10) стан алкогольного сп’яніння (*to get screwed, blued, tattooed – напитися, to burn with a low blue flame – напитися до чортиків*); 11) частотність виконуваної дії (*once in a blue moon – рідко*); 12) використання лайки, прокльонів у розмовній мові (*to cuss a blue streak – сипати прокльонами, Damn to blue blazes! – До дідька!*).

Таким чином, синій колір вживається у фразеологізмах для вираження походження, характеристики дій, емоційного стану людини тощо.

Вищевикладене дозволяє нам зробити висновок про те, що фразеологізми із колірним компонентом є часто вживаними у сучасній англійській мові, тому від їхнього правильного тлумачення залежить розуміння усного чи писемного мовлення. Проведений аналіз показав, що у порівняльних конструкціях ‘as … as’ найчастіше колір асоціюється з предметами чи живими істотами того ж кольору, що і зображуваний ним предмет чи об’єкт. У цих конструкціях спільним є те, що у більшості випадків колір найчастіше асоціюється з дорогоцінними металами чи камінням, представниками тваринного чи рослинного світу, фруктами чи овочами, емоціями людини. Майже всі фразеологічні одиниці із колірним компонентом вживаються для вираження негативної характеристики людини, її недоліків, емоційних переживань. Негативна характеристика особи притаманна майже всім фразеологічним одиницям, що містять у своєму складі червоний, жовтий, синій чи чорний колір. Незначний відсоток фразеологізмів має позитивну конотацію, наприклад, для вираження святковості, урочистості, пам’ятного дня, веселощів, розваг типовим є червоний колір, для вираження платоспроможності – чорний.

Висновки. Вибірка фразеологізмів із компонентом кольору із фразеологічних словників англійської та української мови дозволила нам згрупувати їх у семантичні групи, найчисельнішими з яких є фразеологічні одиниці із червоним та синім кольором (12 семантичних груп), із чорним кольором (10 семантичних груп). До найменш чисельної групи відноситься жовтий колір (6 семантичних груп), якому притаманна переважно негативна конотація.

Лексико-граматичні розряди фразеологічних одиниць із колірним компонентом, їхня співвіднесеність із частинами мови, визначення лексико-граматичної природи стрижневого слова, визначення стильової приналежності, розкриття експресивних особливостей, функціональної ролі у контексті є серед напрямів подальшого наукового пошуку.

Література:

1. Башманівський О. Л. Лексико-семантичні особливості прикметника black в англійській мові / О. Л. Башманівський // Філологічні науки: Вісник Житомирського державного у-ту. – Вип. 59. – С. 151-153.

2. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія / Р. П. Зорівчак. – Львів : ЛНУ, 1983. – 176 с.

3. Ковальська І. В. Колористика як перекладознавча проблема (на матеріалі українських і англомовних текстів): автореф. дис… канд. філолог. наук: 10.02.16 – перекладознавство / І. В. Ковальська. – К., 2001. – 19 с.

4 .Трибуханчик А. М. Фразеологія англійської мови: походження і функціонування / А. М. Трибуханчик. – Ніжин, 2012. – 130 с.

5. Англо-український фразеологічний словник / уклад. К. Баранцев. – Київ : Знання, 2005. – 1056 с.

6. Collins Cobuild Dictionary of Idioms / Collins. – H. : Collins Publishers, 1997. – 493 p.

УДК 811.161.2'42

Ковалёва К. Л.,
Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды, г. Харьков

ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТЬ И АСПЕКТЫ ЕЕ ИЗУЧЕНИЯ

У статті автор простежує становлення теорії інтертекстуальності та аналізує широку й вузьку концепції в роботах початку XX ст. та сучасних дослідженнях. Розглядає можливість і доцільність їх застосування в лінгвістичних дослідженнях.

Ключові слова: *інтертекстуальність, широка концепція, вузька концепція, поліфонізм, міжтекстова взаємодія, скріптор.*

В статье автор прослеживает становление теории интертекстуальности и анализирует широкую и узкую концепции в работах начала XX в. и в современных исследованиях. Рассматривает возможности и целесообразность их применения в лингвистических исследованиях.

Ключевые слова: *интертекстуальность, широкая концепция, узкая концепция, полифонизм, межтекстовое взаимодействие, скриптор.*

The author traces the formation of intertextuality theory and analyses broad and narrow conceptions in the works of the early XXth century and in modern research, considers opportunities and reasonability of their application in linguistic studies.

Key words: *intertextuality, a broad concept, a narrow concept, polyphony, intertextual interaction, scriptorium.*

Лингвистика текста является одним из наиболее активно развивающихся направлений современного языкознания. Подвергаются анализу как текст в целом, так и различные текстовые категории, в частности категория интертекстуальности, проявляющаяся во всех вербальных и невербальных текстах. Интертекстуальность стала неотъемлемым структурообразующим элементом и одним из ключевых художественных приемов литературы XXI в. Сама реальность, окружающая человека, сейчас воспринимается как тотальный интертекст. Именно поэтому исследование феномена интертекстуальности представляется **актуальным**.

Понятие интертекстуальности рассматривается учеными в рамках двух концепций: широкой (Р. Барт, М. Бахтин, Б. Гаспаров, Ж. Деррида, Ж. Женетт, Ю. Кристева, Ю. Лотман, М. Риффатерр, И. Смирнов, и др.) и узкой (И. Арнольд, П. Ван ден Хевель, Л. Дэлленбах, Н. Кузьмина, Н. Фатеева, и др.). Эти концепции не противоречат друг другу, а отличаются объектом исследования. В соответствии с широкой концепцией, интертекстуальность представляет собой любой способ межтекстового взаимодействия, осуществляемый с помощью как вербальных, так и невербальных средств, как на уровне содержания, так и на уровне языковых средств воплощения содержания. Узкая концепция интертекстуальности заключается в сознательном и маркированном использовании межтекстовых связей между данным текстом и предшествующим ему текстом или группой текстов. О существовании двух моделей интертекстуальности, говорит В. Чернявская, соотнося первую с литературоведческим анализом, вторую – с лингвистическим.

Целью настоящей статьи является краткий обзор и анализ основных концепций теории интертекстуальности.

Традиционно считается, что источниками теории интертекстуальности являются теория анаграмм Ф. де Соссюра, учение о пародии Ю. Тынянова и концепция диалогичности М. Бахтина. Несомненную ценность для теории интертекстуальности представляют также историческая поэтика А. Веселовского, работы русских формалистов П. Медведева и В. Волошинова – «круг Бахтина», теория эволюционного развития литературного произведения, представленная в работах В. Жирмунского, Б. Томашевского, В. Шкловского. Американские исследователи интертекстуальности Дж. Стил и М. Уортон считают, что этот феномен существует со времен начала письменной цивилизации человечества, и излагают историю интертекстуальной теории, начиная с диалогов Платона.

В конце XX в. сформировалось несколько направлений в изучении интертекстуальности. В 80-е г.г. XX в. интертекстуальность трактуется как взаимоотношение между конкретными языковыми текстами и исследуется в герменевтическом аспекте. В современной лингвистике начала XXI в. все чаще используется интегративный подход, в рамках которого текст изучается во взаимодействии культурного, социального и исторического контекста.

Сам термин «интертекстуальность» появился впервые в статье Ю. Кристевой «Бахтин, слово, диалог и роман» (1967) и был воспринят как новаторский. Ю. Кристева закладывает основы учения об интертекстуальных связях, базирующиеся на работах М. Бахтина. Анализируя ключевую для ученого идею «полифонизма», т.е. соприсутствия в тексте нескольких «голосов», Ю. Кристева отмечает, что любой текст ведет диалог с другими текстами и, в свою очередь, является основой будущих текстов – такое свойство автор назвала интертекстуальностью [6]. Для Кристевой интертекст не является устройством, с помощью которого любой новый текст воспроизводит предшествующий текст. Напротив, интертекстуальность – это бесконечный процесс, следовательно, текстовая динамика. Исследовательница отрицает традиционные для литературоведения рассуждения об «авторских влияниях» и «текстовых источниках», утверждая, что все знаковые системы создаются, трансформируя все предыдущие знаковые системы.

Таким образом, интертекстуальность в данной концепции предстает как постоянный процесс взаимодействия текстов (как идей, так и способов их воплощения) в общей цепи мировой культуры.

Идеи М. Бахтина о «чужом слове» и диалогичности явились отправной точкой для построения современной теории межтекстовых связей и получили широкое развитие в трудах постструктуралистов.

© Ковалёва К. Л., 2013

В рамках **широкой, или радикальной концепции** интертекстуальности французские постструктуралисты исследуют явление интертекстуальности с точки зрения философии языка, всей языковой деятельности человека и культуры в целом. «Мир есть текст» – один из известных тезисов постмодернизма, провозглашенный Ж. Деррида. Тезис свидетельствует о том, что «внетекстовой реальности вообще не существует». Вся человеческая культура рассматривается как некий единый интертекст.

В книге «О грамматологии» (1967) Ж. Деррида отводит центральное место понятию «письма», изображающего языковую деятельность как непрерывно развертывающийся процесс. Автор отмечает, что каждое новое высказывание «пишется», как палимпсест, поверх предыдущих высказываний. Расширение границ понимания текста породило картину «универсума текстов» (по выражению Ж. Деррида), – процесса, в котором отдельные безличные тексты до бесконечности ссылаются друг на друга и на все сразу, являясь лишь частью «всеобщего текста».

Крупнейшим теоретиком данной концепции интертекстуальности является Р. Барт. Развивая основные положения интертекстовой теории, он опирается на множественность культурных кодов. Ученый определяет интертекстуальность как неотъемлемое условие существования текста, поскольку текст не существует сам по себе, а поглощает и перемешивает «обрывки культурных кодов»: *«Каждый текст является интертекстом; другие тексты присутствуют в нём на различных уровнях в более или менее узнаваемых формах: тексты предшествующей культуры и тексты окружающей культуры. Каждый текст представляет собой новую ткань, сотканную из старых цитат…»* [2, с. 417]. Ставя знак равенства между текстом и интертекстом, ученый тем самым утверждает, что интертекстуальность является не отдельным явлением, а общим принципом литературы – это способ раскрытия текста во внешний мир. Поиски источников безнадежны, текст растворяется в явных и неявных цитатах. Отсюда и представление о мире как о глобальном тексте, в котором все уже сказано. Таким образом, текстуальность и интертекстуальность понимаются как взаимообусловливающие друг друга феномены, что ведет, в конечном счете, к уничтожению понятия «текст».

Представляет интерес размышление Р. Барта о «смерти автора», который уступает место «скриптору». Скриптор организует и компонует в «многомерное пространство» уже сказанное, написанное и прочитанное.

Последователь Р. Барта Л. Женни определяет интертекстуальность как новый способ чтения, а интертекстуальную отсылку – как место альтернативы: продолжать чтение, имея ввиду текст-источник, или считать, что текст не испытал на себе влияние другого текста.

Концепция М. Риффатерра занимает промежуточное положение между широким и узким пониманием и учитывает роль читателя в интерпретации текста. Устанавливая, что интертекст, становится результатом процесса чтения, М. Риффатер предполагает, что читатель должен использовать собственные культурные компетенции, которые станут уникальными критериями, разрешающими опознать наличие интертекстуальности. Следовательно, каждый угадываемый код становится интертекстуальным. В таком случае интертекст представляет собой своего рода «принуждение», и если читатель не распознаёт его, значит, он не в состоянии разглядеть и самой сущности текста. Главным отличием концепции М. Риффатерра является то, что интертекст – это не абстрактный «социальный текст», а семантическая единица, без понимания которой восприятие текста затруднено.

Таким образом, благодаря исследователям-постструктуралистам были заложены основы теории интертекстуальности, определен её терминологический аппарат, интертекстуальность приобрела значение всеобщего семиотического закона.

Русская традиция исследования интертекстуальности берет свое начало в трудах представителей тартуско-московской семиотической школы – Ю. Лотмана и П. Торопа. В рамках семиотической концепции понятие текста получает расширенную трактовку: вся культура рассматривается как текст, который может иметь не только вербальную, но иные формы репрезентации (рисунки, фотографии и др. артефакты культуры как вторичные семиотические системы). *«Семиотическое пространство,* – отмечает Ю. Лотман, – *предстает перед нами как многослойное пересечение различных текстов, вместе складывающихся в определенный пласт, со сложными внутренними соотношениями…»* [7, с. 42]. По мнению Ю. Лотмана, текст не является застывшей и неизменной величиной, автор, создавая произведение, находится под влиянием литературной традиции, окружающей действительности, своих собственных произведений, тем самым вбирая в себя всю предшествующую культуру.

На таких же позициях стоит теоретик литературы И. Смирнов, рассматривающий интертекстуальность как текстопорождающий процесс. Автор определяет интертекстуальность как *«слагаемое широкого родового понятия, так сказать, ИНТЕР <…> АЛЬНОСТИ, имеющего в виду, что смысл художественного произведения… формируется посредством ссылки на иной текст…»* [8, с. 11]. И. Смирнов создает собственную типологию интертекстуальности, неразрывно связанную с общей языковой концепцией структурализма. Он дифференцирует интертекстуальность как диахроническую и синхроническую, понимая временную величину как культурную, где *«предшествующие и последующие тексты могут выражать установку одной и той же эпохи»* [там же, с. 48]. Автор связывает дальнейшую разработку интертекстуальной теории с теорией памяти, развивая, таким образом, концепцию Р. Лахманн. Это позволяет рассматривать интертекстуальность в когнитивном аспекте.

Российский ученый Б. Гаспаров трансформирует в теорию интертекстуальности теорию подтекста. Он понимает интертекстуальность как непременную и принципиальную открытость материала, который пронизывает собою текст. В работе «Язык. Память. Образ». ученый развивает теорию интертекстуальности, при этом, еще не используя сам термин «интертекстуальность»: *«Наша языковая деятельность осуществляется как непрерывный поток «цитации», черпаемой из конгломерата нашей языковой памяти»* [3, с. 14].

Наряду с описанными существуют теории, авторы которых пытаются сузить понятие интертекстуальности.

В соответствии с **узким подходом** под интертекстуальностью понимаются диалогические отношения, при которых один текст содержит конкретные и явные отсылки к предшествующим текстам. Благодаря именно «узкой концепции» термин «интертекстуальность» получил широкое употребление.

Первая попытка теоретической разработки и систематизации интертекстуальных элементов принадлежит Ж. Женетту. В работе «Палимпсесты: Литература во второй степени» (1982) [3] автор предлагает пятичленную классификацию разных типов взаимодействия текстов, из которой следует, что для Ж. Женетта (в отличие от Ю. Кристевой) интертекстуальность – это один из типов взаимосвясей, реализующихся в таких приёмах как цитата, аллюзия, плагиат и др. Ученым выделены своеобразные маркеры интертекста, но такая типология отражает идеальные случаи интертекстуальных отношений, тогда как реально происходит взаимопроникновение. Классификация Ж. Женнета дает возможность рассматривать проблему интертекстуальности не только в рамках литературоведческого анализа, но и как лингвистическое явление.

Аналогично считают Л. Дэлленбах и П. Ван ден Хевель, трактуя интертекстуальность предельно узко и конкретно, понимая её *«как взаимодействие различных видов внутритекстовых дискурсов – дискурс повествователя о дискурсе персонажей, дискурс одного персонажа о дискурсе другого»* [5, с. 208].

Уже упоминавшаяся нами немецкая исследовательница интертекстуальности Р. Лахманн, отмечает, что в рамках узкой концепции об интертекстуальности можно говорить тогда, когда автор намеренно делает взаимодействие между текстами видимым для читателя с помощью особых формальных средств. Не только автор делает это намеренно и осознанно, но и читатель (или исследователь) может верно определить авторскую интенцию и уловить диалогичность данного текста. Интертекстуальность в таком понимании сводится к маркированной интертекстуальности, что даёт возможность детально изучать межтекстовое (интертекстуальное) взаимодействие.

В рамках стилистики декодирования представители российской школы (И. Арнольд) и немецкой (S. Holtius, M. Pfister) ограничивают интертекстуальность намеренно маркированными включениями, т.е. только таким взаимодействием текстов, которые могут быть действительно подтверждены текстом. Только критерий осознанности производимого автором заимствования позволяет говорить о смысловой значимости вводимого элемента для понимания всего текста или его фрагмента.

И. Арнольд подразделяет интертекстуальность на внутреннюю (опознанную) и внешнюю (неопознанную). Внешняя интертекстуальность подразумевает лишь припоминание источника читателем. Примером такого рода явления может служить пародия; внутренняя интертекстуальность предполагает включения фрагмента источника – интекста – в данный текст: *«Она* (интертекстуальность) *реализуется как включение в текст либо целых других текстов другим субъектом речи, либо их фрагментов в виде цитат, аллюзий, реминисценций, либо даже лексических или других языковых вкраплений, контрастирущих по стилю с принимающим текстом»* [1, с. 392-393]. И. Арнольд различает языковые проявления интертекстуальности (элементы разных функциональных стилей) и текстовые (реминисценции, аллюзии и цитаты). Автор разрабатывает своеобразную классификацию включений по размеру, функциям и экспрессивности, характеризует кодовые включения, показывает, как различные включения реализуются через заглавие, эпиграф и внутренние цитации.

Н. Фатеева, в монографии «Контрапункт интертекстуальности, или Интертекст в мире текстов» опираясь на существующие теории интертекстуальности, развивает свою собственную линию, дополняя и уточняя положения предшественников. Исследовательница различает две стороны интертекстуальности – читательскую (исследовательскую) и авторскую: *«С точки зрения читателя интертекстуальность – это установка на (1) более углубленное понимание текста или (2) разрешение непонимания текста (текстовых аномалий) за счет установления многомерных связей с другими текстами (Т > 1)»*. И это, конечно же, зависит от компетентности читателя. *«С точки зрения автора интертекстуальность – это способ генезиса собственного текста и постулирования собственного поэтического «Я» через сложную систему отношений оппозиций, идентификаций и маскировки с текстами других авторов (т.е. других поэтических «Я»)»* [9, с. 16-20]. Это способ порождения собственного текста и утверждения своей творческой индивидуальности через выстраивание сложной системы отношений с текстами других авторов. Это могут быть отношения идентификации, противопоставления или маскировки.

Н. Фатеева создала подробную классификацию интертекстуальных элементов и связывающих их межтекстовых связей, основанную на разработках П. Торопа и Ж. Женетта, обратив внимание на частные случаи интертекстуальности.

В рамках синергетического подхода интертекстуальность и интертекст как текстообразующий и смыслообразующий компоненты рассматриваются в монографии Н. Кузьминой «Интертекст и его роль в процессах функционирования поэтического языка» (1999). Автор определяет интертекстуальность как маркированную определенными языковыми сигналами «перекличку» текстов.

Таким образом, рассмотрев становление теории интертекстуальности, можно сказать, что в современной филологии сложились две основные концепции в ее изучении: широкая постструктуралистская и узкая структуралистская. Согласно первой точке зрения, каждый текст интертекстуален, потому что функционирует как объединение смыслов всех предыдущих употреблений языковых единиц. Вторая направлена на вычленение в тексте интертекстуальных фрагментов и соотнесение их с конкретными претекстами. В русле структурализма особого внимания заслуживает структурно-семиотический подход М. Риффатерра и Ж. Женетта, который лег в основу не только литературоведческого, но и лингвистического анализа. Исследование языковых маркеров, а также закономерностей функционирования интертекстем в тексте позволит лингвистам добиться более глубокого исследования текста, так как зачастую без учета интертекстуальных ссылок понимание текста оказывается затруднительным, а порой и невозможным.

Несмотря на различие подходов к пониманию интертекстуальности, в каждом из них присутствует общий тезис: интертекстуальность – это «перекличка» текстов, вербализованная определенными сигналами, их диалогичность.

Мы придерживаемся узкой концепции интертекстуальности, т.к. при широком толковании этого понятия его границы расширяются и теряется предмет исследования. Перспективами нашей работы является дополнение классификации интертекстем новыми элементами, выделенными в ходе языкового анализа произведений Б. Акунина.

Литература:

1. Арнольд И. В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность / И. В. Арнольд. – СПб. : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 1999. – 444 с.

2. Барт Р. От произведения к тексту / Р. Барт // Избранные работы: Семиотика. Поэтика. – М. : Прогресс, 1989. – С. 417.

3. Гаспаров Б. М. Язык. Память. Образ. / Б. М. Гаспаров. – М., 1996. – 352 с.

4. Женетт Ж. Палимпсесты: Литература во второй степени / Ж. Женетт // Фигуры: Работы по поэтике: в 2 т. – М., 1998. – С. 79-93.

5. Ильин И. И. Современное литературоведение (страны Западной Европы и США): концепции, школы, термины / И. И. Ильин. – М. : Прогресс, 1999. – 320 с.

6. Кристева Ю. Бахтин, слово, диалог и роман / Ю. Кристева // Французская семиотика: От структурализма к постструктурализму / пер. с фр. и вступ. сл. Г. К. Косикова. – М. : Прогресс, 2000. – С. 427-457.

7. Лотман Ю. М. Культура и взрыв / Ю. М. Лотман. – М. : Гнозис, 1992. – 272 с.

8. Смирнов И. П. Порождение интертекста. (Элементы интертекстуального анализа с примерами из творчества Б.Л. Пастернака)/ И. П. Смирнов. – СПб., 1995. – 206 с.

9. Фатеева Н. А. Интертекст в мире текстов: Контрапункт интертекстуальности / Н. А. Фатеева. – М., 2007. – 280 с.

УДК 821.147.016:[796.342:001.4]

Коваль О. П.,
Львівський державний університет фізичної культури, м. Львів

ТЕОРІЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ПОЛЯ: МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ (на матеріалі термінів тенісу)

У статті розглядається теорія семантичного поля терміна та її застосування у дослідженні термінології тенісу. На прикладі семантичного поля tennis equipment, методом опису словникових дефініцій, та методом семантичної опозиції термінів виявлено складові компоненти поля, та описані їх смислові зв'язки.

Ключові слова: *семантичне поле, мікрополе, диференційна ознака, інтегральна ознака, інваріантне значення слова.*

В статье рассмотрена теория семантического поля термина и применение ее в исследовании терминологии тенниса. На примере семантического поля tennis equipment, методом описания словарных дефиниций, и методом семантических оппозиций терминов выявлены составляющие компоненты поля и описаны их смысловые связи.

Ключевые слова: *семантическое поле, микрополе, дифференционный признак, интегральный признак, инвариантное значение слова.*

The article deals with the term semantic field theory and its application in the research of tennis terms. Having investigated tennis equipment field and applying semantic opposition and vocabulary definition methods, we have revealed field components and defined the interrelations between them.

Keywords: *semantic field, microfield, differential feature, integral feature, invariant word meaning.*

Постановка проблеми. Дослідження спортивної термінології є актуальним, оскільки рівень професійних знань, умінь і навичок майбутніх фахівців у галузі фізичного виховання і спорту повністю залежить від їх комунікативної та термінологічної компетенції [3, с. 9]. Участь спортсменів у міжнародних змаганнях, тренування за кордоном вимагають володіння англійською термінологією тенісу. Відтак дослідження англійської термінології тенісу, зокрема у формальній та семантичній площинах є важливим для систематизації термінів із використанням результатів дослідження у подальших лексикографічних студіях й при укладанні англо-українського галузевого словника з тенісу.

Значна чисельність англомовних термінів тенісу, спричинена зародженням й розвитком цього виду спорту в Англії. Терміни тенісу створюють вузькогалузеву термінологічну систему і характеризуються стилістичною нейтральністю, високим ступенем інформативності, точністю дефініції й особливістю комунікативної компетенції.

У нашій статті послуговуємося визначенням Ф. де Соссюра, про те, що мова – це система, елементи якої утворюють єдине ціле, а значущість одного елемента випливає тільки за наявності інших [9, с. 147]. Отож мову розуміємо як семіотичну функціональну систему, що виконує функцію обміну інформацією й збереженню її у людському суспільстві. Фактично – це система систем, у середині якої розрізняють фонетичну, морфологічну, лексичну і синтаксичну системи. У лексикології слово перебуває у трьох вимірах, притаманних мові як семіотичній системі: в семантиці, синтактиці і прагматиці [1, с. 18-20]. Безперечно, що термінологію тенісу також трактуємо як систему, що існує у сфері спорту.

Об'єктом дослідження є англомовні терміни тенісу.

Предметом дослідження є структура лексико-семантичного поля термінів тенісу, їх семантичні особливості й смислові зв'язки.

Метою статті є дослідити структуру лексико-семантичного поля на прикладі терміносполучення *tennis equipment*, виявити складові його поля і описати смислові зв'язки елементів поля між собою.

Завдання дослідження:

– визначити поняття лексико-семантичне поле, проаналізувати теорії поля;

– охарактеризувати поняття лексичне значення й дослідити його семантичну структуру;

– виокремити групи слів, що формують термінополе *tennis equipment*.

У нашому дослідженні застосовуємо комплексну методику, а саме: метод семантичного поля, метод опозицій, словникових дефініцій та компонентний аналіз.

Метод польового підходу до вивчення термінологічних одиниць фахової мови робить можливим проникнення у глибину семантичних взаємозв'язків термінолексем, з'ясування ієрархічних взаємозалежностей концептів [2, с. 10].

Поняття «поле» черпає свій початок від визначення мови як системи. «Семантичне поле» тісно пов'язане із відродженим у 20-30-х роках вчення В. Гумбольдта про внутрішню форму слова, яке започаткували німецькі вчені Й. Трір, та Г. Іпсен.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню поля присвячено багато робіт вітчизняних і зарубіжних мовознавців. Зокрема, дослідження граматичного поля (В. Г. Адмоні), граматико-лексичного поля (О. В. Гулига, Є. Й. Шендельс), функціонально-семантичного поля (А. В. Бондарко), Л. В. Васильєва, О. Духачек, І. М. Кобозєва, А. А. Кронгауз, Д. Лайонз, М. М. Покровський, З. Д. Попова, А. М. Смирницький, А. А. Уфімцева, С. Г. Шафіков, Л. В. Щерба, Г. С. Щур, та ін..

Виклад основного матеріалу. У своєму розвитку теорія поля зазнала наступного поділу: першу групу представляють (Л. Вайсгербер і Й. Трір). Вони пропагували вивчення понятійного складу мови, започатку-

© Коваль О. П., 2013

вали нову науку про понятійний зміст і запровадили термін «понятійне поле». Друга група, представлена Г. Іпсеном, В. Порцігом, А. Йоллесом та Ф. Дорнзайфом, які брали за основу лінгвістичні дослідження групи слів, або весь словниковий склад мови. Вони вивчали системні зв'язки слів на рівні окремих груп слів, які згодом запровадили поняття «семантичне поле». Послідовник В. Порціга, А. Йоллес, основним критерієм об'єднання слів у «смислове поле» вважав наявність між ними семантичних зв'язків. Тому, на його думку, вивчення семантичних полів повинно починатись з виокремлення типу значення, за яким слова об'єднуються в єдине смислове ціле [10, с. 26-27,50].

Оскільки лексична система існує у двох площинах, плані змісту та плані вираження, то дослідження значення терміна, у його структурних відношеннях й смислових зв'язках з іншими термінологічними одиницями є ключовим у лінгвістичній семантиці. Значення слова, на думку М. А. Кронгауза, визначається не як самостійна одиниця, а як сукупність відношень з іншими значеннями [5, с. 157]. Шафіков С. Г. зазначає, що мовне значення (семема) існує як реалізація структурних компонентів (сем), що визначають системну значущість і зв'язок з позамовним значенням. Під структурністю мовного знака розуміємо його внутрішню структурну організацію, тобто ієрархічний зв'язок між компонентами [11, с. 1]. Кронгауз М. А. виокремлює два типи семантичних зв'язків між значеннями однієї лексеми : **радіальний і ланцюговий**.

1) радіальний, у якому значенню притаманне «загальне значення», що називають **інваріантом**. Детальніше викладене розглянемо на прикладі терміна *game (n)*:

1. *an activity with rules in which people or teams compete against each other – (діяльність, у якій люди, або команди змагаються за правилами);*

2. an activity that you do to have fun (діяльність, яку ми виконуємо для розваги);

3. a type of activity or business (вид діяльності, справа) [16, с. 528].

Як бачимо, усі три смисли game зосереджені навколо семеми *activity (діяльність)*, що є загальною, інваріантною для всіх інших.

2) ланцюговий, у якому перші два із трьох значень мають спільний інваріант– компонент, як це проілюстровано на прикладі нижче:

grip (n):

1) a firm hold; a tight grasp – міцне стискання (чогось);

2) the manner in which a player holds a tennis racket – спосіб, у який гравець тримає ракетку;

3) the wrapping for tennis racket's handle – тканина для обмотування ручки тенісної ракетки [16, с. 566].

Як бачимо, значення слів є різноманітними структурними утвореннями. Згідно С. Г. Шафікова, у структурі терміна слід виокремити «елементарну сему, семантичний множник, оскільки сполучення таких сем утворюють безпосередню складову семеми, що представлено у плані вираження регулярно відтворювальною лексемою» [11, с. 2]. Вищенаведені приклади свідчать, що семи є структурними й необхідними компонентами у формуванні значення. Дослідник далі зазначає, що терміно-семема має складну будову, в якій виокремлюють три компоненти: денотативний (емпіричний), сигніфікативний (раціональний), та конотативний (прагматичний) [11, с. 3].

Для опису значення слова і терміна важливо встановити зв'язки, у які воно вступає з іншими значеннями у цій системі. У цьому плані Ф. де Соссюр розрізняв два окремі поняття **значення** та **значущість**, де значення – це та інформація, котра утворює внутрішню форму знака, а значущість – це відношення знака до інших знаків, що визначає значущість як елемент значення [9, с. 144]. Зазначені відношення Кобозєва І. М. називає «синтаксичним значенням знака, важливу складову яких становлять семантичні реляції» [4, с. 96].

Проілюструємо сказане на прикладі терміносполучення *clay court*, яке складається із слів *глина* та *корт*, що в перекладі означає *«глиняний корт»*.

Реляція семантично пов'язує другий головний компонент із першим – *«відношення бути зробленим»* з того, що позначене першим компонентом, де планом вираження слугує дана синтаксична конструкція. Також вчена виокремлює поняття семантичні кореляції – як семантичні парадигматичні відношення знака до інших знаків, відомі як *«диференційне значення»*. Такі кореляції знаходимо у відношеннях між словами в парах, які протиставляємо між собою, за методом опозицій Трубецького Н.С. Зазначений метод допомагає виявити відношення лексичних одиниць між собою у межах термінологічних груп. Отож терміни протиставляються на основі спільного компонента, який об'єднує семантичне поле за певною ознакою. Наприклад: *active player (діючий гравець) – retired player (гравець, що пішов у відставку), chop (різаний захисний удар під час прийому швидкісної подачі) – chip (м'який різаний удар, пробитий у поле між сіткою та лінією подачі суперника)*.

Традиційно загальні ознаки для корелюючих слів називаємо інтегральними, а ознаки, котрими вони розрізняються – диференційними. У випадку зіставлення скажімо *chop-chip* – інтегральною ознакою є *різаний удар*, а у випадку протиставлення *active player – retired player* – диференційними ознаками є *діючий – недіючий*. У результаті такого співставлення виокремлюємо смислові компоненти (семи), які розрізняють термінологічні одиниці. У цьому випадку маємо справу із мінімальними семантичними парами, тобто слова, що розрізняються тільки компонентом значення.

Саме на основі певної подібності та відмінності (протиставлення) термінологічних значень формується лексико-семантична парадигма (семантичне поле) [6, с. 17]. Ахманова О. С. під семантичним полем розуміє сукупність слів й виразів, що складають тематичний ряд або слова і вираження мови, що у своїй сукупності покривають певну сферу знань [13, с. 334]. Е. Косеріу у свою чергу визначає лексичне поле, або словесне поле як лексичну парадигму або сукупність лексем, що об'єднуються спільною лексичною вальоративністю і протиставляються один одному завдяки мінімальним відмінностям лексичного змісту [12, с. 41].

Відтак у термінології тенісу можемо говорити про **поле корту** – *розмір, покриття, розмітка*; **поле удару** – *хватки, подачі*, і т.д. Суть цієї теорії полягає у розподілі термінолексики за різними групами, як самостій-

ними підсистемами. Усередині терміна, спільні компоненти протиставляються один одному семами, котрі виконують функції диференційних ознак, які пов'язані відношеннями взаємного протиставлення [8, с. 10].

Проаналізуємо вищесказане на прикладі термінологічного поля *court (поле для гри у теніс)*, яке відноситься до термінологічного поля *tennis equipment (спорядження для гри в теніс)*. Тут спираємось на класифікацію Манжоса Я. Ю., який зазначає, що структура поля подається у вигляді «гіллястої «або «негіллястої» ієрархії. Така структура вибудовується на основі з'ясування зв'язків між елементами. Шляхом аналізу спільних та відмінних семантичних ознак виокремлюємо підмножини – субполя, проводимо подальшу диференціацію та виокремлення базових елементів структури – макрополів, мікрополів. Зазначимо, що елементи структури можуть бути дискретними або недискретними, тобто репрезентованими однією чи декількома одиницями [7, с. 126]. До субполя *tennis equipment (спорядження для гри в теніс)* належать такі макрополя: *racquet (тенісна ракетка), ball (м'яч), court (поле для гри у теніс)*. Досліджуване макрополе *court* має гіперонімічну одиницю *court – a marked-off area in which a sport is played (розмічена площа, на якій грають спортивні ігри)*. За нашими підрахунками макрополе налічує 50 термінів. Методом аналізу словникових дефініцій виявляємо відповідні диференційні ознаки «розмітка», «зони корту», «поверхня», «швидкість», що дозволяють нам виокремити 4 мікрополя.

У першому мікрополі з інтегральною семою *line (a long narrow mark that shows the boundary of any of the divisions of a playing area) – лінія (довга, вузька позначка, що показує межу будь-якого відділу ігрового майданчика)* [14, с. 126] налічуємо 12 термінів: *baseline – задня лінія, center mark – «язичок» – елемент розмітки, що позначає середину задньої лінії, center service line (half-court line) – середня лінія подачі, service line – лінія подачі, service side-line – бокова лінія поля подачі, паралельна середній лінії подачі, sideline – бокова лінія, side service line – бокова лінія подачі, що обмежує праве та ліве поля подачі, та є частиною бокових ліній, alley (lane) – коридор, простір між боковими лініями.* Таким чином, на основі додавання диференційних сем *singles (одиночні), doubles (парні) – до терміну sideline – бокова лінія*, отримуємо ще два терміни *singles sideline (бокова лінія для одиночної гри) – doubles sideline (бокова лінія корту для парної гри)*. Це мікрополе характеризується гіперогіпонімічними відносинами, де лексема *line* є гіперонімом до перелічених термінів. Також у досліджуваному матеріалі зустрічаються синонімічні пари (дублети) *center service line (half-court line) та alley (lane)*.

У другому мікрополі з інтегральною семою *court – a marked-off area (розмічена площа)* [15, с. 37] виокремлюємо 19 термінів: *ad court (backhand court) – лівий квадрат подачі, backcourt – простір за задньою лінією, звідки ведуть гру тенісисти захисної тактики, center court – центральний корт, contact zone – зона контакту, частина корту, в яку повинен попасти м'яч, щоб його було зараховано, deep area – простір у середині корту, поряд із задіяними у грі лініями, deuce court (right court) – правий квадрат подачі, forehand court – корт правого удару, права сторона корту, forecourt – передня частина корту, half court (mid-court) – півкорт, зона майданчику поблизу лінії подачі по обидві сторони сітки, left court – лівий корт, open space – вільна частина корту, на якій в даний момент нема суперника, right service court – правий квадрат подачі, service box – квадрат (поле) подачі, «Т» – область корту, в котрій середня лінія подачі ділить його з прилеглою частиною корту на 2 квадрати подачі, лівий та правий, що при цьому утворює Т-подібний силует, Taboo zone (No man's land) – заборонена зона (простір між лінією подачі, та задньою лінією корта, в якій не можна знаходитись гравцю)*. З додаванням диференційної семи *left (лівий) – right (правий)* до ланки *a marked-off area (розмічена площа)* виокремлюємо 2 мікрополя гіпонімічного рівня.

До мікрополя 2.1. належать 2 терміни : *ad court (backhand court), left court,* з інтегральною семою *left (лівий)*.

До мікрополя 2.2. відносимо 3 терміни: *deuce court (right court), forehand court, right service court,* з інтегральною семою *right (правий)*. Таким чином дане мікрополе є недискретне та різнорівневе, у якому наявні синонімічні пари (дублети), та гіперогіпонімічні зв'язки.

До третього мікрополя з інтегральною семою *surface (the type of ground that a sport is played on) – тип поверхні, на якій грають спортивні ігри (поверхня)* [14, с. 202] входять 13 термінів на позначення поверхні корту: *carpet – килим (синтетичне покриття для гри в теніс), clay court – грунтовий (глиняний) корт, Har-Tru – зелений грунт, різновид штучного грунтового корту, відомого під маркою «Har-Tru», soft court – м'який корт, до якого належать зелений та червоний ґрунти, indoor court (covered court) – критий корт, wood court – дерев'яний корт, hard court – хард-корт (корт із твердим покриттям), cement court – цементний корт, відноситься до гладких та твердих кортів, composition court – корт виготовлений із суміші інгредієнтів, тверде покриття, Deco Turf – «Декотурф» – складне покриття хард-кортів, що складається із декількох шарів різної суміші акрилової емульсії із мінеральними та волокнистими наповнювачами, grass court (lawn court) – трав'яний корт, greasy court – жарг».масляний корт» – термін позначає слизьке та вологе покриття.* Дане мікрополе є недискретним та різнорівневим, оскільки на основі додавання диференційних сем *soft (м'який) – hard (твердий)* у ланку *uppermost layer (верхній шар)*, розподіляємо його на два мікрополя гіпонімічного рівня (МГР).

До МГР 3.1. з інтегральною семою *soft (м'який)* відносимо3 терміни: *clay court, Har-Tru, soft court*. Поряд із наведеними термінами спостерігаємо номенклатурну назву *Har-Tru*, яка відноситься до периферії, як різновид *clay court*, що складає ядро даного мікрополя.

До МГР 3.2. з інтегральною семою hard (твердий) зараховано 9 термінів: *carpet, indoor court (covered court), wood court, hard court, cement court, composition court, Deco Turf, grass court (lawn court)*. Дане мікрополе характеризується наявністю дублетів *indoor court (covered court) – критий корт*. На периферії цього мікрополя знаходяться номенклатурна назва *Deco Turf – «Декотурф»*, та жаргонізм *greasy court – жарг. «масляний корт»*, що характеризує корт загалом, незалежно від матеріалу покриття.

До четвертого мікрополя з інтегральною семою *pace (the speed or rate at which something happens) – швидкість, частотність з якою щось відбувається – швидкість* [14, с. 155] відносимо 5 термінів: slow– повіль-

ний, *medium-slow – відносно-повільний, medium – середньої швидкості, medium-fast – відносно-швидкий, fast – швидкий*.

Проведений наліз засвідчує, що мікрополя 1 та 4 є однорівневими, а 2,3 – різнорівневими, в яких на основі диференційних ознак виокремлено 2 мікрополя гіпонімічного рівня.

Схематично зазначене поле зобразимо наступним чином:

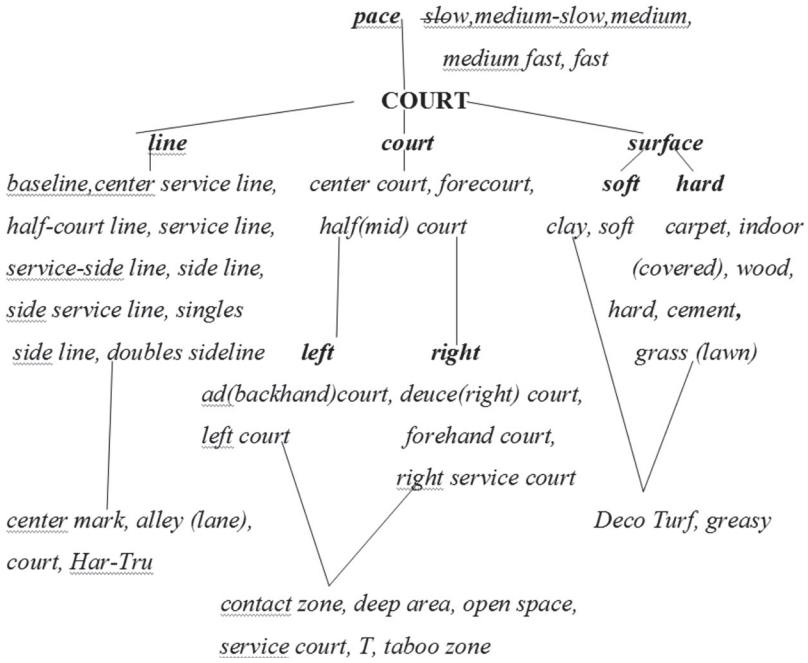

Схема №1 Термінологічне поле court

Тут покладаємось на дослідників, які дотримуються думки, що поле має неоднорідну, складну структуру у вигляді горизонтального та вертикального перетинів. По горизонталі знаходяться семантичні ділянки – мікрополя, а по вертикалі – його конституенти [12, с. 55]. У схемі 1, жирним шрифтом виокремлена архілексема, ядро термінополя, з яким терміни об'єднані інтегральними семами ***line, court, surface, pace*** утворюють центр поля (мікрополя). Як видно із схеми, два мікрополя ***court, surface***, за допомогою диференційних сем ***left/right, soft/hard*** – поділяються на мікрополя гіпонімічного рівня, де диференційні семи стають інтегральними. Це так би мовити периферія ближчого рівня. Дальню периферію складають номени і жаргонізми.

Оскільки, як зазначено вище, межі поля є нечіткими, дифузними, то одне поле може входити в інший вищий рівень: так, поле *court* входить у поле *equipment*, а *court* у сполученні з іншою термінолексемою входить до поля *game (гра)*, де позначає ***майстерність*** *(court coverage – вміння тенісиста тримати увесь корт у полі зору, читати гру суперника, передбачати його дії, court craft – майстерність тенісиста на корті),* ***тактику ведення гри*** *(deep-court game – глибока гра (стиль гри, коли гравець знаходиться переважно біля задньої лінії),* ***удар*** *(cross-court – крос (удар, який здійснюється по діагоналі з одного кута майданчика в інший)*.

Висновки. Отже, термінологічне поле як системне утворення допомагає встановити смислові зв'язки між його елементами. Кожна одиниця мови характеризується значенням, як внутрішньоструктурним утворенням, так і значущістю – здатністю вступати у зв'язки із іншими одиницями всередині системи. Метод термінополя разом із компонентним методом та аналізом словникових дефініцій допомагає встановити системні зв'язки між термінами у терміносистемі й вибудувати певну ієрархію понять із виокремленням центру (ядра), що характеризується наявністю максимальної концентрації ознак, специфічних для даного поля, навколо якого зосереджені периферії й зони входження, пересічення з іншими полями.

Подальшу перспективу дослідження вбачаємо у з'ясуванні кореляцій між термінами у межах концептуального поля.

Література:

1. Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике: Учебное пособие. Изд. 4-е. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. – 144 с.

2. Асмукович І. В. Гіперо-гіпонімія в авіаційній терміносистемі англійської мови / І. Асмукович // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: зб. наук. пр./ М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Вип. 20. – 2011. – С. 10-17.

3. Дегтярьова І. О. Особливості формування та структурно-семантичної організації англомовної баскетбольної термінології / І. Дегтярьова // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія». – Вип. 27. – 2012. – С. 9-11.

4. Кобозєва И. М. Лингистическая семантика: Учебное пособие. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.

5. Кронгауз М. А. Семантика: Учебник для студ. лингв. фак. высш. учеб. заведений / Максим Анисимович Кронгауз. – 2-е изд., испр. и. доп. – М. : Издательский центр «Академия», 2005. – 352 с.

6. Кузнецов А. М. От компонентного анализа к компонентному синтезу / Ответст. ред. член-кор. АС СССР В. Н. Ярцева. – М. : Наука, 1986. – 125с.

7. Манжос Я. Ю. Макрополе terrorism у семантичному просторі crime against individual / Я. Ю. Манжос // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2011. – № 973. Сер. Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – Вип. 68. – С. 125-129.

8. Митрофанова О. А. Структурный анализ сигнификативного значения (На материале глаголов процесса мышления английского и русского языков). – СПб. : Изд-во С. – Петерб. ун-та, 1977. – 40 с.

9. Соссюр Ф де. Труды по языкознанию. – М. : Прогресс, 1977. – 696 с.

10. Уфимцева А. А. Опыт изучения лексики как системы (на материале английского языка) : Изд-во Академии Наук СССР – М., 1962. – 286 с.

11. Шафиков С. Г. Теория семантического поля и компонентной семантики его единиц : Учебное пособие. – Уфа, 1999. – 88 с.

12. Щур Г. С. Теория поля в лингвистике. – М. : Наука, 1974. – 252 с.

13. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. – М. : Советская Энциклопедия. – 1966. – 606 с.

14. Dictionary of Sport and Exercise Science/ A & C Black _ London 2006. – 258 p.

15. Dictionary of Sports and Games Terminology/Adrian Room Edited by Mc Farland and Company Inc. – Jefferson, North Carolina, and London 2010. – 188p.

16. Oxford Advanced Learner's Dictionary of current English/ A S Hornby Edited by Sally Wehmeier. – Oxford University Press 2000. – 1538 c.

Список скорочень

МГР – мікрополе гіпонімічного рівня

УДК 821’373.45

Ковальчук О. С., Романчук Д. Л.,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк

РОЗВИТОК ІНШОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ЛЕКСИЦІ

У статті розглянуто процес формування української економічної лексики, що відбувається на основі іншомовних запозичень. Автори визначають етапи та причини появи запозичень в українській фінансово-економічній терміносистемі.

Ключові слова: *економічна лексика, термінологія, англомовні запозичення, семантична адаптація*

В статье рассмотрен процесс формирования украинской экономической лексики, который происходит на базе иноязычных заимствований. Авторы определяют этапы и причины появления заимствований в украинской финансово-экономической терминосистеме.

Ключевые слова: *экономическая лексика, терминология, англоязычные заимствования, семантическая адаптація*

The article deals with the formation of the Ukrainian economic vocabulary, which is based on foreign-language borrowing. The authors define the stages and causes of borrowing in the Ukrainian financial and economic terminology.

Keywords: *economic vocabulary, terminology, English borrowings, semantic adaptation.*

Постановка проблеми. Мова безпосередньо пов’язана з усіма сферами людської діяльності. Радикальні перетворення у житті суспільства призводять до суттєвих змін в лексиці сучасної літературної мови. В умовах формування ринкових відносин у суспільстві, однією з найбільш динамічних частин лексико-семантичної системи мови виступає економічна термінологія, оскільки це викликано появою нових форм господарювання, розширення контактів із зарубіжними партнерами у сфері виробництва і збуту товарів та послуг. Швидкий процес оновлення економічної лексики часто відбувається за рахунок запозичень з англійської мови. Це призводить не лише до збагачення економічної термінології, а й до певного хаосу, невпорядкованості термінів. Відповідно, стимулюється дискусія щодо доцільності застосування іншомовних слів.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання запозичення англомовної економічної термінології знайшли відображення в працях таких вчених як: Тома Н., Архипенка Л. М., Скорейко-Свірської І. П., Височинського Ю. І., Стецюк С., Горобця Н. І., Кірюшкіна Л. В., та інших.

Метою даної статті є процес формування іншомовних запозичень в українській економічній лексиці.

Виклад основного матеріалу. Запозичення – елемент чужої мови (слово, морфема, синтаксична конструкція та ін.), який було перенесено з однієї мови до іншої в результаті мовних контактів, а також сам процес переходу елементів однієї мови до іншої.

Лексика економічної сфери – це та частина словникового складу мови, до якої входять поняття, що позначають назви предметів, явищ, процесів соціально-економічного життя. Вона пов’язана з відповідними науками та сферами економічного життя – менеджментом, маркетингом, фінансами, людськими ресурсами, правом, виробництвом, оподаткуванням, статистикою, страхуванням тощо. Одним із основних джерел формування сучасної української економічної лексики є чужомовні запозичення.

Це пов’язано, зокрема, з тим, що наукові поняття, виражені економічними термінами, за своєю природою прагнуть бути інтернаціональними, оскільки терміни функціонують саме у тих сферах людської діяльності, де реалізуються міжнародні відносини. Економічні, політичні та культурні зв’язки між різними народами є зовнішніми чинниками мовних інтерференцій, наслідком яких є запозичення лексичних одиниць [1, 1].

Запозичений термін не залишається особливим, ізольованим знаком, а входить, як і будь-яке іншомовне слово, в систему мови-реципієнта, долаючи такі етапи засвоєння:

– Початковий етап адаптації (етап формування) – момент і процес запозичення. Характеризується вибором способу запозичення: транслітерація, транскрипція. Цьому етапу властиве графічне переоформлення іншомовного слова, перехід від латиниці до кирилиці.

Поглиблений етап адаптації – функціонування та використання у мовленні. Характеризується хаотичним, безсистемним накопиченням запозичень (утилізацією). На цьому етапі виявляються парадигматичні зв’язки: полісемія, синонімія, антонімія.

Етап повної адаптації – лексикографічна обробка, регламентація. На цьому етапі відбувається селекція, визначення понять, співвідношення з граматичними категоріями української мови. Використання термінів після лексикографічної фіксації з урахуванням норм сучасної української мови і термінологічної кодифікації за державними стандартами [2].

Серед причин запозичення іншомовних економічних термінів науковці виділяють такі:

1. Утворення незалежної держави, розвиток в Україні ринкової економіки, розвиток міжнародних економічних зв’язків (брокер, спонсор, менеджер, ваучер, ріелтор, дилер, тендер, саміт, консалтинг).

2. Використання англіцизмів мовцями переважно в розмовному мовленні, у художній літературі, сприйняття слухачами іншомовних слів як таких, що краще звучать (селебреті, логіст, пролонгація, топ-менеджер, арт-бізнес, паблік рілейшенз (PR), VIP – персона, інновація, інжиніринг).

3. Існування американських організацій, фірм на території України, користування американською продукцією («Проктер енд Гембл», «Шелл», «ТНК БП (Брітіш Петроліум)», Microsoft, Word, Apple, Canon, Philips, Johnson and Johnson, Kodak, Pepsi, Reebok, Rolls-Royse).

© Ковальчук О. С., Романчук Д. Л., 2013

4. Розвиток туризму в Україні, поглиблення міжнародних культурних зв'язків (олінклюзів, чартер, круїз, фреш, лоббі-бар) [6].

Дослідники не мають однозначного підходу до класифікації іншомовних запозичень, але зазвичай вони поділяють на: мовні (внутрішні, внутрішньо-лінгвальні) та позамовні (зовнішні, екстралінгвальні). До зовнішніх причин відносять: наявність більш-менш тісних політичних, економічних та культурних зв'язків між народами-носіями мов; новаторство у будь-якій сфері діяльності однієї з мов. Необхідність такого виду запозичень пов' язана з потребою дати позначення новим предметам, явищам або поняттям, для яких у власній мові взагалі не було найменувань. І. Огієнко основну причину запозичення нових слів вбачав у нерівномірності культурного розвитку народів-сусідів; «чим культурніше і оригінальніше народ, тим сильніше він впливає на сусідів» [3].

Серед внутрішніх причин виділимо основні:

– відсутність слова для називання нового предмета, нового явища, поняття тощо (маркетинг, тендер, супермаркет, імпічмент)

– потреба у слові, у називанні для усунення непорозуміння між партнерами (інвестор, дивіденд, дефолт, трейдер, брокер, ф'ючерс, дисконт, менеджер);

– потреба у позначенні комунікативно актуального поняття: якщо поняття торкається життєво важливих інтересів людей, то і слово, що його позначає, стає загальновживаним (ваучер, омбудсмен, маркетинг). Із часом комунікативна актуальність поняття може втрачатися і, відповідно, слово виходить із центру мовленнєвого спілкування на периферію (ваучер);

– необхідність у розмежуванні змістовно близьких, але все ж різних понять (брифінг – прес-конференція, дилер – торговець);

– необхідність спеціалізації понять у тій чи іншій сфері (превентивний – попереджувальний, аудитор – бухгалтер-ревізор,);

– тенденція до заміни словосполучень і описових зворотів однослівними найменуваннями (саміт – зустріч на найвищому рівні; лейбл – товарна етикетка з фірмовим знаком; ремікс – новий варіант, переробка старої мелодії, пісні);

– тенденція до закріплення запозичень, які можна об'єднати у певний лексичний ряд, базуючись на їх загальному значенні й повторюваності будь-якого одного структурного елемента (слова з компонентом -мен: шоумен, бізнесмен, клубмейкер: відеомейкер, іміджмейкер, ньюс-мейкер, слова, з суфіксом -ер (-ор), що називають особу, яка здійснює яку-небудь діяльність: дилер, рієлтер, дистриб'ютор, брокер, інвестор);

– наявність у мові-рецепторі усталених термінологічних систем, які обслуговують ту чи іншу галузь (наочним прикладом може слугувати система позначень в електронно-обчислювальній техніці – ця сфера обростає все новими іншомовними, англійськими за походженням, номінаціями (сканер, принтер, Інтернет, ноутбук, курсор, ксерокс, плотер, веб-сайт, веб-дизайн, байт);

– потреба в нових номінаціях як данина моді, престижності, підвищенню власного авторитету в очах оточення (грумінг, фриндж)[4].

Неможливо стверджувати, що всі терміни проходять усі етапи адаптації у суворій послідовності. Про це свідчать їх типи, які перехрещуються, доповнюють один одного, прискорюють процес засвоєння запозиченої лексики.

Графемно-орфографічний тип адаптації. Аналіз графічного оформлення запозичених термінів показав, що способи трансформування і транслітерації часто співіснують, застосовуються до одних і тих же слів, що ускладнює пошук їх значень у словниках (backwardation – бекворд ейшн). Уже в момент проникнення слово має читатися, вимовлятися, бути «внутрішньо -озвученим». Враховується той факт, що в англійській мові дотримується історичний принцип графіки, коли правила вимови мають суттєві розбіжності з графічним оформленням слова, воно приходить в українську мову з орієнтацією на звукове обрамлення.

Орфоепічний тип адаптації виявив, що вимова написаних слів здійснюється відповідно до правил української мови. У сфері акцентуації відзначено, що терміни запозичуються в українську мову з наголосом мови-донора. Наголос мови-джерела, як правило, залишається й у похідних словах, що утворилися на українському грунті: консалтинг – консалтинговий. Але зустрічаються поодинокі винятки: agent – агент, агенство; marketing – маркетинг, маркетинговий; option– опціон, опціонний.

Семантична адаптація виявляється в тому, що термін запозичується в українську мову із значенням мови-джерела. В англійській мові переважна більшість термінів багатозначна, отже, у мові-рецепторі ці терміни також розвивають полісемію. Проаналізовані нами англомовні фінансово-економічні терміни можна поділити на такі тематичні (семантичні) групи: 1) сфера діяльності (маркетинг, менеджмент); 2) суб'єкти діяльності (ремітент, індосант, індосатор, ліцензіар, ліцензіат, франшизер, ріелтор, аджастер); 3) предмет діяльності (опціон); 4) засоби і методи діяльності (блокейдж, дисклоуз); 5) процеси діяльності (контролінг, лістинг, експорт, імпорт, реінвестування, ремаркетинг, реекспорт, реімпорт); 6) умови діяльності (лізгольд, оверсайд-делівері); 7) етапи і ситуації у процесі діяльності (гап, стейджинг); 8) назви біржових операцій і фінансових угод (спот, форвард, ф'ючерс); 9) величини, індекси, виміри, показники (авераж, айбор); 10) найменування документації (аутерн-рипорт). Найбільшими у кількісному відношенні стали тематичні групи суб'єктів діяльності і процесів діяльності. Не всі терміни розподілились за вказаними вище тематичними групами. У деяких термінів ще не визначилися чіткі дефініції в українській мові, тому їх значення у різних словниках не співпадають.

Словотвірна адаптація тісно пов'язана з аналізом морфемного складу запозиченого терміна. Морфемний аналіз запозичених термінів дозволив виявити кореневі зв'язки між запозиченими словами. Семантичне осво-

єння починається із розуміння внутрішньої форми запозиченого терміна: консалтинг, консалтинговий; консул, консультаційний, консультування, консультація.

Як зазначає Тома Н., англомовні запозичені терміни в економічній терміносистемі української мови поділяються на декілька типів:

– запозичення досить давні, й настільки пристосовані до мови, що вже не відчувається їхнє іноземне походження. Вони часто й широко застосовуються й мають велику кількість похідних (реальний, партнерство тощо);

– суто англомовні слова, які часто використовуються в мовленні, виходять за межі професійної сфери вживання й поступово стають загальномовними одиницями (супермаркет, провайдер, дилер, спонсор, бренд);

– варваризми – рідковживані іншомовні слова, які легко замінюються питомою лексикою й використовуються у фаховому спілкуванні. В побутовій мові почути їх майже неможливо напр.: дисперсія – відхилення, ажіо – премія, винагорода, ануїтет – щорічний дохід, щорічна рента, леверидж – платоспроможність.

– інтернаціоналізми – такі міжнародні терміни, які вживаються не менше, ніж у трьох неспоріднених мовах, напр.: holding – англ., das Holding – нім., холдинг – укр. та рос. Leasing – англ., Das Leasing – нім., лизинг – рос., лізинг – укр.

Основна причина іншомовних запозичень полягає, передусім, у суперечностях між вимогами точності терміна, з одного боку, й практичної лаконічності, – з другого. Проте, існує велика кількість випадків, коли термін запозичується для позначення старого поняття, для якого в українській мові вже існує термін або описовий зворот. Таким чином, у мові співіснують різні за походженням номінативні одиниці, які позначають те саме явище, тобто синонімічні пари. Вони бувають двох типів:

а) англомовне запозичення – однокомпонентний український еквівалент: дайджест – огляд; дилер – посередник, представник; дисконт – знижка; консалтинг – консультування; менеджер – керівник; офшорний – іноземний;

б) англомовне запозичення – багатокомпонентний український еквівалент: траст – довірче товариство; форс-мажор – непередбачені обставини; ріелтер – агент з продажу нерухомості [1].

Височинський Ю. І. виділяє такі способи перекладу економічної лексики:

1. Використання повного україномовного еквіваленту, що означає повне відтворення значення англомовної термінологічної одиниці: demand – попит; financial aid – грошова допомога; financial bill – фінансовий законопроект; preliminary agreement – попередня угода; branch – філіал, loan – кредит, invoice – рахунок-фактура).

2. Калькування, тобто послівний переклад англомовної термінологічної одиниці: accompanying document – супроводжуючий документ; average maturity – середній строк; capital project – капітальний проект; description of goods – опис товару; government approval – санкція уряду; gross domestic product – валовий внутрішній продукт; operating budget – операційний бюджет.

3. Транскрибування та транслітерація, тобто фактично запозичення термінологічної одиниці англійської мови, а саме її звукової чи буквеної форми: capital – капітал; clearing – кліринг, eurobank – євро банк; eurobond – євро бонд; eurodollar – євродолар;

brand – бренд (певна назва товару); business – бізнес; grant – грант; default – дефолт; duty free – д'юті фрі; monitoring – моніторинг, overdraft – овердрафт, check – чек, container – контейнер.

4. Описовий переклад, що використовується, коли термінологічна одиниця не має україномовного еквіваленту, і навіть не запозичена за допомогою калькування або транскрибування: underwriting – купівля цінних паперів з метою їхнього перепродажу; demarketing – заходи для зниження попиту на товари [5].

Висновки. Процес формування української економічної лексики відбувається на базі іншомовних запозичень. Запозичення стали загальновизнаними формами семантичного втілення найважливіших понять сучасного світу. Поява і збільшення кількості міжнародних елементів у словниковому складі мови сприяє ефективнішому використанню мови в процесах міжнародного спілкування та обміну інформацією.

Перспективним бачиться дослідження лексики міжнародних економічних документів.

Література:

1. Тома Н. Запозичення з англійської мови в сучасній українській економічній термінології. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://old.pinchukfund.org/storage/students/works/2008/460.doc

2. Архипенко Л. М. Етапи і типи адаптації однослівних англомовних фінансово-економічних термінів. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://librar.org.ua/

3. Туровська Л. В. Інтеграція іншомовних лексем у сучасну українську термінологію.. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua

4 .Архипенко Л. М. Автореферат. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.br.com.ua.

5. Височинський Ю. І. Аналіз особливостей перекладу лексики міжнародних економічних документів з англійської на українську мову. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/6_PNI_2012/Philologia/6_100409.doc.htm

6. Лапінська О. М. Екстралінгвістичні чинники запозичень англіцизмів у сучасній українській мові. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/dlgum/2010 pdf

УДК 811.111'255.4

Козак Т. Б.,
Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль

BEDEUTUNG DER MODALVERBEN IN DER DEUTSCHEN SPRACHE UND SCHWIERIGKEITEN BEI IHRER ÜBERSETZUNG

У статті висвітлено проблему модальних дієслів у німецький мові; охарактеризовано особливості їх застосування та розташування у реченні; розкрито найважливіші об'єктивні та суб'єктивні значення модальних дієслів.

Ключові слова: *модальні дієслова, модальність, об'єктивне та суб'єктивне значення модальних дієслів.*

В статье освещена проблема модальных глаголов в немецком языке; охарактеризованы особенности их применения и расположения в предложении; раскрыто важнейшие объективные и субъективные значения модальных глаголов.

Ключевые слова: *модальные глаголы, модальность, объективное и субъективное значение модальных глаголов.*

The article deals with the problem of modal verbs in the German language, there are described their uses and location in a sentence; defined major objective and subjective meaning of modal verbs.

Keywords: *modal verbs, modality, objective and subjective meaning of modal verbs.*

Die deutschen Modalverben sind ein recht schwierig zu behandelndes Thema im Unterricht für Deutsch als Fremdsprache. Es erfordert einiges an didaktischen Fähigkeiten und Einfühlungsvermögen gegenüber dem ausländischen Lerner. Besonders der Unterschied zwischen den Modalverben und den Hilfsverben ist für die Lerner in den meisten Fällen schwer nachzuvollziehen. Lediglich die Gewissheit, dass nahezu alle Sprachen über Modalverben verfügen, macht es dem Lehrer einfacher, dieses grammatische Phänomen zu beschreiben.

In den Grammatiken werden die Modalverben als eine häufig vorkommende und geschlossene Gruppe bezeichnet.

Wenn es um die Zahl der Modalverben geht, sind sich die Grammatikerinnen nicht einig. Die Verben: *dürfen, können, mögen, müssen, sollen, wollen* werden von allen Autoren der von mir gewählten Grammatiken () zu der Gruppe der Modalverben gezahlt.

Deutsche Linguisten U. Engel [4, s. 244] und H. Weinrich [7, s. 296] fugen den Modalverben noch das Verb *brauchen* hinzu. M. Arssenjewa und I. Zyganowa fugen den Modalverben noch das Verb *lassen* hinzu [2, s. 190-191].

Ziel dieses Beitrags ist es, die linguistische Beschreibung von Modalverben und ihre Problembereiche zu behandeln.

K. Razum betont die Tatsache, dass das schwache Verb *brauchen* als infinitregierendes Verb seiner Bedeutung nach zum System der Modalverben gehört. Es hat sich teilweise deren Konjugationsmuster angepasst [6, s. 465].

Folgendermaßen wird es zwar begründet, aber bei der Beschreibung der Bedeutung und des Gebrauchs von Modalverben kommt dieses Verb im «Duden» nicht vor.

Bei allen Modalverben, außer bei *brauchen*, wird der Infinitiv ohne die Partikel zu angeschlossen, z.B.: *Ich musste in die Schule gehen. oder Ich muss in die Schule gegangen sein*.

Modalverb und Infinitiv werden dabei nicht durch Komma getrennt. Außer mit dem Infinitiv I eines Vollverbs können sich die die Modalverben mit einem Infinitiv II verbinden. Der Infinitiv steht immer am Ende des Satzes und bildet mit dem Modalverb die Modalklammer [4, S. 245; 7, s. 297]. Eine Ausnahme stellen die eingeleiteten Nebensätze mit Modalverben in einer zusammengesetzten Tempusform dar. In diesem Fall steht das finite Verb nicht am Satzende, sondern vor den beiden Infinitiven, z.B.: *Sie hat gesagt, dass sie den Film unbedingt hat sehen wollen* [3, s. 13].

Zwischen dem finiten Verb und den beiden Infinitiven können andere Satzteile stehen, z.B.: *Er hat gesagt, dass er den Film unbedingt sehen wollen hat.*

Darüber hinaus werden die Modalverben auch ohne Vollverb gebraucht. Sie sind dann Vollverben mit entsprechender lexikalischer Bedeutung, z.B.: *Mein Freund mag Regenwetter nicht*. oder *Meine Schwester hat das Wort nicht gekonnt* [6, s. 465]. U. Engel verwendet in diesem Fall die Bezeichnung «homonyme Hauptverben» [4, s. 245].

Im Hinblick auf die Konjugation stellen die Modalverben einen Sonderfall dar [4, s. 245; 6, s. 456]. Die Modalverben des Präsens Indikativ 1. und 3. Person Singular sind endungslos (wie Präteritum der starken Verben), z.B.: *ich darf [O], er darf [O]*. Aus diesem Grund werden sie als «präteritopräsentisch» oder «Präterito-Präsentien» bezeichnet [6, s. 465; 7, s. 289].

Außer bei *sollen* wechselt der Stammvokal zwischen Singular und Plural, z.B.: *ich kann, wir können*, was «zum Teil dem Ablaut der starken Verben entspricht und [...] teilweise auch mit Umlaut gekoppelt ist» [4, s. 465].

Die Präteritumformen werden mit den schwachen Endungen gebildet. Im Präteritum erhalten die Modalverben den Suffix – te, und Stammvokal bleibt ohne Umlaut, z.B.: *ich musste, wir mussten*.

Es gibt zwei Varianten des Partizips II. Wenn das Modalverb als s.g. «homonymes Hauptverb» im Satz vorkommt, entsteht diese Form durch die Hinzufugung der Endung – t, also wie bei schwachen Verben, z.B.: *Meine Freundin hat nach Wien gewollt* [4, s. 245; 6, s. 465].

Andererseits ist das Partizip II von Modalverben mit dem Infinitiv gleich. Auf dieser Art wird es gebildet, wenn das Modalverb mit einem anderen Verb im Infinitiv im Satz steht, z.B. *Er hat bei dieser Firma arbeiten können* [4, s. 245; 5, s. 182; 6, s. 465].

Die Modalverben sind nicht passivfähig. Jedoch können sie in Verbindung mit einem Vollverb im Infinitiv Passiv gebraucht werden, z.B.: *Das Zimmer musste gestern (von mir) aufgeräumt werden. oder Das Zimmer muss gestern (von mir) aufgeräumt worden sein* [4, s. 245].

© Козак Т. Б., 2013

Die Modalverben kennen keinen Imperativ. Nur fachsprachlich philosophisch gibt es die Form *wolle! /wollet*!, etwa in dem Beispiel: *Wolle immer das Gute!* [7, s. 290].

W. Admoni [1, s. 165] betont die Tatsache, dass es mehrere Bedeutungen des Begriffs *Modus* gibt. Die erste bezeichnet die Modalität, die in den Aussageweisen des Verbs zum Vorschein kommt [1, s. 165]. Der Modus der Modalverben bedeutet die Art, wie sich das Verhalten zwischen dem Subjekt des Satzes und der im Infinitiv ausgedruckten Handlung gestaltet, also die logisch-grammatische Modalität [1, s. 166].

Bei den Modalverben tritt noch die kommunikativ-grammatische Modalität. Sie druckt das Verhältnis des Sprechenden zum bezeichneten Vorgang, vor allem seine Einschatzung der Realität dieses Vorgangs [1, s. 166; 5, s. 182].

Die Modalverben dienen also zum Ausdruck zwei verschiedenen Modalitäten: objektiver und subjektiver. U. Engel bezeichnet sie als «subjektbezogener Gebrauch» und «sprecherbezogener Gebrauch» des Modalverbs [4, s. 245].

Die wichtigsten objektiven Bedeutungen von Modalverben sind:

a) Erlaubnis/Verbot – *dürfen*
z.B.: *Darf ich in die Disco gehen?*
Hier darf man nicht rauchen.

b) Möglichkeit / Fähigkeit / Erlaubnis – *können*
z.B.: *Ich kann dich nicht gut hören, es ist zu laut hier.*
Er kann nicht schwimmen.
Die Schule ist aus. Wir können nach Hause gehen.

c) Wunsch / Zuneigung / Abneigung / Einräumung – *mögen*
z.B.: *Ich mochte nach London fahren.*
Er mag Ski fahren.
Sie mag gern Milch trinken.
Wie schwer diese Situation auch sein mag, wir schaffen es zusammen.

d) Notwendigkeit – *müssen*
z.B.: *Ich muss heute zu Hause bleiben.*

e) Forderung – *sollen*
z.B.: *Man soll seine Eltern ehren.*

f) Wille/Absicht – *wollen*
z.B.: *Wollt ihr mich morgen besuchen?*

g) Gebot/Einspruch – *brauchen*
z.B.: *Sie brauchen nur 20 € zu bezahlen.*
Sie braucht davon nichts zu erfahren [7, c. 297].
Die wichtigsten subjektiven Bedeutungen sind:

a) Gewissheit / Überzeugung – *müssen*
z.B.: *Sie muss krank sein. = Sie ist sicherlich krank.*

b) Wahrscheinlichkeit – *dürfen*
z.B.: *Er durfte schon zu Hause sein. = Er ist wahrscheinlich schon zu Hause.*

c) einräumende Vermutung – *mögen*
z.B.: *Sie mögen sich schon langst kennen. = Sie kennen sich vermutlich schon langst.*

d) Ungewissheit – *können*
z.B.: *Sie kann noch im Büro sein. = Sie ist vielleicht noch im Büro.*

e) eine fremde Behauptung – *wollen, sollen*
z.B.: *Sie will davon nichts bemerkt haben. = Sie behauptet, nichts davon bemerkt zu haben. Sie soll schon längere Zeit hier arbeiten. = Man behauptet, sie arbeitet hier schon längere Zeit* [3; 7, S. 309].

Zusammenfassung. Also, Modalverben bilden zusammen mit dem Infinitiv eines Vollverbs das Prädikat eines Satzes. Sie bezeichnen eine Modalität, d. h. ein bestimmtes Verhältnis zwischen dem Subjekt des Satzes und der durch den Infinitiv ausgedrückten Verhandlung.

Література:

1. Admoni W. Der deutsche Sprachbau / W. Admoni, C. Beck. – München, 1982. – Vierte überarbeitete und erweiterte Auflage. – 336 s.

2. Arssenjewa M. Grammatik der deutschen Sprache / M. G Arssenjewa, I. A. Zyganowa. – Sankt Peterburg : Sojuz, 2002. – 479 s.

3. Buscha J. Modalverben / J. Buscha, G. Heinrich, I. Zoch. – Leipzig : Verl. Enzyklopädie. – 7. unveränd. Auflage, 1989. – 58 s.

4. Engel U. Deutsche Grammatik : Neubearbeitung / Ulrich Engel. – München : Iudicium, 2004. – 485 s.

5. Jung W. Grammatik der deutschen Sprache / Walter Jung. – Leipzig : VEB Bibliographisches Institut. – 2. unveränderte Auflage, 1990. – 166 s.

6. Razum K. Duden. Die Grammatik. Unentbehrlich für richtiges Deutsch / Kathrin Razum. – Mannheim, Leipzig : Dudenverlag. – Duden Band 4, 2005. – 576 s.

7. Weinrich H. Textgrammatik der deutschen Sprache / Harald Weinrich. – Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft. – 3. unveränderte Auflage, 2005. – 368 s.

УДК 821’373.612.2’373.47

Корпан Л. С.,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

«ІНТЕНСИВНИЙ КОМПОНЕНТ ЯК ПОКАЗНИК ЕКСПРЕСИВНОСТІ МЕТАФОРИЧНОЇ ПРЕДИКАТИВНОЇ СИНТАГМИ

У статті увага приділяється визначенню категорії інтенсивності. Проаналізовано основні типи інтенсифікаторів, зокрема їхню участь в утворенні метафоричних розгорнутих предикативних синтагм (МПС) та їхню роль у модифікації семної структури головних членів синтагми.

Ключові слова: *метафорична предикативна синтагма, іменна синтагма, інтенсифікатор, актант, експресивність.*

В статье обращается внимание на определение категории интенсивности. Проанализированы основные типы интенсификаторов, в частности их участие в образовании метафорической развернутой предикативной синтагмы (МПС) и их роль в модификации семной структуры главных членов синтагмы.

Ключевые слова: *метафорическая предикативная синтагма, именная синтагма, интенсификатор, актант, экспрессивность.*

In the article the attention is paid to the definition of the category of intensity. Main types of intensifiers, including their participation in formation of the metaphorical extended predicative syntagms (MPS) and their role in modification of the seme structure of the principal terms of syntagm were determined.

Keywords: *metaphorical predicative syntagm, nominal syntagm, intensifier, actant, expressiveness.*

Постановка проблеми. У багатьох сучасних мовознавчих дослідженнях значна увага приділяється аналізу метафоричних іменних синтагм, тоді як про проблематику дослідження МПС згадується побіжно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На вивчення предикативної синтагми вказує, зокрема, Г. Г. Почєпцов: «В якості первинного елемента найкраще взяти дієслово, адже через нього – в силу широти його сполучувальних можливостей – може бути включена до складу речення найбільша кількість якісно розмаїтих елементів» [7, с. 10]. Мова йде про валентнісні потенції дієслова-присудка. «У найбільш загальному вигляді валентнісні особливості слів здавна відзначалися, зокрема, у певних частинах мови, а подекуди й у самих їхніх назвах. У них фіксувалися такі властивості, як властивість іменників пояснюватися прикметниками, можливість модифікації дієслів прислівниками і, навпаки, функціональне призначення прислівників як модифікаторів дієслова та прикметника, тощо. Це – синтагматичні властивості слів на рівні класів» [7, с. 10]. Синтагматична та актантна моделі не є тотожними, проте вони доповнюють одна одну в описі дієслівних відношень із іншими елементами речення.

Оскільки присудок метафоризується під дією підмета і/або додатка (додатків), інтенсивний компонент може знаходитись не лише у складі предикативної синтагми, а й у решті актантів, що беруть участь у метафоризації: «Мотивування, обґрунтування смислового зсуву нерідко слід шукати в основному або в похідному значеннях спорідненого з метафорою слова» [3, с. 161]. До інтенсифікаторів безпосередньо предикативної синтагми входять прикметники, прислівники, прикметники, вжиті у ролі прислівника та порівняльні конструкції.

Застосування інтенсифікаторів слугує підсиленням емотивного вираження та сприйняття інформації мовцем: «Експресивні метафори здатні «змінювати «тембр» тексту», оскільки простежується перекодування раціонального на емоційне» [1, с. 455].

В. І. Шаховський дає наступне визначення інтенсивності: «Так під мовною категорією інтенсивності однієї з лексичних та комунікативних одиниць, які складають експресивність, розуміється понятійна категорія, що слугує для відображення градації в ступені прояву певної прикмети референта» [9, с. 31]. На думку Ш. Баллі, значення інтенсивності невід’ємне від якісного аспекта прикмети. Міра і ступінь якості підлягають змінам, проте всі коливання в інтенсивності зіставні та вимірні у кількісному відношенні, і тому прикмета кількісна, як найбільш загальна, повинна бути покладена в основу класифікації мовних засобів вираження інтенсивності [5, с. 45].

Мета статті – проаналізувати основні типи інтенсифікаторів, зокрема їхню участь в утворенні метафоричних розгорнутих предикативних синтагм (МПС) та їхню роль у модифікації семної структури головних членів синтагми.

Виклад основного матеріалу. Методична граматика французької мови (Grammaire méthodique du français, 1994) виокремлює три ступені інтенсифікації [10, с. 362-363]: **слабка інтенсивність** передається прикметниками, що містять значення *minuscule, infime*, тощо; префіксами *sous-, hypo- (sous-employé, hypotendu)*; прислівниками *à peine, (un) peu* та рядом прислівників на *-ment (faiblement, légèrement, médiocrement, modérément, passablement, тощо)*; **середня інтенсивність** позначається прислівниками *assez, moyennement*, до яких можуть доєднуватись *quasi, presque, plutôt, pas mal*; **висока інтенсивність** виражається прислівниками *fort, très, bien, trop, si*, прислівниковим виразом *tout à fait*, серією прислівників на *-ment (absolument, complètement, extrêmement, totalement, exagérément, excessivement, тощо)*; префіксами та суфіксами *archi-, extra-, super-, hyper-, ultra- (archiplein, extra-fort, extra-léger, hypersensible, supergrand, ultra-moderne)*.

Категорія інтенсивності залежить від самих інтенсифікаторів (сем): слабка інтенсивність – légèrement, середня – moyennement, висока – absolument.

Abondamment: son cœur s’en gonflait *abondamment*... [15, с. 369].

Ardemment: cette idée se précisa, se dressa *ardemment* devant elle... [22, с. 161].

© Корпан Л. С., 2013

Désespérément: Il fouillait *désespérément* en lui-même [20, с. 152].

Effectivement: elle la dévorait *effectivement* du regard [14, с. 365].

Hardiment:... il se lança *hardiment* dans la lutte … [22, с. 98].

Profondément:... tout ce tableau est encore *profondément* gravé dans ma mémoire [11, с. 66].

Péniblement: en entassant *péniblement* les jours sur les jours [11, с. 126].

В основному, суфікс *-ment* є морфологічним способом утворення прислівників і не вказує на інтенсивність на відміну від суфіксів *-ard, -asse, -et, -ot*, тощо.

Як показав аналіз мовного матеріалу, до кількісної оцінки, саме в прислівниках на -ment, нерідко долучається й оцінка афективна, тим більш експресивна, що більш новим і несподіваним виявляється сполучення прислівника з прикметником: *rudement sale, richement bête, horriblement triste, salement avare, royalement gai, joliment sage, profondément indifférent, drôlement jolie, rudement fier* [5, с. 46-47].

Щодо іменних синтагм окрім прикметників (*journée ardente* [22, с. 131]; *affreuse désespérance* [11, с. 197]; *immense bonheur* [18, с. 97]) та прислівників (*une joie aussi complète* [12, с. 94]; *un mouvement de désespoir si étrange* [11, с. 247]; *une si terrible nouvelle* [13, с. 334]) у ролі інтенсифікаторів, існує морфологічний спосіб вираження інтенсивності: «Інтенсивність може бути виражена через афікси (Дюбуа, 1961; 1979; с. 44): *cri*ard, *hom*asse, *vein*ard, *maigrel*et, *pâ*lot, archi*comble*, sur*actif*, extra*fin*, hyper*tensif*, ultra*moderne*. Інтенсивності подекуди супутнім є афективний відтінок: *bellâtre, lourdaud, vantard, blondasse*» [4, с. 39]. Прикметник із негативним префіксом підсилює інтенсивні ознаки іменної синтагми: *indescriptible* ← descriptible: un frémissement *indescriptible* [17, с. 481]; *inexprimable* ← exprimable: un sentiment de malaise *inexprimable* [11, с. 192]; *indomptable* ← domptable: la douleur *violente, indomptable* [11, с. 98]. «З іменниками категорії неістот, що виражають дію або стан, реалізуються значення сили, інтенсивності. Наприклад: un coup *très fort*; une douleur *trop forte*; faire une *forte* impression sur quelqu'un; avoir une *forte* envie de gifler qn (*курсив – Корпан Л.С.*)» [8, с. 65].

Н. М. Павлова не зараховує прикметників до інтенсифікаторів: «Але впровадження прикметників в розряд інтенсивів здається нам неправильним. Цю роль можуть виконувати лише прислівники, оскільки вони є ознакою ознаки, підсилюють якісну ознаку, закладену в прикметникові. Останні як визначники (рос. – *определители*) іменників можуть мати різний характер оцінки і ступінь емоційності, збільшення якої дуже часто призводить до віддалення емоційного значення від номінативного ядра слова. Однак специфіка цього класу слів (функціонування у якості визначника особи, предмета, явища, а не ознаки) цілком достеменно виводить прикметники зі складу інтенсивів й обмежує їхню роль емоційною оцінювальністю. Основна причина необґрунтованого зарахування прикметників до розряду інтенсивів полягає в сплутуванні понять «емоційно підсилене» та «емоційний підсилювач». Перше має на увазі підвищення ступеня емоційності в межах певної якості, а друге – емоційну роль мовної одиниці, тобто в даному випадку його експресивну функцію» [6, с. 52]. На противагу цьому твердженню А. М. Шамота вважає, що завдяки прикметникові «в результаті досягається уточнення значення слова, спеціальний, новий відтінок семантики слова стає наочнішим, рельєфнішим, а у випадку зблідлого переносного значення оживлюється стерта образність» [2, с. 85].

Прислівникам – *très, fort, si, trop, tellement, peu, assez, bien* – належить основна роль у вираженні інтенсивності у французькій мові. «Градація інтенсивності, що надається лексико-граматичними засобами і розташована по ступеню зростання або зменшення, може бути лише поступовою, без твердих меж. Найвища міра ознаки представлена аналітичними засобами мови як безвідносно висока (елатив): *très beau, tellement haut, si fort, fort riche*, хоча і такий ступінь ґрунтується на невираженому зіставленні. Нерівність у ступені якості – порівняння – виражається також аналітично, як порівняльний вищий або нижчий: *plus fort, moins dur, mieux disposé* або як рівний у ступені: aussi bon; як найвищий порівняно з іншими: *le plus beau, le meilleur, le pire*» [5, с. 46]. «Прислівники *si, tant, tellement, très, trop, assez, bien, presque, aussi, plutôt, plus, moins* виражають оцінку міри і ступеня якості найбільш об'єктивно: їхнє значення вільне від відтінку афективності, і вони можуть розглядатися як службові прислівники, засоби аналітичного вираження категорії інтенсивності та порівняння прикметників» [5, с. 46]. Наприклад:

Si +Adv.: Qui la forçait *si subitement* à embrasser la vie religieuse [11, с. 56]?

… les larmes me coupaient parfois la parole *si violemment*, que je tombais sur le lit pour leur donner un libre cours [11, с. 208].

Plus + Adv.: Plus profondément elle lui briserait le cœur [14, с. 306].

Fort: Une minute, la curiosité le démangea *fort* de faire comme le chien [12, с. 28].

Assez: J'ai *assez* lutté, j'ai *assez* souffert, je me suis *assez* dévoré le cœur [11, с. 452]!

Tellement: Leurs yeux se rencontrèrent? et elle se sentit *tellement* caressée par le regard passionné dont il l'avait couverte, qu'elle frémit de la tête aux pieds [18, с. 114].

Прислівник *très* виражає високу інтенсивність, проте може брати участь у вираженні слабкої інтенсивності: *très minuscule*.

У ході дослідження метафоризації предикатиної синтагми нами було виявлено порівняльні конструкції із *comme*, що також відіграють роль інтенсифікатора:

comme + «N»: les fleurs des maronniers s'allumaient *comme des candélabres* [16, с. 35];

comme + «N + c.c».: Les ouvriers se battent *comme des lions dans cette guerre industrielle* [21, с. 324];

comme + «N + Adj»: chacune de vos paroles me brûle *comme du plomb fondu* [14, с. 309]!

comme + «c + (c)»: ses projets mal classés s'y heurtaient *comme dans un chaos* [14, с. 380];

comme + «Vinf + prép /dét/ N»: qu'un assemblage de mensonges, où elle enveloppait son amour *comme* dans des voiles *pour le cacher* [15, с. 379];

comme + «N1 + prép /dét/ N2»: Evariste but comme un calice amer *le silence de la jeune femme* [16, с. 177];

comme + «S + PrédV + (c)»: le pare-brise bouillonnant *comme un hublot de bateau filant à ras de mer* [19, с. 131].

Н. О. Лук'янова вважає, що інтенсивність може бути як компонентом конотації, так і денотації: інтенсивність експресивних лексичних одиниць належить до конотації, а, відповідно, інтенсивність нейтрального слова – до денотації (Лук'янова, 1986) [1, с. 171-172]. Схожої думки дотримується А. М. Шамота: «Тож інтенсивність як компонент експресії, що не обов'язково є емоційною, а може бути суто лексичною, входить не в конотацію, а в денотацію слова. Це уможливлює припущення, що семи підсилення ковзають по осі денотації – конотації лексичного значення слова, легко комбінуючись із семами емоційності, які по своїй онтології завжди конотативні» [9, с. 32].

Висновки. Аналіз інтенсивного компоненту, безумовно, є показником експресивності не лише МПС: «Навіть наявність компонента інтенсивності в семантичній структурі слова сама по собі веде до експресивності цього слова, оскільки останнє завжди передбачає опозицію, вибір, і, отже, функціональну мотивованість» [6, с. 50].

Література:

1. Бойко Н.І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти : [монографія]. – Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2005. – 552 с.

2. Шамота А. М. Переносне значення слова в мові художньої літератури. – К. : Наукова думка, 1967. – 126 с.

3. Бессарабова Н. Д. Метафора как языковые явления // Значение и смысл слова: художественная речь, публицистика / Под ред. Д. Э. Розенталя. – М. : Изд-во МГУ, 1987. – 200 с. – С. 156-173.

4. Васильева Н. М., Пицкова Л. П. Французский язык: Теоретическая граматика : [монографія]. Синтаксис: Ускоренный курс: Учеб. для ин-тов и фак. иностр.яз. – М. : Высшая школа, 1991. – На франц.яз. – 299 с.

5. Илия Л. И. Очерки по грамматике современного французского языка. – М. : Высшая школа, 1970. – 176 с.

6. Павлова Н. М. О соотношении понятий «экспрессивность» и «эмоциональнсоть» и об уточнении их лингвистической сущности // Проблемы экспрессивной стилистики. – Издательство Ростовского университета, 1987. – 144 с. – С. 47-54.

7. Почепцов Г. Г. Синтагматика английского слова. – К. : Вища школа, 1976. – 111 с.

8. Смолянская Т. И. Взаимодействие семем существительного и прилагательного (на материале современного французского языка) // Лексика и стилистика французского языка. Сборник научных статей. – Ленинград, 1977. – 134 с. – С. 60-66.

9. Шаховский В. И. Экспрессивность и оценка – компоненты денотации // Образные и экспрессивные средства языка (английского, немецкого, французского). Межвузовский сборник научных трудов. – Ростов н/Д : РІПИ, 1986. – 136 с. – С. 31-38.

10. Riegel M., Pellat J.-Ch., Rioul R. Grammaire méthodique du français. – P. : Presses universitaires de France «QUADRIGE / PUF», 1994. –646 p.

11. Chateaubriand F.-R. de. René; Constant B. Adolphe; Musset A. de. La Confession d'un Enfant du siècle. – M. : Ed-s du Progrès, 1973. – 158 p

12. Dabit E. Train de vies. – M. : Ed-s du Progrès, 1973. – 262 p.

13. Dumas A. Les Trois Mousquetaires. – M. : Ed-s du Progrès, 1974. – Tome premier. – 440 p.

14. Dumas A. Les Trois Mousquetaires. – M. : Ed-s du Progrès, 1974. – Tome deuxième. – 425 p.

15. Flaubert G. Madame Bovary. – M. : Ed-s du Progrès, 1974. – 444 p.

16. France A. Les Dieux ont soif. – M. : Prosvéchtchénié, 1974. – 190 p.

17. Hugo V. L'Homme qui rit. – P. : Edité par la Librairie Ollendorff, 1907. – 500 p.

18. Maupassant Guy de. Mont Oriol. – M. : Ed-s en langues étrangères, 1960. – 264 p.

19. Merle R. Un animal doué de raison. – K. : Ed-s «Dnipro», 1977. – 408 p.

20. Merle R. Week-End à Zuydcoote. – L. : Prosvéchtchénié, 1972. – 168 p.

21. Vaillant-Couturier P. Œuvres choisies. – M. : Ed-s en langues étrangères, 1954. – 374 p.

22. Zola E. La Curée. – L. : Prosvéchtchénié, 1974. – 255 p.

УДК 81-25

Костін Я. А.,
Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль

СПОСОБИ ТА ПРИЙОМИ ПЕРЕКЛАДУ РІЗНИХ ГРУП АНГЛОМОВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

У статті розглядаються способи та прийоми перекладу фразелогічних одиниць з англійської мови на українську і навпаки.
Ключові слова: *переклад, літературний переклад, фразеологія, прийоми перекладу фразелогічних одиниць.*

В статье рассматриваются способы и приемы перевода фразелогичных единиц с английского языка на украинский и наоборот.
Ключевые слова: *перевод, литературный перевод, фразеология, приемы перевода фразелогичных единиц.*

This article deals with the problems of translation from English language to Ukrainian and vice versa.
Key words: *translation, fiction translation, fraseology, ways of translation of phraselogical units.*

Мова займає провідне місце серед національно-специфічних компонентів культури. Вона є одним із найвиразніших репрезентантів національної самобутності. І якщо мова – душа народу, то фразеологія – душа мови, через що розумне використання фразеологізмів робить мовлення виразнішим, і таким чином, як найяскравіше і най своєрідніше виявляються національно-культурні особливості мовної системи. Фразеологія додає мові виразність і оригінальність. Особливо широко фразеологізми використовуються в усній мові, в художній і політичній літературі.

Кожна мова має велику кількість виразів, які люди знайшли вдалими, влучними і милозвучними зокрема фразеологізми – сталі вирази, які мають самостійне значення. Міжкультурна комунікація, як **мета** нашої роботи, передбачає розуміння знаків вторинної номінації, тобто, похідних, сконструйованих, які ґрунтуються на лексемах ядра мови. Розуміння стійких виразів надзвичайно полегшує читання як художньої, публіцистичної, а також, наукової літератури і **завдання** нашої роботи полягає в тому щоб розкрити способи передачі їх значення та образності.

Отже, як ви зрозуміли **об'єктом** нашого дослідження є фразеологічні одиниці, а **предметом** – способи та прийоми їх перекладу.

Передання змісту тексту і питання про міру близькості перекладу до оригіналу, його смислового та символічного наповнення завжди було важливим. Умовно можливо виділити дві концепції перекладу: літературну та лінгвістичну. Перший варіант розглядає переклад як результат індивідуальної творчості перекладача розуміючи під цим передачу інваріантної естетичної інформації, яка міститься в оригіналі, тобто переклад на рівні тексту з максимальним дотриманням думки автора. Але переклад – це не тільки результат перекладацької діяльності, це ще й вид мовної/мовленнєвої діяльності, в процесі якої одиниці мови перекладу відображаються згідно правил мови на яку перекладають максимально передаючи зміст мовних одиниць, використаних в оригіналі. Такий підхід лежить в основі лінгвістичних теорій перекладу і з ним не можливо не погодитись. Дотриматись усіх вимог, які ставляться до художнього перекладу є дуже важким завданням.

Щоб в теоретичному плані говорити про прийоми перекладу фразеологічних одиниць, потрібно всю фразеологію даної мови класифікувати по якомусь обґрунтованому критерію на групи, у межах яких спостерігався б як переважаючий той або інший прийом, той або інший підхід до передачі фразеологічної одиниці. Загалом за точку відліку беруть лінгвістичні класифікації, побудовані в основному на критерії неподільності фразеологізму, злитості його компонентів, залежно від ряду додаткових ознак – мотивування значення, метафоричності і т.п., – і таким чином визначається місце фразеологічної одиниці у певній класифікації: фразеологічні зрощення (ідіоми), фразеологічні єдності (метафоричні одиниці), фразеологічні поєднання і фразеологічні вирази, що дозволяє визначити «одиницю перекладу» для трансформаційних прийомів перекладу комунікативної одиниці [1, с. 40 – 42]. З ФО також межують прислів'я, які мають ізоморфні та аломорфні риси притаманні фразеологізмам. Прислів'ям характерні типові фразеологічні властивості, а саме: стійкість відтворення, здатність до семантичних трансформацій, цілісність номінації. За законами динамічності та рекурсивності межі провербіального простору є мобільними. Деякі одиниці знаходяться у маргінальних зонах та здатні до переходу у фразеологізми. Синтаксична незавершеність останніх знаходиться в опозиції до закінченої форми речень-прислів'їв, які характеризуються комунікативною активністю та гнучкістю. Фразеологізм знаходиться між словом та приказкою/прислів'ям, а прислів'я – фразеологізмом, приказкою, з одного боку, та нетиповим текстом – з іншого.

Своєю образністю, виразністю, компактністю прислів'я наближаються до фразеологізмів і приказок, але при цьому відрізняються від останніх здатністю висловлювати закінчену думку.

Дійсно, фразеологізми багато в чому подібні слову, проте знак рівності між значенням ФО і значенням тих слів, з якими вони ідентифікуються, як правило, ставити не можна. Істотним елементом семантики фразеологізму є оцінювання поняття, яке виражає фразеологізм, особлива його модальність, тоді як для смислової структури слова елемент оцінки властивий у меншій мірі. В більшості випадків фразеологізми і слова, що співвідносяться з ними, розрізняються стилістичним забарвленням і по відношенню до окремих слів ФО виступають в основному в ролі стилістичних, а не ідеографічних синонімів.

Слід також мати на увазі, що прислів'я і приказки, тобто фразеологізми із структурою речення, можуть ідентифікуватися тільки за допомогою речень, наприклад, *birds of a feather flock together – people who have the*

© Костін Я. А., 2013

same interests, ideas, etc. are attracted to each other and stay close together; the blind leading the blind – a situation in which the person who is leading or advising others knows a little as they do.

Семантична цілісність ФО може бути встановлена при зіставленні її значення із значенням її компонентів як окремих слів, а також виявленням особливостей її вживання в контексті. У проблемі «фразеологізм і слово» наголошуються в основному два напрями: вузьке, лексикологічне розуміння фразеології як складової частини лексикології, ФО як еквівалент слову, і широке розуміння фразеології як самостійної лінгвістичної дисципліни.

Можливості досягнення еквівалентності фразеологічних одиниць (ФО) в основному від співвідношень між одиницями початкової мови (ПМ) (мова, з якої перекладають) і мови перекладу (МП) (мова, на яку перекладають):

1) ФО має в МП точну, не залежну від контексту повноцінну відповідність (смислове значення + конотації);

2) ФО можна передати на МП тією або іншою відповідністю, звично з деякими відступами від повноцінного перекладу, перекладається варіантом (аналогом);

3) ФО не має в МП ні еквівалентів, ні аналогів, тобто, неперекладна і є сильно контекстно-залежною.

Дещо спрощуючи схему, можна сказати, що ФО перекладають або фразеологізмом (перші два пункти) або використовується описовий метод чи за допомогою інших засобів (через символи, гру слів, часткових або ситуативно / комунікативно відповідних еквівалентів – переклад без використання фразеологізму).

Це, зрозуміло, полярні положення. Між ними є безліч проміжних, середніх рішень, з якими пов'язано подальший розвиток нашої схеми: прийоми перекладу в інших розрізах – залежно від деяких характерних ознак і видів ФО (образна – необразна фразеологія, ФО прислівного – не прислівного типу), переклад з урахуванням стилю, колориту, мови, авторства окремих одиниць і т.д. Ці додаткові аспекти як найповніше можуть представити проблему перекладу ФО, розширять і полегшать вибір найбільш відповідного прийому.

Основним, ми вважаємо, при перекладі фразеологізму перекладачу потрібно передати його значення і відобразити його образність, знайшовши аналогічний вираз в англійській / українській мові і не випустити при цьому з уваги стилістичну функцію фразеологізму. За відсутності в англійській мові ідентичного образу перекладач вимушений вдаватися до пошуку «приблизної» еквівалентності, тобто виразу, який буде виконувати комунікативну функцію. Тому можна розрізняти еквіваленти фразеологізмів на повні та часткові. Повними еквівалентами фразеологізмів можна вважати такі, які співпадають в обох мовах по значенню, лексичному складу, образності, стилістичному забарвленню і граматичній структурі; наприклад: *почити (опочивати) на лаврах – rest on one's laurels, сіль землі – the salt of the earth, грати з вогнем – to play with fire, година настала (пробив) – one's hour has struck, немає диму без вогню – there is no smoke without fire, працелюбний як бджола – busy as a bee*.

Переклад з використанням часткових еквівалентів фразеологізмів зовсім не означає, що у такому випадку значення і образність фразеологізму передаються не повністю; тут слід мати на увазі те, що в пропонованих відповідниках можуть бути лексичні, стилістичні та образні розбіжності. Тому можна вважати, що для перекладача при перекладі ФО важливим є передати внутрішню форму фразеологізму, а не його мовну структуру. Детальніше про внутрішню форму [1; 2].

Часткові еквіваленти фразеологізмів можна розбити на три групи.

До першої групи відносяться фразеологізми, співпадаючі по значенню, стилістичному забарвленню і близькі по образності, але що розходяться по лексичному складу, наприклад: *обіцяти золоті гори – to promise wonders, to promise the moon, в гостях добре, а удома краще – East or West, home is the best, купити кота в мішку – to buy pig in a poke, перша ластівка – the first portent (sign), вовна вичинки не варта – the game is not worth the candle, притча во язиках – the talk of the town*.

Деякі з них перекладаються за допомогою антонімічного перекладу, тобто негативне значення передається перекладачем за допомогою ствердної конструкції або, навпаки, позитивне значення передається за допомогою негативної конструкції, наприклад: *курчат по осені рахують – don't count your chickens before they are hatched*.

До другої групи відносяться фразеологізми, співпадаючі по значенню, образності, лексичному складу і стилістичному забарвленню; але відрізняються по таких формальних ознаках, як число і порядок слів, наприклад: *грати на руку кому-небудь – to play into smb.'s hands (тут розбіжність в числі); не все те золото, що блищить – all is not gold that glitters (розбіжність у порядку слів); за деревами не бачити лісу – not to see the wood for the trees (розбіжність у порядку слів)*.

До третьої групи відносяться фразеологізми, які співпадають по всіх ознаках, за винятком образності. Українською ми говоримо – *відправитися на бокову*, тоді як англійським еквівалентом буде звичне – *to go to bed*. В українській мові є зворот – *бути як на долоні*, а в англійській мові в таких випадках прийнято говорити – *to spread before the eyes, to be an open book*. Українською ми говоримо – *старе, як світ*, а англійською та ж думка передається зворотом – *as old as the hills*.

Іноді як відмітна ознака фразеологізмів виступає частотність вживання в мові того або іншого ідіоматичного виразу, при порушенні якої фразеологія, що вживається, може додавати мові говорить незвичайний або навіть старомодний характер, що можливо використати для передачі певних стилістичних чи художніх моментів.

При перекладі ФО перекладач повинен уміти встановити, чи має він справу із змінним або стійким словосполученням. Слід мати на увазі, що словосполученням, так само як і словам, властиві багатозначність і омонімія, причому одне із значень може бути фразеологізмом і один з омонімів – фразеологізмом. Наприклад, словосполучення *to burn one's fingers* має значення 1) обпалити пальці і 2) обпектися на чому-небудь, помилитися; to be narrow in the shoulders може мати прямий сенс (бути вузькоплечим) і значення фразеологізму (не розуміти гумору). Іншим прикладом можна навести: «*Don't mention it*» може значити: «*Не нагадуй мені про це*», або «*Не варте подяки, будь ласка*». Фразеологізм «*to throw the book at smb».* означає «*засудити кого-небудь до максимального терміну ув'язнення*». Але теоретично можливий контекст, в якому це словосполучення спожите як змінне. Фразеологізм може іноді відрізнятися від змінного словосполучення лише артиклем,

який є в даному випадку формальною диференційованою ознакою. Наприклад: *to go to the sea – відправитися до моря* або стати моряком; *to draw a line* – проводити межу чи встановлювати межу дозволеного.

Хороше рецептивне знання фразеології необхідне і для того, щоб розрізняти узуальні і оказіональні фразеологізми, а також для того, щоб уміти відновити фразеологізми, що піддалися авторській обробці або стали оказіоналізмами і передати при перекладі ефект, який цим прийомом досягається. До числа авторських перетворень, в результаті яких підкреслюється асоціативне значення фразеологізмів (майже не сприймане інакше), відносяться, зокрема, наступні стилістичні прийоми:

1) Введення в фразеологічний зворот нових компонентів, семантично співвіднесених з прямим значенням, тобто із значенням початкового змінного словосполучення. Наприклад, фразеологізм *to put the cart before the horse – робити все навпаки* (дослівно – ставити віз поперед конем ≈ запрягати коня позаду воза), піддався перетворенням наступного роду: «*Let's not put the cart too far ahead the horse*» (E.S. Gardner).

2) Оновлення лексико-граматичного складу фразеологізму в результаті заміни окремих його компонентів іншими словами. Відбувається своєрідна деформація фразеологічного звороту, текст якого легко відновлюється. Наприклад, запозичений з Біблії фразеологізм *to have a millstone about one's neck* (≈ носити тяжкий камінь на серці) був видозмінений С.Т. Колріджем і виглядав так: *have an albatross about one's neck* (дослівно – носити альбатроса на шиї); у поемі С.Т. Колріджа «The Ancient Mariner» мовитися про моряка, вбивством альбатроса що накликав біду на свій корабель і вимушеному носити як покарання мертвого альбатроса навколо шиї.

3) Розщеплювання фразеологізму і використання його компоненту (або компонентів) у складі змінного словосполучення. Окремий компонент (або компоненти) в цьому випадку є носієм (носіями) асоціативного значення всієї одиниці фразеологізму, на якому будується все значення вислову. Повна форма фразеологізму як би проходить другим планом, але без відновлення її розуміння неможливе. Наприклад:

«I've got a cold».

«It's in your feet». (B. Manning)

У цьому діалозі один з тих, що говорять скаржиться на хворобу, а інший співбесідник говорить, що це не хвороба, а боязкість. Фразеологізм представлений тут лише одним компонентом – *to get cold feet* – боятися, проявляти легкодухість.

4) Фразеологізм може вживатися не повністю, із збереженням лише частини компонентів: «*He complained to Fleur that the book dealt with nothing but birds in the bush*». (J. Galsworthy) Тут використана частина прислів'я: «*A bird in the hand is worth two in the bush*». (*Краще синиця в руках, ніж журавель в небі*). *A bird in the bush* в даному прикладі означає порожні обіцянки.

Для досягнення максимальної адекватності при перекладі фразеологізмів, наприклад, з англійської на українську мову перекладач повинен уміти використовувати:

1. Еквівалент, тобто адекватний фразеологічний зворот, що є в українській мові, співпадаючий з англійським зворотом по значенню, і по образній основі, наприклад: *as cold as ice* – холодний як лід, *Augean stable(s) – Авгієві стайні*, *the salt of the earth – сіль землі*, *swallow the pill – проковтнути (гірку) пілюлю*.

2. Аналог, тобто такий український стійкий зворот, який по значенню адекватний англійському, але по образній основі відрізняється від нього повністю або частково. Наприклад: *a drop in the bucket (відро) – крапля в морі, a fly in the ointment (ліки) – ложка дьогтю в бочці меду, it is raining cats and dogs – ллє як з відра*.

3. Описовий переклад, тобто переклад шляхом передачі значення англійського звороту вільним словосполученням. Описовий переклад застосовується тоді, коли в українській мові відсутні еквіваленти і аналоги, наприклад: *to rob Peter to pay Paul – віддати одні борги зробивши нові (взяти у одного, щоб віддати іншому), to burn the candle on both ends (запалити / палити свічку з обох боків) – працювати з раннього ранку і до пізнього вечора*.

4. Антонімічний переклад, тобто передача негативного значення за допомогою ствердної конструкції або навпаки, наприклад: *to keep one's head – не втрачати голови, to keep one's head above water (тримати голову над водою) – не влізати в борги, to keep one's pecker up (сленгове, кому цікаво дивіться в словник) – не падати духом*.

5. Калькування. Метод калькування застосовується в тих випадках, коли перекладач хоче виділити буквальну основу фразеологізму, або коли англійський зворот не може бути перекладений за допомогою інших видів перекладу, наприклад: *the moon is not seen when the sun shines (прислів'я) – коли світить сонце, місяця не видно*.

6. Комбінований переклад. У тих випадках, коли український аналог не повністю передає значення англійського фразеологізму або ж має інший специфічний колорит місця і часу, дається калькований переклад, а потім йде описовий переклад і український аналог для порівняння, наприклад: *carry coals to Newcastle* – «*возити вугілля в Ньюкасл*», тобто возити що-небудь туди, де цього і так достатньо (напр. *їхати до Тули з своїм самоваром*).

Отже допускаючи повне або часткове калькування в окремих випадках, перекладач, на нашу думку, повинен виключати будь яку можливість використання буквалізмів, тобто невиправданих дослівних перекладів, що спотворюють значення англійських фразеологізмів або не відповідають нормам сучасної української мови.

Література:

1. Потебня А. А. Мысль и язык. – К. : СИНТО, 1993. – 192 с.

2. Голянич М. І. Внутрішня форма слова і художній текст. – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – 178 с.

3. Гак В. Г. Фразеология, образность и культура // Советская лексикография. Сборник статей. – М., 1988. – С. 159-169.

4. Мірам Г. Е. та ін. Основи перекладу: Курс лекцій; Навчальний посібник – К. : Ельга, Ніка-Центр, 2003. – 240 с. ISBN 966-521-160-9.

5. Alekhina A. Semantic Groups in English Phraseology. – Minsk : Высш. шк., 1978. – 248 с.

УДК 821.112.2.09 (436)

Коцюба О. П.,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ АВСТРІЙСЬКИХ ПЕРСОНАЖІВ У ПРОЗІ ЙОЗЕФА РОТА

У статті досліджується гендерна специфіка персонажного мовлення у творах Й. Рота. Звертається увага на діалогічне та монологічне мовлення австрійських персонажів в умовах неформальної міжгендерної інтеракції. Визначаються комунікативно-прагматичні, когнітивні, лексико-стилістичні та синтаксичні особливості вербальної поведінки австрійських персонажів-чоловіків та персонажів-жінок.

Ключові слова: *вербальна поведінка, гендер, лексема, міжгендерна комунікація, персонажне мовлення, синтаксична конструкція, стереотип*

В статье исследуется гендерная специфика персонажной речи в произведениях Й. Рота. Обращается внимание на диалогическую и монологическую речь австрийских персонажей в условиях неформальной межгендерной интеракции. Определяются коммуникативно-прагматические, когнитивные, лексико-стилистические и синтаксические особенности вербального поведения австрийских персонажей-мужчин и персонажей-женщин.

Ключевые слова: *вербальное поведение, гендер, лексема, межгендерная коммуникация, персонажная речь, синтаксическая конструкция, стереотип*

The article deals with the gender specificity of the character's speech in J. Roth's works. Special attention is given to the dialogic und monologic speech of the Austrian personages in situation of informal intergender interaction. The communicative-pragmatic, cognitive, lexical-stylistic and syntactic peculiarities of the verbal behavior of the Austrian male and female personages are determined.

Key words: *character's speech, gender, intergender communication, lexeme, stereotype, syntactic construct, verbal behavior.*

Цікавим і водночас одним з центральних у сучасній лінгвістиці є питання вербальної поведінки, яке все більше привертає увагу дослідників (А. Бєлова, Н. Борисенко, Ю. Караулов, В. Карасик, А. Левицький, С. Швачко та ін.). Вербальну поведінку трактують як складову комунікативної поведінки, сутність якої полягає в реалізації у спілкуванні тих мовних одиниць, які потрібні для побудови правильних з точки зору прагматики висловлювань [1, с. 1]. У дослідженні мовленнєвої поведінки доцільним виявляється гендерний підхід, оскільки гендер є одним із соціальних чинників спілкування.

Безсумнівно актуальною постає реалізація гендерного підходу до дослідження художнього ідіолекту австрійського белетриста Йозефа Рота, вихідця з мультикультурного середовища Галичини австро-угорського періоду, одного з основоположників німецької літературної мови XX сторіччя. Й. Рот як знавець стереотипів про гендерно зумовлену вербальну поведінку людини в українському й австрійському суспільствах намагається відобразити їх при репрезентації мовлення персонажів-жінок і персонажів-чоловіків у своїх прозових зразках. Матеріалом нашого дослідження слугують художні тексти письменника: «Марш Радецького», «Павутина», «Ціппер і його батько», «Праворуч і ліворуч». Об'єктом аналізу виступає мовлення австрійських персонажів в умовах неформальної міжгендерної комунікації у прозі Й. Рота. Предмет дослідження – лінгвістичні особливості висловлювань австрійських персонажів-жінок і персонажів-чоловіків в аналізованих романах. Мета розвідки полягає в окресленні гендерної специфіки мовлення австрійських персонажів у художніх творах Й. Рота.

Відповідно до існуючих комунікативних стереотипів мовлення чоловіків вважається нормою, тоді як жіноча вербальна поведінка інтерпретується як відхилення від неї (І. Замель, Дж. Коутс, Д. Спендер). Розбіжності у вербальній комунікації чоловіків і жінок як представників різних соціальних груп засвідчують їхнє різне бачення та сприйняття навколишньої дійсності, різні ціннісні орієнтири. За результатами анкетування 98 жінок німецькі науковці К. Оперманн і В. Вебер констатували, що чоловіки і жінки володіють різними стратегіями поведінки і комунікації. У вербальній взаємодії жінки підтверджують своє підпорядкування, наприклад, вдаючись до андроцентричних граматичних форм, прагнення до гармонії і вміння адаптуватися до співрозмовника [10, с. 21].

Відмінності у чоловічому і жіночому мовленні визначаються передусім за лексичним, граматичним, фонетичним і стилістичним критеріями. Досліджуючи лексичний аспект вербальної комунікації чоловіків і жінок, дослідники (І. Замель, Р. Лакофф, С. Трьомль-Пльотц) зауважують, що словник жінок містить лексеми, які пов'язані зі сферою їхньої діяльності та інтересів: догляд за дітьми, домашнє господарство, мода тощо. За спостереженням В. Маслової, у мовленні чоловіків побутує більша кількість термінів і неологізмів, що свідчить про їхнє тяжіння до нововведень у мові. У репліках жінок простежується частотніше використання демінутивних форм, вигуків, евфемізмів, за допомогою яких об'єктивуються жіноча емоційність та емпатія до співрозмовника. Жіноче мовлення відзначається привітністю, що виявляється у вживанні ввічливих форм, меншої кількості лайливих слів у порівнянні з чоловіками. Чоловіча тактика домінування під час бесіди виявляється, як правило, в керуванні її розвитком, прямому вираженні своїх намірів, що призводить до використання некоректних і неввічливих форм слів.

З точки зору граматики для жіночого мовлення більш характерний пасивний стан, тоді як для чоловічого – активний, що Г. Ісмагулова пояснює активною життєвою позицією сильної статті [4, с. 75]. У процесі вербальної комунікації чоловіки частіше вживають наказовий спосіб, а жінки – умовний. Висловлювання чоловіків

© Коцюба О. П., 2013

вирізняються нескладною організацією у формі простих, коротких, еліптичних речень, в яких експлікується основна інформація, й інтелектуальною насиченістю. У репліках жінок дослідники помічають тенденцію до консерватизму. У синтаксичному плані жінки більше пристосовуються до норм літературної мови, щоб таким чином підвищити свій нижчий соціальний статус [15, с. 35]. Частіше за чоловіків жінки ставлять питання будь-якого виду, що, на думку У. Ґрессель та П. Фішмен, є особливою жіночою стратегією привертання уваги.

За стилістичним параметром оцінки жіночої і чоловічої вербальної поведінки у мовленні жінок спостерігається частотніше функціонування епітетів, метафор, порівнянь, повторів, евфемізмів, які виступають виразниками його емоційності [4, с. 74].

Жіночий стиль мовлення вважається кооперативним, орієнтованим на обговорення проблеми, а значить на співрозмовника, його думку, аж занадто ввічливим і навіть фамільярним з фокусуванням на аспекті становлення відносин. Контрастним постає чоловічий тип комунікації, в центрі якої опиняється інформаційний аспект. Для його реалізації обирається динамічний, впевнений, діловий стиль мовлення з меншою орієнтацією на партнера по комунікації, що забезпечує самостійне вирішення проблеми. У німецькомовній літературі чоловічий стиль мовлення кваліфікують як конкурентний, конфронтаційний.

У ході нашого дослідження персонажного мовлення у творах Й. Рота ми виходимо з тези про залежність гендерно зумовленої комунікативної поведінки особистості, а відтак і вербальної поведінки як її конституента від зафіксованих у суспільній свідомості комунікативних стереотипів, які вслід за Н. Д. Борисенко дефініюємо як складову оцінних тверджень про поведінку людини в міжгендерній комунікації [1, с. 1-2]. У процесі аналізу персонажного мовлення ми фокусуємося на міжгендерній вербальній комунікації подружніх пар і коханців в австрійській культурі, яка знайшла відображення у творчому доробку письменника. У руслі комунікативної лінгвістики і лінгвостилістики концентруємося на діалогах і звернених монологах австрійських персонажів-чоловіків і персонажів-жінок, які презентують ситуацію міжгендерного спілкування в австрійській культурі.

Перш ніж перейти до розгляду гендерного аспекту мовлення персонажів-австрійціів у романах Й. Рота, підкреслимо, що вербальна взаємодія чоловіків і жінок як представників австрійської культури репрезентована набагато масштабніше у порівнянні з міжгендерною мовленнєвою комунікацією персонажів-українців. Аналіз ідіолекту австрійських персонажів-жінок проводиться на матеріалі 59 речень, які належать реплікам Валлі Таусіґ, Ельзи фон Шліффен, Ірмґард Ендерс і дружини старого Ціппера. За структурою фіксуємо переважне функціонування простих синтаксичних конструкцій (49), серед яких значна частка припадає на двоскладні речення. Односкладні номінативні речення *(«Pause!» sagte Frau Zipper* [14, с. 523]) й висловлювання з еліпсисом *(... sagte Theodor, «unsereins kennt nur die Idee!» «Und die eigene Frau!» ergänzte Elsa* [11, с. 137]) зрідка трапляються в мовленні жінок. За комунікативною функцією переважають розповідні синтаксичні конструкції, з яких більшості властива оклична модальність й очевидна експресія. Розповідно-окличні речення виступають репрезентантами якогось домінуючого почуття персонажа-жінки, наприклад, радості («*Du bist lieb, sehr lieb, mein Junge!»* [12, с. 250]) або жалю *(«Der arme Kaiser!»* [14, с. 525]). Наведені цитати показують, що епітети розкривають високий ступінь емоційності й сентиментальності жінки в процесі мовлення. Осердям переважної більшості епітетів в ідіолекті жінок є прикметники, серед яких *gut, lieb, treu groß* та ін. виражають позитивну оцінку адресанта чи об'єкта дійсності. Прикметники позитивної оцінки належать до лексичних засобів реалізації стратегії позитивної ввічливості й відбивають прихильне ставлення жінок до комунікантів-чоловіків. Емоційність мовлення персонажів-жінок у процесі міжгендерної комунікації експлікується також за допомогою вигуків (*ach, pst!*), повторів і порівнянь. До додаткових засобів вираження емоційності й експресивності вербальної поведінки австрійських жінок відносимо звертання: *Liebster*, *mein Kind*, *mein Junge*. Наведені вище звертання демонструють пестливість вербальної поведінки жінок, їхнє позитивно-оцінне, лагідне ставлення до чоловіків, прояв уваги до них й асоціювання з дітьми та виконують три функції: номінативну, комунікативну й емотивну. Функціонування звертань у мовленні персонажів-жінок є показником реалізації стратегії позитивної ввічливості та сприяє успішності й ефективності комунікації.

Ширший спектр звертань помічаємо в ідіолекті австрійських персонажів-чоловіків. Вони представлені лагідними висловами (*mein Kind, mein liebes Kind*), власними іменами (*Fanny*) й іншомовною лексемою *Madame*, яка вживається з сарказмом для демонстрації панівного становища чоловіка в ієрархічній системі «чоловік-дружина» та зневажливого ставлення до неї.

Щодо когнітивної системи австрійських героїнь, то в їхній концептуальній картині світу помітно вирізняється концепт MANN, про що свідчить частотне функціонування займенника *du* в їхніх репліках як складових процесу міжгендерної комунікації, а також концепт ALTER.

Диференціюючи речення, які презентують мовлення австрійських персонажів-жінок, за комунікативно-прагматичними характеристиками, здебільшого спостерігаємо наділення їх статусно-нейтральним мовленнєвим актом констатива (35 речень), приміром: «*Ach, du bist langweilig geworden» sagte Fräulein Enders mit Recht* [13, с. 713]. Серед прямих мовленнєвих актів вдвічі більшою частотністю вживання у порівнянні з чоловічим мовленням відзначаються квеситиви у репліках австрійських жінок. Квеситиви – це в традиційному розумінні питальні речення, комунікативно-інтенційний зміст яких полягає у вербальній реакції адресата [3, с. 277]. Реалізація квеситивів у процесі комунікації засвідчує активізацію уваги до комуніканта, стимулювання його вербальної діяльності [2, с. 103]. Факт превалювання квеситивів у мовленні персонажів-жінок у порівнянні з ідіолектом чоловіків пояснюємо тим, що при моделюванні вербальної поведінки своїх австрійських героїв Й. Рот спирається на реальний комунікативний досвід, згідно з яким вживання цього мовленнєвого акту притаманне вербальній комунікації жінок [7; 8; 11]. У мовленні австрійських героїнь квеситиви (11) реалізуються як у формі питального речення з питальним словом, так і у формі питального речення без питального слова: *«Ja, was zahlt er?»* [14, с. 520]; *«Warst du in Lebensgefahr?»* [11, с. 136].

Вербальній поведінці персонажів-жінок притаманна незначна кількість директивів, а саме ін'юнктивів (9). Директив – це прагматичний тип речення, зміст якого зводиться до прямого спонукання адресата до дії. Ін'юнктив розглядається як різновид директива, речення-наказу [3, с. 276]. Зафіксовані у мовленні австрійських жінок ін'юнктиви мають форму спонукального речення, в яких дієслово стоїть у другій особі однини наказового способу («*Sag ein liebes Wort!»* [13, с. 759]). Виняток становить ін'юнктив, побудований у формі підрядного речення з сполучником *daß*: *«Daß du nur nicht spielst!»* [12, с. 243]. Реалізація ін'юнктивів у вербальній комунікації жінок детермінується їхнім статусом, який дозволяє наказувати адресату: соціальний стан Ельзи фон Шліффен, яка походить із знатного роду, матеріальне благополуччя Ірмґард Ендерс. Найбільше ін'юнктивів вживає у процесі спілкування зі своїм коханцем, лейтенантом Троттою набагато старша за віком Валлі Таусіґ, дружина багатого фабриканта з дворянським титулом. Статусні відмінності у цьому випадку полягають у віковій і соціальній характеристиках, які дають можливість реалізовувати ін'юнктиви у міжгендерній комунікації: *«Wart auf mich, ich komm' wieder!» Und: «Betrüg mich nicht!» fügte sie schnell hinzu, ...»* [12, с. 251]. Наведена цитата ілюструє можливість поєднання двох мовленнєвих актів (ін'юнктива й промісива) в одній складній синтаксичній конструкції.

Аналізуючи корпус речень (76), які представляють мовлення австрійських персонажів-чоловіків (Теодора Льозе, старого Ціппера, Пауля Бернгайма, дядька Ірмґард Ендерс), за комунікативно-прагматичним параметром, помічаємо кількісну перевагу констативів (66), що зумовлено прагненням автора відтворити стереотип вербальної поведінки чоловіків, згідно з яким в процесі комунікації вони віддають пріоритет інформаційному аспекту: *«Ich habe heute den Salon vermietet»* [14, с. 520]. У порівнянні з мовленням героїнь ідіолект героїв характеризується незначною часткою квеситивів (5), що відповідає результатам досліджень Дж. Коутс і П. Фішмен (у неформальній комунікації жінки вживають набагато більше квеситивів, ніж чоловіки). Проте якщо квеситиви у мовленні персонажів-жінок спрямовані на одержання потрібної інформації від адресата, то більшість квеситивів персонажів-чоловіків має іронічний характер, служить інструментом активізації уваги жінки та глузування над нею: *«Hat dir dein lieber Sohn gesagt, wohin er sich begeben hat?»* [14, с. 513]. Процитоване висловлювання належить мовленню старого Ціппера й демонструє його зневажливе ставлення до дружини, вербальне знущання над нею, що особливо яскраво підкреслює вираз *dein lieber Sohn*. Рисою його вербальної поведінки у комунікації з дружиною виступає іронія. Серед директивів помітно виділяються ін'юнктиви (4), які виражають вищий статус чоловіка: *«Misch dich nicht in die Weltpolitik»* [14, с. 526]. Щодо реквестивів, то виявлено лише один такий мовленнєвий акт. Реквестив – це речення-прохання, дієслово-присудок якого позначає дію, необов'язкову для виконання адресатом. Лексичним показником реквестивного речення є здебільшого лексема *bitte*, яка нівелює імперативність висловлювання [3, с. 276-277]. Зрідка зустрічаються у мовленні персонажів-чоловіків транспоновані мовленнєві акти: ін'юнктив у формі констатива (1) і констатив у формі квеситива (2).

За будовою кількісну перевагу отримують прості речення (48). Еліптичних конструкцій (11) нараховуємо більше, ніж у жіночому персонажному мовленні, що відбиває стереотип гендерно зумовленої вербальної поведінки чоловіків, їхню схильність до порушення мовних норм: *«Alles in Ordnung»* [13, с. 759]. Домінантним за комунікативною інтенцією розповідним реченням (64) властива оклична модальність (27), за допомогою якої експлікується головне емоційне переживання героя, наприклад, роздратування: *«Wenn seine Frau einen Zweifel über Irmgards Sicherheit in Berlin äußerte, so sagte der Herr Enders: «Du kennst Irmgard nicht. Du lebst überhaupt noch in deiner Zeit. Du kennst die jungen Menschen von heute nicht!»* [13, с. 716].

У концептуальній системі австрійських персонажів-чоловіків важливе місце відведено концептам FRAU, ARBEIT, POLITIK. Якості, поведінка, світоглядні позиції жінки становлять зміст чоловічих висловлювань. Сфера діяльності чоловіка має зовнішній локус, за межами будинку, і є сенсом його життя, тому стає предметом вербальної комунікації. Зацікавленість викликає в героїв (Теодор Льозе, старий Ціппер) політичний стан у суспільстві, який детермінує тему спілкування: *«Man wird's ihnen schon zeigen! Der Thronfolger war ein Hund, aber was geht es die Serben an? Wir wären schon selbst mit ihm fertig geworden. Jetzt werden sie sehn, das mit uns nicht zu spaßen ist ...»* [14, с. 525]. Наведена цитата та інші фрагменти мовлення персонажів-чоловіків дозволяють визначити основні лексико-стилістичні параметри їхньої вербальної поведінки: 1) частотніше функціонування лексичних запозичень (22 без повторення), ніж у жіночому мовленні (2); 2) вживання фразеологічних одиниць, яких не виявлено в ідіолекті жінок (8); 3) наявність антропонімів (8); 4) інтеграція лексем з негативним оцінним значенням (3 без повторення); 5) значна частка епітетів (25). Вживання лексичних запозичень у мовленні персонажів-чоловіків пов'язане з репрезентацією їхніх діяльності й сфери інтересів, зокрема політики, приміром, *Manöver, Magnat, Sekretär.* Фразеологізми, реалізація яких є характерною для жіночого мовлення [1, с. 13], вводяться в репліки чоловіків з метою точної передачі інформації й оцінки навколишнього світу, здебільшого негативної: *im eigenen Fett ersticken, mit j-m fertig werden.* Більшість фразеологізмів служить засобом оцінки політичних подій в Австро-Угорщині на початку XX століття (вбивство наступника трону в Сараєво і його наслідки). Антропоніми конкретизують зміст висловлювання або вказують на його адресованість (*Lenz, Sophie*). Іменникові лексеми з негативною оцінною семантикою (*Hund, Tierweib, Gesindel*) виступають засобами номінації людини й свідчать про негативну оцінку дійсності, яку почасти відображають й епітети (*böse, gefährlich*).

Як засвідчує аналіз міжгендерної вербальної інтеракції австрійських персонажів у романах Й. Рота, почасти жінка ініціює міжгендерну комунікацію. При цьому вона вдається до стратегії позитивної ввічливості або реалізує стратегію мовчання. Позитивно-оцінні художні означення, пестливі звертання як складові стратегії позитивної ввічливості вказують на доброзичливе ставлення жінок до чоловіків, їхнє прагнення догодити представникам сильної статті. До основних вербалізаторів емоційності жіночого мовлення належать

епітети, порівняння, звертання, вигуки тощо. Варто зауважити, що чоловіча вербальна поведінка вирізняється ширшим спектром звертань, які подекуди мають іронічний відтінок і виражають домінантність чоловіків та їхнє зневажливе ставлення до жінок. За комунікативно-прагматичним аналізом жіночих і чоловічих висловлювань в ідіолекті жінок превалюють квеситиви, що відповідає існуючому гендерному стереотипу. Переважання ін'юнктивів в жіночому персонажному мовленні можна пояснити благородним корінням, соціальним статусом австрійських жінок, які дозволяють реалізовувати такі мовленнєві акти. Домінування констативів та еліптичних синтаксичних конструкцій у мовленні австрійських персонажів-чоловіків віддзеркалює стереотип вербальної поведінки сильної статті.

Перспективним напрямком подальших наукових розвідок є інтерпретація особливостей міжгендерної вербальної комунікації в українській культурі, яка поряд з австрійською творить художній універсум Й. Рота.

Література:

1. Борисенко Н. Д. Гендерний аспект репрезентації персонажного мовлення в англійських драматичних творах кінця XX століття: автореф. дис. … канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Наталія Дмитрівна Борисенко; Київ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2003. – 27 с.

2. Борисенко Н. Д. Гендерний аспект репрезентації персонажного мовлення в англійських драматичних творах кінця XX століття: дис. … канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Н. Д. Борисенко; Житомир. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. – Житомир, 2003. – 231 с.

3. Иванова И. П. Теоретическая грамматика современного английского языка: учебник / И. П. Иванова, В. В. Бурлакова, Г. Г Почепцов. – М. : Высш. школа, 1981. – С. 272-277.

4. Исмагулова Г. Лингвокультурологический аспект гендерных отношений: сопоставительный аспект (на материале русского, немецкого и казахского языков): дисс. … канд. филол. наук: спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Гульнар Исмагулова. – Челябинск, 2005. – 177 с.

5. Маслова В. А. Лингвокультурология / Валентина Авраамовна Маслова. – М. : Академия, 2001. – 208 с.

6. Coats J. Women Talk / Jennifer Coats. – Oxford; Cambridge (Mass): Blackwell, 1996. – 326 p.

7. Fishman P. M. Interaction: The Work Women Do / Pamela M. Fishman // Social problems.– 1978. – Vol. 25. – № 4. – P. 397-406.

8. Gräßel U. Sprachverhalten und Geschlecht: eine empirische Studie zu geschlechtsspezifischem Sprachverhalten in Fernsehdiskussionen / Ulrike Gräßel. – Pfaffenweiler: Centaurus-Verl.-Ges., 1991. – 332 S.

9. Lakoff R. Language and Women's Place / Robin Lakoff. – New York: Harper and Row, 1975. – 83 p.

10. Opermann K. Frauensprache – Männersprache / Katrin Opermann, Erika Weber. – Zürich: Taschenbuch, 1995.

11. Roth J. Das Spinnennetz // Joseph Roth Werke. – Köln: Kiepenheuer & Witsch, 1989. – Bd. 4. Romane und Erzählungen 1916–1929. – S. 63-146.

12. Roth J. Radetzkymarsch. – Amsterdam: Kiepenheuer & Witsch, 1999. – 413 s.

13. Roth J. Rechts und Links // Joseph Roth Werke. – Köln: Kiepenheuer & Witsch, 1989. – Bd. 4. Romane und Erzählungen 1916–1929. – S. 609-772.

14. Roth J. Zipper und sein Vater // Joseph Roth Werke. – Köln: Kiepenheuer & Witsch, 1989. – Bd. 4. Romane und Erzählungen 1916–1929. – S. 501-607.

15. Samel I. Einführung in die feministische Sprachwissenschaft / Ingrid Samel. – 2. überarb. und erw. Aufl. – Berlin: Erich Schmidt, 2000. – 256 s.

16. Trömel-Plötz S. Frauensprache – Sprache der Veränderung / Senta Trömel-Plötz. – Zürich: Taschenbuch, 1988. – 254 s.

УДК 821.111-1.091(73)

Кошіль Н. Є., Рибіна Н. В.,
Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль

ГАННА ЧЕРІНЬ – ПЕРЕКЛАДАЧ ТА ІНТЕРПРЕТАТОР АМЕРИКАНСЬКОГО ПОЕТА КАРЛА СЕНДБЕРГА

Стаття присвячена аналізові перекладацької діяльності представника діаспорної літератури Ганни Черінь. Подаються основні принципи, сформовані українською поетесою, на яких базується процес художнього перекладу. Розглядається творчість американського поета Карла Сендберга як предмет читання і об'єкт перекладу. Зроблена спроба проаналізувати типологічні сходження поетичної техніки як в американській, так і в українській літературі.

Ключові слова: *перекладацька діяльність, художній переклад, стиль, типологічні сходження, інтерпретація.*

Статья посвящена анализу переводческой деятельности представителя диаспорной литературы Анны Черинь. Представлены основные принципы, сформированные украинской поэтессой, на которых базируется процесс художественного перевода. Рассматривается творчество американского поэта Карла Сендберга как предмет чтения и объект перевода. Сделана попытка проанализировать типологические сходства поэтической техники как в американской, так и в украинской литературе.

Ключевые слова: *переводческая деятельность, художественный перевод, стиль, типологические сходства, интерпретация.*

The article deals with the analysis of translator's activity of the representative of Diaspora literature Hanna Cherin. The main translation principles, which were formed by the Ukrainian poet, are given. It is proved that the process of literary translation is based on. American poet's work is considered as the subject of reading and the object of translation. The attempt to analyze the typological similarities of the poetical techniques both in the American literature and in the Ukrainian one is made in the article.

Key words: *translator's activity, literary translation, style, typological similarities, interpretation.*

З кожним роком роль художнього перекладу у міжлітературній комунікації набуває все більш актуального характеру і дозволяє пізнавати через призму перекладацьких версій культуру іншого народу. Засвоєння іншою літературою творів тієї чи іншої нації приводить до того, що вони входять у національну літературу і стають невід'ємною складовою тієї культури, яка їх адаптує. М.Рябчук з цього приводу писав: «У сьогоднішньому світі кожен твір незримо, опосередковано або прямо і явно позначається на всій світовій літературі, впливає на неї через безліч літературних і позалітературних чинників. Те саме стосується і літературних перекладів, не тільки «експорт», а й «імпорт» літератури є внеском у світову культуру» [1, с. 2]. Беручи до уваги всі аспекти та елементи перекладотворення, передусім звертаємо увагу на одну із головних проблем перекладознавства: адекватність художнього перекладу. Цікаві підходи до питань про особливості перекладацьких методів та підходів у системі літературознавчої компаративістики знаходимо у дослідників (Р.Гром`як, М.Лановик, В.Остапчук, А.Ткаченко). Останній використовує поняття «перекладацький песимізм» і «перекладацький оптимізм» [2]. Різниця вбачається у процесі відтворення поезії іншою мовою у вигляді перекодування знаків однієї системи в іншу. Прихильники «перекладацького песимізму «відстоюють думку про те, що мистецтво – явище неповторне і комбінацію слів у різних мовах неможливо відтворити. Натомість «перекладацький оптимізм» вбачається у вмінні передачі особливостей оригіналу художнього тексту, спираючись на типологічні сходження психології мистецтва. Під таким кутом зору намагаємось зробити порівняльний аналіз української версії поезій Карла Сендберга, здійснений Ганною Черінь. Простеження зусиль і внеску поета-перекладача, сприйняття нею художнього світу автора оригіналів через переклади поезій Карла Сендберґа засобами рідного слова, спроба проаналізувати типологічні сходження поетичних творів обох митців викликає актуальність нашої статті.

Ганна Черінь не лише одна з «найбільш продуктивних поетес старшого покоління, а й найбільш оригінальних і цікавих із власним неповторним стилем, який не можна сплутати з іншим» [3, с. 11]. Більш як півстоліття працює поетеса на ниві українського письменства і важлива грань її творчості – переклади з американської літератури. Хоча їх небагато, але, на наш погляд, вони мають вагоме культурне значення. Звичайно, входження будь-якого поета в іншу національну культуру ефективніше відбувається лише тоді, коли перекладач вільно володіє мовою оригіналу і здатний проникати у художній світ інонаціонального поета. Особистість Ганни Черінь як перекладача цікава тим, що, будучи українкою за походженням, майже все своє життя вона проживає за кордоном в англомовному оточенні. Тому великий вплив на свідомість поетеси справили культури двох різних народів, які, можна сказати, є однаково близькими та зрозумілими для неї. Першу згадку про американського поета Карла Сендберга і високу оцінку його лірики вперше знаходимо у текстах Ганни Черінь при рецензуванні збірки «Колокруг» Б.Олександріва (Мюнхен, 1972). Авторка у перекладах Б.Олександріва виділила «найкращий із перекладів – «Пояснення любови» К.Сендберга. На її думку, «це справді гарний, модерний вірш – і модерний переклад» [4, с. 355]. У 1954 році Ганна Черінь й сама почала перекладати поезію цього митця. Згодом декілька віршів переклала в сімдесятих роках (1973, 1975), але найбільше – липні 2000 року. Того ж року вона видала збірку поезій американського художника слова у власному перекладі під назвою «Карл Сендберг. Поезії» [5].

Відбір творів К.Сендберга для перекладу, порядок їх розташування з нехтуванням хронологією продиктовані художнім смаком, естетичним сприйняттям Ганни Черінь. Саме у цих творах й у такій композиції вона відчула певну суголосність віршів і «віршилищ» Сендберга з власним емоційно-інтелектуальним світом.

© Кошіль Н. Є., Рибіна Н. В., 2013

Переклади Ганни Черінь передають відчуття, подібні до тих, які викликають тексти Сендберга. Вони зберігають творчу вартість першоджерел, особливості їх образів і засобів. Для Ганни Черінь першочергове значення має здатність художнього тексту розбудити почуття. Поетеса має всі підстави вважати, що слова Карла Сендберга, майстерно вилиті у рядках вільного вірша, влучають у читача, і в українських перекладах вона зберігає творчу манеру автора оригіналів, тональну специфіку віршів Сендберга і особливості їх впливу на реципієнтів. Саме тому відчуття настрою поезій є для Ганни Черінь вирішальним у виборі порядку їх розміщення у книзі перекладів.

Щодо питання про типологічні сходження поетичних творів обох митців, то наголосимо на тому факторі, який пов'язаний з духовним світом Ганни Черінь.

Урбаністичний патріотизм близький і зрозумілий Ганні Черінь, тому в перекладах Сендбергових віршів вона досягає не тільки точної передачі змісту оригіналів, а й сили їх звучання, влучності. Поетесі вдається так само легко орудувати бетонними брилами слів, як це робить Сендберг, підсилюючи мову дії і руху художніми засобами.

Carry your inland sea blue fingers	Блакитна озерна ласка
Fighting winter gray	Жадібний сірий вітре зими
Bag wool clouds	Мішок бавовняних хмар
Night gathers itself into a ball of dark yarn	Замотується ніч в клубок брудного прядива
…silk hangers, the lap of the flat spear leaves	... кіс кукурудзи, обгорнутих пелюшками ніжної зелені
come off the running melted snow, come white as the arms of snow-born children.	Спадіть з потоків талого снігу, немов рученята снігурки.
Single careless bywords portentous as a big bend in the Mississippi River	Ненавмисність маленьких слів, могутніх, як закрут ріки Міссісіппі.

Ще повнішого унісону звучання досягають переклад з оригіналом у рядках про красу природи та інтимні почуття. Зберігаючи особливий ритм віршів Сендберга, їх проникливо-світлу гаму, насиченість авторським пафосом, Ганна Черінь наділяє їх особливим теплом, життєдайною енергією, які струменять і з її власних творів. Вишукані порівняння, свіжі метафори, влучні епітети допомагають читачам осягнути художній світ американського поета.

Окремої уваги заслуговують переклади на релігійну тематику. Всюдисущий Господь, якого людина відчуває тільки душею, постійно присутній у віршах Ганни Черінь. Отож, не може вона обминути вірш Сендберга «They ask: is God, too, lonely?» («Чи Бог теж самотній?»), який підкреслює духовну єдність людини з Всевишнім.

Завдяки Ганні Черінь український читач познайомився зі створеним Карлом Сендбергом образом міста на початку XX століття – міста сучасної індустрії і цивілізації з типовими для усіх інших промислових центрів умовами праці, атмосферою, темпом життя, соціальними суперечностями та проблемами для тогочасної американської дійсності. В українських інтерпретаціях вдалося зберегти структуру тексту оригіналу, відтворити гармонію форми і змісту вірша, його звучання. Цьому сприяли художні прийоми, зокрема, контрасту; деталі і мікрообрази першотвору засобами рідного слова, трансформувати його поліграфну ритміку таким чином, щоб якомога більше наблизити до мови реципієнта.

У перших п'яти рядках вірша місто характеризується як могутній трудівник. Основну частину поезії можна умовно розділити на підчастини, перша з яких відображає усі негативні прикмети Чикаго (брутальність, шахрайство, розпусність), а друга присвячена прославленню міста; у кінці вірша майже дослівно повторюються перші рядки. Рефренна побудова твору збережена Ганною Черінь. Це посилювало висловлений художніми фразами контраст між бурхливим прогресом міста і його здобутками та вадами з наголосом на позитивні зрушення. Неримований, нерівно наголошений віршопорядок «Чикаго», як і інших творів К.Сендберга, не полегшує, а, навпаки, ускладнює працю перекладача, оскільки у творі, написаному верлібром, необхідно вловити властивий йому ритм.

В українській версії перших п'яти рядків «Чикаго» збережено враження стрімкості, витворене ритмічністю, побудованою в основному на синтаксичному паралелізмі. Використання в експозиції вірша називних речень, розміщених у короткі ламані рядки з досить частими паузами, створює енергійний, рішучий, впевнений ритм, що у повній гармонії із змістом тексту увиразнює художній образ міста, забезпечує його емоційне сприйняття читачем.

Hog Butcher for the World,
Tool Maker, Stacker of Wheat,
Player with Railroads and the Nation's Freight Handler;
Stormy, husky, brawling,
City of the Big Shoulders:

Володар боєнь для цілого світу,
Винахідник знарядь, збирач урожаю пшениці,
Творець залізниць, що розвозять вантаж всій країні,
Дужий, буремний, м'язистий,
Місто широких плечей:

Адекватному вираженню в українській версії ритму оригіналу, а, отже, взаємопов'язаних з ним змісту і настрою, сприяє підбір ідентичних варіантів передачі образно-емоційного ладу першоджерела, його композиційно-стилістичних ознак. Так само успішно відтворюється у перекладах наростання стрімкості та енергії ритму у другій частині вірша і його завершальних рядках через максимально наближене за майстерністю вплетення у змістово-образну канву твору метафор:

Come and show me another city with lifted head singing so
proud to be alive and coarse and strong and cunning.

– А покажіть мені друге на світі місто таке, що, голову гордо
Піднявши, оспівує радість життя – одверто, нестримно і спритно.

п'ятикратним повторенням у словах, кожне з яких виділене окремим рядком, морфеми – ing (в українських варіантах –ує (ює), -ає):

Bareheaded,	Простоволосий.
Shoveling,	Гребе,
Wrecking,	Розвалює,
Planning,	Плянує,
Building, breaking, rebuilding	Будує, розбиває, перебудовує

шестиразовим повтором лексеми –laughing- (сміється),
збереження алітерації в останніх рядках, що створює образно-емоційний ефект змісту вірша:

Half-naked, sweating, proud to be Hog Butcher, Tool Maker, Stacker of Wheat,
Player with Railroads and Freight Handler to the Nation.

Півголий, спітнілий і гордовитий з бойні м'ясар,
Майстер знарядь, постачальник пшениці, чародій залізниць і двигун вантажів для всієї країни.

Ритм як оригіналу, так і обох перекладів стає більш чітким також завдяки використанню порівнянь. З допомогою цієї поетичної фігури автор наближає художній образ до рецепції читача шляхом конкретизації уяви. Порівняння, вжиті Карлом Сендбергом у вірші, оживляють створений образ і підкреслюють, до певної міри, брутальність Чикаго. Оскільки даний троп наявний у кожній мові, адекватно відтворити порівняння не викликає особливих труднощів. Тому українській поетесі вдалось суголосно передати цей засіб поетичного мовлення:

Fierce as a dog	завзятий, як пес
Cunning as a savage	спритний, як дикун
Laughing as a fighter	сміється, як боксер

У тексті-оригіналі використано також анафору, яка виконує важливу композиційно-стилістичну функцію, увиразнює поетичну думку, підносить загальну емоційну настроєвість твору. Ганна Черінь вдало відтворює дану риторичну фігуру, скріплюючи рядки вірша-перекладу. Вираз **they tell me** вжито автором оригіналу тричі, що адекватно переданий в українській версії:

They tell me you are brutal and my reply is: On the faces
Of women and children I have seen the marks of wanton hunger.

І кажуть мені – ти брутальний. Моя на це відповідь – так.
На лицях жінок і дітей я бачив познаки нестерпного голоду.

Великі розміри рядків із складними реченнями спричинюють дещо уповільнений ритм, але ми не можемо сказати, що рядки є монотонними. Це відбувається завдяки варіативності речень.

Завдяки адекватному відтворенню в українських інтерпретаціях усіх засобів поетичного мовлення оригіналу збереглася єдність його верлібру зі змістом, і було досягнуто властивого першотвору настрою, надзвичайно емоційної піднесеності, радісного збудження від розуміння необмежених можливостей і перспектив розвитку міста, які служитимуть на благо людей.

Шкода, що у перекладі Ганни Черінь не збережено граматичних особливостей української мови (прикметники у поєднанні з іменником «місто»/ «Чикаго» мають закінчення не середнього, а чоловічого роду), однак це розходження суттєво не вплинуло на художньо-образну структуру твору:

Stormy, husky, brawling,	дужий, буремний, м'язистий,
City of the Big Shoulders:	Місто широких плечей:

Щодо еквілінеарності інтерпретацій та оригіналу як «Чикаго», так і інших поезій, можна говорити лише про рівнорядковість (еквілінеарність по вертикалі) віршів, оскільки ізосилабізм відсутній при верлібрі. Це питання досить складне для перекладача через значну відмінність у системі української та англійської мов. Порівняння першотворів з українською версією поезій Карла Сендберга дає підставу зауважити, що Ганна Черінь не завжди дотримується рівнорядковості. У перекладах маємо відхилення:

Вірш «Чикаго»
У К.Сендберга – 41 рядок
У Г.Черінь – 38 рядків

Вірш «Кат у себе вдома»
У К.Сендберга – 26 рядків
У Г.Черінь – 22 рядки

Вірш «Мер міста Гері»
У К.Сендберга – 30 рядків
У Г.Черінь – 28 рядків

Вірш «Туман»
У К.Сендберга – 6 рядків
У Г.Черінь – 6 рядків

Однак визначальним є той факт, що змістовий аспект віршів-перекладів при цьому не порушений.

Попри «поетичність» перекладу рядків Карла Сендберга, Ганна Черінь інколи неправильно відтворює творчий задум американського поета через відхилення окремих словосполучень. Однак у цілому художньо-образна структура твору в її перекладах не порушується. Наприклад, українська версія вірша «Чикаго» у виконанні Г.Черінь не відповідає англійському оригіналу, оскільки не перекладений наступний рядок:

Laughing the stormy, husky, brawling laughter of Youth,

від чого, безумовно, порушується чіткість ритму, зменшується емоційність вірша і втрачається наголос на змалюванні бурхливого оновлення міста.

Відповідники ряду англійських мікроструктурних елементів віршів, типу «I give them back the sneer and say to them», «ignorant fighter», «player with Railroads», «fierce as a dog» не зовсім вдало підібрані перекладачкою.

Поетична лексика американського митця не характеризується полісемантичністю. Дуже часто філософське розуміння цілісної структури вірша Карла Сендберга підвищується і зростає функціональне навантаження найпростішої лексики. Іноді міняється семантика слова і воно набуває переносного значення, перетворюючись у метафору. Українська поетеса вдало відтворює художній образ за допомогою співмірно перекладених метафор оригіналів, досягаючи повнішої передачі їх змісту. У вірші «Чикаго» слова набувають метафоричного значення, змальовуючи Чикаго як місто – людину:

(city) laughing that under his wrist is the pulse, and under his ribs the heart of the people
(місто) регоче, а під живчиком грає, під ребрами б'ється серце народу

Образ місяця через персоніфікацію ідентифікується із молодою людиною у поезії «Кат у себе вдома»:

And if a white face moon looks
In through a window

А як місяць блідий
у віконце загляне

Метафоричне порівняння міста з дужою людиною зустрічаємо у вірші «Мер міста Гері»:

Muscles of their forearms were sheet steel
М'язів вузли довкола плечей чавунно сплелись (Г.Черінь).

Отже, аналіз навіть кількох перекладів англомовних віршів Карла Сендберга українською мовою дає підстави твердити, що хоч у більшості випадків неможливо відтворити всі нюанси, все ж Ганна Черінь змогла досить вдало передати естетично-настроєву семантику віршів американського поета.

Література:

1. Рябчук М. Незгасле світло вершин // Зарубіжна література. – 2000. – Ч.18. – С. 2.
2. Ткаченко А. Різномовні переклади одного вірша як матеріал компаративіста // Літературознавча компаративістика. Навчальний посібник. – Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ ТДПУ, 2002. – С. 329.
3. Черінь Ганна. Паралелі. – К. : Сучасний письменник, 2009. – 232 с.
4. Черінь Г. Калейдоскоп: Статті і рецензії. – К. : Всесвіт, 1995. – 368 с.
5. Сендберг Карл. Поезії / Переклад з англ. Ганни Черінь. – Тернопіль : Економічна думка, 2002. – 146 с.

УДК 821.378.147

Кощій О. М.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

НЕОЛАТИНІСТИКА В УКРАЇНІ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У статті аналізуються напрямки і основні досягнення сучасних неолатиністичних досліджень в Україні, з'ясовуються та визначаються завдання і подальші перспективи вітчизняної неолатиністики у дослідженні латинськомовної спадщини як складового елемента національної культури.

Ключові слова: *неолатиністика, латинська мова, новолатинська література, Новий час.*

В статье анализируются направления и основные достижения современных неолатинистических исследований в Украине, выясняются и определяются задачи и дальнейшие перспективы отечественной неолатинистики в исследовании латиноязычного наследия как составляющего элемента национальной культуры.

Ключевые слова: *неолатинистика, латинский язык, новолатинская литература, Новое время.*

The paper analyzes the trends and major achievements of modern Neo-Latin research in Ukraine, which clarifies and defines the problem and the way forward in the study of domestic Neo-Latin studies in latin language heritage as a constituent part of the national culture.

Keywords: *Neo-Latin Studies, Latin language, Neo-Latin literature, Modern period.*

Постановка проблеми. Латинська мова протягом середньовіччя і Нового часу була універсальною мовою писемності та культури, повністю відповідаючи поставленим перед нею завданням. Дослідження мовно-культурної ситуації того часу дозволяє представити латину як віртуальну цілісність, своєрідну «Res publica Litteraria» [19, с. 11], яка об'єднувала постійно зростаюче число «крихітних мовних острівців» [14, с. 136].

Значення латини для розвитку європейської науки і словесного мистецтва середньовіччя і Нового часу майже до середини XX ст. недооцінювалося. У другій половині XX ст. погляд на латинськомовні твори змінився, а активний розвиток неолатиністичних досліджень уможливив створення основної наукової інституції у сфері неолатиністики – «Міжнародної асоціації неолатиністичних досліджень» (International Association for Neo-Latin Studies), яка була заснована в 1973 році.

Визначення, обґрунтування, принципи неолатиністики і завдання для подальших досліджень вперше були сформульовані у фундаментальних працях Й. Ійсевійна [20] і В. Людвіга [23]. Неолатиністика визначається як назва субдисципліни, об'єктом дослідження якої є новолатинська література – твори різних жанрів, написані латинською мовою, починаючи з епохи Відродження до нашого часу [20].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На рубежі XX-XXI ст. в європейському мовознавстві з'являється низка нових досліджень, у яких розглядаються різні аспекти латинської мови середньовіччя і Нового часу [18, 21, 22, 25, 26, 29]. Автори досліджень відзначають зрозумілість і загальновживаність латинської мови в усьому європейському ареалі, великий виражальний потенціал латини, який її вигідно вирізняв на фоні національних мов, що тільки формувалися. Усі ці якості, на думку більшості дослідників, були можливими лише за умови неперервного розвитку латинської мови, її постійного пристосування до змін у житті суспільства.

Метою даної статті є аналіз напрямків і основних досягнень сучасних неолатиністичних досліджень функціонування античної спадщини у якості складового елемента національних культур Європейських країн упродовж середньовіччя і Нового часу, а також підтвердження думки про те, що класична філологія не обмежується вивченням дисциплін періоду античності, а є унікальною можливістю досліджувати різні культурні і літературні явища наступних епох.

Виклад основного матеріалу дослідження. У лінгвістичних працях висвітлюються питання функціонування латини не лише на території Західної Європи, – латинській мові XVI–XVIII ст. з України присвячена також чимала кількість різноаспектних досліджень. Особливості латини середньовіччя і Нового часу на матеріалі латинськомовних джерел українського походження розглядаються у роботах Н. Яковенко [12, с. 13], О. Лефтерової [5], С. Гриценко [2]. Брак ґрунтовних робіт, присвячених особливостям латинської мови XV–XVIII ст. з території України, викликав появу низки нових досліджень, серед яких найпомітнішими є праці В. Миронової [6], Н. Бойко [1], Р. Щербини [11], О. Косіцької [3], О. Кощій [4].

У кінці XX – на початку XXI ст. активізується інтерес і до латинськомовної літератури, з'являється цілий ряд видань творів латинськомовних авторів [15, 16, 17, 24, 27, 28]. Вагомим внеском у дослідження української новолатинської літератури стали дослідження О. Савчук [7], О. Ситько [8]. і Л. Шевченко-Савчинської [10]. Усе більше утверджується думка, що новолатинська література відігравала важливу роль у творенні європейської культури, була істотною складовою національних літератур. Дослідники все частіше намагаються трактувати новолатинську літературу як цілісність, враховуючи певні регіональні особливості. Незважаючи на досить велику кількість збірок, представлена в них українська новолатинська література є лише незначною частиною збереженої латинськомовної спадщини XVI-XVIII ст. Багато пам'яток ще не віднайдено, а з віднайдених – ще далеко не всі перекладені українською мовою.

Сучасні неолатиністичні дослідження здійснюються за такими основними напрямками: видання та переклад текстів, укладання антологій, які містять переклади новолатинських творів або їх фрагментів, вивчення особливостей латинської мови новолатинських пам'яток, дослідження рецепції античних літературних зразків і моделей в новолатинських пам'ятках, дослідження жанрових різновидів національних літератур, які створювались латинською мовою, дослідження явища новолатинської літератури на прикладі творчості окремих авторів.

© Кощій О. М., 2013

За такими напрямами, наприклад, проводяться дослідження в Інституті неолатиністики, заснованому в 1995 р. як науково-видавничий підрозділ Українського католицького університету. Завданням згаданого інституту став розвиток неолатиністичних студій в Україні, а саме, всебічне дослідження латинськомовних джерел, визначення впливу латинськомовної традиції на розвиток української культури і розробка сучасної концепції розвитку української культури як синтетичного і багатомовного процесу. Завдяки функціонуванню цього інституту і наполегливій праці його засновників стало можливим видання латинсько-українського словника [9], у якому «поряд із сучасними відповідниками латинських слів, вказані поняття, властиві для української ментальності епохи Гетьманщини, і поняття з початку XX століття» [9, с. 5].

З метою «об'єднати науковий доробок сучасних авторів, оригінальні латиномовні тексти та переклади на одному ресурсі, щоб у такий спосіб полегшити шлях дослідника» [30] у 2009 році був створений інтернет-ресурс «Медієвіст: латиномовна українська література» – medievist.org.ua.

Основними перешкодами на шляху українських неолатиністичних досліджень є брак текстів, необхідних для порівняльного аналізу, їх важкодоступність, відсутність відповідної фахової літератури, брак кваліфікованих спеціалістів, які б поєднували знання латини (класичної та пізніших її модифікацій) і декількох інших європейських мов з комплексними знаннями літератури, історії та культури.

Незважаючи на те, що чимало пам'яток новолатинської літератури вже опубліковані, існує ціла низка істотних і не вирішених досі питань. Зокрема залишається невирішеним питання лексичного складу середньовічної латини і латини Нового часу, залишаються недослідженими в українській мовознавчій науці такі питання з області «української» латини, як інтерференція в латинську мову українського мовного субстрату, який проявляється насамперед у численних запозиченнях і лексичних кальках (словотворчих або семантичних), способи творення неологізмів в латинській мові середньовіччя і Нового часу, їх граматичні особливості, способи латинізації українських власних назв.

Висновки. Тому серед основних завдань, що стоять перед українськими неолатиністами, є визначення місця і значення новолатинської спадщини в культурі українського народу, роль традицій і новаторства у творчості новолатинських авторів, визначення загальних критеріїв оцінки латинськомовних творів, аналіз особливостей латинської мови як окремих новолатинських творів так і створення комплексного ґрунтовного наукового дослідження, яке б представляло загальну картину мовних змін. Це дозволить визначити характер взаємодії латинськомовної традиції античності, середньовіччя та Нового часу і виробити сучасну концепцію розвитку латинської мови як синтетичного явища.

Література:

1. Бойко Н. В. Латинськомовна інскрипція в Україні кінця XVI – початку XVIII століть (лексико-граматичний аспект) : дис.... канд. філол. наук : 10.02.14. – К., 2006. – 218 с.

2. Гриценко С. П. Лексичні латинізми в українськомовних текстах кінця XVI – XVII століття. – К. : ВПЦ «Київ. ун-т», 2011. – 367 с.

3. Косіцька О. М. Латинськомовний текст у церковному житті України кінця XVI–XVII ст. (на матеріалі документації Греко-католицької церкви) : дис.... канд. філол. наук : 10.02.14. – К., 2009. – 262 с.

4. Кощій О. М. Мова новолатинської історичної поеми в Україні кінця XVI ст. : автореф.... канд. філол. наук : 10.02.14. – К., 2011. – 20 с.

5. Лефтерова О. М. Фонова інформація та її роль в індивідуальному мовленні (на матеріалі латиномовних творів С. Оріховського) : дис.... канд. філол. наук : 10.02.15. – К., 1998. – 177 с.

6. Миронова В. М. Граматичні особливості латинської актової мови XV–XVI ст. в Україні : дис.... канд. філол. наук : 10.02.14. – К., 1999. – 140 с.

7. Савчук О. М. Творчість Павла Русина з Кросна і деякі питання рецепції латинської традиції в українському віршуванні XVI-XVIII ст. : дис.... канд. філол. наук : 10.01.02. – К., 1994. – 209 с.

8. Ситько О. М. Поетика української світської новолатинської поезії доби пізнього середньовіччя та бароко : автореф. дис.... канд. філол. наук : 10.01.01. – Кіровоград, 2007. – 20 с.

9. Трофимук М. Латинсько-український словник. – Львів : Видавництво ЛБА, 2001. – 693 с.

10. Шевченко-Савчинська Л. Г. Етикетна латиномовна поезія в українській літературі XVI–XVIII ст. : автореф. дис.... канд. філол. наук : 10.01.01. – К., 2005. – 16 с.

11. Щербина Р. А. Латинськомовна історіографія в Україні середини XVII ст. як мовно-культурне джерело (на матеріалі хронік про Визвольну війну українського народу 1648-1657 років) : дис.... канд. філол. наук : 10.02.14. – К., 2006. – 186 с.

12. Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XIV–XVII ст. – Київ : Критика, 2002. – 416 с.

13. Яковенко Н. М. Соціальна термінологія латинського документа українського походження XIV-XVI ст. // Іноземна філологія : Міжвідомчий науковий збірник. – Львів, 1995. – № 80. – С. 85-89.

14. Безбородько Н. И. Язык латинских трактатов украинских философов XVII века. – Днепропетровск, 1972. – 137 с.

15. Жлутко А. А. Латинская поэзия Белоруссии эпохи Просвещения : автореф. дис. … канд. филол. наук : спец. 10.01.03. – Минск, 1990. – 22 с.

16. Некрашевич-Короткая Ж. В. Латиноязычный героический эпос Беларуси в контексте европейской эпической традиции // Известия НАН Беларуси. – Минск : Беларуская навука, 2009. – № 3. – С. 95-104.

17. Antologia poezji łacińskiej w Polsce : Renesans. – Poznań : Wyd-wo Naukowe UAM, 1996. – 315 s.

18. Axer J. «Latinitas» w historii i pamięci historycznej Europy Środkowo-Wschodniej // Między Slavia Latina i Slavia Orthodoxa. – Warszawa : OBTA, 1995. – S. 81-89. – (Łacina w Polsce).

19. Companion to the History of the Neo-Latin Studies in Hungary. – Budapest : UPH, 2005. – 138 p.
20. Ijsewijn J. Companion to Neo-Latin Studies. – Amsterdam, New York, Oxford : North-Holland Pub. Co, 1977. – 370 p.
21. Kallendorf C.W. A Companion to the classical tradition. – Blackwell Publishing, 2007. – 512 p.
22. Łacina jako język elit. – Warszawa : OBTA i DiG, 2004. – 516 s.
23. Ludwig W. Die neuzeitliche lateinische Literatur seit der Renaissance // Einleitung in die Lateinische Philologie. – Stuttgart-Leipzig, 1997. – S. 323-356.
24. Nechutová J. Latinská literatura českého středověku do roku 1400. – Praha : Vyšehrad, 2000. – 365 s.
25. Nechutová J. Středověká latina. – Praha : Koniasch Latin Press, 2002. – 162 s.
26. Stotz P. Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters. – 5 Bde. – München, 1996-2002.
27. Ulčinajtė E. Literatura neołacińska jako świadectwo litewskiej świadomości państwowej i narodowej // Między Slavia Latina i Slavia Orthodoxa. – Warszawa : OBTA, 1995. – S. 27-43. – (Łacina w Polsce).
28. Vidmanová A. Laborintus: latinská literatura středověkých Čech. – Praha : KLP-Koniasch Latin Press, 1994. – 222 s.
29. Weyssenhoff-Brożkowa K. Studia nad łaciną średniowieczną w Polsce. – Warszawa : OBTA, 1998. – 224 s. – (Łacina w Polsce).
30. http://medievist.org.ua/vid-redakciie/pro-proekt

УДК 811.112.2:821.112.2(436).09

Лещук Ю. В.,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРАФІЧНИХ ЕЛЕМЕНТІВ У ВІРШОВАНИХ ТЕКСТАХ ПАУЛЯ ЦЕЛАНА

Стаття присвячена вивченню графічної організації поетичних текстів Пауля Целана, елементи якої аналізуються у статті з перспективи їхньої семантико-стилістичної складової.
Ключові слова: *графічний авторизм, розділовий знак, графічний каламбур, фігурний вірш, анжамбеман, еквівалент тексту.*

Статья посвящена изучению графической организации поэтических текстов Пауля Целана, элементы которой анализируются в статье с перспективы их семантико-стилистической составляющей.
Ключевые слова: *графический авторизм, разделительный знак, графический каламбур, фигурный стих, анжамбеман, эквивалент текста.*

The article is devoted to research of graphic structure in poetic texts of Paul Celan. The elements of this structure are analyzed from the perspective of their semantics and stylistics.
Key-words: *graphic neologism, punctuation mark, graphic pun, calligram, enjambement, text equivalent.*

Постановка проблеми. Як відомо, графіка не є окремим рівнем мовної системи, а представляє собою особливу сукупність знаків, роль яких – зберігання та передача вербального повідомлення [2, с. 315]. Проте у художньому мовленні графічні засоби відіграють не лише функцію маркування повідомлення, й а функцію стилістичного забарвлення. Власне пошук стилістичної складової у графічних елементах віршованих текстів П. Целана і є науковим **завданням**.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зауважити, що творчості П. Целана присвячені наступні наукові розвідки: докторська дисертація П.В. Рихла «Творчість Пауля Целана як інтертекст», кандидатські дисертації В. Никифорова «Поетика ранньої творчості П. Целана», А. Смирнової «Поетика романтизму і поетична мова П. Целана: на прикладі порівняння індивідуальних стилів Целана і Новаліса».

Стилістика графічних засобів у творах поета вивчається в Україні вперше, що і зумовлює ***актуальність*** дослідження. Відповідно до цього, **метою** дослідження у межах статті є аналіз графічного оформлення текстів з перспективи їхніх семантичних та стилістичних особливостей.

Виклад основного матеріалу. Віршовані тексти П. Целана характеризуються неконвенційним графічним оформленням, що має вплив на конструювання значення його творів. У межах статті аналізується семантико-стилістична складова розділових знаків (крапок, тире), анжамбемана, графічних авторизмів, серед яких одночасне вживання кількох розділових знаків, фігурне та ієрогліфічне оформлення поетичного тексту.

П. Целан експериментує зі строфікою вірша: якщо у ранніх творах поет дотримується канонічних норм строфічного оформлення поетичного мовлення, то у пізніших віршах спостерігаємо суцільні відхилення від них. Віршові рядки мають різну довжину, часто містять одне-два слова:

(…)
Steigt und
spielt mit –
In der Eulenflucht, beim
versteinerten Aussatz;
bei
unsern geflohenen Händen, in
(…)
[6, с. 117].

Таке членування віршованого тексту слугує засобом інтонаційно-логічного виділення його частин [4, с. 58].

У пізніх творах домінує анжамбеман («речення чи словосполучення не збігаються з віршовим рядком» [1, с. 165]). Так, в одних текстах розривається синтаксичний рядок: «Lichtfallen, grenzgöttisch, statt / unsrer Häuser»; в інших – слово: «die sand– / hörige Möwe», «Schwer– / fälliges», «mit– / schwörende, mit– / schlürfende, mit– / schreibende / Ferse» [6, с. 222, 232, 156, 179]. Таке графічне оформлення тексту має стилістичне значення і вказує на складний душевний стан митця, емоційну напругу, нервовий неспокій.

Семантичне навантаження у віршах П. Целана мають також крапки. Вони передають «паузацію» віршованого мовлення, виражають нерішучість, сумніви або хвилювання того, хто говорить [4, с. 57]: «(…) die Finger streckt er empor, dran spinn ich Heu, wenn du tot bist … / Es fällt auch ein meergrüner Schnee, du ißt von erfrorenen Rosen» [6, с. 21].

Крапки, що з'являються посеред віршу і заміняють словесний віршовий рядок, сигналізують про відсутність певного текстового фрагменту, що отримало у Ю. Тинянова термін – «еквівалент тексту» [5, с. 43-51]. Цей невідомий текст, про зміст якого читач може здогадуватися, має важливу стилістичну роль: він сигналізує про замовчування автором своїх думок, небажання їх висловлювати; таке своєрідне ліричне умовчування посилює виразність віршу [4, с. 66]:

Wirf auch die Abendtür zu, Rabbi.
……...

© Лещук Ю. В., 2013

Reiß die Morgentür auf, Ra– –
[6, с. 142].

Крапки можуть імплікувати початок Саббату, який у єврейській традиції починається після заходу сонця; на думку О. Пьоггелера, початок Саббату сигналізується тим моментом, коли рабин, який створив Голема, людиноподібну істоту, перетворює останнього знову в глину [8, с. 91].

У віршованих текстах П. Целана трапляються випадки одночасного вживання кількох пунктуаційних знаків, що вказує на унікальну манеру поетичного письма. Так, автор часто використовує подвійне тире: «Wär ich – – / Nun ja, wär ich / die – wohin gebogene?», «Das / Selbe / hat uns / verloren, das / Selbe / hat uns / vergessen, das / Selbe / hat uns – –», «*(niemand / schnitt uns das Wort von der – –)*», «(…) ein / Licht geknüpft in die Luft– / matte, auf der du den Tisch deckst, den leeren / Stühlen und ihrem / Sabbatglanz zu – – / zu Ehren» [6, с. 207, 129, 112, 149]. Очевидно, таке подвійне тире у віршах відіграє функцію графічного евфемізму (термін Ю. Лотмана), тобто автор таким чином маскує грубе, небажане або ж заборонене висловлювання.

Розділові знаки в багатьох випадках починають вірш – «… und hagelte an mir umher», – або віршований рядок: «– Ein Stern, tu ihn, / tu den Stern in die Nacht», «– – taggrau, / der / Grundwasserspuren –» [6, с. 501, 111, 118]. Функція цих знаків – продовження попереднього мовлення: внутрішнього, що не мало мовної реалізації, або перерваного.

Відсутність розділових знаків є значущим стилістичним елементом у поетичному тексті. Так, всесвітньо відома «Фуга смерті» написана без жодного розділового знаку. На думку І. Арнольд, такий авторський прийом «зв'язує в єдине ціле множинність подій» [2, с. 306]. Гюнтер Бльокер, німецький критик, назвав «Фугу смерті» «контрапунктичними вправами на нотному папері» («kontrapunktische Exerzitien auf dem Notenpapier») [8, с. 47]. Як відомо, контрапункт – це мистецтво поєднання декількох самостійних, але таких, що одночасно звучать, мелодій, голосів в одне ціле [7, с. 942]. Поліфонія віршу, що довершується відсутністю будь-якого пунктуаційного знаку, навіть крапки в кінці віршованого тексту, вказує на фатальну циклічність життєвих подій, безперервність, безкінечність страждання в'язнів концтабору.

До оригінальних графічних авторизмів П. Целана відносяться графічні знаки з так званою ієрогліфічною функцією [3, с. 470]. У вірші «Grosses Geburtstagsblaublau mit Reimzeug und Assonanz» спостерігаємо приклади графічних каламбурів:

In der R-Mitage,
da hängt ein blauer Page.
Da hängt er, im Lasso:
er stammt von Pik-As(so?)
[…]
Er hockt auf der Kante
und schwört aufs Blümerante. [6, с. 171].

Так, лексичні ребуси R-Mitage, Pik-As(so?), Blümerante імплікують відповідно Ermitage (Ермітаж), Picasso (Пікассо). Номінація «Blümerante», як слушно зауважує Б. Відеман-Вольф, є побуквенним перекладом французького слова «bleu-mourant», що в німецькій мові означає «sterbend-blau»: після самовбивства друга, Пабло Пікассо почав малювати свої картини переважно блакитним кольором [6, с. 718], що увійшло в історію мистецтва як «блакитний період» (1901-1904 рр.) творчості П. Пікассо. Семантику лексичного ребусу «R-Mitage» можна аналізувати і з перспективи біографії П. Целана: відомо, що поет друкувався у видавця Віктора Штомпса, який в 1949 р. заснував своє друге видавництво «Преса відлюдників» («Eremitenpresse»). Саме номінація «Eremit» («самітник», «відлюдник») простежується у віршовому шифрі «R-Mitage».

Цікавим з перспективи графічного оформлення є вірш П. Целана «ST», присвячений тому ж таки відомому німецькому видавцеві Віктору Отто Штомпсу. Маємо приклад так званого «фігурного» вірша. Такі фігурні вірші є властивими для поезії модерністів, і вони, за словами І. Арнольд, розраховані не стільки на слухове, скільки на зорове сприйняття [2, с. 312]:

Ein Vau, pf, in der That,
schlägt, mps,
ein Sieben-Rad:
o
oo
ooo
O

[6, с. 272]. Фігурний вірш-ребус складається з одного речення («Ein Vau schlägt ein Sieben-Rad»), розбитого на віршові рядки, усі члени якого – головні і другорядні – розділяються комами і буквосполученнями («pf», «mps»). Факти з життя поета дають можливість розшифрувати цю словесно-графічну загадку. Вірш присвячений 70-річчю вищезгаданого Віктора Отто Штомпса, прізвище якого розривається поетом на складники «ST» (у назві), «o» та «mps» (у віршових рядках), що утворюють власне прізвище Stomps. Лексема Vau – це частина творчого псевдоніму В. Штомпса, а саме – VauO. Як слушно помічає Б. Відеман-Вольф, «pf» – це скорочення французького виразу «pour féliciter» («щоб побажати щастя») [6, с. 797]. Семиколісник (ein Sieben-Rad) уособлює 70 років, які прожив В. Штомпс у постійному русі і продовжує далі активно жити (schlägt). Числова фігура «ooo» може символізувати три видавництва («Die Rabenpresse», «Die Eremitenpresse», «Die Neue Rabenpresse»), які В. Штомпс заснував за своє життя.

Висновки. Таким чином, у віршованих текстах П. Целана прослідковуються різноманітні графічні засоби поетичного письма, які несуть стилістичне навантаження. **Перспективним** вбачається комплексне дослі-

дження стилістичної складової не лише графічних засобів, а й вербальних елементів фонетичного, морфемного, лексичного та синтаксичного рівнів віршованого тексту П. Целана:

Література:

1. Моклиця М. Основи літературознавства: [посібник для студентів] / Марія Моклиця. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2002. – 192 с.

2. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык: Учебник для вузов. – 5-е изд., испр. и доп. / И.В. Арнольд.– М. : Флинта : Наука, 2002. – 384 с.

3. Введение в литературоведение: Учеб. пособие / Л. В. Чернец, В. Е. Хализев, А. Я. Эсалнек и др.; Под ред. Л. В. Чернец. – 2-е изд. перераб. и доп. – М. : Высш. Шк., 2006. – 680 с.

4. Мороховский А. Н. Стилистика английского языка: Учебник / А. Н. Мороховский. – К. : Вища шк., 1991. – 272 с.

5. Тынянов Ю. Н. Проблемы стихотворного языка / Ю. Н. Тынянов. – М. : Советский писатель, 1965. – 301 с.

6. Celan P. Die Gedichte. Kommentierte Gesamtausgabe/Hrsg. : Barbara Wiedemann / P. Celan. – Frankfurt/Main : Suhrkamp, 2005. – 1000S

7. Duden. Deutsches Universalwörterbuch. – 5., überarb. Aufl. / Duden – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich : Dudenverlag, 2003.

8. Pöggeler O. Der Stein hinterm Aug: Studien zu Celans Gedichten / Otto Pöggeler. – München : Fink, 2000.

УДК 81'373

Лук'янець М. Г.,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ РЕСПОНСИВНИХ РЕПЛІК АДРЕСАТА У ДІАЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ

У статті розглядається поняття адресата діалогічного мовлення, ознаки та характеристики, що відрізняють його від адресанта. Визначено сутність поняття респонсивності, а також встановлено комунікативно-прагматичні особливості респонсивних стратегій і тактик у діалогічному дискурсі.

Ключові слова: *адресат, респонсивність, респонсивні стратегії, респонсивні тактики, діалогічний дискурс.*

В статье рассматривается понятие адресата диалогической речи, признаки и характеристики, отличающие его от адресанта. Определена сущность понятия респонсивности, а также установлены коммуникативно-прагматические особенности респонсивних стратегий и тактик в диалогическом дискурсе.

Ключевые слова: *адресат, респонсивность, респонсивные стратегии, респонсивные тактики, диалогический дискурс.*

The article focuses on the notion of the addressee as well as features and characteristics that distinguish the addressee from the addresser. The notion of responsivity is studied and communicative-pragmatic peculiarities of responsive strategies and tactics in dialogical discourse are analysed.

Key words: *addressee, responsivity, responsive strategies, responsive tactics, dialogical discourse.*

Сучасні дослідження у галузі дискурсивного аналізу відображають зростання інтересу вчених до адресата комунікації та вибору ним респонсивних стратегій і тактик мовленнєвої взаємодії з адресантом у різноманітних ситуаціях спілкування. Особлива увага приділяється дослідженню дискурсивних особливостей реалізації категорії адресата та його респонсивних стратегій і тактик у діалогічному дискурсі.

Актуальність дослідження обумовлена інтересом лінгвістів до проблеми визначення ролі адресата у діалогічному дискурсі, особливостей його мовленнєвої поведінки і вибору ним мовних засобів для успішної комунікації та можливості ідентифікації особистісних, гендерних і соціальних характеристик мовця на основі аналізу його мовлення в дискурсі.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що в ньому вперше на матеріалі діалогічного дискурсу здійснюється комплексний аналіз характеристик респонсивних стратегій і тактик адресата.

Мета статті полягає у виокремленні категорії адресата та його респонсивних стратегій і тактик у англомовному діалогічному дискурсі.

Завданням дослідження є з'ясувати функціональні характеристики адресата у комунікативній опозиції адресант::адресат, визначити сутність поняття респонсивності, надати визначення респонсивних стратегій і тактик у діалогічному дискурсі.

Об'єктом дослідження є адресат та його респонсивні стратегії і тактики у діалогічному дискурсі.

Предметом дослідження є дискурсивні особливості реалізації категорії адресата та його респонсивних стратегій і тактик у діалогічному дискурсі.

Основою для виділення категорії адресата служить базова модель мовленнєвої комунікації: «адресант – повідомлення – адресат» [3, с. 241]. Можливість використання цієї моделі у всіх мовах дозволяє вважати понятійну категорію адресата універсальною.

Детальний аналіз діалогічного дискурсу, зокрема реплік адресанта і адресата, обумовлений важливістю досягнення прагматичної мети комунікантів у спілкуванні. Значна увага дослідників діалогічного дискурсу була спрямована переважно на репліки адресанта і їх комунікативно-прагматичні цілі [1, с. 356-357], у той час як репліки адресата є недостатньо вивченими.

Комунікативний статус адресанта й адресата впливає на перебіг діалогу, на тип комунікативної взаємодії (кооперативний, конфліктний, нейтральний), на вибір мовних засобів і взаємопов'язаний зі зразками й типами дискурсу, прагматичними намірами, комунікативними стратегіями і тактиками учасників спілкування. Дослідники вважають, що комунікативний статус адресанта й адресата може бути жорстким (фіксованим) і варіативним (мобільним) залежно від ролей комунікантів і їхнього прагнення до співробітництва [2, с. 101]. Однак, фіксований чи мобільний статус адресанта й адресата також залежить від перебігу діалогу та вибору комунікантами стратегій і тактик ведення діалогу.

Категорія адресата характеризується подвійністю її змісту, оскільки вона включає в себе одночасно і суб'єкт і об'єкт мовленнєвої взаємодії. У цьому полягає специфіка категорії адресата в порівнянні з категорією адресанта, який виступає як ініціатор комунікації, тобто лише як суб'єкт мовленнєвої взаємодії. Таке розрізнення комунікантів у мовленні відображається у вигляді протиставлення ініціюючої та реагуючої реплік, а зокрема і вибору комунікативних стратегій і тактик співрозмовників.

У діалогічному мовленні, де домінує комунікативна ініціатива одного із співрозмовників, позиції ініціюючого і реагуючого комунікантів співвідносяться із комунікативними функціями адресанта й адресата, однак частіше у діалозі позиція адресата не є стабільною, так як під адресатом мають на увазі того учасника комунікації, який у момент мовлення займає позицію реагуючого комуніканта.

Діалогічний дискурс передбачає певну модель адресата, тобто в репліках адресанта закладена модель адресата, який може прийняти або відкинути запропоновану йому адресантом респонсивну стратегію і відповідні їй тактики комунікації, зокрема, погодитися чи заперечити, здатися або чинити опір, піти на поступку або перейти в наступ, виконати прохання або відмовитися.

© Лук'янець М. Г., 2013

Респонсивність визначається як організована здатність людини сприймати влив і відгукуватися на нього оптимальним чином, враховуючи особисті потреби [5, с. 83]. Виділяють три параметри респонсивності в комунікації: здатність адресата до систематизації отриманої інформації від адресанта, нагромадження знань та досвіду адресатом; здатність адресата планувати дії, а відповідно, і вибудовувати стратегії залежно від отриманої інформації та вимог ситуації спілкування в цілому; здатність застосовувати тактики, адаптуючись та знаходячи баланс між вимогами адресанта та власними потребами адресата у діалогічному дискурсі.

Типи респонсивних стратегій і тактик адресата відповідають другій позиції у діалозі. Репліки адресата істотні не тільки як акт комунікації, вони мають ряд важливих наслідків для втілення прагматичних намірів обох мовців і вибору адресатом респонсивних тактик: згоди, заперечення, допущення, викриття, спростування, виправдання, відмови, – що реалізують три ключові респонсивні стратегії: згоди, незгоди, нейтрального ставлення.

Респонсивні стратегії адресата характеризуються гнучкістю і динамічністю, оскільки вони коректуються адресатом у процесі спілкування залежно від мовленнєвих дій адресанта і змінного контексту [7, с. 321-325]. Респонсивні стратегії розглядають як постійний, динамічний процес, в основі якого лежать бінарні взаємовідношення між адресантом і адресатом діалогічного мовлення. Динамічність мовлення адресата як його оперативне реагування на зміну ситуації є ознакою респонсивних тактик, які забезпечують гнучкість втілення респонсивних стратегій.

Респонсивні репліки визначають характер перебігу діалогу, оскільки саме у респонсивних репліках закладено явище контрастування. Репліки адресанта й адресата представляють протилежні точки зору, реалізовані вибором комунікативних стратегій і тактик у діалогічному дискурсі.

В основі респонсивних стратегій і тактик лежить не чітке розмежування між репліками адресанта і адресата, а безпосереднє породження респонсивної репліки діалогу попередньою реплікою адресанта, його прагматичним наміром, вираженим експліцитно або імпліцитно [6, с. 285-289]. До того ж, вибір респонсивних стратегій і тактик може бути результатом особистісних характеристик адресата, його соціального статусу, вікових, гендерних особливостей. Також, вагомим чинником вибору респонсивних стратегій і тактик є думка «іншого», випадкового чи невипадкового свідка комунікації. Отож, вибір респонсивних стратегій і тактик породжує і сприяє розвитку діалогічного мовлення між адресантом і адресатом.

Респонсивні репліки характеризують двома найбільш суттєвими особливостями, які кваліфікують в якості абсолютних диференційних ознак реплік адресата. По-перше, специфіка респонсивних стратегій і тактик чітко проявляє себе ще на передкомунікативному рівні, при отриманні стимулу для утворення висловлення [4, с. 37-38]. Річ у тому, що адресат здійснює реакцію на стимул, отриманий від адресанта. По-друге, респонсивні репліки невід'ємно пов'язані з репліками адресанта на глибинному рівні, тобто в діалогічному мовленні репліка адресата не може існувати як окрема самостійна комунікативна одиниця. Вона обов'язково входить у склад діалогу. Таким чином, реактивна природа і комунікативна зумовленість респонсивних реплік сприяє утворенню змістової єдності діалогічного мовлення.

Адресант при формулюванні ініціативних реплік планує можливі реакції адресата, використовуючи різноманітні комунікативні стратегії і тактики, стимулюючи відповідні респонсивні репліки з дотриманням адресатом етикетних норм суспільства, апеляцією до емоційного й інтелектуального факторів, вікових та гендерних характеристик. Основними аспектами реагування є співвідношення чинників: до особистості адресанта, до самої інформації і до форми звернення [6, с. 302-304]. Всі три чинники можуть лягти в основу респонсивних стратегій і тактик. Відношення до особистості адресанта визначає вибір кооперативного регістра спілкування, а форма звернення значним чином відображається на бажанні чи небажанні адресата вступити в контакт і містить реакцію на тактику, за допомогою якої адресант має намір досягти бажаного реагування. Ставлення до змісту репліки адресанта реалізується в рамках реакції на її інформативний елемент. Таким чином, вибір респонсивних стратегій і тактик адресатом виявляє його відношення до адресанта, до змісту повідомлення чи до форми представлення інформації.

Розглянемо приклад однієї із респонсивних стратегій – суперництва, яка виявляє відношення адресата до адресанта і реалізується через негативні респонсивні тактики прискіпливої критики, приниження співрозмовника та негативну оцінку його особистості. Так, у наданому нижче прикладі жінка-адресат Тереза на образу-дискредитацію чоловіка-адресанта Пітера реагує запальною промовою-дискридитацією, використовуючи негативні респонсивні комунікативні тактики докору та непрямої критики адресанта.

Peter: *«What is matter, who doesn't send the message?» Peter grinned at her.*

Theresa: *«I won't ask anything more,» said Theresa, «since* ***you're so smug*** *about* ***how clever you are.*** *I suppose whatever* ***your clever plan is,*** *my* ***dear clever boy*** *thought it up. P****eople say*** *Demosthenes has a sarcastic streak»* [9, с. 241].

Таким чином, респонсивна стратегія Терези демонструє її негативне ставлення до Пітера та розкриває її гендерні характеристики, виражені більшою емоційністю жіночого мовлення, зокрема, використанням іронії (*since you're so smug*), повторів (*how clever you are, your clever plan is, my dear clever boy*) та звернень до авторитетного джерела (*people say*), що більш характерні для жіночої манери спілкування.

Респонсивна стратегія недовіри до змісту повідомлення проілюстрована в наступній репліці адресата Аахса:

*«****I don't believe this!****» The demon made his angry appeal to the heavens. «I'm standing here* ***arguing with a twerp of an apprentice****. Look, kid»* [8, с. 280].

Аахс використовує респонсивну тактику заперечення у висловленні *I don't believe this!* для того, щоб висловити недовіру до істинності та релевантності інформації, наданої адресантом Сківі. Незгода адресата із змістом повідомлення не змінює його ставлення до адресанта як особистості: хоч Аахс називає Сківі невдячною ученицею, він ставиться до неї як до дитини з позиції дорослого.

Ставлення адресата до форми представлення інформації адресантом показано у розмові матері Нори із донькою Луїзою у наступному прикладі:

*Nora retorted, «Don't you take **that tone** with me, young lady. **How dare you speak** to me **like that** in public!»* [10, с. 74].

Респонсивна стратегія повчання втілюється у тактиках, направлених на виклик докорів сумління адресанта Луїзи. Адресат звертає увагу на недоречний тон розмови (*that tone)* та на недопустиму манеру спілкування *(How dare you speak…like that)*. Тобто, адресат Нора апелює до свого батьківського статусу шляхом демонстрації свого ставлення до форми надання інформації адресантом.

Отже, адресатом у діалогічному мовленні є комунікант, який виконує функцію сприймаючого об'єкта і реагуючого суб'єкта комунікації. Вибір адресатом реактивних стратегій і тактик у діалозі залежить від ставлення адресата до адресанта, змісту та форми викладення ним інформації, а також від особистісних характеристик адресата, його соціального статусу, вікових та гендерних ознак.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Феномен второй реплики, или о пользе спора / Н.Д. Арутюнова // Противоречивость и аномальность текста. – М. : Наука, 1990. – С. 175-185.

2. Селіванова О. О. Основи теорії мовної комунікації : (Підручник) / О. О. Селіванова. – Черкаси : видавництво Чабаненко Ю. А., 2011. – 350 с.

3. Якобсон Р. Избранные работы / Роман Якобсон. – М. : Прогресс, 1985. – 460 с.

4. Bloomfield L. Language / L. Bloomfield. – NY : Holt and Co., 1933. – 564 p.

5. Etzioni A. The Limits of Privacy / Amitai Etzioni. – NY : Basic Books, 2011. – 280 p.

6. Jacobs S. Strategy and structure in conversational influence attempts / Scott Jacobs, David Jackson // Communication Monographs. – 1992. – Vol. 50, December. – P. 285-304.

7. Moeschler J. Pragmatic connectives, argumentative coherence and relevance / Jacques Moeschler // Argumentation, Relevance and Discourse. –1989. – Vol. 3. – No. 3. – P. 321-339.

Список ілюстративного матеріалу:

8. Asprin R. Another Fine Myth / R. Asprin and G. Takei. – NY : Myth Adventures, 1978. – 349 p.

9. Card O. S. Shadow Puppets / O.S. Card. – NY : Tor Books, 2002. – 352 p.

10. McDowell C. A Woman of Style / Colin McDowell. – London : Rowan (Arrow), 1991. – 133 p.

УДК 378:37.032

Лутай Н. В.,
Харківський національний економічний університет, м. Харків
Бесараб Т. П.,
Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», м. Харків

МЕТОД CASE STUDY У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Стаття присвячена проблемам використання методу case study при навчанні іноземної мови ділового та професійного спілкування. Основу методу складає актуальна, реальна проблемна ситуація зі світу бізнесу, що вимагає рішення шляхом обговорення. У статті аналізуються вимоги, які пред'являються до проблемних ситуацій, аналізуються переваги та труднощі застосування методу case study.

Ключові слова: *метод case study, мова ділового і професійного спілкування, комунікативна компетенція, професійно-орієнтоване навчання, комунікативна мета.*

Статья посвящена проблемам использования метода case study при обучении иностранному языку делового и профессионального общения. Основу метода составляет актуальная, реальная проблемная ситуация из мира бизнеса, требующая решения путем обсуждения. В статье анализируются требования, предъявляемые к проблемным ситуациям, анализируются преимущества и трудности применения метода case study.

Ключевые слова: *метод case study, язык делового и профессионального общения, коммуникативная компетенция, профессионально-ориентированное обучение, коммуникативная цель.*

The article is devoted to the application of case study method in teaching foreign languages for business and professional communication.This method is based on real-life situations related to business that must be solved by means of discussion. The requirements analysis for cases has been provided, as well as advantages and disadvantages of the case study method use.

Key words: *case study method, language of business and professional dialogue, communicative competence, professional and focused training, communicative purpose.*

У сучасному професійному навчанні студентів економічних і юридичних факультетів широко застосовується метод case study, або метод конкретних ситуацій – метод активного проблемно-ситуаційного аналізу, заснований на навчанні шляхом вирішення конкретних завдань – ситуацій (кейсів). Вперше він був застосований у навчальному процесі в школі права Гарвардського університету в 1870 р.; впровадження цього методу в Гарвардській школі бізнесу почалося в 1920 р. [6, с. 21].

Актуальність дослідження В даний час метод case study активно застосуються у викладанні іноземної мови. Використання даного методу найбільш ефективно при навчанні студентів немовних вузів мови ділового спілкування і мови спеціальності.

Мета дослідження полягає у встановленні та розгляді особливостей застосування методу кейсів.

Метою методу case study є аналіз запропонованої викладачем конкретної ситуації і додаткових інформаційних матеріалів (з використанням потенціалу групи студентів), вироблення оптимального рішення і подання його аудиторії. Одного вірного рішення не існує, тому по закінченні презентацій може бути обраний кращий варіант рішення. Для навчання студентів велику цінність представляє сам процес аналізу ситуації та пошуку рішення. Цей метод, як зазначає німецький методист К. Нодарі, дозволяє учнем аналізувати різні реальні ситуа ції, роблячи акцент, в першу чергу, на при трансформаційних змін практичних умінь і навичок, і, таким чином, він не є простим відтворенням отриманих раніше теоретичних знань [7, с. 176].Робота над проблемною ситуацією відбувається в групах студентів, і її можна умовах а но розділити на наступні фази:

– аналіз представленого матеріалу, формулювання проблеми;
– пошук і збір додаткової інформації (у разі необхідності);
– обговорення різних варіантів вирішення проблеми;
– вибір кращого варіанту рішення на основі порівняння всіх запропонованих варі антів;
– презентація та захист рішення.

Розглянемо докладніше дані фази. Аналіз матеріалу може проводитися з урахуванням конкретного питання або охоплювати всі аспекти ситуації, що залежить від формулювання завдання. Якщо кейс об'ємний, то знайомство з ним відбувається заздалегідь у вигляді самостійної роботи студентів. При першому читанні інформації у студента повинно скластися загальне враження про предмет кейса; важливо зрозуміти, знання з яких економічних дисциплін допоможуть вирішити ситуацію (проглядове читання). При повторному прочитанні пропонується, використовуючи навички селективного читання, відібрати ту інформацію, яка необхідна для вирішення кейса, виписати основні поняття, імена, цифри. Пізніше зосереджують свою увагу на докладної обробці лише необхідної інформації (читання з повним охопленням змісту), так як в кейсах спеціально часто дана надлишкова інформація. Якщо однією з цілей кейса є навчання роботі з різними джерелами інформації, то ця фаза необхідна. Обговорення різних варіантів рішення проблеми відбувається в групах (3-5 студентів). Якщо рівень мовної підготовки студентів досить високий, то обговорення відбувається іноземною мовою, в іншому випадку з метою економії часу обговорення може відбуватися рідною мовою. Викладач контролює цей процес. Навчання вести дискусію, висловлювати свою точку зору, аргументувати, доводити, заперечувати може відбуватися на заняттях на основі невеликих кейсів. Презентація рішення може бути представлена як в усній, так і в письмовій формі. Після усної презентації викладач організовує обговорення виступу, направляючи його в потрібне русло за допомогою питань. Проблемна ситуація, в залежності від мети

© Лутай Н. В., Бесараб Т. П., 2013

і завдань навчання, може бути сформульована як коротко, так і представляти собою текст, обсяг якого може варіюватися від 0,5 до 3 сторінок. Головним є те, що ситуація повинна бути актуальною, взятої з життя реально існуючої компанії. «Кейсів може бути багато, але за будь-яких їх різновидах робота з ними має навчити студентів аналізувати конкретну інформацію, простежувати причинно-наслідкові зв'язки, виділяти ключові проблеми та (або) тенденції в бізнес-процесах» [2, с. 4].Усі ситуації (cases) мають певну структуру: 1) опис ситуації (case); 2) завдання і питання для обговорення; 3) додатки з додатковою фактичної інформацією у вигляді документів, фотоматеріалів, графіків, таблиць, схем і т. п. Одним з перших, хто звернув увагу на потенціал методу case study в даній сфері, з'явився Девід Коттон, автор серії підручників «Market Leader». Однак слід зазначити, що, крім підручника Девіда Коттона (англійська мова), на ринку навчальної літератури фактично відсутні роботи з даної проблеми. Причиною цього є складний, трудомісткий процес підготовки конкретної ситуації (case). Викладач іноземної мови повинен вирішити дві проблеми: підбору ситуації зі світу бізнесу та методичної обробки даної ситуації, тобто адаптації її до потреб викладання іноземної мови. Відповідаючи на запитання, де брати конкретні ситуації (випадки), О. М. Зобов відповідає, що «найкращий шлях отримання конкретних ситуацій – народити їх самому» [2, с. 2]. Навіть для фахівців, які викладають економічні дисципліни, це є непростим завданням. Для викладачів іноземної мови більш прийнятним буде використовувати вже готові ситуації з підручників з маркетингу, менеджменту (і т. д.) і дидактизувати їх. Банку українських «кейсів» фактично не існує, тому найчастіше використовуються західні ситуації. З точки зору викладачів економічних дисциплін, це є недоліком, так як «такі навчальні ситуації служать «інтерпретацією» західних концепцій, які, у свою чергу, є «зліпком» ділового життя країн з розвиненою ринковою економікою. Україну важко віднести до таких країн» [6, с. 22]. Для викладання іноземної мови використання «західних кейсів» дає можливість познайомити студентів з реаліями закордонного світу бізнесу, нормами ділової західної культури. Застосування методу case study пред'являє високі вимоги до рівня підготовки студентів. З одного боку, вони повинні володити певними знаннями зі спеціальних предметів, щоб вирішити case, а з іншого боку, володіти іноземною мовою на рівні B2-C1.Незважаючи на всі складнощі, метод case study має ряд переваг, що зробили його настільки популярним у викладанні іноземної мови ділового та професійного спілкування. Використання методу конкретних ситуацій дозволяє:

– враховувати професійні та особисті інтереси і потреби студентів, їх індивідуально-психологічні особливості;

– здійснювати контроль знань;

– застосовувати всі форми аудиторної роботи студентів: індивідуальну, парну, групову, фронтальну;

– розвивати всі види мовної діяльності: читання (оглядове, селективне, детальне), говоріння (монологічне, діалогічна мова), лист (складання плану, написання есе і т. д.), аудіювання і переклад;

– здійснювати міжпредметні зв'язки;

– стимулювати творчу активність студентів;

– формувати різні компетенції, необхідні студентам у майбутньому професійному житті.

Сьогодні все більш актуальним стає питання про те, що підготовка фахівців у будь-якій області повинна здійснюватися на новій концептуальній основі в рамках компетентнісного підходу. З точки зору такого підходу, метод конкретних ситуацій формує і розвиває цілий ряд «ключових компетенцій» [1, с. 34]. Сучасне трактування поняття «комунікативна компетенція» передбачає її складну структуру, що включає в себе мовну, предметну, соціокультурну, стратегічну, методичну компетенції. Лінгвістична (мовна) компетенція визначається як «потенціал лінгвістичних (мовознавчих) знань людини, що використовуються для спілкування» [4, с. 15]. Як зазначалося вище, застосування методу case study передбачає наявність у студентів певних базових знань з мови. При формуванні лінгвістичної компетенції за допомогою методу case study велика увага приділяється роботі над лексикою і граматичними структурами мови ділового та професійного спілкування. Основний акцент слід зробити на прагматичному аспекті текстів за фахом. Одним із завдань професійно орієнтованого навчання є формування у студентів уміння створювати логічно пов'язані, відповідні певній ситуації спілкування письмові та усні тексти. Метод case study дозволяє успішно вирішувати цю задачу. У світлі розвитку комунікативної компетенції студентів більшу увагу слід приділяти структурі, логіці побудови тексту за фахом і мовному поведінці комунікантів. Це сприятиме розумінню даних текстів, адже саме тексти за фахом характеризуються значною орієнтованістю на певну комунікативну мету. Викладач допомагає студенту виявити комунікативну мету тексту, комунікативні стратегії, тактики і мовні дії, використовувані для її досягнення, а також лексичні та граматичні засоби, що служать для їх реалізації. У зв'язку з вищесказаним, виникає питання, які саме мовні дії слід відпрацьовувати на заняттях з іноземної мови ділового та професійного спілкування для того, щоб розвинути комунікативну і професійну компетенцію студентів. Ми пропонуємо обмежити кількість таких дій основними, найбільш часто зустрічаються в текстах за фахом:

– викладати фактичний матеріал, викладати свою точку зору;

– давати визначення;

– пояснювати, витлумачувати;

– аргументувати, доводити;

– узагальнювати;

– класифікувати;

– робити висновки.

Цей перелік може доповнюватися з урахуванням особливостей конкретного тексту. Для презентації результатів та участі в дискусії необхідно навчити студентів:

– стверджувати;

– робити припущення, висувати гіпотези;
– висловлювати сумніви;
– оскаржувати точку зору опонента, заперечувати;
– обгрунтовувати свою думку;
– виражати згоду з точкою зору опонента;
– рекомендувати;
– висловлювати побоювання, застерігати від негативних наслідків.

Викладач повинен звертати особливу увагу на мовні структури, використовувані в мовних діях, відзначаючи їх специфіку для мови ділового спілкування. Наприклад, після читання тексту і його розуміння можуть слідувати репродуктивні вправи, спрямовані на передачу основного змісту прочитаного, при цьому вибір учнем того чи іншого мовного дії має відбуватись свідомо. Під розумінням прочитаного ми маємо на увазі те, що студент зрозумів основний зміст і логічні зв'язки тексту. Тому має сенс до роботи над окремими комунікативними інтенціями, мовними діями і мовними структурами докладніше зупинитися на структурному аналізі тексту [8, с. 7].

Наведемо приклад. Текст «Фінансова криза 2007 – 2009 рр.».

Вправа l. Схематично уявіть структуру тексту (наприклад: теза – аргументи – приклади і т.д.). При цьому варто звернути увагу студентів на розбіжності у побудові російських і німецьких спеціальних текстів. Вправа 2. Завдання до тексту дано у формі запитань:

1) Дайте визначення поняттю «фінансова криза» (дати визначення).

2) Викладіть коротко історію виникнення та розвитку фінансової кризи. Які факти вплинули на його розвиток? (Викласти фактичний матеріал).

3) Які наслідки мав криза для банківської системи США? (Зробити висновки).

4) Як Ви вважаєте, чи мав фінансова криза негативні наслідки для світової економіки? (Висловити свою точку зору, аргументувати).

5) Як Ви думаєте, чи є ефективними заходи, прийняті урядом Німеччини для подолання наслідків кризи? (Висловити припущення, сумнів, впевненість).

Висновки та перспективи дослідження. Методична компетенція відноситься до одних з найважливіших компетенцій в сучасному професійному світі. В умовах вузу вона передбачає формування у студентів вміння та досвіду самостійного оволодіння мовою, оволодіння педагогічними технологіями самоосвіти, що включає в себе: усвідомлення своїх особистих і професійних комунікативних потреб; оволодіння технологіями «у сфері інтелектуальної переробки інформації» [3, с. 139]. Застосування методу case study дозволяє формувати і розвивати у студентів вміння працювати з різними видами довідкової літератури, словниками, вміння представити в схематичному вигляді отриману інформацію. Велика увага приділяється оволодінню логічними операціями аналізу і синтезу інформації з різних джерел. Презентація отриманих результатів і подальше їх обговорення формують у учнів здатність оцінювати свої і чужі дії. Предметна компетенція – це «предметно-змістовна сторона спілкування» [4, с. 6]. Предметна компетенція передбачає оволодіння студентами певним обсягом професійних знань, визначення базисних понять і категорій, необхідних для уникнення мовних проблем через відсутність достатніх знань з предмета. Рішення case на заняттях іноземної мови передбачає всебічне вивчення предмета проблемної ситуації в рамках основних курсів і дисциплін. Таким чином, на заняттях відбувається процес професійного спілкування іноземною мовою, під час якого студенти діляться з викладачем і один з одним своїми знаннями. Велике значення набуває розвиток соціальної та соціокультурної компетенцій. Як показує практика, у студентів недостатньо розвинені вміння і навички ділового спілкування рідною мовою. Метод case study формує і розвиває вміння працювати в команді, відповідальність за результат, навчає технікам вести переговори, аргументувати свою позицію, здійснювати презентацію. Таким чином, стоїть перед викладачем іноземної мови завдання – поєднати в рамках професійно орієнтованого уроку іноземної мови викладання іноземної мови спеціальності і певних аспектів економічних дисциплін – може бути успішно вирішена за допомогою використання методу case study. Продумана комбінація мовної та професійної складових сприяє розвитку мотивації у студентів. Метод case study дозволяє не тільки розширити знання, а й сформувати навички, необхідні у майбутній професійній діяльності молодих фахівців.

Література:

1. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высшее образо-вание сегодня, 2003. – №5. – С. 34-42.

2. Зобов А.М. Метод изучения ситуаций (case study) в образовании: его история и применение. – Эли-тариум, 2006. http://www.elitarium.ru

3. Ивбуле В.П. Методика обучения профессиональному общению на русском языке в социокультурных условиях Латвии (юридический профиль): Дис.... канд. пед. наук. – М., 2003. – 191 с.

4. Методика преподавания русского языка как иностранного для зарубежных филологов-русистов: (Включенное обучение) / под ред. А.Н. Щукина. – М. : Рус. яз., 1990. – 233 с.

5. Михалкина И. В. Коммуникативное и языковое содержание обучения профессиональному общению специалистов в области внешнеэкономических связей: Дис.... канд. пед. наук. – М., 1994. – 260 с.

6. Практическое руководство для тьютора системы Открытого образования на основе дистанционных технологий. / Под ред. А. М. Долгорукова. – Москва : Центр интенсивных технологий образования, 2002. – С. 21-44.

7. Robert K.Yin. Case Study Method: Design and Methods. – Los Angeles : Sage publications, 2009. – 217 p.

8. Jan Dul, Tony Hak. – Case Study Methodology in Business Research. – Boston, London : Heinemann, 2008. – 302 p.

УДК 821.161.2-1.09

Любімова О. В.,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

СТРОФІКА І РИМУВАННЯ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ ВОЛОДИМИРА САМІЙЛЕНКА 80-Х РОКІВ XIX СТОЛІТТЯ

На зрізі строфіки та римування досліджується версифікація В. Самійленка 80-х років XIX ст.; визначено тенденції розвитку строфічного репертуару поета, виявлено типологічні риси основних строф. Отримані результати доповнюють наше уявлення про версифікаційні особливості української поезії 80-х років XIX століття.

Ключові слова: *В. Самійленко, версифікація, строфіка, римування, рима, клаузула, цезура.*

С точки зрения строфики и рифмования рассматривается стихосложение В. Самойленко 80-х годов XIX века; определены тенденции развития строфического репертуара поэта, установлены типологические черты основных строф. Полученные результаты дополняют наше представление о стихотворных особенностях украинской поэзии 80-х годов XIX века.

Ключевые слова: *В. Самойленко, стихосложение, строфика, рифмование, рифма, рима, клаузула, цезура.*

V. Samiylenko's versification system in the 80s of the nineteenth century is studied in terms of strophe and rhyme; the tendencies of the development of the poet's strophic repertoire are defined, the typological features of the main strophe are revealed. The results obtained from the study expand our view on the versification peculiarities of the Ukrainian poetry in the 80s of the nineteenth century.

Key words: *V. Samiylenko, versification, strophe, rhyme, clause, caesurae.*

Постановка проблеми. Блискучий майстер сатири та гумору, поет-лірик, талановитий драматург, перекладач – Володимир Самійленко в усіх жанрах творчості виявив себе як митець з тонким відчуттям художнього слова, вражаючи читача своєю неповторною манерою письма та оригінальним підходом до традиційних тем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість В. Самійленка досліджували: О. Бабишкін, М. Богданович, В. Герасименко, Ол. Дорошкевич, М. Зеров, Й. Куп'янський, Мих. Могилянський, М. Обідний, Ф. Погребенник, М. Рильський, М. Чорнописький та ін. Лірика поета добре розглянута у жанровому плані, частково – в аспекті віршування. Стосовно версифікаційних особливостей творів В. Самійленка маємо принагідні дані О. Бабишкіна та Ф. Погребенника. О. Бабишкін зазначав: «Самійленко вдавався у своїй поетичній практиці до таких мало прийнятих або й зовсім не відомих для тогочасної української поезії форм, як канцони, октави, олександрійський вірш тощо. Він переносив їх в українське віршування з грецької, французької, італійської та російської поетики.

Мета статті – на зрізі строфіки та римування дослідити версифікацію В. Самійленка 80-х років XIX ст.

Виклад основного матеріалу. Сонет стає його улюбленою формою. Вживши в сонеті послідовно жіночі рими, він відійшов від усталеного до того в українській поезії чергування в сонеті рим обох родів...» [1, с. 69].

Дослідник поетової творчості Ф. Погребенник зауважив: «Письменник, який був і добрим теоретиком версифікації (йому належить незакінчена праця «Як складаються українські вірші»), культивував у своїй художній практиці остаточно ще не усталені в українській поезії чи й взагалі невідомі їй класичні форми канцони, секстини, сонета, терцини, елегійного дистиха, октави, олександрійського вірша чи гекзаметра, виступаючи щодо цього однодумцем І. Франка й Лесі Українки...» [6, с. 20].

Однак спеціальної праці щодо версифікації поета зі статистичними даними немає. Розглянемо віршування митця детальніше.

У плані строфіки та римування поетичні твори В. Самійленка окресленого періоду виглядають так: строфічні – 95%, нестрофічні – 5%. Серед строфічних помітно превалюють монострофічні поезії – 96,3% (53 вірші), 3,6% (2 вірші) припадає на різнострофічні тексти. Римовані – 81%, неримовані – 19%.

Поет використав такі види строф: двовірш (3,6% від кількості усіх строфічних текстів), катрен (42%), п'ятивірш (5,4%), шестивірш (5,4%), восьмивірш (5,4%), десятивірш (3,6%), тринадцятивірш (1,8%) та чотирнадцятирядкову строфу (3,6%). Канонізовані форми представлені сонетом (5,4%), елегійним дистихом (14,5%), октавою (3,9) та канцоною (5,4%).

Автор застосував такі види та схеми римування: перехресне (27,6% від загальної кількості усіх римованих творів періоду): AbAb, aBaB, abab, AbAbCdCd, aBaBcDcD; парне (6,3%): AA, aa; неповне (17%): aBcB, ABCB, ABCBDEFE; змішане – 4 (8,5%); 10,6% від загальної кількості усіх римованих віршів становлять поезії, в яких засвідчено кілька видів римування в межах одного твору. 30% припадає на поезії з іншими видами та схемами римування (п'ятивірші, шестивірші та ін.).

У сегменті монострофічних творів традиційно переважають чотирирядкові – 42% (23 вірші) від загальної кількості усіх строфічних текстів належить катренові. Найбільша кількість катренних творів характеризується перехресним римуванням. Серед них превалює римування AbAb: «Дві планети», «Російська серенада», «Пригода», «Ямби «(I. «Як часто в час сумний..».) (всі – 1888), «Весняні пісні» («Весна вернулась»), «Патріоти», «Сумуєш, ти..». (обидва – 1889). П'ять творів написано з іншими схемами перехресного римування: «Зорі» (1889), «Ямби» (III. «Так, смійтеся тепер..»., IV. «Вже годі плакати!..»., V. « Не будемо ми йти..»., 1889), – aBaB; «Прожиті сили» (1886) – abab.

Для семи катренних творів властиве неповне римування. Поміж них превалює римування ABCB: «Щасливий край» («Ельдорадо»), «Розкажи ти, моя Музо..»., «Найдорожча перлина» (всі – 1886), «Гостра стаття» (1887), «Фармакологія» (1888), «Собаки» (1888). Схема неповного римування aBcB наявна у поезії «Сумна наша пісня, як наше життя» (1885).

© Любімова О. В., 2013

Чотири катренні поезії представлені двома видами римування в межах одного твору: парне AAbb і перехресне AbAb – «Грішниця» (1884); неповне abcb і перехресне abab: «До душі» (1885); оповите aBBa і перехресне aBaB – в обох віршах: «Пісня» (1886) і «Піїта» (На мотив Лермонтова, у творі трансформовано мотив поезії М. Ю. Лермонтова «Пророк»(80-і роки).

Двовіршову будову мають 2 твори, що становить 3,6% від загальної кількості усіх строфічних текстів періоду. Дворядковим поезіям властиве парне римування. Схема римування з жіночими співзвуччями АА характерна віршеві «Сміливий чоловік» (1886), у поезії «Українська мова» (1885) наявне чоловіче римування – аа.

По три рази В. Самійленко вдався до п'ятивіршів, шестивіршів та восьмивіршів, увесь цей масив становить по 5,4% від загальної кількості строфічних творів. Поетові п'ятирядники дають такі римовані «сплети»: AbAAb – «Ридання душі» (1884) і «романс» (80-і роки); ABBAC – «Святий вечір» (1889).

Шестивіршовим строфам наявне таке римування: aBaBaa – «Непевність» (1887), aaBccB – «Весняні пісні» (І. «Веселиться земля», 1888).

Римування aBaBcc наявне у вірші «Пісня про віщого Василя» (1888), однак розмір твору (Амф434344) «не дозволяє» зарахувати строфу до канонізованої. Цікава схема римування – aBaBaa характерна для поезії «Непевність» (1887). Наведемо зразок:

Якби знаття, що треба жить, a
І сподіватись, і бажати, B
То жив би так, щоб кожну мить a
Для цілі одної віддати, B
Щоб і хвилини не згубить, – a
Якби знаття, що треба жить! [9, 48]. a

Восьмирядники автора представлені такими схемами: ABCBDEFE – «Горе поета» (1886), «Патріота Іван» (1888), abaBcDcD aBaBcDcD aBBacDcD – «На роковини смерті Шевченка» (1888).

У творчості В. Самійленка натрапляємо й на рідкісні дев'ятивіршові строфи. Твір поета «Як-то весело жить на Вкраїні!» (1886) (за винятком 1-ої строфи, яка укладена десятирядником із римуванням ABcBcAAdAd) можна зарахувати до дев'ятивіршів із римуванням AbAbCCdCd. Ось як виглядає другий нонаверс поезії:

От вам приклади. Пан хуторянський A
Без напасті живе й без біди, b
Бо сповняє закон християнський A
І кругом молодець хоч куди: b
По-старому живе він донині, C
Добре спить, а вже їсть – щогодини C
І, наївшись, як пень той лежить. d
Як-то весело жить на Вкраїні! C
Як-то весело жить! [9, с. 100]. d

Десятивіршові строфи характеризуються двома поезіями, що становить 3,6% від загальної кількості усіх строфічних віршів. В одичній сатиричній децимі «Ода індику» (На спомин 11-го студня (листопада) 1886-го року), укладеній Я4, поет застосував римування AbAbCCdEEd. Зазначена схема властива трьом строфам. Лише один раз, у першій строфі, автор відступив від заданої схеми і вдався до римування AbAbCbdEEd:

О музо, заспівай індика, A
Найкращу птицю над всіма, b
Його хвала така велика, A
Що висловити – слів нема. b
Його ім'я повсюди знане, C
Його моторність поважна, b
Його звичайність мила всім. d
Співаєм ми тебе, індиче, E
Тобі хвала найбільше личе, E
Тобі кадильний личить дим! [9, с. 98]. d

Римування aBaBcDeFeF властиве другому ямбові «Ямби» (ІІ. «О, де набрати слів?..»., 1889).

Тринадцятирядником укладено вірш «Шкóда!» (1887), що становить 1,8% від загальної кількості строфічних текстів. Окситонні співзвуччя у поезії заримовуються так: ababcbcdcdede:

Давні елліни! Як шкóда, що не можете ви встать a
І прилинуть на Вкраїну у вишневенький садок. b
Я хотів би вам дівчаток українських показать, a
Як вони, руками сплівшись, виступають у танок, b
Або весело жартують, зачіпають парубків, c
Або, мило розпишавшись, одвертають свій видок, b
Або іскри розсипають із-під чорних вій і брів, c
Або поглядом журливим порушають серце в нас. d
Розказати про тії дива я ніколи б не зумів, c
Бо на теє, мабуть, треба стать Гомером на той час. d
Шкода ж, греки, що не можна подивитись вам на їх. e
Не прийшлось би вам здиратись на Олімп і на Парнас d
І відшукувать для співів муз і грацій там своїх [8, с. 15]. e

Чотирнадцятирядкових поезій – 2 (3,6%) – «До неньки!» (1887) з парним римуванням жіночих співзвуч АА та «Навіщо Вам збиратись на Амур?» (80-і роки), римування другого вірша – aBBaaBBaCdCdCd, ритм невпорядкованого ямба у творі «заперечує» форму сонета.

Із канонізованих строф автор використав сонет, елегійний дистих, октаву та канцону.

Три поезії, що становить 5,4% від кількості строфічних творів є сонетами, у них поет дає такі схеми римування:

1). AbbA bAAb CdC dCd – «Привіт Буковині» (1888);

2). AbbA bAAb CdC dCd – «Сонети» (I. «Я не Петрарка – ти ж нова Лаура..»., 1889);

3). AbbA AbbA ccD eDe – «Сонети» (II. «Коли б твоєї вроди не хвалила..».,1889).

У двох перших сонетах автор застосував одинакові схеми римування – AbbA bAAb CdC dCd. Для порівняння наведемо сонет «Привіт Буковині»:

Привіт тобі, зелена Буковино, A
Твоїм хорошим горам і гаям; b
Твоїм одважним, дорогим синам! b
Привіт тобі, вродливая країно! A

Привіт тобі! Нехай твоїм хатам b
Засяє сонце; щасная година A
Нехай окриє їх, і в вік єдина A
Лиш істина нехай панує там. b

Нехай в борні за поступ, за свободу C
Любов твоїх синів тебе веде, d
Вона зламає всяку перешкоду, C

І світло те, що блима де-не-де, d
Освітить правий шлях твого народу, C
А темрява навіки пропаде [8, с. 37]. d

Надсилаючи Франкові «Сонети» навесні 1889 року до майбутньої збірки «Україні» Самійленко так оцінював їх: «Є в мене ще двоє віршів, котрі зараз Вам подам, – писав він. – Вони мають зовсім схоластичну форму сонета і навряд куди здадуться. Проте ось вони Вам. Може, як не візьмете для видання Вашого, то приткнете їх у «Зорю», абощо» [9, с. 549]. Дослідник поетової творчості М. Чорнописький, щодо другого сонета, зазначав: «...другий сонет – це *месостих* (чи не єдиний в новій українській поезії!); в середині рядків слова підібрано так, що окремі їх частини, графічно виділені для зору, складають ім'я адресата, якому присвячений твір, – Л ю д м и л а. В автографі ці слова і частини слів виділено великими літерами..». [9, с. 549].

Ось як виглядє сонет II. «Коли б твоєї вроди не хвалила..».:

Коли б твоєї вроди не хвалила A
Моя невдатна Муза, то з того b
Для образу чудовного твого b
Моя недбалість слави б не зменшила. A

Нехай би навіть людськість оніміла A
І слова не могла сказать свого, b
Твого ім'я доволі одного, b
Щоб зараз же пізнав ЛЮД! МИЛА A

І гарна ти, що й кращої нема, c
І між ЛЮДЬМИ Ласкавіша всіма. c
Нехай же буду я твоїм поетом: D
Я з Музою – зберем ми сили всі e
І впевним ЛЮД МИ ЛАгідним сонетом, D
Що вмієм віддавати честь красі! [9, с. 67]. e

Серед сонетів В. Самійленка натрапляємо на так званий *кулявий сонет*, у якому, за словами І. Качуровського, «...один з віршів «спіткнувся»: має інший, довший або коротший розмір, ніж решта» [4, с. 140]. У Самійленковому сонеті «Навіщо Вам збиратись на Амур?..»., укладеному Я5, «спіткнулися» 4 рядки: у 3-му і 8-му рядках наявні «несилабо-тонічні» верси, у 4-му – Я6, а у 13-му – Я4. Схема римування у цьому творі – aBBa aBBa CdC dCd.

Елегійний дистих властивий для 8 віршів, що становить 14,5%, це елегії: I. «Як ви щасливими можете бути й веселими завжди..». (1887); II. «Ті, що нікого не люблять, бо серце глухе в них..». (1887); III. «Скільки минуло вже часу, відколи питаються люди..». (1887); IV. Восени (1887); V. «П'яний заснув серед улиці» (1887); VI. «Все переспівано, все обговорено..». (1889); VII. Поетові (1889); VIII. «Сфер небесних музика повинна густи пречудовно..». (1889). Усі елегії неримовані. Жіночі та чоловічі клаузули чергуються послідовно. Ось приклад однієї елегії VII. Поетові (1889):

Годі тобі малювати Дніпро, нарікати на долю A
Та про ті очі співать, що ти й не бачив нігде; b

Краще л ю д и н у змалюй, зазирни їй у душу душею, C
Радість і смуток її в слові твоїм покажи [9, с. 47]. d

Три вірші із циклу «Весняна елегія» (1889), що становить 5,4% від усіх строфічних текстів періоду, викликають уявлення про канцону. Твір має усталений порядок римування – aaabba: «Ще раз весна..»., aabccb: «О, знаю я..». і «Коли я вмру..». та усталену композицію. Усім віршам властиві чоловічі співзвуччя. Так виглядає фрагмент другого твору «О, знаю я..».:

О, знаю я,
Чого моя
Душа смуткує і болить,
Яка печаль
І що за жаль
Їй радість хоче затруїть...
Того вона
Болить, що зна
Непевність радощів своїх,
Що час мине
І поглине
Самую змогу бачить їх... [9, с. 65].

Октава (3,9%) представлена у першому вірші відомого диптиха «Україні» («Ти звеш мене, й на голос милий твій..»., 1888). Верси у ньому заримовуються почергово за двома схемами – aBaBaBcc та AbAbAbCC. Наведемо другу строфу поезії:

Нехай той шлях важкий, нехай тернистий! A
Але хіба тоді квіток шукать, b
Коли тебе, твій любий образ чистий A
Несхнучі сльози тяжко туманять? b
Коли твій геній навіть променистий A
Онемощів і почина згасать? b
О ні, того скарають муки люті, C
Хто зможе в час такий тебе забути! [9, с. 59]. C

Неримовані поезії окресленого періоду становлять 19% (11 віршів). Це: «Веселка» (1888), «Зимовий діалог» (1885), «Геростратъ» (1888), «Елегії» I – VIII (1887 – 1889). У більшості цих віршів клаузули жіночі. У гекзаметричному творі «Веселка» жіночі співзвуччя становлять 100%, у «Геростраті» – 76%, решта (24%) – чоловічі. У творі «Зимовий діалог» співвідношення таке: жіночі клаузули – 80%, чоловічі – 20%. В «Елегіях» жіночі та чоловічі клаузули послідовно чергуються.

Неримованою є також друга частина поезії «Україні», жіночі клаузули становлять в ній 53,5%, чоловічі – 7% і дактилічні – 39,5%.

У віршах поета превалює точна рима – 84,6%. Найбільше точних рим у поезіях: «Ридання душі», «Грішниця» (обидва – 1884), «Дві планети», «Російська серенада», «Пригода», «Україні» (у першій частині) (всі – 1888), «Весняна елегія», «Зорі» (обидва – 1889).

Приблизна рима становить 14,4%. Частка неточних співзвуч сягає лише 1%.

Рима у поета здебільшого одноманітна – 53,5%, відсоток різноманітних рим становить 26 і 20,4% припадає на дієслівні.

Жіночі рими спостерігаємо у 52,4% текстів. Лише жіночі співзвуччя характерні для таких творів: «Сміливий чоловік» (1886), «До неньки!» (1887), «Святий вечір» (1889), у віршах із неповним римуванням: «Горе поета», «Найдорожча перлина», «Розкажи ти, моя Музо..»., «Ельдорадо» (всі – 1886), «Гостра стаття» (1887), «Фармакологія», «Собаки» (1888).

47,5% усіх рим – чоловічі. Лише чоловічі закінчення властиві таким поезіям: «До душі», «Українська мова» (обидва – 1885), «Прожиті сили» (1886), «Шкóда» (1887), «Весняна елегія» (1889).

У поетичних творах В. Самійленка натрапляємо на *глибокі рими.* Автор заримовує – невимовне – повне, немило – підломило («Ридання душі», 1884); очі – ночі, гнала – виринала («Грішниця», 1884); щоденну – стражденну («Сумна наша пісня, як наше життя..»., 1885); безводна – холодна («Дві планети», 1888); тернистий – променистий («Україні»); коханням – бажанням «Святий вечір», 1888); ганку – циганку, сваволі – волі «Пісня про віщого Василя», 1888); народний – благородний, гарне – вульгарне «Патріота Іван», 1888).

В окремих творах автор вдався до римування українських та іншомовних слів. Приміром у поезії «Фармакологія» (1888) автор застосував звуковий перегук українських та латинських слів:

Дисертація товстюща
У двох тóмах, по латини,
Де замість знання цитати –
Oleum ricini [9, с. 108].

В інших строфах римуються – адвоката – destillata, література – tinctura, пана – ipecacuana, вразливі – purgativi.

Подібне знаходимо й у Самійленковому творі «Навіщо Вам збиратись на Амур?», але тут автор вдався до римування французького та українського слів:

Навіщо Вам збиратись на Амур?
Навіщо Вам Вкраїну покидати?..

О ні! Коли б Вас прикувати
Тут міг у Києві un autre amour,
Тоді я Ваш довічний трубадур... [9, с. 112].

Висновки. Отже, версифікація Володимира Самійленка 80-х років вражає незвичним шліфованим розмаїттям строфіки: дистихи, катрени, п'ятивірші, шестивірші, восьмивірші, децима, тринадцятивірші та чотирнадцятирядкова строфа. Канонізовані форми представлені сонетом, елегійним дистихом, октавою та канцоною.

Щодо римування автор застосував різноманітні види та схеми: перехресне: AbAb, aBaB, abab, AbAbCdCd, aBaBcDcD; парне: AA, aa; неповне: aBcB, ABCB, ABCBDEFE та змішане.

Результати нашої розвідки увиразнюють та конкретизують загальну картину версифікаційних особливостей української поезії 80-х років позаминулого сторіччя, збільшують наше розуміння національного віршування окресленого періоду.

Література:

1. Бабишкін О. Володимир Самійленко. Літературно-критичний нарис / Олег Бабишкін. – К. : Держлітвидав України, 1963. – 166 с.
2. Гаспаров М. Очерк истории русского стиха. Метрика. Ритмика. Рифма. Строфика / М. Гаспаров; [ред. Л. И. Тимофеев]. – Изд. 2-е, доп. – М. : Фортуна Лимитед, 2000. – 352 с.
3. Жирмунский В. М. Теория стиха / В. М. Жирмунский; [книга подг. Н. А. Жирмунской; ред. М. И. Дикман]. – Л. : Сов. писатель, 1975. – 664 с.
4. Качуровський І. Строфіка : підруч. / І. Качуровський; [гол. ред. М. С. Тимошик, ред. Л. Л. Щербатенко]. – К. : Либідь, 1994. – 156 с.
5. Костенко Н. В. Українське віршування ХХ століття : навч. посіб. / Н. В. Костенко. – 2-ге вид. випр. та допов. – К. : Київ. нац. ун-т, 2006. – 287 с.
6. Погребенник В. Ф. Володимир Самійленко: до 125-річчя від дня народження / В. Ф. Погребенник. – К. : Знання, 1988. – 47 с.
7. Самійленко В. І. Україні : зб. поезій 1885 – 1906 рр. / В. І. Самійленко; [з передм. І. Франка]. – К. : Друк. І-ої Київської Друк. Спілки, 1909. – 131 с.
8. Самійленко В. Україні : зб. поезій 1884 – 1917 рр. / Володимир Самійленко. – 2-ге вид. – К. : Промінь, 1918. – 152 с.
9. Самійленко В. Поетичні твори. Прозові твори. Драматичні твори. Переспіви та переклади. Статті та спогади / Володимир Самійленко; [вступ. ст., упоряд. і прим. М. Г. Чорнописького; ред. тому П. І. Орлик]. – К. : Наук. думка, 1990. – 602, [5] с.
10. Ткаченко А. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства) : підруч. для студ. гуманіт. спец. вищих навч. закл. / А. Ткаченко. – К. : Правда Ярославичів, 1998. – 448 с.
11. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко; [редкол.: Є. П. Кирилюк (голова), Б. А. Деркач, Ф. П. Погребенник та ін.]. – К. : Наук. думка, 1976 – 1986.

УДК 821.161.2-3.08 Українка: 811.133.1

Мазяр О. В.,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ЕТНООБРАЗ ФРАНЦІЇ В ЕПІСТОЛЯРНІЙ ТА КРИТИЧНІЙ СПАДЩИНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

У статті розглянуто особливості етнообразу Франції у рецепції Лесі Українки на основі епістолярної та критичної спадщини письменниці.

Ключові слова: *імагологія, етнообраз, французька культура, європейська література, естетичні погляди.*

В статье рассматриваются особенности этнообраза Франции на материале эпистолярия и критических статей Леси Украинки.

Ключевые слова: *имагология, этнообраз, французская культура, европейская литература, эстетические взгляды.*

The article deals with the particularities of the ethnic image of France on the base of Lesya Ukrainka's epistolary material and the critical articles.

Key words: *imagology, the ethnic image, the French culture, the European literature, the aesthetic views.*

Вивченням образу іншого як народу, нації, певної групи у порівняльному літературознавстві займається імагологія (imagologie), яка виникла у французькому літературознавстві у 50-х роках ХХ століття. Справжніми праотцями імагології вважають Фердинана Балденстергера і Поля Азара, які привернули увагу французьких компаративістів дослідженнями про зображення письменниками в своїй творчості власних спостережень про інакомовні країни та створені ними конкретні літературні образи. Французький дослідник Жан Марі Карре конкретизував визначення імагології як інтерпретації інших національних культур.

Українські дослідники виділяють окрему галузь компаративістики, літературну етноімагологію, предметом якої є літературний етнообраз, під яким розуміємо такий літературний образ, що репрезентує не лише індивідуальні риси, але й національну ідентичність зображуваних персонажів [1, с. 352]. Отже, літературний етнообраз це – деталь, яка використовується для зображення всієї нації. Виявити ознаки літературних етнообразів найчастіше можна в мандрівних записках, повістях, історичних і пригодницьких романах, а також в перекладах, критичних рецепціях, публіцистичних ессе, епістолярній спадщині.

У своєму дослідженні ми хотіли б акцентувати увагу на рецепції етнообразу Франції на основі епістолярної та публіцистичної спадщини Лесі Українки, оскільки ця тема є малодослідженою. Вивчення образу Франції у творчому доробку Лесі Українки співвідноситься з вираженням духовних пошуків письменниці, еволюцією її характеру та формуванням естетичних поглядів.

Освітою дітей у родині Косачів перш за все опікувалася мати – Олена Пчілка, письменниця, етнограф, перекладач. У часи, коли Україну фактично вважали колонією Росії, і, відповідно, офіційною мовою була російська, в сім'ї Косачів в повсякденному житті звучала українська мова. Через книгу та рідну мову батьки Лесі Українки дають дітям хороше виховання, прищеплюють їм почуття належності до свого народу, розвивають інтерес до української та світової культури.

Серед усіх іноземних мов, якими володіла Лариса Косач, французька посідала особливе місце. Французька тема в житті і творчості Лесі Українки дозволяє їй визначити національну ідентичність, переосмислити інший культурний досвід. Метою нашого дослідження є визначення домінуючих рис образу Франції в епістолярії та критичній спадщині Лесі Українки.

Отже, Франція для Лесі Українки асоціюється з французькою мовою, яку вона вивчає зі своєю матір'ю, Оленою Пчілкою, що отримала блискучі знання французької та німецької у пансіоні Агати Нельговської. Отримавши перші уроки французької від матері, надалі Леся Українка продовжує вдосконалювати свої знання і володіє нею не лише на розмовному, а й на викладовому рівні. Хоча письменниця зауважує, що французькою вона розмовляє краще, ніж російською, встановлює традицію спілкуватися французькою зі своїм племінником Зорею, послуговується цією мовою в епістолярії, але чітко визначає межу між рідним та запозиченим, все-таки для Лесі Українки це – «чужа» мова [5, с. 68]. Письменниця ніколи не забуває про те, що вона – українка, яка володіє літературною українською та іноземними мовами, що дає можливість знайомитися з шедеврами європейської літератури в оригіналі.

У юному віці Лариса Косач читає твори представників французького романтизму Мюссе та Гюго, та й сама починає перекладати з французької на українську, оскільки вважає за необхідне знайомити українського читача з європейською літературою. Вона дуже відповідально ставиться до складання списку перекладної літератури плеядівців. Серед французьких персоналій акцентує увагу на необхідності перекладу творів представників класичної школи Мольєра та Беранже, серед романтиків виділяє окремі твори Мюссе та Жорж Санд, Леконт де Ліль, пані Сталь. Серед представників реалістичної традиції Леся Українка виділяє романи Гюго, Бальзака, Флобера, Золя, вірші представника парнаської школи Теофіля Готьє. Важливим є те, що Леся Українка настільки прагне якнайшвидше підняти рівень української культури та літератури, наблизивши її до європейських канонів, що вона ніби спрямовує українського читача на вибір тих творів, які дійсно сприятимуть формуванню естетичних смаків українців.

Сама письменниця зазначає: «як більше знатимуть українці чужу літературу, то може, згине з нашої літератури отой невдалий дилентатизм, що так тепер панує в ній» [4, с. 85]. Очевидно, що Леся Українка має

© Мазяр О. В., 2013

свій особливий критичний погляд на французьку літературу, яка у її баченні не сприймається ідеальною лише тому, що це – вже сформована європейська література. У статті «Новые перспективы и старые тени» мисткиня детально аналізує формування літературного образу жінки від часів Мольєра з його «смішними манірницями» до сучасних їй авторів. Не зважаючи на існуючий стереотип асоціювати Францію з чимось новим, Леся Українка констатує факт дещо упередженого ставлення до жінки порівняно з іншими країнами, адже у класичній і некласичній літературі немає жодного вільного духом жіночого образу. Французька жінка і в літературі, і в суспільному житті у баченні Лесі Українки залишається пасивною, має статус «напівзвільненої» з можливістю претендувати лише на педагогічну, артистичну та літературну діяльність. Леся Українка підтримує прогресивних французьких конгресисток, які відстоюють свої права на самостійність, на участь у політичному житті. Письменниця зауважує, що ні героїням, ні французьким авторам не вдається бути відчайдушними у боротьбі за свої ідеї, бо це є виявом типової риси, притаманної французам і сьогодні – страх видатись смішними. Ось чому, наприклад, були занедбані пошуки «вищої жінки» Жорж Санд та прагнення Стендаля говорити не про жінок, а про жінку.

Хоча сучасна Лесі Українці французька література насичена феміністичними ідеями, новими іменами та назвами («Новий біль» Ж. Буа, «Нове бажання» П. Луіса) та письменниця іронізує, кажучи, що Франція завжди перемагає на культурних виставках, але жіноче питання і далі залишається болючим. Тобто вона має на увазі уміння французьких письменників представляти свої ідеї, які є не дуже оригінальними, це – усім відома істина про те, що все нове – це добре забуте старе.

У період, коли французьку культуру вважають ідеальною, а мода й виховання у французькому стилі є домінуючими, Леся Українка не боїться гостро критикувати тих представників цієї країни, які брали участь у торжествах російського царя Миколи II під час його візиту до Франції у 1896 році у статті «Голос однієї ув'язненої». Париж – уособлення всієї Франції, Леся Українка називає містом-царевбивцею, протиставляє революційний гімн «Марсельєзу» сумному приспіву російського «Боже, царя храни». Для письменниці високим залишається ім'я Мольєра, який висміював вади буржуазного суспільства, створеного для Франції королем Людовіком XIV, або ж Королем-Сонцем, за правління якого країна зазнала значного піднесення у культурній сфері та великої кількості народних заворушень. Леся Українка прекрасно орієнтується у французькій історії, вона згадує про «залізну маску», таємничого в'язня Бастилії часів Людовіка XIV, говорить про Наполенів кодекс – кодекс цивільного права Франції, розроблений за часів Наполена Бонапарта, який з поправками діє і досі. Звичайно, Париж для Лесі Українки – це величне місто з своєю історією, Сена з багато численними мостами, студентський Латинський квартал поблизу Сорбонни, місто яке «avec si on mettrait dans une bouteille» (за допомогою якби можна і Париж вкласти в пляшку) [4, с. 290].

Етнообраз Франції не можна уявити без театру, Леся Українка стежить за театральним французьким життям, відвідує спектаклі з трагіком Комеді Франсез, Муне Сюллі, читає оповідання Сари Бернар, відомої виконавиці драматичних ролей, яка дебютувала з роллю Іфігенії Жана Расіна. Але знову ж таки, письменниця має свою незалежну точку зору і на французький театр, і на гру його акторів, і на французьку літературу. Можна припустити, що для Лесі Українки образ Франції умовно розділений на дві частини –старе, класичне, позитивне, і – нове, не завжди позитивне. Так, у своїй статті «Утопия в беллетристике», вона зазначає, що у Новій Франції гостей, які прибули здалека, приймають не так, як у попередні часи, звертає увагу на новоутопійську ґречність французів вихваляти своє і ганити чуже. За нового режиму девіз французької революції «Рівність, Братерство і Воля» вважають навіть шкідливим. Театр живе «самою лірикою, комедія й трагедія втратили інтерес». Хоча деякі сучасники письменниці вважають, що це на краще, Леся Українка робить висновок, використовуючи французьку приказку – «про смак нема що сперечатись». Крім того, Леся Українка зауважує, що популярність іноземних літератур у Франції не велика, якщо порівнювати її з популярністю французької літератури у всіх європейських країнах. А сама вона виступає за діалог культур, порівнює цю взаємодію з мостами, які повинні поєднувати різні країни, цивілізації, епохи.

Без минулого немає майбутнього – цей афоризм спадає на думку, коли, перечитуючи листи Лесі Українки, ми спостерігаємо за її зацікавленістю ведичними гімнами і фольклористичними працями на французькій мові. Вона читає психологічні твори Гюйо, опрацьовує «Євангеліє» Верна, історичні нариси, сукупність цих творів допомагає Лесі Українці сформулювати повну картину історії Франції як країни і французів як нації.

Отже, хоча мисткиня порівнює сучасну французьку культуру з квіткою, вона не ідеалізує її, а навіть говорить про так звану «blague parisienne» (паризьку дурницю, манірність) в поведінці французів, про «mot de chic» (модне слово), які вживаються паризькими школярами «при всякій вірній і невірній оказії, чи річ йде про неправильні дієслова чи про «Антігону» Софокла – все одно!» [4, с. 414].

Леся Українка відкриває Францію як європейську культуру для України за допомогою своїх перекладів Гюго, Жорж Санд, П.-Ж. Етцель, М.Верна, Метерлінка. У цій царині письменниця близька до змісту оригіналів, але за допомогою українського слова вона дещо видозмінює текст і робить його зрозумілим для кожного пересічного читача. При цьому не вважає українську літературу «за жебрачку» і завжди вимоглива у перекладах до себе та до інших. Франція у сприйнятті Лесі Українки залишається засобом збагачення мови не в значенні лексики, а в значенні фрази, багатства форми. Вона використовує крилаті вислови, приказки мовою оригіналу, наприклад, «Qui vivra verra!» (Поживемо, побачимо!), «L'homme propose, dieu oppose» (Людина передбачає, бог визначає!), «A la guerre comme a la guerre» (На війні як на війні), «Après nous le déluge» (Після нас хоч потоп), «Fais que tu devras, advienne que pourra!» (Роби, що треба, хай буде що буде). В листах Лесі Українки вжиті і цитати з творів її улюблених письменників, Мюсе, Гюго, окремі слова і вирази французькою, еквіваленту яких не існувало в українській мові, наприклад, апломб, бандаж, фатальність тощо.

Отже, вивчення Лесею Українкою іншого культурного середовища за допомогою історико-порівняльного методу задовго до виникнення імагологічних вчень базувалося на ґрунтовному вивченні французької історії, літератури, культури. Леся Українка однією з перших «інакшість» робить об'єктом досліджень, в полі зору її цікавості сукупність етнічних рис, відмінних від національних українських в соціальному та культурному значенні.

Етнообраз Франції у баченні Лесі Українки – це загальний образ видатної культури, яку вона не наслідує, не стилізує, а розглядає як поєднання національної специфіки та взаємодії з іншими культурами. Письменниця виокремлює такі риси французького характеру як енергійність, дотепність, знаходить спільне між українцями і французами «наші люди не менш від французів бояться того, що зветься *le ridicule* (смішне)» [4, с. 102].

Леся Українка виділяє смак до величного, вроджений французам, адже ця нація дала світові великих поетів, артистів та й інші видатні імена. Вона зазначає, що французи мають манеру зачісуватись, розмовляти, підкреслено декламувати а ля франсез, «що для нас,вихованих в інших літературних традиціях здається дивним» [5, с. 154]. Але французи відкритіші до нового, до змін, ця риса французького характеру асоціюється у Лесі Українки з прикметником «новий», який вона часто використовує, говорячи про Францію, нову літературу, новітніх французьких критиків, про театр. У сучасну їй Францію приходить космополітизм, який викликає занепокоєння у деяких французів. Важливим компонентом етнічного образу країни для Лесі Українки є Париж, який уявлявся не просто містом, а культурним всесвітом, середовище якого пронизане певним змістом. Для багатьох Париж був осередком інтелектуальної і творчої енергії, хоча образ Парижу проектувався на всю Францію, асоціювався з французькою легкістю та веселістю, Леся Українка бачить іншу сторону Парижу – улесливий прийом представників російської влади та місце жінки у суспільстві. Для Лесі Українки важливо показати Францію різнобічно, не применшуючи ролі Парижу як всесвітнього культурного центру, як важливого фактора діалогу різних культур.

Література:

1. Будний В., Ільницький М. Порівняльне літературознавство / В. Будний, М. Ільницький. – Київ, 2008. – 430 с.
2. Косач-Кривенюк О. Леся Українка. Хронологія життя і творчості / О. Косач-Кривенюк. – Нью-Йорк, 1970. – 926 с.
3. Українка Леся. Зібр. Творів: У 12-ти т. – Т.8. – К. : Наукова думка, 1978. – 324 с.
4. Українка Леся. Зібр. творів У 12-ти т. – Т.10. – К. : Наукова думка, 1978. – 542 с.
5. Українка Леся. Зібр. творів У 12-ти т. – Т.11. – К. : Наукова думка, 1978. – 478 с.
6. Українка Леся. Зібр. творв У 12-ти т. – Т.12. – К. : Наукова думка, 1978. – 694 с.

УДК 821.14'02-3.09

Макар І. С.,
Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича, м. Чернівці

РИТМІЧНІСТЬ ПРОЗИ ЛОНГА

У статті охарактеризовані фігури фрази (колон, період, ізоколон, диколон, триколон, гомеотелевтон), які сприяють ритмічності твору давньогрецького письменника кінця II ст. н.е. Лонга «Дафніс і Хлоя». З'ясовано, що ритмічність прози є елементом стильової своєрідності роману Лонга.
Ключові слова: *ритм, ритмічна проза, фігури фрази, стилістичні фігури, Лонг.*

В статье охарактеризованны фигуры фразы (колон, период, изоколон, диколон, триколон, гомеотелевтон), которые способствуют ритмичности произведения древнегреческого писателя конца II в. н.э. Лонга «Дафнис и Хлоя». Выяснено, что ритмичность прозы является элементом стилевого своеобразия романа Лонга.
Ключевые слова: *ритм, ритмическая проза, фигуры фразы, стилистические фигуры, Лонг.*

In the article figures of phrase (colon, period, isocolon, dicolon, tricolon, homeoteleuton) are described, which subserve the rhythm of the work of ancient greek writer of end of the 2nd century A.D. Longus «Daphnis and Chloe». It was found out, that a rhythm of prose is the element of stylish originality of Longus' novel.
Key words: *rhythm, rhythmic prose, figures of phrase, stylistic figures, Longus.*

Мета нашого дослідження полягає у з'ясуванні ролі фігур фрази в ідіостилі Лонга.

Постановка проблеми. Ми ставимо перед собою завдання – з'сувати типи фігур, які створюють ритмічність прози Лонга.

Ритмічність прози античного письменника прагнули передати перекладачі твору Лонга українською мовою. Переклад роману «Дафніс і Хлоя» українською мовою здійснили у свій час неперевершені майстри слова у галузі класичної філології – Володимир Державин[1], Віталій Маслюк[2] та Юрій Мушак. Їхні переклади ми і використовуємо у нашому дослідженні.

Об'єктом дослідження є текст давньогрецького роману «Дафніс і Хлоя». Предметом нашого дослідження є фігури фрази (колони, періоди, ізоколони, триколони, гомеотелевтони) у тексті, які сприяють ритмічності прози Лонга.

Виклад основного матеріалу. Згідно з античною класифікацією фігур, розрізняють фігури думки, фігури слова та фігури фрази. *Фігури фрази* – це форми *членування мовлення* (кома, колон, період, ізоколон, парісоз, диколон, триколон) і *паралелізації членів* (гомеотелевтон, гомеоптотон).

Ритм (гр. ῥυθμός – розміреність, узгодженість, лат. numerus) у найзагальнішому розумінні – вияв організованості, впорядкованості будь-якого руху в часопросторі. Ритм є у музиці, танці, пісні. Ритмічно змінюються пори дня і року, ритмічно рухається земля навколо сонця, ритмічно б'ється серце, ритмічним є дихання.

Питання про сутність і визначення ритму вважають дискусійним від найдавніших часів. В античних риториках (а «риторика», на відміну від «поетики», якраз і була наукою про прозу, теорією прози) детально розроблений ритм розглядають як необхідну рису художньої прози.

Грецький філософ Платон стверджував, що «все життя людське має потребу в ритмі і гармонії». У своєму творі «Політика» він також пов'язував ритм з орхестрикою (тобто хоровим мистецтвом: поєднання слова, музики і руху) і визнавав його виховне значення [10, с. 476-477].

«Я погоджуюся з Теофрастом, – писав Цицерон, – що проза, якщо вона прагне бути обробленою і художньою, вона повинна володіти ритмом» [1, с. 259]. Про це саме набагато раніше писав у своїй «Риториці» Аристотель (IV ст. до н.е.): «Стиль, без ритму, має незакінчений вигляд, і слід надати йому вигляду закінченості» [2, с. 285]. За Аристотелем, ритм виступає як поетично впорядкована форма стосовно неоформленого матеріалу і утворює властивість співаного або мовленого слова. Його учень Арістоксен вважає зв'язок ритму з часом суттєвим («за твердою і часовою мірою врегульований і відмежований рух»), він розрізняє ідеальний і реальний ритм. Спираючись на архітектуру, Вітрувій розглядає ритм як співвідношення мір часу і простору [8, с. 476].

Самі ж закони ритмічної прози широко і чітко сформульовані в античних риториках, де ми знаходимо, зокрема, наступні визначення: «Подібно до того, як в поезії вірш ділиться на метричні одиниці, наприклад на піввірші, так і прозаїчне мовлення розділяють і розчленяють так звані колони... Не слід робити колони надто довгими, оскільки в такому разі конструкція буде необмеженою... Надто довгі колони не придатні... внаслідок відсутності міри..». [1, с. 254]. Колони повинні складатися «приблизно із однакової кількості складів». Така фігура називається *рівністю колонів* (ισόκωλον, compar) [1, с. 288].

Як говорив відомий риторик Квінтіліан (I ст. н.е.), художня ритмічна проза створюється тоді, «коли початки і кінці фраз знаходяться у відповідності між собою.., коли колони, приблизно рівні за складом слів, закінчуються однаковими відмінками і мають співзвучні флексії» [1, с. 288].

Раннє Середньовіччя розуміє під «rhythmi» тонічну поезію. У добу бароко розвивають вчення Арістоксена. У XVIII і XIX ст. довгі ритми ототожнюють з тактом і метром. У XX ст. Ф.Кауфманн визначає ритм як «мовний рух, врегульований за акцентом, темпом і силою звуку», А.Гайслер як «поділ часу на емпірично відчутні частини», Саран як «гармонійний поділ емпірично сприйнятних поцесів» [8, с. 476].

[1] Античний роман. Лонг. Дафніс і Хлоя. Харитон. Херей і Каллірроя. / [ред. кол.: Мирон Борецький (голова) та ін.]. – Дрогобич : Коло, 2004. – 192 с.

[2] Мушак Юрій Федорович // Львівська наукова бібіліотека ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів. – Ф. 69. – 5000 арк.

© Макар І. С., 2013

Ритм є основою естетичної організації художнього тексту – віршового і прозового [6, с. 287]. *Ритмічна проза* – літературознавче поняття, вживане у різних значеннях. Часто трактується як перенесення на терени художньої прози віршових розмірів. Такі фрагменти, що виконують стилістичну функцію, з'являються у прозових творах спорадично. Подеколи ритмічна проза застосовується як визначення вірша у прозі, хоч у цьому жанрі наявна своя специфіка, що різнить його від власне прози [9, с. 585].

Всякий ритм – це *єдність різноманіття,* проте відношення цих протилежностей неоднакові в поезії і прозі. У прозі ритмічна єдність викристалізовується із різноманіття, у віршах, навпаки, різноманіття розвивається із ясно декларованої і безпосередньо вираженої єдності [5, с. 280].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. А.Ткаченко вважає, що ритм прози створюється відносною співмірністю в часі певних мовних тактів, що відділяються один від одного інтонаційними павзами [12, с. 305]. Ці такти літературознавець пов'язує з синтаксисом тексту. Такти, на його думку, утворюються простими або не дуже поширеними реченнями, групами підмета і присудка в поширених реченнях, різними відокремленими групами слів і додатковими реченнями у складних реченнях, вставними конструкціями тощо.

Останнім часом ритмічна проза ставала предметом спеціальних досліджень багатьох українських і зарубіжних науковців. Ю.Богатова дослідила експресивно-синтаксичні особливості ритму англійської художньої прози [3], Ю.Степанюк – ритмічну організацію прозаїчного тексту і її відтворення при перекладі (на матеріалі російської і французької мов) [11], Ю.Тріфонова – природу та розвиток ритмічної парадигми (на матеріалі «Блакитного роману» Г.Михайличенка) [13] та ін.

Дослідники роману давньогрецького письменника кінця II ст. н.е. неодноразово відзначали, що «проза Лонга – ритмічна проза» [15, с. 84; 17, с. 60]. Автор роману «Дафніс і Хлоя» не пише віршованими метрами, але дуже часто наближається до них. У цьому він слідував вимогам теорії «другої софістики», яка культивувала стилістичну тенденцію азіанізм з її екстравагантністю та штучністю мови і стилю (на противагу аттицизму з його гармонією і природністю), і просто вимогам гарного смаку. Саме використання фігур рівності чи приблизної рівності колонів, вживання стрункіх диколонів і триколонів, із завершальним довшим останнім членом – все це уже створює відомий ритм мовлення, який Лонг варіює, даючи то довші, то коротші фрази.

Засновником поетичної прози із застосуванням певних риторичних засобів вважають античного теоретика Горгія (V – IV ст. до н.е.). Горгіанський стиль описує Діодор таким чином: πρῶτος γὰρ ἐχρήσατο τοῖς τῆς λέξεως σχηματισμοῖς περιττοτέροις καὶ τῇ φιλοτεχνίᾳ διαφέρουσιν, ἀντιθέτοις καὶ ἰσοκώλοις καὶ παρίσοις καὶ ὁμοιοτελεύτοις (12, 53, 4) – *передусім він використовує лексику більшої пишності, яка виявляє любов до мистецтва, в антитезах, ізоколонах, парісозах і гомеотелевтонах* [18, с. 83]. Ця характеристика цікава не лише тим, що тут наводяться такі фігури, якими захоплюється і Лонг, демонструючи близькість до горгіанської прози, але й тим, що для цього стилю саме φιλοτεχνία (любов до мистецтва) є характерною.

Античний теоретик Архедем визначив **колон** (κῶλον, membrum) як «простий період або частину складного періоду» [1, с. 253]. У «Риториці до Геренія» (I ст. до н.е.) (IV, 19, 26) читаємо, що колоном мовлення називається «коротке висловлення без цілковитого виявлення думки, яка знову підхоплюється іншим колоном мовлення. Така прикраса може складатися з двох колонів (диколон); проте найбільш завершеною буде та, яка складається із трьох колонів (триколон)» [1, с. 254].

Досить широко у тексті роману Лонг використовує фігури із співзвуччям цілих речень. Маємо на увазі **фігури рівності колонів**, але не у формі абсолютної рівності – **ἰσώκολον**, яка трапляється у нього рідко, а найчастіше у формі приблизної рівності – ***πάρισον***. У цьому він також наслідував теорію стилю, за якою вважалося, що повна рівність колонів втомлює і виглядає без смаку, оскільки є надзвичайно майстерною (штучною), а приблизна рівність колонів найбільше пасує для ритмічної прози, якою і писав свій роман Лонг.

Як і належить стилю художнього твору, у найбільш патетичних місцях вживання таких штучних фігур, як ***рівність колонів (ізоколон)***, збільшується, і у романі «Дафніс і Хлоя» можемо знайти невеликі уривки, цілковито побудовані за цим принципом. Так, на початку роману, у передмові Лонг барвисто і піднесено описує грот, присвячений німфам, і картину, яку він там побачив і яка послужила темою для його роману. Цей уривок побудований дуже риторично, оскільки у невеликій за розміром главі Лонг будує фрази зовсім не прості, а «штучно» красиві, вживаючи, зокрема, фігуру ***рівності колонів***: [Καὶ ἀναζητησάμενος ἐξηγητὴν τῆς εἰκόνος τέτταρας βίβλους ἐξεπονησάμην˙ ἀνάθημα μὲν Ἔρωτι καὶ Νύμφαις καὶ Πανί˙ κτῆμα δὲ τερπνὸν πᾶσιν ἀνθρώποις]˙ ὃ καὶ νοσοῦντα ἰάσεται καὶ λυπούμενον παραμυθήσεται, τὸν ἐρασθέντα ἀναμνήσει, τὸν οὐκ ἐρασθέντα προπαιδεύσει (Р.1,3) – *Я знайшов людину, яка пояснила зміст картини, і тоді написав чотири книжки, присвятивши їх Ероту, німфам і Панові. Вони, ці книжки, для людей – милий набуток, який лікуватиме їхні хвороби, у журбі стануть втіхою, у коханні – солодким спомином і повчанням для тих, хто не знав любові* (В.Маслюк). Натрапляємо на *ізоколон* також в інших місцях роману, адже Лонг дуже часто звертається до цього прийому (1,1,2), (1,9,1), (1,18,1), (2,1,1), (2,21,1) та ін.

Період складається з колонів та ком (синтагм) і виражає закінчену думку, яка несе повну, вичерпну інформацію про якийсь предмет. Деметрій (IV – III ст. до н.е.) визначив **період** (περίοδος, ambitus) як «систему колонів і ком, майстерно приурочену для висловлення заключної у ній думки» [1, с. 255-256]. У «Риториці до Геренія» (IV,19,26) знаходимо таке визначення періоду: «густе і зв'язне скупчення слів із завершеним висловленням думки». Він найбільш використовуваний у трьох випадках: у висловах, при протиставленні і в заключеннях [1, с. 255]. Аристотель визначає період, як «вербальний зворот», який має початок і кінець. У складних періодах останній колон має бути довший від інших і ніби домінувати над ними і охоплювати їх [1, с. 256].

У романі «Дафніс і Хлоя» фіксуємо ***довгі періоди***: τότε βοῶν ἐπί φάτναις φροντὶς ἦν ἄχυρον ἐσθιόντων, αἰγῶν καὶ προβάτων ἐν τοῖς σηκοῖς φυλλάδας, ὑῶν ἐν τοῖς συφεοῖς ἄκυλον καὶ βαλάνους (3, 3, 4) – *Потім вони [люди]*

забезпечували ясла волів половою, кіз і овець в їх кошарах – листям, а свиней у хлівах – буковими горіхами і жолудями (В.Державин); та ***короткі періоди***: Περὶ τράπεζαν εἶχον οἱ ἀμφὶ τὸν Δρύαντα· κρέα διῃρεῖτο, ἄρτοι παρετίθεντο, κρατὴρ ἐκιρνᾶτο (3, 7, 1) – *Дріасова сім'я сиділа за столом: м'ясо вже було розділене, хліб поданий, вино змішане в келехах* (В.Державин).

Свої періоди Лонг зазвичай будує у формі *диколона* і *триколона*. Багато із вищенаведених прикладів засвідчують ***двочленність структури***. Наведемо ще декілька прикладів: καλὸς ὁ Δάφνις, καὶ γὰρ τὰ ἄνθη· καλὸν ἡ σῦριγξ αὐτοῦ φθέγγεται, καὶ γὰρ αἱ ἀηδόνες (1, 14, 2) – *Дафніс прекрасний, та й квіти чудові, мило виграє його сирінга, та й соловейки чарівно співають* (В.Маслюк); Οἷοι καθεύδουσιν ὀφθαλμοί· οἷον δὲ ἀποπνεῖ τὸ στόμα· οὐδὲ τὰ μῆλα τοιοῦτον, οὐδὲ αἱ λόχμαι (1, 25, 2) – *Які то очі сплять! Як пахнуть ці устонька! Так не пахнуть ні яблука, ні кущики троянд* (В.Маслюк).

Проте домінує все ж таки побудова фрази у вигляді ***триколона***, причому останній колон зазвичай довший від двох перших і гарно заокруглює увесь період. Триколон трапляється у Лонга в різноманітних варіаціях. Він або проглядає цілком ясно, або, комбінуючись у складнішій побудові, не такий очевидний, але при уважному читанні ми можемо майже завжди побачити основну схему його побудови у вигляді тріади. Вона виступає перед нами або ж у формі *безсполучниковості*: αὐτίκα ἐλθὼν παρὰ τὴν Χλόην διηγεῖται τὸ ὄναρ, δείκνυσι τὸ βαλάντιον, κελεύει τὰς ἀγέλας φυλάττειν (3, 29, 1) – *Тут же [Дафніс] пішов до Хлої, розповів свій сон, показав мішок і велів пасти стада* (В.Маслюк); або у формі речень, що протиставляються одне одному використанням часток **μὲν...δὲ...δὲ**: οἱ **μὲν** λίνον ἔστρεφον, οἱ **δὲ** αἰγῶν τρίχας ἔπλεκον, οἱ **δὲ** πάγας ὀρνίθων ἐσοφίζοντο (3, 3, 3) – *Одні [пастухи] пряли льон, інші ткали козячу вовну, інші виготовлювали хитрі тенета для птахів* (В.Державин); та найчастіше у формі *багатосполучниковості*: ἔρωτι δὲ ἄρα πάντα βάσιμα, καὶ πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ Σκυθικὴ χιών (3, 5, 4) – *Але кохання ні перед чим не зупиниться, ні перед вогнем, ні перед водою, ані перед скіфськими снігами* (В.Державин).

У піднесеному описі Ерота (кохання) читаємо: Ἔρωτος γὰρ οὐδὲν φάρμακον, οὐ πινόμενον, οὐκ ἐσθιόμενον, οὐκ ἐν ᾠδαῖς λαλούμενον¸ ὅτι μὴ φίλημα καὶ περιβολὴ καὶ συγκαταклιθῆναι γυμνοῖς σώμασι (2, 7, 7) – *Бо проти Ерота ні ліків, ні напоїв, ні їжі, ні чарівних замов, нічого, крім поцілунків і обіймів і крім того, щоб лежати голими вкупі* (В.Державин). Обидва з триколонів у цьому реченні є «зростаючими», що означає, що силабічний рахунок кожного періоду є сильніший, ніж попередній, і це є дуже характерним явищем, хоч і не універсальним.

Лонг усюди показує вміння і мистецтво у представленні різноманітності цих вербальних систем. Наприклад, слова, які пов'язані римою чи асонансом, можуть мати різні синтаксичні функції, пор.: Ἐν Λέσβῳ θηρῶν ἐν ἄλσει Νυμφῶν... (P.1,1) – *На Лесбосі полюючи, у гаю німф*, де θηρῶν – дієприкметник, а Νυμφῶν – іменник у родовому відмінку множини, або ἔπινον¸ ἔπαιζον¸ ἐπινίκιον ἑορτὴν ἐμιμοῦντο (2, 25, 3) – *вони, маючи достатньо з усього награбованого, пили, забавлялися, уподібнювалось до переможного свята*, де ἔπινον¸ ἔπαιζον – дієслова-присудки, а ἐπινίκιον – прикметник у знахідному відмінку.

У (3, 24, 2) можемо бачити типове поєднання диколона і триколона зі значною внутрішньою варіацією: Ὁ μὲν γὰρ ἐνήχετο ἐν τοῖς ποταμοῖς (ABC)¸ ἡ δὲ ἐν ταῖς πηγαῖς ἐλούετο (ACB)· ὁ μὲν ἐσύριζεν ἀμιλλώμενος πρὸς τὰς πίτυς (ABDC)¸ ἡ δὲ ᾖδε ταῖς ἀηδόσιν ἐρίζουσα (ABCD) – *Він плавав у річках, вона купалася у джерелах, він грав на сирінзі, змагаючись із шумом сосен, вона виспівувала, вступаючи у змагання із соловейками*; далі бачимо зростаючий диколон: Ἐθήρων ἀκρίδας λάλους¸ ἐλάμβανον τέττιγας ἠχοῦντας – *Вони разом полювали на гомінких коників-стрибунців, ловили сюркітливих цикад*; і знову триколон: ἄνθη συνέλεγον¸ δένδρα ἔσειον¸ ὀπώραν ἤσθιον – *збирали квіти, з дерев трусили фрукти та їли їх* (В.Маслюк).

Таким чином, потрійна структура домінує у романі. Лонг у всьому любить потрійну кількість, і коли описує природу, і коли розповідає про те, що роблять люди і под. Французький вчений Ж. В'єйфон у передмові до його перекладу роману «Дафніс і Хлоя» говорить про «культ цифри три» у Лонга [19, с. 209]. Він вважає, що мова може йти про вплив, який бере свій початок набагато раніше, ніж школа риторики. «Тріада», дійсно, трапляється у перших піфагорійців, де розглядається як абсолютне число, оскільки воно походить від непари і пари, тобто від принципу чоловічого початку до принципу жіночого початку (1+2).

Зазначимо, що число три і його кратні числа трапляються у Лонга часто, коли мова йде про цифрові рахунки. Наприклад, приїзд господаря маєтку Діонісофана оголошується за *три дні* наперед (4, 9, 2); мітимнійці проходять *три стадії* по території міста Мітілени (2, 13, 2); піхотинці Мітілени становлять *три тисячі* (3, 1, 2); Дафніс знаходить гаманець з *трьома тисячами драхм* (3, 27, 4) і нарешті Дріас, батько Хлої, отримує *три тисячі драхм* нагороди за Хлою (4, 33, 2) і т.ін.

Щоб уникнути небажаної монотонності, потрійна формула часто поступається місцем бінарній опозиції, яка, в свою чергу, може стати чотириступеневою завдяки дублюванню. Промова Філета про могутність Ерота (2, 7) демонструє ці комбінації ритмів та рими. Початок промови базується на потрійній гармонії, яка чітко спостерігається у паузах, тобто при комах: Θεός ἐστιν¸ ὦ παῖδες¸ ὁ Ἔρως¸ νέος καὶ καλὸς καὶ πετόμενος· διὰ τοῦτο καὶ νεότητι χαίρει καὶ κάλλος διώκει καὶ τὰς ψυχὰς ἀναπτεροῖ. Δύναται δὲ τοσοῦτον ὅσον οὐδὲ ὁ Ζεύς. Κρατεῖ μὲν στοιχείων¸ κρατεῖ δὲ ἄστρων¸ κρατεῖ δὲ τῶν ὁμοίων θεῶν (2, 7, 1-2) – *Ерот-бог. Він і молодий, і вродливий, і крилатий. Тому тішиться молодістю, женеться за красою, дає крила душам. Влада його більша, ніж у Зевса. Він володіє усіма першоосновами, володіє зорями, навіть має владу над подібними собі богами* (В.Маслюк). Пізніше, у наступному третьому реченні натрапляємо на подвійну риму: Τὰ ἄνθη πάντα Ἔρωτος ἔργα· τὰ φυτὰ ταῦτα τούτου ποιήματα· διὰ τοῦτον καὶ ποταμοὶ ῥέουσι καὶ ἄνεμοι πνέουσιν (2, 7, 3) – *Всі квіти – це твори Еротові, рослини – теж витвір його рук. За його велінням течуть ріки та дують вітри* (В.Маслюк). Такий ритм прослідковується протягом наступного четвертого речення, яке завершується поверненням до потрійної рими: καὶ οὔτε τροφῆς ἐμεμνήμην οὔτε ποτὸν προσεφερόμην οὔτε ὕπνον ᾑρούμην (2, 7, 4) – *Тоді забував*

про їжу, пити не хотілось, не брав мене сон (В.Маслюк). Потім кількість 3+3 поновлює свої права протягом п'ятого речення: Ἤλγουν τὴν ψυχήν, τὴν καρδίαν ἐπαλλόμην, τὸ σῶμα ἐψυχόμην (2, 7, 5) – *Душа страждала, билося серце, по тілі розходився холод* (В.Маслюк), щоб потім знову поступитися місцем 2+2 у шостому реченні: ἐκάλουν τὸν Πᾶνα βοηθόν, ὡς καὶ αὐτὸν τῆς Πίτυος ἐρασθέντα (2, 7, 6) – *Кликав на допомогу Пана, який кохав Пітис* (В.Маслюк).

Риторичні фігури, яким властиво варіювати, покликані оживити цю прозу, наближену до прози софістів, подібно до того, як дорогоцінні камені прикрашають тканину, вже виткану золотом чи сріблом [19, с. 211]. Натрапляємо у тексті роману на *антитетичні протиставлення*: Οἷον ᾄδουσιν αἱ ἀηδόνες, ἡ δὲ ἐμὴ σῦριγξ σιωπᾷ· οἷον σκιρτῶσιν οἱ ἔριφοι, κἀγὼ κάθημαι (1, 18, 2) – *Як співають солов'ї! але моя дудка мовчить. Як стрибають козлята! а я лежу тут* (В.Державин); *риторичні питання чи звертання з анафорою*: Τίς ὑμᾶς στεφανώσει μετ΄ ἐμέ; τίς τοὺς ἀθλίους ἄρνας ἀναθρέψει; τίς τὴν λάλον ἀκρίδα θεραπεύσει; (1, 14, 3-4) – *Хто після мене буде квітчати вас, хто буде викохувати бідних ягнят, хто подбає про мого балакливого коника?* (В.Державин); *синтаксичний паралелізм*, диференційними ознаками якого є особливий інтонаційний малюнок, особлива ритміка, а також особлива двопланова асоціативно-семантична завершеність та естетична довершеність висловлювання: Πῶς ἄν τις αὐτὸ λάβοι; Μικρόν ἐστι καὶ φεύξεται. Καὶ πῶς ἄν τις αὐτὸ φύγοι; Πτερὰ ἔχει καὶ καταλήψεται (2, 8, 4) – *Як спромігся б хтось його [Ерота] впіймати? Він маленький і втече. І як міг би хто-небудь від нього втекти? Він має крила і наздожене його* (В.Державин).

На рівні дієслівного вживання і при переході від «фігур думки» до «фігур слів», бачимо «всю техніку омофонів, парісозів, гомеотелевтонів» [14, с. 40]. Не оминає нашої уваги також використання Лонгом стилістичної фігури *хіазму*: ἄρνες ἐσκίρτων ἐν τοῖς ὄρεσιν, ἐβόμβουν ἐν τοῖς λειμῶσιν αἱ μέλιτται (1, 9, 1) – *Ягнята стрибали в гірських лісах, на лугах дзижчали бджоли* (В.Державин). Натрапляємо й на складніші схеми хіазму (ABCD – ACBD): Ἀκούοντες μὲν τῶν ὀρνίθων ᾀδόντων ᾖδον / βλέποντες δὲ σκιρτῶντας τοὺς ἄρνας ἤλλοντο κοῦφα (1, 9, 2) – *чули вони спів пташок – співали й собі; бачили стрибки ягнят – стрибали й вони весело* (В.Державин); або схема хіазму (ABC – ACB): πολλάκις μὲν πράγματα ἔσχον ἐρίφους γαλαθηνοὺς διώκων / πολλάκις δὲ ἔκαμον μεταθέων μόσχους ἀρτιγεννήτους (2, 4, 3) – *Часто доводилось мені, хоча й нелегко було, бігти за молодими козенятами, що втікали від мене, не раз намучився, ганяючи за маленькими телятами* (В.Маслюк).

Ця софістика, яку ми представили лише в декількох очевидних рисах, настільки захоплює читача, що складається враження, ніби читаєш вірші, а не прозу.

Величезну роль у ритмічній прозі Лонга відіграє фігура **гомеотелевтон** (гр. ὁμοιοτέλευτον) – найулюбленіша з усіх фігур. Співзвучні закінчення колонів надають періодам Лонга у деяких випадках навіть характеру сучасної рими. Знову ж таки, природно, що відповідно до змісту ця фігура використовується частіше у піднесених місцях, аніж в інших. Фігуру *гомеотелевтон* виділяв ще Деметрій («це колони, – зазначав він, – які мають однакове завершення») [7, с. 242].

Найбільш поширену точку зору на гомеотелевтон пропонує М.Л. Гаспаров. Він вважає, що античні ритори зарахували його в розряд словесних фігур, побудованих на основі переміщення. Роблячи акцент на його ритмічній функції, М.Л.Гаспаров розглядав гомеотелевтон як різновид паралелізму. Всередині цієї фігури за звучанням членів можна виділити незаримований і заримований паралелізм. Останній називався «гомеотелевтон», тобто фігура «з подібними закінченнями», його поодинокий випадок – «гомеоптотон» – фігура «з подібними відмінковими закінченнями» [4, с. 454].

Гомеотелевтон – це стилістична фігура, яка будується на повторі тих самих флексій, того самого закінчення у висловленні чи кількох кінцевих складів різних слів. Такі конструкції відзначаються особливою експресивністю, близькі до поетичного римування. Дуже часто гомеотелевтон у Лонга супроводжує різні стилістичні фігури, побудовані за принципом синтаксичного паралелізму, синтаксичної анафори, антитези чи ін.

Повтор тих самих флексій використовується в межах одного речення і будується на повторі різних відмінкових форм іменника. Наприклад, дублюються закінчення ***називного відмінка***: ἡδεῖα μὲν τεττίγων ἠχ**ή**, γλυκεῖα δὲ ὀπώρας ὀδμ**ή**, τερπνὴ δὲ ποιμνίων βληχ**ή** (1, 23, 1) – *приємний гул цикад, солодкий запах плодів, радісне блеяння стад*; ***родового відмінка***: βόμβος ἦν ἤδη μελιττ**ῶν**, ἦχος ὀρνίθ**ων** μουσικ**ῶν**, σκιρτήματα ποιμνί**ων** ἀρτιγεννήτ**ων** (1, 9, 1) – *уже чулося дзижчання бджіл і щебетання співучих птахів, стрибання молодої худібки* та ін.

У романі «Дафніс і Хлоя» ми засвідчили гомеотелевтон, побудований на повторі флексій прикметника: Ὦ νίκης κακ**ῆς**· ὦ νόσου καιν**ῆς** (1, 18, 2); або іменника та прикметника: ἐπέφερεν ἢ τυρ**ὸν** ἁπαλ**ὸν** ἢ στέφαν**ον** ἀνθηρ**ὸν** ἢ μῆλ**ον** ὡραῖ**ον** (1, 15, 3) – *він приносив або свіжий сир, або вінок з квітів, або спіле яблуко*.

Найчастіше використовує Лонг повтори флексій у дієсловах минулого часу: τροφῆς ἠμέλ**ει**, νύκτωρ ἠγρύπν**ει**, τῆς ἀγέλης κατεφρόν**ει** (1, 13, 6) – *не турбувалася їжею, не спала вночі, занедбала стадо*. Рідше спостерігаємо повтори особових закінчень дієслів теперішнього часу та наказового способу: καὶ ποταμοὶ ῥέ**ουσι** καὶ ἄνεμοι πνέ**ουσιν** (2, 7, 3) – *і ріки течуть, і вітри дують*; σὺ δὲ σοὶ καὶ Δάφνιν σῶσ**ον** κἀμοὶ τιμώρησ**ον** κἀκείνους ἀπόλεσ**ον** (1, 29, 1) – *ти врятуй себе і Дафніса, помстися за мене і знищ їх.*

Користуючись усіма вказаними вище засобами, Лонг створює ритмічну прозу, яка особливо ясно відчувається, коли він поєднує разом прийом рівності колонів і гомеотелевтон, але ніде не подає чистого вірша.

Французький вчений XVIII ст. Вілойсон так описав мову роману «Дафніс і Хлоя»: «Стиль Лонга – чистий, яскравий і приємний; поділений на короткі фрази, проте ритмічний, не хиткий; солодший за мед, він спадає, як срібний потік, затінений з обох боків деревами; він такий квітучий, прикрашений і завершений, що вся елегантність слова і думки могли б бути взяті від нього як зразок» [цит. за 17, с. 60].

Висновки. Отже, проза роману Лонга – то майстерно створена форма художньої оповіді, і зовсім не копія звичайного розмовного мовлення. І, зокрема, ця художня проза має свій власний, творчо створений ритм, який містить глибокий естетичний смисл і реалізовує зображальні і виразні цілі. Використання граматично

підпорядкованих фрагментів у тексті не тільки підсилює ритмічно-образну систему твору, а й сприяє його мелодичності.

Література:

1. Античные теории языка и стиля (антология текстов) / под общ. ред. О. М. Фрейденберг. – СПб : АЛЕТЕЙЯ, 1996. – 362 с.

2. Аристотель. Поэтика. Риторика / Аристотель / Пер. с др.-греч. В. Аппельрота, Н.Платоновой. – СПб. : Изд. Дом «Азбука-классика», 2007. – 352 с.

3. Богатова Ю. А. Экспрессивно-синтаксические особенности ритма английской художественной прозы : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки»/ Юлия Александровна Богатова. – Тула, 2004. – 20 с.

4. Гаспаров М. Л. Об античной поэзии: Поэты. Поэтика. Риторика / М. Л. Гаспаров. – СПб. : Азбука, 2000. – 480 с.

5. Гиршман М. М. Ритм художественной прозы / М. М. Гиршман. – М. : Сов. писатель, 1982. – 367 с.

6. Голянич М. І. Лінгвістичний аналіз тексту : словник термінів / [Голянич М. І., Іванишин Н. Я., Ріжко Р. Л., Стефурак Р. І.]; за ред. М. І. Голянич. – Івано-Франківськ : Сімик, 2012. – 392 с.

7. Деметрий. О стиле / Деметрий // Античные риторики / под ред. А. А. Тахо-Годи. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1978. – С. 237-285.

8. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. – Чернівці : Золоті литаври, 2001. – 636 с.

9. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Ковалiва, В. І. Теремка. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 752 с. – (Nota bene).

10. Лосев А. Ф. История античной эстетики. Софисты. Сократ. Платон / А. Ф. Лосев / Худож.-оформитель Б. Ф. Бублик. – М. : ООО «Изд-во АСТ»; Харьков : Фолио, 2000. – 846 с. – (Вершины человеческой мысли).

11. Степанюк Ю. В. Ритмическая организация прозаического текста: и ее передача при переводе (на материале русского и французского языков) : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Юлия Валерьевна Степанюк. – М., 2001. – 26 с.

12. Ткаченко А. О. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства) : [підручник для гуманітаріїв] / А. О. Ткаченко. – К. : Правда Ярославичів, 1997. – 448 с.

13. Тріфонова Ю. Природа та розвиток ритмічної парадигми (на матеріалі «Блакитного роману» Гната Михайличенка) / Юлія Тріфонова // Вісник Львівського університету. Ч. 2. – 2012. – Вип. 56. – С. 217-222. – (Серія філологічна).

14. Dalmeyda G. Longus Pastorales (Daphnis et Chloe) / Georges Dalmeyda. – Paris, 1934. – 114 p.

15. Hunter R. L. A Study of Daphnis & Chloe / R. L. Hunter. – Cambridge : Cambridge University Press, 1983. – 136 p.

16. Longos. Hirtengeschichten von Daphnis und Chloe. Griechisch und deutsch von Otto Schönberger. – Berlin : Akademie-Verlag, 1973. – 215 s.

17. McCulloh W.E. Longus / William E. McCulloh. – New York : Twayne Publishers, Inc., 1970. – 143 p.

18. Teske D. Der Roman des Longos als Werk der Kunst / D. Teske. – Aschendorff Münster, 1991. – 135 s.

19. Vieillefond J. R. Préface / J. R. Vieillefond // Longus : Pastorales (Daphnis et Chloé) / J. R. Vieillefond. – Paris : Société D'édition «Les Belles Lettres», 1987. – P. 5-221.

УДК 811.111:81'42

Максименко Ю. В.,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ТАКТИКИ ТА СТРАТЕГІЇ ВИРАЖЕННЯ ІНТЕРЕСУ (на матеріалі сучасного англомовного художнього дискурсу)

Стаття присвячена вивченню комунікативних стратегій і тактик вираження емоції інтересу, виявлених на матеріалі сучасного англомовного художнього дискурсу. У фокусі роботи знаходяться причини існування різних стратегій та фактори, які впливають на їх вибір комунікантом.

Ключові слова: *емоція інтересу, комунікативні стратегії й тактики.*

Статья посвящена изучению коммуникативных стратегий и тактик выражения эмоции интереса, выявленных на материале современного англоязычного художественного дискурса. В фокусе работы находятся причины существования различных стратегий и факторы, влияющие на их выбор коммуникантом.

Ключевые слова: *эмоция интереса, коммуникативные стратегии и тактики.*

The article studies communicative strategies and tactics of interest expression found in the modern English fiction. It focuses on the reasons of the existence of the variety of strategies and the factors that influence their choice by the speakers.

Key words: *the emotion of interest, communicative strategies and tactics.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Емоції є, перш за все, дискурсивними. До такого висновку дійшов М. Бамберг, досліджуючи, як діти та підлітки описують емоції від першої, третьої особи та безособово, які дискурсивні стратегії вони при цьому використовують, та як це впливає на процес комунікації. Виявилося, що одні й ті ж емоції описувалися по-різному в залежності від особи, якої вони стосувалися, та характеру емоції (позитивного чи негативного). Із цього випливає, що визначальну роль в описі емоцій відіграють дискурсивні стратегії та наміри, а не самі емоції. Саме мета визначає вибір мовних засобів [5, с. 216].

Цю думку підтримують й інші лінгвісти. Наприклад, Л. Калімулліна вважає, що остаточний висновок про емоцію, яка виражається, можливо зробити лише в конкретній ситуації, тому стверджує, що всі емоції дискурсивні, і з цієї точки зору говорить про дискурсивне емоційне мислення. Вербаліка, невербаліка та ситуація роблять емоцію, яка виражається, зрозумілою для спостерігача та партнера в комунікації [2, с. 91].

Показовим матеріалом для дослідження комунікативних стратегій вираження емоцій є художні тексти. В. Шаховський пише: «Вся ***художня література є депозитарієм емоцій***: вона описує емоційні категоріальні ситуації, вербальну та авербальну поведінку людини, способи, засоби та шляхи комунікації емоцій, у ній відображений емоційний видовий та індивідуальний досвід людини, способи його емоційного рефлексування. У цьому плані вся художня література є безцінним підручником з виховання культури емоційного спілкування Homo sentience» [4, с. 187].

У рамках даної статті ми хочемо зупинитися на особливостях вираження емоції інтересу в сучасному англомовному художньому дискурсі, що пояснюється недостатньою дослідженістю емоції в межах лінгвістичних студій, а також відсутністю робіт присвячених її аналізу в дискурсі.

Метою нашої роботи ми вбачаємо виокремлення, опис та аналіз комунікативних тактик та стратегій вираження інтересу, які вживають мовці в процесі спілкування в досліджуваному нами сучасному англомовному художньому дискурсі, що дасть нам змогу з'ясувати причини, які змушують мовців виявляти дану емоцію. При цьому ми дотримуємося розуміння термінів «стратегії спілкування» та «комунікативні тактики» запропонованого в монографії Ф. Бацевича.

Стратегія мовленнєвого спілкування – оптимальна реалізація інтенцій мовця щодо досягнення конкретної мети спілкування, тобто контроль і вибір дієвих ходів спілкування і гнучкої їх видозміни в конкретній ситуації [1, с. 118].

Комунікативні тактики виконують функцію способів здійснення стратегії мовлення. **Комунікативна тактика** – визначена лінія поведінки на певному етапі комунікативної взаємодії, спрямованої на одержання бажаного ефекту чи запобігання ефекту небажаного; мовленнєві прийоми, які дають змогу досягнути комунікативної мети [1, с. 120].

Поставлена нами мета потребує виконання наступних завдань:

- визначити причини та фактори, які впливають на варіювання комунікативних стратегій і тактик вираження інтересу;
- виявити спектр комунікативних стратегій і тактик, здійснити їх детальний аналіз;
- проілюструвати наведені теоретичні факти прикладами з художніх текстів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У художній літературі представлені три типи комунікативного стилю персонажа – **агресивний** (конфронтаційний), **асертивний** (співробітницький, конструктивний) і **субмісивний** (підрядний), кожен з яких включає в себе емоційну, прагматичну і конверсаційну складову, маркерами яких здебільшого слугують номінації соматикону [3, с. 23]. «Переключення персонажа з одного комунікативного стилю на інший за допомогою невербальних дій є **стратегією саморегуляції поведінкового типу**, яка враховує всі фактори дискурсивної практики – мовні, позамовні й адресантно-адресатні» [3, с. 23]. У залежності від комунікативного стилю, якого дотримується персонаж, можна говорити про наявність суттєвих відмінностей у виявленні ним емоції інтересу, які прояв-

ляються в виборі відповідних комунікативних стратегій і тактик вираження інтересу. Таким чином, вибір цих стратегій визначається:

- особистістю мовця;
- особистістю адресата;
- взаємовідносинами між ними;
- ситуацією спілкування;
- метою, якої намагається досягти мовець;
- типом обговорюваної інформації.

Спираючись на опрацьований нами матеріал, ми можемо виділити шість комунікативних стратегій, які вживаються в описі емоції інтересу. Вони виокремлюються на основі соціальної оцінки цієї емоції, її бажаності/ небажаності, типу інтересу та способу його вияву. Кожна з цих стратегій співвідноситься з певною (певними) функціями, які вона виконує в комунікативному процесі, і реалізується завдяки використанню мовцем різних тактик. Детальніше зупинимось на кожній з них.

Пізнавальна стратегія характеризується позитивною соціальною оцінкою, а отже, є бажаною в спілкуванні. Вона представляє перцептивний, епістемічний та, зрідка, соціальний типи інтересу, є активною відкритою або прихованою за способом свого вияву. Відповідає пізнавальній функції інтересу, реалізується такими комунікативними тактиками: розпитування, спостереження, розглядання, обговорення, пошук інформації, обдумування. Наприклад, *розпитування* є однією з найпоширеніших тактик вираження інтересу в англомовному дискурсі й представляє собою активний відкритий спосіб його вияву. Це, очевидно, пояснюється тим, що найчастіше в процесі комунікації один зі співрозмовників володіє інформацією, яка необхідна іншому.

«So what's the Order been doing?» said Harry, looking around at them all.

«Working as hard as we can to make sure Voldemort can't carry out his plans,» said Sirius.

«How d'you know what his plans are?» Harry asked quickly.

«Dumbledore's got a shrewd idea,» said Lupin, «and Dumbledore's shrewd ideas normally turn out to be accurate».

«So what does Dumbledore reckon he's planning?»

«Well, firstly, he wants to build up his army again,» said Sirius [10, с. 92].

Дипломатична стратегія вираження інтересу асоціюється з позитивною соціальною оцінкою та високим рівнем бажаності, базується на дотриманні комунікативного принципу ввічливості Дж. Ліча та його максим [7]. Метою цієї стратегії є мінімізувати негативні емоції та конфлікти під час процесу комунікації (завдяки врахуванню принципів позитивної та негативної ввічливості) [6]. Виявляється соціальним та епістемічним типами активного відкритого інтересу та виконує метакомунікативну, комунікативну, прагматичну, пізнавальну, емотивну функції.

Дана стратегія реалізується такими тактиками вираження інтересу: підбадьорення, увага, турбота, комплімент, солідарність, перебільшення інтересу, імітація інтересу, в основі яких лежить принцип позитивної ввічливості (врахування бажання партнера подобатись, бути членом групи, бути зрозумілим), та тактиками применшення або заперечення інтересу, прохання, констатації факту, які базуються на принципі негативної ввічливості (визнання потреби співрозмовника в незалежності та свободі дій).

Наприклад, в основі тактики *компліменту* лежить максима схвалення, яка виявляється важливою і при вираженні інтересу.

«But you obviously know all about them, sir? I mean, a wizard like you – sorry, I mean, if you can't tell me, obviously – I just knew if anyone could tell me, you could – so I just thought I'd ask –».

It was very well done, thought Harry, the hesitancy, the casual tone, the careful flattery, none of it overdone. He, Harry, had had too much experience of trying to wheedle information out of reluctant people not to recognize a master at work. He could tell that Riddle wanted the information very, very much; perhaps had been working toward this moment for weeks [9, с. 496-497].

В уривку підкреслюється той факт, що комплімент був не спонтанним, а готувався заздалегідь та є способом досягнення мети Ріділа – задовольнити свій інтерес, дізнавшись бажану інформацію.

Авантюристична – позитивна стратегія вираження інтересу. Є виявом індивідуальних особливостей характеру людини, а тому принцип бажаності/ небажаності є для неї нерелевантним. Виражається в активному відкритому або прихованому перцептивному або соціальному інтересі та співвідноситься з пізнавальною та розважальною функціями інтересу.

Авантюристична стратегія завжди пов'язана з бажанням діяти, досліджувати, пізнавати, відкривати нове, невідоме, таємне, що часто асоціюється з ризиком та пригодами. На відміну від пізнавальної стратегії, знання, які намагаються здобути завдяки авантюристичній стратегії, не є життєво необхідними чи важливими в певній ситуації, персонажа цікавлять не лише знання, але й процес їх отримання.

Авантюристична стратегія представлена тактиками підглядання, підслуховування, дослідження, розвідування, експериментування.

Harry pressed his ear against door after door as he dashed down the corridor until, with a great jolt of excitement, he crouched down to the keyhole of the last classroom in the corridor and heard voices [9, с. 322].

Наведений приклад ілюструє тактики підглядання та підслуховування.

Інтрусивна стратегія вираження інтересу характеризується негативною соціальною оцінкою, особливо коли вона застосовується по відношенню до особи оповідача, є небажаною в спілкуванні. Виявляється в соціальному активному відкритому інтересі та відповідає розважальній, емотивній і прагматичній функціям

інтересу. Виявляється рядом комунікативних тактик: поширення чуток, випитування, провокація, сумнів, натяк, оцінювання дій інших, розглядання.

Тактика *випитування* виявляється у втручанні в особисті справи інших людей, яке вони сприймають як небажане, недоречне, нахабне, чим ця тактика відрізняється від розпитування, що представляє пізнавальну стратегію інтересу, яка сприймається співрозмовником як доречна. Наприклад, реакція співрозмовника в наступному уривку є відверто ворожою.

«What is your plan?»

«It's none of your business!»

«If you tell me what you are trying to do, I can assist you –»

«I've got all the assistance I need, thanks, I'm not alone!» [9, с. 323].

Агресивна стратегія має стійку негативну соціальну оцінку, є небажаною та недоречною в усіх ситуаціях спілкування. Представлена всіма типами інтересу, які виявляються активно та відкрито. Протиставлена за своєю суттю дипломатичній стратегії інтересу, адже порушує один з основних принципів спілкування – принцип ввічливості. Виявляє пізнавальну, іноді розважальну та емотивну функції. Ця стратегія реалізується тактиками допиту, фізичного нападу, звинувачення, залякування, переслідування, образи, вимоги, іронії.

Допит виступає однією з поширених тактик агресивної стратегії, яка порушує принципи ввічливості та кооперації в спілкуванні. Допит як спосіб отримання інформації є суспільно легітимним у розмові зі звинувачуваними та злочинцями, проте не обмежується лише цими ситуаціями, а може застосовуватись і в спілкуванні зі слабшими, нижчими за статусом чи підлеглими.

«Why did Dumbledore leave you this Snitch?» asked Scrimgeour.

«No idea,» said Harry. «For the reasons you just read out, I suppose... to remind me what you can get if you... persevere and whatever it was».

«You think this a mere symbolic keepsake, then?»

«I suppose so,» said Harry. «What else could it be?»

«I'm asking the questions,» said Scrimgeour, shifting his chair a little closer to the sofa.

«I notice that your birthday cake is in the shape of a Snitch,» Scrimgeour said to Harry. «Why is that?» [8, с. 127].

Спектакулярна стратегія характеризується негативною соціальною оцінкою, а тому є небажаною. Представляє соціальний або перцептивний типи інтересу, які є пасивними за способом їх вияву, виконує розважальну і пізнавальну функції. Дана стратегія не є стійкою і може переходити в інші стратегії вираження інтересу, зазвичай, інтрусивну, агресивну, або авантюристичну. Спектакулярна стратегія реалізується тактиками спостереження, прислухання, вичікування.

Тактика *спостереження* виявляється найчастотнішою в цій групі.

Harry twitched the hawthorn wand, and he felt the eyes of everyone in the Hall upon it [8, с. 743].

Наведені стратегії утворюють пари за позитивною/негативною соціальною оцінкою, бажаністю/небажаністю, а також іншими відмінними для всіх пар параметрами. Таким чином, отримуємо наступні пари:

- пізнавальна – інтрусивна стратегії (які додатково протиставлені за типом інтересу, яким вони представлені: пізнавальна стратегія – перцептивним та епістемічним (зрідка соціальним), а інтрусивна – виключно соціальним. Соціальний інтерес у межах пізнавальної стратегії завжди направлений на користь адресанта або адресата, а не на шкоду, що лежить в основі інтрусивної стратегії);
- дипломатична – агресивна стратегії (додатковим параметром їх розрізнення є дотримання/порушення принципу ввічливості в спілкуванні та його максим, а також мета: кооперація або протистояння);
- авантюристична – спектакулярна стратегії (протиставлені за параметром активності/пасивності вияву інтересу, а також за тривалістю. Авантюристична стратегія представляє інтерес як якість характеру та є тривалою, на відміну від спектакулярної стратегії, що виявляється тимчасовою, адже в її основі лежить інтерес як емоція/стан).

Виділені нами на підставі аналізу художнього дискурсу стратегії й тактики вираження інтересу є характерними проявами трьох типів комунікативного стилю персонажів: агресивного (інтрусивна та агресивна стратегії), асертивного (пізнавальна (тактика обговорення), дипломатична, авантюристична стратегії) та субмісивного (пізнавальна (тактика розпитування) і спектакулярна стратегії). Варто зазначити, що авантюристична стратегія вираження інтересу часто не передбачає будь-якої взаємодії з партнерами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, ми можемо стверджувати, що одна емоція інтересу може зображуватись в текстах по-різному в залежності від обраних автором стратегій презентації емоції, його мети та завдань. Варто зазначити, що не завжди в художньому тексті інтерес представляється за допомогою однієї стратегії, можливе поєднання кількох комунікативних стратегій у поведінці одного персонажа. Перспективним вважаємо порівняння особливостей прояву емоції інтересу в англійській та інших мовах, що дало б змогу поглибити наші знання про спільні та відмінні риси в вираженні емоцій носіями різних мов та допомогло вирішити питання про приналежність емоції інтересу до числа базових, яке до сих пір є спірним.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : Підручник. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.

2. Калимуллина Л. А. О концептуальном подходе к анализу текстового поля эмотивности / Л. А.Калимуллина // Теория поля в современном языкознании : Межвуз. науч. сб. / [отв. ред. С. Г. Шафиков]. – Уфа, 2001. – С. 90–94.

3. Сєрякова І. І. Соматикон англомовних дискурсивних практик : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. доктора філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови», 10.02.15 «Загальне мовознавство» / Сєрякова Ірина Іванівна. – Київ, 2012. – 32 с.

4. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в качественном и количественном измерении / Виктор Иванович Шаховский. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 208 с.

5. Bamberg M. Emotion Talk(s): The Role of Perspectives in the Constructions of Emotions / Michael Bamberg // The Language of Emotions. Conceptualization, Expression, and Theoretical Foundation / Ed. S. Niemeier, R. Dirven. – Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1997. – P. 209-225.

6. Brown P. Politeness: Some Universals in Language Use / P. Brown, S. Levinson. – L., N. Y. : Cambridge University Press, 1987. – 345 p.

7. Leech G. Principles of Pragmatics / G. Leech. – L., N. Y. : Longman, 1983. – 250 p.

8. Rowling J. K. Harry Potter and The Deathly Hallows / J. K. Rowling. – N. Y. : Scholastic Press, 2007. – 762 p.

9. Rowling J. K. Harry Potter and The Half-Blood Prince / J. K. Rowling. – N. Y. : Scholastic Press, 2005. – 652 p.

10. Rowling J. K. Harry Potter and The Order of the Phoenix / J. K. Rowling. – N. Y. : Scholastic Press, 2003. – 870 p.

УДК 811.133.1

Мартинюк О. М.,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк

ВИРАЖЕННЯ ПЕРСОНАЛІЗАЦІЇ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (на матеріалі французької мови)

У статті розглядається поняття мовної особистості, її зображення у політичному дискурсі. Автор зосереджує увагу на аналізі мовного та психологічного портрету політичного діяча.
***Ключові слова**: мовна особистість, політичний дискурс, актантні ролі, політична комунікація.*

В статье рассматривается понятие речевой личности, ее изображения в политическом дискурсе. Автор делает акцент на анализе речевого и психологического портрета политического деятеля.
***Ключевые слова:** языковая личность, политический дискурс, актантные роли, политическая коммуникация.*

In this article the notion of linguistic identity and its image in political discourse are investigated. The author emphasizes cognitive-discourse analysis of the linguistic portrait of politician.
***Keywords**: language personality, political discourse, actantial roles, political communication.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Особлива соціальна значущість такої сфери людської діяльності як політика робить її об'єктом численних лінгвістичних студій. Політичний дискурс, політична мова вивчалися на матеріалі різних мов і з різних позицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На матеріалі французької мови дослідження здійснювалися такими вченими, як P. Charaudeau (2005), C. Salavastru (2004), K. Kerbrat-Orecchioni (1998), D. Mayaffre (2000, 2004), E. Raulet (2004), H. Nölke (2001) та ін.

Актуальність дослідження мовної поведінки представників соціальної групи людей, зайнятих у сфері політики, зумовлена постійним інтересом як сучасників, так і нащадків до людей, які зробили помітний внесок в історію. Відомий діяч завжди привертає увагу саме як особистість – усім своїм психоемоційним, моральним та інтелектуальним виглядом, а також мотивами дій. Мова політики являє собою цінне джерело інформації про нього, оскільки є невід'ємною частиною характеру і найширшим чином визначає особистість.

Таким чином, **мета** нашого дослідження – виявити роль мовної особистості в політичному дискурсі.

Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань: виявити акторів (актантів) політичного дискурсу, проаналізувати вербальні та невербальні характеристики промов французьких політиків; дослідити вплив особистості мовця на ефективність політичної комунікації.

Виклад основного матеріалу. Сьогодення важко уявити без політики, а особливо без політичних діячів, що привертають до себе особливу увагу за допомогою свого власного стилю мовлення та піар-програм. Філологів у першу чергу цікавлять їхні політичні промови, стиль мовлення, особливості використання стилістичних засобів, адже саме політики повинні бути взірцем політичної культури, культури мовлення, закликати до використання літературної мови.

Політична діяльність завжди грала особливу роль у житті суспільства. Від певної політичної позиції чи ситуації залежить місце країни на міжнародній арені, її стосунки з іншими державами. Проте значної ролі у визначенні іміджу країни грає спосіб її презентації політичними лідерами цієї держави. За допомогою виступів у політиків існує можливість звернутися до міжнародного співтовариства і до громадян своєї країни.

Вирішальним фактором успішної діяльності в будь-якій сфері, зокрема в політичній, є характер особистості. Характер, як відомо, тісно пов'язаний із темпераментом, здібностями, рівнем освіченості та світоглядом особистості. Від темпераменту залежить динаміка психічних процесів, реакцій, включаючи прийняття рішень в усіх сферах діяльності, зокрема в політичній. І характер, і темперамент багато в чому зумовлюють ще одну дуже важливу за своєю суттю ознаку особистості – її комунікативний тип.

Авторитет є результатом визнання людьми особливої цінності та важливості для спільної діяльності тих чи інших якостей керівника; віддображає розбіжності в оцінці деяких параметрів особистості, наприклад, сили характеру чи розуму, притаманних цій особистості та спонукає до наслідування. Справжнім лідерам властива чітко виражена яскрава індивідуальність, що дозволяє спокійно сприймати чужі ідеї й не боятися впливу сторонніх думок, нової інформації, нових людей тощо. Лідери думають, піклуються й переймаються потребами кожного. Свою власну роботу, свій внесок і загальну справу трактують як пошук шляхів максимального вивільнення творчого потенціалу, який прихований у кожній людині й в усій групі (організації) в цілому.

Поняття мовної особистості поєднує в собі лінгвістичні, психологічні, соціальні фактори і відкриває нові можливості для подальшого дослідження функціональних особливостей мови, мовної діяльності.

Мова та дії є двома компонентами соціального обміну, які мають також власну автономію. Через їхнє поєднання виникає сенс мовного обміну. Таким чином, ми вважаємо, що мовні явища є явищами спілкування з подвійним виміром.

«Внутрішній» вимір, у якому актори мають цілком мовні атрибути: саме через мову актори (актанти) будують дискурсивну ідентичність та намір впливу на іншого партнера.

Таким чином, будь-яка промова вписується у певні дійові рамки, де визначені соціальна ідентичність, цілі та соціальні ролі партнерів по мовленнєвому обміну. Ця структура (яку ми називаємо «ситуаційною» або «комунікативною») включає набір обмежень, які визначають дискурсивну поведінку цих партнерів: можливість говорити відповідно до закону; комунікативні ролі, які вони повинні виконувати, спосіб організації дискурсу. Саме у цій структурі відчувається вплив комунікативного суб'єкта.

© Мартинюк О. М., 2013

Інтерпретуючий суб'єкт (актант-адресат), у свою чергу, виокремлює сенс повідомлення, яке він отримує, поєднуючи факти ситуаційної рамки і ті, які він помічає у процесі промови комунікативного суб'єкта (актанта-адресанта). Впливати на іншого партнера – це означає, що позиція влади в мові є частиною процесу впливу, спрямованого на зміну фізичного або психічного стану іншої людини. Таким чином, ми не повинні плутати поняття *pouvoir d'agir* («здатність діяти»), яке відноситься до здатності людини виконувати завдання; з поняттям *le pouvoir d'agir sur l'autre* («здатність діяти/впливати на інших»), яке має на меті впливати на знання або поведінку інших [7].

«Зовнішній» вимір полягає в тому, що актори (актанти), які тут задіяні, мають психологічні і соціальні атрибути апріорно незалежні від їхньої мовної поведінки: їхня особистість та інтенціональність пов'язані з досвідом явищ та світових подій, які їх розміщують у логіку дій (визначення пошуку, дослідження результату, позитивні або негативні оцінки наслідків), що не залежить від мови.

Інша проблема, з якою стикаються суб'єкти, які беруть участь у сцені політичної комунікації, – це вплинути на думку один одного (мова ″зваблювання″ і переконання), щоб досягти консенсусу. Це призводить до утворення різних комунікативних громад, члени яких пов'язані пам'яттю дій, що дає їм ілюзію злиття в ту ж поведінку в ім'я тієї самої ідеї (думки). Дійсно, саме у рамках цих різних ситуацій формуються політичні дії (зустрічі, дискусії, демонстрації, збори, мітинги, походи, церемонії, телевізійні промови).

Саме через цю комунікативну мовну діяльність, політичний дискурс можна назвати риторичним та дискурсом впливу, який приділяє більше уваги побудуві образів та ефектів (вражень), ніж ідеям (думкам).

Інтерпретуючи мовну особистість у політичному дискурсі в її цілісності, не можна обмежуватися суто мовними моментами, інакше суть і мета політичного дискурсу пройдуть непоміченими. Розуміння політичного дискурсу передбачає також знання фону, очікувань автора й аудиторії, прихованих мотивів, сюжетних схем і улюблених логічних переходів, що існують у конкретну епоху.

Політики відіграють важливу роль в суспільстві, тому що добробут населення багато в чому залежить від їхніх дій і рішень. Таким чином, кожен громадянин повинен мати можливість знати амбіції політиків.

Населення може отримувати інформацію про політиків лише за допомогою засобів масової інформації. ЗМІ називають безособовим засобом поширення інформації (преса, радіо, телебачення), який використовується для комунікації.

Політики хочуть створити свій позитивний образ для населення за допомогою засобів масової інформації. Але ЗМІ не завжди дають справжню картину політика. Вони можуть її змінювати, часто в їхніх інтересах. Крім того, політики можуть, в деяких випадках, діяти на засоби масової інформації, щоб ті дали їм позитивний імідж. Таким чином, існують дуже складні стосунки між політиками і засобами масової інформації.

Щоб розглянути особистість політика, його мовні та екстралінгвальні характеристики, візьмемо для прикладу образи таких французьких політичних діячів, як Сеголен Руаяль (Соціалістична партія) та Ніколя Саркозі (UMP-Союз за народний рух). Матеріалом дослідження слугували промови політиків: інформація за 2006-2007 роки була отримана в Інтернеті на блогах відповідних кандидатів [8].

Спілкування кандидата з виборцями носить найчастіше посередницький характер. Це пояснюється, по-перше, тим, що потрібно впливати на значну кількість людей (і цей вплив неможливий без втручання агентів-помічників). Образ відіграє роль посередника між лідером і народом, він слугує в якості лідера, надихає людей; надії і очікування людей повернуті до нього. Виборець зберігає тільки той образ, який продукується постійно суб'єктом і засобами масової інформації: риси і якості лідера походять від його концепції сприйняття світу і всіх якостей політичних і біографічних, пов'язаних з уподобанням електорату.

Образ лідера є одним із головних інструментів політичної реклами. Специфіка спілкування через образ полягає у тому, що реакція того, хто отримує інформацію, є керованою. Повідомлення створюються відповідно до очікувань населення.

Повний спектр функцій, що містяться в зображенні, можна розділити на різні категорії: особисті характеристики (фізичні і психофізичні особливості політика, його характер, тип особистості, індивідуальний стиль прийняття рішень, наявність шарму), соціальні (ідеологічні позиції керівництва, його відносини з навколишнім середовищем, з різними соціальними групами, зі своїми союзниками і опонентами, статус особистості) і символічні (світогляд кандидата і його культурні архетипи, які пов'язані у свідомості виборців з ідеєю лідера).

Боротьба кандидатів під час виборчих кампаній є вигідною для обох: можна «виділитися», створюючи великий контраст з «ворогом». Політична боротьба є, дійсно, жорстокою, але парадокс полягає в тому, що опозиція, боротьба чинять певний ефект на виборців, підтримують інтерес аудиторії до кандидатів, щось на зразок спортивного азарту [4, с. 152].

У своїх політичних промовах політичні діячі часто використовують займенник «я», як ознаку влади, домінантності свого становища над іншими. Національним чемпіоном у використанні «я» є Ніколя Саркозі: встановлено, що він вимовляв слово «я» більше 46 разів на 1 000 слів (це удвічі більше, ніж інші), слідом за ним йде Сеголен Руаяль, яка використовувала «*je*», «*moi*» 40 разів у 1000 слів). Серед найбільш відомих політичних діячів, саме Жак Ширак є тією особистістю, яка характеризується найбагатшою лексикою з 35,89 з 100 різних слів, які він говорив.

Використовуючи «Я» у політичній комунікації, діячі за допомогою тих самих риторичних і моленнєвих засобів намагаються досягти різних цілей. Н. Саркозі через самоцентричність намагається встановити образ політика впевненого у собі та у своїх ідеях: *Aujourd'hui je persiste et je signe : la rupture est necessaire* (N.S.03.09.06) [8], у той час як С. Руаяль викликає поняття демократії співучасті, яка полягає у тому, щоб залишити виборцям право діяти на свій розсуд, оскільки саме вони є фахівцями у справах, які їх стосуються: *(...) je veux elever la voix de chaque citoyen, je veux arriver avec vous au pouvoir pour vous le rendre, car si aujourd'hui*

dans cette campagne, on donne la parole a chacun, alors on ne pourra jamais vous la reprendre (S.R. 01/17/07) [8]. Без сумніву, еволюція йде повним ходом, яка спрямована на персоналізацію політичного дискурсу.

Полемічний стиль не тільки характеризується наявністю мовця в дискурсі, не лише опозицією мовця з громадськістю. Він також включає модальність. Таким чином, вивчення дієслів, які вживаються після «Я», є корисним. Дослідження доводять, що найчастіше використовуються перформативні та напівперформативні дієслова, а також дієслова метадискурсивні і розповідні: «je veux», «je propose», «je pense», «je répète», «je sais», «je peux», «j'affirme» (Н. Саркозі), «je crois», «je veux», «je vois», «je sens», «je souhaite» (С. Руаяль) [4, с. 153].

Таким чином, еволюція полягає у переході від політичного дискурсу до висловлення, яке сконцентроване на виступі і на тому, хто говорить. Сьогодні роль політика не просто висловитися, а ствердитися у своєму виступі.

Дискурс стає більш особистим, заангажованим, і тому персоналізованим. Ця модель походить з інтернет-блогів, які створили ці нові відносини між політичними діячами і громадськістю.

Легітимність політика отримується завдяки його частій присутності перед публікою. Завдання полягає в тому, щоб стати більш «помітним», адже влада належала завжди найбільш «помітним». Однак, поява нових засобів масової інформації різко змінила правила традиційної гри. Політик не є «найбільш помітним», тому що він накопичив знання і досвід, він був обраний, тому що його здатність, завзятість вийти на «політичну сцену» були найбільш очевидними.

Висновки. Отже, політичний дискурс – це спосіб комунікації, заснований на пропаганді певних ідей задля досягнення політичних цілей. Важливу роль у формуванні ефективної політичної комунікації відіграє особистість політика. Одним із перспективних напрямів подальшого дослідження проблематики є поглиблене вивчення комунікативних стратегій у політичному дискурсі засобів масової інформації.

Література:

1. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації / Г. Г. Почепцов. – К. : Вид. центр КНУ, 1999. – 278 с.

2. Charaudeau P. Le discours politique. Les masques du pouvoir / Patrick Charaudeau. – Paris : Vuibert, 2005. – 256 p.

3. Greimas A. J. Sémantique structurale : recherche de méthode / A. J. Greimas. – Paris : Larousse (Collection. Langue et Langage» [rééd. utilisée : Paris : PUF, coll. «Formes sémiotiques», 1986]. – 262 p.

4. Jereczek-Lipińska J. De la personnalisation dans la communication politique : l'effet du «je» / Joanna Jereczek-Lipińska // Synergies Pologne. – 2007. – №°4. – P. 147-155.

5. Palma J. Le modèle «actantiel», méthode d'analyse du politique / Jorge Palma. – Liège (Belgique) : Presses Universitaires de Liège, 1991. – 46 p.

6. Raulet E. 2004. L'analyse lexicale des discours de candidature / E. Raulet // La communication politique française après le tournant de 2002. – Paris : Harmattan, 2004. – P. 59-78.

7. Salavastru C. 2004. Rhétorique et politique : le pouvoir du discours et le discours du pouvoir / C. Salavastru. – Paris : Harmattant, 2004. – 311 p.

8. République française (Site officielle de L'UMP : «www.u-m-p.org «ou «http://www.ump.org/site/index.php/ump/s_informer/discours/mes_objectifs_en_matiere_de_politique_internationale»

УДК 81'44:82-91=161.2=411.21

Мацкевич А. Р.,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

СТИЛЕТВІРНІ ОЗНАКИ УКРАЇНСЬКОГО Й АРАБСЬКОГО ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ТЕКСТУ

У статті досліджуються стилетвірні ознаки українського й арабського публіцистичного тексту. Встановлено типологічні особливості української та арабської публіцистики, а також визначено комунікативно-прагматичний підхід до їхнього розуміння.

Ключові слова: *публіцистичний текст, стилетвірна ознака, суспільно-політична пресупозиція, соціокультурна комунікативна компетенція.*

В статье исследуются стилеобразующие признаки украинского и арабского публицистического текста. Установлено типологические особенности украинской и арабской публицистики, а также определен коммуникативно-прагматический подход к их пониманию.

Ключевые слова: *публицистический текст, стилеобразующий признак, общественно-политическая пресуппозиция, социокультурная коммуникативная компетенция.*

The article traces the style-forming signs of Ukrainian and Arabic publicistic text. It is established the typological features of Ukrainian and Arabic publicistic text, as well as the communicative-pragmatic approach to their understanding.

Key words: *publicistic text, style-forming sign, sociopolitical presuppositions, sociocultural communicative competence.*

Публіцистичний стиль, хоч і посідає вагоме місце у комунікативній взаємодії мовців [6, с. 331], проте характеризується максимальною змінністю та невизначеністю стилетвірних ознак, яким властива функціональна інтертекстуальність, що мотивує різноманіття контекстів існування публіцистики й зумовлює актуальність її дослідження [11, с. 76]. Тому мета вивчення публіцистичного тексту детермінується не лише в аспекті пошуку лінгвонаціональних стилетвірних ознак, але й в аспекті їхньої типологічної реалізації, зокрема в українській та арабській мовах.

З одного боку, в українській мові публіцистичний текст (від лат. publicus – «суспільний, народний» [4, с. 230]) – це один з функціональних різновидів літературної мови у сфері засобів масової інформації, який використовується для впливу та формування суспільної свідомості [12, с. 539; 6, с. 331]. Звідси ж виникає ряд синонімічних назв терміна «публіцистичний стиль», позначеного, зокрема, як: політичний / політико-ідеологічний [5, с. 342] або стиль масово-політичної інформації [3, с. 180]) тощо.

Натомість, з іншого боку, в арабській мові, на думку Н. Фінкільберг, особливо помітна відсутність або ослабленість арабської стилістичної маркованості мовних засобів усіх рівнів, що, як наслідок, вимагає застосування у процесі міжмовної трансформації широких дотекстових знань, тому у практиці перекладу виявляється відносна розмитість функціональних типів арабського тексту, зокрема у порівнянні з функціональними стилями в українській мові, попри спільні для обидвох парадигм функціонально-стилістичні параметри (галузь/мета/ситуація спілкування, характер комунікантів і т. д.) [13, с. 153-154].

Хоча ʻАлі ʻАбд аль-Вахід Вафа вказує, що всі стилі сучасної арабської мови вирізняються дуже чітко: достатньо лише однієї «фрази» (*ʻibāratun*), щоб носій мови з легкістю визначив її стиль, незалежно чи це поезія, чи промова, чи лист, чи газетна стаття, чи наукове дослідження і т. д. [16, с. 179]. Як наслідок, усе ж можна стверджувати, що сучасна арабська публіцистика (так само як і українська), яка об'єднує авторські нариси й коментарі, передові статті, ораторські виступи, фельєтони тощо, – самостійний та досить складний функціональний різновид мовлення [2, с. 3]. Однак труднощі точного розуміння й адекватної інтерпретації арабських публіцистичних текстів ґрунтуються, по-перше, на обмеженому знанні ситуативного контексту, необхідності посиленої уваги до ходу міркувань автора, а, по-друге, – на властивому для більшості таких текстів використанні розлогих синтаксичних конструкцій; тому у дослідженні публіцистичного стилю в арабській мові слід приділяти максимум уваги ретельному опрацюванню як змістового, так і мовного плану кожного тексту [2, с. 4; 13, с. 153-154].

Окремим фактом постає малодослідженість розвитку арабської стилістики (на відміну від української); звідси тема вивчення національних особливостей функціонально-стилістичних параметрів арабського тексту (зокрема публіцистичного) недостатньо опрацьована закордонними й арабськими лінгвістами, а тому актуальним фактом залишається слабкий розвиток арабських стилістичних проблем, що у межах мети даного дослідження фокусуються як у плані їхнього внутрішньосистемного вивчення (стилі арабської мови), так і в плані міжсистемного дослідження (стилістичний аспект у типологічному дослідженні арабської та української мов) [13, с. 18-19, 149; 19, с. 95].

Системно-структурними параметрами публіцистичного тексту в українській мові можна вважати: а) на словотвірному рівні – використання словоформ з суфіксами *-ість*, *-ство* (*-цтво*), *-інн-я* (*-енн-я*, *-анн-я*) та ін. (*особливість, співробітництво, підвищення*), з префіксами *не-*, *нео-*, *про–* та ін. (*неухильний, неоколоніалізм, проросійський*), вживання складних слів (*соціально-економічний, масово-політичний*); б) на морфологічному рівні – використання дієслівних форм наказового способу в різних видах закликів, а також дієприкметників пасивного стану минулого часу тощо; в) на лексико-семантичному рівні – вживання суспільно-політичної термінології (*демонстрація, держава, мітинг, партія, уряд*) та різноманітних експресем, тобто мовних оди-

© Мацкевич А. Р., 2013

ниць, здатних створювати емоційно-експресивну виразність й протистояти нейтральним формам словесного вираження (антоніми та синоніми, рідковживані слова, термінологічна / професійна / розмовна / книжна лексика, неологізми й архаїзми), причому всі лексеми, як правило, чітко поділяються на позитивно-оцінні й негативно-оцінні; г) на синтаксичному рівні – вживання іменних словосполучень (*складна політична обстановка*), речень з однорідними членами, різних відокремлень, риторичних запитань і звертань, складних речень простої будови, приєднувальних конструкцій, використання інверсії, заперечних конструкцій у функції ствердження, а також цитат, крилатих висловів та різних структур речень, властивих розмовній мові [4, с. 230-231; 3, с. 166-177; 12, с. 539].

Вказані мовні засоби української публіцистики, що перебувають у постійній динаміці оновлень, зумовленій зміною соціальних та естетичних оцінок засобів сучасної літературної мови, підпорядковуються таким стилетвірним ознакам: спрямованості на новизну; динамічності; актуалізації сучасності; інформаційності; політичній, суспільній, морально-етичній оцінці об'єкта публіцистичного викладу; синтезі логізації та образності мовного вираження; документально-фактологічній точності; декларативності; закличності; єдності стандарту й експресії; авторській пристрасті; емоційності, простоті, доступності та переконливості [7, с. 272; 12, с. 539]. Всі ці й інші ознаки створюють складну полемічну логіко-оцінну публіцистичну експресію; при цьому експресивність наближує публіцистику до стилю художньої літератури, а полемічність і логіка викладу думок – до наукового стилю [7, с. 272; 12, с. 539; 6, с. 331].

Для сучасного ж етапу розвитку арабської публіцистики характерна особлива система лінгвостилістичних особливостей, що проявляється у частоті використання мовних засобів, їх своєрідному перерозподілі: відносному переважанні іменників над дієсловами, жіночого роду, певних форм іменників (*'al-ğarru*), відносних прикметників, індикатива, дієслівних форм 3-ї особи, іменних та атрибутивних словосполучень, об'єктних словосполучень із масдарами, що зберігають ознаку процесуальності, у якості головного слова, простих речень, ускладнених різноманітними зворотами, складнопідрядних конструкцій; а також у специфіці використання емоційно-експресивних засобів, які надають додаткової стилістичної забарвленості текстам публіцистичного стилю, для яких вони, власне, і є найбільш характерними [10, с. 78]. Водночас, згідно з А. Спіркіним, найважливіша особливість арабської публіцистичної мови – це суспільно-політична лексика, яка складає її ядро і за ознакою оцінності поділяється на три розряди: позитивнооцінну, негативнооцінну і нейтральну (Цит. за: [10, с. 79]).

При цьому, слід зважати, що в арабській стилістичній думці можна умовно виділити два підходи у дослідженні публіцистичного стилю. Перший підхід («архаїзований» [2, с. 4]) охоплює процеси оновлення стилістичної стратифікації сучасної арабської мови, детерміновані синтезом теорій західної стилістики (*'ilmu-l-'uslūbi* чи *'al-'uslubiyyatu* – англ. «stylistics», фр. «la stylistique» [18, с. 6-7]) й арабської риторики (*'ilmu-l-balāĝati*), початок історії якої сягає доісламських часів [15, с. 6-12]. Такий підхід дає змогу узагальнено співвідносити публіцистичний стиль з системою традиційних арабських стилів ([15, с. 44-45]), виформуваних на матеріалі середньовічних текстів (зокрема, це – Коран, доісламська та ісламська (омейядська і аббасидська) поезія [15, с. 5]), а саме з: «ораторським стилем» (*'al-'uslūbu-l-ĥiṭābiyyu* – як емоційно-оцінна, вольова, піднесена мова [12, с. 539]), «художнім стилем» (*'al-'uslūbu-l-'adabiyyu* – як мова, у якій індивідуально-авторський вибір вербальних засобів спрямований на експресивність вираження [2, с. 3; 9, с. 10]) і «науковим стилем» (*'al-'uslūbu-l-'ilmiyyu* – як мова, у якій логіка викладу думок спрямована на полеміку [9, с. 10]) [18, с. 5-7; 2, с. 4]. Натомість другий підхід («модернізований» [2, с. 4]) стосується асиміляційного запозичення *'ilmu-l-'uslūbi* / *'al-'uslubiyyatu*, що зумовлює застосування й реалізацію західного визначення публіцистичного стилю на ґрунті арабської мови (у такому випадку публіцистику можна шукати, наприклад, у сфері масової інформації й співвідносити з поняттями «стилю засобів інформації» – *'uslūbu wasā'ili-l-'i'lāmi* чи «газетного стилю» – *'al-'uslūbu-ş-şuĥufiyyu* як джерела авторських «коментарів» (*'at-ta'ālīqu*), «газетних доповідей» (*'at-taqārīru-ş-şuĥufiyyatu*), «газетних розслідувань» (*'at-taĥqīqātu-ş-şuĥufiyyatu*), «новин» (*'al-'aĥbāru*) тощо [17, с. 56; 12, с. 539]) [14, с. 7; 2, с. 4].

Як наслідок, арабська публіцистика, з одного боку, може поєднувати стилістичні засоби, зафіксовані давньою риторикою (метафори, порівняння, перифрази, синтаксичні паралелізми, ритмізацію мовлення тощо), а з іншого – без риторичних надмірностей наслідувати «європейські стилі» (*'al-'asālību-l-'ifranğiyyatu*) на матеріалі, наприклад, публіцистики французької та англійської мов, що подекуди спричиняє вихід за межі норм арабської мови (порушення порядку членів речення, їхнього зв'язку одне з одним, узгодження частин висловлення тощо) [16, с. 184; 2, с. 4].

Тому, щоб дати визначення арабського публіцистичного тексту, застосуємо загальне функціонально-стилістичне трактування, пристосоване й для українського публіцистичного тексту, котре може бути визначено як проміжне щодо двох підходів арабської стилістичної думки. Звідси публіцистичний стиль – це функціональний різновид літературної мови, який використовується в газетах, періодичних громадсько-політичних виданнях та інших засобах масової комунікації, де основною стратегією побудови тексту є доступність, яскравість, чіткість викладу, полемічність, образність, експресивність, що спрямовані на формування громадської думки [6, с. 331]; причому чітко виражена в окремих публіцистичних творах експресивність наближує публіцистику до стилю художньої літератури, полемічність і логіка викладу думок – до наукового стилю, а емоційно забарвлена, піднесена мова з ознаками вольової оцінності – до понять «ораторський стиль», «риторичний стиль» [9, с. 10].

Слід також зауважити, що публіцистичний текст, у контексті функції формування громадської думки, – це джерело і засіб виявлення архетипів сучасної української/арабської масової свідомості, тобто ряду різних неформульованих тверджень, що становлять непорушні комунікативно-прагматичні пресупозиції (презумпції),

на які спирається мовець, щоб орієнтуватися і визначеним способом реагувати на суспільно-політичні реалії, котрі актуалізуються у межах потреб та зацікавлень того суспільства, членом якого він себе вважає [8, с. 20]. Такі пресупозиції можуть виявлятися, зокрема, як ідеологеми, розповсюджувані засобами масової інформації, що насичують текст аксіологічно-експресивними когнітивно-риторичними константами (ключові оцінно-одновимірні поняття, в термінах яких відбувається категоризація текстової дійсності, задаючи її тематичну цілісність) разом з означеннями й описовими зворотами з відповідною чіткою оцінною ознакою (позитивні/меліоративні та негативні/пейоративні відношення, втілювані прямо у комунікативній стратегії конфлікту, або непрямо – у стратегії інтелектуальної, об'єктивної оцінки) та формують масову свідомість з метою вироблення й пропагування в суспільстві певного ставлення до громадських проблем, залучення емоційного фактора до сприйняття матеріалу, нав'язування оцінки [1, с. 168-173].

Тому публіцистика, українська та арабська, може втілюватися як механізм набуття елементів соціокультурної комунікативної компетенції мовця, що контекстно проявляється в оперуванні й усвідомленні звичаїв, норм, інтересів, цінностей, соціальних стереотипів тощо, притаманних для суспільно-політичної сфери певної лінгвокультури. Формальні ж засоби вираження українського та арабського публіцистичного тексту хоч і становлять визначений набір мовних ознак, однак, постійно змінюються у пошуках усе нових засобів полемічної логіко-оцінної експресії. Тому домінантною стилетвірною ознакою української та арабської публіцистики є не лише форма, але й її підпорядкованість функції впливу та формування масової свідомості. Звідси різножанрові українські та арабські публіцистичні тексти становлять авторський проблемно-аналітичний погляд, мотивований суспільно-політичними пресупозиціями певного соціуму. Водночас необхідність з'ясування лінгвонаціональних ознак інших функціональних стилів української та арабської мов крізь призму їхніх типологічних особливостей становить перспективу даного дослідження.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Нариси з комунікативної лінгвістики / Флорій Бацевич. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 281 с.

2. Белкин В. М. Язык арабской прессы: публицистические тексты / В. М. Белкин. – М. : Изд. Московского университета, 1986. – 172 с.

3. Взаємодія художнього і публіцистичного стилів української мови: монографія / М. М. Пилинський... [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 1990. – 216 с.

4. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.

5. Кожина М. Н., Дускаева Л. Р., Салимовский В. А. Стилистика русского языка: учебник / М. Н. Кожина, Л. Р. Дускаева, В. А. Салимовский. – М. : Флинта, Наука, 2008. – 464 с.

6. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту: Навчальний посібник / І. М. Кочан. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2008. – 423 с.

7. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови: підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; за ред. Л. І. Мацько. – К. : Вища школа, 2003. – 462 с.

8. Мовленнєві жанри в міжкультурній комунікації: монографія / авт. кол.: Р. Помірко, Ф. Бацевич, А. Паславська та ін. – Львів : ПАІС, 2010. – 280 с.

9. Плющ М. Я., Бевзенко С. П., Грипас Н. Я. та ін. Сучасна українська літературна мова: підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; ред. М. Я. Плющ. – 5-те вид., стер. – К. : Вища школа, 2005. – 430 с.

10. Погорецька Є. В. Особливості перекладу газетно-інформативних текстів арабської літературної мови / Є. В. Погорецька // Українська орієнталістика: Зб. наук. праць. – К., 2009-2010. – Вип. 4-5. – С. 76-82.

11. Ревзина О. Г. Дискурс и дискурсивные формации / О. Г. Ревзина // Критика и семиотика. – 2005. – Вып. 8. – С. 66-78.

12. Українська мова: Енциклопедія / редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О., Заблюк М. П. та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Укр.енцикл». ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.

13. Финкильберг Н. Д. Арабский язык. Курс теории перевода / Н. Д. Финкильберг. – М. : Восток-Запад, 2004. – 232 с.

14. ʻAdnān Bnu Źarīl ʻAn-Naṣṣu wa-l-ʼuslūbiyyatu bayna-n-nažariyyati wa-t-taṭbīqi / ʻAdnān Bnu Źarīl. – Dimašq: ʻIttiḥādu-l-kuttābi-l-ʼarabi, 2000. – 199 ṣ.

15. ʻAḥmad ʻal-Hāšimī Ğawāhiru-l-balāĝati fī-l-maʼānī wa-l-bayāni wa-l-badīʼi /ʼAḥmad ʻal-Hāšimī. – Ṣaydā – Bayrūt: ʻal-Maktabatu-l-ʼaṣriyyatu, 1999. – 408 ṣ.

16. ʻAlī ʻAbdu-l-Wāḥid Wāfā Fiqhu-l-luĝati / ʻAlī ʻAbdu-l-Wāḥid Wāfā. – ʻAl-Qāhiratu: Nahđatu Miṣra li-ṭ-ṭibāʼati wa-n-našri wa-t-tawzīʼi, 2004. – 248 ṣ.

17. Hinrīš Blīś ʻAl-Balāĝatu wa-l-ʼuslūbiyyatu naḥwa numūźağin sīmiyāʼiyyin li-taḥlīli-n-naṣṣi / Hinrīš Blīś; tarğamatu wa taʼlīqu d. Muḥammad ʻal-ʼUmarī. – ʻAṭ-Ṭabʼatu-ś-śāniyatu. – Daru-l-Bayđāʼi-Bayrūt: ʻAfrīqiyā-š-Šarqi, 1999. – 125 ṣ.

18. Ṣalāḥ Fađl ʻIlmu-l-ʼuslūbi: mabādiʼu-hu wa ʻiğrāʼātu-hu / duktūr Ṣalāḥ Fađl. – ʻAl-Qāhiratu-Bayrūt: Dāru-š-šurūqi, 1998. – 366 ṣ.

19. Stetkevych J. The Modern Arabic Literary Language: Lexical and Stylistic Developments / Jaroslav Stetkevych. – Washington, D. C.: Georgetown University Press, 2006. – 135 p.

УДК: 811.112.2:82-84

Метелюк І. В., Войцішук Ж. В.,
Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

ДЖЕРЕЛА ПОХОДЖЕННЯ ПРИСЛІВ'ЇВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена визначенню основних джерел, факторів й першопричин походження прислів'їв німецької мови, а також простеженню шляхів їх виникнення. Ці лаконічні вислови з'явилися багато століть тому й пов'язані із трудовою діяльністю, побутом і культурою людей.

Ключові слова: *прислів'я, фразеологія, фразеологічна одиниця, значення, процеси розвитку мови, переклад, фольклорний жанр, зовнішні суспільні фактори, історичний досвід, література, культура, побут.*

Статья посвящена определению основных источников, факторов и первопричин происхождения пословиц, а также прослеживанию путей их возникновения. Эти сжатые лаконичные высказывания появились много веков назад и связаны с трудовой деятельностью, бытом и культурой людей.

Ключевые слова: *пословица, фразеология, фразеологическая единица, значение, процессы развития языка, перевод, фольклорный жанр, внешние общественные факторы, исторический опыт, литература, культура, быт.*

This article focuses on the determination and studying of the main sources, factors and the initial origins of German proverbs. These short sayings which appeared many centuries ago are related to activities, life and culture of people.

Key words: *proverb, phraseology, phraseological unit, meaning, development processes, translation, folk genre, external social factors, historical experience, literature, culture, life.*

Постановка проблеми. Дуже лаконічним, але водночас інформативним, й, можливо, найбільш уживаним повідомленням далеких часів були, є і залишаться прислів'я. В усній народній творчості прислів'я посідають особливе місце хоча б тому, що їх з повним правом можна віднести до пам'яток літератури, історії, логіки, мови. Невичерпна скарбниця мудрості творилася народом упродовж віків, передавалася із вуст у вуста, і є чи не єдиним фольклорним жанром, функціонування якого з плином часу не звужується.

Прислів'я – стійка фольклорна формула, синтаксично завершена, ритмічно та фонічно організована, яка вживається у мовленні на підставі аналогії, містить лаконічну образно-емоційну характеристику певного явища, життєвого досвіду, конкретної ситуації [3, с. 271].

Отже, прислів'я як різновид фольклорного жанру являє собою судження, що має закінчену думку, виступає як закінчене речення, і вміє стисло й образно передавати характер, вдачу як народу у цілому, так і його окремих прошарків, груп, індивідуальностей.

Зміст прислів'їв невичерпний. Життя, побут, звичаї, взаємини людей, явища природи, біль і гнів, мрії й сподівання, сила духу – ось далеко не весь перелік усього того, що зафіксовано у них [4, с. 3].

Окрім свого смислового навантаження, вони роблять нашу мову яскравою й виразною. Прислів'я народів світу мають багато спільного, але поряд з цим існують так звані специфічні особливості, які належним чином характеризують колорит самобутньої культури певного народу, його багатовікову історію. В прислів'ях співіснують глибоке значення і народна мудрість, джерельна база яких взята з народної поетики і фольклору. Вони надають нам можливість відстежити розвиток культури, традицій й історії народу, пізнати, що таке добро і зло, відчути, що прислів'я, як невичерпні джерела мудрості, є чудовим засобом для виховання у людині почуття гідності, духовності.

Метою даної статті є простежити шляхи виникнення і джерела походження прислів'їв німецької мови.

Поставлена мета передбачає вирішення наступних **завдань:**

– визначити основні джерела, фактори та першопричини походження прислів'їв німецької мови;

– простежити шляхи їх виникнення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Незважаючи на те, що проблемам німецької фразеології вітчизняні та німецькі лінгвісти приділяють велику увагу, окремі питання цієї порівняно нової галузі висвітлені ще недостатньо. До таких питань слід віднести, насамперед, дослідження шляхів виникнення фразеологічних одиниць. Лише у працях А.П. Хазанович і Л.А. Липської цій проблемі присвячені окремі розділи, у яких автори аналізують історичні фактори, що зумовили появу і вживання у переносному значенні ідіоматичних зворотів. У інших дослідженнях трактуються лише окремі моменти, що пояснюють етимологію тих чи інших фразеологічних одиниць.

Велике значення для розвитку вчення про фразеологію мають праці акад. В.В. Виноградова. Основне значення його семантичної теорії фразеології полягає в тому, що завдяки їй фразеологічні одиниці були виділені у системі мови як лексичні комплекси, що відрізняються семантичною своєрідністю. За ступенем семантичної спаяності, В.В. Виноградов розрізняє три типи фразеологізмів: зрощення, або ідіоми, фразеологічні єдності й фразеологічні сполучення. Питання класифікації фразеологічних одиниць у німецькій мові широко висвітлене в працях проф. Чернишової І.І., яка розділяє чотири типи словосполучень: фразеологічні одиниці, фразеологізовані сполучення, типові конструкції, лексичні єдності.

Головним напрямком праць німецьких лінгвістів залишаються дослідження етимології окремих фразеологізмів або тематична систематизація ідіоматичного матеріалу. До лексикографічних джерел, що мають етимологічний характер досліджень, належать праці відомих німецьких лінгвістів В. Борхардта, Г. Бюхмана, Я. Грімма, Ф. Зейлера, Ф. Клуге, Г. Пауля, К. Пуецфельда, А. Ріхтера, Г. Шрадера та ін. Проте цінний фактичний матеріал у працях німецьких мовознавців часто немає теоретичного обґрунтування. Це стосується, зокрема, проблеми шляхів виникнення та джерел утворення фразеологічних зворотів.

© Метелюк І. В., Войцішук Ж. В., 2013

Виклад основного матеріалу дослідження. Виникнення фразеологічних одиниць зумовлене необхідністю позначити нові поняття, які виникають у житті народу, або висвітлити вже існуючі поняття у мові з якого-небудь іншого боку, надаючи їм нового стилістичного відтінку.

Професійна діяльність людини, жаргонна лексика, певні соціальні умови та різні життєві ситуації, міфологія і сучасна художня література, окремі історичні факти послужили основою появи багатьох прислів'їв.

Походження великої групи прислів'їв пов'язане з різними сферами діяльності людини. Вони виникли в основному на базі вільних словосполучень, які відображали різноманітну професійну діяльність. Такі прислів'я з'являлися у вузькому професійному середовищі і були зрозумілі всім членам колективу, оскільки вони служили для позначення суспільної практики, яка існувала у цьому колективі. Вийшовши за межі вузького професійного середовища, прислів'я, яке вживалося там у буквальному значенні, набуло переносного значення. Воно сприймалося як образний вираз, оскільки легко пов'язувалося з існуючою в реальній дійсності суспільною практикою. Проте з часом згадана суспільна практика зникала з життя колективу, а зв'язок між прямим та переносним значеннями прислів'я поступово слабнув і нарешті зовсім губився [2, с. 20].

Походження деяких прислів'їв пов'язане з працею ремісників, пізніше основою появи багатьох з них стало промислове виробництво. Наприклад, прислів'я wo gehobelt wird, fallen Späne – ліс рубають, тріски летять – походить з лісорубської справи; besser zweimal messen als einmal vergessen (erst besinnen, dann beginnen; erst wägen, dann wagen) – з практики шевців; viel Geschrei und wenig Wolle – з побуту мешканців сільської місцевості. В основі виникнення звороту лежить комічний образ вівчаря, який вирішив постригти вівцю і одержав не стільки вовни, скільки начувся галасу. Не виключена можливість, що зворот виник внаслідок перекручення слова «Schererei» – «стриження». Первісне значення звороту було: багато метушні під час стриження овець і мало вовни. Його переносне значення: багато галасу даремно; з великої хмари малий дощ; багато дива, мало млива; діла на копійку, а балачок на карбованець [2, с. 21].

Полювання, рибальство послужили базою виникнення багатьох яскравих прислів'їв: Die Raben müssen einen Geier haben [6, с. 119] – для того й муха на світі, щоб ліниві вдень не спали; Klingt es nicht, so klappert's doch (unter den Blinden ist der Einäugige König. [6, с. 387] – На безриб'ї і рак риба. Viele Hunde sind des Hasen Tod [6, с. 354]. – Де багато собак, там зайцю смерть. Zwei Hunde an einem Bein kommen selten überei [6, с. 354]. – Два ведмеді в одному барлогу не живуть.

Розвиток науки, культури, мистецтва викликав до життя таке прислів'я: Wer A sagt, muß auch B sagen [2, с. 29]. Прислів'я зафіксоване в XVI столітті. Воно запозичене з лексики початкової школи. Його значення: хто сказав А, повинен сказати Б; взявся за гуж, не кажи, що не дуж; завів пісню, то й веди до кінця.

З практики судочинства та канцелярського життя походять вирази: Die Sonne bringt es an den Tag [5, с. 66]. Сонце відігравало велику роль у здійсненні судочинства в давні часи. Так, суд міг відбуватися тільки при сонячному світлі; свідків приводили до присяги лицем до сонця; запитуючи рішення суду, суддя повинен був стояти, повернувшись лицем до сонця і т. д. Звідси і значення виразу: правда і з дна моря виринає; вийде наверх, як олива на воді. Римованим варіантом цього прислів'я є наступне: Es kommt alles an den Tag, was unterm Schnee verbogen lag [1, с. 132]. Die Ahle im Sack verrät sich durch ihre Spitze [6, с. 24]. – це аналог українського прислів'я: шила в мішку не сховати.

Зміст звороту «Aller guten Dinge sind drei» [7, с. 127] пов'язаний з числом «drei». Як відомо, число три, як і число сім, мало магічне значення. Слово «Ding» у звороті виступає в своєму первісному значенні – «суд». Згідно з правилами судочинства, обвинуваченого тричі викликали на суд – (zum Ding). Якщо він не з'являвся, то справа вирішувалась у його відсутність й часто не на його користь. Якщо ж він з'являвся в суд після третього виклику, то міг розраховувати на більш сприятливе рішення. Звідси значення звороту: бог трійцю любить.

Ідіоматичні звороти, прислів'я, що відображають специфічні галузі діяльності людини, соціальні умови її життя тощо, є в переважній більшості національно замкнуті фразеологічні одиниці. Проте є ідіоми, у яких образ не затемнений, він ще відчувається. Походження таких зворотів не пов'язане з законами розвитку даної мови, а також з якими-небудь специфічними національними рисами народу. У таких зворотах відображається загальний характер розвитку законів мислення, спільність життєвих умов багатьох народів, тому такі фразеологізми трапляються і в інших мовах. Поряд з німецькими прислів'ями: Man muss das Eisen schmieden, solange es heiß ist; Lügen haben kurze Beine; wer lügt, der stiehlt [2, с. 22] існують відповідні вирази в українській мові: куй залізо, поки гаряче; брехнею далеко не зайдеш; хто бреше, той і краде.

Слід зауважити, що виникнення окремих прислів'їв не пов'язане з фаховою діяльністю людини, вони з'явилися внаслідок узагальнення різних життєвих спостережень: Der eine hat die Mühe, der andere schöpft die Brühe [2, с. 23] – до готового хліба знайдеться губа.

Джерелом поповнення фонду фразеологічних одиниць є також художня та публіцистична література. Літературні цитати, авторські афоризми, сентенції широко використовуються у мові. Відірвавшись від своїх першоджерел, вони перетворюються на сталі словосполучення. Наприклад: Geteilte Freude ist doppelte Freude, geteilter Schmerz ist halber Schmerz [6, с. 224]. А прислів'я: Gemeinsam Unglück rüstet wohl. – поділена радість – подвійна радість, поділене горе – півгоря можна сміливо вважати близьким йому за значенням.

Слід зазначити, що посилання на певного автора того чи іншого вислову не завжди може бути точним, оскільки зворот міг існувати вже у мові, а даний автор лише першим вжив його у своєму творі.

Окрему групу становлять прислів'я, утворення яких пов'язане з забутими історичними фактами або подіями. Тут в основі лежить не літературний твір або висловлення якої-небудь видатної особи, а поодинокий факт або подія. Наприклад: Erst abwarten, dann Tee trinken! (також abwarten und Tee trinken) [2, с. 36] (дослівно: спочатку почекати, потім уже чай пити). Вираз вживається з 20 – 30х років XIX століття. В той час були дуже модні так звані «естетичні бесіди за чашкою чаю» (ästhetische Tees). Чай на цих бесідах подавали дуже

пізно. Це й послужило основою для переосмислення звороту, який в сучасній мові означає: більше терпіння; запасемося терпінням; поживемо – побачимо.

Висновки. Отже, як внутрішні процеси розвитку мови, так і зовнішні суспільні фактори життя і діяльності людини відіграють вирішальну роль у виникненні прислів'їв та подальшому розвитку фразеології. Прислів'я завжди залишаються актуальними, відображаючи багатий історичний досвід народу. Ці стислі лаконічні вислови, що з'явилися багато століть тому, пов'язані з трудовою діяльністю, побутом і культурою людей, а також завжди відображають правдиві явища.

Література:

1. Вентлянд О. А. Deutsche Sprichwörter und Redensarten / О. А. Вентлянд. – Дніпропетровськ : Січ, 1994. – 187 с.
2. Гаврись В. Г. Сталі сполучення слів у сучасній німецькій мові / В. Г. Гаврись. – К. : Рад. школа, 1971.
3. Літературознавча енциклопедія. / В 2-х т. – К. : Академія, 2007.
4. Українські прислів'я, приказки та загадки / Упоряд, та перед. Н.Сойко. – К. : Школа, 2001. – 176 с.
5. Немецкие пословицы и поговорки. Сост. В.К. Шалагина. – М. : Институт международных отношений, 1962.
6. Немецко-украинский фразеологический словарь. / В 2-х т. / Сост. В. И. Гаврись, О. П. Пророченко. – К. : Рад. школа, 1981.
7. Немецко-украинский фразеологический словарь. Сост. Л. Э. Бинович, Н. Н. Гришин. Издание второе. – М. : Рус. яз., 1975.

УДК 811. 111 – 811.161

Миронова Т. Ю.,
Дніпропетровська державна фінансова академія, м. Дніпропетровськ

АВТОРСЬКІ ПАРАМЕТРИ ВІДНОСНО ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ В ОДНОМУ ІЗ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТІВ (досвід когнітивно-комунікативного аналізу англійського перекладу оповідання К.Г.Паустовського «Золотий лин»)

Английский перевод русского рассказа показал много глагольных форм с семантикой длительности, которые превосходили показатели в нескольких аутентичных текстах. Все материалы сравнения совпадали по описанию процесса. Авторский взгляд, голос, т.д. отражают смысл языковых средств творца текста, поэтому они способны прояснить обильные формы длительности и, более того, раскрыть авторскую индивидуальность.

Ключевые слова: *лингвистические формы, семантика длительности, лингво-культурные особенности, авторский смысл, взгляд, тон, динамика, прочее.*

Англійський переклад російського оповідання показав багато тривалих дієслівних форм, перевершуючи кількість в декількох автентичних текстах. Матеріали співпадали за описом процесу. Авторський погляд, голос, тощо, відбиваючи смисл мовних засобів творця тексту, здатні прояснити згущені лінгвістичні форми, більш за те, авторську індивідуальність.

Ключові слова: *лінгвістичні форми, семантика тривалості, лінгво-культурні особливості, авторський смисл, погляд, тон, динаміка.*

A translation into English has been researched because of the abundant process language (Continuous aspect) that were compared to the authentic texts similarly describing an activity. The author's semantic parameters like the point of view, voice etc explain many features of the English text.

Key words: *translation into English, linguistic process-forms (Continuous aspect), author's point of view, voice, etc, linguistic and cultural tradition.*

Постановка проблеми. Теперішній дослідницький інтерес пояснюється необхідністю знати, як співвідносяться англомовні авторські якості тексту із мовними засобами, які є матеріальнім втіленням змісту, що індивідуально викладається в письмовому документі.

Актуальність. Вивчення мовних механізмів у співвідношенні із авторськими смисловими параметрами, як то: авторський погляд, голос, тон тощо, відкриває дорогу до дотичного розуміння індивідуальної семантики, яка зазвичай пояснювалась як виключно авторський вислів, який нелегко проаналізувати і варто прийняти як належне. Тому теперішні наші зусилля націлено на подальше розширення і поглиблення мовного каналу проникнення в зміст, тим самим на деяке подолання традиційних формальних меж суто лексико-граматичного наближення до матеріалу.

На одному із попередніх кроків в цьому напрямку були розглянуті тексти двох британських (Г. Мортон [9] і Дж. Оруел [12]), двох американських письменників (Е. Хемінгуей [6] та І.Шоу [13]), опублікований переклад оповідання К.Г.Паустовського [3] англійською мовою та, нарешті, уривок із англійського роману В. Набокова [10]. Всі автори є приблизно особами, чиє життя розпочалось із початком 20 сторіччя, які отримали визнану якісну освіту перед або відразу після першої світової війни, винесли досвід другої світової війни, після якої стали особливо відомими за свої духовні якості та майстерність письма.

Особливе значення в розумінні англомовного авторського тексту мають такі мовні форми, що відмічені національно-культурною специфікою, серед них незліченні/зліченні іменники, умовні форми, статичні/динамічні дієслова тощо. До цього ряду характерних англомовних лінгвістичних форм можна додати механізми тривалої дії (Continuous aspect). Саме останні форми ми тепер продовжуємо досліджувати відносно авторських параметрів в дуже цікавій лінгвістичній колізії: на матеріалі англомовного перекладу російського оповідання, яке в підготовчому аналізі виявило найбільшу кількість тривалих форм порівняно із зразками від різних авторів (*див. згадані раніш*) в матеріалі, що є подібним за зображенням процесу.

Нові зусилля зосереджуємо на тому, щоб розпізнати сукупну смислову роботу граматичних форм, яким властива семантика тривалої дії і які здатні накопичувати відповідний смисл на певних ділянках тексту. Змістова будова абзацу та межі всього тексту продовжують бути полем спостережень, порівнянь та висновків відносно проблеми теперішнього етапу дослідження.

Аспект тривалої дії, який є характерний для англійських дієслів, можна вважати своєрідним ставленням до матеріального світу у англомовному середовищі, що закладається у мислення дитини достатньо рано в оточенні людей, які спілкуються цією мовою. Граматичні форми Continuous використовуються в декількох видо-часових та активно-пасивних варіантах, які плідно описуються в граматичній теорії, особливо на рівні слова та речення. Коли мова йде про цілісний текст, то цілковитої впевненості про характер використання цих граматичних форм щодо послідовного змісту часом бракує навіть провідним англомовним граматистам; принаймні вони не беруться формулювати непохитні закономірності [4, с. 648-651; 5, с. 224 -225; 7, с. 59-62].

Відповідним чином, досліджений нами ефект тривалості, затягнутої деталізації процесу, вчинку або події у англомовному авторському тексті не відбувся би так яскраво, якщо особові граматичні форми дієслова не накопичувались би автором у поєднанні із іншими лінгвістичними формами, як-то англійський дієприкметник, дієприслівник, герундій і навіть прислівники дієслівного походження.

© Миронова Т. Ю., 2013

Перевірка спостережень та опора на ретельне дослідження текстових зразків британців Г. Мортона [9] і Дж. Оруела [12], американських письменників Е. Хемінгуея [6] та І.Шоу [13] вже описані через їх авторські параметри (погляд письменників, їх голос, тон, динаміка і позиція тощо). Зазначені смислові виміри показали себе дієвими змістовими інструментами в роботі із текстом [11; 15]. Тепер доречно згадати добрим словом американського теоретика А.Маслоу, чия школа наукової думки уможливила когнітивно-комунікативні дослідження авторської роботи. Наші попередники і вчителі заклали теоретичну основу для розуміння авторства тексту як цілісного гуманного процесу самопізнання, самореалізації та поєднання смислом із іншими [1; 10, с. 290-292].

Мету теперішньої публікації можна розуміти як наступну перевірку дієвості аналізу тексту за авторськими параметрами смислу із урахуванням ролі одного із лінгвістичних механізмів як їх можливого дотичного наповнення. Ситуація дослідження ускладнена, по-перше, через специфіку центрального в цій роботі англомовного граматичного явища тривалості, яке відмічено національно-культурними особливостями. По-друге, ми маємо справу із англомовним перекладом із російської, який може обіцяти додаткові нашарування смислу від перекладача.

Оскільки нам доведеться працювати із переліченими (*див. раніш*) каналами авторського смислу, то неминуче ми звернемося до гуманістичного потенціалу твору Паустовського К.Г. і пересвідчимося чи не змарніла авторська людяність в англомовному варіанті через присутність іншої особи, тобто перекладача, на шляху трансформацій смислу із російського вираження на англійське.

Виклад основного матеріалу. Отже, російське оповідання К.Г.Паустовського *«Золотой линь»* [3, с. 433-435] є обсягом 1248 слів, які викладено в 21 абзацах. Порівнюючи англійський переклад та роботу письменника, перше, що нас здивувало, був об'єм тексту англійською мовою, який значно перевершував показники його російського оригіналу і налічував 1707 слів. Це виглядало несподіванкою на тлі відомої серед перекладачів думки, що, зважаючи на граматичну специфіку, тексти англійською значно коротші за їх еквіваленти російською/українською мовами. В ході опрацювання цих показників, довелось зустрітися із такою думкою, що це натурально, щоб переклад англійською був значно об'ємніший, бо ця мова не може обійтись без великої кількості коротких службових слів: через це ми перевірили об'єм тільки за знаками. Англійський переклад (7470) знов виявився значно більшим за російське оповідання (6522). Ми приділили цьому факту увагу, оскільки в зрілому тексті навіть декілька додаткових слів можуть впливати на загальний смисл.

Оскільки спершу ми наблизилися до дослідження англомовного перекладу «*The Golden Tench*» через цікавість щодо численних тривалих форм, які використано перекладачем цього тексту на англійську, станемо вважати, що розслідування цього факту стане дотичним віконцем проникнення в семантичну будову документу і свідчитиме одночасно і про авторські якості оригіналу, і про перехід таких характеристик в переклад. Ми не заперечуємо, що таким каналом проникнення може бути якась інша граматична форма або декілька із них. Проте працювати із всіма одночасно характерними граматичними механізмами відносно авторських смислових параметрів видається надмірно складною задачею.

В попередніх публікаціях ми вже порушували проблему провідної ролі дієслівних смислів в англомовних текстах. Із цих позиції, вважаємо необхідним випробувати, із якою текстовою матерією ми маємо справу. Тепер прозирнемо послідовно і англомовний текст, і його переклад протягом цілого твору і скрізь всі 21 абзаци відносно потреби автора та перекладача в всіх дієслівних формах. Дієслівних використань в оригінальному російському творі налічується 219 випадків, в англомовному варіанті знайдені 303 форми.

Додатковим враженням про якості текстової тканини нашої цікавості стане визначення густоти, тобто відсоткового показника, потреби перекладача в формах тривалості (56) в цілому тексті щодо всіх дієслівних форм (*303 випадків в перекладі, про які важливо зазначити, що аналітичні форми рахувались в цілісності*). Така цифра для особи, яка запропонувала англомовний варіант оповідання К.Г.Паустовського, складає 18,48%. Це можна порівняти із відсотками потреби в тривалих формах, які отримано щодо носіїв мови, британців Г. Мортона (10,34%) [9] та Дж.Оруела (16, 90%) [12], в чиїх оповіданнях, так само як і у К.Г.Паустовського, зміст пов'язується із активним процесом, що широко та колоритно розгортається.

Таким чином ми досягли загальної картини про текстову тканину англомовного перекладу та оригіналу, що пробуджує певні гіпотези щодо властивостей мовних механізмів, що в фокусі уваги. Посилання на густоту певної лінгвістичної категорії в межах закінченого тексту не заперечують американські функціональні граматисти, зокрема М.Селсе-Мерсія та Д. Ларсен-Фримен [4.], і самі нерідко використовують показники про це від інших дослідників. Оскільки цілі нашої роботи не стільки мовні, скільки текстові, то такі формальні узагальнення підтримують цілісне враження від прочитаного тексту, показують насиченість змісту та допомагають в міркуваннях про нього, однак суттєво не пояснюють багатомірний смисл ні авторської роботи, ні перекладу.

Попереду маємо зауважити, що змістовно аналізуючи російський оригінал, ми відчули повнокровне здійснення авторської особистості К.Г.Паустовського в його тексті. Його матеріал представляє собою природній комунікативний зразок, органічність якого відповідає динамічним критеріям самореалізації особистості за теорією А.Маслоу. Російський письменник із маленького фрагменту свого життя – в тяжкий як в приватних стосунках, так і письменництві 1936 рік – склав повноцінну комунікативну подію. В навмисно вузьких змістових рамках цього оповідання він зміг яскраво самореалізуватися і запропонувати людям текст-взірець людяності (*тут ми перепрошуємо перед захисниками природи, які, ми сподіваємося, знайдуть виправдання для рибацтва письменника, якому майже нічого було їсти, але який не зрадив своєму відчуттю правди та порядності і вважав для себе кращим спілкуватися в далеких місцях із природою, ніж ступити в компроміс із своєю совістю, додаючи в столиці до духовно руйнівних соціальних процесів 1930-х років*). Все, що тільки сказано, варто віднести як аспект до розгляду ***авторської позиції***, до якої ми ще повернемося.

Щодо перекладу, то за загальним враженням, така самореалізація та людяність К.Г.Паустовського не дуже помітні. Переклад пропонує більш вузький смисл анекдотичної пригоди, учасники якої – рибалки – майже відверто байдужі до інших осіб і часто виглядають регістраторами процесу рибацтва на манер викладу в підручнику із природознавства. Жінки-селянки в англійському перекладі, часом звучать як агресивні інтелігентки, а не росіянки із глибокої провінції 1930-х, які здатні визнавати в своєму житті лише якості бути дружиною та додавати до сімейного майна, а все інше, сміючись, зневажати.

Погляд письменника К.Г.Паустовського в оригіналі стає дуже активним смисловим каналом. Засобами російської мови, автор свідомо затушовував те, що для нього не мало особистого значення, в розпливчато узагальнені картини, які охоплюють і жінок, і чоловіків, і дітей, які живуть своїм життям, що, звісно, може бути кумедним. Але це не авторська стихія, не та, яку він органічно потребував. На подібні обставини письменник дивиться разом із своїм приятелем-рибалкою. Проте, коли сільське «соціальне оточення» залишає творця тексту на самоті, то сполохує його живий погляд, який висвічує захоплення реальністю через всі можливі почуття. Делікатно та із милуванням автор показує, як йому добре на своїй землі. Коли справа йде про рибацтво, то авторський погляд спокійно-серйозно зауважує, що одного милування тут мало: майстерність, спостережливість, повага до риби, терпіння, знання, взаємодопомога та витривалість вирішують успіх. На таких ділянках смислу, до якого особа К.Г.Паустовського із захватом прикипає, автор дивиться на навколишній світ своїми власними очима, залишаючи осторонь свого партнера в рибацтві. Коли ми почали простежувати те, що могло би бути авторським поглядом в перекладі, то натрапили ніби на прояви розсіяної людини, яка однаково повертає голову на всяку подію.

Голос письменника К.Г.Паустовського також залежить від ділянок змісту. Часто в випадку речей, до яких він байдужий, автор надає голосу інше русло, і замість автора-оповідача починають висловлюватися його персонажі: так промовляють свої слова селянки, дід та сільські діти. Про інше, що письменник неприховано та зацікавлено розглядає і бачить в цих речах все, йому самому є що розповідати. Оскільки авторський голос часто пов'язаний із такими авторськими параметрами як тон та дикція, то так само у Паустовського К.Г. зміна голосового напрямку відразу позначається на текстових смислових каналах ***тон*** та ***дикція:*** персонажів ніяк змішати із автором-оповідачем бо ясно, що сам письменник за своїми особистими якостями такого би не промовив. Перекладач оповідання Паустовського К.Г. начебто пильнує зміст і ретельно передає події, але тон тексту англійською мовою не зберігає неспішного та болісно-дорогого спостереження навколишньої природи автором-оповідачем, а дикція перекладених слів персонажів починає додавати сторонніх смислів.

Динаміка письменника К.Г.Паустовського повільна, але під впливом авторського голосу і, слідкуючи за авторським поглядом, приходимо до комфортної гармонійної присутності в подіях оповіді. Приємність співчуття авторському голосу і задоволення від розглядання того, на що показує письменник, такі сильні, що не виникає ніякого бажання прискорювати події. Перекладач таку тонку людську приємність загубив. Це трапилось не через те, що в англійській мові недостатньо слів для подібних смислів, а із іншої причини: щоб знайти доречні слова про милування життям треба таке самому пережити, особливо в цілковито реальній перспективі загинути в бруді та людській ненависті 1930-х. Як воно є, англійський переклад, насичений враженнями, став нагадувати етапи пригод.

Позиція письменника К.Г.Паустовського делікатно незалежна. Оповідач-автор не прагне відносин ні з ким із людей, хоча залишається спокійним і ввічливим із ними. На природі він почуває себе комфортно і задоволений своїм буттям із дуже серйозної причини: ця земля призначена для життя, і всім на ній є місце. Те, що автор постає серед природи і людей із своїм приятелем-рибалкою, має вагомий смисл: автору добре із тими, із ким у нього є порозуміння; більш за те, бути таким, яким автор постає в оповіданні, цілковито можливо, і свідоцтво тому – ще одна особа, яка розділяє зображене ставлення до життя.

Оскільки перекладач не відреагував на авторську тональність і дикцію із оригіналу, крім того загубив деякі смисли в каналах авторського погляду та голосу, то збитки не могли не вплинути на загальний смисл, а тим самим не пошкодити такий смисловий канал творця тексту як авторська позиція.

Смак є інтегративним параметром авторства і спирається на ефект від сукупної роботи лінгвістичних засобів та всіх інших каналів авторського смислу, як-то: позиція, голос, погляд, тощо. Смак навіть майже не залежить від тієї реальності, яка знаходить втілення в авторському тексті; його важко підробити або нафантазували. Зазвичай, автор підходить до стадії створення тексту вже як носій певних смаків, тобто в різній мірі позитивних пристрастей до гуманних проявів людського життя. Матеріал твору стає свого роду випробовуванням автора на дійсність такого його ставлення до реальності.

Авторський смак письменника К.Г.Паустовського характеризується прагненням щирого і доброго цінування життя; уникання тиску на інших і з боку інших, можливості займатися тою справою, яка подобається і виконувати її за досвідом і розумінням, що зазвичай не може не принести свої реальні плоди. Оскільки визначення авторського параметру смак є дуже тонкою справою, а у перекладача вже трапилась значна втрата авторського смислу за іншими показниками, то в перекладі можна прослідкувати лише ніби кумедне геройське задоволення від рибацької молодецької перемоги над гомінкими бабами та щастя старого діда – «союзника проти баб».

Тепер ми повертаємося до того англомовного лінгвістичного моменту, із якого почалось все це дослідження тексту К.Г.Паустовського – форми тривалості та їх робота на авторський зміст в перекладі англійською мовою. Можемо відразу сказати, що їх значна кількість в перекладі «*The Golden Tench*» не пов'язана із такими текстотворчими пасажами письменника, які англомовні автори-учасники порівняння не виконували. Численні лінгвістичні механізми із семантикою тривалої дії належать не роботі К.Г.Паустовського, а перекладу. Такий мовний механізм проявляє себе як ефективний серед авторів-носіїв мови: вони їм користуються в особливих

випадках, обережно і ощадно, навіть тоді, коли твір переповнюється діяльністю. Головна риса роботи автентичного автора в цьому смислі – це глибинне особисте відчуття такої граматики. Внаслідок цього, помітна цілеспрямованість тривалих смислів на зміст цілого тексту, а не тільки речення. Більш за те, ми виявили, що англомовні випадки тривалих форм особливо плідно працювали на певний семантичний авторський канал, ним в різних текстах був або авторський погляд, або голос, або динаміка. Такий функціонально-граматичний ефект не дуже описують підручники із англійської граматики.

Висновки. У перекладача К.Г.Паустовського рішення на користь тривалих форм приймалось, очевидно, лише на рівні окремого речення, не виключно, під впливом інших осіб, може і не одної. Більш за те, абзац за абзацом була помітна пристрасть перекладача до однотипної дієслівної тривалості. Було таке, що перекладач буквально зображав російські дієприкметникові та дієприслівникові звороти, використовуючи, на його думку, подібні англійські конструкції. Відмічені випадки, коли перекладач не звернув увагу на дуже важливі семантичні моменти – активні форми дієслів у К.Г.Паустовського – і підмінив їх «інтелігентними» англійськими зворотами або не-особовими формами тривалості, тим самим додаючи інших, і не кращих, смислів.

Роботи мовних механізмів тривалості на цілий текст в перекладі «*The Golden Tench*» не відбулось. Важко стверджувати, що певний авторський канал особливо збагатився від такого вжитку. Дійсно, перекладач російського письменника був добре обізнаний із формальної англійської граматики, його текст англійською став ідеальним свідченням про це. Проте значна частка авторського смислу загубилась. Одним із лінгвістичних елементів, який це показав, слугували форми тривалості. Однак ми не розглядали інші граматичні та лексичні засоби, які, цілковито вірогідно, теж зіграли певну роль. Авторські параметри тексту (*див. раніш*) ще раз проявили себе надійними вимірами авторської семантики: вони гармонійно укладаються один з іншим і всі разом, коли текст є справжньою авторською комунікативною подією. Наскільки авторський текст є таким також видно між рядків через розгортання – наскрізь текстові смисли – особистості творця тексту, за властивістю, яка кожен раз стверджує думку А.Маслоу про шляхи людської самореалізації. Проте, коли текст «надламується» від сторонньої присутності, як то буває в перекладі іншою мовою, авторські параметри прослідкувати часом стає дуже важко через незнайдену перекладачем гармонійність смислу.

Перспективи. Надалі сподіваємося продовжити аналіз англомовних авторських текстів, зокрема двох текстів одного письменника, із урахуванням характерного для них співвідношення граматичних форм, відмічених національно-культурною специфікою; а після цього у подібному ж ставленні до англомовного авторського тексту, яке виявилось плідним, очікуємо розглянути цілісність зрілого авторського тексту, яка своєю гармонійністю протистоїть стороннім смисловим елементам.

Література:

1. Колшанский Г. В. Коммуникативная функция и структура языка / Г. В. Колшанский. – Москва : Наука, 1984. – 175 с.

2. Миронова Т. Ю. Спостереження за коливаннями семантики тривалої дії в англомовному авторському тексті.. Наукові записки. – Випуск 117. – Серія: Філологічні науки (мовознавство) / Т.Ю.Миронова. – Кіровоград : ЗВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – 440 с. – С. 232-240.

3. Паустовский К. Г. Золотой линь. // Собрание сочинений в 8-ми т. – Т. 6 / К. Г. Паустовский. – М. : Худ. литература, 1969. – С. 432-436.

4. Celce-Murcia M., and Larsen-Freeman D. The Grammar Book / M. Celce-Murcia, and D. Larsen-Freeman // 2-d edition with Howard Willams. – United States of America : Heinle & Heinle, 1999. – 854 p.

5.Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of The English Language / D.Crystal. – Cambridge : University Press, 2000. – 489 p.

6. Hemingway E. Cat in the Rain // The Collected Stories/ Ernest Hemingway. − The millennium library: everyman's library. − 1995. − 787 p. − P.107-109.

7. McCarthy M. Discourse Analysis for Language Teachers / M. McCarthy. – Oxford: Oxford Language Teaching Library, 1990. – 205 p.

8. Maslow A. Peak Experiences in Education and Art. // Human Values by Joseph A. Zaitchik and Roger E.Wiehe / Abraham Maslow. – New York : Brown and Benchmark, 1993. – 525 p.

9. Morton H. V. H. V. Morton's London / H.V. Morton. – London : Methuen & Co.LTD, 1940. – 436 p.

10. Nabokov V. Speak, Memory. An Autobiography Revisited / V. Nabokov. // Everyman's library. − London : David Campbell Publishers LTD, 1995. − 268 p.

11. Norton S. and Waldman N. Canadian Content / S. Norton and N. Waldman. Canada: Hoft, 1988. – 371 p.

12. Orwell G. Hotel Kitchens. // Gould E. and others. The Art of Reading. Contexts for Writing / Gould Eric, Robert Diyanni, William Smith, Judith Stanford. – New-York : McGraw-Hill, 1990. – P. 305-312.

13. Shaw, I. Evening in Byzantium. / I. Shaw. – London : New English Library: Times Mirror. – 1977. – 285 p.

14. Thomson A. J. and Martinet A. V. A Practical English Grammar / A. J. Thomson and A. V. Martinet. – Oxford : Oxford University Press, 2009. – 383 p.

15. Trimmer J. F. and McCrimmon J. M. Writing with a Purpose / J. F. Trimmer and J. M. McCrimmon. – Boston : Houghton Miffling Company, 1988. – 524 p.

УДК 811.105'334 (082:78-91)

Михальчук Н. О.,
Рівненський державний гуманітарний університет, м.Рівне

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ РОЗУМІННЯ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ ФІЛІППА МОРЕНА ФРЕНО

У статті окреслено основні лінгвістичні особливості поезії американського романтизму на прикладі «Дикої жимолості» Філіпа Френо. Охарактеризовано типові особливості поезії американського романтизму на прикладі «Індіанського кладовища» Ф.Френо. Сформульовано психологічні механізми розуміння особистістю поетичних текстів даного поета.

Ключові слова: *лінгвістичні особливості, поезія американського романтизму, психологічні механізми розуміння особистістю поетичних текстів.*

В статье описаны основные лингвистические особенности поэзии американского романтизма на примере «Дикой жимолости» Филиппа Френо. Дана характеристика типичным особенностям поэзии американского романтизма на примере «Индийского кладбища» Ф.Френо. Сформулированы психологические механизмы понимания личностью поэтических текстов данного поэта.

Ключевые слова: *лингвистические особенности, поэзия американского романтизма, психологические механизмы понимания личностью поэтических текстов.*

In this article the main linguistic peculiarities of the poetry of American romanticism using as an example «The wilde honeysuckle» by Philip Freno were described. The typical peculiarities of the poetry of American romanticism using as an example «The Indian Burying Ground» by Ph.Freno were characterized. Psychological mechanisms of understanding poetic texts by Ph.Freno were determined.

Key words: *linguistic peculiarities, the poetry of American romanticism, mechanisms of understanding poetic texts by the person.*

Поняття аналізу та інтерпретації поетичного тексту є надзвичайно складними та багатоаспектними як з точки зору філології, також і з огляду на проблему психологічних механізмів розуміння поезії особистістю. Специфічною характеристикою саме поетичного твору є його семантичне значення, полісемантичність, метафоричність, що й зумовлює множинність інтерпретацій поезії. Адже, мова поетичного тексту існує за законами, відмінними від законів природної мови, тому у поезії виокремлюються особливі механізми породження художніх смислів. Слова в поетичному тексті, завдяки особливим законам побудови поезії в цілому, вміщують в себе додатковий зміст, конотації, асоціації. Гра прямого і переносного значення породжує як естетичний, так і експресивний ефекти художнього тексту, що впливає на образність та експресивність, виразність поезії. Дослідження ж лінгвістичних особливостей художніх текстів, в даному випадку – поезії, дає можливість зрозуміти характер мовних засобів, які використовуються автором, та особливості їхнього зв'язку із сучасними нормами мови та літератури, а також зробити висновок щодо мовних, культурних реалій, які висвітлюють спосіб життя даного суспільства, країни, національний менталітет та морально-етичні цінності нації, етносу, народу тощо,

Не дивлячись на те, що досить багато наукових праць присвячено особливостям аналізу та інтерпретації поетичних творів, прикладний аспект розуміння поезії, що стосується, зокрема, поетичних творів сучасного американського романтизму, не знайшов свого достатнього висвітлення в літературі. Тому **метою** даної статті є проаналізувати лінгвістичні особливості на малодослідженому матеріалі поезії Філіпа Морена Френо, який є представником американського романтизму.

Отже, **завданнями** нашої статті є:

1. Окреслити основні лінгвістичні особливості поезії американського романтизму на прикладі «Дикої жимолості» Філіпа Френо.
2. Охарактеризувати типові особливості поезії американського романтизму на прикладі «Індіанського кладовища» Ф.Френо.
3. Сформульовано психологічні механізми розуміння особистістю поетичних текстів даного поета.

Філіп Френо (1752 – 1832) – перший серед багатьох інших поетів кінця XVIII – початку XIX століття, який у своїх віршах піднімає тему долі індіанців, зображує незрівнянне багатство природи континенту, любов та повагу до неї, побут і світобачення аборигенів, акцентує увагу читача на міцному національному почутті гордості, описуючи життя корінних мешканців Північної Америки. Ці мотиви знайшли своє відображення у таких творах поета: «Красоти Санта-Круса» («The Beauties of Santa Cruz», 1776), «Дім ночі» («The House of Night», 1779), «Індіанське кладовище» («The Indian Burying Ground», 1788), «Дика Жимолость» («The wilde honeysuckle», 1784). Літературознавець Ф.М.Марш називає поему «Дім ночі» «першою нотою романтизму у США» [1, с. 67]. Щодо естетичних поглядів митця, то він був послідовником Ж.-Ж.Руссо, і так само відстоював суверенні права народу, боротьбу за оригінальну літературу Нового Світу. Ця тематика присутня і в поезії Ф.Френо «Літературний імпорт» (1788).

У поезії «Дика жимолость» (1784) особливе місце займає природа. Образ природи у творі має також і дещо метафоричне значення. Поет був першим, хто ввів цю тематику в американську літературу ще до виникнення явища американського романтизму. «Дика жимолость» – яскравий зразок пейзажної та філософської лірики автора. Поет зображає красу квітки, захоплюється її спокоєм, таємничістю і природою, яка цю квітку «породила». Ця поезія – одна з ранніх робіт автора, які знаменували народження нової національної американської

© Михальчук Н. О., 2013

літератури. В кожному рядку відчувається сформований романтичний світогляд Френо, його віра у природу, сентиментальність тощо. Автор у вірші піднімає одне з вічних філософських питань – питання скінченності всього на Землі.

Поезія складається із 4 строф, написана в розмірі чотиристопного ямба перехресним римуванням *(схема: а б а б)*. Кожна із чотирьох строф закінчується лаконічним римованим двовіршем з чітко вираженою думкою. Такі двовірші є висновком до кожної строфи й мають ознаки афористичності. Перші чотири рядки лише описують квітку, останні два – показують її подальшу долю. Синтаксичні особливості поезії достатньо точно проаналізовані Ф.М.Маршем. Критик виділяє специфічні мікротеми кожної строфи та кожного окремого речення з твору, зазначаючи при цьому, що чотири строфи символізують етапи життя людини. Перша строфа описує життя людини в утробі, де вона є цілком захищеною. В межах другої строфи окреслюється дитинство, яке поки-що перебуває в тіні від зла і вульгарності. У третій строфі Ф.Френо зображає старіння людини і натякає на неминучості її подальшої долі. У четвертій строфі людина помирає і не залишає сліду по собі на Землі. Як життя рослини, так і життя людини спливає непомітно і, яким би квітучим воно не було на своєму початку, перед обличчям смерті всі люди є однаковими [1, с. 94]. Отже, в даному разі Ф.Френо застосовує прийом синтаксичного прихованого паралелізму. Як відомо, паралелізм в літературі виявляється у симетрії, в синтаксичній побудові паралельних поетичних рядків, супроводжується образним зіставленням виражених у них думок (в даному випадку – між життям природи і фрагментами людського життя). Використання Філіпом Френо паралелізму створює настрій фольклорності в поезії та надає їй особливого ліризму.

У більшості випадків в поетичному творі спостерігаємо безсполучниковий зв'язок:

«Hid in this silent, dull retreat,
Untouched thy honied blossoms blow,
Unseen thy little branches greet:
No roving foot shall crush thee here,
No busy hand provoke a tear».

Сполучники використані автором у другій строфі:

«And planted here the guardian shade,
And sent soft waters murmuring by;
Thus quietly thy summer goes», а також у четвертій:
«If nothing once, you nothing lose,
For when you die you are the same».

За метою висловлювання речення в даному вірші є розповідними, за структурою – переважають складносурядні речення (яскравим прикладом є двовірші в кінці строф).

Типовим для літератури просвітництва та романтизму є використання допоміжних дієслів у стверджувальних розповідних реченнях. Так, Філіп Френо з метою наголошення на правильності та правдивості своєї думки теж застосовує у вірші ці допоміжні дієслова: «Fair flower, that ***dost*** so comely grow». «The flowers that ***did*** in Eden bloom». Використання таких дієслів виконує смислову функцію. Тобто, в тексті наголошено, що навіть якщо квіти ***дійсно*** цвіли в Едемському саду, все одно їхня краса та їхнє життя безсилі перед смертю.

У другій та четвертій строфі для досягнення правильного римування автор використовує інверсію:

«By Nature's self in white arrayed».
«Thus quietly thy summer goes,
Thy days declining to repose».
«From morning suns and evening dews
At first thy little being came».

Варто звернути увагу на написання слова «Природа». Філіп Френо возвеличує природу, асоціює її як вищу силу, тому у поезії це слово пишеться з великої літери. Таку стилістичну фігуру О.Галич називає асоціонімом [2, с. 221]. Здійснюючи фонетичний аналіз поезії, бачимо, що ритміка вірша вимагає використання у третій строфі лінгвістичної синкопи, тобто випадання звука чи групи звуків у слові, в даному випадку – у слові *flowers*:

«They died – nor were those ***flowers*** more gay
The ***flowers*** that did in Eden bloom».

Згідно з транскрипцією вимова даного іменника є такою: /flauəs/, проте у поезії для збереження ритміки ямба ненаголошені звуки не вимовляються: /fla:s/.

Здійснивши морфологічний аналіз поезії, бачимо, що автор не надає переваги якійсь певній частині мови, що є типовим для митців більш пізнього літературного періоду. Для Ф.Френо головним є передати свій емоційний стан, висловити думки відносно скінченності буття на землі. В описах поет вміло оперує прикметниками та прислівниками, досить часто використовує дієприкметникові звороти: *comely, quietly, unpitying, fair, silent, dull, honied, little, roving, busy, vulgar, white, soft, gay, frail, Hid in this silent, dull retreat; Untouched thy honied blossoms; Unseen thy little branches, declining to repose etc.* Використання великої кількості прикметників та зворотів робить лексику емоційно забарвленою, хоча автор і не вживає ні метафоричних форм, ні повторень. Прикметники створюють атмосферу суму та роздумів. Окрім того, в тексті використано архаїчну формй займенника *your – thy*. Така форма не є випадковою, адже поезія «Дика жимолость» написана Філіпом Френо у 1784 р., коли цей займенник був загальновживаним. Згідно із статею в Oxford Dictionary, лексика поезії Ф.Френо є типовою для тогочасної англійської мови, якою розмовляли переселенці у США. Мова твору – проста, зрозуміла різним соціальним прошаркам населення. Настрій та емоційність твору відповідають основним ознакам американського романтизму [3, с. 1555].

Особливе визнання Ф.Френо завоював за свою поезію «Індіанське кладовище». Саме завдяки цьому твору на зламі XVIII століття поняття національної специфічності асоціювалося у поетів та прозаїків з іменем Філіпа Френо. Поет звертається до описів могутньої природи континенту і колоритних фактів американської дійсності, а особливо – до описів життя індіанських племен. Поезія «Індіанське кладовище» описує індіанську культуру, індіанський ритуал поховання, а також – ставлення індіанців до потойбічного життя та їх переконання щодо того, яким воно має бути. Справжній індіанець не повинен шкодувати за тим, що прожив життя, і за тим, що встиг зробити за цей час:

«His bow, for action ready bent,
And arrows, with a head of stone,
Can only mean that life is spent,
And not the finer essence gone».

Даний поетичний твір, як і «Дика жимолость», складається із десяти строф, написана в розмірі чотиристопного ямба перехресним римуванням *(схема: а б а б)*. Аналізуючи синтаксичні особливості, варто визначити мікротеми кожної зі строф поезії. Наприклад, у першій строфі автор висловлює свою власну точку зору, що те, яку шану ми надаємо мертвим, впливає на потойбічне життя померлих:

«The posture, that we give the dead,
Points out the soul's eternal sleep».

У наступних трьох строфах поет описує перебування індіанців у потойбіччі, коли вони зустрічаються зі своїми предками, а також пояснює, що саме означають всі почесті та одяг мертвого після його смерті. Душа – жива, вона не знає відпочинку, а всі луки і стріли, які кладуть у могилу разом з тілом, знадобляться померлому в потойбіччі для захисту своїх земних володінь та родичів, які залишилися живими:

«Bespeak the nature of the soul,
Activity, that knows no rest».

Типовим для Філіпа Френо є часті звернення до читача, якого він називає «подорожнім». Так, у четвертій строфі автор звертається до читача із проханням не пройти повз індіанських поховань, а віддати їм належну шану. У наступних строфах описи природи та нічні пейзажі супроводжуються ілюзіями щодо уявлень індіанців про вищі сили. Автор стверджує, що у наступному житті індіанець обов'язково буде продовжувати свій звичний спосіб життя:

«There oft a restless Indian queen
(Pale Shebah, with her braided hair)
And many a barbarous form is seen
To chide the man that lingers there», або ж:
«The hunter still the deer pursues,
The hunter and the deer, a shade!»

Оптимістичним настроєм насичена остання строфа поезії, у якій автор впевнено стверджує, що слава і традиції корінного населення ще довго будуть пам'ятати всі люди, навіть якщо це – європейці і світогляд корінних жителів Нового Світу їм не знайомий, але вони повинні намагатися зрозуміти звичаї індіанців та до землі вклонитися їм:

«And reason's self shall bow the knee
To shadows and delusions here».

Поезія вирізняється синтаксичними повторами. Так, наприклад, третя і четверта строфи мають однакову синтаксичну будову (як, зокрема, шоста та сьома строфи):

«His imag'd birds, and painted bowl, «His bow, for action ready bent,
And ven'son, for a journey dress'd, And arrows, with a head of stone,
Bespeak the nature of the soul, Can only mean that life is spent,
Activity, that knows no rest». And not the finer essence gone».

Отже, в перших двох рядках строфи автором подається опис зовнішності індіанця, а в наступних двох – наголошується на її значенні та зв'язку з культурою корінного населення. Загалом у поезії переважає безсполучниковий зв'язок речень, хоча сполучники інколи зустрічаються, а найбільш вживаним є сполучник and.

У поезії Ф.Френа речення за метою висловлювання є розповідними; наприклад, у п'ятій строфі автор вживає спонукальне речення з метою акцентування на звертанні до своїх читачів:

«Observe the swelling turf, and say
They do not lie, but here they sit».

За своєю структурою у вірші більшість речень є складними і в них переважає зв'язок підрядності, наприклад:

«Here still lofty rock remains,
On which the curious eye may trace».

Типовим лише для поезії «Індіанське кладовище» є використання автором ремарок, окремих підрядних речень, які тлумачать змістово-фактуальну інформацію (цей зміст тлумачення записується в дужках). Зазвичай цей прийом використовується в поезії для виділення підзаголовків, розшифрування назв, пояснення іншомовних чи маловідомих слів. Такі ремарки можна побачити у шостій та восьмій строфі поезії: «(Now wasted, half, by wearing rains)» – примітка щодо змін, які сталися під впливом часу із природою. «(Pale Shebah, with her braided hair)» – тлумачення імені індіанської цариці, пояснення релігійно-міфологічної реалії.

Як і в поезії «Дика жимолость», Ф.Френо часто у побудові речень використовує інверсію, змінюючи об'єктивний порядок слів:

«By midnight moons, o'er moistening dews,
In habit for the chase array'd,
The hunter still the deer pursues».
«And long shall timorous fancy see
The painted chief, and pointed spear».

В даному випадку інверсія використовується для досягнення рими, а також надає поезії величності та урочистості звучання гімнів.

Великого значення поет надає прикметникам, хоча за кількістю вони зовсім не переважають над іншими частинами мови: *old, eternal, joyous, imaged, painted, swelling, lofty, curious, wearing, aged, far, restless, pale, braided, barbarous, midnight, timorous, pointed.* Найбільш вживана частина мови у вірші – іменник. Це зумовлено тим, що в даному вірші подієвість не настільки суттєва, як, наприклад, у баладах чи класичних трагедіях, а основна увага приділяється саме описам.

Ми вважаємо, що лексика твору найбільшою мірою задає його експресивне значення. Слова, які використовує автор, описують побут і повсякденне життя індіанців, їх світосприйняття тощо; саме лексика надає твору національного колориту. Декілька разів у поезії повторюється прислівник *still*:

«I **still** my old opinion keep»;
«Here **still** lofty rock remains»;
«Here **still** an aged elm aspires»;
«The hunter **still** the deer pursues».

Такими лексичними повторами Ф.Френо наголошує на незмінності та міцності традицій племен індіанців, сталості природи індіанців, стійкості їхніх уявлень щодо навколишнього світу.

Водночас можна простежити за схожістю поезії деяких європейських митців з поезією Ф.Френо, зокрема, за схожістю стилю Філіпа Френо та Роберта Бернса:

«The hunter still the deer pursues,
The hunter and the deer, a shade!»
«My heart's in the Highlands a-chasing the deer –
A-chasing the wild deer, and following the roe».

Хоча тематично ці поезії мало пов'язані між собою, проте між ними існує стилістичний зв'язок. Використання Робертом Бернсом та Філіпом Френо подібних стилістичних засобів та спорідненої лексики дає можливість здійснювати компаративний аналіз поезій а, особливо, – стверджувати, що поезія Америки XIX століття стилістично наближена до поезії Європи, вирізняє їх лише використання специфічної лексики (мовні реалії) та тематика.

Як і в інших поетичних творах, Філіп Френо оперує архаїчними на сьогоднішній день формами займенників, проте згідно із статтями Oxford Dictionary, такі займенники у XIX столітті були загальновживаними [3, с. 1555].

Таким чином, у вірші «Індіанське кладовище» оспівано стиль життя індіанців, величність цього етносу, його моральні та етичні цінності, міфологію та вірування народу.

Досліджуючи лінгвістичні особливості поезії американського романтизму на прикладі «Дикої жимолості» та «Індіанського кладовища» Філіпа Френо, ми разом з А.О.Яцюрик (дослідження було зроблено спільно під нашим керівництвом) сформулювали психологічні механізми розуміння особистістю поетичних текстів даного поета, а саме:

1. **Механізм силабічної симетрії**, який актуалізує здатність людини сприйняти послогову єдність поетичних строф (силабічні метри, вертикальну римовку, ізосилабізм та ін.) як естетичну цінність.

2. **Механізм звукового асоціювання**. Цей механізм базується на аналізі звукових асоціацій, їх типів тощо, розумінні рими та, на основі цього, – усвідомленні смислу поетичного твору.

Даний механізм безпосередньо пов'язаний із розумінням екзотичних рим, естетична цінність яких пов'язана з: 1) непередбачуваністю складових їх звукових послідовностей; 2) рідкістю або низькочастотністю хоча б одного зі слів, що римуються; 3) формальною або смисловою різнорідністю, або навіть несумісністю рифмантів.

3. **Механізм ритмічної амбівалентності**. Даний механізм створює варіативність акцентної інтерпретації, адже ритмічна амбівалентність мовлення закладена в таких особливостях лексики: 1) у можливості появи побічних наголосів: а) лексичного наголосу; б) побічних наголосів. Ритмічна інтерпретація віршової мови відбувається з урахуванням цих же особливостей. Останні слід враховувати у процесі аналізу вірша, адже в більшості випадків поетичний текст створює можливості як для ритмічних різночитань, так і смислових тощо, тоді як ритмічна амбівалентність акцентує увагу читача на повному, авторському смислі, що унеможливлює різноманітність інтерпретацій.

4. **Механізм семантичного вираження** має на увазі отримання номінативною одиницею або семантичною структурою певних конотацій під впливом типових умов її вживання в поетичному мовленні та формальних зв'язків між лексичними одиницями тощо.

Механізм фоносемантичного асоціювання. Даний механізм базується на теорії звукосимволізму, адже у вірші фонеми, які складають слово, наділяють семантикою саме слово.

Творчість Філіпа Френо в цілому – це перша спроба поетичного опанування американською національною тематикою, не пориваючи з найкращими європейськими традиціями В.Шекспіра. Він заклав основи оригінальної американської поезії, пронизав її громадянськими мотивами (поезії «Ода американцям», «Серу Тобі», «Красоти Санта-Крус», «Про брехливі системи правління» та ін.). Ліризму сповнені такі поезії Філіпа Френо,

як «Дика жимолость», «Індіанське кладовище», «Передсмертна пісня чірокі», «Помираючий індіанець», «Покинута ферма».

Поезія Філіпа Френо потребує більш детального аналізу та смислової інтерпретації, тому інші твори поета будуть проаналізовані в наступних наших публікаціях.

Література:

1. Marsh Ph. M. The works of Philip Freneau, a critical study / Philip M. Marsh. – Metuchen N.J. : Scarecrow Press, 1968. – 197 p.

2. Галич О. Теорія літератури : [підручник] / О. Галич, В. Назарець, Є. Васильєв / [за наук. ред. Олександра Галича; 4-те вид., стереотип.]. – К. : Либідь, 2008. – 488 с.

3. New Oxford American Dictionary / [ed. by Angus Stevenson and Christine A. Lindberg; the third edition]. – Oxford University Press, 2010. – 2096 p.

4. Тресиддер Д. Словарь символов (с иллюстрациями) / Д. Тресиддер. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 1999. – 430 с.

УДК 81'367.623:81

Мицан Д. М.,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТАМИ КОЛЬОРАМИ У СКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ, РОСІЙСЬКОЇ ТА ПОЛЬСЬКОЇ МОВ

У статті аналізуються фразеологізми з компонентами назвами найбільш розповсюджених кольорів у складі української, російської та польської мов. Подаються їх спільні і відмінні значення, а також наводиться їх повна або часткова наявність у вибраних мовах.

***Ключові слова**: фразеологізм, фразеологічне значення, фразеологічний еквівалент, назви кольорів.*

В статье анализируются фразеологизмы с компонентами-цветообозначениями наиболее распространенных цветов в составе украинского, русского и польского языков. Приводятся их общие и отличимые значения, а также наводятся их полное либо частичное наличие в избранных языках.

***Ключевые слова:** фразеологизм, фразеологическое значение, фразеологический эквивалент, названия цветов.*

The idioms of the component words of the most widespread colours in the structure of Ukrainian, Russian and Polish languages are analysed in the article. Their common and distinct meanings, full or partial presensce in the given languages are represented.

***Key words:** idiom, idiomatic meaning, idiomatic equivalent, colour words.*

Фразеологізми завжди у переносному значенні відображають менталітет народу. Не є винятком і сталі сполуки, які у своєму складі мають компонент зі значенням кольору. Різні кольори мали і мають у різних культурах відмінні, інколи протилежні символічні значення. Вони можуть символізувати надію, бадьорість, оптимізм, ентузіазм; блідість і рум'яність; правду і фальш; нейтральність, змінність, непевність [3, с. 9].

Відомими є дослідження присвячені ФО з компонентом – кольором таких мовознавців, як В.Н. Клюєвої (1956), С.І. Войнової (1978), Л.П. Шестак (1982), Л.Г. Бедоідзе (1997) та ін.

Основна увага в даній роботі зосереджена на компонентах фразеологізмів, а саме тих лексемах, денотативним значенням для яких є ознака кольору. **Об'єкт дослідження** становлять фразеологізми сучасної української, російської та польської мови, у структурі яких присутні назви кольорів. **Предметом дослідження** є сутність колоронімів як компонентів фразеологічних одиниць. **Мета дослідження**: проаналізувати, наскільки природа фразеологізмів співвідноситься із їх компонентним складом. Для порівняння таких фразеологізмів взялися три слов'янські мови: українська, російська і польська. Самі фразеологізми бралися виключно з фразеологічних словників поданих мов [1; 2; 4].

Аналізуючи деякі ФО з назвами кольорів в українській, російській та польській мовах можна простежити їхню оригінальність як зовнішню (матеріальну, словесну), так і внутрішню (мислиму, змістову) форми сталих словосполучень. Однак оригінальність не виключає близьке або подібне сприйняття і осмислення того, що означає і відповідно подібність образної бази фразеологізмів.

Чорний колір є «кольором сажі, вугілля» і має постійно негативні асоціації в свідомості різних народів. Він є символом страху, смутку, зла, ненависті. Підтвердженням цього є фразеологізми: укр. *чорний день, чорна справа, на чорну годину,* рос. *на черный день копить, черным словом ругать, в черном свете,* пол. *czarna melancholia, na czarną godzinę, czarne myśli.* Про осіб, які перебувають у сварці говориться, що між ними *чорна кішка пробіглася (*рос. *черная кошка пробежала).* Особа, яка ганьбила сімю або суспільство і негативно відрізнялася від оточуючого середовища своєю поведінкою була *чорною вівцею* (пол. *czarna owca).*

Слова, які вказують на *білий* колір також вживаються складі сталих порівнянь усіх мов. На противагу чорному білий колір є символом досконалості, правди, життя, святості, світла. При цьому деякі ФО виявляються еквівалентами, оскільки вони співпадають по образному сприйняті реалій, але відрізняються одним із компонентів. Такими є, наприклад, у наведених мовах пари фразеологізмів *білий як молоко – белый как снег – biały jak alabaster* і *білий як полотно – белый как полотно – biały jak płótno.* У першому випадку в усіх мовах характеризується якийсь неживий предмет, а у другому випадку йдеться про людину в стані переляку, страху або хвороби. Про несхожу на інших особу українці говорять *біла ворона,* у росіян так само хтось може бути *белой вороной.* Натомість поляки фразеологізм *biały kruk* вживають на позначення рідкісного екземпляру книжки, публікації. Про щось незнане, неописане або замовчуване з певних причин говориться у еквівалентних фразеологізмах *біла пляма – белое пятно – biała plama.*

«Біле» і «чорне» у фразеології використовується для позначення невиразності (укр. *ані біле, ані чорне;* пол. *ani białe, ani czarne),* або, навпаки, – виразності, контрасту (укр. *чорним по білому*, рос. *черным по белому*, пол. *czarne na białym).*

Одним зі значень *зеленого* кольору є «молодість, юність, недосвідченість». Це ілюструють фразеологізми укр. *молодий та зелений,* рос. *молодо-зелено,* пол. *zielone lata, ktoś ma zielono w głowie, nie mieć zielonego pojęcia.* Зелений колір є сигналом переваги, відкритої дороги без перешкод: укр. *зелена вулиця,* рос. *зеленая улица,* рос. *zielone światło*. У цікавий спосіб українці називають стан сильного алкогольного сп'яніння – *до зелених чортиків.* Натомість у росіян можна напитися *до зеленого змия.*

Червоний колір (за словником «той, що має колір крові чи близьких до нього відтінків»). Таке значення є закладене у фразеологічних порівняннях, укр. *червоний як рожа/ буряк/ рак;* рос. *красный как мак/ рак;* пол. *czerwony jak burak/ wiśnia/ piwonia.* В українській мові є ФО *пускати червоного півня* зі значенням щось палити. Польська мова має повний фразеологічний аналог – *czerwony kur.* Слово *красный* в російській мові

© Мицан Д. М., 2013

у переносному значенні вживається для позначення чогось гарного, яскравого або особливо цінного, напр., *красное словцо, красная девица, красная цена.* Українська мова зберегла повну стару форму фразеологічного еквівалента останнього російського фразеологізму – *красна ціна.* Про щось важливе, головне українці і росіяни говорять *проходити червоною ниткою – проходить красной нитью.*

Позитивні асоціації у всіх трьох народів викликає *рожевий* колір (один з відтінків червоного) про що свідчать ФО укр. *змальовано рожевими фарбами, дивитись крізь рожеві окуляри, у рожевому світлі;* рос. *видеть в розовом свете, смотреть сквозь розовые очки;* пол. *przedstawiać w różowych kolorach, różowe myżli/ nadzieje/ plany, patrzeć przez różowe okulary.* Усі фразеологізми мають значення оптимізму. Крім того про людину з тонким гумором наші західні сусіди говорять *ktoś ma różowy humor.*

Золотий колір, подібно до попереднього, також має тільки позитивні асоціації. З давніх-давен про майстрів своєї справи говориться, що вони мають *золоті руки – золотые руки – złote ręce.* Значення доброї, щирої людини є у фразеологізмах *золота душа/ серце – золотая душа – złoty człowiek/ serce.*

Синій колір в українській і російській фразеології не є надто популярний. Зневажливе значення незаміжньої жінки позбавленої чарівності і повністю відданій певній діяльності є закладене у еквівалентних ФО *синя панчоха – синий чулок.* Ще одна пара повних еквівалентів зі значенням «щастя, втіленням найзаповітніших мрій» є у фразеологізмах *синій птах – синяя птица.* Як відомо, польська мова немає одного конкретного слова на називання синього кольору, тому і фразеологізми з таким компонентом є відсутні.

Голубий колір у фразеологічному фонді аналізованих мов також зустрічається тільки у складі одного фразеологізму. Так українці мають особу у якої *тече голуба кров у жилах,* рос. *голубая кровь,* пол. *błękitna krew* (особа аристократичного походження). Крім того, поляки мають фразеологізм *błękitny walc,* якому у двох інших мовах відповідають ФО *білий танець – белый танец.* Це, напевно, буде єдиний випадок неспівпадання кольорів у вибраних мовах.

Мало фразеологізмів із *сірим* кольором. Словник української мови нотує один застарілий фразеологізм *сіра свита.* У такий зневажливий спосіб називалося бідного селянина. У польській мові відомим є стале словосполучення *szara eminencja.* Цей фразеологізм означає малопомітну особу, яка має великий вплив на вирішення певних справ. Російська мова не має жодного фразеологізму з цим кольором.

У наведених мовах зовсім немає фразеологізмів з назвами *жовтого* і *коричневого* кольору. Цей факт може пояснюватися тим, що ці кольори не мають чітко визначеного символічного значення і з ними нічого конкретного не асоціюється.

Фразеологія переважно свідчить про своєрідне етнонаціональне бачення і сприйняття світу. Однак не дивлячись на своєрідну мовну форму відображення одних і тих самих близьких реалій і понять, люди (носії різних мов) завжди знаходять взаєморозуміння завдяки однаковому мисленню. Відповідність розглянутих фразеологізмів з компонентами-кольорами (нехай навіть і часткова) підтверджує також, що і такий тип мислення людини, як образне мислення, завдяки якому виникають ФО, також може мати, цілком відносну основу.

Література:

1. Словник фразеологізмів української мови / укл. В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк і ін. – К. : Наукова думка, 2003. – 1097 с.
2. Фразеологический словарь русского языка / под. ред. А. И. Молоткова, – М. : Русский язык, 1986. – 543 с.
3. Kopaliński W. Słownik symboli / Władysław Kopaliński. – Warszawa : Oficyna Wydawnicza Rytm, 2005. – 516 s.
4. Słownik frazeologiczny języka polskiego: t. 1 – 2 / pod red. S. Skorupki. – Warszawa : Wiedza Powszechna, 1977.

УДК 372.881.1

Морська Л. І.,
Тернопільский Національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДИКИ «PEER TEACHING» У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті проаналізовано переваги та недоліки методики навчання у співпраці. Автором запропоновано аналіз науково-методичної літератури щодо організації ефективної навчальної діяльності з іноземних мов з використанням елементів методики навчання у співпраці. У статті також розкрито загальні психолого-педагогічні та методичні аспекти навчальних прийомів у руслі «Peer teaching» на уроці іноземної мови.

***Ключові слова**: навчання у співпраці, групова форма роботи, інтерактивні методи навчання.*

В статье проанализировано преимущества и недостатки методики обучения в сотрудничестве. Автором предложено анализ научно-методической литературы по организации эффективной учебной деятельности по иностранным языкам с использованием методики обучения в сотрудничестве. В статье также обосновано общие психолого-педагогические и методические аспекты обучающих приемов соответственно «Peer teaching» на уроке иностранного языка.

***Ключевые слова**: обучение в сотрудничестве, групповая форма работы, интерактивные методы обучения.*

The advantages and disadvantages of Peer teaching methodology have been analyzed in the article. The author has suggested the analysis of references concerning the organization of effective foreign language teaching using the elements of Peer teaching methodology. The general psychological and pedagogical as well as methodical aspects of teaching techniques have been substantiated in the article according to the philosophy of Peer teaching implementation in the classroom.

***Key words**: Peer teaching, group work, interactive teaching methods.*

Інтеграція України в світовий простір є одним з найважливіших завдань сьогодення. Розширення кордонів для української спільноти сприятиме вільному пересуванню співвітчизників та адаптації до життя в єдиному суспільному просторі. Для успішної реалізації процесу інтеграції важливо якісно підготувати наше підростаюче покоління, чим пояснюються сучасні трансформації та реформи в сфері освіти.

Перед національною системою освіти, радше перед школою як її базовою ланкою, поставлено ряд завдань. По-перше, формувати особистість, здатну до самонавчання та самореалізації, яка володіє навичками «високоорганізованого мислення»; по-друге, розвити адаптаційні механізми до життя в умовах сучасного універсального полікультурного суспільства; по-третє, навчити поважати знання, досвід й традиції. Для досягнення поставлених завдань та отримання якісного продукту необхідно перебудувати навчальний процес, центральною фігурою якого є учень, наповнюючи його новими формами, методами та технологіями навчання. Саме перебудовою навчального процесу та застосуванням в шкільній практиці нових форм і методів зайнялися педагоги в зарубіжних країнах, а особливо в США, ще в другій половині XX століття [6, с. 114].

Значний внесок у розвиток теорії групової навчальної діяльності зробили французькі педагоги – К. Гарсіа, С. Френе, Р. Галь, Р. Кузіне, польські вчені – В. Окунь, Р. Петриківський, Ч. Куписєвич і багато вчених з інших країн [3, с. 191-194]. У 30-50-ті роки XX ст. навчання у школах колишнього СРСР здійснювалося на основі класно-урочної системи, яка пропонувала переважно фронтальну організацію занять. І тільки у 60-ті роки в радянській дидактиці зародилося зацікавлення груповою формою навчання у зв'язку з вивченням проблеми пізнавальної активності, самостійності учнів. У цей час вийшли друком праці Л. Аристової, М. Данилова, Б. Єсипова, І. Чередова та інших [5].

У 70-ті роки важливий напрям досліджень загальних форм навчання був пов'язаний із навчально-пізнавальною діяльністю учнів в умовах колективної, групової, індивідуальної роботи у класі (А. Алексюк, Ю. Бабанський, І. Лернер, Х. Лейметс та ін.). У праці за редакцією вченого Ю. Мальованого проаналізовано та узагальнено досвід роботи вчителів-новаторів щодо організації навчальної діяльності учнів [7]. Найбільший інтерес до групових форм навчальної діяльності спостерігається в останні два десятиріччя. Значний внесок у розробку загальних принципів організації групової навчальної діяльності зробили дослідження В.Дяченко, В. Котова, В. Сластьоніна, Г. Цукерман, О.Ярошенко [8].

Групова форма навчання, яка націлена на підвищення активності учнів у процесі отримання знань, вимагає формування, теоретичного обґрунтування та практичного застосування нових активних і творчих методів навчання. Власне про них американські педагоги заговорили ще в другій половині XX століття. Вони підкреслювали, що ці методи зацікавлять учнів самим процесом навчання, активізують їх роботу з досягнення власних навчальних цілей, допоможуть розвинути здібності творчого та проблемного мислення, залучать вчителів до «активної роботи з конструювання учнівських знань». Серед найпопулярніших та найпоширеніших активних і творчих методів в загальноосвітніх закладах США виділяють наступні: навчання у співпраці (cooperative learning, collaborative learning, team learning, peer assisted learning), проектне навчання (project-based learning), проблемне навчання (problem-solving learning), навчання на прикладі великих наукових досягнень (discovery learning) та інші [6, с. 115].

Метод навчання у співпраці (cooperative learning, collaborative learning) на практиці являє собою спільну роботу учнів у малих та великих навчальних групах. Його характерними рисами, на думку американських педагогів, є умисний задум, спільна робота та змістовність навчання. Під умисним задумом вони розуміють намір учителя зацікавити учнів роботою в групах, навчити їх спільно працювати, розробляючи завдання не

© Морська Л. І., 2013

для кожного окремого учня, а для всієї групи. Спільна робота акцентується на мотивованому підвищенні активності всіх членів групи. Навіть за умови, що кожен з них отримав окреме завдання, вони в результаті повинні прийти до єдиного знаменника. Змістовність навчання націлена на покращення учнями власних знань спільними зусиллями, поглиблення відповідальності кожного члена групи за поставлені перед нею цілі та завдання. Як вважають американські педагоги, за таким методом школярі навчаються конструювати знання; самостійно відшукувати інформацію, використовуючи різноманітні джерела; творчо підходити до навчального процесу; вирішувати проблемні ситуації; нести відповідальність не тільки за виконання своєї частини роботи, але й результат всієї групи; допомагати один одному адаптуватися до роботи в групі; поважати точки зору один одного; спілкуватися на рівних та ділитися соціальним досвідом, традиціями й знаннями. Завдяки методу навчання у співпраці, учні не тільки успішно проходять процес «адаптації у шкільному соціумі», але й активізують свою роботу з досягнення власних навчальних цілей, проявляють зацікавленість самим процесом навчання, що покращує академічну успішність [6, с. 115-116].

Методи навчання у співпраці спонукають до творчості, активізують діяльність як учнів, так і учителів у процесі роботи на уроках, формують навички творчого та критичного мислення, а також розвивають зацікавленість учнів самим навчальним процесом. Саме цим пояснюється надзвичайна популярність та широке використанні вищеозначених форм та методів у роботі на уроках як англійської мови, так і з інших предметів в освітніх закладах США. У процесі обміну передовим досвідом групова форма та методи активного й творчого навчання значною мірою вплинули на організацію та реалізацію навчального процесу в вітчизняній школі [6, с. 117-118].

Цілісну систему навчальної діяльності учнів на занятті становлять фронтальна, індивідуальна та групова діяльність. Вони пронизують увесь навчальний процес. З'ясуємо сутність і встановимо особливості групової навчальної діяльності школярів на основі порівняння її з фронтальною та індивідуальною.

У фронтальному навчанні весь клас працює над одним навчальним завданням під безпосереднім керівництвом учителя, який організовує клас на роботу в єдиному темпі, прагне більш-менш рівномірно впливати на всіх учасників загальнокласної роботи.

Проте у фронтальній роботі надзвичайно складно забезпечити високу активність усіх учнів. Організовуючи фронтальну роботу, вчитель орієнтується на рівень середніх учнів. На них розраховані темп роботи, обсяг та рівень складності навчального матеріалу. Учні з низьким рівнем навчальних можливостей за таких умов неспроможні сприйняти й осмислити матеріал у повному обсязі. Якщо ж знизити темп фронтальної роботи, то це негативно позначиться на сильних учнях. Розглядаючи фронтальну роботу, не можна не наголосити на її обмежених можливостях реалізації навчального спілкування школярів. Воно можливе лише з дозволу вчителя, за його ініціативою і незначною мірою.

В індивідуальній роботі кожен учень працює самостійно, темп його роботи визначається ступенем цілеспрямованості, розвитку інтересів, нахилів. Темп роботи залежить також від навчальних можливостей, підготовленості учнів. Індивідуальній навчальній діяльності не властива безпосередня взаємодія учнів, а контакти з учителем обмежені та нетривалі. В індивідуальній навчальній роботі діяльність слабких учнів приречена на невдачу, тому в них є прогалини у знаннях, недостатня сформованість умінь і навичок навчальної самостійної роботи, а звідси – мала ефективність розвитку. Усі недоліки фронтальної та індивідуальної діяльності вдало компенсує групова.

У психолого-педагогічній літературі немає єдиного підходу до визначення групової навчальної діяльності. На думку більшості сучасних педагогів, групова навчальна діяльність – це форма організації навчання у малих групах учнів, об'єднаних загальною навчальною метою при опосередкованому керівництві вчителя, в якій присутня співпраця між учнями.

Учитель при кооперативному навчанні керує роботою кожного учня опосередковано, через завдання, які він пропонує групі та які регулюють діяльність учнів. Стосунки між учителем та учнями набувають характеру співпраці, тому що педагог безпосередньо втручається у роботу груп тільки тоді, якщо в учнів виникають запитання і вони самі звертаються за допомогою до вчителя. В основному це учнівська спільна діяльність. Групова навчальна діяльність, на відміну від фронтальної та індивідуальної, не ізолює учнів один від одного, а навпаки, дає змогу реалізувати природне прагнення до спілкування, взаємодопомоги і співпраці [4, с. 231-232].

Відомо, що учням буває психологічно складно звергатися за поясненням до вчителя і набагато простіше – до ровесників, пояснення яких часто зрозуміліші.

Групова навчальна діяльність на занятті створює певні умови для формування позитивної мотивації школярів у процесі навчання. Це відбувається у групах, де створено умови доброзичливості, чуйності, оволодіння учнями формами взаємодопомоги. Як свідчить шкільна практика, під час групової роботи активізується діяльність усіх без винятку її виконавців. Психологи пояснюють це тим, що одна з найважливіших характеристик людини у групі полягає в тому, що особа звертається до своєї групи як до джерела орієнтації у навколишній дійсності. Як вид навчальної діяльності школярів, групова діяльність багатофункціональна [2, с. 70].

Психолого-педагогічні дослідження свідчать, що кооперативне навчання сприяє: 1) активізації й результативності навчання школярів; 2) вихованню гуманних стосунків між ними, самостійності, умінню доводити і відстоювати власні погляди; 3) вмінню прислухатися до думки товаришів; 4) культурі ведення діалогу; 5) відповідальності за результати своєї праці.

У груповій навчальній діяльності учні показують високі результати засвоєння знань, формування вмінь. Пояснюється це тим, що в цій роботі слабкі учні виконують за обсягом будь-яких вправ на 20 – 30 % більше, ніж у фронтальній роботі. Групова форма роботи сприяє також організації більш ритмічної діяльності кожного учня [4, с. 233].

Переоцінка американськими педагогами традиційних форм навчання привела їх до розуміння того факту, що тільки робота в групах дає найефективніші результати щодо досягнення навчально-виховних цілей. Її перевагами вважалися: «підвищення соціальної інтеграції»; залучення учнів до процесу активного та творчого навчання; розвиток уміння працювати в командах; можливість використання навичок «навчання у співпраці»; активне залучення учнів до оцінки власного життєвого досвіду, який розцінюється джерелом знань; спільна робота учнів з високими та низькими розумовими здібностями, яка дає можливість другим поглибити свій рівень розуміння; представлення однакових умов та рівних можливостей у навчанні для учнів з різними рівнями знань, соціального досвіду та культурного розвитку [6, с. 114].

Для педагогічної теорії та практики питання кількості осіб у навчальній групі має першочергове значення. Як свідчать публікації в педагогічній літературі, вона коливається у межах від трьох до восьми осіб.

Реальні умови навчання у загальноосвітніх школах свідчать, що в початковій школі найбільш раціонально організовувати навчальні групи із чотирьох – п'яти осіб, у середніх і старших класах – по п'ять і більше осіб. Малочисельні групи сприяють зручному і швидкому розміщенню учнів, активній діяльності кожного члена групи, кращому розподілу обов'язків. Старші учні, які мають практику групової взаємодії, можуть створювати і більші групи. Істотним моментом у створенні навчальних груп є їх склад. Групи мають бути гетерогенними за навчальними та психічними можливостями дітей: у групі повинен бути хоча б один сильний учень, тобто лідер. Групу слід формувати на основі особистісних переваг учнів, обрати консультанта, розподілити обов'язки. При створенні груп потрібно брати до уваги психічну сумісність дітей, їх бажання, потенціал можливостей для їх успішної спільної діяльності. Консультанта, за товариською згодою, призначає вчитель, у старшокласників може визначати учнівський колектив. Це зазвичай успішний у даній навчальній діяльності учень. Робота в навчальних групах будується на принципі розподілу функцій.

Організовуючи групову навчальну діяльність на занятті, потрібно забезпечити активність кожного учня. Цього можна досягти, розподіливши запропоновані групі завдання на частини за кількістю учасників групи, коли кожен має виконати свою частину роботи і пояснити спосіб її виконання іншим, а також налагодивши систему обліку діяльності кожного учня у групі. Для цього після виконання запропонованого групі завдання діти на спеціальних картках відображають оцінку роботи всієї групи, а також дають оцінку роботи кожного учня у групі [4, с. 235-236].

Завдання вчителя – відкрити для учнів привабливий бік спілкування з новими для них людьми. Кожен учень приходить до групи зі своїм життєвим досвідом і вміннями, спілкуючись, вони збагачують один одного, обмінюються досвідом. Навіть «слабкий» учень розуміє, що він може робити те, що не вміє «відмінник». Це підвищує його самооцінку, він здобуває повагу з боку однолітків [1, с. 72-73].

Власне формування «ефективних» навчальних груп різного типу переслідує дві фундаментальні цілі. Перша – залучити учнів до процесу активного та творчого навчання, і друга – адаптація до роботи в навчальному середовищі [6, с. 114].

Успішна робота «ефективних» навчальних груп, на думку американських педагогів, базується на таких «елементах», як позитивна взаємозалежність, підвищена взаємодія, індивідуальна та групова відповідальність, розвиток навичок роботи в командах та процес групової роботи.

Позитивна взаємозалежність акцентується на впевненості в тому, що успішне навчання кожного окремого члена групи залежить від успішної роботи всієї групи і, навпаки, успішна робота кожного окремого члена групи є внеском в успіх усієї групи. Підвищена взаємодія пов'язується з допомогою учнів один одному і пошуках джерел інформації для отримання необхідних знань при виконанні своєї частини роботи, а також з обміном навчальними матеріалами та знаннями в процесі підготовки та безпосередньо роботи в групах. Індивідуальна та групова відповідальність націлює на розвиток відповідальності кожного окремого члена «ефективної» навчальної групи та всієї навчальної групи в цілому за роботу з досягнення навчальних цілей та її результати. Розвиток навичок роботи в командах як один з важливих «елементів» успішної роботи «ефективних» навчальних груп, формує саме ті здібності, які допомагають учням знаходити спільну мову, прислухатися один до одного, поважати знання, культуру та досвід суспільного життя один одного. Останній «елемент» під назвою процес групової роботи має на увазі вміння учнів оцінювати продуктивність роботи груп, уміння виділити корисні та некорисні сторони групової роботи та прийняти рішення щодо зміни тактики, напрямків та стратегій роботи в групах [9, с. 167-168].

Отже, навчання у співпраці порівняно з іншими організаційними формами має багато значних переваг:

1) великий обсяг виконаної роботи – зростає кількісний показник навчальної роботи;

2) висока результативність у засвоєнні знань і формуванні вмінь;

3) формується вміння співпрацювати;

4) формуються мотиви навчання, розвиваються гуманні стосунки між дітьми;

5) відбувається розвиток як психічних, так і навчальних можливостей (планування, рефлексія, самоконтроль, взаємоконтроль) [4, с. 233].

Висновок. Використання групової форми роботи на уроці як елементу методики навчання у співпраці дає учням можливість співпраці зі своїми ровесниками, підвищує їх зацікавленість та спонукає до спільного вирішення проблеми. Роль вчителя при колективному навчанні змінюється, і він стає не тільки джерелом знань, а й порадником та координатором роботи. Від правильності та чіткості поставлених завдань залежить характер співпраці учнів на уроці при досягненні поставлених цілей та рівень засвоєння учнями навчального матеріалу.

Література:

1. Батальщикова Е. Ю. Застосування інтерактивних технологій кооперативного навчання в середній загальноосвітній школі / Е. Ю. Батальщикова // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (філологічні науки). Наукове видання. – 2010. – № 14 (201). – С. 71-78.

2. Вітковська І. Творча педагогічна діяльність як особистісно орієнтована. Авторська концепція, технологія / І. Вітковська // Директор школи. – 2002. – № 4. – С. 70.

3. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник / І.М.Дичківська. – К., 2004. – С. 114-147, 191-194.

4. Дудник Н. Організація групової діяльності школярів / Н. Дудник // Людинознавчі студії. Збірник наукових праць ДДПУ імені Івана франка. Педагогіка. – 2010. – № 21. – С. 229-244.

5. Кашлев С.С. Современные технологии педагогического процесса: пособие для педагогов / С. Кашлев. – Минск : Университетское образование, 2001. – С. 5-21.

6. Мілова О. Є. Сучасні форми та методи активного навчання в шкільній практиці / О.Є.Мілова // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (філологічні науки). Наукове видання. – 2010. – № 14 (201). – С. 112-119.

7. Форми навчання в школі: Книга для вчителя / за ред. Ю. І. Мальованого. – К. : Освіта, 1992. – 160 с.

8. Ярошенко О. Г. Групова навчальна діяльність школярів: теорія і методика / О. Г. Ярошенко. – К. : Партнер, 1997. – 193 с.

9. Larsen-Freeman D. Techniques and Principles in Language Teaching. Second Edition / D.Larsen-Freeman. – Oxford : Oxford University Press, 2000. – P. 167-168.

УДК 81.111'342.9

Мусієнко Ю. А.,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ПЕРЦЕПТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛІНГВОКОГНІТИВНОЇ СТРУКТУРИ ОЗВУЧЕНИХ АНГЛІЙСЬКИХ ПРИТЧ

У статті розглянуто перцептивні особливості актуалізації англійської притчі на підставі проведеного експериментально-фонетичного дослідження, які зумовлені дією функціонально-прагматичної спрямованості мовлення мовця та його емоційно-прагматичного потенціалу.

Ключові слова: *притча, притчевий дискурс, когнітивно-прагматична спрямованість, емоційно-прагматичний потенціал, перцептивні маркери, директивність, директивні інтенції.*

В статье рассмотрено перцептивные особенности актуализации английской притчи на основе проведенного экспериментально-фонетического исследования, которые обусловлены действием функционально-прагматической направленности речи говорящего и его эмоционально-прагматического потенциала.

Ключевые слова: *притча, притчевый дискурс, когнитивно-праматическая направленность, эмоционально-прагматический потенциал, перцептивные маркеры, директивность, директивные интенции.*

Perceptive peculiarities of English parable actualization in terms of phonetic experimental research is analysed in this paper. On the basis of the conducted investigation parables are determined by speaker's functional-pragmatic aim of speech and emotional-pragmatic potential.

Key words: *parable, parable discourse, cognitive-pragmatic direction, emotional-pragmatic potential, perceptive markers, directives, directive intents.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку лінгвістичної науки орієнтований на розгляд мовленнєвої діяльності в широкому соціальному контексті, що дозволяє отримати нові дані про соціально зумовлену варіативність мовних явищ, яка відбиває особливості вербалізації комунікативного наміру й адекватне використання мовних засобів, які слугують маркерами стратегії спілкування. У зв'язку з цим, вивчення просодичних характеристик комунікації вийшло за межі суто фонетичного опису і набуло нового когнітивно-прагматичного характеру.

При цьому накопичений у фонетичних дослідженнях матеріал переконливо свідчить про спроби вчених дослідити й пояснити взаємозв'язок сегментного й надсегментного рівнів мови з когнітивною системою мовця (Ф. де Сосюр; Е. Сепір; О. О. Потебня; В. фон Гумбольдт; А. А. Калита; О. Р. Валігура; Р. Шилкок та ін.). Разом з тим, відсутність системного підходу до вивчення феномену моралі з урахуванням когнітивних механізмів концептуалізації пізнавального досвіду людини у площині просодичного оформлення, визначають **актуальність** експериментально-фонетичного дослідження англійських притч.

Аналіз останніх робіт, присвячених дослідженню притчевого дискурсу, свідчить про те, що моральність та духовність привертають останнім часом зростаючу увагу лінгвістів та літературознавців, набуваючи ознак однієї із центральних проблем сучасної лінгвістики (див. праці І. В. Богачевська, Ю. В. Веремчук, Т. В. Данилової, І. В. Кузнєцової, Р. І. Кузьміної, Л. І. Кушнарьової, Л. С. Піхтовнікової, О. О. Товстенко, О. В. Тупахіної, І. М. Яремчик, L. Lowry, R. H. Stein, M. Turner, F. Th. Vischer та ін.). Проте, дискурс притчі, будучи невід'ємною часткою суспільної ідеології, морально-етичних норм, людської свідомості та пізнання, недостатньо вивчений саме в межах когнітивно-прагматичного підходу на просодичному рівні, тому й потребує обгрунтування специфіки просодичної актуалізації впливу когнітивно-прагматичних чинників на актуалізацію повчального повідомлення притчі.

З огляду на це, **метою** цієї статті є розгляд перцептивних особливостей лінгвокогнітивної структури текстів англійських притч, отриманих у результаті експериментально-фонетичного дослідження просодичної організації притчевих текстів. Для досягнення поставленої мети передбачається розв'язання таких **завдань**: дослідити специфіку художнього сприйняття та емоційного спрямування притчевого дискурсу; розглянути особливості реалізації емоційно-прагматичного потенціалу в межах текстів притч.

Експериментально-фонетичне дослідження й узагальнення перцептивних характеристик просодичних засобів реалізації притчевого дискурсу в межах лінгвокогнітивного і прагматичного потенціалу здійснювалося відповідно до робочої класифікації англійських притч [3; 4]. Аудитори (інформанти й фонетисти) давали оцінку реалізації відносних величин інтонаційних параметрів функціонально-смислових блоків і фрагментів із набором повчальних інтенцій притч, тексти яких було класифіковано на дві групи: притчі, що актуалізують раціональну етичну ідею, та притчі, що актуалізують ірраціональну етичну ідею.

Виходячи з потреб нашого дослідження, а саме лінгвокогнітивних і прагматичних аспектів просодичного оформлення в англійському притчевому дискурсі, було доцільним запропонувати аудиторам-інформантам оцінити тексти притч за розробленою нами класифікацією [5], що й увійшли до корпусу експериментального матеріалу, з позицій особистого враження від особливостей проголошення притчі. Отримані дані дозволили виокремити притчі з яскраво вираженими повчальними настановами, у яких найкраще проявляються перцептивні маркери, що уможливлюють декодування тієї чи іншої етичної ідеї, реалізованої у притчах, в чому й убачається наукова **новизна** нашого дослідження.

З огляду на це, на етапі аудитивного аналізу просодичних засобів англійських притч у межах їх лінгвокогнітивного і прагматичного оформлення, а також під час опису їхніх інтонаційних моделей, враховувалася фокалізація закодованого повчального повідомлення притчі за рахунок когнітивної якості мовлення мовця, що й

© Мусієнко Ю. А., 2013

слугує **загальнонауковим значенням** у лінгвістиці. Відтак аудитивна оцінка експериментального матеріалу, за допомогою залучення двох груп інформантів, уможливила аналіз і обґрунтування особливостей впливу просодичного оформлення англійських притч у результаті взаємодії прагматичних і лінгвокогнітивних чинників у породженні й декодуванні смислу їх повчального повідомлення.

Виклад основного матеріалу. Узагальнення перцептивних ознак англійського повчального дискурсу відповідно до комплексної методики експериментального дослідження передбачало обов'язкове залучення до експерименту інформантів-носіїв англійської мови і проводилося з урахуванням особливостей сприйняття й декодування звукової інформації мовцем.

Аудитивний аналіз експериментального матеріалу інформантами, носіями британського варіанту англійської мови (5 осіб), уможливив: 1) установити природність/неприродність звучання експериментальних текстів притч і відповідність/невідповідність вимови дикторів орфоепічній нормі англійської мови; 2) кваліфікувати чіткість вимови диктора, зрозумілість почутого тексту, а також ступінь вияву емоційного забарвлення проголошених притч у вимові диктора як високий, середній, низький, емоційно незабарвлений; 3) з'ясувати композиційні блоки притч, їхнє комунікативно-прагматичне навантаження, ступінь повчальності змісту етичної ідеї та межу раціональності і ірраціональності характеру вчинків головних героїв. Крім цього, аудитори-інформанти встановили: а) межу фокалізації закодованого повчального повідомлення притчі; б) метасимволічну спрямованість повчального змісту; в) когнітивну якість мовлення дикторів. Ураховувалась також додаткова інформація аудиторів-інформантів щодо характеру емоцій після прослуховування притчі у реципієнта та рівень залучення до когнітивних процесів за допомогою інтонаційних засобів, контексту або окремих лексичних одиниць.

У результаті проведеного дослідження англійських притч (близько 63 притчі, середніх за розміром та озвучених наївними дикторами, носіями англійської мови) за дидактичним змістом етичної ідеї було встановлено кількість притч, що схвалюють мудрість та розважливість (55,6%), і притч, що засуджують нерозсудливість та порушення моралі (44,4%). Відтак, з метою виявлення найбільш частотних значень функціонально-семантичного поля повчальності, виражених у притчевому дискурсі та представленими сімома різновидами директивних висловлень, встановлено такі типи впливу на свідомість реципієнта: 1) схвалення (7,95%), 2) засудження (12,7%), 3) попередження (19,05%), 4) навіювання (6,35%), 5) вказівка (15,87%), 6) порада (14,28%), 7) переконання (23,8%).

З огляду на це, прагматичний аспект вербалізованого тексту директивності притчі є визначальним складником моленнєвого акту, який передбачає введення реципієнта у довіру відносно 1) певного стану речей; 2) віри мовця у цей стан речей; 3) щирості подання мовцем себе як віруючого. За цих умов, досягнення мети проголошення притчі, зокрема досягнення емоційної реакції адресата і залучення його до когнітивних процесів, здійснюється саме за допомогою їхнього просодичного оформлення.

На основі отриманих даних щодо способу вираження повчальних інтенцій тексту притчі встановлено, що у 41,3 % текстів притч повчальність виражена імпліцитно. Корпус текстів, у яких мораль висвітлена експліцитно, становив 58,7 %. При цьому за обсягом контексту виділено 30,1 % реплікоутворюючих повчальних настанов та 69,9 % − текстоутворюючих директивних висловлень.

У цьому зв'язку необхідно відзначити, що комунікативна інтенція – це складне когнітивно-комунікативне явище, яке формується потребою мовця як спрямованість до її досягнення на основі певних знань та уявлень про світ, і які становлять його концептуальну та мовну картини світу [1]. Інтенція вербалізується у комунікативній діяльності мовної особистості адресанта, який як мовець проявляє себе через породження та сприйняття висловлень, та як комунікант зазнає впливу регістру спілкування, комунікативної ролі адресанта, його соціального статусу. Звідси зрозуміло, що інтенція реалізується у дискурсивній діяльності та поведінці адресанта на основі його дискурсивного мислення та компетенції. Виходячи із цього, доцільно говорити про притчевий дискурс як сукупність ситуативно обумовлених повчальних інтенцій, що формують притчеві тексти. Суб'єктами інтенцій виступають і мовець, і аудиторія притчі.

Зважаючи на вищезазначені положення, з метою обґрунтування лінгвокогнітивних і прагматичних особливостей просодичного оформлення англійських притч, нам убачається доречним аналіз притчі як «поля інтенцій», яке наповнене набором характеристик, пов'язаних із семантикою й прагматикою притчевих текстів. Відтак фокус притч детермінується інтенціями адресата, його зацікавленістю об'єктом пошуку.

У ході аудитивного аналізу аудиторами-інформантами встановлено також ступінь вираження директивності аналізованих притч, що сприяє розумінню закодованого етичного повідомлення. Отож носії англійської мови відзначили, що корпус досліджуваних притч високого ступеня директивності становив 46,0 %, середнього ступеня – 50,8 %, та низького ступеня – усього 3,2 %.

На основі отриманих даних щодо ступеня директивності аналізованих притч, слід відмітити відмінності показників, у залежності від семантичної спрямованості притчі. Так, модальність у притчевому дискурсі виявляє увесь спектр семантико-прагматичних значень, які засвідчують ставлення мовця до змісту комунікативних подій. При цьому, важливим є те, що у мовленні кого відображається взаємодія просодичних засобів як із засобами інших рівнів мови, так і з когнітивними процесами у свідомості людини, визначенню особливостей якої покликані сприяти аксіологічні контрасти з урахуванням їхнього прагматичного потенціалу. З огляду на це, виявлено чітку кореляцію ступенів директивності повчальних текстів, притч зокрема, і підтверджено, що високий ступінь директивності притаманний притчам із негативною етичною ідеєю (74,1 %), в той час як притчам із позитивною етичною ідеєю властивий середній ступінь повчальності (72,2 %). Таким чином, стає зрозуміло, що процес сприйняття і декодування повчальних інтенцій реципієнтом, прихованих у проголошених експериментальних текстах притч, прямо пропорційно залежав від їх ступеня директивності.

Зіставлення отриманих результатів дозволяє встановити, що у межах когнітивно-прагматиного дослідження текстів притч існує нерозривний зв'язок перлокутивного навантаження у мовленнєвому акті з ментальними процесами особистості, що призводить до становлення моральних цінностей шляхом пізнання. Перлокутивний чинник відіграє значну роль під час проголошення притчевого дискурсу, спрявованого на переконання людини у необхідності дотримуватися норм і правил життя та сформувати певну поведінкову реакцію.

Окрім ступеня директивності, на процес декодування змісту сприйманих аудиторами-інформантами повчальних інтенцій виражених у притчах значною мірою впливали кореляції раціональності та ірраціональності характеру вчинків головних героїв. Аналіз межи вияву раціональності/ірраціональності показав, що 52 % притч із негативною етичною ідеєю становлять високу межу ірраціональності, і середню – 48 %. В той час, коли 27,8 % притчевим текстам властива висока похибка раціональності, понад 55,6 % − середня, 13,8 % – низька, і лише 2,8 % притч цієї категорії притаманна нейтральна межа схвалення дій героїв.

Дослідження фрагментів озвучених носіями англійської мови притчевих текстів щодо коректності передачі їхнього смислу за допомогою інтонації, відповідності інтонаційного оформлення повчальних висловлень, їх прагматичній ціленастанові й емоційному насиченню дозволило встановити ступінь вираження мовцями емоційно-прагматичного потенціалу в повчальних реалізаціях притчевого дискурсу. У цьому зв'язку, зазначимо, що у кожній композиційно-смисловій частині тексту знаходить відображення домінантна прагматична інтенція. Найбільш стійкі в інформаційному й емоційно-оцінювальному відношенні відрізки тексту є прагматичними фокусами, які є основою реалізації прагматичних категорій досліджуваного тексту, зокрема притчі [6].

Розглядаючи питання емоційно-прагматичного і когнітивно-прагматичного потенціалу притчевого дискурсу, слід звернути увагу на вираження сугестивності з метою забарвлення параболічної перцепції. Відповідно до досліджень [8], саме за допомогою сугестивності у свідомість входять стереотипи і мудрості, закріплені в притчах, як способу маніпулювання свідомістю. Відтак таке інакомовне навіювання, а саме директивні інтенції, впливають на підсвідомість реципієнта. З огляду на це, аудиторами-інформантами було визначено когнітивну якість мовлення дикторів, які проголошували англійські притчі. Відповідно до результатів аналізу, проведеного на основі методу семантичного диференціалу [10], 41,3 % прослуханих притч викликають у слухача відчуття надзвичайної активності, емпатії та повного залучення до когнітивних процесів і отримали похибку «3+»; 54 % − властива похибка «2+», що свідчить про високий рівень когнітивної якості мовця під час проголошення притчі. У силу цього, лише 4,4 % досліджуваних притч із похибкою»2-» не викликали когнітивну активність і жодних емоцій у адресата.

З огляду на це, варто відзначити роль емпатії та її фокалізації [7] у притчевому дискурсі, якій властиве оформлення повчального висловлення, зокрема директивних інтенцій, за рахунок способу подання інформації мовцем у межах просодичного оформлення. Зіставлення результатів аудитивного дослідження інформантами-носіями мови дозволяє встановити, що високий ступінь емоційного забарвлення притч притаманний 33,3 %, 63,5 % корпусу досліджуваного матеріалу мають середній ступінь емоційності, і всього 3,2 % − низький. Таким чином, цілком зрозуміло, що 82,5 % притчевих текстів викликають у реципієнта роздуми і 17,5 % − співпереживання, стимулюючи тим самим когнітивні процеси свідомості.

Узагальнення результатів аналізу притч та їхнє зіставлення із відповідними даними перцептивного аналізу показало, що під впливом зміни полярності етичної оцінки дії героя у межах кожного структурного компоненту сюжету притчі (вступ та зав'язка, розвиток дії, розв'язка і мораль) відбувається відповідна зміна емоційного стану мовця (позитивна/негативна), тим самим впливаючи на емоційний стан реципієнта. Це явище пояснюється відомим феноменом асиметрії мозку та її функцією у комунікації [2], завдяки якому права півкуля під впливом певних емоцій, що виникають у мовця, керує інтонацією і забезпечує директивну актуалізацію тексту притчі, опрацьованого лівою півкулею. Отож відбувається взаємодія логічного й емоційного начал у свідомості індивіда. У цьому зв'язку, результати аудитивного аналізу свідчать про повну відповідність інтонаційного вираження прагматичної ціленастанови й емоційного навантаження досліджуваних текстів (93 %).

Аудитивним аналізом притчевих текстів було встановлено частотне переважання текстів середньої тривалості (1:07-1:57хв), типове для повчальної розповіді. Крім того, аудитори-інформанти вказували на щільну кореляцію особливостей просодичного оформлення притч із їхнім емоційно-прагматичним потенціалом. Аналіз також показав, що тексти з низьким прагматичним потенціалом не функціонують, адже 86 % притч сприяли роздумам реципієнта. Щодо диференціювання текстів із середнім і високим прагматичним потенціалом, то, за твердженням аудиторів, воно не викликає труднощів, оскільки реалізується через контекстуальне, просодичне і лексико-граматичне наповнення текстів. На цих підставах і був здійснений наступний етап аудитивного аналізу особливостей просодичного оформлення текстів англійських притч.

Відтак аудитивний аналіз емоційно-прагматичного потенціалу притч було проведено з метою з'ясувати, наскільки контекст повчального тексту впливає на розпізнавання емоційного значення слухачем, оскільки об'єктом дослідження є директивні/повчальні висловлення, які виникають у процесі проголошення притчі. Виявилося, що контекст, просодичне оформлення притчі та лексичні засоби значною мірою впливають на слухове сприйняття вираженої у притчі моралі та її декодування.

Узагальнення відповідей інформантів дозволяє зробити висновок про те, що лінгвокогнітивна структура повчальних висловлень відбиває ступінь інтенсивності емоційного збудження мовця, впливаючи на процес декодування етичної ідеї адресатом. Звідси випливає, що зі зростанням емоційного напруження збільшується кількість порушених просодичних моделей, пауз хезитацій, гучність, темп тощо. Крім того, структура повчальних блоків притч містить і оцінку подій, вражень, і розповідні, описові фрагменти з елементами доповнення, уточнення і пояснення, що зумовлює варіативність лексичних, граматичних, стилістичних і просодич-

них засобів актуалізації директивних інтенцій у притчевому дискурсі. При цьому саме мелодійний компонент виступає провідним на тлі природної взаємодії усіх підсистем інтонації.

Узагальнення отриманих результатів показало, що директивні інтенції у 14,3 % притч сприймаються як нейтральні за ступенем емоційності через обмежений набір усталених лексико-граматичних засобів, чітку темпо-ритмічну структуру з мало варіативною мелодикою. У той час як 85,7 % текстів притч містять більш емоційну реалізацію директивних інтенцій і вираження етичних ідей, за рахунок зростання і зниження гучності, прискорення і сповільнення темпу, підвищеного чи високого спадного термінального тону у поєднанні з меншим ступенем виразності інших ділянок інтонаційного контуру. Таким чином, лінгвокогнітивна структура аналізованих висловлень взаємопов'язана з концептосферою індивіда, й свідчить про вираження емоційно-оцінного ставлення мовця до об'єктивної дійсності й узагальнення емоційного досвіду у його свідомості.

Головні висновки. Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що інформанти чітко декодували провідні емоції і повчальні повідомлення притчі, звертаючи увагу на паузи різної тривалості, варіювання темпу мовлення від прискореного у блоках опису та розповіді до сповільненого у заключних висловленнях; підвищення гучності у блоках з емоційною домінантою моралі на тлі її зниження у розповідних та описових фрагментах притчі. При цьому очевидно, що взаємодія та модифікація таких перцептивних параметрів як гучність, темп, паузація активує глибинні компоненти особистого інтонаційного тезаурусу людини, що і є основою сприйняття та декодування повчальності притч [9, с. 138-151]. Результатами аудитивного аналізу підтверджено здатність збереження емоційно-прагматичного потенціалу повчального тексту, притчі зокрема, на основі взаємодії просодичних і лексико-граматичних засобів.

Перспективою використання обґрунтованих вище результатів дослідження вбачаємо у подальшому їхньому використанні у лінгвістиці під час обґрунтування закономірностей коректного просодичного оформлення англійських повчальних текстів і розробки відповідних методичних рекомендацій щодо особливостей їх варіативності.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики : [монографія] / Флорій Сергійович Бацевич. – Львів : ПАІС, 2010. – 336 с.

2. Майорова И. А. О месте интонации в лингвистическом описании текста / Ирина Александровна Майорова // Просодическая структура текста: Сб. науч. тр. – М. : МГПИИЯ им. М. Тореза. – 1984. – Вып. 230. – С. 130-140.

3. Мусієнко Ю. А. Когнітивно-прагматичний підхід до дослідження притчі / Юлія Анатоліївна Мусієнко // Науковий вісник. – Частина 1. – Серія: Філологічні науки (мовознавство) : У 2 ч. – Луцьк : Волинський національний університет ім. Лесі Українки, 2011. – С. 132.

4. Мусієнко Ю. А. Функціональні та структурно-семантичні характеристики англійських притч / Юлія Анатоліївна Мусієнко // Наукові записки. – Випуск 96 (1). – Серія: Філологічні науки (мовознавство) : У 2 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – С. 601.

5. Мусієнко Ю. А. Роль просодичних засобів в оформленні директивних концептів англійських притч / Юлія Анатоліївна Мусієнко // Наукові записки. – Випуск 105 (1). – Серія: Філологічні науки (мовознавство) : У 2 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. – С. 550.

6. Саенко Т. И. Прагматика волшебной английской сказки и ее интонационная реализация / Татьяна Ивановна Саенко // Взаимодействие сегментного состава и просодии текста: Сб. науч. тр. – К. : КГПИИЯ. – 1986. – С. 89-96.

7. Чейф У. Л. Данное, контрастивность, определенность, подлежащие, топики и точка зрения / У. Л. Чейф // Новое в зарубежной лингвистике. - Вып. XI. – М. : Погресс, 1982. – С. 277-316.

8. Шерковин Ю. А. Психологические проблемы массовых информационных процессов / Юрий Александрович Шерковин. – М., 1973. – 215 с.

9. Cook N. Tone of Voice and Mind: The connection between intonation, emotion, cognition and consciousness / Norman Cook. – Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2002. – 291 p.

10. Osgood Charles E., George Suci, & Percy Tannenbaum, The Measurement of Meaning. University of Illinois Press, 1957. – 360 p.

УДК 811.111'42

Наумук О. В.,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки м. Луцьк

АДРЕСОВАНІСТЬ ПОРАД У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто роль мовця та адресата у процесі надання поради. Враховуючи численну варіативність модифікацій адресата, автор пропонує типологію комунікативних типів висловлювань порад.
Ключові слова: *адресат, мовець, мовленнєвий акт, порада, фактор адресата.*

В статье рассматривается роль говорящего и адресата в процессе речевого акта совета. Исходя из варитативности модификаций адресата, автор предлагает типологию коммуникативных типов высказывания совета.
Ключевые слова: *адресат, говорящий, речевой акт, совет, фактор адресата.*

The article is focused on the analysis of the addressee's factor. Due to the great variety of the modifications, the author suggests the typology of the communicative types of advice.
Key words: *addressee, speaker, advice, speech act, addressee's factor.*

Конститутивною ознакою будь-якого висловлювання є його адресованість. Кому адресоване висловлення, як мовець відчуває і уявляє собі своїх адресантів, якою є сила їх впливу на висловлення – від цього залежить і композиція, і стиль висловлювання. На тлі лінгвістичних досліджень останніх десятиріч відзначається фактор адресата, який разом з іншими екстралінгвістичними чинниками зумовлює комунікативну природу будь-якого мовленнєвого утворення. Відсутність детального аналізу фактора адресата досліджуваних нами висловлювань порад визначає *актуальність* цієї наукової розвідки.

Вивчення мовленнєвого спілкування неможливе без розгляду його проявів з боку мовця і слухача, очевидним стає, що вони репрезентують собою центральні складові комунікативного акту. Комунікативний акт вважаємо взаємодією відправника і отримувача повідомлення. Взаємодія з боку мовця полягає в тому, щоб реалізувати висловлювання і донести його до адресата, завдання якого це висловлення декодувати. Не зважаючи на широке дослідження взаємодії учасників комунікації, мовознавці не можуть дійти консенсусу щодо того, хто займає первинне положення в процесі комунікації. Так на думку В.Г. Гака [3], основним фактором комунікативного акту є мовець, в той час коли полярну позицію поділяє Н.Д. Арутюнова [1] і визначає головну роль в процесі здійснення комунікації власне адресата. Здійснюючи мовленнєвий акт, мовець повинен враховувати соціальний досвід накопичений адресатом, тому слушним є зауваження Н.Д. Арутюнової, що будь-який мовленнєвий акт розрахований на певну модель адресата [1]. Мовець та адресат виконують різні функції у процесі комунікації, і в той же час знаходяться у невід'ємній взаємодії, впливаючи один на одного. У цій розвідці розглядаємо статуси мовця і адресата як рівноправних учасників комунікації, оскільки така узгодженість параметрів адресата і адресанта вважається запорукою успішного здійснення комунікації.

Суб'єктом поради є мовець, який спонукає адресата до рекомендованої дії й відображає у своїй свідомості відношення між предметом дійсності та компонентом мовленнєвого акту. До категорій, які характеризують суб'єкта мовлення (мовця), на думку лінгвістів, належать: локалізація мовлення, яка окреслює факти щодо осі: *я – тут – зараз*; модальність диктуму (реальні знання суб'єкта про об'єкт [4, с. 102]), яка передає відношення повідомлення до дійсності з точки зору мовця; модальність модусу (оцінка суб'єктом диктальних знань, їхнє емоційне сприйняття [4, с. 102]), що виражає знання, волю, оцінку та почуття мовця стосовно пропозиційного змісту; дистантність (ступінь зацікавленості мовця в тому, про що повідомляється [3, с. 12]), тобто зацікавленість мовця у виконанні рекомендованої дії.

Мовець визначає зміст повідомлення і його іллокутивну силу, адресує його співрозмовникові. На основі відомостей про мовця, представлених у висловленні імпліцитно чи експліцитно або наявних у пресупозиції адресата, в останнього виникає образ співрозмовника, який впливає на його подальшу поведінку. Цим образ суб'єкта поради певним чином формує стратегію й тактику надання поради, що викликає відповідну реакцію адресата.

З мовцем пов'язані такі впливові чинники, як соціальні й ситуативні ролі мовця (соціальний статус, вік, професія), його комунікативні та психологічні характеристики, куди входять комунікативна компетенція, темперамент, структура особистості. Висловлюючи пораду, мовець оцінює спільний з адресатом фонд знань, конкретну інформованість, інтереси, думки, погляди, психологічний стан, особливості характеру і здатності розуміння адресата, які складають поняття прагматичних пресупозицій. При цьому мовець, маючи певне ставлення до повідомлюваного, оцінюючи зміст висловлювання, організовує його відповідно до того, на чому акцентується у повідомленні. Наприклад:

(1) *«How's your French toast?» Gordon said, looking up. «Rather have something else?»«No, it's good,» Stern said. «I'm just not very hungry». «Take some advice from an old military man,» Gordon said. «Always eat at a meal. Because you never know when your next one will be». «I'm sure that's right,» Stern said. «I'm just not hungry». Gordon shrugged and resumed eating* [5, с. 112].

У наведеній ситуації мовець надає пораду своєму колезі по роботі. Висловлюючи пораду, мовець акцентує увагу на своєму життєвому й професійному досвіді, що простежується у словах: *advice from an old military man.* Мовець ураховує фактор адресата, передусім його особливості роботи. Тому порада, на думку мовця, дуже важлива через непередбачуваність майбутнього. Бажаний перлокутивний ефект не був досягнутий радником, оскільки слухач не мав потреби у слідуванні наданої йому поради.

© Наумук О. В., 2013

Надаючи пораду, мовець керується Принципом кооперації, який включає максими кількості (говори стільки, скільки необхідно), якості (повідомляй те, що достовірно тобі відомо, на що є підстави), релевантності (говори по суті справи), способу вираження (висловлюйся ясно і зрозуміло) [8, с. 52] і забезпечує адекватну передачу інформації. Висловлюючи пораду, мовець впевнений у доцільності та прийнятливості рекомендованої ним дії і прагне вплинути на подальші дії свого співрозмовника, отримати успішний перлокутивний ефект. Однак його важко передбачити, оскільки однією з ознак поради вважається комунікативна незалежність позицій обох комунікантів з рівноправними суб'єкт-суб'єктними стосунками. Незалежність мовця від співрозмовника засвідчує насамперед те, що в мовця немає потреби звертатися до інших з тією ж самою порадою. Незалежність адресата від мовця виявляється у можливій альтернативній реакції на пораду, насамперед у згоді – приклад (2) чи незгоді – приклад (3). Наприклад:

(2) *«I recommend you to stay».*

«My dear fellow, your word is law,» said Bernard [10, с. 43].

(3) *«Don't forget to look in the closet behind the old furniture back at the parish house». His agreement was lost in the wind* [7, с. 152].

Дж. Ліч зазначає, що стосунки між співрозмовниками регулюються не тільки принципом кооперації, але й Принципом ввічливості [11, с. 199-130], який сприяє зменшенню вираження несприятливих для адресата суджень. Знижуючи категоричність поради завдяки непрямому способу висловлювання, мовець тим самим робить її звучання більш увічливим. Відтак комунікативні постулати і принцип ввічливості ніби суперечать один одному. З одного боку, мовець повинен чітко і ясно висловити пораду, а з іншого – уникати категоричності порад, адже людям не завжди подобається, коли корегують їх поведінку, особливо коли роблять це безпідставно. Наприклад: (4) *«Alex, don't-» «No, darling, don't give advice. Let me do things my own way. After all, it's a woman's privilege to change her mind, isn't it? And you may change yours, and when you do, I'll be waiting. No, don't say anything more. You're free* [14, с. 136].

Спрямованість на адресата є невід'ємною передумовою комунікації, тому адресат є активним учасником комунікації і виступає «споживачем» повідомлення, створеного мовцем. Під «поняттям» адресат розуміємо слухача в сукупності його соціальних і ситуативних ролей, знань про світ, мотивів. Услід за Ф.С. Бацевичем, кваліфікуємо адресата як особу, котра сприймає повідомлення й відповідно до своїх когнітивних стратегій і конкретних ситуативних умов інтерпретує повідомлення адресанта [2, с. 318]. Від адресата значною мірою залежить успіх спілкування, зокрема успіх того чи іншого мовленнєвого акту, оскільки, інтерпретуючи повідомлення, адресат може сприйняти його адекватно, знайти той смисл, який вкладав у нього мовець, або ж неадекватно – відзнайти смисл протилежний закладеному. Залежно від готовності / неготовності, спроможності / неспроможності адресата до інтерпретації та сприйняття висловленого мовцем, що певним чином впливає на адресата (відбудеться негативний перлокутивний ефект, або такий мовленнєвий акт, що не має успіху.

До категорій, пов'язаних з адресатом, належать: інформативність (адже основна мета висловлення – передати якусь інформацію співрозмовникові); експресивність (здійснення впливу на слухача: зацікавити його, справити враження, вплинути на його почуття тощо); прозорість (ступінь зрозумілості мовлення для слухача) [3, с.195].

У руслі дослідження фактора адресата, лінгвісти зазначають його відношення до: 1) мовленнєвиих аспектів; 2) внутрішнього мовлення; 3) літературного тексту [1, с. 359]. На тлі теорії мовленнєвих актів мовець та слухач інтерпретуються як носії психолінгвістичних та соціальних характеристик, і в залежності від прагматичних ситуацій набувають різних ролей. Адресат вільний у виборі реакції, котра зумовлюється, як правило, оцінкою адекватності мовленнєвого акту у прагматичній ситуації. Наголосимо, що висловлення порад характеризується їх направленістю на адресата. Враховуючи численну варіативність модифікацій адресата, пропонуємо наступні комунікативні типи висловлювань, котрі покликані донести пораду адресату: 1) висловлювання поради прямому адресату; 2) самопорада; 3) висловлювання поради третій особі, яка може бути відсутня у ситуації комунікації; 4) *«I+You= We»* – порада, яка частково акумує ознаки пропозиції.

Прямим адресатом висловлювання поради у ситуації безпосереднього спілкування є особа, об'єкт висловлювання, присутній у момент реалізації висловленя поради, до нього безпосередньо зверненого. Прагматична інтенція адресанта націлена на спонукання адресата до виконання бенефактивної дії для останнього. Наприклад: (5) *«As your divorce lawyer, I advise you to file first. Do it now, tomorrow, so she'll never know what hit her* [9, с. 173].

Висловлювання поради може бути адресоване самому мовцеві. Наприклад:

(6) *Stop it! she advised herself. Cocentrate on what must be done here* [12, с. 202].

Інтрасуб'єктивна сутність порад, що передбачає розпад особистості мовця на двох співрозмовників, пояснюється властивою пораді емпатійністю. Це наглядно есплікується в особистісний фактор «посилання на себе» порадах типу *«If I were you / If I was you …».* Схильність людей ставити себе на місце іншого можна вважати як бачення мовцем у своєму співрозмовникові двійника. Відтак, можна припустити, що порада, яка починається *«If I were you …»* адресована самому собі. Наприклад:

(7) *«There are lots of Irishmen on the job. I wouldn't go telling any more Irish jokes, if I was you». «Gee, is that your advice?» «That's our advice», Monroe said.* [6, с.100].

Об'єктом поради може бути третя особа, присутня або відсутня у ситуації спілкування. У випадку, коли об'єкт рекомендованої дії присутній у комунікативній ситуації, мовець адресує своє висловлювання іншому учаснику комунікації, тоді об'єкт поради є стороннім слухачем. Наприклад: (8) *«Maybe, he'd better go to Madam Pomfrey,» said Harry* [15, с. 83].

У визначених нами *we-порадах*, ілокутивна сила спонукального висловлення знижується, коли замість номінації суб'єкта дії особовим займенником другої особи однини *You* використовується номінація суб'єкта за допомогою особового займенника першої особи множини *we.* У такий спосіб мовець ніби перекладає частину відповідальності за виконання дії, позначеної у про позиційному змісті, на себе. Різницю між спонуканням *«You' d better do it»* і *«We'd better do it»* можна умовно окреслити як різницю між прямим спонуканням і пропозицією виконати дію. Ми розглядаємо *we-пораду* як пораду із частковим значенням власне пропонування, що і засвідчує контекстуальний чинник в проаналізованому ілюстративному матеріалі. Вважаємо, що мовець вдається до *we*-порад задля успішного досягнення перлокутивного ефекту. Адже за умов прямого спонукання немає впевненості в тому, що адресат виконає надану йому пораду. Наприклад: (9)*»Lieutenant, we'd better get out of here,» advised Achmed* [13, с. 5].

Отже, висловлення поради характеризуються направленістю на сферу інтерперсональних відносин (мовець-слухач), що реалізують процес узгодження комунікативних позицій учасників спілкування. Фактор адресат зумовлює врахування мовцем не тільки соціально-етичної сторони мовлення, але й адекватної організації комунікації, що і рефлектує в ідентифікації висловлювань поради прямого адресата, самопоради, висловлень поради третій особі, *we*-порад. *Перспективою* подальших досліджень є прагматичні особливості вербалізації самопорад.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Фактор адресата / Н. Д. Арутюнова // Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1981. – Т. 40. – № 4. – С. 356-367.

2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавн. центр «Академія», 2004. – 344 с.

3. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка / В. Г. Гак // Синтаксис. – М. : Добросвет, 2000. – 832 с.

4. Селиванова Е. А. Когнитивная ономасиология (монография) / Е. А. Селиванова. – К. : Изд-во укр. фитосоциолог. центра, 2000. – 248 с.

5. Crichton M. Disclosure / M. Crichton. – New York : Ballantine Books, 1995. – 202 p.

6. EdMcBAIN. The Last Dance / EdMcBAIN. – New York : Pocket Books, 2000. – 304 p.

7. Greeley A. M. Irish Love / A. M. Greeley. – New York : A Tom Donerty Associates Book, 2001. – 356 p.

8. Grice H. P. Logic and conversation / H. P. Grice // Syntax and semantics. – New York : Academic Press, 1975. – Vol. 3. – P. 41–58.

9. Grisham J. Street Lawyer / J. Grisham. – New York : A Dell Book, 2003. – 450 p.

10. James H. Confidence / H. James. – New York : Penguin Books, 1996. – 958 p.

11. Leech G. N. Principles of Pragmatics / G.N. Leech. – Longman, 1983. – 250 p.

12. Lustbader E. Floating City / E. Lustbader. – New York : Penguin Books, 2004. – 436 p.

13. Rhodan P. Crimson universe / P. Rhodan. – New York : Ace Books Edition, 1985. – 345 p.

14. Rice A. Mummy / A. Rice. – New York : Ballantine Books, 1997. – 273 p.

15. Rowling J.K. Harry Potter and the Prisoner of Azkaban / J. K. Rowling. – New York : Scholastic Inc, 2000. – 435 p.

УДК 81'373.7.811.111

Негрич Н. Д.,
Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, м. Чернівці

СТАНОВЛЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ ЗА РУБЕЖЕМ

У статті здійснено огляд наукової літератури та відстежено основні тенденції розвитку та становлення фразеології як лінгвістичної дисципліни впродовж XX століття. Особлива увага звертається на праці визначних лінгвістів за рубежем.

Ключові слова: *фразеологія, фразеологічна одиниця, ідіома, ідіоматичний принцип, вільні ідіоми, фіксовані ідіоми, вільні словосполучення, фразеологічні сполуки, метафоричні ідіоми, «чисті» ідіоми*

В статье сделан обзор научной литературы и отслежено основные тенденции развития и становления фразеологии как лингвистической дисциплины на протяжении XX века. Особое внимание обращается на труды выдающихся лингвистов за рубежом.

Ключевые слова: *фразеология, фразеологическая единица, идиома, идиоматический принцип, свободные идиомы, фиксированные идиомы, свободные словосочетания, фразеологические соединения, метафорические идиомы, «чистые» идиомы*

This article presents the review of scientific sources and traces basic tendencies of development and formation of phraseology as a linguistic discipline during the XXth century. Special attention is paid to the most significant linguists' works abroad.

Key words: *phraseology, phraseological unit, idiom, idiom principle, free idioms, frozen idioms, free combinations, restricted collocations, figurative idioms, pure idioms*

Останніми десятиліттями фразеологія привертає до себе значну увагу багатьох науковців. Фразеологізми досліджено з багатьох точок зору, про що свідчать чимало праць (Ш. Баллі, 1905, 1909; Ф. Зайлер, 1922; Л. П. Сміт, 1925; Д. Фірт, 1957; М. Халлідей, 1966; Б. Фрейзер, 1970; А. Маккай, 1972; Р. Хонік, 1980; Р.Гібс, 1980, 1986; Ч. Філлмор, 1988; Д. Сінклер, 1991; Ч. Фернандо, 1994; Р. Мун, 1998; П. Ховарс, 1996, 2002, 2006; А. Урей, 1999, 2000, 2002, 2008, 2011). Утім досі недостатньо вивченим є питання становлення фразеології як самостійної науки. Загальновідомим є той факт, що впродовж багатьох років фразеологія була одним із розділів лексикології.

Мета статті – відстежити становлення та розвиток фразеології у західній мовознавчій школі.

Фразеологія як лінгвістична дисципліна виникла досить недавно (70-ті роки XX століття), однак цьому передувало чимало десятиліть клопіткої праці багатьох зарубіжних та вітчизняних лінгвістів. Основоположником фразеології за правом вважається швейцарський лінгвіст, послідовник Ф. де Соссюра та прибічник Женевської лінгвістичної школи Шарль де Баллі (Ch. Bally), думки якого викладені в книгах «Нарис стилістики» (1905) і «Французька стилістика» (1909). Суть фразеологічної одиниці Ш. Баллі вбачає насамперед у семантичних ознаках. Якщо в якому-небудь словосполученні кожна графічна одиниця частково або повністю втрачає своє значення й тільки сполучення в цілому зберігає чіткий смисл, то можемо стверджувати, що маємо справу з фразеологічним виразом [1, с. 87]. Учений висловив низку прогресивних ідей, що знайшли втілення й розробку в пізніших студіях, зокрема зробив спробу послідовної класифікації стійких словосполучень.

Далі в 1922 році світ побачила праця німецького лінгвіста Фрідріха Зайлера (F. Seiler) «Німецька фразеологія», де автор напрацював класифікацію фразеологізмів, виходячи із додаткових семантичних, структурних та функційних особливостей. Одночасно із Ф. Зайлером англійський лінгвіст Логан П. Сміт (Logan P. Smith) видав працю «English Idioms» у збірнику «Society for Pure English», котру пізніше у 1925 році включив до книги «Words and Idioms. Studies in the English Language». Тут уперше автор згадує термін «ідіома», але приділяє мало уваги структурно-семантичним особливостям та відмінностям цих виразів. Принагідно зауважимо, що Л.П. Сміт класифікує ідіоми за сферами людської діяльності.

Д. Фірт (J. R. Firth) у 1957 році опублікував працю «Papers in Linguistics. 1934-1951», де поняття *колокації* чи *словосполучення* є першорядними. М. Халлідей (M. A. K. Halliday), продовжуючи роботу в цьому ж напрямі, працею «Lexis as a linguistic level» (1966) продемонстрував значущість лексики на лінгвальному рівні.

У 1972 році американський мовознавець Адам Маккай (A.Makkai) у праці «Idiom Structure in English» виокремив рівні ідіоматики: лексемний та семемний. 1909/78 роком датується праця Д. Сейдл (Jennifer Seidl) та У. Макморді (W. McMordie) під назвою «English Idioms and How to Use Them». У ній подано визначення ідіоми як: «кластеру слів, що утворюють значення, яке відмінне від значень його компонентів» [6, с. 13]. Це визначення є найбільш розповсюдженим на теперішній час.

Дотримуючись підходу генеративно-трансформаційної лінгвістики Б. Фрейзер (Bruce Fraser) 1970 року, а згодом, 1999 року, і А. Коуі (Anthony P. Cowie) досліджували синтаксичну поведінку ідіом. У статті «Idioms within a Transformational Grammar», Б. Фрейзер (1970) встановлює ієрархію семи ступенів ідіом (слід зазначити, що він зосередився на семантичному, а не твірному (non-compositional) визначенні ідіоматичності), починаючи з абсолютно вільних до абсолютно фіксованих (frozen) з точки зору ідіоматичності. Окрім того, він виявив «непокірність» ідіом під час певних синтаксичних трансформацій [5, с. 51]. Найважливішим досягненням Б. Фрейзера у дослідженні ідіом є те, що він запропонував найглибше трактування ідіом з генеративно-трансформаційної точки зору. У праці «Idioms and Idiomaticity» (1994), Ч. Фернандо (Chitra Fernando), австралійська лінгвістка, досліджувала функції ідіом. Вона проаналізувала як ідіоми можуть трансформуватися. Ч. Фернандо стверджує, що трансформація та маніпуляція ідіом використовуються для вдоволення комуні-

© Негрич Н. Д., 2013

кативних потреб мовця. Чотири основні трансформації такі як: заміна (substitution), доповнення (addition), перестановка (permutation) (переставлення) та видалення (deletion), використовуються для досягнення певних комунікативних ефектів (впливів) [9].

Когнітивні підходи до аналізу ідіом – нова сфера лінгвістичних досліджень. Тут маємо справу з різноманітними евристичними процесами, що використовуються в різних сферах аналізу для того, аби досягти результатів, яких неможливо було б досягти у скопусі традиційної фразеології. Взагалі існують два базових напрями застосування когнітивних методів у межах фразеології: психологічний та лінгвістичний. Психолінгвісти зробили свій вклад у наше розуміння сталості (formulaicity) та ідіоматичності. У наступних працях: Р. Хонік (R. P. Honeck) «Proverbs, meaning, and group structure» (1980), Р. Хонік та Дж. Темпл (J. G. Temple) «Proverbs: the extended conceptual base and great chain metaphor theories» (1994) та Р. Ґібс (R. W. Gibbs) «Spilling the beans on understanding and memory for idioms in conversation» (1980), «Skating on thin ice: literal meaning and understanding idioms in conversation» (1986), психолінгвісти використовували прислів'я та ідіоми в тестах на розуміння мови. Їхні емпіричні результати свідчать про те, що реципієнт досягає метафоричної та ідіоматичної інтерпретації одразу, а не в результаті розпізнавання та роботи над дослівним розумінням сталого виразу [2, с. 617].

Ю. Штраслер (Jürg Strässler) (якраз з часу виникнення прагматичних студій у мовознавстві у 60 – 70-ті роки ХХ ст.) – обирає прагматику проміжною ланкою у соціолінгвістичному напрямі, що панував у той час. У дисертації «Idioms in English: a pragmatic analysis» (1982) він дає визначення ідіоми як функційного елемента мови, а саме прагматичного феномена.

У праці «Regularity and idiomaticity in grammatical constructions: The case of let alone» (1988) Ч. Філлмор (Charles J. Fillmore), П. Кей (Paul Kay) та М. О'Конор (Mary Catherine O'Connor) розвивають власну типологію ідіоматичних виразів. Крім того вони вперше описують «типові» idioms, що є конструкціями із характерними ідіосинкратичними (idiosyncratic) значеннями, які не походять із лексичних одиниць, але характерні для синтаксичного фрейму ідіоми [7]. До того ж, Ч. Філлмор, П. Кей та М. О'Конор наполягають на тому, що роз'яснювальна модель граматики повинна вміщувати семантичну та прагматичну інтерпретацію правил (principles) для повторюваних синтаксичних конструкцій. У цьому ж напрямі працюють Нюнберг Г. (G. Nunberg), Сar I. (I. Sag) та Bocoy T. (T. Wasow), де у статті «Idoms» (1994) вони вирізняють «idiomatically combining expressions» (ідіоматично об'єднані вирази) як наприклад: *to pull strings*, які розподіляють значення поміж своїх компонентів, від «idiomatic phrases» (ідіоматичні фрази), як от: *to kick the bucket*, котрі не володіють такою властивістю. На основі даних результатів, вони розкривають семантичні закономірності у граматичній та тематичній (thematic) поведінці ідіом [2, с. 619].

Праці Джона Сінклера (John Sinclair) мали значний вплив на розвиток корпусної лінгвістики як основи фразеології у Великобританії та на фразеологічну лексику, що базується на корпусі (corpus-based phraseological lexica). У праці «Corpus, Concordance, Collocation» (1991) автор висловив точку зору, що «необхідні два принципи тлумачення значень, які випливають із тексту: принцип вільного вибору («open-choice» principle) та ідіоматичний принцип («idiom» principle) «[3]. Дж. Сінклер та Р. Мун внесли значний вклад у лексику англійських фразових дієслів та ідіом, що базуються на корпусних даних, розробивши «Collins Cobuild Dictionary of phrasal verbs» (1989) та «Collins Cobuild Dictionary of idioms» (1995). У праці «Fixed expressions and idioms in English: a corpus-based approach» Р. Мун (1998), основною є ідея про те, що сталі вирази (fixed expressions) можна повністю зрозуміти, лише розглядаючи їх у тексті, де вони зустрічаються. Таким чином лінгвістка повністю відхиляє імпресіоністські підходи до «трансформаційних обмежень» ідіом на користь корпусних досліджень, у яких ідіоми зрозумілі у дискурсі [2].

П. Ховарс (P. Howarth) у ряді праць «The phraseology of learners' academic writing» (1996), «Phraseology – a Select Bibliography» (у співавторстві з А. Коуі) (1996), «Phraseological Competence and Written Proficiency»(у співавторстві з А. Коуі) (1996), «Phraseology and Second Language Proficiency» (1998), «Phraseology of international press conferences» (2002), «Phraseology of Public International English» (2006) та «Lexical bundles in university spoken and written registers» (2007) досліджував використання сталих виразів у працях авторів, для котрих англійська мова – рідна та друга; використовував комп'ютеризовані підходи, досліджуючи до якої міри і як саме трапляються сталі вирази у формальній англійській мові; відстежував роль фразеології у вивченні англійської як другої мови та розвиток фразеологічної компетенції; вивчав використання сталих виразів у формальному та усному мовленні, а також на міжнародних конференціях між мовцями, котрі є носіями англійської мови та тими, для кого англійська мова не є рідною. Крім того П. Ховарс запропонував модель, у якій вирази можуть розміщуватися у фразеологічному спектрі від вільних словосполучень (free combinations) до фразеологічних сполук (restricted collocations), метафоричних ідіом (figurative idioms) та «чистих» ідіом (pure idioms) [8, с. 292].

А. Урей (Alison Wray) у працях «Formulaic language in learners and native speakers» (1999), «The functions of formulaic language: an integrated model» (2000), «Formulaic language and the lexicon» (2002), «Formulaic language: pushing the boundaries» (2008), «Formulaic language as a barrier to effective communication with people with Alzheimer's Disease» (2011) досліджує яку роль відіграють сталі вирази у вивченні мови та як успішно їх засвоїти. Вона запропонувала новий підхід, виходячи за межі традиційної фразеології, до інтегрованої моделі паттерну (formulaicity) у мові в цілому, включаючи лексикон, сталі вирази у різних літературних стилях, навчанні мови та прагматиці. А. Урей опублікувала ряд праць, присвячених formulaicity (formulaic sequences/ speech/ language), що свідчить про актуальність даної тематики й досі. Т. Метлокк (T.Matlock) та Р. Гередіа (R.R.Heredia) у праці «Understanding phrasal verbs in monolinguals and bilinguals» (2002) стверджують, що спосіб засвоєння ідіом змінюється із зростанням рівня володіння мовою.

П. Кюлікавер (Peter W. Culicover) у праці, що має назву «Syntactic nuts: hard cases, syntactic theory, and language acquisition» (1999) аналізує різноманіття паттернів, які зазвичай класифікують як фразеологізми, і вказує на те, що вони суперечать модульній організації мови відносно алгоритмової граматики (algorithmic grammar) та лексики тому, що ці фразеологізми з'явилися для того, щоб скоротити цю, як вважалося, твердо встановлену межу [4, с. 7].

У 2008 році С. Ґріз (Stefan Th. Gries) у праці «Phraseology and linguistic theory: a brief survey» обґрунтував значимість фразеологізму для різних лінгвістичних систем.

Отже, розглянувши доробки багатьох лінгвістів, котрі були напрацьовані впродовж XX століття, ми достатньо чітко прослідковуємо процес становлення фразеології як лінгвістичної дисципліни у межах «західної лінгвістичної школи». У першій половині XX століття було встановлено предмет, основні поняття та завдання фразеології, а також диференційні ознаки фразеологічних одиниць та їх класифікації з точки зору ідіоматичності та тематично. На межі «пост-структуралізму – функціоналізму» деякі науковці ще притримувалися традиційних досліджень ідіом, а інші вийшли за рамки класичних досліджень. Зокрема Д. Фірт та М. Халлідей наголосили на значущості лексичного рівня у лінгвістиці, але фразеологічні дослідження на той час так і не розвинулися в окрему галузь. Однак, коли функціоналізм набирає розмаху, десь в 70-х роках XX ст., науковці починають активно досліджувати мову ідіоматики (треба зауважити, що існує багато термінологічних варіантів: idioms, collocations, fixed expressions, set phrases, formulaic language, prefabricated language). Окрім того, із розвитком генеративно-трансформаційної лінгвістики, когнітивної лінгвістики, конструктивної граматики (Construction Grammar), та корпусної лінгвістики, ще більше розвинулися і дослідження у галузі фразеології, адже процес когніції не може бути повним без достименного знання мови.

Подальші перспективи наших досліджень вбачаємо у відстеженні розвитку фразеології в межах напрацювань вітчизняних лінгвістів.

Література:

1. Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Балли // Пер. с фр. К. А. Долинина. – М. : Изд-во иностр. лит. – 1961. – 394 с.

2. Burger Harald Phraseology: an international handbook of contemporary research / ed. by Harald Burger... [et al.]. – Germany : Braunschweig, 2007. – 1183 p.

3. Cowie A. P. English Dictionaries for Foreign Learners. A History / A. P. Cowie. – OUP, 1999. – 232 p.

4. Gries, S. T. Phraseology and linguistic theory: a brief survey/ S. T. Gries // In S. Granger & F. Meunier (Eds.), Phraseology: an interdisciplinary perspective. – Amsterdam: John Benjamins. – 2008. – P. 3-25.

5. Podromou Luke English as a Lingua Franca: A Corpus-based Analysis / L. Podromou. – Norfolk : Biddles, 2008. – 295 p.

6. Seidl J. English Idioms and How to use Them / J. Seidl, W. McMordie. – Oxford : OUP, 1988. – 268 p.

7. Warren B. A Model of Idiomaticity / Beatrici Warren // Nordic Journal of English Studies No1. – 2005. – Vol. 4. – P. 35-54.

8. Wulff S. Idiomaticity/ Wulff Stefanie // In: Peter Robinson (ed.). The Routledge encyclopedia of second language acquisition. – 2012d. – London : Routledge – P. 291-293.

9. Zhengyuan LIU Analysis of Idiom Variation in the Framework of Linguistic Subjectivity/ Zhengyuan LIU// English Language Teaching. – June 2012. – Vol. 5, No. 6 – P. 105-113.

УДК 811:367:52 (111+161.1+161.2)

Образцова О. М.,
Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса

СЕМАНТИЧНИЙ ЧИННИК ЛІНІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИСЛОВЛЕННЯ

Стаття висвічує закономірності лінійної побудови простого речення в англійській, російській та українській мовах залежно від семантики речення; виявляє кореляцію між структурно-синтаксиною і смислорольовою моделями речення та його граматичним значенням.

Ключові слова: *порядок слів, просте речення, граматичне значення, смислова роль, структурно-синтаксична модель, семантика речення.*

Статья описывает закономерности линейного построения простого предложения в английском, русском и украинском языках в зависимости от семантики предложения, выявляет корреляцию между структурно-синтаксической и смыслоролевой моделями предложения и его грамматическим значением.

Ключевые слова: *порядок слов, простое предложение, грамматическое значение, смысловые роли, структурно-синтаксическая модель предложения, семантика предложения.*

The article describes certain peculiarities of simple sentence linear arrangement in English, Russian and Ukrainian, revealing the correlation among the structural syntactic models of the simple sentence, its semantic roles models and the referential grammatical meaning o the sentence.

Key words: *simple sentence, word order, grammatical meaning, semantic roles, structural-syntactic model, sentence semantics.*

Постановка проблеми. У зіставних дослідженнях синтаксису порядок слів вважається універсалією, яка слугує критерієм однієї з типологічних класифікацій мов світу. У плані пояснення універсальних і типологічних характеристик порядку слів у мовах світу зіставні розвідки залишаються неповними й суперечливими через брак емпіричних даних та певні протиріччя в моделювання синтаксичної структури і семантики речення та його елементів. Тому дослідження у мовах світу синтаксичних характеристик речення-висловлення, зокрема спільних та особливих властивостей порядку слів, є актуальним.

Оскільки термін *порядок слів* не розмежовує рівні словосполучення і речення, пропонуємо сукупність елементів синтаксичної структури речення-висловлення у їх взаємному розташуванні внаслідок обов'язкового або факультативного статусу, референтної семантики й смислових ролей, вважати *лінійною організацією висловлення* (далі ЛОВ). Розкриття закономірностей ЛОВ передбачає, зокрема, і дослідження семантичного аспекту висловлення, тобто, залежності складу і взаємного розташування елементів висловлення від граматичного значення та смислорольової моделі речення. Таку залежність трактуємо як семантичний чинник ЛОВ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Порядок слів визнано зовнішнім виразником граматичного значення [13]. Загальновизнаного ж розуміння самого поняття ***значення*** через відмінності у підходах до його визначення (онтологічний, інформаційний, енциклопедичний, психологічний, реляційний, семіотико-реляційний, логічний тощо) в лінгвістичній літературі не представлено. В цілому розрізняють два напрями інтерпретації значення – як психологічної чи реляційної сутності, що приводить до відмінностей в способах моделювання значення, в протиставленні або ототожненні мови і мовлення, а відповідно і суміжних понять (значення, зміст, семантика) [4]. Зауважують, що поки в лінгвістичній семантиці не встановиться чіткого розмежування власне мовної семантики і смислів, пов'язаних з потенціалом, реалізованим у вживанні одиниці, сигніфікативна інтерпретація залишається дещо довільною [5, с. 16].

Характеризуючи граматичне значення на відміну від лексичного, відзначають його вторинність, надбудованість над лексичним значенням, «формальність», «службовий характер», абстрактність і обмеженість його змісту, «несамостійність» граматичного значення в його відношенні до мислення на підставі того, що граматичні значення – виступає лише формою по відношенню до змісту мислення, вони не називають і не фіксують зміст нашої думки, а лише супроводжують лексичні значення і оформляють їх (наприклад, [8; 10; 13; 14; 16; 17]). Граматичні значення визначаються і як логіко-граматичні, на підставі того, що денотатом і лексичних, і граматичних значень є відображені в людській свідомості явища і відношення об'єктивної дійсності. Про граматичне значення речення говорять як про «узагальнене, абстрактне мовне значення» предикативності, яка виступає конститутивною ознакою, граматичною основою, структурним ядром речення, категорією, яка цілим комплексом формальних граматичних засобів співвідносить повідомлення з тим або іншим «планом дійсності», з фрагментом реального світу [9, с. 116; 11, с. 85-86, 542]. Адже речення – дуалістичний мовний знак і семантична одиниця – пов'язане в системі мови й у свідомості її носіїв з фрагментом позамовної дійсності і з представленням / поняттям про цей фрагмент, оскільки номінує «подію» (ситуацію, думку про таку ситуацію) [6, с. 23; 1]. Значенням речення, відповідно, визнається співвіднесеність із ситуацією як з певним фрагментом, виокремленим з континууму дійсності, а також і «спосіб представлення, або витлумачення даної ситуації носієм мови» [10, с. 62]. Таке віднесення «ментальної знаково-символічної репрезентації до семантичного об'єкту в когнітивній сфері» адресата, який, на основі розуміння адресатом стандартної мовної та контекстуальної семантики, прагматичних пресуппозицій, тощо ідентифікує та розпізнає мовні посили і наміри адресанта називають референцією [6, с. 705; 8]. Таким чином, у річищі прийнятого в лінгвістиці протиставлення типів, структури та обсягу лексичного і граматичного значень мовних одиниць, значення речення визнається, зокрема, як референція до ситуації позамовної дійсності або її ментальної репрезентації в свідомості людини.

© Образцова О. М., 2013

Референтна семантика речення трактується і як глибинна структура, яка моделюється із врахуванням, передусім, значення лексичних одиниць у відповідних синтаксичних функціях, безвідносно до лінеарності елементів речення та його граматичного значення, у вигляді однієї з перелічених нижче схем: нелінійної семантичної конфігурації, вербоцентричної схеми, логіко-граматичної пропозиціональної функції предиката та його аргументів, тобто предикатно-аргументної структури, предикатно-актантної рамки, що включає предикат і його семантичні актанти, смислові ролі яких ототожнюються з глибинними відмінками (див., наприклад, [2; 4; 10; 11; 15; 17; 20; 21]). Із запропонованих у лінгвістиці моделей семантичної структури речення, найдоцільнішою для визначення дії семантичного чинника ЛОВ у зіставлюваних мовах вважаємо смислорольову модель [2; 6; 11; 20], оскільки в ній, на відміну від інших, відбивається і лінійна послідовність компонентів висловлення.

Метою даної статті є визначення дії семантичного чинника лінійної організації висловлення на прикладі аналізу синтаксичних параметрів простого речення у англійській, російській та українській мовах. **Матеріалом** дослідження є понад 30 000 (по 10 000 для кожної мови) простих речень, дібраних методом суцільної наскрізної вибірки з автентичної художньої прози XX століття – творів англомовної, російської і української літератури. **Об'єктом** дослідження є просте двоскладне нееліптичне розповідне речення-висловлення (далі «речення» / «висловлення») в англійській, російській та українській мовах; **предметом** аналізу – прояв семантичного чинника у лінійній організації речення-висловлення в зіставлюваних мовах.

Виклад основного матеріалу. При моделюванні синтаксичної структури речення враховуємо обов'язковий або факультативний статус елементу, визначення якого здійснюємо на основі приналежності відповідних елементів до синтаксичних структур (предикації, комплементації, модифікації, координації) [18]. Дослідженням виявлено, що в англійській, російській та українській мовах всю сукупність проаналізованих простих повноскладних речень можна представити у вигляді однієї з сімнадцяти варіацій двох базових синтаксичних моделей – некомплементарної (S+[V]p) та комплементарної з одним S+[VCs]p або декількома (2-4) неоднорідними комплементами (S+[VCoCo]p, S+[VCoCd]p) [3; 12].

Граматичне значення речення, услід за А. К. Корсаковим [18], пов'язуємо із референцією до *елементарного процесу* і, на відміну від типового в лінгвістиці трактування процесу як характеристики винятково дієслова, розуміємо процес як діалектичну єдність субстанції і її зміни, або субстанцій та відношення між ними. Тому граматичне значення простого речення детермінуємо як співвіднесеність висловлення із *типом* елементарного процесу об'єктивної або мислимої дійсності, здійснювану індивідуальним і колективним мисленням комунікантів через формулювання і вербалізацію елементарного судження, «думки», на яку нашаровуються модальні, прагматичні, комунікативні аспекти висловлення.

Залежно від кількості субстантивних компонентів, елементарний процес представлений як *процес-невідношення* або *процес-відношення.* Процес-відношення підрозділяємо за різновидами: *суб'єктно-об'єктне* або *суб'єктно-адвербіальне відношення.* Типи і відповідні різновиди елементарного процесу конкретизуються як *дія*, *стан*, *зміна стану,* які увиразнюється в доборі лексичного наповнювання структури речення та узусних і лексико-семантичних параметрах вжитих лексичних одиниць.

Компонентами смислорольової моделі речення вважаємо предикат, виражений простим дієслівним або складеним іменним присудком, його актанти, виражені підметом (безвідносно до типу елементарного процесу), об'єктний та адвербіальний комплементи особово-дієслівного конституента присудка як компоненти процесу-відношення. Смислові ролі актантів визначаємо за авторською методикою, яка полягає у зіставленні одночасно актуалізованих морфологічних, лексико-семантичних і валентнісних властивостей лексичних одиниць у функціях підмета, додатка або адвербіального комплемента. У моделюванні смислорольової структури речення враховуємо тип базової структурно-синтаксичної моделі, за якою воно побудовано.

Зіставивши компонентний склад смислорольової моделі і типів елементарного процесу, пересвідчуємося, що загальноприйняті смислові ролі актантів (наприклад, *агенс*, *пацієнс, інструмент, експеріенцер*, *бенефіціарій*, *локатив* [6; 11; 19; 20]) – як невід'ємні частини семантичної моделі речення є співвідносними із субстантивними компонентами названих процесів, вираженими в реченні обов'язковими елементами – підметом, додатком, адвербіальним комплементом. Наявність / відсутність сірконстантів референтної семантики речення не змінює, тому в моделюванні смислорольових відношень у реченні їх ігноруємо [3; 7].

Проведене дослідження показало, що дія семантичного чинника ЛОВ для англійської, російської та української мов виявляється, перш за все, в кореляції структурно-синтаксичних моделей речення його семантиці: типи структурно-синтаксичних моделей речення корелюють із актуалізованими висловленнями смислорольовими моделями, а також із граматичним значенням простого нееліптичного розповідного речення у повноті характеристик процесу відповідно до структурно-синтаксичної моделі речення.

Висловлення, побудовані за некомплементарною S+[V]p та комплементарною із субстантивним комплементом S+[VCs]p структурно-синтаксичними моделями, співвідносні із процесами-невідношеннями. Вони називають субстанції такими, що існують, діють, мають певні властивості безвідносно до інших субстанцій. У висловленнях, побудованих за простою або ускладненими базовими комплементарними структурно-синтаксичними моделями з додатком (S+[VCo]p) або неоднорідними додатками (S+[VCoCo]p) або додатком та адвербіальним комплементом (S+[VCoCd]p) субстантивними компонентами процесу виступають не одна, а, принаймні, дві субстанції, виражені підметом і комплементами. Відповідно, такі висловлення референтно є співвідносними із елементарними процесами-відношеннями – діями, станами, змінами стану відношень або стану самих субстантивних компонентів процесу. Тобто, синтаксично, речення структуровані у відповідності до вираженого ними певного граматичного значення.

Різновид типу процесу-відношення – суб'єктно-об'єктний або суб'єктно-адвербіальний також корелює із структурно-синтаксичною моделлю, за якою побудовані висловлення: суб'єктно-адвербіальне відношення виражено винятково буттєвими висловленнями структури S+[VCd]p. Висловлення структур S+[VCo]p, S+[VCoCo]p і S+[VCoCd]p, до складу яких входить додаток, референтно співвідносяться із процесами суб'єктно-об'єктними відношеннями.

Вибір вжитих в реченнях лексичних одиниць зумовлений, зокрема і тим ракурсом, у якому спостерігач сприймає ситуацію і визначає ролі її учасників. Мовець у смислорольовій моделі речення відбиває перспективу свого власного бачення ситуації. Можливих перспектив бачення однієї і тієї ж ситуації може бути декілька, тому висловлення, що побудовані за однією структурно-синтаксичною базовою моделлю і виявляють одне (спільне для них) граматичне значення, в досліджених текстах актуалізують декілька смислорольових моделей речення. Про таку кореляцію свідчать кількісні показники варіативності актуалізованих смислорольових відношень, які в кожній з проаналізованих мов однаково зумовлені типом і різновидом структурно-синтаксичної моделі речення і частотністю вживань висловлень, побудованих за нею, наприклад, пор.: S+[VCo]p – сім, S+[VCd]p та S+[VCoCo]p – по пять, S+[V]p – 3, S+[VCs]p та S+[VCoCd]p – по дві смислорольові моделі. Найчастотнішими із смислорольових моделей, актуалізованих висловленнями, у зіставлюваних мовах однаково (відповідно до структурно-синтаксичних моделей), виявлено такі: S+[V]p – *Агенс+Предикат* (75%); S+[VCs]p – *Експонант+Предикат*, яка, залежно від лексико-семантичних та морфолого-парадигматичних характеристик суб'єктного комплемента, конкретизується як *Експонант+Предикат* (копула+атрибут) (50,8%) та *Експонант+Предикат* (копула+ідентифікат) (48,3%); S+[VCo]p – *Агенс+Предикат+ Пацієнс* (86,3%); S+[VCd]p – *Агенс+Предикат+Локатив* (60%). При чому залежно від лексико-семантичних характеристик дієслова, названа смислорольова модель конкретизується як (*стан*) або (*дія*), в російській та українській мовах в різновиді *процес-відношення-дія* вона є найпоширенішою, в англійській – другою за частотністю. Для інших структурно-синтаксичних моделей найчастотнішими корелюючими смислорольовими моделями виявлені такі: S+[VCoCo]p – *Агенс+Предикат+Пацієнс+Бенефіціарій (адресат)* (66%); S+[VCoCd]p – *Агенс+Предикат+Пацієнс+Локатив* (94,5%).

Нами виявлена також певна залежність між варіативними характеристиками типу процесу – *дія*, *стан* або *зміна стану* – (як уточнення граматичного значення речення) та смисловою роллю підмета, наприклад: роль *Агенс* виконується підметом, що виражає субстантивний компонент процесу-*дії*; інші смислові ролі підмету речення асоціюються із субстантивними компонентами процесів-*станів* або процесів-*змін стану,* співвідносних із висловленнями, побудованими за структурно-синтаксичними моделями S+[VCd]p, S+[VCo]p, S+[VCoCo]p, S+[VCoCd]p. У реченнях майже всіх структурно-синтаксичних моделей характеристика з*міна стану* стосується властивостей субстантивних компонентів процесів-невідношень або відношень між субстантивними компонентами процесів-відношень. Характеристика *стан* процесу-невідношення виявлена винятково для буттєвих речень структури S+[VCs]p (із складеним іменним присудком), яка, залежно від способу вираження та лексико-семантичних і морфолого-парадигматичних характеристик суб'єктного комплемента (предикативу), кваліфікується як *стан-атрибуція* (тимчасова швидкоплинна властивість) або *стан-ідентифікація* (незмінний, постійний стан як цілий комплекс певних властивостей).

У граматичному значенні частини речень, структурованих за моделями S+[VCs]p (англ.–1,4%; рос.–0,9%; укр.–0,3%) та S+[VCoCd]p (англ.–95%, рос.–19%, укр.–14%) виявлена співвіднесеність до двох і більше елементарних процесів. Так, зокрема буттєві речення співвідносні додатково із оцінним судженням, оскільки дієслівний конституент присудка своєю лексичною семантикою виражає суб'єктивну модальність (впевненість / сумнів) щодо фальшивості / правдивості змісту висловлення. А висловлення, структуровані за моделлю S+[VCoCd]p, виявляють нашарування послідовностей процесів (дій, станів, змін станів субстантивних компонентів процесу або стану їх відношень) [3; 7].

Висновки. Дія семантичного чинника лінійної організації висловлення виявлена у всіх трьох мовах у семантичній зумовленості складу, послідовності і контактність розташування в розповідному реченні ієрархічно поєднаних обов'язкових та факультативних членів речення, оскільки вони є співвідносними із взаємопов'язаними компонентами семантичної структури речення. Дія семантичного чинника лінійної організації висловлення виявлена і в наявності прямої кореляції *референтна семантика речення – його структурно-синтаксична модель – актуалізована реченням смислорольова модель*.

Перспективи подальшого розгляду лінійної організації висловлення як мовної універсалії, теоретичного моделювання взаємодії мислення мови і мовлення відкривають положення ініційованої дослідженням *теорії семантико-когнітивного синтаксису*, яка доводить когнітивну зумовленість лінійної організації висловлення та спільності її характеристик в англійській, російській і українській мовах внаслідок діалектичної єдності синтаксису, семантики та когніції.

Література:

1. Жаборюк О. А. Лінгвістична структура предикації та думка (когнітивно-комунікативна розвідка). // Вісник Харківського національного університету ім В. Н. Каразіна. – Харків : Константа. – 2003. – Вип. 586. – С. 108-112.

2. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови. Синтаксис. [Текст] / Анатолій Панасович Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 662 с.

3. Образцова О.М. Лінійна організація висловлення в англійській, російській та українській мовах : [монографія] / Олена Михайлівна Образцова. – Харків : БУРУН КНИГА, 2012. – 384 с.

4. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія [наукове видання] / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля. – К., 2006. – 716 с.

5. Анипкина Л. Н. Образ синтаксиса. Комплексный подход к описанию предложения. // Функциональная лингвистика. Язык. Культура. Общество. – Ялта, 2000. – С.14-17. – С. 16.

6. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка / Владимир Григорьевич Гак. – М. : Добросвет, 2000. – 832 с.

7. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования : [текст] / Илья Романович Гальперин. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 144с.

8. Гусаренко С. В. Системное взаимодействие и энтропия когнитивно-семантических структур дискурса : [рукопись] : автореферат дис. на соискание ученой степени доктора филологических наук : 10.02.19 / Сергей Викторович Гусаренко. – Ставрополь : Изд-во СГУ, 2009. – 42 с.

9. Лопатин В. В. Грамматическое значение // Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева, – М. : Сов. Энциклопедия, 1990. – С. 116.

10. Мустайоки А. Теория функционального синтаксиса: от семантических структур к языковым средствам : [текст] : [монографія] /Арто Мустайоки. – М. : Языки славянской культуры, 2006. – 512 с. – (Studia philologica)

11. Никитин М. В. Курс лингвистической семантики: Учебное пособие [для студентов, аспирантов и преподавателей лингвистических дисциплин (к курсам языкознания, лексикологии и теоретической грамматики) в школах, лицеях, колледжах и вузах] / М. В. Никитин. – С.-Петербург : Научный центр проблем диалога, 1996. – 760 с.

12. Образцова Е. М. Линейная организация высказывания как межъязыковая универсалия (на материале английского, русского и украинского языков) [текст] : [монография] / Е. М. Образцова. – Одесса: Фенікс, 2010. – 400 с.

13. Стеблин-Каменский М. И. Спорное в языкознании [Текст] : Монография / М. И. Стеблин-Каменский. – Л. : Изд-во Ленингр. Ун-та, 1974. – 139 с.

14. Шведова Н. Ю. Русская грамматика: Синтаксис / Н. Ю. Шведова. – М. : Наука. – Т. II. – 1982. – 717 с.

15. Copestake A., Flickinger D., Sag I. A. (2001). Minimal Recursion Semantics: An Introduction. Language and Computation / A. Copestake, D. Flickinger, I. A.Sag // Minimal Recursion Semantics: An Introduction. Language and Computation – Vol I. – No. 3. – 1-47. – С. 1-47.

16. Fillmore Ch. Construction Grammar / Charles Fillmore, Paul Kay, Laura Michaelis & Ivan Sag (2004). [Електронний ресурс] [Режим доступу до тексту] : // CSLI Publications; також: http://www.constructiongrammar.org/bibliography.htm

17. Kempson, Ruth, Wilfred Meyer-Viol & Dov Gabbay. Dynamic Syntax: The Flow of Natural Language Understanding. – Blackwell. – 2001. – [PDF]].

18. Korsakov A. K., Korsakov A. A., Korsakov Al. A. Theoretical Foundations of Modern English Grammar. – Part 1 Syntax. – Odessa : Odessa University. – Typescript, 1982. – 327 p.

19. Mel’čuk I. Actants in Semantics and Syntax / Igor Mel’čuk // I,II, Linguistics, 42:1,1-66;42:2,247-291. 2004. [Електронний ресурс] : Режим доступу до тексту : http://olst.ling.umontreal.ca/pdf/Actants.I.pdf; http://www.russian.slavica.org/article4617.html; http://www.olst.umontreal.ca/melcuk/

20. Palmer F. Grammatical Roles and Relations / Frank Robert Palmer. – CUP, 1994. – 327p.

21. Wierzbicka A. Semantics: Primes and Universals. Understanding Cultures Through Their Keywords (English, Russian, Polish, German, and Japanese) / Wierzbicka A. – PDF. New York, Oxford University Press, 1997, 328 p. [Електронний ресурс] Режим доступу до http ://www.twirpx.com/file/241910/

Список умовних позначень

S – підмет
[V]p – присудок простий дієслівний, дієслівний конституент присудка
Co – об’єктний комплемент, додаток
Cd – адвербіальний комплемент, обов’язкова обставина
Cs – суб’єктний комплемент, предикатив
S+[V]p – базова некомплементарна модель простого речення
S+[VC]p – базова комплементарна модель простого речення

УДК 811.111'27

Павленко В. В.,
Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ

ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МАТЕРІАЛІВ БРИТАНСЬКИХ ГАЗЕТ (*THE SUN, THE DAILY MAIL, THE TIMES*)

Стаття присвячена дослідженню лексико-стилістичних особливостей матеріалів британських газет. На прикладі статей із газет «The Sun», «The Daily Mail» та «The Times» проаналізовано мовні засоби, які використовуються в різних за соціальною спрямованістю газетах.

Ключові слова: *лексико-стилістичні особливості, мовні засоби, метафора, епітет, жовта преса, масова преса, якісна преса.*

Данная статья посвящена исследованию лексико-стилистических особенностей материалов британских газет. На примере статей из газет «The Sun», «The Daily Mail» и «The Times» проанализированы языковые средства, которые используются в газетах, ориентированных на разные социальные группы.

Ключевые слова: *лексико-стилистические особенности, языковые средства, метафора, эпитет, желтая пресса, массовая пресса, качественная пресса.*

The article deals with the lexical and stylistic peculiarities of British newspaper texts. Analyzing the articles from «The Sun», «The Daily Mail» and «The Times», the author defines the language means used in the newspapers for different social groups.

Key words: *lexical and stylistic peculiarities, language means, metaphor, epithet, yellow press, mass press, quality press.*

Актуальність теми зумовлена в першу чергу зростанням інтересу з боку дослідників медіалінгвістики та соціолінгвістики до процесів, що відбувають сьогодні в мові ЗМІ. Дослідження соціальної природи мови та лексико-стилістичних особливостей її функціонування в соціумах сприятимемо якіснішій комунікації між представниками різних соціальних груп.

Об'єкт дослідження – лексико-стилістична організація публікацій у жовтій пресі («The Sun»), масовій («The Daily Mail») та якісній («The Times»).

Предмет аналізу – статті означених газет (травень 2010 р.).

Мета – дослідити лексико-стилістичні особливості мови даних газет та виявити основні чинники функціонування мови в залежності від соціальної орієнтованості газети. Застосовано метод соціолінгвістичного аналізу мовного матеріалу.

Як віддзеркалення політичної, культурологічної та міграційної ситуації у світі, мова ЗМІ зазнала істотних змін наприкінці XX – початку XXI століття (Л.О. Кудрявцева, О.В. Халіман, Ф.С. Бацевич, Р. Хоггарт, П. Марріс, А. Пауелс та ін.). Відомо, що однією із головних функцій мови ЗМІ є інформативна, тобто ЗМІ повинні інформувати читача-глядача про події, що відбуваються. Інформативна функція може бути реалізована за допомогою різноманітних мовних засобів (епітетів, метафор, фразеологічних одиниць та ін.). Оскільки різний тип видання орієнтований на різного читача, то й використання мовних засобів буде відрізнятись залежно від соціальної спрямованості того чи іншого видання.

Іншою, не менш важливою (а може й найважливішою нині) функцією ЗМІ є функція впливу. А отже характерним для мови ЗМІ виявляється використання емоційно-оціночних засобів. Як зазначає Н.Ю. Печетова [2], у газетних текстах з'являються нелітературні лексичні елементи: просторічна лексика, арготизми, жаргонізми, професіоналізми. За словами дослідниці, проникнення у газетні матеріали таких елементів пов'язано зі зміною жанрової газетної парадигми газетно-публіцистичного стилю (широке розповсюдження жанрів, в основі яких лежить діалог: бесіда, експрес-інтерв'ю, експрес-опитування), посиленням авторського начала (жанри есе, коментарі, прогнози). Намагаючись максимально повно донести до читачів свою точку зору, журналісти використовують різноманітні засоби, що несуть оцінку і впливають на отримувача інформації.

Комунікація у ЗМІ, за твердженням Є.Ф. Тарасова [3], носить соціально-орієнтований характер, який передбачає зміну в соціально-психологічній чи соціальній структурі суспільства через вплив на психіку членів даної групи чи суспільства в цілому (на відміну від предметно-орієнтованої комунікації, яка відбувається у процесі сумісної діяльності, і особистісно-орієнтованої, тобто спілкування безпосередньо між комунікантами). При цьому, як пише дослідник, соціально-орієнтоване спілкування вирішує три основні психологічні задачі: привернення уваги до тексту, оптимізація його сприйняття, прийняття його змісту реципієнтом [3, с. 5-18].

Для детального дослідження лексико-стилістичних особливостей у газетних текстах обрано різножанрові статті з британських газет *The Sun, The Daily Mail, The Times* (за 29 і 30 травня 2010 року).

«*By'eck she is Georgias*» – так називається замітка у *The Sun* про те, що дочка Міка Джагера призупинила своє навчання, щоб знятися у рекламному ролику. Автор не приховує глузування з щербатої посмішки дівчини, називаючи її не gorgeous (чарівна), а перекручуючи її ім'я на *georgias*, що за звучання походить на перше слово. До того ж, у назві міститься абсолютно не літературний вигук, який містить у собі елементи відрази.

У статті «*Traffic jams as Brits get away*» видання використало два свої найулюбленіші прийоми. По-перше, це розмовний варіант Brits, «британці», а, по-друге, гра слів (каламбур): *get away* – забиратися геть, getaway – короткочасна відпустка. «*Millions of Brits sat in traffic jams today as the Bank Holiday getaway peaked*» («*Мільйони британців застрягли сьогодні у дорожніх пробках, оскільки банківські канікули у повному розпалі*») – зміст статті стає зрозумілим тільки після прочитання цього ліду. Таким чином, автор досягає комічного ефекту та

© Павленко В. В., 2013

розважає свою аудиторію, яка задля цього і читає газету. Розмовна лексика (*cops, subs, grandpa, mum*), та подання інформації з елементами каламбуру (гри слів) є неодмінним атрибутом жовтого видання.

*The Daily Mail***,** як істинна любителька перемити кісточки знаменитостям з приводу їх вбрання, щедро насичує статті на ці теми оціночною лексикою. Так, характерний приклад: «*Another day, another fashion disaster as Britney Spears dons see-through dress, Ugg boots and trilby*» («*Ще один день – ще одна модна катастрофа: Брітні Спірс натягла на себе прозору сукню, чоботи-уггі і фетровий капелюх*»). Надання негативної оцінки одягу зірки досягається завдяки гіперболізації ситуації – «модна катастрофа». У такий спосіб автор ніби нав'язує свої смаки читачам.

«*Get a stylist! Michael Douglas and Catherine Zeta-Jones BOTH step out in shock-horror outfits*» («*Потрібен стиліст! Майкл Дуглас і Кетлін Зета-Джонс вийшли у світ у шокуючому вбранні*»). Ще один приклад статті з масового видання, який майорить експресивною лексикою.

«*Former French TV heart-throbs look unrecognisable on the red carpet after too much plastic surgery*» («*Колишніх телевізійних французів-серцеїдів не можливо впізнати на червоній доріжці через надмірну пластичну хірургію*»). Публікація *The Daily Mail* виражає неприховану оцінку події, що висвітлюється. По-перше, емоційно забарвлене слово «надмірна» уже означає, що автори вважають кількість зроблених пластичних операцій занадто великою. І наступне речення, що підсилює інформацію із заголовка: «*Now Igor and Grichka Bogdanoff look more like the alien life forms they used to report on*» («*Тепер Ігор і Грішка Богданови більше схожі на інопланетні форми життя, про які вони самі раніше розповідали*»). Автор навіть не наділяє їх якостями істоти, говорячи про них виключно «інопланетні форми життя».

Таким чином, масова газета *The Daily Mail* живе життям зірок і вважає за потрібне якомога більше його коментувати. Вона орієнтується на свою аудиторію, якій цікаво читати її оцінки.

Що стосується якісної преси, то її статті значно поступаються жовтим і масовим виданням у кількості емоційних елементів. Автори дуже обмежено використовують розмовні варіанти, їх лексика більш літературна, речення поширені та інформативні. Але навіть *The Times* не може абсолютно неупереджено доносити інформацію до читачів.

Так, заголовок статті якісного видання «*Bangkok burns as Thai Red Shirts run amok after leaders' surrender*» («*Бангкок спалахнув, коли тайські Червоні Капелюхи ошаленіли після капітуляції своїх лідерів*») створений завдяки декільком художнім прийомам. По-перше, вираз «Бангкок спалахнув» (*Bangkok burns)* є гіперболою, адже горіло не все місто, а вибух відбувся в одному його місці. Цей прийом часто використовується журналістами, щоб наголосити на значущості, гучності чи масштабності події. Його можна віднести до газетних штампів. По-друге, – фразеологічний зворот *to run amock,* що означає «втратити владу над собою, розлютитись». Він належить до загальної лексики. У цілому, текст вищезгаданої статті небагатий на епітети. Усі прикметники наводяться у цитатах певних людей, що коментували теракт.

Ще одна публікація газети *The Times* присвячена тому, як французька актриса Джульєтт Бінош розчулилась на Канському фестивалі, коли дізналась про голодний страйк іранського режисера Джафара Панахі. Стаття має назву: «*Juliette Binoche weeps at Cannes, but not tears of joy*» («*Джульєтт Бінош розридалась у Каннах, але не сльозами радості*»). Тематика налаштовує на використання емоційно-забарвленої лексики, різноманітних порівнянь тощо. Але видання утримується від цього і тут. Жодного оціночного художнього прийому протягом усього тексту. Єдине образне порівняння наводиться в якості цитати іншого режисера, який сказав: «*When a film-maker – an artist – is imprisoned, it is art as a whole which is attacked*» («*Коли режисера – художника – ув'язнюють, це є атакою на мистецтво в цілому*»).

Таким чином, ми зіставили особливості художніх прийомів у трьох газетах різної аудиторної спрямованості. Проведений аналіз виявив, що матеріали *The Sun* багаті на каламбурні словосполучення і розмовні слова, *The Daily Mail* лідирує у використанні епітетів та образних порівнянь. А лексика у *The Times* значно менше насичена художніми прийомами, ніж у попередніх двох газетах. Це можна пояснити орієнтованістю видання на подання та аналіз фактів, схильність до нейтрального подання матеріалу. Тому що аудиторія цієї газети читає її у першу чергу не для розваги, а для того, щоб отримати інформацію з достовірного джерела.

Література:

1. Кудрявцева Л. О. Сучасні аспекти дослідження мас-медійного дискурсу: експресія-вплив-маніпуляція / Л. О. Кудрявцева, Л. П. Дядечко, О. М. Дорофєєва, І. О. Філатенко, Г. А. Черненко // Мовознавство. – 1989. – № 3. – С. 54-60.

2. Печетова Н. Ю. Функции заголовка как коммуникативной единицы газетного текста // Електронний ресурс: режим доступу – http://smus.ysn.ru/text/5/pechetova.doc.

3. Тарасов Е. Ф. Речевое воздействие: Методология и теория : [текст] Е. Ф. Тарасов // Оптимизация речевого воздействия; [отв. ред. Р. Г. Котов]. – М. : Наука, 1990. – С. 5-18.

4. Халіман О. В. Граматичні засоби вираження категорії оцінки у сучасній публіцистиці (на матеріалі негативно-оцінних множинних форм антропонімів) / О.В. Халіман // Уч. зап. Таврич. нац. ун-та им. В.И. Вернадского: [научн. журн.] / [гл. ред. Н. В. Багров]. – Серия «Филология. Социальные коммуникации». – Симферополь: Тавр. ун-т им. В. И. Вернадского, 2009. – Т. 22 (61). – № 4. – Ч. 1. – С. 93-98.

5. Marris, P. Media Studies [Text]/ P. Marris. – Edinburgh, 2005. – 869 p.

6. Pauwels, A. Women changing language [Text] / A. Pauwels. – L., 1998. – 267 p.

УДК 811,133.1'373

Палій В. П.,
Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

СЕМАНТИЧНІ ТА ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНВЕКТИВ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

У статті розглядаються особливості вживання інвективних лексичних одиниць для вираження вербальної агресії на основі лексем сексуального, скатологічного та екскрементального спрямування. Характеризуються лексико-семантичні, стилістичні та синтаксичні одиниці вираження інвективних інтенцій для досягнення експресивної мети образи, девалоризації, агресивного спонукання до виконання певних дій та актів зниженого характеру.

***Ключові слова**: інвективна лексика, образа, обсценна сфера, деструктивне значення.*

В статье рассматриваются особенности употребления инвективных лексических единиц для выражения вербальной агрессии с помощью лексем сексуального, скатологического и экскрементального направления. Характеризуются лексико-семантические, стилистические и синтаксические единицы выражения инвективных интенций для достижения экспрессивных целей оскорбления, девалоризации, агрессивного побуждения к выполнению определенных действий и актов сниженного характера.

***Ключевые слова**: инвективная лексика, оскорбление, обсценная сфера, деструктивное значение.*

The article focuses on the use of lexical items expressing verbal aggression on the basis of lexical units of sexual, scatological and excremental direction. Characterized by the lexico-semantic, stylistic and syntactic units of offence and insultive expression, these lexical units are used to achieve communicative goals of insult, devalorization, aggressive impulses to perform certain actions and acts of reduced order.

***Key words**: injective vocabulary, insult, obscene sphere, destructive significance.*

Актуальність даного дослідження зумовлена широким розповсюдженням мовної агресії індивідів в сучасних соціумах, що знаходить яскраве втілення у мові та мовленні героїв художніх, публіцистичних творів французьких авторів; значимістю лексико-семантичних, інтонаційно-смислових і стилістичних способів вираження агресії при передачі емоцій ворожості, гніву, огиди і презирства, а також реалізації відповідної інтенції адресанта; недостатньою вивченістю окремих аспектів семантики одиниць мови і мовлення, що функціонують в якості засобів передачі вербальної агресії у французькій літературі та усному мовленні.

Метою цієї роботи є виявлення комплексу способів прояву вербальної агресії для вираження негативних інтенцій мовця та досягнення деструктивної комунікативної мети.

Об'єктом вивчення даної статті є лексико-семантичні, синтаксичні, граматичні та стилістичні способи вираження вербальної агресії як засобу емоційного реагування, мета якого полягає в навмисній образі, заподіянні шкоди адресату або вираженні негативних емоцій у французькій мові. Очевидно, що дослідження такого важливого розділу лексики, як інвектива, повинне проводитися в аспекті національної специфіки їх функціонування в різних культурних спільнотах. Крім того, актуальність дослідження зумовлена недостатньою вивченістю більшості питань, пов'язаних з визначенням місця інвективи в системі мови, способами утворення ненормативної та обсценної лексики і умовами її функціонування. Визначення власне лінгвістичної природи інвективної лексики та розгляд її мовного статусу є початковим етапом у дослідженні концептуальних основ лихослів'я, оскільки дозволяє сформувати чітке розуміння обсценізмів як мовних одиниць і визначити їх місце серед інших лексем.

Російський лінгвіст О. Дуличенко [1] наголошує, що тіло людини являє собою єдність багатьох складників, які називають то частинами, то органами, то членами. Проблемі функціонування інвективної лексики і вербальної агресії присвячені роботи російських, українських і зарубіжних дослідників (В.І. Жельвіс, А.Ю. Позолотін, О.В. Саржина, Л.О. Ставицька, C. Rouayrenc, C. Légaré, J.-P. Pichette та інші). Методологічною основою дослідження послужили лексико-семантична інтерпретація лихослів'я П. Гіро [13], К. Руайренк [15], а також лінгвістичний аналіз лайок В.І. Жельвіса [3].

Матеріалом дослідження послужили зразки французької інвективної лексики зібраної шляхом часткової вибірки з лексикографічних джерел, інтернет-ресурсів, а також зразки художніх та публіцистичних творів французьких письменників. У всіх без винятку культурах існує ціннісно значуща домінанта, пов'язана з сексом, функціями виділення, назвами тварин і т. ін. Такі номінативні лексичні одиниці використовуються з інвективною та обсценною метою. Лайливу лексику В. Мокієнко [4] класифікує за двома типами: «анально-екскрементальний» та «сексуальний». Французьку обсценну лексику В. Мокієнко відносить до першого типу. П.Гіро, розмірковуючи про явище інвективи у французькій мові, пише: «Саме образ тіла, зокрема, його найбільш «низькі» частини – живіт і статеві органи – і служить «глибинною» підставою семіології та лексикології «грубості» (...), статеві органи, дефекація і гниття є архетиповими в «антиціннісній», що заперечує всяку цінність системі» [13, с. 8]. Так, образ жіночих геніталій є найбільш табуйованим, оскільки позначає «слабкий, безвольний» об'єкт, на який спрямована дія. Як вважає Ж. Гійерон, 80 % образливих слів пов'язані зі сферою сексу та скатології [14]. Про подібну символіку матеріально-тілесного низу, або заду, свідчить значна кількість одиниць (156) які позначають цю частину тіла у французькій мові [17]. Таким чином, розмірковуючи про французьке лихослів'я сьогодні, ми можемо говорити про деякі базові архетипові «схеми», що увібрали в себе безліч самих різних денотатів, зокрема жіночий статевий орган, де така номінація використовується з обсценною метою: *guichet* n.m.: *terme passablement vulgaire pour désigner un «sexe feminine passablement étroit»* [16], *cramouille* n.f.: *Elle traverse une période de longue abstinence sexuelle forcée. Alors comme elle sait que tu*

© Палій В. П., 2013

la kiffes malgré tout ce qu'elle t'a fait endurer, elle veut t'emprunter juste un soir le temps de se soulager la boîte à cramouille, et te rejeter comme une merde [8, с. 47].

К. Руайренк, слідом за П. Гіро, відзначає «загальну спрямованість образ до однієї і тієї ж мети: утвердження чоловіка перед обличчям жінки і перед іншими чоловіками за рахунок приниження когось іншого» [15, с. 108]. В основі статевого акту, як зазначає П. Гіро, лежить уявлення про «удар» (*coup*), який породжує всяку дію і є своєрідним поштовхом до цього дійства [13, с. 47). Наприклад, *tirer un coup* vt: *J'ai dormi et ce matin j'ai été réveillé par des coups. Ça faisait tac tac tac tac et puis tactactactac et puis tacatacatacatacatacatacatacatacatac et puis plus rien. Mes voisins tiraient un coup à 8h du matin un lundi avant d'aller au travail, ce qui démontre un bel enthousiasme, et aussi une certaine capacité à baiser à peine réveillé, avec la vessie pleine et la bouche pâteuse* [18]. Інколи, такі дієслова вживаються не з обсценною, а з експресивною комунікативною метою: *mettre* vt: *Belle débutante française se fait mettre!* [8, с. 111], *calcer* vt: *Le pilote devait être dans les hâtes de rentrer calcer sa bergère, car il posa son fer à souder avec dix broquilles d'avance sur la piste de Genève Cointrin* [16, с. 34]. Наступним інвективним міфом є дефекація і скатологізми, які, на думку В.І. Жельвіса, втілюють у собі нечистоту і «міцно асоціюються у французів зі статевою розпустою» [3, с. 234]. Ключовою морфемою даного лексико-семантичного поля служить словоформа *merde* n.f., яка семантично і морфологічно мотивує експресивність похідних одиниць. Ось як характеризує семантику даного денотата Ж. Гійерон: *Ce terme prouve le genie humain de recyclage; à partir de ses excréments, il peut fabriquer un juron tout simple pour traduire déconvenu ou une douleur après le passage du marteau sur un doigt, «merde!»; qualifier une personne, un événement, un objet par un «tout ca c'est de la merde»… En fait, avec la merde, on peut pratiquement tout faire en matière d'insultes et injures: caca (version enfantine); zut, bordel de merde; allez vous faire voir; c'est nul, degueulasse; melasse, merdier; trou du cul* [14, с. 100].

Міфологічний та психолінгвістичний аналіз сучасних французьких інвективних слововживань показує загальне домінування деструктивного начала в обсценізмах. Найбільш сильними за своїм інвективним впливом на адресата є табуйовані лексеми, які пов'язані зі скатологічним та екскрементальним образами, оскільки саме вони виявляють більшу, порівняно з «сексуальними» інвективами, спрямованість до негативної сторони значення. Особливо яскраво це видно на прикладі іменника *merde n.f.* та похідних: *merdas, se,* n.m. ou n.f. (*merdeux, baton merdeux, tige merdeuse, merde ambulante)* [14, с. 100]. Викликає інтерес метафоризація таких словосполучень, яка пом'якшує інтенсивність обсценізму та набуває комунікативної інтенції: *couler un bronze* v.t. *J'imagine bien le service «innovation» chez Free: «Hey les gars ce matin, j'étais en train de couler un bronze dans mes toilettes, et je me suis dis: pourquoi pas mettre à dispo une API pour piloter la Box HD?* [8, с. 47], *démouler un cake* vt : *Dans un prochain billet je te montrerai comment se nourrir dans un lit avec une perf ainsi que la méthode pour démouler un cake dans un tube relié au tout-à-l'égout* [8, с. 57]. Згідно класифікації П. Гіро [13, с. 60], виділяємо лексико-семантичні групи табуйованих одиниць, висхідних до сексуальної моделі, вираженої іменником *con*. Обсценізми, похідні від даного слова, виявляють майже абсолютне домінування негативного значення над позитивним, що обумовлено подвійною вмотивованістю як експресивного семантичного компонента, в основі якого лежить табуйована форма *con*, так і морфологічного на основі пейоративних афіксів (-ard-, -asse-) : *connasse* n.f. *Aujourd'hui, je retrouve sur mon capot une rose accompagnée d'un numéro de téléphone. Émoustillée, je compose le numéro. – C'est vous la connasse qui s'est garée en double file devant ma voiture? Bougez pas, j'arrive, j'ai deux mots à vous dire* [8, с. 46].

Таким чином, ці обсценізми несуть в собі значний інвективний потенціал та вважаються найбільш образливими в сучасній французькій мові. Інвектива є також комунікативно – спрямованою одиницею і її розуміння є неможливим поза сферою людського спілкування: *Par – dessus le marché, Madame Rosa essayait de remuer le cul comme dans un sex-shop, mais comme chez elle, le cul dépassait les possibilitées humaines…siyyyid! Je crois que c'était la première fois que j'ai murmuré une prière, celle pour les mahboul, mais elle a continué se tortiller avec un sourire coquin et une chatte comme je ne le souhaite à personne* [12, с. 161]. Поняття обсценної лексики традиційно передбачає стилістично знижені лексичні одиниці, пов'язані з сексуальною сферою людського життя, а також скатологічну лексику, пов'язану з процесами дефекації.

В інвективному лексичному інвентарі ми, слідом за Г. В. Дмитрієнком [2], виділяємо дві основні групи: експлетивні (імпресивні) та агресивні (експресивні) інвективи. До експлетивних (імпресивних) інвектив відносяться ті лексичні одиниці, які використовуються мовцем для висловлення власного ставлення не до людини, а до описуваної ситуації в цілому. Мова йде про вигукові інвективи, або власне лайки: *Elle respectait les croyances des autres, la vache, mais je l'ai vue manger du jambon* [12, с. 53]. Агресивні інвективи, в свою чергу, поділяються на інвективні номінації особи (ІНО) та інвективні імперативи. Інвентар ІНО включає в себе як власне інвективи (пейоративні позначення недоліків людини, агресивність яких закріплена вже на рівні мови), і потенційні інвективи (мовні одиниці, що містять у своїй семантиці негативну оцінку, потенціал образи і в певній ситуації здатні вживатися, або сприйматися адресатом як складові вербальної агресії): *…je ne suis pas héréditaire, je ne vais pas tuer ma pute de mère parce que c'est déjà fait, Dieu ait son cul, qui a fait beaucoup de bien sur cette terre, et je vous emmerde tous, sauf Madame Rosa qui est la seule chose que j'aie aimée ici…*[12, с. 235]. Інвективні імперативи це агресивні вербальні спонукання співрозмовника здійснити непрестижну, принизливу, засуджувану суспільством дію: *mange ma chatte, nique ta mère, suce ma bite, fais-moi léchouille, pinauculmettable.* Семантика ІНО завжди відображає фізичні та духовні якості людини, що піддаються осуду з боку носіїв даної мови і культури. Найчастіше, вигукові інвективи (лайки) є результатом морфологічної транспозиції іменників і, рідше дієслів, прикметників і займенників. Приклади такої вигукової модальності для підсилення інвективного впливу, знаходимо у творах французького письменника Луї – Фердінанда Селіна: *Ah! vache! de saligaud de vache! Ah! il m'étripe le voyou! Jamais j'aurais cru possible!... Et moi, empotée!...* [9, с. 970]. Нерідко інвективні одиниці, застосовані з метою пейоративного звертання, викликають реакцію адресата з метою самозахисту, яка перетворюється на обсценний наступ останнього: *Yop! Eh! dis donc! hop!*

Ferdinand! tu dis plus bonjour folichon! Grand tordu! crâneur malpoli! Où que tu te précipites? [9, с. 11]. Інвектор підсилює агресивну характеристику адресата, розвиваючи конфлікт та підсилюючи образи, застосовуючи імпресивні одиниці *belle bite* та *affreux* [9, с. 12]. Відбувається діалог на основі віднесення інвектума до усталеного в лінгвокультурах типажу носія з домінуванням сексуальних та грубих образ: *Chère morue!* Відповідь: *Vieux croulant, coquin putassier! vieux trousseur! Ravageur de pertes! honteux! honteux prostateux! Mange-foutre! Navrante ordure! Fleur de fosse*, *barbaque d'épandage*! Відповідь : *Navrante âme d'étron! pipi* [9, с. 11-13]. Далі інвектор продовжує акумулювати та конкретизувати мовні засоби, активізуючи агресивне спілкування: *Fruit de la mer! t'es en l'air! vieux gaz! Plumet! Baudruche!* [...] *culotté fretin!* [9, с. 13]. Інколи зміст образ є відсутнім, інвектива залишається не вираженою через свою слабку інформативну наповненість, але присутньою в синтаксичній структурі висловлювань за допомогою акумуляції дієслова *dire* та вигуків: *Et que tout enivré t'as... t'as... t'as... comme ça qu'il a dit!... qu'elle a dit... qu'ils ont dit!... que si... si... que ça... que... que... si... si... qu'à... voilà!...*[9, с. 13]. Врешті-решт, гнів «ображеного» перевищує межу та продукує цілу серію набагато сильніших інвектив сексуально– скатологічного характеру, підсилених вживанням імперативу та сюбжонктиву: *Passe-moi donc l'encre de la Seine... tu vas voir comment j'ai à dire... comme je me la trempe la bite dans du vitriol! si ça va fulminer, embraser, crépiter la supplique! que j'aurai jamais pire foutu qu'au moment qu'on me pisse au cul! Mords crevasse! Amène moi quelque étron solide, tout près là!...* [...] *que je trempe ma plume dare dare... que je l'humecte... Maintenant dévergonderie!... retourne à tes gogs! t'es sortie pour rien... immerge!* [9, с. 15]. ІНО в прямій формі можуть використовуватися як єдиний і самостійний засіб номінації третьої особи, яка не є безпосереднім учасником даного комунікативного акту. Інвектива на основі евфемізму є зразком вдалого агресивного порівняння, застосованого до іншої особи:... *ce qu'il y a de certain, c'est que tous autant que vous êtes, c'est rien qu'un petit four que vous avez entre les jambes et encore un bien mou!* [10, с. 187].

На прикладі одиниць з творів французьких авторів Л.Ф. Селіна, Р. Гарі ми бачимо, як граматичні особливості зміни роду іменника значно посилюють деструктивний характер інвективи: *ce brebis, ce putain* [11, с. 223], *ma petite mufle d'amie* [11, с. 159], *gredine* [10, с. 253], *bandite* [11, с. 320]; зміна граматичної категорії на основі ад'єктивації іменника: *c'était fumier comme proposition* [11, с. 465], *ma putaine existence* [11, с. 542]; […] *et se tortillait en marchant sur ses hauts talons en faisant des gestes pédés pour ameuter les clients*…[12, с. 143].

На підставі проведеного аналізу текстових фрагментів, що ілюструють агресивну комунікативну взаємодію мовців, виявилося можливим зробити висновок про те, що засоби створення агресивних висловлювань обумовлюються переважно їх лексичним, синтаксичним та граматичним наповненням, а також авторською описовою характеристикою реплік інвекторів. Таким чином, інтенсивне вираження агресивних емоцій здійснюється за допомогою лексичних стилістичних засобів. Лексичні засоби дозволяють виявити агресивність нейтральної лексики та додають експресивності мовним одиницям з негативним наповненням. Вивчення лексичних стилістичних інвективних засобів забезпечило можливість визначення їх основної функції емоційного реагування, а саме, вказівку на рівень емоцій комуніканта або його ставлення до суб'єкта спілкування. Дослідження синтаксичних засобів організації лексичних одиниць, обраних агресором, показало їх значну роль у підсиленні інвективних характеристик мовця. Інвективний спосіб спілкування продовжує залишатися активно діючим агресивним засобом майже у всіх соціальних групах, хоча в цьому відношенні між групами можливі значні розбіжності.

Перспективним для подальшого дослідження є стійка життєздатність та активність цього лексичного контенту, його об'єктивна необхідність в системі утворення і сприйняття мовлення.

Література:

1. Дуличенко А. Д. Язык и тело. Большой словарь мата. Т. – СПб. : ООО Изд-во «Лимбус Пресс», 2005. – С. 35-48.
2. Дмитриенко Г. В. Вербальная инвектива в англоязычном лексическом субстандарте. Дисс. к.ф.н. Пятигорск. – 2007. – 166 с.
3. Жельвис В. С. Поле брани: Сквернословие как социальная проблема в языках и культурах мира. – М. : Ладомир. – 2001. – 350 с.
4. Мокиенко В. М. Русская бранная лексика: цензурное и нецензурное. – Русистика. Берлин. – 1994. – №1/2. – С. 50-73.
5.Позолотин А. Ю. Инвективные обозначения человека как лингвокультурный феномен (на материале немецкого языка). Дисс. к.ф.н. Волгоград. – 2005. – 248 с.
6. Саржина О. В. Полиситуативность инвективной лексики // IV Сибирская школа молодого ученого. Томск.– 2001. – Т.2. – С.105-109.
7. Ставицька Л. О. Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. Обсценізми, евфемізми, сексуалізми. – К. : Критика, 2008. – 454 с.
8. Ch. Boutler. Putain de merde [Електронний ресурс] Charles Boutler.– 1997-2012.– 249 p. – Режим доступу : http://www.lulu.com/shop/charles-boutler/putain-de-merde/paperback/product-20174044.html
9. L-F. Céline. Mort à crédit, Romans I. – Paris : Gallimard, 1958. – 296 p.
10. L-F. Céline. L'école des cadavres. – Paris : Editions Denoel, 1938. – 300 p.
11. L-F. Céline. Voyage au bout de la nuit. – Paris : Edition Henri Godard, Pléiade Gallimard, 1988. – 1582 p.
12. R.Gary. La vie devant soi. – Barcelone : Mercure de France, 2008. – 273 p.
13. Guiraud P. Les gros mots. – Paris : 2 éd. P.U.F. «Que sais-je?». – 1976. – 124 p.
14. Gilles Guilleron.Le Petit Livre des gros mots. – Paris : Éditions First, 2007. – 160 p.
15. Rouayrenc Catherine. Les gros mots. – Paris, 3e éd., P.U.F. «Que sais-je?», 1998. – 128 p.
16. San-Antonio. Papa, achète-moi une pute. – Paris : Fleuve Noir, 1989. – 218 p.
17. http://www.languefrancaise.net/bob/syno.php?id=139&synonyme=anus
18. http://www.google.com.ua/search?q 2011%5D.&oq; &oq2007; 2009&oq.

УДК 811

Римар Є. Ф.,
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПТ «SAVAŞ» ЯК СКЛАДНЕ СЕГМЕНТНЕ УТВОРЕННЯ

Стаття присвячена аналізу понятійного, образного та ціннісно-оціночного компонентів концепту «Savaş» («Війна»). Встановлено, що концептуалізація дійсності здійснюється як позначення, вираження та опис. Створена узагальнена понятійна структура (фрейм) концепту «Savaş» та обґрунтоване її використання як моделі побудови цього концепту.

Ключові слова: *концепт, фрейм, скрипт, війна, метафора, понятійний, образний та ціннісно-оціночний компоненти концепту.*

Статья посвящена анализу понятийного, образного и ценностно-оценочного компонентов концепта «Savaş» («Война»). Установлено, что концептуализация действительности осуществляется как обозначение, выражение и описание. Создана обобщенная понятийная структура (фрейм) концепта «Savaş» и обосновано ее использование как модели построения этого концепта.

Ключевые слова: *концепт, фрейм, скрипт, война, метафора, понятийный, образный и ценностно-оценочный компоненты концепта.*

This article deals with the conceptual, imaginative and value-evaluative componenit of the concept «Savaş» («War»). It is verified that the reality conceptualization comes true as the designation, formulation and description. The generalized conceptual structure (frame) of the concept «Savaş» was created as well as its use as a model for the construction of the concept was justified.

Keywords: *concept, frame, script, war, metaphor, conceptual, imaginative and value-evaluative components of the concept.*

Термін «концепт» широко використовується в сучасній науковій літературі, проте отримує різну інтерпретацію. Його розглядають як ідеальне культурно-обумовлене уявлення людини про дійсність (А. Вежбіцька), як логічну категорію (Ю.С. Степанов), як поняття практичної філософії (Н.Д. Арутюнова), як багатомірне утворення (В.І. Карасик) та ін.

Актуальністю теми даної наукової статті визначається необхідністю багатоаспектного дослідження лінгвістичних параметрів репрезентації «Savaş» («Війна»), який до цього часу не отримав розгорнутого лінгвокогнітивного тлумачення.

Об'єктом дослідження є медіа-текст онлайн формату як простір, в якому функціонують концепти. Ядро концептуальної семантики тексту представлено концептом. Система концептів, що перебувають у взаємозв'язку в онлайн статті, складає індивідуальну або спільну концептосферу, яка, в свою чергу, є основою ідіостиля автора або авторів.

Основним **завданням** нашого дослідження є дослідження способів мовного позначення та вираження концепту «Savaş» в онлайн текстах через лексичну і фразеологічну системи турецької мови.

Розгляд структури та вербалізації турецького концепту «Savaş» саме в онлайн текстах складає наукову новизну статті.

Основна ідея когнітивної лінгвістики полягає в тому, що мислення людини оперує певними ментально-когнітивними структурами – концептами, а знання організовані за допомогою когнітивних моделей типу фреймів, скриптів, схем, метафоричних і метонімічних моделей та ін.

Концепт включає в себе понятійний, образний і ціннісно-оціночний компоненти, кожен з яких по-різному актуальний для концептоносіїв. В основу даної моделі покладено міркування В.І. Карасика про структурну організацію концепту [2, с. 57]. Понятійний компонент формується фактуальною інформацією про реальний або уявний об'єкт, який слугує основою для утворення концепту. Сферу понятійного елементу концепту складають «шари»: 1) основна, актуальна ознака; 2) додаткова, або декілька додаткових, «пасивних» ознак, які є вже не актуальними, «історичними»; 3) внутрішня форма, зазвичай зовсім не усвідомлювана, відображена у зовнішній словесній формі [3, с. 47]. В образний компонент входять асоціативні та символічні характеристики концепту. Ціннісно-оціночний компонент є домінантним у структурі концепту. Крім поділу на позитивну і негативну оцінку (загальнооціночні значення), виділяються сім категорій оцінок (приватнооціночні значення), що утворюють три групи: емоційні оцінки (сенсорно-смакові та психологічні), сублімовані (естетичні та етичні) і раціоналістичні (утилітарні, нормативні та телеологічні) [1, с. 34]. Відповідно, концепт крім позитивного або негативного аксіологічного статусу може також виражати широкий спектр оціночних значень в залежності від референтної ситуації.

Концептуалізація дійсності здійснюється як позначення, вираження та опис.

Позначення концепту – це виділення актуального для лінгвокультури, і присвоєння цьому фрагменту осмислюваної дійсності спеціального знаку.

sözlü kavga (словесна баталія) = karşı olan iki kişi arasında kötü veya ciddi konuşma [5].

Mermerci ile sözlü kavga ettiklerini doğrulayan ancak şiddet yaşanmadığını dile getiren Urgancıoğlu, açıklamasında «Haberleri üzüntüyle okumuş bulunmaktayım». [8].

kanlı bıçaklı olmak (бути на ножах з кимось) = birbirini bulduğu yerde öldürecek kadar aşırı kin beslemek [5]

Komşularla sıfır sorun yaşanacağı öne sürülerek hazırlanan-ve uygulanan-dış politika, tüm komşularla kanlı bıçaklı olma durumuna yol açtı [6].

© Римар Є. Ф., 2013

Опис концепту – це спеціальний дослідницький порядок тлумачення значення його імені та найближчих ознак, наприклад:

Вираження концепту представляє собою сукупність мовних і немовних засобів, які безпосередньо або побічно ілюструють, уточнюють та розвивають його зміст.

Образна сторона концепту в тексті представлена в метафоричних моделях, класифікованих відповідно до області походження, згідно типології А.П. Чудінова [4, с. 69]:

1. Антропоморфні метафори

Наприклад, *«Suriye'de yaşanan iç savaştan dolayı ilçemize gelen iki aileyi bu eve yerleştirdik»* [7] (модель «Savaş – İnsan» («Війна – Людина»), фрейм «Yaşam» («Життя»).

Savaş sorumluluğu taşıyanların en temel görevi, savaş çıkmasını engellemektir [9] (Модель «Savaş – İnsan» («Війна – Людина»), фрейм «Savaş sorumluluğu taşıyanlar» («Відповідальний за виникнення війни»).

2. Природоморфні метафори

Наприклад, *«CHP'li Güler'in tepki toplayan sözlerini değerlendiren İçten,» CHP içerisinde savaş rüzgârları estiren insanlara sormak gerek kim kimden üstün?»* [7] (Модель» Savaş – Doğa olayı» («Війна – Явище природи»), фрейм»Rüzgar» («Вітер»).

2а. Зооморфні метафори

3. Соціальні метафори

Наприклад, *«Savaşmak kolay barışmak zor iştir»* [7] (модель «Savaş – İş» («Війна – Робота»), фрейми «İnsan faaliyetleri», «Herhangi bir sistemin çalışması» («Діяльність людини», «Функціонування будь-якої системи»).

4. Артефактні метафори

Наприклад, *«Çünkü savaş çıkaracak bir kıvılcımın, ülkeleri nasıl alev alev yaktığı acı tecrübelerle bilinir».* [9] (Модель «Savaş – Kızgın madde» («Війна – Розпечена речовина»), фрейм «Kıvılcım» («Іскра»).

Війна ототожнюється з людиною, уподібнюється явищам і стихіям природи, іншим суспільним явищам, таким як театральне видовище, полювання, гра, свято, асоціюється зі створеною людиною річчю (нитка, тканина, іскра).

Найбільш значущим в структурі концепту є оціночний компонент. Оцінка передана через призму сприйняття дійовими особами і співвідноситься з їх позицією по відношенню до суб'єкта наративу. Основна стратегія, що створює домінанту онлайн тексту – представлення певної точки зору, в залежності від якої війна набуває позитивний або негативний аксіологічний статус з різними оціночними значеннями:

1. Негативний аксіологічний статус концепту

а) раціоналістичне утилітарне оціночне значення

Наприклад, *«Nükleer savaş ihtimalindeki caydırıcılık, bazı cüce devletleri ve kukla örgütleri piyon haline getiriyor».* [9].

б) психологічне емоційне оціночне значення

Наприклад, *«Asla savaşı teşvik ya da tahrik etmek için değil! Savaş istenmez, talep edilmez, arzu edilmez».* [9].

2. Позитивний аксіологічний статус концепту

а) раціоналістичне телеологічне оціночне значення

Наприклад, *«Savaşta hamaset değil siyaset vardır, feraset vardır, basiret vardır».* [9].

У медіа-текстах онлайн формату позитивна оцінка представлена в точках зору прихильників конфліктних ситуацій і володіє переважно раціоналістичним утилітарним (одержання користі) і телеологічним (цілеспрямованим) значеннями. Негативна оцінка характеризується переважно етичним (війна аморальна) і емоційним (війна – це кровопролиття) значеннями.

Ми вважаємо, що концепт «Savaş» можна моделювати у вигляді фрейму як моделі для визначення та опису знань (ментальних репрезентацій), що зберігаються в пам'яті людей.

Фрейм як концептуальна структура представляється нам у вигляді об'єднаних стереотипних сутностей (М.М. Болдирєв, В.З. Дем'янков, Е.С. Кубрякова).

Прохвачева О.Г. вважає, що використання фрейму як моделі побудови концепту «Savaş» виправдане з наступних причин:

1) фрейм є найбільш зручною формою представлення культурних знань, тому він містить основну та типову інформацію;

2) інформація у фреймі структурована за визначеними напрямками, що дає змогу впорядкувати розрізнені й хаотичні одиниці, асоційовані з досліджуваним концептом;

3) різні рівні фрейму будуються на асоціативних зв'язках, що в цілому відображає асоціативний характер людського мислення.

Проста форма фреймової організації концепту включає п'ять типових слотів: *Ім'я фрейму, Суб'єкт фрейму, Об'єкт фрейму, Предмет дії та Зміст дії.*

Концепт «Savaş» – це родовий концепт, фрейм якого включає до свого складу слот *Атрибутдії.* Що стосується слота *Зміст дії*, то він у фреймі концепту «Savaş» відсутній, оскільки зміст дії в цьому концепті настільки багатоплановий, що вимагає іншої, а саме сценарної форми репрезентації.

Сценарний фрейм концепту «Savaş» містить інформацію про рольову диференціацію учасників, а також про динамічний характер розвитку дії, представлений у вигляді ряду сцен: 1) *saldırı*, 2) *savaş/muharebe*; 3) *tecavüz*; 4) *conquest*; 5) *zafer*; 6) *yenilgi*, послідовність яких не є односпрямованою і жорстко фіксованою.

Таблиця 1
Фрейм концепту «Savaş»

Слот	Пряма номінація	Непряма номінація
Ім'я фрейму	Savaş	Çatışma, anlaşmazlık, ihtilaf, sefer, devlet sınırına tecavüz
Суб'єкт фрейму	Saldırgan	Ileri hat, barıştırıcı
Об'єкт фрейму	Zarar	İlgili hasarlar, sivil kayıplar
Атрибут дії	Silahlar	Tank, nükleer silahlar, özel silahlar,

Війну як суспільно-політичне явище характеризує велике число учасників і *ролей*, в яких вони виступають. Статусні характеристики стигматичного суб'єкта дії характеризуються різною направленістю. В результаті рішучого наступу атакуючий противник (*saldırgan*) перетворюється у ворога, який вдерся на територію країни (*tecavüz eden düşman*), та який при вдалому результаті битви стає завойовником (*fatih*). Якщо вирішальний бій програно, то противник зазнає поразки і набуває статусу поваленого ворога (*yere seren düşman*). Ці статусні зміни відбуваються під впливом об'єктивних чинників, не залежних від волі однієї конкретної людини.

Процедурне знання про війну, яке моделюється у вигляді сценарного фрейму, можна представити у вигляді такої схеми:

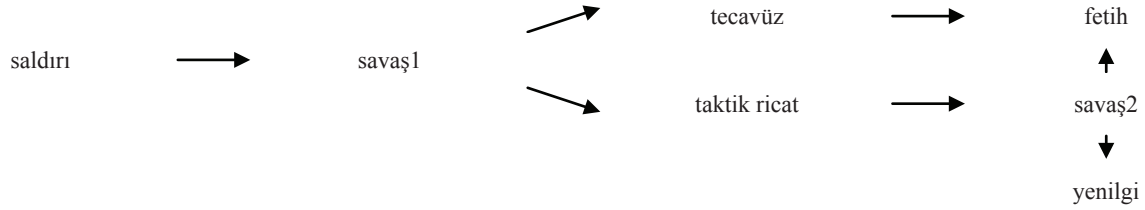

Відповідно до розробленого плану військові дії агресора починаються з потужної атаки (*saldırı*), яка супроводжується запеклої битвою (*savaş1*) і повинна при сприятливому результаті забезпечити вторгнення (*tecavüz*), що знаменує довгоочікуване завоювання (*fetih*).

Нерідко хід війни всупереч стратегічним прогнозам приймає інший напрямок. Наступальні дії (*saldırı*) змінює тактичний відступ (*taktik ricat*), а наступний бій (*savaş2*) може виправдати очікування (*fetih*) або ж, навпаки, призвести до поразки (*yenilgi*). Іншими словами, послідовність сцен у сценарному фреймі концепту «Savaş» не є односпрямованою, а статусно-рольові характеристики учасників війни – жорстко фіксованими.

Скрипт фрейму концепту «Savaş» полягає в наступній послідовності подій:

savaşa hazırlık görmek
↓
silah kullanılması ile savaşmak (strateji hazırlamak – saldırı – savunma veya geri çekilme – karşı hücum – teslimiyet; savaşta yaralanma ve ölüm)
↓
savaş ilan etmek
↓
zafer veya yenilgi, barış anlaşmasının imzalanması

Домінантним компонентом понятійної ознаки концепту є сема «ülkeler, bloklar ya da bir ülke içerisindeki büyük gruplar arasında gerçekleşen topyekün silahlı mücadele», тоді як «düşmanlık durumu» або «kiminle / bir şey mücadele» є додатковими, або «пасивними» понятійними ознаками.

Література:

1. Карасик В. И. Культурные доминанты в языке / В. И. Карасик // Языковая личность: 1. культурные концепты. – Волгоград-Архангельск : Перемена, 1996. – С. 3-16.

2. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования. / Ю.С. Степанов – М. : Академический проект, 2001. – 990 с.

3. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. / Н. Д. Арутюнова – М. : Наука, 1988. – 341 с.

4. Чудинов А. П. Россия в метафорическом зеркале: Когнитивное исследование политической метафоры (1991-2000): монография. / А. П. Чудинов – Екатеринбург : Изд-во Урал. гос. пед. ун-та, 2001. – 238 с.

5. Електронний ресурс. – Режим доступу : http://www.deyimler.sitesi.web.tr

6. Електронний ресурс. – Режим доступу : http://www.haber.sol.org.tr/yazarlar

7. Електронний ресурс. – Режим доступу : http://www.kanal5.com.tr/tahmazoglundan-anlamli-ziyaret.html

8. Електронний ресурс. – Режим доступу : http://www.sondakikahaberleri.info.tr/haber/752326-kaan-dan-dayak-aciklamasi

9. Електронний ресурс. – Режим доступу : http://www.zaman.com.tr/columnistDetail_getNewsById.action?newsId=1355254

УДК 811

Сахнюк О. С.,
Національний університет «Острозька академія», м. Острог

МОВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ БОЛЬОВИХ ВІДЧУТТІВ (на матеріалі німецькомовних повідомлень інтернет-форумів здоров'я)

Стаття присвячена опису мовних засобів, що використовуються для вербалізації больових відчуттів від першої та третьої особи однини. Автор характеризує лексичні засоби опису болю у німецькомовних повідомленнях Інтернет-форумів здоров'я та простежує відмінності у вербалізації болю людиною, що безпосередньо його відчуває, та людиною, що описує больові відчуття іншої людини. З погляду евіденційності, усі дієслова, що використовуються для опису болю, автор поділяє на три групи: ***я знаю / мені знайомі ці відчуття; я переказую*** *та* ***я бачу сам.***

Ключові слова: *біль, вербалізація, евіденційність, перша особа однини, третя особа однини.*

Статья посвящена описанию языковых средств, которые используются для вербализации болевых ощущений от первого и третьего лица единственного числа. Автор характеризует лексические средства описания боли в немецкоязычных сообщениях Интернет-форумов о здоровье и прослеживает различия в вербализации боли человеком, который непосредственно ее испытывает и человеком, который описывает болевые ощущения другого. С точки зрения эвиденциальности, все глаголы, используемые для описания боли, автор разделяет на три группы: ***я знаю / мне знакомы эти ощущения, я передаю*** *и* ***я вижу сам.***

Ключевые слова: *боль, вербализация, эвиденциональность, первое лицо единственного числа, третье лицо единственного числа.*

The article deals with the description of the linguistic means used to convey pain from the first and the third person singular. The author analyses the German Internet health forum messages and the differences in the description of pain from the perspective of the person in pain and from the perspective of the person verbalizing pain of another person. In terms of evidentiality, all the verbs used to express pain were divided into the three groups: ***I know this pain / I have experienced it; I retell the words of another person*** *and* ***I see / observe what another person feels.***

Key words: *pain, verbalization, evidentiality, first person singular and third person singular.*

На сучасному етапі розвитку лінгвістики спостерігається тенденція до вивчення людського елементу у мові. Особлива увага приділяється людським емоціям та відчуттям, а також засобам їх вербалізації. Біль, на рівні з іншими відчуттями та емоціями, неодноразово ставав об'єктом мовознавчого дослідження. У XX-XXI столітті вченими різних галузей було здійснено ряд спроб описати та систематизувати мову болю. Найвідомішими є роботи М. Халідея [3], К. Ласкаратоу [4], Ф. Оверлаха [5], Бріцина В., Рахіліної Е., Рєзнікової Т., Яворської Г. [1], які працювали на матеріалі різних мов. Однак, як показує аналіз теоретичних праць, лексичні засоби вираження болю у німецькій мові є ще недостатньо опрацьованими, крім того заслуговують на увагу особливості вербалізації людиною свого та чужого болю.

Нашою **метою** у цій статті є охарактеризувати лексичні засоби вербалізації больових відчуттів від першої та третьої особи однини. Для того, щоб охарактеризувати особливості передачі болю німецькою мовою, нами було відібрано 100 повідомлень про біль з Інтернет-форумів здоров'я. У 50 з них біль описується від імені особи, яка безпосередньо його відчуває (мене болить), та у 50 – біль описується від імені особи, яка безпосередньо не має больових відчуттів, проте повідомляє про біль іншої людини (його / її болить). Повідомлення добиралися нами з німецькомовних форумів «Forum – gesundheit.de», «Brigitte.de» та інші.

Лексичні засоби за допомогою яких дописувачі описують свій біль є не дуже різноманітними, найчастіше використовуються іменник *Schmerz / Schmerzen* 'біль / болі' та дієслово *wehtun* 'боліти'. Іменник *Schmerz / Schmerzen* зустрічається в поєднанні з такими дієсловами, як: *haben* 'мати' (18 випадків), *bekommen* 'отримувати' (3 випадки) та *leiden* 'страждати' (2 випадки): *Ich habe seit ca. einer Woche Schmerzen in meinem Fuß* 'У мене вже майже протягом тижня болі у нозі'.

Іменник *Schmerz / Schmerzen* 'біль / болі' стоїть у реченнях у якості прямого додатка, найчастіше після дієслова *haben* 'мати', підметом у реченні при цьому є безпосередньо особа, яка відчуває біль (18 випадків вживання у повідомленнях від першої особи однини): *ich habe schmerzen in den knien* 'У мене болять коліна'. Для повідомлень форуму здоров'я характерні випадки, коли підмет у реченні опускається, проте він є зрозумілим завдяки формі дієслова (закінчення –е, характерне для першої особи однини): *Habe seit Tagen in der rechten Bauchseite, so über der Hüfte stechende Schmerzen* 'Вже протягом декількох днів відчуваю різкий біль з правого боку живота, над бедром'.

При передачі болю, автор обов'язково зазначає місце його розташування: *Ich habe Schmerzen im ganzen Körper* 'Я відчуваю біль у всьому тілі'. Однак, на відміну від англійської мови, де іменник біль передбачає наявність присвійного займенника (*my / his / her pain*), у німецькій мові біль не присвоюється людині, яка його відчуває. Тобто, за М. Халлідейом (див. докладніше [3]) біль у німецькій мові концептуалізується як власність (*Schmerzen haben* 'мати біль', *Schmerzen bekommen* 'отримувати біль'), проте приналежність цієї власності вказується не за допомогою присвійних займенників, а визначається підметом у реченні: ***mein Sohn*** *hat seit dem letzten Fussballtraining Schmerzen in der rechten Leiste* 'Мій син після останнього тренування з футболу відчуває біль в області паху з правого боку'.

Крім того, у деяких повідомленнях біль перебирає на себе роль підмета, виконавця дії, вживаючись у предикативних конструкціях з такими дієсловами, як *kommen* 'приходити', *gehen* 'йти', *sitzen* 'сидіти', *da sein* / *weg sein* 'бути тут / бути відсутнім': ***Die Schmerzen kamen*** *aus heiterem Himmel* 'досл. Біль прийшов з ясного

© Сахнюк О. С., 2013

неба’**;** *Da wo* ***der Schmerz sitzt****, ist meines Erachtens doch nur der Darm oder?* ‘досл. Там, де сидить біль, на мою думку знаходиться лише кишківник, чи не так?’

Дієслово *wehtun* складається з двох компонентів і, як зазначає Т. Рєзнікова, етимологічно елемент *weh* цього дієслова відносився до вигуків і використовувався для того, щоб виразити різні негативні емоції, серед іншого і вигук болю – фізичного чи морального. Можливо, саме тому сучасне дієслово *wehtun* семантично виділяється як дієслово, що виражає актуальні больові відчуття експериєнцера [2, с. 154-156]. У відібраних нами повідомленнях, що передають біль від першої особи однини це дієслово зустрічається 29 разів.

Дієслово *wehtun* ‘боліти’ вживається у конструкціях, де підметом у реченні є частина тіла, де локалізується біль, а людина, яка є носієм болю вживається у якості додатка у давальному відмінку (3 випадки вживання): *Das Bein tut mir weh* ‘Мене болить нога’. Однак, більше поширеними є конструкції, коли особа, що відчуває біль не вказується, а простежується лише завдяки вживанню присвійних займенників перед назвою частини тіла, де локалізується біль (12 випадків): *Mein Bein tut so weh* ‘Моя нога дуже болить’. Іншою конструкцією, характерною для дієслова *wehtun* ‘боліти’, є безособова конструкція, коли підметом у реченні виступає займенник *es* ‘це, воно’. Особа, яку турбують больові відчуття, та частина тіла, де зосереджується біль, стають зрозумілими лише з контексту (14 випадків): *Ich habe seit ungefähr 4 Wochen ein Loch im Zahn. Es tut weh* ‘Вже близько 4 тижнів у мене в зубі дірка. Це боляче’.

Інша ситуація спостерігається при передачі болю від третьої особи однини. Для того, щоб констатувати наявність больових відчуттів у третьої особи найчастіше використовується конструкція *Schmerzen haben* ‘відчувати біль’ (27 випадків), рідше – дієслово *wehtun* ‘боліти’ (7 випадків). Іменник *Schmerz / Schmerzen* ‘біль / болі’ використовується переважно у конструкціях з дієсловом *haben* ‘мати’ та виступає додатком у реченні. Підметом у реченні є особа, яка відчуває біль: *meine Mutter hat seit einer Woche unerträgliche Schmerzen im Oberbauch* ‘Моя мама вже близько тижня відчуває нестерпний біль у верхній частині живота’.

Дієслово *wehtun* ‘боліти’ вживається з частиною тіла у ролі підмета та особою у давальному відмінку у ролі додатку (3 випадки): *wenn sie mal etwas mehr isst dann tut ihr gleich alles weh* ‘Якщо вона трішки більше з’їсть, то її відразу все болить’. Частіше зустрічаються безособові конструкції з дієсловом *wehtun* ‘боліти’, коли підметом у реченні виступає займенник *es* ‘це’ і про що йде мова можна зрозуміти лише з контексту (4 випадки): *Jetzt bin ich 16 und es tut seit geraumer Zeit am Anfang immer total weh* ‘Зараз мені 16 і вже тривалий час на початку дуже боляче’. Детальніше про граматичні та семантичні ролі лексем, що служать для передачі болю див. Ф. Оверлах [5].

Опис характеру болю у повідомленнях від третьої особи однини здійснюється за допомогою дієслів, які можна розділити на три групи:

1) дієслова, за допомогою яких мовець передає відчуття іншої особи ідентифікуючи їх із власними відчуттями (я знаю / мені знайомі ці відчуття): *Schmerzen haben* ‘відчувати біль’, *wehtun* ‘боліти’: *Meine Tochter hat Schmerzen* ‘Моя донька відчуває біль’, *Der Kopf tut ihm weh* ‘Його болить голова’.

2) дієслова, за допомогою яких мовець передає відчуття іншої особи з її ж слів (я переказую): *den Schmerz beschreiben* ‘описувати біль’ (6 випадків)*, den Schmerz vergleichen* ‘порівнювати біль’ (3 випадки), *sagen* ‘казати’ (6 випадків)*, zitieren* ‘цитувати’ (1 випадок), *klagen* ‘скаржитися’ (4 випадки): *Die Schmerzen beschreibt er wie folgt* ‘Біль він описує наступним чином’, *Er hat mir gerade gesagt das er Schmerzen an der rechten Brust habe* ‘Він щойно сказав мені, що його болить з правого боку у грудях’, *Sie vergleicht den Schmerz wie mit einen Verbrennung* ‘Вона порівнює біль з опіком’;

3) дієслова, за допомогою яких мовець передає відчуття іншої особи, посилаючись на власне сприйняття (я бачу сам): *mitbekommen* ‘спостерігати’ (2 випадки): *Ich bekome mit, wie er sich im Schlaf vor Schmerz windet* ‘Я спостерігаю, як він у сні від болю звивається’.

Варто зазначити, що найпоширенішою та найрізноманітнішою є друга група дієслів. Дієслова першої групи є універсальними для передачі болю від першої та третьої особи однини, тобто вони можуть використовуватися мовцем для опису як свого, так і чужого болю, тоді як дієслова другої та третьої груп можуть, переважно, вживатися лише для передачі, опису чужого болю. Дієслова усіх трьох груп є засобами вираження евіденційності, оскільки вони дають посилання на джерело отриманої інформації. При цьому, дієслова третьої групи передають пряму евіденційність (мовець отримує інформацію про біль, який відчуває інша особа, шляхом власного сенсорного сприйняття (візуального сприйняття у даному випадку). Дієслова першої та другої групи передають опосередковану евіденційність та позначають інференцію (мовець ототожнює відчуття іншої людини з тим, що він відчував би у подібному випадку) та переказ (мовець передає відчуття іншої людини з її ж слів) відповідно. У повідомленнях Інтернет-форумів здоров’я німецькою мовою простежується нерівнозначність засобів вираження евіденційності. Описуючи чужий біль, мовець вважає недостатнім використання дієслів першої чи другої групи (опосередкована евіденційність) для того, щоб переконати адресата у наявності больових відчуттів у іншої особи. Нерідко, для підсилення, підтвердження наявності болю у іншої особи, адресант вдається до дієслів прямої евіденційності, що оцінюються вище, ніж засоби опосередкованої евіденційності (адресант наче стверджує: він дійсно відчуває біль, я це підтверджую, адже я бачив це на власні очі): *Bevor irgendwer jetzt behauptet das er simuliert... Ich bekomme mit wie er sich im «Schlaf» vor Schmerz windet...wie er es nichtmal mehr schafft eine Banane zu öffnen...und vorallem wie fertig ihn das macht* ‘Перш ніж зараз хтось стверджуватиме, що він симулює…Я спостерігаю, як він звивається уві сні від болю… як йому не вдається почистити банан…і, особливо, як це все його виснажує’.

Взявши за основу базові лексеми, що використовуються для опису болю від першої та третьої особи однини та проаналізувавши їх, ми прийшли до висновку, що у відібраних нами повідомленнях з німецькомовного форуму здоров’я переважає концептуалізація болю як учасника, тобто використання іменникових кон-

струкцій для опису болю значно переважає прикметникові та дієслівні конструкції. Так, у 50 відібраних нами повідомленнях біль описується за допомогою іменника *Schmerz / Schmerzen* (53 випадки), за допомогою дієслів *wehtun* та *schmerzen* (30 випадків: 29 випадки опису за допомогою дієслова *wehtun* та 1 випадок опису за допомогою дієслова *schmerzen*) та 1 випадок опису за допомогою прикметника *schmerzhaft* 'болючий'. Схожа ситуація простежується і при описі болю від третьої особи однини. За допомогою іменника *Schmerz / Schmerzen* біль описується у 45 випадках, 15 випадків опису за допомогою дієслів, зокрема за допомогою дієслова *wehtun* – 13 випадків та 2 випадки – за допомогою дієслова *schmerzen.* За допомогою прикметника *schmerzhaft* чужий біль описується лише в одному випадку. (Пор. з дослідженням, проведеним Ф. Оверлах [5] на матеріалі даних корпусів німецької мови. Співвідношення іменників та дієслів, що позначають больові відчуття, автор встановлює як 4 : 1).

Отже, проаналізувавши повідомлення німецькою мовою на Інтернет-форумах здоров'я ми дійшли до висновку, що лексичні засоби, що використовуються дописувачами для передачі власного болю є не дуже різноманітними, найчастіше це іменник *Schmerz / Schmerzen* 'біль / болі' та дієслово *wehtun* 'боліти'. Інша ситуація спостерігається при передачі болю від третьої особи однини. Для вербалізації больових відчуттів іншої людини використовується велика кількість дієслів, які є засобами вираження евіденційності та які здатні впливати на перспективу мовлення (дописувач передає те, що знає з власного досвіду, посилається на слова людини, яка є суб'єктом болю чи описує те, що бачить сам). З погляду джерела інформації всі дієслова, що описують больові відчуття від третьої особи однини, поділяються на такі, що виражають пряму евіденційність (дієслова третьої групи) та такі, що виражають опосередковану евіденційність (дієслова першої та другої груп). З погляду достовірності інформації дієслова третьої групи вважаються більше наближеними до реальності та підтверджують більшу надійність передачі чужого болю, порівняно з дієсловами першої та третьої груп.

Проаналізувавши базові лексеми, що використовуються для передачі больових відчуттів від першої та третьої особи однини, ми прийшли до висновку, що німецька мова концептуалізує біль як учасника, тобто використання іменникових конструкцій для опису болю значно переважає прикметникові та дієслівні конструкції.

Аналіз вербалізації больових відчуттів залежно від лінгвопрагматичної перспективи автора повідомлення, а саме варіювання першої та третьої особи однини, є перспективним для подальшого дослідження. У майбутньому заслуговує на увагу також детальніший розгляд засобів вираження евіденційності з погляду джерела та достовірності інформації в описах болю від третьої особи.

Література:

1. Брицын В. М., Рахилина Е. В., Резникова Т. И., Яворская Г. М. (ред.) Концепт БОЛЬ в типологическом освещении. – К. : Вид. Дім Дмитра Бураго, 2009. – 424 с.

2. Резникова Т. И. Предикаты боли в немецком языке // Брицын В.М., Рахилина Е. В., Резникова Т. И., Яворская Г. М. (ред.) Концепт БОЛЬ в типологическом освещении. – К. : Вид. Дім Дмитра Бураго. 2009. – С.154-198.

3. Halliday M.A.K. On the grammar of pain // Functions of Language, 1998. – № 5, 1. – Pp. 1-32.

4. Lascaratou, Ch. Language of Pain: Expression or Description. – Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins, 2007.

5. Overlach F. Sprache des Schmerzes – Sprechen über Schmerzen: Eine grammatisch-semantische und gesprächsanalytische Untersuchung von Schmerzausdrücken im Deutsch. – Berlin, 2008.

УДК 811.161.2'37(045)

Семашко Т. Ф.,
Маріупольський державний університет, м. Маріуполь

ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИЧНОГО РОЗШИРЕННЯ НАЗВ КОЛЬОРУ У ТЕКСТАХ ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА

Стаття присвячена опису особливостей семантики лексем на позначення кольору у творах В. Шевчука. Особливо актуальним є дослідження активних процесів використання, переосмислення та перетворення таких мовних одиниць під кутом зору їх художньо-виражальних функцій.

Ключові слова: *індивідуальний стиль, колоратив, система кольоропозначень, семантична структура, символ.*

Статья посвящена описанию особенностей семантики лексем на обозначения цвета в произведениях В. Шевчука. Особенно актуальным является исследование активных процессов употребления, переосмысления и преобразования цветонаименований с позиции их художественно-выразительных функций.

Ключевые слова: *индивидуальный стиль, колоратив, система цветонаименований, семантическая структура, символ.*

The article deals with semantic peculiarities of colour names in the storys V. Shevchuk. It's especially essential to study active processes of using rethinking, functioning and transformary of colour names from the point of view of their artistic expressive functions.

Key words: *author's type, colour terms, coloristics system, semantic structure, symbol.*

Завершена і гармонійна характеристика індивідуальної творчої манери митця неможлива без детального опису його мовного ідіостилю (під індивідуальним стилем (ідеостилем, ідіолектом) розуміємо таку системність виразових засобів мови окремого письменника, діяча культури чи іншого індивіда, яка вирізняє, виділяє його мову серед інших мовців [4, с. 164], яка на тлі загальнонаціональної мови відображає його індивідуальне світобачення і світосприйняття через окремі специфічні мовні засоби чи оригінальне авторське використання їх.

Мова творів письменника є реальною основою, яка дає підстави для розуміння характеру, способів і засобів відображення автором дійсності. Митець вкладає в слово важливі індивідуально-авторські, асоціативні, оцінні конотації, що сприяє розширенню меж художнього мовлення.

Слово як елемент художнього твору набуває нових властивостей, зокрема має здатність вступати в семантичні відношення з елементами різних семантичних полів, водночас реалізовувати декілька значень. Відображення світу в зорових і чуттєвих образах у художньому творі відбувається багато в чому завдяки кольору.

Колірна гама як важливе мовноестетичне явище є одним із показників індивідуального стилю автора, а її аналіз має принципове значення для розуміння специфіки національної мовної картини світу. Проблема семантики колоративної лексики та її естетичної значущості в художніх текстах постійно перебуває у колі зору науковців (А. Бєлий, А. Критенко, А.Брагіна, І. Бабій, С. Єрмоленко, В. Дятчук, Л. Пустовіт, Л. Ставицька, М.Карпенко та ін.). Проте авторські семантичні трансформації кольороназв у системі мовно-виражальних засобів мови письменників на сьогодні є одним із малодосліджених аспектів. Саме тому увага до індивідуального стилю Валерія Шевчука, який створив свою колористичну картину світу, є доцільним і актуальним дослідженням, оскільки дає можливість глибше осягнути художню самобутність автора.

Вибір теми дослідження вмотивовано тим, що колористична лексика у творах Шевчука набула нових індивідуальних особливостей, що потребує уважного вивчення. Завданням пропонованої розвідки є аналіз семантичних особливостей кольороназв художніх текстів В. Шевчука, де знайшла своє відображення надзвичайно багата мовна палітра митця.

Авторська мовна майстерність особливо яскраво виявляється у вмілому використанні та збагаченні уже існуючих колоративів, а також у створенні авторських назв кольору. У творчому доробку В. Шевчука кольороназви утворюють велику тематичну групу, при тому відзначаються неоднаковим семантичним наповненням, використовуються як у прямому, так і в переносному, похідному значеннях.

Валерій Шевчук у своїх творах використовує «основні» кольоропозначення («основними» є група семантично незалежних назв, які позначають колір без відтінків [3, с. 97; 2, с. 11]: *червоний, жовтий, зелений, голубий, синій, білий, чорний, сірий, коричневий*; «другорядні» (периферійні) назви кольору, що знаходяться у відношеннях «привативної і градуальної опозиції до ядерних лексем» [5, с. 29], мають семи з відтінком основного тону, що вказують на міру вияву колірної якості, на інтенсивність колірного тону, змішування кольорів, на колірну ознаку, якої набув предмет у результаті якоїсь дії чи процесу, і на ряд інших додаткових характеристик: *сивий, рудий, перламутровий, гранатовий, вороний, фіалковий, блакитний, малиновий, чорнильний, золотий, срібний* тощо; індивідуально-авторські кольоролексеми, які втілюють в собі невичерпну фантазію та вміння автора досконало володіти мовою: *червонобарвний, червоноликий, золототілий, золотавий, золоторунний, жовтожарий, вугляний, білосяйний, кривавий, крицяний, багрянцево-білий, землисто-малиновий, червоно-вогненний, чорно-смолянистий, червоно-кров'яний, буряково-сизий, зелено-перламутровий, брунатно-рудий, буряково-бузковий, біло-фосфорний* та ін.

Зауважимо, що В. Шевчук творчо використовує назви кольору, генерує їх через слово, тобто через асоціації, які виникають у читача при назві певного явища чи предмета, які вже є пофарбованими в його уяві, оперує словом, як основним засобом відтворення дійсності, індивідуально підходячи до використання тієї чи іншої

© Семашко Т. Ф., 2013

назви кольору, вдається до колоризації з метою вказати на зовнішню ознаку, офарбовуючи предмет (явище), або надати емоційного навантаження, символічного значення художньому образу.

У В. Шевчука кожний колір має своє символічне значення, що зачасту співпадає з традиційним осмисленням кольору українським етносом: так, символічне освоєння чорного кольору репрезентує переважно емоційно-оцінні відтінки значення негативного забарвлення (хоча це явище, мабуть, не можна розглядати як культурно-мовну універсалію); білий виражає чистоту і непорочність; зелений – колір весни, природи; червоний – символ краси та кохання; синій – колір небесного простору, жовтий – колір Сонця, сірий «невидимий» колір тощо [1, с. 472-474].

Читаючи твори Валерія Шевчука, спостерігаємо, як письменник трансформує значення і символічний зміст кольорів. Так, чорний колір, на думку автора, може позначати не лише загальноприйняті негативні явища, а також створювати образ вогню – пристрасного, всепоглинаючого: *«– Е, Юстино, – сказав я, а може, губи, що липли мені до вуха, принаймні голос той був жіночий, – чому образила мене в моїй любові до тебе? Навіщо запалюєш у мені цей* ***чорний вогонь****? Бійся, Юстино, бо я й сам починаю себе боятися!»* [6, с. 6]; *«Тоді я звів очі й побачив перед собою диво з див: переді мною стояла гола й осяйна Юстина, волосся її спалахувало іскрами, очі полум'яніли гарячим,* ***чорним вогнем****, пишні вуста відслонилися, і між них поблискували перлові зубки»* [6, с. 34].

У текстах митця додаткових конотацій набуває білий колір. Лексеми із семою 'білий колір', крім колірної ознаки, мають символічне переносне значення 'туга', 'смуток': *«****Біла пташка печалі*** *летіла у червонуватому небі і тужливо посилала в ніч і в тишу своє тихе зітхання»* [7, с. 26].

Автор акцентує увагу на такій особливості української культури, як носіння заміжніми жінками намітоk – тонкого полотна, яким прийнято здавна зав'язувати поверх очіпка голову жінкам. Оскільки намітки були переважно білого кольору, письменник все жіноцтво називає «білими головами», або «білоголовими». Відтак крім колірної ознаки відповідні лексеми набувають виразної оцінної семантики 'розум', 'мудрість', 'хитрість', якості, які вигідно вирізняють сільських мешканок: *«І в тому світлі на нашому коні витворилася постать вельми красного молодця в мантії, сидів він обличчям до нас, а спиною до дороги, перекинувши ноги на бік, як їздять* ***білі голови****»* [6, с. 60]; *«Чорти дуже бояться кропив'ячих жал і те зілля насправді для них згубне, від нього вони, казала ця доброчесна* ***білоголова****, і здохнути можуть, отож Хлопець покраж і почав остерігатися»* [8, с. 54].

На думку дослідників срібний колір – це символ інтуїції, мрійливості, ідеалізму. Але В. Шевчук відійшов від цих загальноприйнятих норм. У його текстах створено особливий образ «срібного», що втілює всі пристрасті пов'язані з коханням. Концепти 'зваба', 'спокуса', 'чуттєвість' виступають у забарвлених мовних образах, пов'язаних з інтерпретацією еротичної сили місячного сяйва *(срібне молоко ночі, срібне молоко вечора, срібне проміння, срібно-молочний вогонь, срібно-молочний сміх, срібна дорога* тощо): *«****Срібне молоко ночі*** *вливалось у покій, де лежало подружжя, розсіваючись приглушеним і морочним світлом, але розбудило до творення таїни тільки одне з пари – таки Явдоху»* [8, с. 47]; *«Він встав і раптом побачив, що ота* ***срібна дорога,*** *що м'яко світилася, засипана порохом місячного проміння, вже й не дорога»* [8, с. 33]. Еротичні асоціації переплітаються зі смаковими, актуалізуючи уявлення про ще один образ спокуси – яблука-перси: *«І заголив сорочку вище, а з неї випали і* ***срібно засвітилися*** *тугі білі* ***яблука*** *із червоними вусточками на вершку. Тож не міг не припасти до одного, щоб напитися* ***срібного молока*** *ночі, а тоді й до другого – молоко тут було ще солодше»* [8, с. 20].

Особливе місце у творчості В. Шевчука належить червоному кольору. Послуговуючись різними відтінками червоної барви, митець використовує традиційне для української культури трактування червоного як символу любові, щастя та вроди. Натомість автор вживає інновації, де акцентується сема 'вогонь': ***«Червоний вогонь*** *мінився й палахкотів, а високо над ним здіймалася сива хмара диму»* [7, с. 140]; *«Уже він біг, хекаючи й погаркуючи, і стукочучи величезними лапами, і поблискуючи* ***вогняними*** *очима»* [6, с. 16], та відчутна негативна семантика червоного кольору як кольору крові: *«Ішов під гору босими ногами по снігу, лишаючи чітко відбиті* ***червоні*** *з крові* ***сліди****, і величезний хрест чавив йому плечі, а* ***кривавий піт*** *стікав по ланітах і по лобі»* [6, с. 59]; *«****Кривава барва*** *розтеклася по річці, і та раптом затріпотіла, замигтіла й заграла»* [7, с. 3]; ***«Червона кров*** *пливла у цей вечір, сльози також вигравали* ***рубіновими*** *вилисками, вся роса відсвічувала* ***червоним*** *– така вже видалася для неї ніч»* [7, с. 34].

Додаткових конотативних відтінків набуває у творах В. Шевчука синій колір. Показовим щодо аналізованої барви є словосполучення «синій листок», яке автор використовує на позначення своєрідного яблука розбрату. Листок виростав на деревах і не опадав восени, деякі люди спокушувалися і зривали його, внаслідок чого відкривалися їхні найгірші вади та людські пороки: *«І щороку відходив з монастиря хтось спокушений, і ніс із собою* ***синього листка,*** *дух неспокою і гордині, а сам монастир помалу занепадав»* [6, с. 71]; *«Не поспішай слухатися дочасних порад. Іди шляхом, на який тебе послано, істина тобі відкриється. Бо інакше будеш, як той, хто зірвав* ***синього листка****»* [6, с. 71].

Жовтий колір, що традиційно тлумачиться як колір Сонця та зради, набув у творах письменника додаткової конотації. Жовта барва у Шевчука символізує силу природи та мужність: *«Лев лежав на дорозі, розкинувши* ***жовтогаряче тіло****, і від його шкури струмувало світло»* [7 с. 140]. Жовтий, як світлий колір, протиставляється чорному (темному): *жовтий лев, жовте проміння, жовті стовбури сосен, жовте листя, жовта осінь, жовтий мед – чорна ніч, чорні хмари, чорний біль, чорні круги небес, темна лавина хмар,* тим самим посилюючи споконвічну протидію добра і зла: «*Іван подивився на келих, йому вдарив у ніс солодкий дух меду, знову згадався* ***лев, жовтий*** *і осяйний, і бджолиний дзвін, і голосний спів жайворонків»* [7, с. 140]; *«Відтак і журавка підіймає до неба довгого дзьоба і видає печального погука, а горобці купаються у* ***жовтому про-***

***мінні** й отрясають на світ його розпилену бронзу»* [8, с. 34]; *«Над ним погасло сонце, **чорна ніч** окутала зусібіч, **чорні хмари** спускалися на землю, **чорний біль** пронизував йому голову, виростали **чорні квіти** й пахли кров'ю»* [7, с. 142].

Як відтінок жовтого кольору В. Шевчук використовує кольоролексеми з компонентом *золот(о): золототілий, золоторунний, золотоволосий, золоточервоний.* Відзначаємо у відповідних лексемах як колірну ознаку (колір золота – жовтий), так і семантичне наповнення їх позитивним смислом. Компонент *золот(о)* у текстах В. Шевчука набуває конотативного значення 'красивий', 'цінний', 'дорогий': *«І вони пішли до Юстиниого двору: попереду найкраща дівчина нашої вулиці із коромислом, на якому похитувалися підвішені відра, а за нею Арейя, яка ступала **золоточервоними чобітками**, і з тих слідів одразу ж виростали квіти»* [6, с. 21]; «*Володимир поспішив, накульгуючи, далі, бо йому аж у голові запаморочилося – від незнайомки наче **золотими хвилями** заструмувало»* [7, с. 1]; *«Позаду була чорна пустеля, по якій украдливо ступав **золоторунний лев*** [7, с. 122].

У своїх творах В. Шевчук зелену гаму доповнює перламутровим та смарагдовим кольорами, вносячи тим самим у семантику зеленого додаткові відтінки з позитивною емоційною оцінкою, що вказує і на колір, і підкреслює значення 'коштовний', 'прозорий', 'чистий': *«Тріпотіли крильцями, і чи через ті метелики, а чи від тихого лепету листя, здалося Володимирові, що **повітря** навкруги **перламутрове»*** [7, с. 13]; *«І чомусь од того я зовсім не опечалився: в грудях у мене переливалася **смарагдова перламутрова** вода, і мені, незвідь-чому, захотілося співати»* [6, с. 27].

Підсумовуючи, зазначимо: читаючи тексти Валерія Шевчука, переконуємося в тому, що саме назви кольору розкривають особливості сприйняття й відображення митцем мовної картини світу, є виразною атрибутивною характеристикою широкого кола важливих для митця образів, що проходять наскрізно через усю його творчість, це продуманий прийом, який допомагає письменникові виразити свої думки і почуття, вхопити глибинне і найсуттєвіше, і показати, що саме таким є індивідуально-авторське бачення та відчування.

Насичення кольороназв новим семантичним змістом свідчить про активну і плідну увагу автора до пошуків нових виражальних засобів. Піддані авторському осмисленню та обробці, назви кольору не лише не втратили свого значення, а набули нових відтінків, створивши перспективи для подальших досліджень у галузі лінгвістики кольору.

Література:

1. Войтович В. Українська міфологія / В. Войтович. – К. : Либідь, 2002. – 663 с.

2. Дзивак О. Н. Лексика на обозначение цвета в современном украинском литературном языке / О. Н. Дзивак: Автореф. дис. … кандидата филологических наук. – К., 1974. – 19 с.

3. Критенко А. П. Семантична структура назв кольорів в українській мові / А. П. Критенко // Славістичний збірник. – К. : Видавництво АН УРСР, 1963. – С. 97-111.

4. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько. – К. : Вища школа, 2003. – 161 с.

5. Чумак-Жунь И. И. Лексико-семантическое поле цвета в языке поэзии И.А. Бунина: состав, структура, функционирование / И. И. Чумак-Жунь: Дисс. … кандидата филологических наук: 10.02.02. – К., 1996. – 212 с.

6. Шевчук В. О. Біс плоті. Історичні повісті / В. Шевчук. – Київ : Твім інтер, 1999. – 360 с.

7. Шевчук В. О. Дім на горі / В. О. Шевчук. – К. : А-Ба-Ба-Га-Ла-Ма-Га, 2011. – 560 с.

8. Шевчук В. О. Срібне молоко. Роман / В. О. Шевчук – Львів : Кальварія, 2002. – 192 с.

УДК 811.111(73)'373.21

Серебрякова В. В.,
Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, м. Одеса

СПЕЦИФІКА ТОПОНІМІЧНОГО ПРОСТОРУ САГИ С.МЕЙЕР «СУТІНКИ»

Статтю присвячено вивченню особливостей топопоетонімів циклу романів С.Мейер «The Twilight Saga», які розділено на чотири групи згідно із домінантною расою їх носіїв.
Ключові слова: *поетонімосфера, топопоетонім, топонім, ойконім, астіонім, комонім, хоронім.*

Статья посвящена изучению особенностей топопоэтонимов цикла романов С.Мейер «The Twilight Saga», которые разделены на четыре группы в соответствии с доминантной расой их носителей.
Ключевые слова: *поэтонимосфера, топопоэтоним, топоним, ойконим, астионим, комоним, хороним.*

The article is dedicated to the study of topopoetonyms of «The Twilight Saga» by S.Meyer, which were divided into four groups according to the dominant race of their bearers.
Key words: *poetonymic sphere, topopoetonym, toponym, oikonym, astionym, komonym, choronym.*

Дослідження виконано у руслі літературної ономастики, бо передусім зосереджене на вивченні особливостей поетонімосфери художнього твору. **Об'єктом** дослідження є онімічний простір англомовних романів з циклу «The Twilight Saga», **предметом** – топопоетонімна його складова. **Матеріалом** дослідження було обрано чотири романи С.Мейер – «Twilight», «New Moon», «Eclipse» та «Breaking Dawn».

У тексті романів функціонує чотири групи персонажів, а саме – люди, вовкулаки та вампіри, причому останні поділяються на добрих та поганих. Цей розподіл вампірів викликаний їх ставленням до людей – як до їжі чи ні. Кожна з зазначених груп має свою територію, яка підходить для життя найкраще саме цій расі. Кожне місце позначене реальним **топонімом** – *Phoenix, Forks, La Push* та *Volterra* – три з з яких знаходяться у США, а останній у Європі. Всі ці власні назви є **ойконімами** (від гр. *oikos* «житло, оселя» та онім, що означає вид топоніма, власна назва будь-якого поселення) [4, с. 130], серед яких *Phoenix, Forks* та *Volterra* належать до **астіонімів** (від гр. *asteios* «міський, столичний» та онім, власна назва міста) [4, с. 52], а от *La Push* є резервацією індійців, тип поселення, який окремо терміновано ще не було, тому віднесемо його до **комонімів** (від гр. *kōmē* «село, поселення» та онім, власна назва сільського поселення – села, селища, хутора) [4, с. 104].

Незважаючи на той факт, що всі чотири поіменовані топоніми є реальними, ми відносимо їх до поетонімосфери саги С.Мейер, тобто наслідуємо точку зору Т.М.Вінтонів [1], яка стверджує, що всі власні назви, які функціонують у художньому творі, є поетонімами. Реальні, історичні оніми створюють «специфічну семантичну ауру» [1, с. 13] через те, що власна назва «входить до художнього твору вже з певними можливостями... Інколи, незалежно від автора, те чи інше введене ним ім'я може сказати більше, ніж задумав письменник» [1, с. 13]. Актуалізація реального ономастикону, «топонімний реалізм» (Т.М.Вінтонів), сприяє створенню історичної достовірності описуваних подій, але у той самий час «наповнення семантики онімів поетичним змістом змінює об'єкт зображення, з'являються конотеми поетичного характеру» [1, с. 15]. Ці два різнонаправлені процеси – надання топонімної реалістичності та поетизація реальних топонімів – дозволяє авторові художнього твору створити неповторну поетонімосферу.

Для протагоніста аналізованої саги – Белли Свон – найкращім місцем на світі є місто *Фенікс*, в якому вона прожила багато років із своєю матусею: *«It was seventy-five degrees in **Phoenix**, the sky a perfect, cloudless blue»* [15, с. 3]. Яскраве позитивне забарвлення цього оніма підтримується **урбанонімом**: *«At home I'd lived in … **the Paradise Valley District»*** [15, с. 13]. *Phoenix* є слолицею Арізони, одного з штатів, а крім того – шостим за кількістю населення містом у США. Власне ім'я було запропоновано лордом Дарреллом Дуппою, який описав це місто як таке, що народилося з руїн колишньої цивілізації [5], що співпадало з грецькою назвою птаха, який кожні 500 років спалював себе на вогнищі, а потім відроджувався з попелу молодим та оновленим [3, с. 601]. Для головної героїні найціннішою рисою Фенікса був теплий клімат та сонячне сяйво.

Для антагоніста та його родини – Едварда Каллена і добрих вампірів – зручне існування у суспільстві можливо лише у хмарну погоду. Саме така превалює у *Форксі*, що є астіонімом реального невеликого міста на території США у штаті Вашингтон, яке отримало свою назву через знаходження на розгалуженні річок *Quillayute, Bogachiel, Calawah,* та *Sol Duc* [6]. Для Белли спочатку це місто не є приємним чи, навіть, прийнятним: *«It was from this town and its gloomy, omnipresent shade that my mother escaped with me …»* [15, с. 3], *«**Forks** was literally my personal hell on Earth»* [15, с. 23]. У тексті першого роману знаходимо порівняння Фенікса та Форкса: *«It was to Forks that I now exiled myself … **I detested Forks. I loved Phoenix.** I loved the sun and the blistering heat. I loved the vigorous, sprawling city»* [15, с. 4]. Поступово відношення головної героїні саги до Форкса змінюється, особливо коли вона закохалася у Едварда: *«**Forks** was neutral, just like **Switzerland** – just like me»* [13, с. 129]. Астіонім *Forks* порівнюється з **адміністративним хоронімом** *Switzerland*, а також із самою Беллою, яка зайняла нейтральну позицію між вампірами та вовкулаками: *«I'm out. I am a neutral country. I am **Switzerland**. I refuse to be affected by territorial disputes between mythical creatures»* [13, с. 128].

Вовкулаки належать до індійського племені квілеутів, яке населяє тихоокеанське узбережжя штату Вашингтон, а саме резервацію *Ла Пуш*: *«La Push is the tiny Indian reservation on the coast»* [15, с. 6]. Не тільки для квілеутів, але й для головної героїні це місце є комфортним для перебування, пор. семантичну ауру аналізованого комоніма: *«I should have gone straight down to **La Push**. I felt much, much healthier around Jacob»*

© Серебрякова В. В., 2013

[14, с. 140]. Назва цього реального комоніма пішла від французького *la bouche* «вуста, гирло» через те, що ця резервація знаходиться у гирлі ріки *the Quileute River* [7].

Всі три американські топоніми є назвами реальними, вони не мають екзотичного семантичного навантаження для читацької аудиторії американської письменниці С.Мейер, хоча в них простежується певна відмінність у географічному розташуванні (Південь чи Північ) та різниця у кількості населення (дуже велике – 1 446 млн, невелике – 3 532, зовсім маленьке – 371 [11]). Що об'єднує ці власні назви – це їх «американське» походження, яке протиставлено європейському гнізду кровожерливих вампірів Вольтурі, а саме – астіоніму *Volterra*. Семантичне наповнення цієї власної назви має у тексті роману значну відмінність від інших топонімів, пор. : *«… As I stared at the ancient sienna walls and towers crowning the peak of the steep hill, I felt … dread thrill through me. I supposed the city was very beautiful. It absolutely terrified me. «**Volterra**,» Alice announced in a flat, icy voice»* [14 : 390]. Італійська назва етруського походження (етр. *Velathri* чи *Felathri,* від етр. *vel* «височінь, пагорб», гр. *Βελάθρη* [9]) надає цьому місцю флер чужості, ворожості (пор. використання італійської лексики у тексті останнього роману: *«… it had to be a **solo** trip. … I had to go see the Volturi, and I had to do it absolutely alone»* [12, с. 491]. І хоча реальне італійське містечко *Вольтерра* існує у Пізанській провінції, і навіть має свій офіційний сайт [10], і мешкають там 11 314 [11] цілком нормальних людей, у тексті саги воно сприймається дуже негативно. Це пов'язано з тим, що «символічними знаками, а не тільки локалізаторами дії» [2, с. 185] виступають в аналізованому творі топоніми. Так, *Фенікс* – це символ звичайного людського життя, де немає міфічних істот чи надзвичайних випробувань, *Форкс* стає символом кохання, нової родини, нових можливостей, *Ла Пуш* – осереддя друзів та захисників, а *Вольтерра* – середовище перебування лиха та злодійства. На нашу думку, С.Мейер зробила всі топоніми свого твору промовистими, що є особливістю її індивідуального стилю, який відзначається оригінальністю та неповторністю.

Література:

1. Вінтонів Т. М. Реальна онімія як засіб образності в історичній оповіді : автореферат дис.... канд.філол.наук : 10.02.15 – загальне мовознавство / Т. М. Вінтонів. – Донецьк, 2008. – 19 с.
2. Карпенко Ю. О., Мельник М. Р. Літературна ономастика Ліни Костенко : Монографія. – Одеса : Астропринт, 2004. – 216 с.
3. Словарь античности / Сост. Ирмшер Й., Йоне Р. – М. : Прогресс, 1989. – 704 с.
4. Словник української ономастичної термінології / Уклад. Бучко Д. Г., Ткачова Н. В. – Харків : Ранок-НТ, 2012. – 256 с.
5. City of Phoenix : Official Web Site // Режим доступу : http://phoenix.gov/citygovernment/facts/history/index.html
6. Forks // Режим доступу : http://en.wikipedia.org/wiki/Forks,_Washington
7. Phillips J.W. Washington State Place Names. – Washington : University of Washington Press, 1971. – 185 p.
8. U.S.Beacon. La Push // Режим доступу : http://www.usbeacon.com/Washington/La-Push.ht
9. Volterra // Режим доступу : http://en.wikipedia.org/wiki/Volterra
10. Volterra. Official site // Режим доступу : http://www.comune.volterra.pi.i
11. Wolframalpha // Режим доступу : www.wolframalpha.com
12. Meyer S. Breaking Dawn. – L. : Atom, 2010. – 702 p.
13. Meyer S. Eclipse. – L. : Atom, 2010. – 559 p.
14. Meyer S. New Moon. – L. : Atom, 2010. – 497 p.
15. Meyer S. Twilight. – L. : Atom, 2010. – 434 p.

УДК 811

Сіліванова І. М.,
Національний університет «Острозька академія», м. Острог

ЛІНГВОКУЛЬТУРНА МАРКОВАНІСТЬ ФРАЗЕОЛОГІЧНИЙ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПОДАРУНОК» У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

У статті представлено дослідження фразеологічних одиниць (ФО) на позначення поняття «Подарунок» у французькій мові. Розвідка здійснена з метою виокремлення лінгвокультурологічних особливостей фразеологічних одиниць для уникнення непорозумінь в процесі здійснення міжкультурної комунікації.

Ключові слова: *лінгвокультурологічний аналіз, етнолінгвістика, фразеологізм, подарунок.*

В статье представлено исследование фразеологичных единиц (ФЕ) на обозначение понятия «Подарок» во французском языке. Разыскания осуществлено с целью выделения лингвокультурологических особенностей фразеологичных единиц, чтобы избежать недоразумений в процессе осуществления межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: *лингвокультурологический анализ, этнолингвистика, фразеологизм, подарок.*

The article presents a survey of phraseological units denoting the notion «Present» in French language. The research is conducted with the aim to single out linguistic and cultural peculiarities of their perception and interpretation in order to prevent misunderstandings in the process of intercultural communication.

Key words: *linguistic and cultural analysis, ethnolinguistics, phraseological unit, present.*

Західноєвропейська інтеграція України, встановлення її контактів з іншомовними країнами, зокрема Францією, ставить на порядок денний необхідність досконалого володіння французькою мовою та підготовку високопрофесійних перекладачів. Вирішення цієї проблеми можливе лише за наявності досконалих словників та ґрунтовних досліджень тезаурусу мови.

Загальноприйнятим залишається факт, що фразеологія є найцікавішою та національно-самобутньою галуззю мови та джерелом лінгвокраїнознавчих відомостей. Це схованка багатогранного буття народу: історичної пам'яті, етнокультурних традицій, національної самобутності, неоціненного досвіду, сили духу, болю і гніву, горя і радості.

Вивчення фразеологічного фонду французької мови має давні традиції, адже навіть перші лексикографи Р. Котграв (R. Cotgrave) та П. Рішельє (P. Richelet) не залишилися байдужими до їх чарівності. Фразеологізми продовжували цікавити і наступні покоління, але лише на початку XX століття, цей розділ мовознавства почав досліджуватися з точки зору науки. ФО розглядаються дослідниками під різним кутом зору, будучи об'єктом різнобічної характеристики. У 1979 році з'являється «Словник образних висловів» А. Рея та С. Шантро (Dictionnaire des expressions et des locutions d'A. Rea et S. Chantreau), який деталізовано описує ФО у їх сьогоднішньому розумінні та вживанні. Без жодного сумніву новим досягнення сучасної фразеології є інтерес до мови у її спонтанному використанні. Дослідники Берне та Резо (Ch. Bernet та P. Rézeau) у «Словнику розмовної французької мови» намагаються пояснити ці тенденції сучасної французької мови [3, с. 9].

Первинне номінативне значення слова «cadeau» (подарунок) *(du latin capitellum, petite tête)* у французькій мові – це прикрашена орнаментом велика літера, з якої розпочинався новий розділ чи глава книги в манускриптах скорописного письма. Жоден словник не дає пояснення зміни первинного значення слова на сучасне. Лише у Le Trésor de la Langue Française висувається гіпотеза, що напис на книзі, яку дарували жінці, починався з першої літери її імені, а перша літера цього напису називалася «подарунком». У XVII столітті (1656 р.) слово «подарунок» набуває нового значення, а саме «ласощі, улюблена страва, що дарують для дами серця», пізніше «річ, яка дарується з якоїсь нагоди» [8].

Нині *cadeau* (подарунок) у французькій мові – це річ, яку ми даруємо кому-небудь з певної нагоди [2, с. 305]. Існує розгалужена «класифікація» подарунків: *cadeaux de noces* (букв. 'подарунки на весілля'), *cadeaux de Noël* (букв. 'подарунки до Різдва'), *cadeaux du nouvel an (les étrennes)* ('букв. подарунки на Новий Рік'), *cadeaux d'anniversaire* (букв. 'подарунки на день народження') та *cadeau publicitaire* (букв. 'рекламні подарунки') для того, щоб завоювати увагу покупців. У повсякденному житті французи послуговуються такими зворотами: *offrir un cadeau* (букв. 'дарувати подарунок'), *distribuer des cadeaux* (букв. 'роздавати подарунки'), *faire un cadeau à quelqu'un* (букв. 'дарувати комусь подарунок') чи *faire cadeau de quelque chose à quelqu'un* (букв. 'дарувати подарунок у вигляді чогось комусь'), *recevoir un cadeau* (букв. 'отримувати подарунок'). Дієслово *caudeuter* (букв. 'давати подарунок') є зазначеним у словнику французької мови Le Robert, але використовується лише у розмовній мові. Є різноманітні варіанти написання цього слова, а саме: *cadeauter, cadoter, cadotter* [7].

Категоріальні відношення:

• синонімія і варіативність: *présent, prime, étrenne, offrande, étrenne(s), don, pourboire, gratification, bienfait, aumône, largesse, récompense, legs, munificence, allocation, souvenir;*

• антонімія: *accaparement, prise, reprise, amande, défaut, dû, inaptitude, lacune, manque, retenue, salaire, vol;*

• деривативи: *cadeauter* [2; 7].

Поняття «подарунок» лягло в основу певних французьких висловлювань та фразеологічних одиниць. Неодноразово зустрічаються ФО, що використовують поняття подарунка, як **«дару» нематеріального характеру**. *Un don de Dieu*, *un cadeau du ciél* і *cadeau tombé du ciel* (букв. 'дар Божий', 'дарунок неба' та відповідно 'подарунок, що упав з неба') [5, с. 465]. У французькій мові ці фразеологізми вживаються на позначення чогось, що людина отримує у якості подарунка від Бога. Така сама фразеологічна одиниця існує і в українській

© Сіліванова І. М., 2013

мові. Цікаво, що і у французькій і в українській мовах під «даром» розуміють не матеріальну річ, яку не купиш за гроші, це наприклад талант або народження довгоочікуваної дитини. Негрошового подарунку стосується і ФО *faire l'offrande de sa vie* [5, с. 317]. Вислів трактуємо пожертвувати своїм життя заради когось. Протилежним за значення є ФО *un cadeau empoisonné* (букв. 'отруєний подарунок'), тобто злісний та підступний подарунок, який принесе більше клопотів ніж задоволення [7].

Окремою групою можна виділити фразеологізми, де слово «подарунок» має значення «**хабар**». Фразеологізм *graisser la patte à quelqu'un* (букв. 'забруднити (засмальцьовувати) комусь лапу') [4, с. 209]. Слово «лапа» вживається на позначення руки людини, яка приймає подарунок у вигляді грошей. ФО з'являється у вжитку у VI столітті, коли духовенству дозволили збирати податок від продажів. Щоб «задобрити» уповноважених збирачів податків, дрібні торговці давали їм шматок сала, який засмальцювував (graisser) їм руки.

Схожим за значенням є фразеологізм *les petits cadeaux entretiennent l'amitié* (букв. 'маленькі подарунки підтримують дружбу') [7]. Цей вираз вказує на те, що дружба формується незалежно від матеріального інтересу, але подарунки можуть її підтримати та зберегти. Тобто, якщо бажаєте мати гарні стосунки з людиною, не забувайте про те, що вам у цього можуть допомогти такі знаки уваги, як дарунки.

ФО *verser un pot de vin* (букв. 'давати хабар') [1, с. 132] протягом століть набула схоже значення до вищезазначених виразів. У XVI столітті фраза означала *donner un pourboire* (букв. 'давати чайові'), тобто дати суму грошей, яка дозволить оплатити куплений напій. Нині вираз використовується на позначення хабара, тобто суми грошей, яка передається комусь нелегально за виконання певної послуги.

Ще одну семантичну групу складають ФО **міфологічного походження**. Яскравим прикладом слугує фразеологізм *un cheval de Troie* чи *cadeau de Grec* (букв. 'Троянський кінь', 'грецький подарунок'), що віднайшов своє місце у багатьох мовах світу, у тому числі і у французькій [8]. Цей фразеологізм означає обман, шахрайство, небезпечний подарунок з метою завдати шкоди комусь. За легендою, троянці подарували своїм ворогам великого дерев'яного коня в знак примирення та припинення ворожнечі. Насправді, подарунок виявився пасткою, тому що у середині переховувалися озброєні воїни троянського війська. Вночі, коли всі спали, вони вилізли з подарованого коня, відкрили ворота до ворожого табору і вчинили напад на ворога. Цей фразеологізм у розмовному варіанті французької мови асоціюється з підступністю, пастками. Але у комп'ютерному слензі *un cheval de Troie* це програма, яка порушує роботу антивірусної системи комп'ютера через Інтернет та таким чином отримує доступ до даних, що зберігаються на комп'ютері пошкоджуючи їх [6].

Фразема *ouvrir la boîte de Pandore* (букв. 'відкривати скриньку Пандори') бере свій початок у міфології [8]. Вислів вживають, коли йдеться про подарунок, що спершу здається дуже цінним та хорошим, але згодом може принести багато проблем і клопоту. У стародавній Греції Пандора – жінка, що була нібито причиною всіх лих на землі. У домі брата Прометея Епіметея, який узяв Пандору за дружину, стояла скринька, де були сховані всі лиха. Пандора з цікавості відчинила скриньку, і звідти по світу розлетілися численні біди, що завдають людям мук, горя та страждань.

Tunique de Nessus (букв. 'туніка Несса') використовується на позначення підступного подарунку, який може спричинити загибель [8]. Nessus (Несс) – кентавр, який вирішив допомогти Гераклу та перенести через річку його дружину Деяніру. Несс, переносячи Деяніру, намагається її звабити, за що Геракл випускає у нього стрілу. Помираючи Несс повідомляє Деянірі, що якщо вона хоче вберегти чоловіка від зрад, то їй потрібно зібрати кров вбитого Несса та натерти нею хітон свого чоловіка, що вона і зробила, спричинивши таким чином смерть героя.

Серед ФО на позначення поняття «подарунка» неодноразово зустрічаються такі, що дають **якісну характеристику людині**. Такі фразеологічні одиниці мають як позитивне, так і негативне значення. Наприклад ФО *ne pas être un cadeau* або ще один її варіант – *c'est pas un cadeau* (букв. 'не бути подарунком', 'це не подарунок') [4, с. 221]. Наведені фразеологізми використовуються для опису людини, яка є капризною та вибагливою в побуті, або для опису неприємної образливої речі. Антонімічним за значеннями є ФО *papa gâteau* чи *maman gâteau,* що використовується на позначення батька чи матері, що до нестями любить своїх дітей та постійно дарує їм подарунки.

Вираз *ne pas faire de cadeaux à quelqu'un* (букв. 'не робити комусь подарунків') означає бути безжалісним, наприклад до суперника, відповідати ударом на удар, або ж бути суворим, до людей, яких ви наймаєте на роботу. «Les lycéens (...) ne faisaient pas de cadeaux et tourmentaient à mort le prof de musique, une chère vieille chose incapable de se défendre» [7].

Існують і інші цікаві фразеологічні одиниці на позначення поняття «подарунку». Наприклад, це фразеологізм *c'est un caviar*, який вживається лише у розмовному стилі французької мови та використовується на позначення завдання, яке є настільки легким у виконанні, що асоціюється з подарунком. Дослівно ФО перекладається 'це чорна ікра', тобто щось, що є дуже вишуканим, смачним і є символом високого соціального статусу. Вислів *couvrir/combler de cadeaux* (букв. 'вкривати/осипати подарунками') та *pluie de cadeaux* (букв. 'дощ з подарунків') означають дарувати комусь незліченні подарунки [7].

Фразеологізм *à cheval donné on ne regarde pas la bouche* у французькій так само як і в українській мові має безліч інтерпретацій: *à cheval donné on ne regarde pas la bride, à cheval donné on ne regarde pas les dents* [4, с. 221]. Українські відповідники цитованих ФО дарованому коню /коневі/ в зуби не дивляться / не заглядають/ зубів не лічать та означає, що необхідно бути вдячним за будь-який подарунок. Пояснення цьому наступне. У той час кінь як головний засіб транспорту був значно важливішим ніж сьогодні. Той, кому дарували коня у подарунок, будучи ввічливою людиною, мав бути глибоко вдячним та приймати подарунок не оглядаючи зуби тварини (так як саме по них можна визначити вік коня та його ціну). Існують й інші варіанти цього фразеологізму, які набули вжитку протягом останніх декількох років *à lapin rose donné on ne regarde pas les piles* чи *à console de jeu donnée on ne regarde pas les manettes*.

Фразеологізм *c'est (un) cadeau* (букв. 'це подарунок') означає, що щось є дуже дешевим, або взагалі безкоштовним [7]. Зазвичай це щось ви отримуєте в ресторані чи в магазині у вигляді безкоштовного подарунку. Звернемо увагу на відсутність артикля у фраземі *c'est cadeau*, яка відрізнається у значенні від *c'est un cadeau*. *C'est cadeau* означає що якась установа дарує Вам щось безкоштовно. Наприклад: Achetez deux croissants, et le café, c'est cadeau! – «Купуйте два круасани та отримайте каву у подарунок», тоді як *c'est un cadeau*, що хтось кого Ви знаєте – друг чи родич дарує вам щось у якості подарунку.

Отож, можна зробити висновок, що у Франції протягом віків склалися певні вірування, щодо об'єктів, які бажано чи небажано дарувати. Народні вірування та уявлення знайшли своє втілення в численних ФО та синонімічних рядах лексичних одиниць на позначення «подарунка». Фразеологізми було охарактеризовано та пояснено з точки зору лінгвокультурології на основі етнолінгвістичних та фразеологічних словників.

Література:

1. Isabelle Chollet, Jean-Michel Robert. Les Expressions Idiomatiques. Clé International, 2008. – 225 p.
2. Josette Rey Debove. Le Robert & CLE international. Dictionnaire du francais. – Clé International, 2002. – 1232 p.
3. Julie Amerlynck, Phraséologie potagère. – Peeters : Louvain-La-Neuve, 2006. – 259 p.
4. Kravtsov S. Dictionnaire russe-français des expressions idiomatiques équivalentes. L'Harmatann, 2005. – 248 p.
5. Rey Alain, Chantreau Sophie. Dictionnaire d'expressions et locutions. – Le Robert, 2007. – 1086 p.
6. Encyclopédie universelle de la langue française en linge.
7. Larousse. Dictionnaire français en linge. http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais-monolingue
8. Trésor de la Langue Française informatisé (TLFi) : dictionnaire XIXe et XXe siècle en ligne http://atilf.atilf.fr/

УДК 81'367.6:371.311-054.68

Скрябина Т. А., Туревич Н. Г., Сидоренко Т. А., Харламова А. В.,
Луганский государственный медицинский университет, г. Луганск

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКАЯ ГРУППА ГЛАГОЛОВ НАПРАВЛЕНИЯ ДВИЖЕНИЯ В ОБУЧЕНИИ СТУДЕНТОВ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ

У статті розглядаються особливості викладання дієслів руху в умовах полікультурного складу цільової аудиторії. Лінгвістичною основою для розробки методики навчання стало системно-співставлене вивчення одно– та неодноспрямованих дієслів руху. Основний акцент аналізу зроблено на комунікативному змісті навчання з метою розвитку навичок практичного застосування лексичних одиниць у конкретній мовній ситуації. Окрему увагу приділено етапам роботи, які забезпечують ефективне подання, засвоєння та закріплення граматичного матеріалу.

Ключові слова: *російська мова як іноземна, дієслова руху, односпрямовані дієслова руху, неодноспрямовані дієслова руху, безпрефіксальні та префіксальні дієслова руху.*

В статье рассматриваются особенности преподавания глаголов движения в условиях поликультурного состава целевой аудитории. Лингвистической основой для разработки методики обучения стало системно-сопоставительное изучение одно– и неоднонаправленных глаголов движения. Основной акцент анализа глаголов сделан на коммуникативном содержании обучения с целью развития навыка практического применения лексических единиц в конкретной речевой ситуации. Отдельное внимание уделено этапам работы, обеспечивающим эффективную подачу, усвоение и закрепление грамматического материала.

Ключевые слова: *русский язык как иностранный, глаголы движения, однонаправленные глаголы движения, неоднонаправленные глаголы движения, бесприставочные и приставочные глаголы движения.*

Features of teaching the movement verbs within poly-cultural environment are reviewed in the article. The main accent of the single and many directional verbs analysis is made on the communicative content of education with the purpose of lexical units practical application skill development. Special attention is paid to the forms of work, which determine effective acquisition of the grammar material.

Key words: *Russian as a foreign language, verbs of movement direction, verbs of single direction, verbs of plural directions, prefixed and non-prefixed movement verbs.*

В практике преподавания русского языка как иностранного особую сложность представляет лексико-семантическая группа глаголов движения (ГД). Изучение ГД вызывает большие трудности в иноязычной аудитории. Англоязычные студенты, являясь носителями другого языкового кода, нуждаются в детальном рассмотрении и более широкой практике употребления и закрепления навыков использования ГД в речи. В своём подходе к реализации данной задачи мы исходили из необходимости строить обучение таким образом, чтобы соблюдался принцип «одновременности обучения коммуникации и системе языка» [3, с. 54]. Лингвистической основой для разработки методики обучения данной ЛСГ должно стать системно-сопоставительное изучение, позволяющее выявить общие и дифференциальные признаки указанной ЛСГ. ГД являются предметом исследования как зарубежных, так и отечественных лингвистов. При этом круг исследуемых вопросов, учитывая частотность употребления, очень широк. Значительное внимание уделяют ГД в своих работах такие лингвисты, как И. В. Исаченко, С. П. Иброхимов, Л. Б. Пастухова, З. У. Блягоз, Н. С. Авилова, Г. И. Рожкова, Т. К. Донская. Довольно широко рассматривают вопросы преподавания русских ГД иностранным учащимся Г. А. Битехтина, Г. Г. Городилова. ЛСГ ГД в сопоставительно-типологическом плане рассматривается в работах В. М. Соколова, Е. Р. Переслегиной. Вопросам влияния родного языка на усвоение русской языковой системы посвящены работы Ф. Ю. Ахмадуллиной, С. В. Ахмадуллиной, Л. С. Муравьевой, Е. И. Мотиной и других. Особую актуальность приобретает разработанная в настоящее время теория фазовой парадигматики русских глаголов (О. М. Соколов, Е. Я. Титаренко, М. Я. Шелякин и др.), которая позволяет определить общие свойства глаголов, в том числе и ГД, открывает новые возможности «для обучения видам и семантическим связям глаголов [7, с. 51].

ГД являются устойчивой лексико-семантической группой, различные элементы которой характеризуются «иерархически упорядоченным набором систематических признаков» [9, с. 58]. Из всей ЛСГ ГД мы выбрали лексемы, противопоставленные друг другу по значению однонаправленности-неоднонаправленности, чтобы определить смысловые связи между словесными единицами данной ЛСГ, а также акцентировать внимание на языковых фактах в их системной взаимосвязи. На наш взгляд, моделирование системы взаимоотношений внутри исследуемой ЛСГ позволит преподавателю тщательно разработать план оптимальной работы с иностранными студентами в овладении языковым кодом и наполнить грамматические сведения коммуникативным содержанием.

По общепринятой современной классификации, «в русском языке 14 пар глаголов, обозначающих движение, представлены глаголами несовершенного вида, которые противопоставляются по характеру перемещения – однонаправленному и неоднонаправленному» [8, с. 162].

В практике преподавания РКИ необходимо уделять особое внимание семантической характеристике глагольного действия. Поэтому методически целесообразно начать изучение с бесприставочных глаголов движения, акцентируя внимание учащихся на такой их отличительной черте, как парность.

При презентации ГД целесообразно одновременно семантизировать глаголы ИДТИ-ЕХАТЬ обращать внимание на их оппозицию в значении по способу перемещения. Определить разницу в употреблении этих глаголов могут помочь схематические рисунки, таблицы.

© Скрябина Т. А., Туревич Н. Г., Сидоренко Т. А., Харламова А. В., 2013

Глаголы типа ИДТИ-ХОДИТЬ, ЕХАТЬ-ЕЗДИТЬ принадлежат к глаголам несовершенного вида, однако «семантическое соотношение между ними часто напоминает соотношение между глаголами разного вида, входящими в видовую пару» [4, с.87], то есть между ними возникают отношения фазовости. Дабы избежать смешения данной группы глаголов, следует показать их дифференциацию по характеру направленности движения: ИДТИ – ЕХАТЬ – глаголы однонаправленного движения. К этой же группе относятся глаголы ЛЕТЕТЬ, БЕЖАТЬ, ПЛЫТЬ и др. Соответственно, глаголы ХОДИТЬ, ЕЗДИТЬ, ЛЕТАТЬ, БЕГАТЬ, ПЛАВАТЬ относятся к группе глаголов неоднонаправленного, или, по иной классификации, разнонаправленного движения.

Знание характеристик глагольного действия, позволяя решить проблему семантизации лексем, должно помочь в преодолении тех затруднений, которые возникают у иностранных студентов при изучении глаголов одно-, неоднонаправленного движения. Одним из способов более точного обозначения характеристики глагольного действия может быть прибавление определенных лексических показателей. Следует учитывать, что все глаголы неоднонаправленного движения употребляются с лексическими показателями регуляторной повторяемости.

Важным языковым фактом в семантике ГД является их приставочная парадигма. Следует учитывать факт, что фазовая и приставочная парадигмы могут не совпадать. Все ГД имеют достаточно распространенные парадигмы. На основании сходства фазовой парадигматики ГД можно выделить наиболее актуальные значения глагольных приставок в условиях практической речевой коммуникации. Мы рекомендуем такой способ презентации ГД, чтобы, с одной стороны, из всей приставочной парадигмы общего бесприставочного глагола–основы избирались наиболее частотно-актуальные употребления, а с другой – учитывались основные фазовые отношения, характерные для данной группы глаголов. Например: отношения единичности-повторяемости, характерные для глаголов одно– и неоднонаправленного движения; начинательно-процессные и процессно-завершительные отношения, характерные для глаголов однонаправленного движения [7, с. 48].

Учитывая вышеизложенное, необходимо разработать систему упражнений для развития коммуникативных умений студентов в овладении ЛСД ГД. Важно избирательно подойти к отбору сведений о лексических, структурно-семантических и грамматических (морфологических и синтаксических) особенностях ГД. Специфика употребления лексико-грамматических категорий должна будет раскрыта в функциональном разрезе, с учетом живых норм их функционирования.

Знание существующих типологий грамматических упражнений позволяют поэтапно формировать языковую и коммуникативную компетенцию иностранных студентов. Выделение каждого из этапов обучения ГД невозможно без опоры на такие важнейшие дидактические принципы, как системность и последовательность в овладении знаниями, преемственность обучения, отбор рациональных методических приёмов. Можно условно выделить три этапа в обучении ГД.

Первый этап – это этап отработки речевых действий. Основной задачей этого этапа является ознакомление учащихся с семантическими особенностями бесприставочных ГД. Учащиеся приобретают навыки дифференциации ГД по способу передвижения: пешком, с помощью транспорта; а также учатся распознавать глаголы, обозначающие одно– и неоднонаправленное действие, знакомятся с сочетательными особенностями бесприставочных ГД. Именно такая характеристика глагольного действия должна стать основой для отбора учебного языкового материала. Обучение ГД в системно-функциональном плане предполагает, что минимальной презентационной единицей организации языкового материала является предложение, а в последующем – текст (высказывание).

Тренировочные упражнения первого этапа должны быть направлены на выработку умения: 1) дифференцировать ГД по способу перемещения; 2) дифференцировать ГД по характеру перемещения – одно– и неоднонаправленного; 3) определять предложную сочетаемость ГД с родительным и винительным падежами. На этом этапе обучения важны внешние опоры – схемы, модели, рисунки, таблицы, иллюстрирующие значение ГД. Для того чтобы избежать трудностей в расшифровке схем-моделей, необходимо их унифицировать для всех учебных пособий по русскому языку как иностранному.

Второй этап. Расширяется количественный состав вводимых лексем, представленных бесприставочными ГД. В зависимости от характера перемещения – одно– и неоднонаправленного (лететь-летать, плыть-плавать, нести-носить, вести-водить, везти-возить). Порядок и последовательность ввода данных лексем определяется коммуникативной значимостью их в речи, а также учебной целесообразностью.

Обучение ГД на основе семантико-функционального подхода позволяет преподавателю на данном этапе сформировать достаточно прочные умения практического использования бесприставочных ГД в связной речи и перейти к изучению приставочных ГД. Все ГД имеют достаточно распространенные приставочные парадигмы. Так, Е. Я. Титаренко насчитывает 25 лексем парадигмы глагола БЕГАТЬ, полную фазовую парадигму, пусть не такую многочисленную, имеют все ГД. ГД объединяются в единую парадигму семантически, выражая определенные фазовые отношения: начала, завершения или повторяемости процесса.

Практически все глаголы однонаправленного перемещения имеют обязательный дериват со значением начала процесса (префикс **по-**): пойти, поехать, побежать, полететь, поплыть. А глаголы неоднонаправленного перемещения имеют дериват со значением процесса или многократной фазовости: походить, поездить, побегать, полетать, поплавать. Значение начинательности у глаголов разнонаправленного движения может обозначаться префиксом **за-**: заходить, заезжать, забегать, залетать, заплывать.

Сходство фазовой парадигматики ГД дает возможность выделить наиболее актуальные в условиях практической речевой коммуникации семантические признаки и грамматические способы их реализации. Специфика ГД, их сочетательные и функционально-семантические особенности наиболее четко проявляются в зависимости от их конкретного окружения в речи. Поэтому работа над связным текстом должна стать основным средством изучения функционирования ГД в речи.

Тренировочные упражнения второго этапа обучения должны быть направлены на выработку умения: 1) дифференцировать приставочные и бесприставочные ГД с учетом их семантики и видовой формы; 2) разграничивать движение, передаваемое приставочными глаголами; 3) определять значение ГД в зависимости от значения приставки; 4) употреблять необходимые предложно-падежные формы существительных с ГД.

Третий этап – этап систематизации и обобщения. Преподаватель, опираясь на традиционные представления о ГД, а также используя сведения о фазовой парадигматике, получает новые, более широкие возможности для системного изучения ГД.

На этом этапе обучения особое значение приобретает текст. Основная задача обучения ЛСГ ГД – формирование самостоятельного составления связного высказывания с использованием ГД – может быть достигнута только при системно организованной совместной деятельности преподавателя и обучающегося над текстом.

Коммуникативные упражнения должны быть направлены на закрепление навыков употребления ГД в речи, что предполагает умение выделить в тексте ГД, определить в контексте их семантическое и морфолого-синтаксическое значение.

Очень продуктивным на этом этапе обучения является использование ситуативных упражнений, которые стимулируют речевое действие обучающихся. Чтобы успешно справиться с заданиями, необходимо подробно определить роли, мотивы, условия, в которых развивается заданная ситуация с целью решения экстралингвистической задачи. Например: «Вам нужно провести экскурсию по городу Луганску для своих друзей. Используя карту города Луганска, фотографии с изображением достопримечательностей города, расскажите, куда вы их поведете». Особую атмосферу естественного живого общения создают на занятиях игровые упражнения. Например, «Кто лучше знает город?» Каждая из двух команд готовит по несколько вопросов («Куда можно доехать на автобусе № 138?», «А можно доехать на этом автобусе до остановки «Центральный рынок» или нет?») Сначала задает вопросы одна команда, потом – другая.

Резюмируя все вышесказанное, важно отметить, что для успешной коммуникации в пределах заданной ЛСГ ГД необходимо учесть коммуникативную ценность изучаемого материала, алгоритм его введения. Эффективный способ презентации – лексико-грамматические таблицы, рисунки, направленные помочь студентам быстро освоиться в незнакомой языковой среде.

Перспективы дальнейшего исследования рассмотренной проблемы связаны с учебно-методическим обеспечением функционально-коммуникативного подхода при изучении ГД, созданием методических руководств для преподавателей, внедрением системно-функционального подхода в практику обучения русскому языку в иноязычной аудитории.

Литература:

1. Ахмадуллина С. В. Системно-функциональный подход к изучению глаголов движения студентами-мари в практическом курсе русского языка. Дисс. канд. педаг. наук. Казань, 2002. – 186 с.

2. Барыкина А. Н. и др. Изучение глагольных приставок / А. Н. Барыкина, В. В. Добровольская, С. Н. Меерзон. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Рус. яз., 1989. – 169 с.

3. Вятютнев М. Н. // Русский язык за рубежом. – №8. – 1990. – С. 54-60.

4. Зализняк А. А. Введение в русскую аспектологию / А. А. Зализняк, А. Д. Шмелев. – М. : Языки русской культуры, 2000. – 226 с.

5. Переслегина Е. Р. Сопоставительный анализ русских и французских глаголов движения при обучении иностранных студентов русскому языку. Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. – Нижний Новгород, 2002. – 232 с.

6. Титаренко Е. Я. Глаголы движения их фазовая парадигматика в русском языке. // Русский язык и литература в школе и в вузе. Проблемы изучения и преподавания. Сб. научных трудов. – Горловка, 2012. – С. 300-304.

7. Титаренко Е. Я. Теория фазовой парадигматики русского глагола / Русистика. Выпуск 11. – 2011. – С. 47-51.

8. Шелякин М. А. Категория аспектуальности русского глагола / М. А. Шелякин. – М. : Изд-во ЛКИ, 2008. – 272 с.

9. Шепель Ю. А. Русистика. Сборник научных трудов. Выпуск 11. – 2011. – С. 51-58.

УДК: 821. 161. 2:82-3-054.72

Скуртул Г. С.,
Запорізький національний технічний університет, м. Запоріжжя

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ПРОЗА ПРО ЕМІГРАЦІЮ: КОНЦЕПТОСФЕРА

У статті аналізується концептосфера сучасної української прози про еміграцію. На основі проведеного дослідження, автором виокремленні найбільш уживані концепти еміграційного дискурсу, а саме: інші сть, утопія/антиутопія, безґрунтя.

Ключові слова: *концепт, еміграційний дискурс, еміграція, інші сть, утопія, безґрунтя.*

В статье анализируется концептосфера современной украинской прозы об эмиграции. На основе проведённого исследования, автором выделены наиболее употребляемые концепты эмиграции, а именно: инаковость, утопия/антиутопия, беспочвенность.

Ключевые слова: *концепт, эмиграционный дискурс, эмиграция, инаковость, утопия, беспочвенность.*

The author of the article determines the conceptual sphere of the modern Ukrainian prose about emigration. On the basis of the research the author defines the most used concepts of emigrational discourse: otherness, utopia/antiutopia, isolation from homeland.

Key words: *concept, emigrational discourse, emigration, otherness, utopia/antiutopia, isolation from homeland.*

Концептуальна побудова художнього твору – це єдність структурно-значеннєвих смислів, які відображають напрямок авторських інтенцій під час моделювання сюжетно-змістового простору. Синтез найбільш актуалізованих уявлень, найчастіше артикульованих понять встановлює ідеологію, яка визначає процеси побудови та сприйняття художнього цілого. Концептосфера виступає центральною розповідною інстанцією, дослідження якої дозволяє ідентифікувати твір за його приналежністю до того чи іншого дискурсивного типу.

Тому вивчення українського еміграційного дискурсу, виявлення його специфічних особливостей у порівнянні з іншими дискурсивними практиками вимагає виокремлення еміграційних концептів. Метою цієї статті є репрезентація основних смислових домінант, які характеризують вітчизняну (материкову та зарубіжну) прозу про еміграцію.

Дослідження проводиться в контексті літературознавчих розвідок, які в різній мірі висвітлюють проблему еміграційних концептів; у працях О. Вознюк [4], Т. Гундорової [5], О. Резник [12], О. Смерек [13] осмислення феномену еміграції розгорнуто в конкретному тематичному контексті, між тим як узагальнене дослідження концептуальних начал ще попереду.

Саме ж поняття концептосфери ми визначаємо, виходячи з розуміння Д. Лихачова, який запропонував вважати, що «… концепти існують у певній людській "ідеосфері"» (переклад – Г. С.) [10, с. 319], що сформована індивідуальним досвідом кожного. При цьому, відзначає дослідник, варто розуміти, що концепт «… не неопосередковано виникає зі значення слова, а є результатом зіткнення… значення слова з особистим і народним досвідом людини» (переклад – Г.С.) [10, с. 319]. Так, у розвитку положення С. Аскольдова-Алєксєєва про те, що концепт «… це мисленнєве утворення, яке в процесі думки заміщує нам невизначену кількість предметів одного й того ж роду» (переклад – Г.С.) [2, с. 269], Д. Лихачов зараховує концепт до сфери особистої та національної історії.

Сучасна історія української еміграції в її художньому осмисленні демонструє достатньо масивну сферу еміграційних концептів, що концентрують у собі і заміняють собою найрізноманітніші та багатообразні художні уявлення. Твори Ю. Андруховича, Е. Ґати, В. Діброви, В. Єшкілєва, С. Жадана, Г. Тарасюк та ін. сучасних українських письменників – тому підтвердження.

Загальне, що притаманне цим авторам – концепти, які виражають уявлення мільйонів українців про еміграцію у її найширшому розумінні. В цих уявленнях, виходячи з точки зору Д. Лихачова, особливо рельєфно проявлена історія українського народу на її колоніальній та інколи не менш драматичній постколоніальній стадіях.

Скажімо, часто актуалізований у сучасній прозі концепт іншості (чужості) виражається усталеними поглядами на еміграцію як на переселення з однієї держави в іншу. Однак, переживання іншості й усвідомлення себе як емігранта притаманне людині, яка не перетинала кордону країни проживання. Колоніальна залежність від метрополії, пам'ять про історичні катаклізми, особиста доля, ментальна несумісність з уявленнями інших національно-етнічних груп сприяє виробленню комплексу вигнання, відстороненості, що мимоволі провокує замкненість, призводить до внутрішньої еміграції. Типовий приклад – персонаж роману Ю. Андруховича «Московіада» Отто фон Ф. Його перебування в мультикультурному середовищі столиці великої Імперії подібне блуканню колами пекла; соціальна та культурна атмосфера Москви не приймає українського поета, здається йому не просто іншою, ідеологічно та естетично неприйнятною, але саме – абсолютно чужою, ворожою, подібною багатолюдному Вавилону: «Це пастка, нарешті зрозумів ти. <…> Тут діється якийсь остаточний спектакль світової історії. Прибульців робиться дедалі більше. <…> Натомість приходять фарисеї та садукеї, азартні гравці, книжники, вбивці та содоміти, культуристи та лихварі, карлики, православні священики в поруділих рясах, циркові комедіанти, сластолюбці, казахи, кришнаїти, римські легіонери» [1, с. 33].

Між тим вже за часів інтенсивної європейської інтеграції українців, які виїжджали за кордон переважно на заробітки, змістовий об'єм концепту іншості трансформується і поляризується. З одного боку, тим, які виїхали відкривається ментальна та поведінкова невідповідність із людьми, які виховувались у традиції західних цивілізаційних цінностей: радянська та пострадянська замкненість, закомплексованість посилюється часто

© Скуртул Г. С., 2013

безправним становищем емігранта-заробітчанина й зіткненням із суворою дійсністю капіталістичного світу. Це, у свою чергу, тягне за собою прагнення відсторонення, концентрації на собі, рефлексію іншості. Найбільше така ситуація проявляється в т.зв. заробітчанській прозі. Так, у романі-трилогії Л. Білик «Душі в екзилі» один із героїв-заробітчан Назар, у пошуках роботи в передмістях Лейпцига, усвідомлює себе «чужорідним тілом», наче дивується з приводу свого принизливого становища. Крім того, Назар із подивом виявляє контрастну різницю менталітету українців та німців, не співвідносність майже планетарного характеру: «Якогось дня навіть працювали разом. <…> забракло мішка цементу. <…> Назар дивується: чим журитися? Показує на вольво – транспорт є! Але Гюнтер не погоджується. Його навіть обурює така пропозиція. <…> Ага, без прав?... Ну, це ж недалеко – всього вісімсот метрів! Хто там за права питатиме? Назар дивується німцеві, а німець – Назарові. У розв'язанні цієї проблеми вони, як інопланетяни» [3, с. 270].

З іншого боку, ті, кого прийнято позиціонувати як вітчизняних інтелектуалів, які опанували основи світової культури, мови, європейські традиції, не схильні посилювати природні відмінності між собою та закордонним соціумом, усвідомлюючи, що ця різниця формальна і несуттєва. Такою представлена героїня роману О. Пиркало «Не думай про червоне». Успішна журналістка Павліна Стопудів, яка працює в Лондоні, доволі розкута в своєму повсякденному спілкуванні з найрізноманітнішими представниками британського суспільства: з колегами, любителями андеграунду, пенсіонерами, «нашими» в Англії – з усіма героїня О. Пиркало знаходить точки зіткнення та спільні інтереси.

Проте, говорячи про концепт іншості в його дефініціях, варто звернути увагу, що вже і в незалежній Україні, людина, яка відчула гіркоту внутрішньої еміграції, по-особливому відчуває духовну автономію, що переходить у відкриту форму ізоляції та радикального несприйняття оточуючої, багато в чому абсурдної, реальності. Так, Гера, герой роману «Ворошиловград» С. Жадана, приймаючи «бізнес-спадок», який дістався йому від брата, що втік до Голландії, опиняється в абсолютному тупику, в ситуації, коли розвиток подій від нього не залежать. Це генерує не стільки душевне роздвоєння, скільки розкол із соціальними устоями, інститутами державності, влади. Чужий цьому непідвладному йому світові з корупцією та продажністю, головний герой роману в своєму відособленні не одинокий. Містеріально-міфологічні «друзі дитинства» ще в більшій мірі є втіленням внутрішньої еміграції, такої глибоко внутрішньої, що автор наділяє їх наче подвійним життям: живим та потойбічним, цвинтарним. Це чи не найвища в українській літературі «точка відліку» поняття іншості, маніфестація того, що кожна людина, особливо в критичній їй ситуації не просто «сама собі чужа», але й відчужена від усього того, що остаточно і назавжди.

Однак якщо по-різному репрезентований концепт іншості все ж таки більш-менш у змістовому відношенні цільний, то цього не можна сказати про другий основоположний для еміграційного тексту концепт – концепт утопії. Утопічний простір в українському еміграційному дискурсі різко розпадається на дві протилежні сфери: утопію та її заперечення – антиутопію. Як показує аналіз більшості творів, у яких порушується еміграційна проблематика, вихідний посил до зміни місця проживання вбачають у прагненні досягти соціальної та духовної гармонії. У багатьох потенційних емігрантів це прагнення наче викликає з глибин підсвідомого інтенцію здобуття ідеалу, раю. Міфологема здобутого раю в її пострадянській варіації визначає мотиви переселення. Наприклад, напередодні від'їзду за кордон Василина, одна з героїнь Еви Гати «З варяг у греки, або історія накреслена рунами» весь західноєвропейський простір уявляє досконалим організованим, що співвідноситься з абсолютною гармонією: «Поживу трохи в раю, а там побачу» [6, с. 37].

Разом із тим український еміграційний текст відтворює і антиномічні світовідчуття, які притаманні більшою мірою тим, хто вже відчув радість проживання в західному «раю». Так, персонажі роману «Пафос» В. Єшкілєва після довгих митарств на «землі обітованій», в Ізраїлі, вже не відчувають ніяких ілюзій щодо іноземних реалій. Правда, їх розчарування, песимізм, безвихідь у ще більшій мірі мотивовано Україною – «країною-донором» дешевої, як правило, невдячної робсили, в якій «… всевладдя ментів називають демократією, мафіозну тусню – державою, крадіжки – реформами, маячню п'яних неуків – духовністю, … Все там приречене на катастрофу. Питання лише у її термінах…» [8].

Часто зіткнення з суворою повсякденністю європейської цивілізації, розчарування в ній, призводить до того, що багато героїв української еміграційної прози, звертаючись до своєї історичної батьківщини, вбачають тепер вже в Україні ідеальний світ, точніше, передумови щасливого в ній існування. Причому, більшість героїв не тішать себе покращенням соціальних умов на батьківщині, але чудова українська природа немов навіває думки про райське життя. Символічно, що в листі до матері, Назар із «Душ в екзилі» Л. Білик своє щастя здобуває у селі Рай, передмістя якого прекрасні: «Мамо, сьогодні я був у Раю. <…> Там сплять тільки люди. А природа – ніби на святковій літургії – урочиста, гарно вбрана, пройнята натхненням і містичним духом: чуває-молиться до небес. Гарно так, мамо! <…> Я навіть не вивів души з храму» [3, с. 143-144].

Виявляється, що утопічний простір еміграційної прози структуровано за принципом «тут» і «там». У самому цьому принципі закладене поняття межі, кордону. Пограничність – характерна риса українського еміграційного дискурсу, що впливає на всі рівні організації тексту: стиль, жанрові модифікації, композицію, сюжет, типологію героїв. Ідея кордону в найрізноманітніших варіаціях та вимірах пронизана внутрішньою та зовнішньою двозначністю. Тому еміграційний світ вирізняє двоплановість як онтологічного, так і психологічного порядку: і світоустрій, і світовідчуття героїв роздвоюються, що відкриває співвідносні та змістовно асиметричні перспективи: наприклад, «земний Єрусалим»/»Ворошиловград» та «Небесний Єрусалим». У цьому сенсі роздвоєне «я» героя-емігранта відзначається достатньо помітними ознаками шизофренії. Емігрант опиняється в ситуації співвіднесення двох планів – батьківщини і закордону, земного та небесного життя і т.п. Так, нащадок українських емігрантів Френ Фішер, героїня новели «Голос крові» Г. Тарасюк, у мандрівці Україною, на могилі Тараса Шевченка, неочікувано для себе відкриває душу: «тут», в Україні, до неї повер-

нулась душа, тоді як «там», в Америці нічого подібного не відбувалось: «І Френ знову дивувалася, що нічого подібного не переживала… <…> А тут… тут, Тут на горі над Дніпром, Френ несподівано для себе згадала… про душу! <…> Точніше душа сама нагадала про себе, ніби довго-довго блукала цією землею, літала попід дивної барви небесами… І нарешті вони зустрілися – душа і Френ – на Шевченковій горі…» [14, с. 242].

Крім вже названих найбільш актуалізованих концептів доволі часто тлумачиться, художньо осмислюється поняття безґрунтя, що цілком зрозуміло. Адже концепт отриманого та втраченого раю, стан іншості, розуміння своєї чужорідності, породжує почуття загубленості, позбавляє ґрунту; емігрант приречений, читаємо в «Пафосі» В. Єшкілєва, «… жити без впевненості у майбутньому, без твердого ґрунту» [8]. Насправді, розрив із батьківщиною, переселення в іншу країну передбачає вкорінення на новій території. Однак саме цього часто і не буває. Навпаки, емігрант наче висить у повітрі: відірваний від своєї землі він все ще не в змозі «врости» в інший, новий ґрунт. Рідко, коли на новій землі, наприклад, в Америці, українські переселенці створюють своєрідний штучний анклав, маленьку Україну, в якій все, починаючи з мови спілкування і закінчуючи деталями побуту, служить для того, щоб підкреслювати нерозривний зв'язок із великою батьківщиною. У цій ситуації почуття безґрунтя наче заміняється дещо фігуральним відтворенням рідного середовища, як це не без м'якої іронії передається в романі В. Діброви «Бурдик»: «Перед його (пан Бринчак – Г. С.) будинком росли чорнобривці, часник, мак та гарбузи. Усередині на стінах в чистоті й шані висіли Святий Миколай, Матір Божа з Дитям, кольорові родичі з дітьми, гетьман Мазепа й обсипані вівцями Карпати. <…> Ми сіли обідати борщем, варениками та узваром» [7].

Отже, концептосфера українського еміграційного тексту складається з трьох найбільш транскрибованих понять – іншості, утопії/антиутопії, безґрунтя, до яких входять й інші, підпорядковані їм, периферійні концепти. Ці поняття формують своєрідний логоцентричний стрижень, який вирізняє досліджуваний тип дискурсу серед інших. Окреслені проблеми не вичерпуються однією статтею і мають перспективу для подальшого вивчення.

Література:

1. Андрухович Ю. Московіада: роман жахів / Юрій Андрухович. – Івано-Франківськ : Лілея НВ, 2005. – 256 с.

2. Аскольдов С. Концепт и слово / С. Аскольдов // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология. – М. : Academia, 1997. – С. 267-279.

3. Білик Л. Душі в екзилі. Роман-трилогія / Леся Білик. – Тернопіль : Богдан, 2012. – 328 с.

4. Вознюк О. Еміграційна візія іншого : теоретичний аспект / О. Вознюк // Вісник Львівського університету. Серія : Філологічні науки. – Вип. 44. Ч. 1. – 2008. – С. 178-184.

5. Гундорова Т. Ворошиловград і порожнеча [Електронний ресурс] / Тамара Гундорова. – Режим доступу : http://litakcent.com/2011/02/08/voroshylovhrad-i-porozhnecha/

6. Ґата Е. З варяг у греки, або історія, накреслена рунами / Ева Ґата. – Львів : БаК, 2008. – 208 с.

7. Діброва В. Бурдик / Володимир Діброва [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://www.ukrcenter.com/Література/Володимир-Діброва/21351-1/Бурдик

8. Єшкілєв В. Пафос / Володимир Єшкілєв [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://www.rulit.net/books/pafos-read-135907-1.html

9. Жадан С. Ворошиловград / Сергій Жадан. – Харків : Фоліо, 2010. – 442 с.

10. Лихачев Д. Концептосфера русского языка / Дмитрий Лихачев // Избранные труды по русской и мировой культуре. – СПб. : СПбГУП, 2006. – 416 с.

11. Пиркало С. Не думай про червоне / Світлана Пиркало. – К. : Факт, 2004. – 158 с.

12. Резник О. Типология и поэтика персонализма в автобиографической прозе первой волны русской эмиграции: автореф. дис. … док. филол. наук : 10.01.02 – русская литература / Оксана Резник. – Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского. – Симферополь, 2010. – 46 с.

13. Смерек О. Українська топіка в романістиці Емми Андієвської / О. Смерек // Київська старовина. – 2003. – № 6. – С. 94-107.

14. Тарасюк Г. Янгол з України. Маленькі романи, новели / Галина Тарасюк. – К. : Либідь, 2006. – 432 с.

УДК 811.111'42.581

Сокаль Г. І.,
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ КОНЦЕПТУ КРАСА ЛЮДИНИ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено встановленню закономірностей та взаємовідношень між лексичними одиницями лексико-семантичного поля концепту КРАСА ЛЮДИНИ в англійській мові, зіставному аналізу лексико-семантичних полів, характеристиці спільного та відмінного між словниковими дефініціями ключових лексем, які використовуються на позначення концептів КРАСА та КРАСА ЛЮДИНИ.

Ключові слова: *когнітивна лінгвістика, словникова дефініція, дискурс, сема, лексико-семантичне поле, лексична одиниця, польова модель концепту.*

Статья посвящена установлению закономерностей и взаимоотношений между лексическими единицами лексико-семантического поля концепта КРАСОТА ЧЕЛОВЕКА в английском языке, сопоставительному анализу лексико-семантических полей, характеристике общего и отличного между словарными дефинициями ключевых лексем, используемых для обозначения концептов КРАСОТА и КРАСОТА ЧЕЛОВЕКА.

Ключевые слова: *когнитивная лингвистика, дискурс, словарная дефиниция, сема, лексико-семантическое поле, лексическая единица, полевая модель концепта.*

The article is devoted to the establishment of laws and the relationship between lexical units of the lexical-semantic field of the concept BEAUTY in English, comparative analysis of lexical-semantic fields, common and different characteristics between the definitions of the key vocabulary tokens that are used to indicate the concepts BEAUTY and HUMAN BEAUTY.

Key words: *cognitive linguistics, discourse, seme, dictionary definition, lexical-semantic field, lexical unit, field model of the concept.*

Постановка наукової проблеми та її значення. У двадцятому столітті та на початку двадцять першого вчені-лінгвісти почали зверталися до питання про необхідність виявлення універсально-абстрактних категорій, що мають самостійність, але в нормі функціонують у єдності та забезпечують процес комунікації, тому «…виникла потреба розглядати мову з точки зору її участі в пізнавальній діяльності людини [4, с. 209]. Ці завдання вирішуються в царині когнітивної лінгвістики, одним із головних завдань якої є пошук структур свідомості, що забезпечують процес породження, сприймання, розуміння мови, а також формування думки та оцінки навколишньої дійсності. Такими структурами виступають концепти, що зорієнтовані на відображення онтології світу у зв'язку з потребами соціальної дійсності та віддзеркалюються у змісті слів [1, с. 11]. **Актуальність** цієї статті полягає у вивченні когнітивно-репрезентативних процесів, що окреслюють концепт КРАСА через призму культурологічних змін, що є невід'ємною часткою сучасного англомовного соціуму. Використана методологія є ефективною та перспективною для подальшого вивчення проблеми функціонально-семантичного моделювання. Подальші розробка, удосконалення та глибше дослідження моделі складають перспективу майбутніх досліджень.

Ідеї та принципи семантичного аналізу мови, які об'єднані під загальною назвою «дослідження семантичного поля», виникали і складались поступово. Лексико-семантичні поля мають безпосереднє відношення до багатьох рівнів мови і, відповідно, взаємодіють з усією мовною системою загалом. Відома дослідниця Р. Гайсина звертає увагу на те, що «лексико-семантичне поле має глибокі зв'язки з різнорівневими мовними засобами, за допомогою котрих відображаються відношення об'єктивної дійсності і котрі потребують подальшого глибинного вивчення» [2, с. 181]. Важливо, що кожна мова своєрідна, тому вона по-своєму кодує дійсність, а це потребує диференційного підходу до вивчення її вербальних засобів та їхніх семантичних зв'язків.

Лексико-семантичне поле має чітку ієрархічну будову. Воно складається з лексико-семантичних груп, а лексико-семантичні групи з менших за обсягом мікросистем – синонімічних рядів, антонімічних пар, гіперогіпонімів, конверсивів тощо. Складовими лексико-семантичного поля є лексичні одиниці, які мають свою семну структуру. Задля виокремлення мінімальних частинок значення (сем) найефективнішим є компонентний аналіз, що дозволяє втілити це завдання і представити значення як систему найменших неподільних елементів змісту. Методика компонентного аналізу значення слова уможливлює дослідження плану змісту значущих одиниць шляхом розкладання значення на мінімальні семантичні складові. Крім того компонентний аналіз передбачає врахування граматичних форм слова, співвіднесених з одним з його значень.

Поняття КРАСА є феноменом когніції та культури, яке разом із добром та істиною, визначає найвищі цінності людства. У концептосистемі британської культури цей феномен представлений етноконцептом BEAUTY, що інтегрує зміст універсального концепту із власне британським уявленням про красу. Зміст універсалії BEAUTY характеризується взаємозв'язком із концептом HUMAN BEING, який вважається ключовим для будь-якої культури. Такий взаємозв'язок зумовив антропоцентричне тлумачення сутності краси, існування якої пов'язують з особливостями світосприйняття людини з її здатністю бачити цю ознаку в об'єктах дійсності.

Поняття КРАСА характеризується перевагою емоційно-почуттєвого складника в когніції дійсності. Мовна репрезентація краси здебільшого передбачає наявність поссесивних відношень цієї ознаки до її носіїв, як-от: людина, її духовний та матеріальний світ. Такі відношення завжди мають антропний характер, вказуючи на знання людини про красу та на позитивну оцінку нею краси [5, с. 3].

© Сокаль Г. І., 2013

В англійській мові, як і в будь-якій іншій мові світу, існує ряд синонімічних мовних одиниць для позначення поняття «краса». До лексико-семантичного поля КРАСА відносяться такі лексичні одиниці: allure/allurement, attraction/attractiveness, beauty, bloom, charm, comeliness, desirability, elegance, enchant/enchantment, exquisiteness, fairness, fascination, glamour, grace, handsomeness, loveliness, magnetism, pulchritude, seductiveness, seemliness, symmetry, temptation. Зазначені лексичні одиниці вживаються для того, щоб охарактеризувати об'єкт, суб'єкт чи ідею, яка в процесі її споглядання приносить людині задоволення та естетичну насолоду. Фома Аквінський вважав, що краса – це те, що задовільняє людину в процесі чуттєвого споглядання навколишнього світу [5].

Ядром лексико-семантичного поля КРАСИ є лексема BEAUTY. На першому етапі компонентного аналізу складено список словникових дефініцій лексеми BEAUTY, поданих в таких тлумачних словниках англійської мови, як Collins English Dictionary (1998, 2000, 2003), Collins Thesaurus of the English Language (2002), Longman Dictionary of Contemporary English (2002), Random House Webster's College Dictionary (1999).

За визначенням Longman Dictionary of Contemporary English лексема BEAUTY включає наступні значення:

1) n. (pl. -ies) a combination of qualities such as shape, colour, etc., that pleases the aesthetic senses, esp. the sight. b a combination of qualities that pleases the intellect or moral sense (the beauty of the argument); 2) a beautiful woman; 3) the qualities that give pleasure to the senses; 4) an outstanding example of its kind; «his roses were beauties»; «when I make a mistake it's a beauty»; 5) a place known for its beauty; 6) a small natural or artificial mark such as a mole on the face, considered to enhance another feature; beauty treatment cosmetic treatment received in a beauty salon [10].

Словник Merriam-Webster представляє семантичну структуру досліджуваної нами одиниці наступним чином: 1) the quality or aggregate of qualities in a person or thing that gives pleasure to the senses or pleasurably exalts the mind or spirit : loveliness; 2) a beautiful person or thing; especially : a beautiful woman; 3) a particularly graceful, ornamental, or excellent quality; 4) a brilliant, extreme, or egregious example or instance [7].

Щодо семантичних системних зв'язків лексеми BEAUTY, то вони наступні: *synonyms:*aesthetics (also esthetics), attractiveness, beauteousness, beautifulness, comeliness, cuteness, fairness, gorgeousness, handsomeness, looks, loveliness, prettiness, sightliness; *antonyms:*grotesqueness, hideousness, homeliness, plainness, ugliness, unattractiveness, unbecomingness, unloveliness, unsightliness [7].

В Oxford Online Dictionary лексема BEAUTY представлена наступними дефініціями:

1) [mass noun] a combination of qualities, such as shape, colour, or form, that pleases the aesthetic senses, especially the sight: *I was struck by her beauty; an area of outstanding natural beauty;* a combination of qualities that pleases the intellect: *the artistry and beauty of football;* [as modifier] denoting something intended to make someone more attractive: *beauty treatment;*

2) a beautiful or pleasing thing or person, in particular: a beautiful woman: *a blonde beauty;* an excellent example of something: *the fish was a beauty, around 14 pounds;* (the beauties of) the pleasing or attractive features of (something): *the beauties of the English countryside;* [in singular] the best aspect or advantage of something: ***the beauty of*** *keeping cats is that they don't tie you down* [10].

Словник Free On-Line Dictionary визначає лексема BEAUTY наступними дефініціями**:**

1) appearance [uncountable] a quality that people, places, or things have that makes them very attractive to look at: *her beauty and grace, an area of outstanding natural beauty; Millions of dollars are spent each year on beauty products;* 2) woman [countable] a woman who is very beautiful: She was considered a great beauty in her youth; 3) poem/music/emotion etc [uncountable] a quality that something such as a poem, song, emotion etc has, which gives you pleasure or joy beauty of the beauty of Shakespeare's verse; 4) advantage the beauty of something a particularly good quality that makes something especially suitable or useful: The beauty of e-mail is its speed and ease of use.; 5) [countable] spoken a very good, large etc example of something: You should have seen the boat – a real beauty; 6) beauty is in the eye of the beholder used to say that different people have different opinions about what is beautiful; 7) beauty is only skin-deep used to say that how someone looks is not as important as a good character [9].

У словнику Macmillan Dictionary лексема BEAUTY визначається як***:*** 1) [uncountable] the quality of being beautiful or very good to look at: *He was impressed by her beauty and charm; I admired the beauty of the landscape;* 2) [countable] a beautiful woman: *She was a great beauty in her time;* 3) [uncountable] a quality that something has that gives you pleasure the beauty of her poetry; 4) [countable] informal something that you think is very good or a good example of its type: I love old cars, and that one's a beauty [8].

Beauty – це найзагальніше поняття, що слугує для позначення всього прекрасного, привабливого, що викликає приємні відчуття через оптичний, акустичний, ментальний сенсорні канали, а також відповідає прийнятим у соціумі етичним якостям та моральним переконанням.

Як засвідчує здійснений аналіз, основними домінантними компонентами лексичного значення «beauty» є: bloom, charm, elegance, fairness, grace, handsomeness (для опису чоловічої краси); другорядні компоненти складають всі інші поняття, що входять до семантичного поля «краси»: allure/allurement, attraction/attractiveness, comeliness, desirability, enchant/enchantment, exquisiteness, fairness, fascination, glamour, loveliness, magnetism, pulchritude, seductiveness, seemliness, symmetry, temptation.

Порівняльний аналіз словникових дефініцій дозволяє виділити периферію лексичного поля «beauty», а також в межах цього поля окреслити мікрополя з центром та периферією кожної з вищезазначених лексем.

Семантична структура лексеми **bloom** складається із наступних визначень: 1) a healthy, vigorous, or flourishing condition; 2) a condition or time of vigor, freshness, and beauty. Поняття **bloom** передбачає період розквіту сил, молодості і вроди, вияв здоров'я, радості, щастя, задоволення на обличчі людини, в її посмішці, погляді і т. ін. Основними домінантними компонентами лексичного значення «bloom» є: attraction/attractiveness, beauty, grace; другорядними: loveliness, symmetry [9, 11, 7].

Семантична структура лексеми **charm** має наступну будову: 1) a special quality someone or something has that makes people like them, feel attracted to them, or be easily influenced by them; 2) the power or quality of pleasing or delighting; attractiveness. Поняття charm виражає здатність людей, які ним володіють, з легкістю зачаровувати та приваблювати інших людей. Основними домінантними компонентами лексичного значення «charm» є: allure/allurement, attraction/attractiveness, enchant/enchantment, fascination; другорядними: beauty, elegance, grace, exquisiteness [9, 11, 7].

Щодо основних семантичних дефініцій лексеми **elegance,** то вони наступні: 1) beauty, attractiveness, or grace; 2) refinement, grace, and beauty in movement, appearance, or manners. Elegance – дуже близьке за лексичним значенням до поняття beauty і характеризує когось, хто є вишукано-витонченим, граціозним та прекрасним. Основними домінантними компонентами лексичного значення «elegance» є: attractive/attractiveness, beauty, grace; другорядними: charm, exquisiteness, enchant/enchantment [9, 11, 7].

Поняття **fairness** визначається як**:** 1) pleasant or attractive; 2) of pleasing appearance, especially because of a pure or fresh quality; comely; 3) beautiful or lovely to look at. Лексема **fairness** використовується для опису чогось гарного і прекрасного, зокрема зовнішності та вроди. Основними домінантними компонентами лексичного значення «fairness» є: attraction/attractiveness, beauty, loveliness; другорядними: handsomeness, seemliness [9, 11, 7].

Синонімічна лексема **grace** має наступні семантичні складові**:** 1) elegance and beauty of movement, form, expression, or proportion; 2) seemingly effortless beauty or charm of movement, form, or proportion. Поняття **grace** описує ніжність та вишуканість жіночої натури, красу осанки, вміння триматися та поводитися у високих колах, часто вживається як поетичний символ жіночої краси. Основними домінантними компонентами лексичного значення «grace» є: beauty, bloom, elegance; другорядними: charm, symmetry [9, 11, 7].

Основні значення лексеми **handsomeness** визначаються наступним чином**:** 1) a man who is handsome looks attractive; 2) pleasing and dignified in form or appearance. Лексема **handsome** вживається в основному для опису чоловічої краси та мужності; якщо ж слово вжито по відношенню до жінки, то це означає, що вона в дуже хорошій фізичній формі, або ж має чіткі маскулінні характеристики. Основними домінантними компонентами лексичного значення «handsomeness» є: attraction/attractiveness, comeliness, symmetry; другорядними: beauty, fairness, pulchritude [9, 11, 7].

Поняття **allure/allurement** визначаються як**:** 1) a mysterious, exciting, or desirable quality; 2) the power to entice or attract through personal charm; 3) the power to tempt thing. Лексема allure/allurement означає викликати у когось інтерес, приваблювати, привертати до себе увагу; навмисне, з певним наміром пробуджувати почуття кохання, спокушати. Основними домінантними компонентами лексичного значення «allure/allurement» є: charm, fascination; другорядними: attraction/attractiveness, beauty, magnetism [9, 11, 7].

Attraction/attractiveness дефініціюються як**:** 1) a feeling of liking someone, especially in a sexual way; 2) a characteristic that provides pleasure; the quality of arousing interest. Лексеми **attraction/attractiveness** використовується для характеристики того, що приваблює інших певними якостями чи властивостями, викликає цікавість та захоплює увагу. Основними домінантними компонентами лексичного значення «attraction/attractiveness» є: bloom, charm, comeliness, desirability, enchant/enchantment, fairness, seductiveness; другорядними: allure/allurement, beauty, temptation [9, 11, 7].

Поняття **comeliness** окреслюється як**:)** appealing to the senses or mind through beauty, form, character, etc.; 2) pleasing and wholesome in appearance; attractive. Comeliness – миловидність, привабливість, здатність справляти позитивне враження на сенсорику та розум людини за допомогою краси, форми, характеру. Основними домінантними компонентами лексичного значення «comeliness» є: attractiveness/attraction, handsomeness, pulchritude; другорядними: beauty, enchant/enchantment, fascination [9, 11, 7].

Семантична будова лексеми **desirability** репрезентована наступним чином**:** 1) a feature or quality that makes something seem interesting or enjoyable; 2) worth having or seeking, as by being useful, advantageous, beautiful or pleasing; 3) worth achieving because of its outer attractiveness. Лексема **desirability** описує щось і когось, хто відповідає чиїм-небудь уподобанням, смакам, інтересам, поглядам; те, чого хто-небудь бажає і до чого прагне. Основними домінантними компонентами лексичного значення «desirability» є: attractiveness/attraction, magnetism, temptation; другорядними -beauty, allure/allurement [9, 11, 7].

Семантика лексеми **loveliness** включає наступні складові**:** 1) extremely beautiful and very delicately made; 2) of such beauty or delicacy as to arouse intense delight; 3) extremely beautiful and pleasing; outstanding or excellent [9, 11, 7].

Щодо семантичної будови лексеми **pulchritude**, то вона представлена наступним чином**:** 1) physical beauty; 2) great physical beauty and appeal, especially that of women. Лексема **pulchritude** характеризує милу, безкорисливу людину з приємними рисами обличчя. Основними домінантними компонентами лексичного значення «pulchritude» є: comeliness, seemliness; другорядними: beauty, charm, fascination [9, 11, 7].

Розглянувши 12 лексичних одиниць, що складають лексико-семантичне поле «BEAUTY «, визначаємо поняття BEAUTY як найбільш універсальне, тому воно й складає ядро поля. Першу периферію складають поняття: bloom, charm, elegance, fairness, grace, handsomeness. Другу периферію відповідно утворюють поняття: allure/allurement, attraction/attractiveness, comeliness, desirability, enchant/enchantment, exquisiteness, fairness, fascination, glamour, loveliness, magnetism, pulchritude, seductiveness, seemliness, symmetry, temptation. Усі елементи цього лексико-семантичного поля мають спільні та відмінні семантичні ознаки. Саме завдяки їм відбувається так звана семантична диференціація слів, протиставлення їх у межах групи [3, с. 129].

Отже, кожне з понять, що входить до лексико-семантичного поля «BEAUTY», відрізняється інтенсивністю прояву цієї ознаки, її емоційністю та насиченістю, а також якісними характеристиками. Лексема beauty харак-

теризується всіма дев'ятьма семантичними ознаками: вона позначає прекрасне, цікаве, сексуальне, виражає задоволення, привабливість, витонченість, миловидність, зразковість та гармонійність. Всі іменники лексико-семантичного поля «BEAUTY» мають спільну сему – прекрасне, що становить архісему досліджуваного поля.

Література:

1. Вердиева З. Н. Семантическое поле в современном английском языке / З. Н. Вердиева. – М. : Высшая школа, 1986. – 118 с.
2. Гайсина Р. М. Лексико-семантическое поле глаголов отношения в современном русском языке / Р. М. Гайсина. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1981. – 195 с.
3. Медникова Э. М. Значение слова и методы его описания / Э. М. Медникова / – М. : Высшая школа, 1974. – 202 с.
4. Мещерякова Ю. В. Концепт «красота» в английской и русской культурах // Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики: Сб. науч. тр. ВГПУ/ Ю. В. Мещерякова / Волгоград: Перемена, 1999. – С. 209-215.
5. Мещерявока Ю.В. Концепт «красота» в английской и русской лингвокультурах: Автореф. дис. …канд. филол. наук. [Електронный ресурс] / Ю. В. Мещерякова / Волгоград, 2004. – 22 с.
6. Смирницкий А.И. Лексическое и грамматическое в слове // Вопросы грамматического строя / А.И. Смирницкий / : сб. ст. М. : АН СССР, 1955. – С.11-53.
7. Електронний ресурс. – Режим доступу : http://www.merriam-webster.com/
8. Електронний ресурс. – Режим доступу : http://www.macmillandictionary.com/
9. Електронний ресурс. – Режим доступу : http://www.ldoceonline.com/
10. Електронний ресурс. – Режим доступу : http://oxforddictionaries.com/
11. Електронний ресурс. – Режим доступу : http://www.thefreedictionary.com/

УДК 81'373.7:811.161.2:811.112.2:811.111

Сошко О. Г.,
Академія муніципального управління, м. Київ

МЕТОНІМІЧНІ МОДЕЛІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ РИС ЛЮДИНИ (на матеріалі української, німецької та англійської мов)

У статті розглядаються найпродуктивніші метонімічні моделі фразеологічних одиниць на позначення морально-етичних характеристик людини в українській, німецькій та англійській мовах. Досліджуються механізми метонімізації та відображення в них лінгвокультурних особливостей.

Ключові слова: *фразеологічна одиниця, внутрішня форма, метонімія, структурно-семантичний аналіз.*

В статье рассматриваются наиболее продуктивные метонимические модели фразеологических единиц, означающих морально-этические характеристики в украинском, немецком и английском языках. Исследуются механизмы метонимизации и отображенные в них лингвокультурные особенности.

Ключевые слова: *фразеологическая единица, внутренняя форма, метонимия, структурно-семантический анализ.*

The article concentrates on the most productive models of idioms with metonymy denoting moral and ethical characteristics in English, German and Ukrainian. Mechanisms of phraseological metonymy formation and their respective linguocultural peculiarities are investigated.

Key words: *phraseological unit/idiom, metonymy, inner form, structural-semantic analysis.*

На сучасному етапі розвитку мовознавства актуальним є вивчення фразеологізмів як одиниць, що відображають людський фактор у мові. Дослідження фразем, або фразеологічних одиниць (далі ФО), відбувається у різних напрямках. Насамперед це стосується розробки проблем фразеологічної семантики та пов'язаних з цим питань структури і семантики компонента у складі фразеологізму, ступеня смислової цілісності фразеологізму, характеру образності, відносин між вільним комплексом-прототипом і мотивованим на його основі фразеологізмом. Основоположним компонентом семантики фразеологізму є внутрішня форма, пов'язана з іншими компонентами семантики і, перш за все, з мовною мотивованістю фразеологічного значення. Структурно-семантичний аналіз, спрямований на виявлення закономірностей у зв'язках між фразеологічним значенням та формою його вираження, виступає важливою ланкою у дослідженні семантичної структури фразеологізмів.

Проблемам структурної семантики фразеологізмів, їх внутрішньої форми присвятили свої роботи такі вітчизняні науковці, як П. Селігей (внутрішня форма назв емоцій в українській мові) [5], Н. Дем'яненко (внутрішня форма ФО польської мови на позначення ментальних властивостей людини) [1], О. Каракуця (структурно-семантичний аналіз українських ФО з компонентом *душа*) [3], І. Заваринська (мотиваційна основа та семантика фразеологізмів з онімним компонентом в англійській, польській та українській мовах) [2]; М. Пасюрківська (внутрішня форма зоофразеологізмів у польській мові) [4] та ін.

Відсутність загальнотеоретичних робіт, присвячених вивченню внутрішньої форми ФО на позначення морально-етичних рис людини на матеріалі української, німецької та англійської мов з точки зору завдань структурно-семантичного та лінгвокультурного аналізу, а також необхідність зіставлення ФО даної групи з метою виявлення як спільних, універсальних ознак, так і диференційних, специфічних етнокультурних та етнолінгвістичних рис, зумовлює актуальність даного дослідження.

Об'єктом нашого дослідження виступають українські, німецькі та англійські ФО на позначення морально-етичних рис людини, що містять у своєму складі метонімічно переосмислений компонент. Предметом дослідження є структурно-семантичні особливості цих ФО. Метою статті є розгляд метонімічних механізмів творення фразем, а також на основі зіставного аналізу виявити спільні та відмінні риси цих ФО в українській, німецькій та англійській мовах. Для реалізації цієї мети поставлені наступні завдання: дослідити внутрішню форму фразем та типи метонімічного переосмислення; визначити та проаналізувати найпродуктивніші моделі метонімічного перенесення значення.

Метонімічна образність носить особливий характер, оскільки метонімія показує зв'язки між предметами, явищами або ознаками. Більшість виразів досліджуваної групи, утворених за участю метонімії, належать до соматичної фразеології, у метонімічному переосмисленні якої головну роль відіграє асоціація «частина-ціле». У складі метонімічних фразем на позначення морально-етичних характеристик ми виявили ключові компоненти-соматизми з такими значеннями:

• «серце»

Слід зазначити, що серце відзначається енантіосемічною амбівалентністю образних інтерпретацій: власне наявність серця взагалі чи у належному місці надає людині позитивні характеристики; водночас серце у вторинному осмисленні – це носій якраз негативних рис (гніву, невдоволення) або негативного ставлення до когось/чогось. Пор.: укр. *мати серце/мати хоч трохи серця* 1. «бути чуйним, добрим, доброзичливим, порядним і т. ін».; 2. «бути незадоволеним ким-, чим-небудь // Ображатися, гніватися, сердитися на кого-небудь» [СФУМ, с. 377]; *не мати серця* 1. «бути жорстоким, непорядним і т. ін».; 2. «не ображатися на когось; бути байдужим до когось, до чогось» [СФУМ, с. 380]; нім. *ein Herz haben* (тж. *viel Herz haben; ein Herz im Leibe haben*; поет. *Ein Herz im Busen tragen*) «бути щирою, чуйною людиною; мати велике серце» [НУФС: 1, с. 330]; розм. *j-d hat das Herz auf dem rechten Fleck (auf der richtigen Stelle) (*тж. *j-m sitzt das Herz am rechten Fleck)* «хто-н. справжня людина (добра, чесна, смілива тощо)» [НУФС: 1, с. 330] (досл. «хтось має серце у правиль-

© Сошко О. Г., 2013

ному місці»); англ. розм. *have a heart* «бути добрим, розважливим, співчутливим» [LDEI, с. 157; DAIPV, с. 285]; *have (with) one's heart in the right place* (також *one's heart is* або *lies in the right place*) «мати добрі наміри; бути доброзичливою, чуйною людиною» [БАРФС, с. 374; АУФС, с. 475; LDEI, с. 158] (досл. «мати серце у правильному місці», або «чиєсь серце є/лежить у правильному місці»).

У наведених українських і англійських фразеологізмах відбувається сполучення метафори і метонімії: серце може метонімічно позначати або людину, або її моральні властивості, при цьому метафоричні атрибути визначають як позитивні, так і негативні характеристики: укр. *щире (золоте) серце* «чесна, відверта, щедра, доброзичлива людина. // Чесність, відвертість, доброзичливість, сердечність» [СФУМ, с. 229]; *велике серце (у кого)/великого серця* «хто-небудь дуже добрий, чуйний, здатний перейматися чиїмись переживаннями, горем» [СФУМ, с. 639]; *добре серце* «лагідний, доброзичливий характер» [СФУМ, с. 639]; *кам'яне (камінне) серце* «хто-небудь байдужий, нечулий» [СФУМ, с. 640]; англ. *a kind (soft, sympathetic, warm) heart* «добре серце, м'якосердість, чуйність (звідси *kind-hearted*, *soft-hearted*, *warm-hearted*)» [БАРФС, с. 375] (досл. «добре (м'яке, співчутливе, тепле) серце»); *a big heart* 1. «великодушна, шляхетна людина; людина великої душі»; 2. «великодушність, шляхетність» [БАРФС, с. 373] (досл. «велике серце»); *a hard heart* (також *a heart of flint* або *of stone, stony heart*) «кам'яне серце, жорсткосердність, бездушність» [БАРФС, с. 374] (досл. «тверде серце (серце з кременю, каменя)»).

Негативно-оцінна асоціація серця з каменем присутня в ідіоматиці усіх трьох мов: укр. *кам'яне (камінне) серце* (чиє, у кого) «хто-небудь байдужий, нечулий» [СФУМ, с. 640]; *мати кам'яне (камінне) серце* «бути нечуйним, жорстоким, бездушним і т. ін». [СФУМ, с. 374]; нім. *ein hartes (steinernes, eisernes) Herz haben* (тж. *ein Herz von Stein haben*) «мати кам'яне серце; мати не серце, а камінь» [НУФС: 1, с. 330]; англ. *a heart of stone, stony heart* «кам'яне серце, жорсткосердність, бездушність» [БАРФС, с. 374]; *have (with) a heart of stone* «бути холодним та недружнім» [DAIPV, с. 285; LDEI, с. 158]. М'яким серце може бути у доброї, лагідної, поступливої людини: укр. *мати м'яке серце* [СФУМ, с. 374], *м'який серцем* [СФУМ, с. 413]; нім. *ein weiches (mitfühlendes) Herz haben* [НУФС: 1, с. 330] (досл. «мати м'яке/співчутливе/чуйне серце»).

Доброта, щирість, відвертість, доброзичливість передаються у фразеологізмах через асоціацію серця із золотом, з якого у кожній культурі історично виготовлялися і виготовляються золоті монети, гроші та інші коштовні речі: укр. *щире (золоте) серце* «чесна, відверта, щедра, доброзичлива людина. // Чесність, відвертість, доброзичливість, сердечність» [СФУМ, с. 229]; нім. *ein goldenes Herz haben* «мати велике серце, бути людиною великої душі» [НУФС: 1, с. 330] (досл. «мати золоте серце»); англ. *(have) a heart of gold* «бути добрим, відвертим, дружнім; золоте, благородне серце [етим. фр. *un cœur d'or*]» [DAIPV, с. 285; БАРФС, с. 374; LDEI, с. 157] (досл. «мати серце із золота»). В.Д. Ужченко зазначає, що найважливіша значеннєва риса «золотих» виразів – указувати на особливу цінність когось або чогось [6, с. 15].

• «душа»

На думку багатьох філософських напрямків і релігійних течій, душа – це безсмертна субстанція, нематеріальна сутність, в якій виражена божественна природа людини, що дає початок й обумовлює життя, здатність відчувати, мислити; зазвичай душа протиставляється тілу. Крім того, душу розглядають як сукупність рис, якостей, властивих певній особі. Наявність душі характеризує людину з прекрасними рисами характеру. Будучи нематеріальною, душа все ж локалізується в тілі людини (пор. рос. *в чём только душа держится* і под.), через це ми зараховуємо відповідні ключові лексеми до соматизмів. Отже, укр. *мати душу* означає бути чуйним, доброзичливим, сердечним [СФУМ, с. 373], *не мати душі/нічого не мати за душею* «бути непорядним, недоброзичливим, жорстоким» [СФУМ, с. 379]; англ. *have no soul* «бути бездушним; бути безстрасним, холодним» [АУФС, с. 471] (досл. «не мати душі»).

Моральність людини може вимірюватися вмістом душі (серця): укр. *мати Бога в душі (в серці, в животі)/ мати Бога* «бути милосердним, добрим, совісним, справедливим» [СФУМ, с. 372], *мати Христа в душі (в серці)* «бути справедливим, милосердним, порядним, доброзичливим» [СФУМ, с. 379], *не мати Бога в душі (в серці, в животі)/мати Бога й серця в животі* «бути жорстоким, бездушним, несправедливим» [СФУМ, с. 379]. Бог у релігії наділений рисами ідеальної, вищої істоти. В монотеїстичних, або, власне, релігіях Бог – центральна фігура, всемогутня вища особистість, а також творець всесвіту і всього живого в ньому. Відображаючи концепцію абсолюту, він вважається вічним, безсмертним, всюдисущим, всезнаючим і т. п. Він є абсолютне добро і любов.

Конкретне значення звороту може визначати метафорична характеристика душі: укр. *відкрита (розкрита) душа* (у кого, чия) 1. «(для кого) хто-небудь прихильно, щиро ставиться до кого-небудь»; 2. «(для чого) хто-небудь чулий, чуйний до чогось» [СФУМ, с. 225], *душа навстіж (нарозхрист)* «хто-небудь відвертий, щирий у поводженні з іншими» [СФУМ, с. 226], *щира (золота) душа; щире (золоте) серце* «чесна, відверта, щедра, доброзичлива людина. // Чесність, відвертість, доброзичливість, сердечність» [СФУМ, с. 229], *широка душа; широке серце* 1. «хто-небудь чуйний, щедрий, щирий»; 2. «чуйна, щедра, щира вдача у кого-небудь» [СФУМ, с. 229], *душа (губа) не з лопуцька* «хто-небудь наділений позитивними рисами; сміливий, принциповий» (або *душа із лопуцька*) [СФУМ, с. 226]; *порожня душа; порожнє серце* «хто-небудь відчуває душевну спустошеність, байдужість до навколишнього світу, перебуває у стані депресії» [СФУМ, с. 229], *черства душа; черстве серце* (в кого) «хто-небудь нечуйний, байдужий» [СФУМ, с. 229]; нім. розм. *j-d hat Hornhaut auf der Seele* «хто-н. дуже черства, нечула людина; у кого-н. душа мохом поросла» [НУФС: 1, с. 349] (досл. «мати мозоль на душі»), *ein schwarze Seele haben* «бути недоброю, злою людиною» [НУФС: 2, с. 187] (досл. «мати чорну душу»); англ. *honest (kind, simple) soul* «добряча душа, добряк; добряча, чесна, простодушна людина» [АУФС, с. 504] (досл. «чесна (добра, проста) душа»).

• «голова»

У даній групі фразем соматизм *голова* входить до виразів на позначення таких рис, як гордість, зарозумілість. При цьому голова або високо піднімається, або взагалі знаходиться у повітрі: нім. *den Kopf hochhalten (aufrechthalten)* «високо тримати голову, тримати себе з гідністю» [НРФС, с. 339]; англ. *go about with one's head in the air* «величатися; задаватися; задирати ніс» [БАРФС, с. 367] (досл. «ходити із своєю головою в повітрі»).

Повітря може не тільки підносити голову вгору, а й наповнювати та збільшувати: англ. *swelled head* (амер. *big head*) «зазнайство, зарозумілість» [БАРФС, с. 371] (досл. «розпухла (велика) голова»), *wind in the head* «порожня уява; зазнайство, самовдоволення, зарозумілість» (не зміш. з рос. *ветер в голове*) [БАРФС, с. 825].

• «ніс»

Як вже зазначалося вище, великого значення у групі фразем на позначення морально-етичних рис відіграє переосмислення саме параметричних характеристик тіла. Горда, чванлива, самовпевнена людина веде себе певним чином, який можна назвати стереотиповим: піднімає вгору голову та ніс: укр. *гнути (дерти, задирати)/загнути (задерти) кирпу (носа, ніс)* «гордовито триматися, бути чванливим, гонористим; зазнаватися» [СФУМ, с. 151], *[до] носа [й] коцюбою (кочергою) не дістати* «хто-небудь надмірно чваниться, пишається» [СФУМ, с. 208], *кирпа вгору* «хто-небудь тримається з погордою, зарозуміло, зверхньо дивиться на кого-небудь» [СФУМ, с. 294], зневаж. *пиндючити ніс* (вульг. *морду*) «поводитися чванливо, бундючно» [СФУМ, с. 502], *піднімати (підіймати, підносити)/підняти (підійняти, піднести) [догори] носа (ніс)* «гордовито, самовпевнено триматися, ставитися до інших зневажливо» [СФУМ, с. 511]; нім. розм. *die Nase hoch tragen* «задирати ніс, ходити гоголем» [НРФС, с. 412]; англ. *with one's nose in the air* «той, хто дивиться на інших зверхньо, задирає носа» [БАРФС, с. 539] (досл. «із своїм носом у повітрі»).

• «очі»

Народні вірування у можливість накликати нещастя, хворобу на когось, завдати комусь шкоди особливим магічним поглядом (тобто зурочити), зумовлює значення фраземи укр. *лихе (погане, зле і т. ін.) око//лихі очі* 1. «той, хто здатний зробити неприємність, вчинити зло; недобра, недоброзичлива людина»; 2. (у кого) «погляд людини, з яким пов'язують неприємність, нещастя і т. ін». [СФУМ, с. 463].

Порядна, чесна, безкомпромісна людина позначається фраземою укр. *світле око* [СФУМ, с. 465]. Мотивацією фразем на позначення негативних рис може виступати якісна характеристика очей: укр. *очі завидющі* 1. «хтось дуже заздрісний, жадібний, ненаситний»; 2. зі сл. *дивитися*, *поглядати* «заздро, жадібно» [СФУМ, с. 476]; нім. *der Schalk schaut (guckt/sieht) ihm aus den Augen* «по очах видно, що він шахрай» [НРФС, с. 479] (досл. «хитрун/шахрай виглядає (глядить, дивиться) з його очей»).

• «вуха»

Оскільки вухо – це орган, головною функцією якого є сприйняття звуку, фраземи з цим компонентом так чи інакше пов'язані з отриманням людиною інформації ззовні. При цьому може додаватися якісна метафоризація цього органу: про цікаву людину говорять, що вона має «довгі вуха» англ. *have (got) long ears* [БАРФС, с. 233], про людину, ласу до новин, пліток – що вона «має сверблячі вуха» англ. *have itching ears* [БАРФС, с. 233]. Остання фразема має біблійне походження: Апостол Павло нагадує Тимофію, що жоден не може лишитися нейтральним, почувши правду про Бога у Христі. Бо може прийти час, коли люди будуть замість цього послуговуватися чутками: англ. *For the time will come when they will not endure sound doctrine; but after their own lusts shall they heap to themselves teachers, having itching ears* (2 Тим. 4: 3).

• «руки»

Достатньо численною є група фразем з компонентами-соматизмами на позначення верхніх кінцівок або їх частин. Саме у морально-етичній сфері ці органи «відповідають» за ставлення людини до наживи або чужої власності. Додаткової характеристики можуть надавати супутні ад'єктиви, які позначають параметричні або якісні ознаки. Про людину, яка прагне до наживи, дуже жадібну, ненаситну говорять, що в неї укр. *руки загребущі* [СФУМ, с. 623]. Потяг до крадіжки, привласнення чужого переосмислюється як довжина чи викривлення верхніх кінцівок або їх частин (укр. *довгі руки* (в кого) [СФУМ, с. 622]; нім. розм. през. *lange (krumme) Finger haben (machen)* [НРФС, с. 179] (досл. «мати довгі (криві) пальці»)), до рук може щось «липнути» або руки можуть «свербіти» (укр. жарт. *мати сверблячі (липкі) руки* [СФУМ, с. 376]; англо-амер. жарг. *have sticky fingers* «на руку нечистий» [БАРФС, с. 275] (досл. «мати липкі пальці»), *have an itching palm* «брати хабарі, бути корисливим, жадібним» [БАРФС, с. 561] (шекспірівський вираз; досл. «мати сверблячу долоню»), *an itching palm* «жадібність до грошей, наживи» (частина виразу *have an itching palm*) [БАРФС, с. 561] (досл. «свербляча долоня»). Моральна (не)чистота асоціюється із (не)чистотою верхніх кінцівок: нім. *j-d hat schmutzige (unsaubere) Hände* 1. «чиясь совість нечиста, хто-н. замішаний у злочині»; 2. «хто-н. бере хабарі» [НРФС, с. 259] (досл. «хтось має брудні (нечисті) руки»); англ. *one's hands are clean* «невинний; чесний, з незаплямованою репутацією» [походить від виразу *clean hands*] [БАРФС, с. 353]. Фразема англ. *clean hands* «незаплямованість, чесність» [БАРФС, с. 347] (досл. «чисті руки») має біблійне походження: англ. *He that hath clean hands, and a pure heart; who hath not lifted up his soul unto vanity, nor sworn deceitfully* (Псалми 24: 4).

• «шкіра»

Шкіра, як найбільший орган людського тіла метонімічно уособлює саму людину, її внутрішню сутність. Егоїстична людина, яка намагається робити що-небудь лише для себе; піклується про особисті інтереси, нехтуючи іншими, характеризується фраземами: укр. груб. *тремтіти (труситися) за свою (власну) шкуру* [СФУМ, с. 719], *дбати [тільки] про свою шкуру* [СФУМ, с. 189]. Звернімо увагу, що замість звичного слова укр. *шкіра* тут говориться про укр. *шкуру,* в загальному випадку вживаного щодо тварин; таким чином негативно-оцінна конотація передається ще й цією зооморфічною деталлю. Протилежні якості шкіри надають особі протилежних внутрішніх якостей: нім. розм. *eine brave (ehrliche, gute) Haut* «молодець, молодчина; добрий (або чесний) малий, хороша людина» [НРФС, с. 269] (досл. «чесна, добра шкіра»).

Проаналізувавши найпродуктивніші моделі метонімічного перенесення значення, можемо зазначити, що внутрішній формі фразем на позначення морально-етичних рис людини властива культурна конотація, характерною рисою якої є образна вмотивованість, що безпосередньо пов'язана із світобаченням народу-носія мови. У подальшому нам вважається перспективним моделювання переосмислених значень фразеологізмів, що позначають інші ментальні характеристики людини на матеріалі української, німецької та англійської мов та проведення зіставного аналізу сем, які лежать в основі образного переносу з метою розкриття національно-культурної своєрідності фразем.

Література:

1. Дем'яненко Н. Б. Польські фразеологічні одиниці на позначення ментальних властивостей людини: структурно-семантична та формально-граматична характеристики: Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.03 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут філології. – К., 2003. – 23 с.

2. Заваринська І. Ф. Лінгвокультурна мотивація фразеологізмів з онімним компонентом в англійській, польській та українській мовах: Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.17 / Національний пед. ун-т ім. М. Драгоманова. – К., 2010. – 22 с.

3. Каракуця О. М. Фразеологізми української мови з компонентом «душа» (структурно-семантичний, ідеографічний, лінгвокультурологічний аспекти): Автореф. дис. … канд. філол. наук. – Харків, 2002. – 19 с.

4. Пасюрківська М. В. Зоонімічна лексика в польській фразеології: склад, семантика, функції: Автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.03 / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. – К., 2009. – 18 с.

5. Селігей П. О. Внутрішня форма назв емоцій в українській мові: Автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.01 / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. – К., 2001. – 23 с.

6. Ужченко В. Д. Образи рідної мови. – Луганськ : Знання, 1999. – 216 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

АУФС – Англо-український фразеологічний словник / Уклад. К.Т. Баранцев. – 3-тє вид., стер. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006. – 1056 с.

БАРФС – Большой англо-русский фразеологический словарь: Около 20000 фразеологических единиц / А. В. Кунин. – 6-е изд., исправл. – М. : Живой язык, 2005. – 944 с.

НРФС – Бинович Л. Э., Гришин Н. Н. Немецко-русский фразеологический словарь. Под ред. д-ра Малиге-Клаппенбах и К. Агрикола. Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : «Русский язык», 1975. – 656 с.

НУФС – Німецько-український фразеологічний словник / Уклали В. І. Гаврись, О. П. Пророченко. – В 2 т. – К. : Радянська школа, 1981. – Т. 1. – 416 с., Т. 2. – 384 с.

СФУМ – Словник фразеологізмів української мови / Уклад.: В.М. Білоноженко та ін. – К. : Наук. думка, 2008. – 1104 с.

DAIPV – Mc Graw-Hill's Dictionary of American Idioms and Phrasal Verbs / Richard A. Spears. – USA, New York : The Mc Graw-Hill Companies, Inc., 2005. – 1080 p.

LDEI – Longman Dictionary of English Idioms. – London : Longman Group UK Limited, 1996. – 387 с.

УДК 371.134

Стрельченко Л. В.,
Кіровоградський державний педагогічний університет ім. В. Винниченка, м. Кіровоград

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

У статті розглядаються шляхи вдосконалення системи фахової підготовки майбутніх вчителів англійської мови в університетах Великобританії в контексті Болонського процесу та застосування англійського досвіду професійної освіти в Україні.

Ключові слова: *Болонський процес, особливості професійної педагогічної освіти, європейські освітні стандарти.*

В статье рассматриваются пути совершенствования систеы профессиональной підготовки будущих учителей английского языка в університетах Великобритании в контексте Болонского процесса и применения английского опыта профессионального образования в Украине.

Ключевые слова: *Болонский процесс, особенности профессионального педагогического образования, европейские образовательные стандарты.*

The article deals with the ways of improving the system of professional teacher training at Great Britain's universities in the context of the Bologna Process and applying the experience in Ukraine.

Key words: *the Bologna Process, the peculiarities of professional teacher training, European educational standards.*

Світове співтовариство розглядає якісну освіту як важливий інструмент економічного зростання, соціального розвитку і культурного злагодженого співіснування. Сьогодні система освіти кожної європейської держави перебуває в стані змін і пошуків новацій, які б в умовах розвитку інформаційного суспільства вели до ефективних результатів. Освіта стає доступною, ефективною і якісною. Сучасні системні реформи в освіті пов'язані з підготовкою вчителів як носіїв майбутніх суспільних змін, суб'єктів перетворення освіти в могутню продуктивну силу. Разом з тим вчителі одночасно стають і об'єктами освітніх реформ.

В умовах розбудови єдиного європейського освітнього простору, розвитку ринку освітніх послуг актуальними стають проблеми еквівалентності кваліфікацій, здобутих в навчальних закладах різних європейських держав, що передбачає гармонізацію національних систем освіти, зокрема, педагогічної. В країнах Європейської співдружності планується введення стандартних навчальних курсів, програм підготовки вчителів, отримання ними стандартизованих дипломів, свідоцтв, сертифікатів тощо. Особлива увага в цьому процесі надається ефективному вивченню і викладанню іноземних мов, які відіграють важливу роль в європейському єднанні. Серед країн Західної Європи Велика Британія виділяється цінним історичним досвідом підготовки вчителів філологів, які викладають англійську мову в багатьох країнах світу, маючи гарні успіхи і напрацювання. Дослідження тенденцій розвитку педагогічної освіти в Великій Британії в кінці XX – на початку XXI ст. з її багатовіковими традиціями у галузі навчання та досвідом успішних реформ вищої школи у сучасних умовах, свідчать, що вона зазнала масштабних змін, пов'язаних з вдосконаленням стандартів підготовки педагогів, спеціалістів світового рівня. Розвинена інфраструктура педагогічної освіти в XXI столітті дозволила країні повністю забезпечити її висококваліфікованими конкурентоспроможними кадрами.

В Україні завдяки радикальним політичним, економічним та соціальним змінам наприкінці XX – початку XXI століття також посилились тенденції в педагогічній освіті до інтеграції в європейський простір, що зумовило інтерес науковців до вивчення і осмислення зарубіжного та вітчизняного досвіду й визначення ефективних шляхів інноваційного розвитку освітньої системи в цілому та підготовки вчителів зокрема. Так було розроблено та запроваджено державні стандарти вищої освіти, спрямовані на підвищення її якості, модернізовано структуру, зміст, форми та методів навчання, про що йдеться у Законі України «Про вищу освіту» (2002 р.), «Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір» (2004 р.), де зазначено про необхідність вдосконалення фундаментальної фахової, психолого-педагогічної, методичної та практичної підготовки майбутніх учителів. Разом з тим слід відзначити, що вивчення і адаптація досвіду інших європейських країн в освітній простір України сприятиме успішному досягненню поставлених цілей.

Система педагогічної освіти Великої Британії завжди викликала інтерес у вітчизняних та зарубіжних дослідників. На початку XXI століття з'являються нові дослідження, пов'язані з історією та сучасними трансформаційними змінами в системі педагогічної освіти (О.Ю.Леонтьєва); реформування вищої педагогічної освіти в Англії (А.В.Парінов, А. А. Сбруєва); професійна педагогічна підготовка вчителів у Великій Британії (М. В.Базурина, Н.П.Яцишин); формування педагогічної майстерності вчителів в Англії й Уельсі (Ю.В. Кіщенко); особливості методичної підготовки вчителів англійської мови (І.П.Задорожна); стандартизація професійної підготовки вчителів (Н. М. Авшенюк) та ін. Але досі мало здійснювалися порівняльно-педагогічні дослідження з проблем стандартизації та гармонізації професійної підготовки вчителів англійської мови в Великій Британії та Україні на початку XXI ст. у контексті сучасних трансформацій педагогічної освіти в єдиний Європейський простір.

Мета даної статті – проаналізувати теоретичні ідеї та практичний досвід професійної підготовки вчителів філологів у Великій Британії в умовах інтеграції в загальноєвропейський освітній простір та намітити шляхи застосування англійського досвіду професійної освіти майбутніх вчителів іноземних мов в Україні.

© Стрельченко Л. В., 2013

Завданнями статті передбачається: охарактеризувати основні напрямки та тенденції підготовки вчителів філологів для середніх навчальних закладів у Великій Британії в умовах формування загальноєвропейського освітнього простору, окреслити шляхи використання британського досвіду в практиці професійної підготовки вчителів іноземних мов в Україні.

У Великобританії на початку XXI століття відбувається прогресивне реформування шкільної освіти, яке викликало зміни у системі вищої освіти, зокрема, професійної підготовки вчителів, а саме: у розвитку більш ефективних організаційних засад; в удосконаленні змісту; запровадженні нових форм та методів викладання, необхідних для досягнення високих навчальних результатів, поширення євроінтеграційних процесів на цільові та процесуальні аспекти професійної підготовки вчителів: запровадження Національних стратегій мовної грамотності, створення Агентства з підготовки вчителів, запровадження Національного стандарту кваліфікованого вчителя та Національного курікулуму його базової підготовки, кількісне та якісне розширення академічної мобільності майбутніх учителів, що спрямовані на координацію стандартів підготовки вчителів у Великобританії з країнами Європейського Союзу й запровадження єдиних вимог до системи професійної підготовки майбутніх учителів, співпраці інститутів педагогічної освіти Великобританії з аналогічними закладами освіти в інших країнах єдиного європейського простору у реалізації трансєвропейських програм (ERASMUS, SOCRATES, KOMETT, LINGUA) та інших.

Тенденції розвитку вимог до професійної підготовки вчителів в Англії та Уельсі, в яких подібна система підготовки вчителів, зокрема, англійської мови і літератури, встановлені Міністерством освіти і кваліфікацій у таких державних документах стандартизації базової підготовки фахівців, якими є Національні стандарти кваліфікованого вчителя від 1998, 2002 та 2007 рр.

У Національному стандарті кваліфікованого вчителя виписані вимоги до його професійної підготовки для різного рівня навчальних закладів, загальні вимоги до змісту спеціально-предметних знань та загально педагогічної підготовки педагога-дослідника, творчого, компетентного практика. В документі обґрунтовані вимоги до вмінь учителя проводити педагогічну та навчальну роботу з учнями, визначати мету й планувати очікувані результати, а також здійснювати моніторинг та оцінку навчальних досягнень учнів, викладено вимоги до навчальних, гностичних, розвивальних, виховних, організаційних, контрольно-діагностичних виробничих функцій професійної діяльності педагога.

Порівняльний аналіз принципів побудови стандартів кваліфікованого вчителя в Англії та Освітньо-кваліфікаційної характеристики випускника вищого навчального закладу (ОКХ) в Україні, враховуючи особливості розвитку систем професійної підготовки педагогів в цих країнах, дає можливість визначити відмінність вищезазначених документів. Так стандарт кваліфікованого вчителя Англії побудований за принципом кроскурікулярності, з переліком компетентностей, що їх мають набути майбутні вчителі у процесі професійної підготовки. ОКХ випускника вищого навчального закладу педагогічного профілю України має предметний характер, з визначенням компетентностей з кожного окремого предмета [1].

Тобто український документ є значно ширшим завдяки поєднанню вимог до освітньої і професійної підготовки педагога за певною спеціальністю й освітньо-кваліфікаційним рівнем, на противагу англійському, який встановлює лише кваліфікаційні вимоги до вчителя, що працює на певному ключовому рівні шкільної освіти.

Національний курікулум базової підготовки вчителя є нормативним документом, який складається з шести курікулумів підготовки вчителів до викладання дисциплін в початковій і середній школі та курікулуму підготовки вчителів до використання інформаційно-комунікаційних технологій у викладанні предметів Національного курікулуму шкільної освіти. Але вони не містять переліку навчальних дисциплін, термінів та обсягів навчання, не вказані вимоги до навчальних матеріалів і видів діяльності студентів для оволодіння ними, тому вони не можуть бути названими як моделі курсів професійної підготовки вчителів. У цих документах вказані загально дидактичні та спеціально-предметні компетентності, якими мають оволодіти майбутні вчителі, і які повинні обов'язково використовуватися всіма педагогічними навчальними закладами як базові для створення власних навчальних програм. Дослідження вимог Національного курікулума підготовки вчителів стосовно використання інформаційно-комунікаційних технологій та викладання англійської мови і літератури в середній школі дає підстави вважати ці напрямки стержневими в професійній підготовці. Вивчення та узагальнення вітчизняних і англійських стандартів підготовки вчителя дозволяє виділити в них спільну рису: спрямованість на високу професійну підготовку майбутніх вчителів до педагогічної роботи на основі діяльнісного та особистійного підходів [1].

Навчальні програми підготовки майбутніх вчителів англійської мови і літератури складаються з таких основних частин: *курс основного предмета*, спрямований на вивчення базових дисциплін Національного навчального плану (main course): англійської мови і літератури та сучасних іноземних мов (їх кількість регламентується), мистецтва, які забезпечують лінгвістичну підготовку вчителя філолога; *програмний курс* (curricular course), спрямований на оволодіння студентами методиками викладання основного і додаткового предметів, методами навчання та оцінювання успіхів школярів; *педагогічний курс* (education course), призначений для вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу; *педагогічна практика у школі* (school practice).

Значне місце в системі підготовки вчителів англійської мови відводиться оволодінню студентами методичними прийомами навчання учнів мовного матеріалу і різноманітних видів мовленнєвої діяльності, способами заохочення, стимулювання і оцінювання їх навчальних досягнень; методами організації роботи зі здібними та слабкими учнями на основі індивідуального і диференційованого підходів до навчання дітей.

Згідно навчальної програми студенти опановують елементи театрального мистецтва, вивчають твори британської класичної літератури, оволодівають курсами успішної кар'єри та формування творчих і лідерських якостей учителя, мистецтва мислення, вирішення складних педагогічних задач та іншими.

Спіральний та модульний принципи, які забезпечують поступове розширення, поглиблення теоретичних знань, практичних умінь і навичок упродовж усього періоду навчання, лежать в основі змісту освіти в вищих педагогічних закладах Великобританії. Модульний принцип оволодіння програмним матеріалом сприяє гнучкості виконання навчальних планів, врахуванню інтересів і вимог кожного студента, розвитку навичок і вмінь планування та виконання самостійної роботи. Кожен з модулів розрахований на 100 навчальних годин; студент денної форми навчання обирає не менш як 12 модулів на рік. Зростання рівня професіоналізму майбутніх учителів англійської мови, відповідальності за результати своєї праці у Великій Британії наближають зміст підготовки випускників університетів до потреб середньої школи [2].

Значне місце в підготовці вчителів, зокрема, філологів відводиться педагогічній практиці, особливістю якої є її неперервний характер. В її організації беруть участь вищі педагогічні навчальні заклади та базові школи-партнери. Тривалість практики регламентується Стандартами від 32 тижнів у трирічних програмах до 18 тижнів в однорічних на базі наукового ступеня бакалавра. Вона здійснюється під керівництвом менторів, які контролюють, аналізують, критикують діяльність студентів під час проходження ними практики.

Реалізувати зміст системи підготовки сучасного вчителя мови в Великобританії допомагають основні технології навчання як тьюторське, дистанційне, модульне, кредитне, кредитно-модульне, персоніфіковане навчання, взаємне навчання, такі форми організації навчання як лекція, семінар, тьюторіал, дискусія, самостійна робота, лабораторна робота, практична робота, спільна рецензія на проекти і дисертації, телеконференція, та методи контролю результатів навчання як письмові роботи (essays), письмові екзамени і тестування, наукові дослідження, професійний проект тощо.

Модернізація системи професійної підготовки вчителів торкнулася змісту, технологій, методів навчання, форм організації навчання, методів контролю результатів навчання, підходу до стандартизації педагогічної освіти та гуманізації змісту навчання на основі логічно-обґрунтованого і прагматичного підходів. Тенденції до вдосконалення проявилась в пошуку і застосуванні ефективних інноваційних методів педагогічного управління з використанням розвиненого дистанційного навчання та персоналізації навчального процесу. Спостерігається тенденція до скорочення лекційного часу при вивченні дисциплін основного, психолого-педагогічного та методичного циклів (аудиторне навантаження складає 20 – 25% від обсягу навчального часу), та збільшення часу на самостійну роботу (60% від обсягу навчального часу).

Пріоритетними завданнями у навчанні та викладанні іноземних мов в Україні з застосуванням англійського досвіду професійної підготовки вчителів-філологів в умовах євроінтеграції можна визначити такі: дотримання єдиної системи стандартів професійної підготовки і діяльності вчителя; модернізація змісту професійної підготовки вчителів відповідно до європейських стандартів; побудова навчального процесу в педагогічних навчальних закладах України на основі принципів гуманізації, диференціації і персоніфікації навчання, з поступовим нарощуванням знань із теоретичних дисциплін та формуванням практичних вмінь з організації мовленнєвої діяльності учнів під час проходження студентами педагогічної практики в школах; розробка та впровадження критеріїв і форм перевірки якості професійної підготовки вчителів, залучення викладачів і студентів до участі в європейських програмах з метою активізації й поглибленого вивчення зарубіжного досвіду підготовки майбутніх вчителів англійської мови.

Література:

1. Авшенюк Н. М. Стандартизація професійної підготовки вчителів у Англії й Уельсі (кінець XX – початок XXI ст.) [Текст] : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Авшенюк Наталія Миколаївна; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 2005. – 21 с.

2. Базуріна В. М. Професійна підготовка вчителів іноземних мов у Великій Британії [Текст] : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Базуріна Валентина Михайлівна; Житомирський держ. ун-т ім. Івана Франка. – Житомир, 2006. – 20 с.

3. Задорожна І. П. Особливості методичної підготовки вчителів англійської мови у Великій Британії [Текст] : автореф. дис… канд. пед. наук: 13.00.04 / Задорожна Ірина Павлівна; Тернопільський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Т., 2002. – 20 с.

4. Соколова А. В. Професійна підготовка вчителя у системі педагогічної освіти Англії і Шотландії [Текст] : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Соколова Алла Вікторівна; Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К. Д. Ушинського. – О., 2009. – 20 с.

УДК 811.111`42

Сторчак О. Г.,
Харківський національний автомобільно-дорожній університет, м. Харків

СТРУКТУРА ЛІНГВОКОГНІТИВНОГО І ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО КОНЦЕПТУ

У структурі лінгвокогнітивного та лінгвокультурного концептів дослідники виділяють мінімум 15 компонентів: перцептивний, моторний, емоційний, логічний, понятійний, образний, асоціативний, смисловий, ціннісний, оціночний, інтерпретаційний, символьний, лексичний, граматичний та етимологічний. Відзначається емпіричний характер концептів та їхня модальнісно-неспецифична природа.

***Ключові слова**: концепт, структура концепту, компонент концепту.*

В структуре лингвокогнитивных и лингвокультурных концептов исследователи выделяют минимум 15 компонентов: перцептивный, моторный, эмоциональный, логический, понятийный, образный, ассоциативный, смысловой, ценностный, оценочный, интерпретационный, символьный, лексический, грамматический и этимологический. Отмечается эмпирический характер концептов и их модальностно-неспецифическая природа.

***Ключевые слова**: концепт, структура концепта, компонент концепта.*

Lingvocognitive and lingvocultural concepts structurally include minimum 15 components: perceptual, motional, emotional, logical, notional, imaginative, associative, semantic (sense), value, evaluative, interpretative, symbolic, lexical, grammatical and etymological. Empirical and modality-unspecific nature of concepts is shown.

***Keywords**: concept, concept structure, component of concept.*

Определение структуры концепта является одной из центральных проблем когнитивной лингвистики. Цель данной работы заключается в том, чтобы выявить компоненты, составляющие структурную конфигурацию лингвокогнитивных и лингвокультурных концептов. Объектом исследования является процесс концептуализации, а предметом – структура концепта. Актуальность работы обусловлена повышенным интересом лингвистов и специалистов смежных областей науки к процессам и механизмам концептуализации, объёму и содержанию концептов, их связи с языком и речью. Под концептуализацией понимается когнитивно-семантический процесс структурирования знаний и опыта посредством осмысления полученной информации [10, с. 93].

В современной лингвистике концепт рассматривается как информационная структура сознания и совокупность вербальных и невербальных знаний об объекте концептуализации [18, с. 587]. Такие признаки концепта как относительно упорядоченная внутренняя структура [15, с. 24], целостность и динамизм [18, с. 257] позволяют лингвокогнитивистам и лигвокультурологам изучать концепт как систему, под которой понимается совокупность взаимосвязанных компонентов, образующих более сложное единство [23, с. 656]. Совокупность компонентов системы и связи между ними, обеспечивающие целостность системы и тождественность самой себе, составляют её структуру [24, с. 5–6]. Основой структуры являются материальные и идеальные (при отражении в сознании) компоненты объекта [23, с. 656–657].

Структура концептов рассматривается в работах таких исследователей, как З.Д. Попова и И.А. Стернин [15; 21], А.В. Рудакова [17], Л.И. Белехова [1], В.Г. Никонова [14], М.В. Никитин [13], Т.В. Лунёва [11], В.И. Карасик *et al* [7], С.Г. Воркачев [2; 3; 4], Ю.С. Степанов [20], С.Х. Ляпин [12] и др.

Концепт разграничивается как структура и содержание. Структура концепта включает базовые структурные компоненты разной когнитивной природы и описывается как перечисление когнитивных признаков, принадлежащих этим структурным компонентам [15, с. 81]. Содержание концепта образовано когнитивными признаками, отражающими отдельные свойства концептуализируемого объекта или явления, и внутренне упорядочено по полевому принципу – ядро и периферия [21, с. 58–65; 15, с. 81]. Ядро включает базовый и другие когнитивные слои. Базовый когнитивный слой включает чувственный образ, кодирующий концепт как мыслительную единицу в универсальном предметном коде [5], и некоторые дополнительные концептуальные признаки. По мнению Н.И. Жинкина, концепты кодируются в сознании индивидуальными чувственными образами, формирующимися на базе личного чувственного опыта [6]. Концепт рождается как образ, но он продвигается по «ступеням абстракции» и превращается из чувственного образа в мыслительный. Периферия рассматривается как интерпретационное поле – совокупность слабоструктурированных предикаций, отражающих интерпретацию отдельных концептуальных признаков и их сочетаний в виде утверждений и установок сознания, вытекающих из содержания концепта. Когнитивные слои образуются концептуальными признаками. Объем концепта – это совокупность базового когнитивного слоя, дополнительных когнитивных признаков и других когнитивных слоёв. Структура концепта определяется объёмом концепта.

По мнению И.А. Стернина, выделяются три структурных типа концептов: одноуровневые, многоуровневые и сегментные [21, с. 58–65]. Одноуровневый концепт включает только чувственное ядро и имеет один базовый слой (концепты ЖЁЛТЫЙ, СОЛЁНЫЙ). Многоуровневый концепт состоит из нескольких когнитивных слоёв: базовый слой и когнитивные слои, располагающиеся по мере усиления абстрактности [21, с. 59–60]. Сегментный концепт представляет собой базовый чувственный слой, окруженный несколькими сегментами, равноправными по степени абстракции. В языке когнитивным слоям или сегментам соответствуют семемы [21, с. 61]. Концептуальные признаки, находящиеся в каждом слое или сегменте, упорядочиваются входящими в их состав когнитивными классификаторами (форма, вес, цвет, функция, размер, материал и под.).

В результате проведения лингвокогнитивных исследований З.Д. Попова и И.А. Стернин установили, что концепт состоит из образного компонента, информационного содержания и интерпретационного поля [15, с. 74–81]. Образный компонент представлен перцептивным и когнитивным (метафорическим) образами. Ин-

© Сторчак О. Г., 2013

формационное содержание представлено информационными когнитивными признаками. Интерпретационное поле включает случайные и оценочные когнитивные признаки.

Исследование концептов, проведённое Л.И. Белеховой, основывается на категории «образ-схема», под которой понимается идеальная когнитивная модель, существующая в сознании и активируемая архетипами [1, с. 60]. Структура образ-схем базового концепта и архетипа включает в себя физический (телесный) и эмоциональный опыт человека, а также структурные элементы и базовую логику.

Применение поэтико-когнитивного подхода к анализу текста позволило В.Г. Никоновой выделить многослойную структуру художественного концепта: предметно-чувственный слой (фреймовая структура), образно-ассоциативный слой (набор концептуальных схем) и смысловой слой (полевая структура) [14, с. 250–251]. Предметно-чувственный слой включает конкретные концепты, которые сохраняют чувственный, эмпирический характер.

М.В. Никитин вычленяет в концепте образ, понятие, когнитивный импликационал и прагматический импликационал [13, с. 59–60]. Формы структурирования различных по характеру знаний и представлений об определённом качестве, по мнению М.В. Никитина, представляются в виде модусов. Когнитивные исследования концепта ГАРМОНИЯ, проведённые Т.В. Лунёвой, позволили выявить его многослойную структуру, состоящую из ядра и модусов: рационально-логического, картинно-образного, модуса фиктивности (метафорического) и аксиологического модуса, фиксирующего оценочное отношение субъекта к объекту [11].

В лингвокультурологии основной единицей отражения и интерпретации человеком физической и психической действительности является лингвокультурный концепт [2, с. 7; 8, с. 28; 9, с. 57, 107; 12, с. 18; 19; 20, с. 44]. Концепт рассматривается как многомерное информационное ментальное образование, в структуре которого выделяются три компонента или слоя – понятийный, перцептивно-образный и ценностный [3, с. 7; 7, с. 118; 8, с. 28; 16, с. 55]. Способы языкового закрепления концепта рассматриваются в качестве его знаковой формы [8, с. 31]. Согласно С.Г. Воркачеву, в лингвокультурном концепте выделяются четыре составляющие: понятийная составляющая (отражает признаковую и дефиниционную структуру), значимостная составляющая (определяется местом, которое занимает имя концепта в лексико-грамматической системе языка, этимологическими и ассоциативными характеристиками этого имени), образная составляющая (когнитивная метафора) и ценностное измерение [2, с. 7, 80; 4, с. 43].

В трехслойной структуре концепта Ю.С. Степанов выделяет основной актуальный признак, дополнительный, или несколько дополнительных, «пассивных» признаков, и внутреннюю форму, обычно не осознаваемую и запечатленную во внешней, словесной форме [20, с. 44]. В концепте выделяются понятийная и эмоциогенная стороны, а также «все то, что делает его фактом культуры» – этимология, современные ассоциации, оценки [20, с. 41]. Ю.С. Степанов полагает, что концепт «пропускается» через эмоции.

Культурный концепт, как полагает С.Х. Ляпин, есть «многомерное идеализированное формообразование, опирающееся на понятийный базис, закрепленный в значении какого-либо знака: научного термина, слова или словосочетания обыденного языка..., невербального предметного или квазипредметного образа, предметного или квазипредметного действия и т.д.» [12, с. 18]. Целостность культурного концепта, как структурно-функциональной единицы лингвоконцептосферы, образуется взаимодействием понятия, образа и действия, закрепленных в значении какого-либо знака.

Смысловое единство концепта, по мысли В.В. Колесова, обеспечивается последовательностью его «проявления в виде образа, понятия и символа» [9, с. 57, 107], где образ представляет психологическую основу знака, понятие отражает логические функции сознания, а символ – общекультурный компонент словесного знака [9, с. 42].

В современном английском языке формирование и употребление концептов имеет модальностно-неспецифическую природу [22, с. 42]. Так, концепты *HEAVY/* ТЯЖЁЛЫЙ и *LIGHT/* ЛЁГКИЙ используются для описания любой модальности: моторной, тактильной, визуальной, слуховой, ольфакторной, вкусовой, вестибулярной, ноцицептивной, проприоцептивной и безафферентной.

Таким образом, анализ отечественной и зарубежной литературы в области структуры концептов позволяет выделить перцептивный, моторный, эмоциональный, логический, понятийный, образный, ассоциативный, смысловой, ценностный, оценочный, интерпретационный, символьный, лексический, грамматический и этимологический компоненты. Отмечается эмпирический характер концептов.

В перспективе исследование концептов следует направить на изучение механизмов их взаимодействия и когнитивных признаков, отражающих эти компоненты.

Литература:

1. Бєлєхова Л. І. Глосарій з когнітивної поетики : наук.-метод. посіб. / Бєлєхова Л. І. – Херсон : Айлант, 2004. – 124 с.

2. Воркачёв С. Г. СЧАСТЬЕ как лингвокультурный концепт / Воркачёв С. Г. – М. : Гнозис, 2004. – 236 с.

3. Воркачёв С. Г. Вариативные и ассоциативные свойства теленомных лингвоконцептов / Воркачёв С. Г. – Волгоград : Парадигма, 2005. – 214 с.

4. Воркачёв С. Г. От лингвоконцептологии к лингвоидеологии: поиски метода // Vita in lingua : к юбилею проф. С. Г. Воркачёва : сб. статей / С. Г. Воркачёв. – Краснодар, 2007. – С. 39–60.

5. Жинкин Н. И. О кодовых переходах во внутренней речи / Н. И. Жинкин // Вопросы языкознания. – М., 1964. – № 6. – С. 26-38.

6. Жинкин Н. И. Язык – речь – творчество: исследования по семиотике, психолингвистике, поэтике / Жинкин Н. И. – М. : Лабиринт, 1998. – 364 с.

7. Иная ментальность / [Карасик В. И., Прохвачева О. Г., Зубкова Я. В., Грабарова Э. В.]. – Волгоград : Перемена, 2004. – 356 с.

8. Карасик В. И. Языковые ключи / В. И. Карасик. – Волгоград : Парадигма, 2007. – 520 с.

9. Колесов В. В. Философия русского слова / Колесов В. В. – СПб. : Юна, 2002. – 448 с.

10. КСКТ – Краткий словарь когнитивных терминов / [Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г.]. – М. : Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с.

11. Луньова Т. В. Лексикалізований концепт ГАРМОНІЯ в сучасній англійській мові: Структура і комбінаторика : автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Т. В. Луньова. – К., 2006. – 22 с.

12. Ляпин С. Х. Концептология: к становлению подхода / С. Х. Ляпин // Концепты : научн. труды Центроконцепта. – Архангельск, 1997. – Вып. 1. – С. 11–35.

13. Никитин М. В. Развернутые тезисы о концептах / М. В. Никитин // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – № 1. – С. 53–64.

14. Ніконова В. Г. Трагедійна картина світу в поетиці Шекспіра : монографія / Ніконова В. Г. – Дніпропетровськ : ДУЕП, 2007. – 364 с.

15. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика : учебн. издание / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ : Восток-Запад, 2007. – 314 с.

16. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Приходько А. М. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.

17. Рудакова А. В. Когнитология и когнитивная лингвистика / Рудакова А. В. – [2-е изд.]. – Воронеж : Истоки, 2004. – 80 с.

18. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.

19. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты и метаконцепты / Слышкин Г. Г. – Волгоград : Перемена, 2004 б. – 290 с.

20. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры / Степанов Ю. С. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. – 824 с.

21. Стернин И. А. Методика исследования структуры концепта / И. А. Стернин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж, 2001. – С. 58–65.

22. Сторчак О. Г. Структура индивидуального вербального концепта современного английского языка (на примере прилагательных heavy – тяжёлый и light – лёгкий) / О. Г. Сторчак // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2007. – Вип. 52, № 773. – С. 64–68.

23. Українська мова : енциклопедія / [ред. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін.]. – [2-е вид.]. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.

24. Хомуленко Т. Б. Развитие внешних форм памяти / Т. Б. Хомуленко. – Х. : ХДПУ, 1998. – 222 с.

УДК 81'373.23

Сушко З. С.,
Тернопільський національний економічний університет, м.Тернопіль

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ВЛАСНИХ НАЗВ ЮРІЄМ ЛІСНЯКОМ НА ОСНОВІ РОМАНУ Ч.ДІККЕНСА «ВАЖКІ ЧАСИ»

У статті розглянуто переклади власних назв на українську мову Юрієм Лісняком у романі Ч. Діккенса «Важкі часи» в аспекті їх семантичної тотожності. Проаналізовано важливість відтворення структури і семантики власних назв, які в художній літературі набувають великого значення як один із стилістичних засобів характеристики героїв.

Ключові слова: *Ю.Лісняк, художній переклад, власна назва, антропоніми, топоніми.*

В статье рассмотрены переводы имен на украинский язык Юрием Лисняком в романе Ч. Диккенса «Тяжелые времена» с точки зрения их семантической точности. Проанализированы важность воссоздания структуры и семантики имен, которые в художественной литературе приобретают большое значение как один из стилистических средств характеристики героев.

Ключевые слова: *Ю.Лисняк, художественный перевод, собственное, антропонимы, топонимы.*

The article deals with translations of proper names into Ukrainian language by Yurij Lisnyak from the point of view of their semantic identity. The importance of a reproduction of structure and semantics of proper names which are great importance as one of the stylistic characteristics of the characters in the literature.

Key words: *Yurij Lisnyak, literary translation, proper name, anthroponomy, place names.*

У сучасному українському духовному просторі особливу роль відіграють художні переклади, які є, за словами І.Франка, «золотим помостом між народами». Справді, це – спілкування між літературами та культурами, які взаємозбагачують та взаємодоповнюють одна одну. Вагомий вплив на українську літературу мали українські переклади Ю.Лісняка, який відкрив для українського читача багато творів світової класики. Для нього надзвичайно важливим було апробувати українське слово на кращих зразках світової літератури, утверджуючи його в європейському контексті.

Актуальність теми зумовлюється важливістю вивчення особливостей перекладу власних назв, що є важкою і клопіткою працею, яка вимагає від майстра перекладу навичок, що поєднують у собі цілий комплекс елементів психологічного характеру, особливостей художньо-естетичного значення, традицій країни писання і звичаїв мови – джерела. **Об'єктом** дослідження нашої розвідки є особливості перекладу власних назв. **Предмет –** особливості перекладу топонімів та антропонімів Юрієм Лісняком на основі роману Ч. Діккенса «Важкі часи».

Мета статті полягає у виявленні особливостей відтворення власних назв Юрієм Лісняком як мовно-естетичних знаків національної культури на основі зіставного аналізу. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань:** (1) здійснення порівняльного аналізу перекладів власних назв на семантичному та синтаксичному рівні; (2) вивчення впливу обраного Ю.Лісняком методу інтерпретації на повноту відтворення естетичності в художньому перекладі.

Концептуальною базою дослідження є праці видатних науковців і лінгвістів, а саме: Л.С. Бархударова, Т.А. Журавльової, Р.П. Зорівчак, В.В. Коптілова, Т.Г. Левицької, О.А. Леонович, А.І. Рибакіної, А.М. Фітермана, Л.Я. Черняховського та ін.

Наукова новизна полягає у вивченні особливостей перекладу власних назв Ю.Лісняком на основі роману Ч. Діккенса «Важкі часи», з урахуванням семантичних та стилістичних відповідностей.

Слушною з цього приводу є думка Д. Єрмолович про те, що «завдяки перекладній літературі іноземні власні назви стають, тією чи іншою мірою, звичними і зрозумілими читачеві, одночасно натякаючи на щось нове і чуже, що притаманне іншій нації, її культурі й мові. Передача імен і назв це лише один із багатьох випадків, способів і видів вираження національної своєрідності» [4, с. 64].

Ч. Діккенс належить до тих митців слова, персонажі яких, а, радше, їхні прізвища давно вже стали загальновідомими. Підтвердженням цієї думки щодо кількості промовистих власних назв можна вважати роман «Hard times», специфіка якого полягає у вільній естетичній цінності та досконалості образів твору у порівнянні з сюжетом.

Переклад Ю. Лісняка значно доповнює українську діккенсіану і знаменує собою якісно новий щабель вітчизняного перекладознавства. Переклад роману «Важкі часи» здійснений Ю. Лісняком вийшов у світ 1970 року у видавництві «Дніпро». Маючи за взірець різні попередні моделі тексту перекладу та застосовуючи власні перекладацькі методи, Ю. Лісняк цілеспрямовано і послідовно дотримується правдивості у відтворенні образотворчого спектру письма автора першотвору. За спостереженнями Л. Богачевської, його переклад, незважаючи на певні лексико-граматичні трансформації, «відтворив діккенсівський стиль письма і «дух» оригіналу, зберігши особливості сюжетобудування й часопросторових вимірів, своєрідності характерології і т.ін» [1].

«Thomas Gradgrind» («мучити надмірною вимогливістю») – Томас Товкматч, «Mr. M'Choakumchild» (перша частина прізвища «Choak» є омофоном англійського слова «choke» – не давати дихати, «душити», заглушати; друга «child» – дитина – «Пан Дітодавс». Отже, у дослівному перекладі прізвища вчителя маємо: «той, хто душить дітей». Ю. Лісняку вдалося передати значеннєву основу оригіналу, помінявши місцями складові частини прізвища головного героя твору.

Автор репрезентує головного героя персонажа роману Томаса Товкмача («Thomas Gradgrind») як тупого, обмеженого вчителя, що калічить дитячі душі своїм культом цифр і фактів, своєю ворожістю до уяви і подій,

© Сушко З. С., 2013

нав'язуючи (втовкмачуючи) всім свої погляди на життя: «*A man of realities*. А *man of facts and calculations*» [5, с. 2]. – «*Томас Товкмач, пане добродію. Людина здорової думки. Людина фактів і розрахунку»* [3, с.78]. «*A man who procceds upon the principle that two and two are the four»* [5, с. 2]. *«Людина, яка завжди керується правилом, що два плюс два – чотири і ні на крихту не більше, і якої ніхто в світі не переконає, ніби може бути не так»* [3, с. 78]. Саме манера викладу думок Товкмача характеризує його не менше, ніж промовисте прізвище. Заради яскравішого відображення основних рис Гредграйнда, Діккенс використовує таке порівняння – метафору: «*he seemed a kind of cannon loaded to the muzzel with facts, and prepared to blow them clean out of the regions at the discharge»* [5, с. 2] – «*…він був схожий на якусь, немовби гранату, по саме горло набиту фактами й готову одним випалом вибити їх* (учнів – З.С.) *із царини дитинства*» [3, с. 26]. Отже, Ю. Лісняк використовує слово, яке не тільки розкриває сутність персонажа українською мовою, але й водночас зберігає його природне звучання англійською мовою: *«Toalkmuch – who is talking much*» – «*Той, хто багато теревенить, навіть подумки*» (переклад наш – З.С.) [2].

Значущість прізвища головного героя детермінується також поєднанням «вибухових» звуків «гр-гр», що схоже на «гирчання собаки» [6]. Крім того, семантично антропонім «Gradgrind» складається з двох англійських слів: «*grade»* – «міра, сорт, оцінка», та «*grind»* – «перемелювати, стирати в порошок» [2]. Герой, справді здобув високе положення, ставши парламентарем якраз завдяки тому, що він уміло «перемелює» свідомість школярів і дорослих своєю теорією фактів: *«Не насаджуйте нічого іншого і все інше викорінюйте»* [6].

Наступна знахідка перекладача – містер Баундербі («Baunderby»). Це прізвище також має прозору семантику («bounder – a disapproving word for a man who has behaved in a way that you think is morally wrong» – пройдисвіт, хам [Lingvo]. Для адекватного відтворення значення цього антропоніма, перекладач проникає у внутрішню суть персонажа, визначаючи домінантні риси його характеру, тим самим наповнюючи український відповідник семантично яскравим змістом. Антропонім «Горлодербі» повністю віддзеркалює основні риси персонажа: він «мав гучний голос, дивився зухвало, сміявся різко, металічно» та полюбляв безкінечно вихвалятися несправжніми своїми досягненнями, врешті виявився брехуном. Саме звучання другої частини англійського слова наштовхнуло перекладача на схожість з поширеним українським словосполученням «дерти горло». Перекладач цілком доречно обирає зазначене вище прізвище на основі їдкої, іронічної (адже автор вживає табуйоване «fancied») характеристики Діккенсом свого персонажа:

«*He had not much hair. One might have fancied he had talked it off; and that what was left,all standing up in disorder, was in that condition from being constantly blown about by his windy boastfulness»* [5, с. 12-13].

«*Волосся на голові в нього було небагато, і мимохіть уявлялося, ніби його повиривали ті бурі та шквали теревенів і хвальби, що без упину вилітали йому з уст; та й те, що лишалося, бувало завжди розпатлане, напевне, тими самими вітрами»* [3, с. 37].

Учитель Чокемчайлд (Choakumchild) повністю відповідає вимогам взірцевої школи (model school) пана Товкматча: прихильник застарілих методів викладання, не сприймаючий своїх учнів як особистостей, а більш того – як дітей, черствий та без будь-якої живої уяви чи розуміння. Він нічим не видатний, мов неживий, дерев'яний, тому і порівнюється з ніжкою від фортепіано, і звичайно, нічому людському не зможе навчити дітей:

«*He and some one hundred and forty other schoolmasters, had been lately turned at the same time, in the same factory, on the same principles, like so many pianoforte legs*» [5, с. 7]. – *«Його самого й ще з півтораста шкільних учителів тільки нещодавно виготовили однією партією, за одним зразком, на тій самій фабриці, ніби виточили сто сорок ніжок до фортепіано»* [3, с. 30]. За всі ці заслуги вчитель отримує від перекладача влучне прізвище Дітодавс.

Ще одним прикладом конотативно забарвленої власної назви в романі є антропонім «Stephan Blackpool» [5, с. 66]. Семантика прізвища («black» – чорний, «pool» – колодязь) дуже важлива, оскільки це прізвище робітника, враженого несправедливістю тогочасних законів, який не може змінити своє життя, але й не має сили терпіти. Ю. Лісняк знайшов цікавий аналог цьому антропоніму, наділивши Стівена прізвищем «Бездол» [3, с. 45].

В романі Ч. Діккенса «промовисті» імена використовуються не тільки для людей: собаку Сісі Джюп звуть «Merrylegs» [5, с. 290] («merry» – веселий, «legs» – ноги), і цей антропонім теж не випадковий. Батько Сісі працював у цирку, і собака брав участь у його номерах. Ю. Лісняк творчо підходить до відтворення відповідника цієї назви в українській і надає собаці кличку «Танцюй» [3, с. 48], що повністю відповідає задумові автора оригіналу.

Отже, слід за акцентувати, що всі зазначені вище антропоніми відтворено перекладачем на високому мистецькому рівні. Більш того, перекладаючи їх, Ю. Лісняк навіть прагне зберегти кількість складів або певну фонетичну подібність до оригіналу. Важливим досягненням перекладача є те, що всі ці власні назви не тільки зберегли свою денотативну і конотативну семантику, але й не втратили національного колориту. Прізвища «Товкматч», «Дітодавс», «Горлодербі» не можна назвати власне українськими, вони загалом співмірні з англійськими власними назвами.

Про багатство мовної палітри Ч. Діккенса свідчить той факт, що письменник володіє рідкісним вмінням знаходити приховані художні потенції у звичайних словах, так будувати текст, що його художні якості не лежать на поверхні і не подаються у вигідному освітленні, а навпаки, відступають у глибину контексту, від чого стають ще більш вагомими, місткішими і глибшими.

У романі «Тяжкі часи» також поширені власні назви, сповнені викривального змісту, завдяки емоційному навантаженню та конотаційній забарвленості одразу промовляють до читача оригіналу. Наприклад, назва оселі, в якій мешкає сім'я Товкматчів – «Stone Lodge» [5] – («stone» – камінь, «lodge» – приміщення, оселя) – в

перекладі Ю. Лісняка – «Кам'яна Осада» [3]. Перекладач відтворив перший компонент топонімом, одночасно розширивши семантику другого компонента шляхом заміни лексеми «оселя» на «осада». Такий відповідник вважаємо цілком виправданим, оскільки в англійській мові є ликсема «lodgement», яка є полісемантичною (в перекладі: 1) «приміщення, житло»; 2) «закріплення на захопленій позиції»). Військовий термін «осада» вжитий для чіткішого опису будинку, в якому діти Томаса Товкматча почувалися немов у тюрмі, бо не мали змоги спілкуватися зі своїми однолітками й просто розважалися у власній оселі. Опис будинку яскраво промовляє сам за себе: *«Той дім, де неподільно панували факти*, *звався Кам'яна Осада* [3, с. 32]. *Ніщо-бо не прикривало й не пом'якшувало тієї топографічної деталі, того невблаганного факту* [3, с. 32]. *Все розраховано*, *вимірено і зважено…*» [3, с. 32].

Не менш цікавим авторським топонімом є і назва міста, де відбуваються події «Coketown» («coke» – кокс, «town» – місто): «*То було місто, збудоване з червоної цегли, а отже, воно мало б бути червоне – коли б не дим та сажа. Але через дим та сажу воно було неприродно червоно-чорне, мов розмальоване обличчя дикуна. То було місто машин та високих коминів, що з них ніколи не уриваючись, соталися та соталися нескінченні димові гадюки»* [3, с. 43]. Метафоричні образи «розмальованого дикуна», «димових гадюк» посилюють і увиразнюють значення топонімів Ю. Лісняка. Цю власну назву відтворено методом поєднання транскрипції з перекладом основи оригіналу, і в його інтерпретації назва міста звучить як «Кокстаун» [3, с. 33].

Про професійність підходу до відтворення першоджерела Ю. Лісняком свідчить також переклад інших географічних реалій. Так, для топоніма «Pool's End» [5, с. 27] – (район міста, де мешкає Сісі Джюп) знайдено український аналог «Гузирі» [3, с. 45], який в цьому контексті набуває конотативної забарвленості, доповнюючи загальну пейоративну характеристику міста. Обраний Ю. Лісняком метод інтерпретації вимагає максимального наближення до рецепції україномовного читача, зберігаючи форму, зміст, образність та художній світ оригіналу загалом, що створюється ним не лише за допомогою лексичних одиниць мови, а й вивершується на вищому синтаксичному рівні.

Можна стверджувати, що Ю. Лісняку вдалося надзвичайно влучно передати українською мовою, зберігаючи семантику «промовляючого» імені і типову для мови оригіналу словотворчу модель, екзотичну для мови перекладу, як того вимагає найвищий рівень художнього перекладу. **Перспективи** подальших розвідок у галузі перекладу власних назв ми вбачаємо також і в аспекті дотримання еквівалентності художнього перекладу.

Література:

1. Богачевська Л.О. Чарльз Діккенс і українська література: проблеми рецепції і типології. Автореф. дис. … канд.. філолог. наук 10.01.05/ Л. О. Богачевська Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2007. – 22 с.

2. Большой англо-русский словар: В 2-х т. Ок. 150000 слов. / Под общ. рук. И. Р. Гальперина. – 3-е изд. стереотип. – М. : Рус. яз., 1979. Т.1. – 822 с.; Т.2. – 864 с.

3. Діккенс Ч. Тяжкі часи / Пер. з англ. Ю. Лісняка / Ч. Діккенс. – К. : Дніпро, 1970. – 282 с.

4. Ермолович Д. И. К вопросу о раскрытии содержательной структуры имен собственных в переводе / Д. И. Ермолович // Тетради переводчика / Под ред. Я. С. Бархударова. – Москва, 1981. – Вып. 18.

5. Dickens Ch. Hard times / Ch. Dickens. – London : Penguin books, 1994. – 329 p.

6. ftp://lib.herzen.spb.ru/text/zatsarinina_12_86_287_291.pdf.

УДК 811.112.2'373 – 055.2

Терещенко Т. В.,
Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

НАЙМЕНУВАННЯ ЖІНОК ЗА ФАХОМ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ ЯК ОБ'ЄКТ ФЕМІНІСТИЧНОЇ МОВНОЇ КРИТИКИ

У статті визначаються соціоетичні характеристики мовного сексизму у німецькій мові, вказуються шляхи подолання мовного сексизму у такому прошарку лексики, як назви професій.
Ключові слова: *лінгвістичний сексизм, феміністична лінгвістика, гендерні стереотипи.*

В статье определяются социо – этические характеристики языкового сексизма в немецком языке, указываются пути преодоления языкового сексизма в таком слое лексики, как названия профессий.
Ключевые слова: *лингвистический сексизм, феминистическая лингвистика, гендерные стереотипы.*

The article deals with a definition of the socio-ethical linguistic characteristics of sexism in the German language, indicates the ways to overcome linguistic sexism in such segment of the vocabulary, as the names of professions.
Key words: *Linguistic sexism, feminist linguistics, gender stereotypes.*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження визначається значним інтересом до проблеми співвідношення гендеру й мови, що відбиває важливість цієї теми для розуміння процесу комунікації і особливостей формування мовної особистості на сучасному етапі розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сексизм – це ідеологія і практика дискримінації людей за ознакою статі [5, с. 11]. Вона полягає в установках чи переконаннях, відповідно до яких жінкам (або чоловікам) несправедливо приписують (чи заперечуються) певні якості. Термін «сексизм» виник 1960-х рр. у жіночому визвольному русі. Особливо часто він вживається під час обговорення упереджень проти жінок, гендерних стереотипів. Чоловіки також можуть бути жертвами сексизму як в особистому відношенні, так і як гендерна соціальна група: наприклад, сексизм є основою примусового призову до армії лише чоловіків. Подібно расизму, сексизм передбачає перевагу у фізичних і інтелектуальних проявах, при цьому наводяться переконливі аргументи на користь того, що чоловіки кращі, ніж жінки – або навпаки. Проблема лінгвістичного сексизму особливо активно розробляється у руслі феміністичної лінгвістики, яка тлумачить гендерну асиметрію мовної системи як прояв лінгвістичної дискримінації за ознакою статі, для подолання якої пропонується гендерна корекція андроцентричного лінгвістичного мислення [1; 2]. Вихідною тезою цього напрямку досліджень є твердження про те, що в мові патріархальної цивілізації лінгвістична маніфестація «жіночого» є недостатньою.

Мета даної статті полягає у виявленні й визначенні соціоетичної характеристики мовного сексизму у німецькій мові, зокрема у проблемі подолання мовного сексизму у такому прошарку лексики, як назви професій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Жіноче бачення світу і життєвий досвід, перцепції і пріоритети, як правило, у ньому ігноруються. Виключення «жіночого» з лінгвістичного репертуару соціуму призводить до сприйняття жіночої особистості як другорядної, що не має самостійного значення, несуттєвої. Феміністична лінгвістика висувала певні вимоги і до назв професій, що мають форми чоловічого і жіночого роду [3; 4]. У випадку відсутності однієї з форм, робилися спроби її створення. У німецькій мові форма жіночого роду найчастіше створюється з допомогою суфікса *-in*: *Arbeiter – Arbeiterin*; *Leherer – Lehrerin*; *Amtsmann – Amtsmännin*; *Ratsmann – Ratsmännin* тощо. В останніх двох випадках феміністична лінгвістика віддає перевагу конкурентним формам *Amtsfrau, Ratsfrau*.

Цікаво, що труднощі виникали часом не з трансформацією позначень чоловічих професій, які стали сьогодні й жіночими, а навпаки, коли було необхідно створити аналог чоловічого роду [5]: звичайна заміна компонента *frau* на *mann* чи усічення суфіксів не спрацьовували – форми, які при цьому виникали, не були соціально престижними. Винятком стало лише загальноприйняте сьогодні *Hausmann* (від *Hausfrau*) – чоловік, що веде домашнє господарство, господар). В інших випадках похідні форми не приживаються: *Kindergärtnerin ≠ Kindergärtner* → Erzieher; Krankenschwester≠ Krankenbruder* → Krankenpfleger; Putzfrau ≠ Putzmann → Bodenpfleger*. Слід зазначити, що процес меліорації (реномінації з метою підвищення престижу професії) проходить і серед позначень жіночих професій. Наприклад: *Putzfrau → Raumpflegerin*; *Hausmädchen→ Hausassistentin*. Останній приклад показовий і для тенденції, що підтримується феміністичною лінгвістикою: а саме відмовитися від вживання у професійній лексиці компонентів *Fräulein, Mädchen* як таких, що дискредитують чи є зверхніми. Порівн.: *Tippfräulein → Stenotypistin*. Вимога постійного паралельного згадування чоловіків і жінок у професійній сфері призвела до ряду труднощів. Так, створювані з врахуванням цієї вимоги тексти нерідко виходили довгими і важкими, що утруднювало їх сприйняття, а спроби оптимізувати їх форму призводили до порушення граматичних норм. Наступним чином виглядає, наприклад, вимога щодо звітності учнів німецьких шкіл за пропуски: 1. *Der/die Schuler/in holt sich, wenn er/sie wieder in der Schule sind, einen Entschuldigungszettel von seinem/er Beratungslehrer/in, füllt diesen aus und lässt ihn von dem/r Beratungslehrer/in unterzeichnen.* 2. *Er/sie geht jedem/r Fachlehrer/in, in dessen/deren Stunden er/sie gefehlt hat, und lässt für die entsprechenden Stunden abzeichnen.* 3. *Wenn der Entschuldigungszettel vollständig ausgefüllt ist, bringt der/die Schuler/in ihn zum/r Beratungslehrer/in.* Така форма офіційного документу була занадто складною для сприйняття. Як вихід, було запропоновано використовувати узагальнюючі поняття (порівн.: *die Dozenten und Dozentinnen → die Lehrenden*; *die Studenten und Studentinnen → die Studierenden*; *der Ratsherr/ die Ratsfrau → das Ratsmitglied*) чи форми множини з відповідними графічними інноваціями (порівн.: *an alle Student/Innen*; *an alle Wähler/Innen*; *der Mann/die Frau, die was machen → die Menschen, die was machen* (діяльні люди)).

© Терещенко Т. В., 2013

Розвиток мови якнайтісніше пов'язаний з еволюційними процесами у суспільстві. У сучасній мові «професійна діяльність» – один із найвагоміших параметрів, що характеризує людину у її відносинах з реальним світом. Через різноманіття мінливості відносин, в які вступає людина у процесі своєї соціальної та виробничої діяльності, антропонімічний інвентар мови поповнюється з особливою інтенсивністю. Під впливом науково-технічної революції, докорінні зміни у сфері праці (зміна професійних пріоритетів, висока потреба у висококваліфікованих фахівцях, поява нових сфер діяльності) послужили потужним соціальним імпульсом до виникнення великої кількості нових найменувань людей різних професій, стали індикаторами науково-технічного та економічного прогресу. Позначилися в номінативній системі німецької мови і значні зміни, як у громадському, так і у професійному житті жінок в німецькомовних країнах у другій половині XX ст. Істотні зрушення щодо соціального статусу жінок й задіяння їх у «чоловічих» сферах професійної діяльності, таких як бізнес, армійська, митна, пожежна служба і політична діяльність, зажадали адекватного відображення жіночої професійної діяльності у мові через створення відповідних найменувань. Репрезентуючи стрімкі зміни у сфері жіночої професійної діяльності, нові найменування жінок за фахом стали, в такий спосіб, відображенням соціального лише на рівні мовних структур. З іншого боку, саме нові найменування жінок за фахом виконують соціальну функцію, так як здатні впливати безпосередньо на свідомість людей, навіяти потенційну можливість нетрадиційних професійних занять, зруйнувати застарілі стереотипи, подолати упередження і страхи. Ці суттєві зрушення у групі найменувань жінок за фахом у німецькій мові сприяли розвитку гендерних досліджень. На думку представників феміністичної мовної критики, лінгвістичний «сексизм» групи найменувань професій має місце у тому випадку, коли ігноруються жінки і їх досягнення; підкреслюється залежне чи підлегле становище жінки стосовно чоловіка; жінку показано у типово «жіночих» соціальних ролях, порівн. *Hans Müller ist Generaldirektor, seine Frau ist Kindergärtnerin*, і, нарешті, формується уявлення про соціальну «нерівність» жінки, наприклад, у плані відсутності шлюбу, порівн. *Tippfräulein*. Відповідно до названих проявів «сексизму» у мові, представники феміністичної лінгвістики розробили пропозиції щодо зміни мовних стереотипів у групі найменувань жінок за фахом. Особливої уваги у цьому разі заслуговує серія публікацій, які ще від 1980 р. регулярно почали з'являтися на сторінках провідних лінгвістичних журналів та інформаційних видань урядових органів. Публікації цього напряму були рекомендаціями із подолання «сексизму» у мові і були складені авторськими колективами за американським зразком, враховуючи особливості німецької мови.

Схематично розподіл професій на чоловічі та жіночі можна представити наступним чином:

Geschlechterverhältnisse
Frauenberufe / Männerberufe
–› ungleiche Verteilung von Prestige erklärt einen Anteil der Lohndiskriminierung
berufliche Stellung: ungleiche Verteilung von Macht und Prestige
Geschlechterstereotype
männliche Technik, weibliche Fürsorglichkeit
männliche Durchsetzungsfähigkeit, weibliche Anpassungsfähigkeit
Geschlechtsrollen / Geschlechtsidentität
Vorlieben für Tätigkeiten
männliche Berufsorientierung, weibliche Familienorientierung
Geschlechtersozialisation
Puppen und Eisenbahnen
–› Förderung von Begabungen und ‚Lernen' von Interessen
Förderung von männlichem Konkurrenzverhalten und weiblicher Anpassung

Серйозній критиці із боку феміністично налаштованих лінгвістів піддалося традиційне вживання нейтрального, узагальненого чоловічого роду при іменуванні жінок за ознакою професії. Подібні «нейтральні» імена чоловічого роду донедавна заповнювали правову та адміністративну мову ФРН, Австрії та Швейцарії і часто були на заваді появи спеціальних найменувань осіб жіночої статі. Проблема не існувала лише стосовно типово «жіночих» професій, що знаходяться на найнижчих щаблях професійної драбини: *Putzfrau*, *Arzthelferin*. Тому, розгорнута у межах феміністичної лінгвістики дискусія знайшла відгук у широких колах громадськості, здобувши велику кількість прихильників і противників. Пропозиція використовувати як альтернативу *сплітінг* (*das Splitting* – метод «розщеплення», що полягає у розділенні форм чоловічого й жіночого роду, відповідно до принципу симетрії, щодо чоловічих і жіночих найменувань) підтримали представники інститутів з вироблення мовної норми. Прийняття цілого ряду законодавчих актів, що підтримують і пропагують запровадження і вживання спеціалізованих найменувань тоді призвело до перелому в правовій мові німецькомовних країн: відповідно до вимог про забезпечення рівноправності статей на рівні мовних структур, принцип спліттінга покладено в основу документів, переліків професій, оголошень про наймання на роботу, порівн.:

Das Franziskus Hospital Harderberg sucht eine/n
medizinisch-technische/n Radiologieassistenten/in.

Однак, досить скептичне ставлення з боку нормативної лінгвістики викликають, наприклад, вимоги феміністичної лінгвістики, що утрудняють розуміння текстів, наприклад, скупчення «спліттінгових» форм у реченнях, типу: *Der Ministerpräsident oder die Ministerpräsidentin ernennt seinen Stellvertreter bzw. seine Stellvertreterin bzw. sie ihren Stellvertreter bzw. ihre Stellvertreterin.* Згідно досліджень німецьких лінгвістів, що стосується відношення до подібних конструкцій пересічних носіїв мови: 60% вважали метод роздільного вживання форм чоловічого й жіночого роду коректним, хоча й досить громіздким, 40% інформантів висловилися

проти. Негативну оцінку отримали також пропозиції феміністичної лінгвістики, які порушують орфографічні (наприклад, написання великої букви «*I*» в суфіксі -*in* (*das Binnen-I*) чи граматичні закони мови, (наприклад, пропозицію Л.Ф. Пуш ліквідувати суфікс -*in* в жіночих найменуваннях, порівн. *Sie ist Student*). Останніми роками написання великого «*I*» всередині слова активно поширюється лівої пресою, студентськими листівками, а також потрапило у серйозні наукові праці. Практика застосування «*I*» в офіційній мові досі залишається предметом дискусій та імпульсом до ухвалення постанов, що забороняють цей спосіб написання. Результати опитування пересічних німецьких громадян лінгвістами показали, що більшість інформантів (75%) оцінюють вживання великої «*I*» як насильство над мовою, що істотно ускладнює сприйняття тексту. Критиці з боку нормативної лінгвістики піддаються, зазвичай, найрадикальніші пропозиції феміністичної лінгвістики, такі як «тотальна фемінізація», наприклад, вживання Л.Ф. Пуш найменування «*Studentinnen*» у значенні «*männliche und weibliche Studierende*»; форсування фемінізації у випадках, коли вживання форми жіночого роду з будь-яких причин неможливо чи небажано, наприклад, вживання фемінізованої версії іменника «загального» роду *der Star* у реченні: *Madonna war die Starin des Abends*. Причина неприйняття таких пропозицій полягає в змішуванні понять «рід граматичний» (Genus) і «рід біологічний» (Sexus), а також у порушенні семантичних законів мови.

Висновки. В 70-90-і рр. в загальнонімецькому мовному ареалі починають застосовувати механізми зміни узусу групи найменувань осіб жіночої статі за фахом. Під впливом комплексу соціально-історичних перетворень позамовної дійсності, основними серед яких є реальні зрушення в соціальному статусі жінки, має місце формування нового принципу мовного відображення жіночої професійної діяльності. У ФРН, Австрії та Швейцарії, ідейними натхненниками процесу «відновлення» групи найменувань жінок за ознакою статі стали прихильники феміністичної мовної критики. Саме вони сфокусували увагу широкого загалу на мовному феномені «жіноча трудова діяльність» й ініціювали мовні зміни у цій групі номінацій. Критичне ставлення представників традиційної лінгвістики та пересічних носіїв мови до деяких найрадикальніших пропозицій феміністичної лінгвістики не применшує практичної і теоретичної цінності досліджень, які мали значний вплив на процес створення групи найменувань осіб жіночої статі за фахом.

Література:

1. Ґендерні аспекти державної служби: Монографія / М. Пірен, Н. Грицяк, Т. Василевська, О. Іваницька. – К. : Основи, 2002. – 335 с.

2. Горошко Е. И. Особенности мужского и женского стиля письма // Гендерный фактор в языке и коммуникации: Сб. науч. тр. – МГЛУ. – Вып. 446. – М., 1999. – С. 44-60.

3. Hellinger M. Einführung // Sprachwandel und feministische Sprachpolitik: Internationale Perspektiven. – Opladen, 1985. – S. 3-9.

4. Hellinger M. Eine Sprache für beide Geschlechter: Richtlinien für einen nichtsexistischen Sprachgebrauch. – Bonn : Deutsche Unesco-Kommission, 1993.

5. Pusch L.F. Das Deutsche als Männersprache. Aufsätze und Glossen zur feministischen Linguistik. – Frankfurt a.M. : Suhrkamp Verlag, 1996. – 201 s.

УДК 82.09 (71)

Тимейчук І. М.,
Національний університет «Острозька академія», м. Острог

СПІВВІДНОШЕННЯ «ВЕЛИКОГО ІНШОГО» ТА «МАЛОГО ІНШОГО» У РОМАНІ-ДИСТОПІЇ М. ЕТВУД «ОРИКС І КРЕЙК»

У статті проаналізовано співвідношення «великого Іншого» та «малого іншого» у романі-дистопії канадської письменниці М. Етвуд «Орикс і Крейк» (2003). Використання концепції Ж. Лакана дало можливість виокремити опозиційні ряди взаємодії персонажів твору та встановити позицію протагоніста роману Джиммі / Сноумена / Снігової людини.

Ключові слова: *дистопія, «великий Інший», «малий інший», заручник, жертва, Паноптикон*

В статье проанализировано соотношение «большого Другого» и «малого другого» у романе-дистопии канадской писательницы М. Этвуд «Орикс и Крейк» (2003). Использование концепции Ж. Лакана дало возможность выделить оппозиционные ряды взаимодействий персонажей произведения и установить позицию протагониста романа Джимми / Сноумена / Снежного человека

Ключевые слова: *дистопия, «большой Другой», «малый другой», заложник, жертва, Паноптикон*

The article deals with the correlation of the big Other and the little other in Margaret Atwood's dystopian novel Oryx and Crake (2003). Having used Lacan's conception, we were able to distinguish oppositions between characters' interactions and to determine protagonist's (Jimmy's / Snowman's) position

Key words: dystopia, *the big Other, the little other, hostage, victim, Panopticon*

Мета нашої наукової розвідки проаналізувати співвідношення «великого Іншого» та «малого іншого» у романі-дистопії М. Етвуд «Орикс і Крейк», зокрема розглянути персонажа Джиммі / Сноумена / Снігову людину, як приклад виключно «малого іншого» та жертви.

Категорія Іншого опиняється у полі зору наступних вчених: Е. Гуссерля, Х. Ортега-і-Гассета, Ж. Ф. Ліотара, Ж.Бодріяра. У постколоніальній критиці категорію Іншого розглядають: Е. Саїд, П. Шарад, С. Слемон, Г. Бгабга, Г. Чакраворті Співак та ін. С. де Бовуар, Ю. Крістева, Л. Ірігаре, Е. Сісу, С. Кофман вивчають Іншого з позиції феміністки. Оскільки теоретичний аспект Іншого є надзвичайно обширним, то це унеможливлює виклад усіх концепцій в рамках цієї наукової розвідки. У статті ми здебільшого опиратимемось на ідеї Ж. Лакана Е. Левінаса та М. Фуко.

Категорія Іншого є найскладнішим аспектом філософії постструктураліста Ж. Лакана. Він розвивав та переосмислював її протягом усього свого життя. У 1955 р. Ж. Лакан з позиції психоаналізу вводить поняття «Autre» (позначається як «A») – «великий Інший» та «малий інший» (позначається як маленька та похила літера «*a*»). Ж. Лакан роз'яснює фундаментальну відмінність: «малий інший», виступає у ролі колонізованого, пасивного, підпорядкованого, пригнобленого та відмінного від імперського осередку; «великий Інший» – позначає радикальну Іншість – «імперський центр, імперіалістичний дискурс чи навіть саму імперію» [3, с. 155].

У другій половині ХХ ст. француз, єврей литовського походження, Е. Левінас сформулював концепцію Іншого у суспільстві відповідальності. В її основі лежить три поняття: відповідальність, заручник та жертва. Засновник теорії трансмодернізму Е. Дюссель, розглядає ці три концепти через призму біографії Е. Левінаса. Він пояснює, що розуміння Іншості Е. Левінаса ґрунтується на його досвіді, як в'язня шталагу – табору для військовополонених. «У в'язниці, він – заручник та представник переслідуваного народу, – почувався винним за те, що залишився живим» [7, с. 126]. «Заручник – пояснює Е. Дюссель назапропоновану Е. Левінасом модель, – це безневинна та справедлива людина, яка стала свідком принесення жертви (іншого). Жертва зазнає страждань внаслідок травмуючих дій. Заручник страждає через (задля) іншого» [7, с. 126].

Саме взаємозв'язок між заручником та жертвою лежить в основі дискурсу «обов'язку та відповідальності» [1, с. 231] Е. Левінаса. Заручником керує відчуття відповідальності за Іншого – за жертву, яка постає перед ним неочікувано. Прикладом жертви, за словами Е. Дюсселя, може бути «людина, яка просить милостиню чи яка лежить пораненою на узбіччі, вуличний хлопчисько, який миє нашу машину, ми зустрічаємо жертву репресій, жертву-жінку, яку жорстоко побили, розмовляємо зі студентом, до якого поставився несправедливо викладач» [7, с. 127]. Заручник не може ігнорувати присутність жертви та відчуває внутрішню потребу допомогти. Згідно з Е. Левінасом, заручник «під тиском всесвіту несе відповідальність за усе» [14, с. 116], більше того він відповідальний не лише за життя, але й за вчинки Іншого.

Концепцію, в якій позицію «Іншого» обґрунтовано з точки зору психоаналізу, сформулював французький філософ М. Фуко. Теоретик розглядає суспільство як в'язницю для особистості, своєрідний Паноптикон, у якому за індивідом постійно стежать, унеможливлюючи тим самим її особистісний розвиток. Увагу М. Фуко завжди здебільшого привертали «слабкі і пригнічені, соціальні ізгої – божевільний, пацієнт, злочинець, збоченець, – які систематично підлягали виключенню із суспільства» [13, с. 154]. М. Фуко ідентифікує альтерність як присутність таємного Іншого у несвідомому людини: «справа не тільки в тому, що Великий Брат дивиться на нас, а в тому, що Він, Вона, Воно – Інший – перебуває всередині нас» [1, с. 467]. За його словами, цей Інший підштовхує людину перетнути психічну, соціальну та моральну межу, що у свою чергу дає підстави розглядати таку особу як «божевільну» [2, с. 78]. М. Фуко читає Іншість божевілля як симптом свободи, протиставляючи їй поняття раціональності та свідомості.

Домінантною концепцією розвитку людства ХХІ ст. є науковий та технологічний прогрес. Цей процес, за визначенням Г. Лару, або «спричинить хаос, розпад, війну, голод та захворювання або розпочне період

© Тимейчук І. М., 2013

гуманістичної співпраці, розвитку, прогресу та миру» [12]. Іншими словами наука ще більше розвинулася як продуктивна сила та може реалізувати найбільші страхи людства, або ж втілити у життя його заповітні мрії. Соціальна мережа – винахід інтернетно-залежної спільноти, посіяла серед цивілізованих індивідів інші жахи, зокрема, боязнь залишитись абсолютно одним чи страх бути кардинально іншим від решти. Хоча бути не таким як усі вважається трендовим, проте ніхто не бажає бути чужинцем.

Постмодерність як «усепроникна і всюдисутня» [1, с. 330] думка не лише відображає ці занепокоєння у літературі, вона, як вважає З. Бауман, «ці страхи приватизувала» [5, с. xviii]. Тож у полі зору читача опиняються твори-застереження, окремої уваги серед яких заслуговує роман-дистопія канадської письменниці М. Етвуд «Орикс і Крейк» (2003).

В основі сюжету твору «Орикс і Крейк» історія про загибель людства від вірусів та захворювань внаслідок зумисної антигуманної діяльності науковця Крейка. Крейк – це робочий псевдонім, молодика на ім'я Гленн. Замість людства шалений вчений на планеті планує залишити існувати новий біоцид – Дітей Крейка або Крейківців, та свого друга Джиммі, який повинен за ними доглядати. Залишившись без коханої Орикс, сам-на-сам із безпомічними істотами, Джиммі починає йменувати себе Сніговою людиною (або Сноуменом – транслітерація з англійської), так як вважає, що ніхто окрім нього не врятувався.

Персонаж Крейк у романі «Орикс і Крейк» виступає у ролі керівника, очільника, рушія, пригноблювача, іншими словами, «великого Іншого». Послуговуючись концепцією Іншого за Е. Левінасом, у творі можна виділити три основні жертви Крейка: людство, Діти Крейка та Джиммі. Сноумен окрім ролі жертви ще й займає позицію заручника ситуації, у якій він опинився. Змушений існувати у світі після смерті цивілізації, Джиммі є свідком принесення людства на офіру утопічним ідеям та почувається винним за вчинки Іншого (Крейка). На думку Керскенс, «у моменти глибокого самоаналізу протагоніст плутає фантазію та реальність, минуле та теперішнє, аби уникнути відповідальності за свої вчинки» [10, с. 437].

Персонаж Джиммі у романі має статус «малого іншого», перш за все, по відношенню «великого Іншого», яким виступає решта наукового суспільства та Крейк зокрема. Джиммі завжди відрізнявся від решти. Приміром, у дитинстві хлопчина відмовлявся їсти м'ясо тварин, адже «думав, що свиноїди такі ж істоти, як і він» [4, с. 27]. У дорослому віці, він як «людина слів» [4, с. 28] не зовсім вписується у середовище науковців проекту Крейка. Після Потопу чуми Снігова людина теж підпадає під визначення «іншого» – він соціальний ізгой у новому «суспільстві» ідеальних Крейківців і «у порівнянні з ними він надто дивний; через них він почувається деформованим» [4, с. 48].

К. Керскенс у роботі «Втікаючи з лабіринту обману», аналізує персонажа Джиммі та приходить до висновку, що «Снігова людина, як останній зі свого виду, також нагадує гібридизовану істоту, яка не розуміє, частиною якої групи вона є» [10, с. 437].

У романі «Орикс і Крейк» світ-людей, як «великий Інший», – суспільство позбавлене будь-яких матеріальних, громадських та моральних перепон, протиставляється «малому іншому» – світу наївних Крейківців. Хоча Діти Крейка і не є людьми, а штучно створеними індивідами, проте у них більше людяності, ніж у автентичних представників. Згідно з М. Фуко, ставлення суспільства до хворого чи божевільного є відображенням його гуманності. Якби Сноумен захворів до періоду чуми, то став би жертвою суспільства науковців, яке зробило б усе можливе аби відібрати у нього останнє. Коли у людей закінчувались кошти, то «їх більше не лікували», «вони могли зігнивати» [4, с. 64] і ніхто тим би не переймався. На противагу корисності людству, Діти Крейка з усіх сил намагаються врятувати чужинця Сноумена: «Давайте принесемо йому рибу. Ти б хотів зараз риби, Сноумене? Ми попросимо Орикс дати нам рибину, аби та померла для тебе» [4, с. 421].

Після катастрофи Сноумен перебуває у цілковитій залежності від Дітей Крейка, адже вони допомагають уникнути самотності та надають хоча б якийсь сенс його існуванню: «Тричі на день Джиммі навідувався перевірити як там Крейківці» [4, с. 395]. Істоти, які колись були у меншості («малий інший»), як піддослідний біовид наукової лабораторії, перетворюються у нечисленну більшість («великий Інший»), а Снігова людина як представник людства («великого Іншого») – у досліджувану меншість («малий інший»). Тепер він під пильним куполом спостереження: «Їх прочісування пляжу це лише виправдання. Здебільшого вони хочуть подивитись на нього, тому що він зовсім не такий як вони» [4, с. 7].

Навколишнє середовище, яке кишить новими штамами диких тварин та не милує умовами дошкульного клімату, виступає «великим Іншим» по відношенню до нікчемної істоти Джиимі. Планета, де «відсутній офіційний час» [4, с. 3], а про минуле життя нагадують лише зламані речі, видається Сніговій людині жорстокою та пустою: «Море – гарячий метал, блідо-блакитне небо, окрім тієї діри, яку у ньому випалило сонце. Усюди так порожньо. Вода, пісок, небо, дерева, фрагменти минувшини. Ніхто його не почує» [4, с. 13]. На відміну від ідеальних та щасливих істот, Дітей Крейка, Джиммі у цьому світі – чужинець – він носій старожитностей, експерт з болю, людина-сміття, індивід з дефектним тілом, істота сутінок, представник колишньої епохи. Очевидно з цієї причини Сноумен і не намагається облаштувати собі житло та створити комфорт більше того, «він втомився бути собою, він хоче бути кимось іншим. Переробити всі його клітини, отримати трансплантат хромосоми, обміняти його голову на якусь іншу голову, з кращим начинням всередині» [4, с. 127]

Врешті-решт, Джиммі є невід'ємною частиною купи зіпсутих речей, які його оточують, та дорожить усілякким мотлохом, якого б з легкістю позбувся б до катастрофи. Адже цей непотріб – єдиний зв'язок з минулим: зламаний годинник, який «показує годину нуль» [4, с. 3], порожні пляшки з під пива, які ще нагадують аромат напою, окуляри від сонця з одним скельцем, немов одночасний погляд у пережите та теперішнє. Джиммі так і не навчився жити у світі після катастрофи, натомість він просто існує у спогадах та мареннях про минуле. Подібний стан речей провокує божевілля протагоніста, тому нерідко його охоплюють неконтрольовані при-

ступи «безглуздої паніки» [4, с. 13], він кричить немов дика тварина [4, с. 11], чує голоси, говорить із собою, з мертвими та повсякчас обвинувачує Крейка у скоєному.

У стосунках із Крейком Джиммі завжди займає пасивну позицію та є лаканівським іншим з малої літери по відношенню до владного науковця. Джиммі перебуває у повній підпорядкованості, оскільки Крейк робить його життя цікавим та позбавленим рутини: він щоразу обирає новий канал для перегляду, нову гру для розваг, новий проект. Існування Джиммі без Крейка було буденно-одноманітним, він «знаходив жінку, а потім ще одну, і ще одну після того» [4, с. 294], проте «навіть секс вже не був, такий як раніше» [4, с. 297]. Новини по телевізору його не вражали: «знову чума, знову голод, повені, нашестя комах, мікробів, дрібних ссавців, знову посухи» [4, с. 298]. В такі моменти, коли Джиммі починав думати «Ось вона решта його життя. Він почувався така ніби його запросили на вечірку, але він не міг знайти адресу за якою вона відбувалась. Хтось розважався на ній, але, наразі, цей хтось не він» [4, с. 296] та згадував про Крейка, той з'являвся на порозі немов чарівне вирішення усіх проблем. Саме друг-науковець визначає долю Джиммі, дає йому вакцину проти вірусу та примушує жити після пандемії. Джиммі лише розгублено реагує на це: «Як ти знав?» [4, с. 384], «Як ти знав де і що я хотів?» [4, с. 384]. Саме Крейк, як основний автор життя Джиммі, є тим Старшим Братом всередині божевільного мозку Снігової людини, який свого часу змусив його застрелити науковця та взяти усю відповідальність за утопічних істот на себе.

Влада мертвого «великого Іншого» Крейка над живим Сноуменом не тільки вказує на нездатність персонажа вивищитись над Дітьми Крейка, але й є доказом неможливості нівелювання власної підпорядкованості. Зокрема у відчайдушних криках адресованих науковцю-смертнику: «Кретин! Лайно замість мозку!» [4, с. 13] прослідковується виключно злість та повна безпомічність протагоніста, як жертви залежної від волі «творця» безладу. «Ти це зробив» [4, с. 13] – промовляє божевільний Сноумен, звинувачуючи Крейка, але при цьому не шукає шляхів вирішення проблеми, а лишень продовжує існувати у створеному для нього хаосі.

Водночас не оминуємо увагою позицію Е. Дж. Інгерсолла, який відзначає, що у романі «Орикс і Крейк» «Сноумен позбавлений власного «Я» [9]. К. А. Хоуеллз акцентує, що М. Етвуд використовує форму художнього викладу від третьої особи, аби змістити Джиммі з «центру його власної оповіді» [8, с. 173].

К. Лабудова, яка розглядає Снігову людину як «залежну від сексу особу» [11, с. 116] із проблемами з алкоголем, називає його «апатичним лідером Крейківців» [11, с. 114] та «пасивним п'яницею» [11, с. 114]. Її твердження про те, що Джиммі опирається ролі інертного спостерігача, коли вбиває Крейка та Орикс [11, с. 116], нам видається хибним, з двох причин. По-перше, Джиммі не вбиває Орикс, Крейк сам перерізує їй горло. По-друге, рішення вбити Крейка Джиммі прийняв не самостійно. До цього його підштовхнув сам науковець: «Ти зможеш вбити особу, яку ти любиш аби позбавити її болю?» [4, с. 375]. З нашої точки зору, владний Крейк навмисно прийшов до підпорядкованого йому Джиммі, щоб той виконав його волю і дав на це добро: «Я розраховую на тебе» [4, с. 385].

Ґрунтовний аналіз твору «Орикс і Крейк» дозволяє відзначити, що Джиммі займає виключно підпорядковану позицію «малого іншого». Його життя складається із виборів, які за нього роблять інші. Його мати втікає з дому та забирає ген модифікованого домашнього улюбленця Джиммі, щоб випустити його на волю. Батько одружується з Рамоною аби у хлопця була «мама». Орикс приходить до його кімнати та спокушає на роман з нею, а згодом хитрощами змушує Джиммі пообіцяти наглянути за Дітьми Крейка. Навіть після смерті всіх людей, всіх «великих Інших», Джиммі самостійно не приймає рішень та не говорить з Крейківцями від свого імені. Натомість він використовує мертвих Орикс та Крейка, як богів у релігії, яку він сповідує. Усе що Джиммі говорить Крейківцям він підкріплює фразами «Крейк так постановив» [4, с. 116] або «цього хоче Орикс» [4, с. 117].

Послуговуючись концепцією Ж. Лакана «великого Іншого», як того, хто підпорядковує, та «малого іншого», як підпорядкованого, у статті ми проаналізували ролі персонажів роману-дистопії М. Етвуд «Орикс і Крейк». Це дало змогу виокремити наступні опозиційні ряди: суспільство науковців – Джиммі; Крейк – Джиммі / Сноумен; Орикс – Джиммі; людство – Діти Крейка; Діти Крейка – Сноумен та дійти висновку, що протагоніст Джиммі / Сноумен / Снігова людина займає виключно пасивну та підпорядковану позицію. Сформульована теза стане подальшим рушієм для аналізу та порівняння співвідношень «великого Іншого» та «малого іншого» у романі-дистопії «Орикс і Крейк» із «паралельним з ним у часі твором» [6] М. Етвуд «Рік Потопу» (2009).

Література:

1. Енциклопедія постмодернізму [текст] / За ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора; Пер. з англ. В.Шовкун / Наук. ред. пер. О. Шевченко. – К. : Основи / Вид-во Соломії Павличко, 2003. – 503 с.

2. Ильин И. П. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм [Текст] / Ильин И. П. – М. : Интрада, 1996. – 255 с.

3. Ashcroft B. Post colonial studies: key concepts. [Text] / Ashcroft B., Griffith G., Tiffin H. – 2nd ed. – Routledge : Taylor & Francis Group, 2007. – 292 p.

4. Atwood M. Oryx and Crake [Text] / Atwood, M. – Great Britain : Virago Press, 2004. – 436 p.

5. Bauman Z. Intimations of Postmodernity [Text] / Bauman, Z. – New York : Routledge, 1992. – 323 p.

6. Coyne K. Atwood's songs of praise [Electronic resource] / Coyne, K. – The Bookseller, 08.06.09. – Mode of access: http://www.thebookseller.com/profile/atwoods-songs-praise.html

7. Dussel E. 'Sensibility' and 'Otherness' in Emmanuel Levinas [Text] / Dussel, E. – Chicago : Philosophy Today, 1999. – Vol.43, № 2. – PP. 126-134.

8. Howells C. A. Margaret Atwood [Text] / Howells C. A. – Second ed. – New York : Palgrave Macmillan, 2005. –213 p.

9. Ingersoll E. G. Survival in Margaret Atwood's novel Oryx and Crake [Electronic resource] / Ingersoll, E. G. – Extrapolation, June 22, 2004. – Vol. 45, № 2. – pp. 162 – Mode of access: http://www.thefreelibrary.com/Survival+in+Margaret+Atwood%27s+novel+Oryx+and+Crake.-a0122325495

10. Kerskens C. Escaping the Labyrinth of Deception: A Postcolonial Approach to Margaret Atwood's Novels [Text] / Thèse présentée en vue de l'obtention du grade de Docteur en Philosophie et Lettre / Kerskens, C. – Annee Academique, 2006/2007. – Vol. I. – 524 p.

11. Labudová K. Palimpsestous Selves: Transgressing the Boundaries of Genre in Angela Carter's and Margaret Atwood's Fiction [Text] / Disertační práce / Labudová, K. – Masarykova univerzita, 2011. – 274 p.

12. Larue A. Human Values for the 21st Century Gerald [Electronic resource] / Larue, A. – Mode of access : http://www.humanismtoday.org/vol12/larue.html

13. Leitch V. Deconstructive criticism: An advanced introduction [Text] / Leitch, V. – L. etc., 1983. – 290 p.

14. Levinas E. Otherwise than Being [Text] / Levinas, E.; transl. by Lingis, A. – Pittsburgh : Duquesne University Press, 2011. – 205 p.

УДК 378.3:81'1

Тимчук О. Т., Удяк Г. І.,
Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка, м. Дрогобич

ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ КОМУНІКАТИВНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті проаналізовано основні аспекти організації навчального процесу, які дали б можливість реалізувати принцип комунікативної спрямованості навчання у процесі підготовки вчителя іноземної мови. Значна увага зосереджена на наповненні традиційних дидактичних принципів новим змістом з метою конструктивного використання в змінених умовах.

Ключові слова: *комунікативна компетенція, лінгвістична компетенція, соціокультурна компетенція, діалогізм, рольова гра.*

В статье проанализированы основные аспекты организации учебного процесса, которые дали бы возможность реализовать принцип коммуникативной направленности обучения в процессе подготовки учителя иностранного языка. Особое внимание уделяется наполнению традиционных дидактических принципов новым содержанием в целях конструктивного использования в учебном процессе.

Ключевые слова: *коммуникативная компетенция, языковая компетенция, социокультурная компетенция, диалогизм, речевая игра.*

The main aspects of organization the process of studying have been analyzed in the article. These aspects are the means of introducing the principle of communicative aim of studying into the process of training a teacher of a foreign language.

Key words: *communicative competence, linguistic competence, sociocultural competence, dialogue, role game.*

Запровадивши кредитно-модульну систему організації навчального процесу у вищих навчальних закладах, Україна долучилася до європейського інтеграційного процесу, який було започатковано у 1999 році підписанням Болонської декларації. Поряд із підвищенням якості освіти Болонський процес ставить за мету розширення мобільності студентів і викладачів. Це вимагає від них уміння вирішувати засобами іноземної мови актуальні питання в усіх сферах життєдіяльності: особистісній, професійній, публічній. Побудована з урахуванням останніх досягнень методики викладання іноземних мов і Рекомендацій Ради Європи [1] програма з іноземної мови для вищих навчальних закладів визнала пріоритетним формування у студентів комунікативної компетентності. У зв'язку з цим, інтеграція принципу комунікативної спрямованості навчання у процес викладання іноземної мови набула особливої *актуальності* на сучасному етапі розвитку педагогіки вищої школи. Згідно з Програмою, головною метою навчання іноземних мов є розвиток комунікативної компетентності та вільного мовного спілкування у тих, хто вивчає мову, з метою формування комунікативних моделей ефективного спілкування шляхом формування їх лінгвістичної, комунікативної компетенцій та соціокультурних знань [6]. Лінгвістична компетенція включає комплекс знань про мову фонетичного, граматичного, лексичного, орфографічного характеру, які формують уявлення про функціонування мови як цілісної системи. Дослідженню лінгвістичної компетенції присвячені праці Л.І.Лазаркевича, Б.А.Лапідуса, В.Л.Скалкіна та ін. Соціокультурна компетенція складається з країнознавчої, що охоплює комплекс знань з географії, історії, державного та політичного устрою країни, мова якої вивчається, її культури тощо і лінгвокраїнознавчої, що передбачає вміння використовувати мовні засоби у відповідності до лінгвокультурних традицій носіїв мови. Соціокультурна компетенція розглядається в роботах Ю.І.Пасова, Н.Ф.Бориско, Н.Б.Ішханяна. У зарубіжній соціолінгвістиці дослідженням цього явища займалися L.Shulman, R.Lado, D.Lehman та ін.

Методологічне значення наукової розвідки полягає у висвітленні таких шляхів організації навчального процесу, які б дозволили у повній мірі реалізувати принцип комунікативної спрямованості навчання у процесі підготовки вчителя іноземної мови. Неможливо не погодитися з думкою П.І.Образцова, який зауважував, що під час визначення теоретичних аспектів упровадження нових освітніх технологій слід орієнтуватися не на заміну традиційних дидактичних принципів новими, а на перегляд і наповнення їх новим змістом з метою конструктивного використання у змінених умовах [5, с. 24]. Як відомо, комунікативна компетенція реалізується у чотирьох видах: в аудіюванні, говорінні, читанні та письмі. Щодо говоріння, традиційно виділяються такі принципи навчання усному мовленню: принцип комунікативної спрямованості, врахування диференційованості усного мовлення, моделювання типових комунікативних ситуацій, навчання усному мовленню як комунікативній діяльності, інтенсивна мовна практика, поетапність формування мовних умінь і навичок. Зазначені принципи є методичною інтерпретацією положень дидактики, мовознавства, психології і комунікації. Вони становлять сутність функціонально-комунікативного підходу [7, с. 17]. Всі ці принципи слід враховувати при відборі вправ для навчання говорінню як найбільш активній формі мовленнєвої взаємодії, оволодіння якою забезпечує вирішення комунікативних задач. Як відомо, говоріння може проходити у монологічній або діалогічній формі. Особливу увагу в процесі навчання англійської мови в умовах гуманізації освіти дослідники звертають на форму діалогу [2; 7]. Н.О.Михальчук виокремлює такі види діалогізму:

− субординативний, який передбачає урахування особистістю точки зору співрозмовника;

− координативний, який включає суб'єктно-дискурсивний компонент як раціональне обґрунтування власної точки зору, що передбачає також толерантне ставлення до думок співрозмовника, але обов'язковою домінантою є власна думка;

© Тимчук О. Т., Удяк Г. І., 2013

– особистісно-рефлексивний, що передбачає розвиток критичного ставлення до своєї точки зору та думок, здатності розуміти та усвідомлювати висловлювання партнерів по спілкуванню, обґрунтовувати власні судження, задавати питання, формулювати сумніви, вносити нові ідеї та пропозиції, висловлювати нетрадиційні, оригінальні думки, виправляти висловлювання інших учасників спілкування, використовуючи водночас те, що є в них прийнятним.

Вищеназвані види діалогізму покладені в основу екзистенційних моделей навчання іноземної мови, які, в свою чергу, сприятимуть інтенсивному розвитку діалогічного мовлення [3, с. 49-50].

Особливо важливими для діалогічного мовлення видаються респонсивні (типу питання – відповідь) та ситуативні типи вправ. При плануванні залучення діалогічного мовлення у процес навчання викладачеві необхідно враховувати всі труднощі, з якими можуть зіткнутися студенти під час виконання такого виду роботи. Як свідчить практичний досвід, недолік, який найчастіше зустрічається у процесі використання діалогічного мовлення, – це примітивізм складених студентами діалогів. Причин цього явища може бути декілька. Перша з них – недостатній рівень оволодіння лексичним матеріалом, необхідним для побудови діалогу. Для успішного діалогічного мовлення мало вивчити певні лексичні одиниці, треба навчитися користуватися ними у спонтанному мовленні, а також навчитися розпізнавати їх на слух, оскільки у процесі діалогічного мовлення здійснюється як продуктивна мовленнєва діяльність (говоріння), так і рецептивна (аудіювання). Іншою причиною складання примітивних діалогів може бути відсутність мотивації, недостатня зацікавленість студентів запропонованою темою. Щоб уникнути цих і інших помилок, доцільно планувати використання діалогічного мовлення лише після того, як новий лексичний матеріал буде добре засвоєно. Крім того, доцільно – особливо на початкових етапах навчання – дати можливість студентам заздалегідь підготувати діалог. Така підготовка включає добір і граматично правильне оформлення лексичного матеріалу, визначення аргументів на користь власної позиції, але ні в якому разі не складання і запис реплік діалогу в парі з партнером, оскільки в останньому випадку нівелюється основна перевага діалогічного мовлення – його спонтанність.

Ефективність використання діалогічного мовлення у навчальному процесі зростає, якщо діалог є складовою частиною рольової гри. Досліджуючи рольові ігри як засіб навчання діалогічному мовленню, А.Башмакова виділяє такі компоненти рольової гри: ролі, навчально-мовленнєва ситуація і рольові дії. Ролі, які студенти програють на уроці, можуть бути соціальними, тобто зумовленими місцем індивіда в системі об'єктивних соціальних відносин (професійних, соціальних) та міжособистісними, що визначаються місцем індивіда в системі міжособистісних взаємин (лідер, суперник, колега). Навчально-мовленнєва ситуація як засіб організації рольової гри, включає чотири компонента: обставини дійсності, в яких відбувається ситуація; стосунки між комунікантами; мовленнєві наміри та реалізацію самого акту спілкування, який створює нові стимули до мовлення. Рольові дії як складова частина рольової гри, включають вербальні та невербальні дії, використання бутафорії тощо [2, с. 23-24].

Нова програма з англійської мови для вищої школи, укладена згідно з Рекомендаціями Ради Європи, передбачає, що вступники до мовного вищого закладу освіти повинні володіти іноземною мовою на рівні В1. Вони мають бути спроможними:

– розуміти основні думки прочитаного або прослуханого тексту на знайому тематику, яка вивчається у школі і стосується повсякденного життя молоді, відпочинку, інтересів тощо;

– спілкуватися у більшості ситуацій, які можуть виникнути під час подорожі до країни, мову якої вони вивчають;

– висловлюватися в межах знайомої тематики, яка вивчається у школі або стосується їх безпосередніх інтересів;

– описувати події, власний досвід, сподівання, прагнення і плани на майбутнє, а також давати стисле обґрунтування та пояснення думок, точок зору чи планів [6].

Як можна судити з наведеного переліку, до майбутніх студентів факультетів іноземних мов висуваються вимоги на певному рівні володіти навичками аудіювання і говоріння, причому говоріння не лише на рівні діалогічного, але також і монологічного мовлення. Отже, формуванню навичок успішного оволодіння монологічним мовленням відводиться значна роль у рамках комунікативного підходу до вивчення іноземної мови. У методичній літературі [див. зокрема: 7] неодноразово зазначалось, що тексти описового характеру практично ніколи в реальних умовах спілкування не стають об'єктом переказу. Переказ таких текстів, як і виконання інших репродуктивних вправ, мало сприяє комунікації. Дослідники-методисти (А.А.Алхазішвілі, М.С.Балабайко, Д.Х.Баранник, І.В.Самойлюкевич, Н.І.Скляренко) виділяють такі типи монологічних висловлювань: монолог-повідомлення, монолог-опис, монолог-розповідь, монолог-міркування. Всі ці різновиди монологічних висловлювань можуть бути успішно використані на занятті за умови підбору викладачем відповідних завдань комунікативного спрямування.

У процесі навчання іноземної мови формування комунікативної компетенції повинно відбуватися у тісній взаємодії з формуванням соціокультурної компетенції. Як зазначено в Рекомендаціях Ради Європи, розвиткові такої компетенції сприяє автентичний текст. Отже, такі види комунікативної компетенції, як читання та аудиювання повинні формуватися з опорою саме на автентичний текст. Серед автентичних текстів розрізняються усні (публічні оголошення, інструкції, публічні промови, лекції, презентації, ритуали, розваги (драма, шоу, читання, пісні), спортивні коментарі, випуски новин, публічні дебати, дискусії, телефонні розмови) і письмові (книжки, ілюстровані журнали, газети, підручники, комікси, брошури, листівки, рекламні матеріали, квитки, знаки, словники, листи, конспекти) [1, с. 93]. У наш час спостерігається залучення до процесу навчання великої кількості нових автентичних підручників та посібників, які, зрозуміло, містять значну кількість автентичних текстів, у тому числі й соціокультурної тематики. Це позбавляє викладача необхідності само-

стійного пошуку автентичних текстів і дозволяє зосередити більшу увагу на тому, щоб робота над такого роду текстами не обмежувалась лише репродуктивною діяльністю.

Однією з актуальних проблем сучасної методики навчання іноземних мов є розробка і теоретичне обґрунтування таких прийомів роботи, які б дозволили викладачеві тренувати у студентів здатність до експромтної мобілізації мовних знань. Наповнення традиційних форм роботи новим змістом, залучення у процес навчання завдань, що стимулюють активну комунікативну діяльність студентів сприяє розвиткові комунікативної компетентності та вільного мовного спілкування у тих, хто вивчає мову. Серед форм і методів такої організації навчального процесу, яка б заохочувала студентів до активної комунікативної діяльності, можна виділити *cooperative learning* (навчання у співробітництві), застосування змодельованого мовного середовища, використання інтерактивної віртуальної комунікації тощо. Цій проблематиці будуть присвячені подальші наукові розвідки у сфері комунікативної організації процесу вивчення іноземних мов.

Література:

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.

2. Башмакова А. Рольові ігри як засіб навчання діалогічному мовленню у немовному вузі // Актуальні проблеми філології та американські студії: Матеріали ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції. 21-23 квітня 2010 р.: В 2 т. – Т. 2. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2010. – С. 23-25.

3. Михальчук Н. О. Використання екзистенційних моделей у шкільному навчанні // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2004. – № 17. – С. 48-51.

4. Нагаєв В. М. Методика викладання у вищій школі: Навч. посібник. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 232 с.

5. Образцов П. И. Психолого-педагогические аспекты разработки и применения в вузе информационных технологий обучения / Орловский государственный технический университет. – Орел, 2000. – 145 с.

6. Програма з англійської мови для університетів / інститутів (п'ятирічний курс навчання): Проект / Колектив авт.: С. Ю. Ніколаєва, М. І. Соловей та ін.; Київ. держ. лінгв. Ун-т та ін. – Київ, 2001.

7. Скалкин В. Л. Коммуникативные упражнения в английском языке. – М. : Просвещение, 1983. – 128 с.

8. Темченко Л. В., Сіваєва Н. П. Удосконалення умінь парного спілкування студентів молодшого етапу мовних вищих навчальних закладів на матеріалі домашнього читання // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2004. – №17. – С. 11-12.

УДК 811.161.2’373.46.

Трач Н. С.,
Національний університет «Києво-Могилянська академія», м. Київ

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ДРАМАТИЗАЦІЇ У ВИКЛАДАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ (на прикладі комунікативної теми «Подорожі»)

Висвітлено історію застосування методу драматизації у викладанні мов, зв’язок з іншими методиками, техніки та прийоми використання методу драматизації у викладанні української мови як іноземної (УМІ).
Ключові слова: *українська мова як іноземна, методи викладання, метод драматизації.*

В статье освещены история применения метода драматизации в обучении языков, связь с другими методиками, техники и приемы использования метода драматизации в обучении украинского языка кА иностранного.
Ключевые слова: *украинский язык как иностранный, методы обучения,, метод драматизации.*

The history of drama method implementation in language teaching, connection with other methods, techniques of drama method in teaching of Ukrainian as foreign language are highlighted.
Key words: *Ukrainian as a foreign language, methods of teaching, drama method.*

У сучасній україністиці дедалі частіше постає питання про методику викладання української мови як іноземної. З одного боку, бачимо позитивні зрушення у цій сфері – видання нових якісних та цікавих підручників, напрацювання стандартів тестування та визначення рівнів володіння мовою. З іншого боку, недостатньо розробленим залишаються питання використання інтерактивних та інноваційних методик у процесі викладання української як іноземної. Одним із можливих розв’язків цієї проблеми є звернення до міжнародного досвіду викладання іноземних мов, апробованих, перевірених часом методик, висока ефективність яких підтверджена й порівняльними дослідженнями результатів навчання студентів, які вивчали мову за традиційними та новаторськими методиками.

Метою цієї статті є висвітлити особливості використання одного з інноваційних методів викладання іноземних мов – методу драматизації та описати можливі прийоми та техніки використання цього способу навчання мови в практиці викладання УМІ. **Актуальність** дослідження полягає в потребі розширення методичного забезпечення процесу викладання УМІ у зв’язку з усе більшим попитом на вивчення УМІ серед різних національних, вікових, професійних груп студентів.

Отже, метод драматизації у викладанні іноземних мов набув особливої популярності на Заході у 60-тих роках ХХ ст., зокрема у зв’язку із діяльністю професора Джона Рассіаса (США, Дартмунтський коледж). Грек за походженням, Дж. Рассіас здобув ступінь доктора, вивчаючи драму у Сорбонському університеті та мав акторську практику у Франції, тепер він успішно застосовує метод драматизації насамперед у викладанні французької у США. Проте, його метод активно запозичають й для викладання інших мов – німецької, англійської тощо. Більше того, на сьогодні згідно з даними бібліографії, укладеної У. Джанґом, розробленням методу займаються американські, австралійські, австрійські, британські, канадські, данські, мексиканські, французькі, німецькі та швейцарські науковці та педагоги [7]. Можна відзначити й опосередковані впливи на традицію викладання УМІ, оскільки професор Дж. Рассіас розробив загальну модель підручників для добровольців Корпусу миру, серед яких є й українська версія [16]. За висловом професора Дж. Рассіаса, цей метод логічно випливає із комунікативного підходу до мови і безпосередньо пов’язаний із ним, оскільки основну увагу приділяють говорінню, розмовній практиці [20], проте також можна відзначити зв’язок методу драматизації із сугестопедією (використання музики на заняттях), методом повної фізичної реакції (участь у реальних життєвих ситуаціях, мова як діяльність), аудіо-лінгвальним методом (представлення та заучування коротких діалогів).

Метод драматизації випливає із загального спрямування сучасної педагогіки на активне, закорінене в реальну практику навчання і використовується у викладанні не тільки мов, а й музики, математики, соціальних наук, історії, оскільки дає змогу «окреслити такі предмети, як історія, література та універсальні, соціальні, абстрактні концепти і зробити їх значущими через відчуття конкретного спеціально організованого досвіду» [1, с. 826]. Автори педагогічного бестселера «Революція в навчанні» Ґ. Драйден та Дж. Вос стверджують, що «навіть складну й детальну інформацію можна легко засвоїти й запам’ятати за умови, якщо учень повністю заангажований у навчальний процес» [19, с. 23]. Без сумніву, будь-яка мова є досить складною знаковою інформаційною системою, а метод драматизації – методом, який якнайкраще повністю залучає студентів до процесу навчання.

Конкретні техніки застосування методу на прикладі викладання англійської мови як іноземної детально описані в працях А. Малі та А. Даф «Техніки драми у вивченні мови» (1982), В. Вайтсона «Нові шляхи використання драми та літератури у викладанні мови» (1996), А. Прохазки «Драма у сучасному викладанні мови» (2007). При порівняльному аналізі результатів вивчення мови за традиційними методиками та методом драматизації під час випускних іспитів студенти, котрих навчали методом драматизації, показали значно вищі результати. Так, результат із аудіювання виявися кращим на 33%, з мовлення на 60%, з граматики на 30% [23, с. 167].

Однією з основних переваг використання методу вважають **емотивний ефект драми** – залучення одночасно зорових, слухових, тактильних відчуттів, звернення до емоцій, відчуттів, переживань, особистісного досвіду конкретної людини. Мексиканські педагоги, котрі проходили педагогічні майстер-класи у професора

© Трач Н. С., 2013

Дж. Рассіаса, так описують враження про ці навчальні технології: «Метод драматизації захоплює людей, проникає в підсвідоме і виносить на поверхню все – емоції, зацікавленості, прив'язаності, любов і турботу, людяність» [9]. Такий підхід, як стверджує винахідник методу, дає змогу швидко подолати мовний бар'єр: «Ми зосереджуємося на говорінні. Коли ви це усвідомлюєте, це демістифікує мову – вона перестає бути лабіринтом. Ви просто відкриваєте рот – і говорите» [9]. Серед переваг методу називають і підвищення зв'язності та природності (інтонації, жести, міміка) мовлення, забезпечення контекстами, відсутність стресу [14, с.271-283].

Також науковці наголошують на посиленні **мотивації до вивчення мови**, оскільки «залучено людські ресурси групи, кожен поводить себе по-іншому і це дає унікальні результати», таким чином виникає «спонтанна творчість, уява, дослідження, які залежать від студентів, які працюють разом» [10, с. 13]. Проте не слід ототожнювати драматизацію в навчальному процесі з психодрамою. Ця навчальна техніка не передбачає розв'язання особистісних проблем студентів, глибокого психоаналізу тощо, хоча й сприяє поліпшенню багатьох психологічних чинників, зокрема дає можливість розвинути такі важливі навички, як оцінювання, створювання, досліджування, конструювання запитань, розв'язування проблем, будування гіпотез та здатність до емпатії [1, с. 827] а також осягнути внутрішні та міжособистісні здобутки (почуття впевненості в собі та взаєморозуміння іноземною мовою) [14, с. 273], підтримання уваги, поєднання досвіду вивчення мови з особистісним життєвим досвідом, стимуляція творчості, покладення більшої відповідальності за навчання на студента, розвиток комунікативних навичок [17, с. 877].

Порівняно з традиційними методиками викладання мови у методі драматизації змінюється **роль і поведінка викладача** – він менше контролює процес навчання, а більше стає його активним учасником. Дослідник М. Равен порівнює викладача мови, який застосовує метод драматизації, з театральним режисером – він планує завдання і цілі, вибирає ситуації та матеріал, надає відповідні інструкції, організовує, спостерігає і допомагає в процесі драматизації. Викладач має водночас контролювати ситуацію й пускати її на самоплив, даючи змогу студентам переконувати його й одне одного й забезпечувати свої комунікативні потреби [14, с. 273]. За висловом української дослідниці Н. Мухіної, викладач виступає не в ролі наглядача, а як своєрідний каталізатор, котрий вдало використовує мовні картки, схеми, сюжети літературних творів, сценарії фільмів та ін. [23, с. 167, 173] Звичайно, у функції викладача входить передбачення певного мовного матеріалу – граматичного, лексичного, фразеологічного, а також «риторичних схем, мовленнєвих актів, дискурсних практик» [14, с. 278].

У методі драматизації використовують певні **театральні техніки** – концентрацію, релаксацію, регуляцію голосу, ритму, дихання, техніку «мантія експерта» (студенти грають експертів з певного питання, розвиток навичок критичного мислення), театральну оповідь (викладач читає певний текст, студенти розігрують, показують пантоніму), імпровізацію, рольову гру та ін. [14, с. 280-285]. Проте не слід ототожнювати метод драматизації з театральним мистецтвом як таким, оскільки під час його використання на мовних заняттях студенти водночас є акторами й глядачами, він не передбачає спеціального сценічного обладнання, дорогих лаштунків, яскравих костюмів, професійного гриму та виснажливих багатогодинних репетицій, «все що треба – це кімната, наповнена людьми» [10, с. 15]. Зрештою, щодо кількості осіб – достатньо й двох – викладача та студента, таким чином, метод драматизації можна застосовувати незалежно від кількості студентів у групі. На нашу думку, слід також відмежовувати метод драматизації від використання рольових ігор у комунікативному підході до вивчення мови, оскільки метод драматизації більше апелює до особистого життєвого досвіду студентів, натомість для рольових ігор часто використовують дещо штучні ситуації спілкування.

Слід зазначити, що деякі **підручники з УМІ** містять матеріал, який можна застосовувати для драматизації. Насамперед йдеться про «Ukrainian Language Manual» (Peace Corps, 2004), створений міжнародним колективом авторів (Д. Шмідт, Ж. Гриценко, Л. П'ятковська, Т. Поліщук, Г. Бенедиктова, А. Кебус, В. Юрчук, Ю. Волосевич, М. Олексіюк, Н. Саркізян) [16]. Базований на комунікативному підході до вивчення мов, цей підручник створено за загальною моделлю для різних країн світу. Основна цільова аудиторія, на яку він скерований – волонтери Корпусу Миру, які працюють в Україні, проте його успішно можна застосовувати й для інших студентів. Кожен тематичний розділ підручника містить завдання для самоосвіти, серед них – розігрування ситуацій, які можна використати і як для домашньої, так і для аудиторної роботи. Таким чином, перебуваючи навіть на початковому етапі вивчення мови студент відчуває себе активно задіяним у мовленнєвій діяльності, розуміє, що мова – це реальний інструмент, який може вирішити ту чи іншу ситуацію. Серед підручників, які сприяють застосуванню методу драматизації, також слід назвати навчальний комплекс «Крок 1» О. Палінської та О. Туркевич. Так, у книзі для викладача до кожної теми запропоновано опис рольових ігор, завдання для роботи в парах, поради щодо того, як використовувати автентичні матеріали тощо [25].

Якщо на початковому рівні вивчення української мови можна використати загальні рекомендації, запропоновані для мов й інших мовних груп (англійської, німецької тощо), то для середнього та високого рівнів слід враховувати граматичні особливості української мови, адаптовувати завдання таким чином, щоб розставити потрібні граматичні акценти. Розглянемо, як використати метод драматизації під час вивчення теми «Подорожі». У виданні Ч. Лебау та Д. Геринґтона «Дискусії. Процес та принципи» серед різних типів обговорень подано *розмаїття досвіду*, як приклад проведення дискусії такого типу запропоновано обмін досвідом щодо подорожей [8, с. 12-15]. Застосовуючи цей матеріал під час викладання УМІ, акцентуємо увагу не тільки на обговоренні студентами досвіду перебування в різних країнах світу, але й на правильних граматичних конструкціях, необхідних для формулювання реплік щодо опису такого досвіду. Адже, одним із принципів ефективного вивчення іноземної мови є акцент на мовній точності: «Видається, що увага до точності є фундаментальною на початковому рівні вивчення мови, якщо людина хоче досягти більш ніж мінімального рівня володіння мовою» [12, с. 50]. Викладач пропонує студентам заповнити таблицю (див. Табл. 2), відповісти на

кілька запитань щодо країн, у яких вони побували. Перед виконанням завдання він наголошує на граматичних особливостях. Так, у відповідях на запитання *Де Ви були?* слід пам'ятати про закінчення місцевого відмінка іменників, у репліках щодо запитання *Скільки часу Ви там були?* та *Скільки разів Ви там були?* про особливості узгодження числівників та іменників, у відповідях на питання *Коли Ви там були?* про часові звороти, а також про відмінювання порядкових числівників (у разі, якщо студенти називають конкретні дати), у репліках на запитання *Хто живе у цій країні?* потрібно згадати правила утворення етнонімів та винятки із цих правил, у відповідях на запитання *Якою мовою вони говорять?* вміти правильно застосувати орудний відмінок прикметників та іменників жіночого роду. Після заповнення таблиці студенти обмінюються досвідом, викладач може провокувати подальшу дискусію – якщо студенти відвідували одні й ті самі країни, ставити запитання для порівняння вражень, якщо різні – ставити уточню вальні запитання для деталізації досвіду.

Табл. 2.
Техніка проведення дискусій «Розмаїття досвіду»
ПОДОРОЖІ

Де Ви були? [М. в. імен.]	Коли Ви там були? [часові звороти, М.в. та Р.в. порядкових числівн., імен., мин. час]	Скільки часу Ви там були? [узгодження числ. та імен.]	Скільки разів Ви там були? [узгодження числ. та імен.]	Що цікавого бачили? [Зн. в. імен. та прикм.]	Хто живе у цій країні? [утворення етнонімів]	Якою мовою вони говорять? [О. в. прикм. та імен.]
Приклад: Я був у Франції, у Парижі.	Я проживав там із січня до серпня 2006 року.	Я був у Франції шість місяців.	Я був у Франції чотири рази.	Я бачив Ейфелеву вежу.	Там живуть французи.	Вони говорять французькою мовою.

Під час вивчення теми подорожі можна ефективно використовувати й автентичні матеріали – дорожні карти, квитки, бланки віз, які потрібно заповнити, а потім пройти візовий контроль тощо, рекомендації щодо таких рольових ігор подано у навчальному комплексі «Крок 1» [25].

Також для теми «Подорожі» можна застосувати рольову гру, де студенти виступають консультантами туристичного агентства і мають переконати інших студентів чи викладача відвідати свою рідну країну. Викладач ознайомлює студентів із мовленнєвим матеріалом комунікативних стратегій переконування, наприклад із фразами типу *Я раджу Вам / тобі; Я рекомендую; Я наполягаю; Було б непогано; Це досить корисно; Це дуже цікаво; Уяви / Уявіть; Зрозумій / Зрозумійте; Ти навіть не можеш уявити!; З одного боку; З іншого боку; Передусім / насамперед; Більше того; На додаток; На противагу; На відміну від; Я впевнений; Я не сумніваюся; Безсумнівно / без сумніву* та ін. Також необхідно пояснити граматичні особливості використання цих фраз, скажімо, що після конструкції *на противагу* потрібно вживати давальний відмінок іменників: *На противагу Парижу Київ – зелене місто,* а після конструкції *на відміну від* родовий відмінок іменників: *На відміну від Парижа Київ – зелене місто* тощо. Далі студенти працюють над побудовою аргументів (якщо група міжнаціональна, кожен як туристичну пропозицію рекомендує свою країну чи місто, за умови великої кількості студентів їх можна поділити на групи за країнами), потім презентують їх, відповідають на запитання «вибагливого туриста». Застосування методу драматизації в цьому разі активізує і логіку (побудова аргументів) й емоції (любов до рідного міста, країни, особистісний життєвий досвід) студентів, створює атмосферу змагальності (студенти змагаються між собою, хто краще побудує аргументи, хто виявиться переконливішим), мова виступає дієвим механізмом впливу та взаємодії. Корисним для вивчення теми «Подорожі» буде й використання техніки «мозкового штурму», наприклад, обговорення причин, чому люди подорожують, виявлення найважливіших чинників тощо.

Поміж інших мистецтв драму вважають найбільш **інтегративним**, яке об'єднує музику, танець, літературу, художнє та сценічне мистецтво. Для теми «Подорожі» можна ефективно використати сучасну українську музику, наприклад пісні вокальної формації «Піккардійська терція», зокрема *«Старенький трамвай»* та *«Сядеш у поїзд»,* чи пісні гурту «Океан Ельзи», зокрема «*Я їду додому*», *«Поїзд «Чужа любов»* та ін. Викладач роздає тексти пісень зі спеціально пропущеними словами, наприклад дієсловами руху: *Ти _сядеш у поїзд / Хай собі їде / Мокрі дерева бігтимуть слідом* чи *Довго стоїш одна / на незнайомому вокзалі / але приходить знов поїзд «Чужа любов»* або *Я їду додому, до тебе додому* та ін. Слухаючи аудіозапис, студенти мають вписати пропущені дієслова, потім визначити дієвідміну, записати їх у всіх особах, часах, способах тощо.

Метод драматизації, як було зазначено, передбачає широке використання уривків із художньої літератури в процесі навчання іноземних мов. У дискусіях про викладання УМІ часто можна почути про те, що досить складним є підбір текстів із сучасної літератури, оскільки мова класичної літератури значно відрізняється від сучасного повсякденного мовлення українців, натомість сучасна література перенасичена жаргоном та нецензурною лексикою, відповідно також не може бути елементом викладання УМІ. Питання підбору текстів художньої літератури для читання та аудіювання на мовних заняттях з УМІ вочевидь потребує детального дослідження. Проте одним із можливих виходів із цієї ситуації є звернення до текстів так званої середньої літератури масового спрямування. У сучасній українській літературі вона представлена виданнями переможців

літературних конкурсів «Коронація слова», «Смолоскип» тощо. Наприклад, для комунікативної теми «Подорожі» можна використати уривок із повісті сучасної української письменниці Нани Куликової:

Я поїхала зустрічати Артура та його друзів на вокзал у вихідний день. Люди заполонили вулиці повністю, сонце яскраво било в очі – вперше тої весни, і я змінила вічно мокре холодне пальто на чорний штурмовичок, сховала очі за темними скельцями і все одно мружилася до сонця. Маршрутка повернула залитими сонцем вулицями і зупинилась біля вокзалу. Я проминула табло з номерами поїздів й назвами міст, ковзнула вперед коридором, і хвилини до прибуття поїзда, здавалось, ковзнули вперед разом зі мною. У вікні було видно, як прибували поїзди. Я спустилася сходами на платформу, думаючи про нумерацію вагонів, а поїзд уже заходив на платформу. Люди стояли вздовж тротуару і багато хто тримав квіти. Я пішла разом із поїздом, обминаючи людей, і вдивлялася у натовп, шукаючи знайомі обличчя. Назустріч йшов мій мілонгеро і посміхався.

«Ти приїхав один?» – запитала я.

«Решта приїдуть завтра, – сказав Артур. – Ми брали квитки, як завжди в останній момент. Так що тепер їдемо всі різними поїздами. Гена взагалі зразу з поїзда на фестиваль, кине речі в залі».

«З корабля на бал», – видушила я з себе посмішку.

«Ух, як у вас тут тепло! – сказав він. – Класно».

«Ми, напевно, не поїдемо метро: там зараз просто натовп».

«Як скажеш», – знову посміхнувся він.

«Поїдемо маршруткою, а потім пересядемо…»

«Та все одно! Часу повно».

Ми стояли на зупинці, і він запитав, що нового. Я сказала, що щойно сама приїхала в місто, що ще дуже холодно» [22, с. 21].

Невеликий уривок тексту насичений корисною для повсякденного вжитку тематичною лексикою: *маршрутка, вокзал, поїзд, платформа, нумерація, вагон, брати квитки, прибуття поїзду, зупинка, тротуар, метро, вулиця, пересісти* та фраземами: *все одно, в останній момент, кинути речі, з корабля на бал, як скажеш, повно часу*. Діалогічність тексту сприяє його творчому використанню на мовних заняттях. Так, можна запропонувати студентам прочитати діалог, використовуючи різні модуляції голосу, подумати над тим, у яких стосунках перебувають учасники діалогу, яким чином його можна продовжити, на основі нової лексики із тексту придумати власні діалоги тощо.

Якщо розглядати тему «Подорожі» на поглибленому рівні вивчення мови, доцільно використовувати також тексти українських письменників та культурних діячів, наприклад есеї Ю. Андруховича зі збірника «Центрально-Східна ревізія» (2005) та Я. Грицака зі збірника «Життя, смерть та інші неприємності» та тексти сучасного українського письменника М. Кідрука, котрий описує свої подорожі світом. Ці тексти доцільні для побудови діалогу про міжкультурні цінності, сприйняття нації, наприклад тексти Я. Грицака «Японія», «Грузія» продуктивні для обговорення з японськими та грузинськими студентами, котрі можуть погоджуватися з враженнями автора від їхньої країни чи навпаки заперечувати їх.

Отже, метод драматизації по всьому світу визнано одним із найефективнішим у сучасній практиці викладання іноземних мов. Перевагами його є інтегративність, емотивність, апелювання до особистого досвіду студентів тощо. Застосування цього методу в практиці викладання УМІ на різних рівнях вивчення мови значною мірою збільшує ефективність засвоєння мовленнєвих конструкцій, фраз, риторичних схем, сприяє виникненню позитивної атмосфери в навчальній аудиторії та збільшення зацікавлення у вивченні української мови іноземними студентами.

Література:

1. Akdağ, N.& Tutkun, O. F. (2010). The effect of drama method on achievement level in English teaching: knowledge, comprehension and application levels, p. 824-835. International Journal of Human Sciences [Online]. 7:1. Available: http://www.insanbilimleri.com/en

2. Chauhan V. Drama Techniques for Teaching English. The Internet TESL Journal, Vol. X, No. 10, October 2004. Available: http://iteslj.org/Techniques/Chauhan-Drama.html

3. Drama in Modern Language Teaching / ed. A. Prohazka. – Wien, 2007. – 207 p.

4. Hereniko V. Drama Methods in Teaching English to Fifth and Sixth Forms Directions. 1987, Vol.10. No.2, USP/IOE, Suva. – P.71-81.

5. Hristozova Y. Creative drama techniques – A game, called Learning English language. Available: http://www.britishcouncil.org/serbia-elta-newsletter-2009-september-feature_articles-hristozova.doc

6. Jun L. Process Drama in Second– and Foreign-Language Classrooms / Gerd Brauer (Ed.): Body and Language. Intercultural Learning Through Drama. Westport, Connecticut & London 2002. – P. 51-70.

7. Jung U. The Muses's Itinerary: Drama in Foreign Language Teaching. A Bibliography. German as a Foreign Language Journal. 2004. – No. 1. – P. 134-146.

8. LeBeau Ch., Harrington D. Discussion. Process and Principles. Language Solutions Inc., USA, 2006. – 126 p.

9. Lim A. Mexican teachers learn Rassias Method. Darmouth. 2007, June 26. Available: http://thedartmouth.com/2007/06/26/news/rassias/print

10. Maley A., Duff A. Drama Techniques in Language Learning. A resource book of communication activities for language teachers. – Cambridge University Press, 1982. – 232 p.

11. O'Gara Ph. To be or have not been: Learning language tenses through drama. Issues in Educational Research, 18(2), 2008. – P.156-166.

12. Ommagio A. Teaching Language in Context. Proficiency-Oriented Instruction. – USA: Boston: Heile&Heile, 1986. – 479 p.

13. Pease A. and Pease B. The Definitive Book of Body Language. – New York, 2004. – 386 p.
14. Rauen, M. G. Drama in the Language Classroom. Revista Letras (Curitiba), Curitiba, v. 39. – P. 271-287, 1990.
15. Ryasanova T. Dramatization in Language Learning // Психолого-педагогічні та лінгвістичні аспекти викладання мовознавчих дисциплін у вищій та середній школі: Матеріали наукової конференції. – Миколаїв : МФ НаУКМА, 1998. – 216 с. – С.155-159.
16. Ukrainian Language Manual. – Peace Corps, 2004. – Електронний ресурс.
17. Ulaş A.H. Effects of Creative, Educational Drama Activities on Developing Oral Skills in Primary School Children. American Journal of Applied Sciences 5 (7): p. 876-880, 2008.
18. Whiteson V (ed.) New Ways of Using Drama and Literature in Language. – Teaching : USA, TESOL Inc., 1996. – 155 p.
19. Драйден Ґ., Вос Дж. Революція в навчанні. – Львів : Літопис, 2005. – 541 с.
20. Інтерв'ю з професором Рассіасом. Електронний ресурс : http://www.youtube.com/watch?v=1QNZEQ4YeMA
21. Костенко Л. Записки українського самасшедшого. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011.
22. Куликова Н. Мілонгера. – К. : Факт.
23. Мухіна Н. М. Навчання англійській мові через драму на уроках по практиці усного та письмового мовлення на просуненому етапі // Психолого-педагогічні та лінгвістичні аспекти викладання мовознавчих дисциплін у вищій та середній школі: Матеріали наукової конференції. – Миколаїв: МФ НаУКМА, 1998. – 216 с. – С.166-172.
24. Ніколаєнко О. В., Ушата Т. О. Сучасні методи та технології викладання іноземних мов у вищій школі України. Електронний ресурс: http://www.rusnauka.com/24_NPM_2010/Pedagogica/69796.doc.htm
25. Палінська О., Туркевич О. Крок-1. Українська мова як іноземна. Книга для викладача. – Львів : Артос, 2011. – 80 с.

УДК 811.112.2;004.738.5

Турчин В. В., Турчин М. М.,
Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, м. Івано-Франківськ

ЛІНГВІСТИЧНІ МАРКЕРИ ВІДБОРУ ІНФОРМАЦІЇ В НІМЕЦЬКИХ ГІПЕРТЕКСТАХ ІНТЕРНЕТ-НОВИН

У статті аналізуються лінгвістичні маркери відбору інформації в німецьких гіпертекстах інтернет-новин. Досліджено, що основними факторами, які впливають на вибір новин є: новизна, несподіваність, залучення адресата, елітність, фактуальність, негативність. При розподілі інформації необхідно звертати увагу на фокус інтересу.

Ключові слова: *лінгвістичні маркери, гіпертекст, новизна, несподіваність, залучення адресата, елітність, фактуальність, негативність, фокус інтересу.*

В статье анализируются лингвистические маркеры отбора информации в немецких гипертекстах интернет-новостей. Исследовано, что главными факторами, которые влияют на выбор новостей, являются: новизна, неожиданность, привлечение адресата, элитность, фактуальность, негативность. При распределении информации необходимо обратить внимание на фокус интереса.

Ключевые слова: *лингвистические маркеры, гипертекст, новизна, неожиданность, привлечение адресата, элитность, фактуальность, негативность.*

The article investigates the linguistic markers of information selection in the German hypertexts of Internet news. It has been found that the main factors influencing the choice of the news is its novelty, unexpectedness, involvement of the addressee, factuality, negativity. When distributing information, it is important to pay attention to the interest focus.

Key words: *linguistic markers, hypertext, novelty, unexpectedness, involvement of the adressee, elitarity, factuality, negativity, interest focus.*

Масова комунікація відіграє важливу роль у формуванні духовних цінностей суспільства та здійсненні ідеологічного, політичного, економічного чи організаційного впливу на оцінку, думки та поведінку людей. Когнітивно-дискурсивна парадигма, що домінує у лінгвістиці, орієнтована на аналіз комунікативної діяльності людини. Антропоцентризм наукових досліджень викликав чималий інтерес до інтернет-комунікації як до нової комунікативної технології. Ця форма комунікації матеріалізується у вигляді гіпертексту, який висуває нові підходи до структурування інформації та її сприйняття. Інтернет – це сукупність інформаційних ресурсів, зв'язаних засобами телекомунікації на основі гіпертексту, розкиданих по всьому світу, а одиницею гіпертекстових даних всесвітньої павутини є веб-сторінка [2, с. 42]. Глобальність інтернету, атрактивність та інтерактивність зумовлюють його використання засобами масової інформації. Універсальність інтернету виявляється у його тематичній різноманітності. Технічні можливості дають змогу на веб-сайтах оновлювати інформацію через лічені хвилини після одержання оперативних даних з місця події. Останнім часом лінгвісти виявляють особливий інтерес до інтернет-комунікації, про що свідчать праці: І. М. Артамонової, Л. М. Городенко, О. В. Дєдової, О. А. Дмитрієвої, Н. В. Коломієць, Л. О. Лещенко, М. В. Чабаненко та ін. [1; 2; 3; 4; 5; 6; 8].

Аналізуючи роботи вищезгаданих вчених, виявляємо такі функціональні та інформативні характеристики інтернету: оперативність, універсальність, необмежений доступ до повідомлень, періодичність оновлення інформації, а також інтерактивність, гіпертекстовість (гіпертекстуальність) та мультимедійність.

За способом існування розрізняють гіпертексти статичні та динамічні. До основних структкурних елементів гіпертексту належать вузли та зв'язки. Вузол – окрема інформаційна одиниця, представлена у вигляді файла, відображає один концепт або ідею. Він може містити текст, графіку, аудіосупровід, відеофрагменти, вербальну та невербальну інформацію. Це основний носій семантичної інформації. Кожний вузол містить зв'язки-посилання на інші вузли. Перехід від одного вузла до іншого стає можливим завдяки гіперпосиланню. Гіпертекстова форма представлення матеріалу передбачає тісний зв'язок вербальних і візуальних засобів.

Інтернет, як засіб масової комунікації, надає користувачам необмежену свободу вибору теми, джерела інформації. Інтерактивність та відкритість інтернету перетворює його на глобальний засіб вертикальної та горизонтальної комунікації. Сьогодні у електронному середовищі відбувається взаємодія усного і письмового аспектів комунікації. Інтернет-дискурс може бути орієнтованим на ділове спілкування на різні теми, а також на особисте. Зазначимо, що цей дискурс є результатом симбіозу дискурсу засобів масової комунікації – ділового, політичного, навчального, рекламного, побутового у вигляді гіпертексту.

Презентація новин на основі гіпертексту дає можливість вводити необмежену кількість повідомлень, що є смисловими вузлами гіпертексту і з'єднані між собою зв'язками (словами, словосполученнями, реченнями). Зв'язки – невід'ємна структурна частина кожного сайту інтернет-новин. Для них часто використовується кольорове маркування.

Основним фактором, що впливає на відбір інформації – є цінність новин, а найвагомішими факторами відбору інформації є новизна та негативність.

Фактор **«новизна»** – представлений найновішими новинами, які щойно відбулися. «Нове» – це ключове слово і є одним із найголовніших чинників у виборі новин. Найчастіше він представлений прикметниками: **neu, erneut** досить часто також англійським **new**. Наприклад: ***Neuer*** *Politikstil in Rom: Monti und die Millionäre* [Spiegel Online, März 20, 2012]; ***Neue*** *Soli-Debatte: Aufstand West* [Spiegel Online, März 20, 2012]; ***Neues*** *Glück auf Pferderücken* [Südwest Presse, April 21, 2012]; *7* ***Neu*** *Interview mit dem Tod* [Südwest Presse, April 21, 2012]; *Spiegelausfall:* ***Neuer*** *Termin steht* [Südwest Presse, April 21, 2012]; *Zwei Profis aus Hechingen* ***neu*** *im Team*

© Турчин В. В., Турчин М. М., 2013

[Südwest Presse, April 21, 2012]; *135* ***Neue*** *Jacken für den Einsatz* [Südwest Presse, April 21, 2012]; *Autohäuser angesteckt – Prozess* ***neu*** *aufgerollt* [Südwest Presse, April 20, 2012]; *Indien hat* ***neue*** *Waffe* [Südwest Presse, April 20, 2012]; ***Erneut*** *Behinderungen durch Streik am Flughafen Frankfurt* [Tagesschau, Februar 27, 2012]; *Proteste in Afghanistan schlagen* ***erneut*** *in Gewalt um* [Tagesschau, Februar 25, 2012]; ***Erneut*** *Gewalt in Athen* [Süddeutsche Zeitung, Februar 20, 2012]; *Ja, es hat ein hübsches Display, aber für die Retina-Auflösung gibt es nur eine handvoll Apps. Zudem kostet mich ein Upgrade vom iPad 2 satte 200 Euro. Das mache ich nicht mit, ich warte lieber auf das «really* ***neu*** *iPad». «Das* ***neue*** *iPad: Ich brauch's nicht. Es ist mir zu teuer. Wirklich»* [Süddeutsche Zeitung, März 16, 2012].

Для підсилення відчуття новизни та привернення уваги реципієнта прикметник ***neu*** може вживатися у повідомленні декілька разів: *Im Westen schüren Angriffe der Taliban vor allem Ängste vor einem erneuten Erstarken der Extremisten. Die Afghanen beurteilen die Lage nach der* ***neuesten*** *Anschlagsserie anders. Es regt sich ein* ***neuer*** *Stolz auf die Armee und* ***neuer*** *Patriotismus in dem geschundenen Land* [Süddeutsche Zeitung, April 19, 2012, «Afghanische Armee gegen Taliban: Helden der Frühjahrsoffensive»].

З метою надання експресивності використовується також бінарна конструкція ***neu-alt:*** ***Alter*** *Name,* ***neues*** *Auto* [Süddeutsche Zeitung, April 8, 2012]; *Störungsfrei von* ***Alt*** *und* ***Neu*** *gestellt* [Südwest Presse, März 29. 2012]; *Aus* ***Alt*** *mach* ***Neu*** *in Rathausvitrine* [Südwest Presse, März 28, 2012].

Фактор **«негативність»** є однією з базових цінностей при відборі подій. Він представлений словами з негативною конотацією, які формують лексико-семантичні поля [5, с.10].

Наприклад, **війна** (der Krieg, der Kampf, der Streik, die Spaltung, der Angriff, die Bombardierung, die Bombendrohung, bomben): *Vom Inferno der* ***Kriege*** [Südwest Presse, April 17, 2012]; *Leiden im* ***Krieg*** *– und danach* [Süddeutsche Zeitung, April 17, 2012]; ***Bombendrohung*** *in Landshut* [Süddeutsche Zeitung, April 16, 2012]; *Als Japans Piloten Amerika in den* ***Krieg bombten*** [Süddeutsche Zeitung, Dezember 7, 2011];

смерть (der Tod, tot, der Mörder, der Mord, die Ermordung, töten, ermorden, das Grab, den Selbstmord begehen, das Opfer, der Unfall, tödlich): *Der Zerfall eines Imperiums – Adolf Merckle* ***begeht Selbstmord*** [Südwest Presse, April 19, 2012]; *Vanessas* ***Mörder*** *auf dem Prüfstand* [Südwest Presse, April, 18, 2012]; *14000 Küken nur knapp* ***den Tod*** *entgangen* [Südwest Presse, April 18, 2012]; *Seine Tränen gelten nicht den* ***Opfern*** [Südwest Presse, April 17, 2012]; *Emder Schüler und Lehrer trauern um* ***ermordete*** *Lena* [Südwest Presse, April 12, 2012]; *Amoklauf in USA: Ich werde euch alle* ***töten*** [Südwest Presse, April 4. 2012]; Zahlreiche ***Unfälle*** *mit Wildtieren* [Südwest Presse, April 14, 2012]; ***Tödlicher*** *Anschlag in Kabul* [Süddeutsche Zeitung, Dezember 6, 2011];

злочинність (der Terrorist, das Verbrechen, das Gericht, die Verhandlung, der Arrest, die Beschuldigung, stehlen, der Schmuggler, der Al-Qaida-Terrorist, der Anti-Terror-Einsatz, das Gefängnis, die Gefängnisstrafe, verurteilen, der Tatverdächtigte, der Dieb, stehlen): *Mutmaßlicher* ***Al-Qaida-Terrorist*** *vereinbart Deal mit US-Justiz* [Süddeutsche Zeitung, Februar 6, 2012]; *Witwen Bin Ladens zu* ***Gefängnisstrafen verurteilt*** [Süddeutsche Zeitung, April 2, 2012]; *Ja, wir sind* ***Terroristen!*** [Süddeutsche Zeitung, März 19, 2012]; *«Händler des Todes» muss 25 Jahre ins* ***Gefängnis*** [Süddeutsche Zeitung, April 6, 2012]; *Mehrere Tote bei* ***Anti-Terror-Einsatz*** *im Nordkaukasus* [Süddeutsche Zeitung, April 3, 2012]; *Putin-Gegner zu zehn Tagen* ***Arrest verurteilt*** [Süddeutsche Zeitung, März 15, 2012]; ***Polizei*** *findet Messer bei Tatverdächtigtem* [Süddeutsche Zeitung, April 2, 2012]; ***Leiche*** *zerstückelt – Verdächtigte gefasst* [Süddeutsche Zeitung, April 12, 2012]; ***Diebe stehlen*** *Computer von Romney-Mitarbeitern* [Süddeutsche Zeitung, März 28, 2012];

страх (die Angst, die Furcht, die Gefahr, gefährlich): *Und doch rennen wir krampfhaft dem Leben hinterher aus* ***Furcht*** *vor dem Tod.* ***Die Angst*** *vor dem «Aus» macht uns zu Getriebenen. Alter darf nicht mehr sei; auch der 70-Jährige muss noch «jung» sein. Sterben wird verdrängt* [Südwest Presse, April 21, 2012, «Gedanken zum Sonntag: Leben ohne Furcht»]; ***Gefährliche*** *Irrtümer bei der Bärlauch-Suche* [Südwest Presse, April 4, 2012]; ***Die Gefahr*** *auf dem Dach* [Südwest Presse, April 4, 2012].

Зазначимо, що для передачі **негативної оцінки** часто вживаються прикметники **«schlecht»** або **«schlimm»:** *Umfrage: Griechen sind* ***schlecht*** *auf Deutsche zu sprechen* [Spiegel Online, Februar 23, 2012]; *Morgellons-Krankheit:* ***Schlimmes*** *Hautleiden beruht wohl auf Einbildung* [Spiegel Online, Januar 26, 2012]; *Jahresbericht des Wehrbeauftragten: Stimmung* ***schlecht****, Soldaten verunsichert* [Spiegel Online, Januar 24, 2012].

У повідомленнях інтернет-новин для передачі негативної оцінки може використовуватися також бінарна конструкція **«schlecht – gut»:** *Tennis: Petkovic in* ***schlechter*** *Verfassung, Barthel in* ***guter Form*** [Spiegel Online, Februar 7, 2012].

Відхилення від норми – **аномальність** є іншою негативною характеристикою, яка також перебуває у фокусі новин: *Fluglinie setzt auf* ***Transvestiten*** [Süddeutsche Zeitung, Dezember 16, 2011]; ***Ufo-Alarm*** *an Heiligabend* [Südwest Presse, Dezember 23, 2011]; *Bühne frei für Pitt und Clooney: Theater um* ***die Homo-Ehe*** [Spiegel Online, März 2, 2012].

Поширеним є також фактор **«залучення адресата»**, мета якого полягає у виборі тієї інформації, яка може зблизити повідомлення з буденним життям кожного реципієнта. Це – спроба включити читача у повідомлення. Лінгвістичними маркерами цього фактора виступають особові займенники: **du, ihr, Sie** та присвійні: **dein, eure, Ihre.** Наприклад: *Polizei –* ***dein*** *Freund und Helfer* [Südwest Presse, März 28, 2012]; *Schülerbandturnier:* ***Eure*** *Mädchen tanzen mit uns* [Spiegel Online, März 3, 2012]; *Was machst* ***du*** *hier?* [Süddeutsche Zeitung, März 21, 2012]; *Werner-Herzog-Film Death Row: Wovon träumen* ***Sie***? [Spiegel Online, März 3, 2012].

Блок речень питання-відповідь: «*S.P.O.N. – Im Zweifel links: Margaret Merkel? So ein Quatsch!»* [Spiegel Online, März 1, 2012].

Вагоме місце посідає також **фактор «несподіваність»,** що означає щось непередбачуване або рідкісне. Загадкове – більш цінне, ніж буденне. При відборі інформації враховуються такі риси людського характеру як

цікавість, допитливість: *Die **geheime Sehnsucht** der Angela Merkel* [Süddeutsche Zeitung, März 2, 2010]; *Merkel und Sarkozy – Liebe in Zeiten des Wahlkampfs* [Süddeutsche Zeitung, Februar 6, 2012].

Фактор **«елітність»** відіграє важливу роль у виборі діячів новин. Звертання до елітарних осіб, політиків, зірок кіно чи естради надає повідомленню особливої ваги. Дрібниці, які могли б бути проігнорованими, коли б йшла мова про пересічних людей, набувають цінності: *Weihnachten 2011 – So feiert **Tom Cruise** mit seiner Familie* [Süddeutsche Zeitung, Dezember 13, 2011]; ***Pop-Sänger Iglesias** will nicht heiraten – Ehelosglücklich* [Süddeutsche Zeitung, März 6, 2012]; *Präsidentenfamilie in Amerika – Ostereierspaß mit **Familie Obama*** [Süddeutsche Zeitung, April 10, 2012].

Фактор **«фактуальність»** служить мірою того, скільки фактів – складових новин, таких як місце праці, гроші, цифри та ін. міститься у повідомленні: ***7,4 Millionen Menschen** arbeiten jetzt in einem dieser **400-Euro-Job** – so viel wie noch nie. Wenn das Gehalt nicht ausreicht, verdienen sich viele Deutsche etwas Geld in einem **Minijob** dazu – die Zahl der geringfügig Beschäftigten mit einem so genannten **400-Euro-Job** stieg **zur Jahresmitte 2011** auf knapp **7,4 Millionen.** Das sind der Nachrichtenagentur Reuters zufolge **112.50** mehr als ein Jahr zuvor – insgesamt ist der höchste Stand seit der Neuregelung der **Minijobs** **im Jahr 2003*** [Spiegel Online, Januar 23, 2012, «Nebenbeschäftigung: Aufschwung lässt Minijobs boomen»]; ***Chinas** Wachstum bekommt einen Dämpfer: Die zweitgrößte Volkswirtschaft der Welt wuchs zu Jahresanfang so schwach wie seit fast drei Jahre nicht mehr– Im ersten Qaurtal stieg das Bruttoinlandprodukt zwar mit einer Jahresrate von **8,1 Prozent**, wie das Nationale Statistikbüro mitteilte. Analysten hatten aber mit einem Plus von **8,3 Prozent** gerechnet* [Süddeutsche Zeitung, April 13, 2012, «Chinas Wachstum bremst überraschend stark»].

Таким чином, факторами відбору інформації є новизна, негативність, несподіваність, залучення адресата, елітність, фактуальність.

Розподіл та компресія інформації в інтернет-новинах відбувається на трьох рівнях: **веб-сайті новин** (він включає головну сторінку та сторінки рубрик); **рівні повідомлення** та – **речення** [5, с. 10].

Цінність повідомлення пов'язана з його неочікуваністю, непередбачуваністю, оригінальністю. Представляючи інформаційне повідомлення, важливим завданням є комбінування у тексті новин інформації, яка вже відома адресату та інформації, яка є новою, тобто розмежування **«дане-нове»** є фундаментальним і виявляється на всіх рівнях організації тексту, включаючи рівень вибору слів і синтаксичних структур. Наприклад, у заголовку головного повідомлення веб-сайту Süddeutsche Zeitung ***«Ude stänkert gegen Stoiber»*** [Süddeutsche Zeitung, Februar 20, 2012], «нове» – «***stänkert gegen Stoiber»*** несе найбільше інформативне навантаження. Однак даний заголовок потребує певних фонових знань, адже не вказано, ким є Ude та Stoiber. У розширеному повідомленні ця інформація стає відомою: *Ein wenig irritiert war Stoiber dann doch, als er von seinem Aschermittwochseinsatz erfuhr. Auch will er sich mit Schelte auf den Gegner zurückhalten. Ob ihm das gelingt? SPD-Kandidat Ude stänkert schon jetzt gegen den CSU-Chef* [Süddeutsche Zeitung, Februar 20, 2012, «Ude stänkert gegen Stoiber»].

Розглядаючи питання **розподілу інформації**, необхідно звернути увагу на найбільш вагому порцію інформації, **центр значущості**, який у лінгвістиці, як слушно зауважує Е. В. Падучева, співвідноситься з таким поняттям як **«фокус інтересу»** [7, с.205]. Наприклад: ***Hep Monatzeder** wollte auf den Philippinen Urlaub machen. Doch bei einem Verkehrsunfall wird Münchens Dritter Bürgermeister schwer verletzt. Nun liegt er im Klinikum. Das bringt den Plan der Grünen für die Nominierung ihres Oberbürgermeister-Kandidaten durcheinander* [Süddeutsche Zeitung, April 11, 2012, «Hep Monatzeder bei Unfall schwer verletzt»]. У **«фокусі інтересу»** знаходиться головний діяч повідомлення – бургомістр Мюнхена Геп Монацедер. У тексті новин **«фокус інтересу»** може змінюватися, переводитися з одних об'єктів на інші. Наприклад: *Zumindest öffentlich hielt sich **die Bundeskanzlerin** nun mit Kritik daran zurück – und warb für den europäischen Fiskalpakt, den die Tschechen nicht ratifizieren: «Auch wenn **Tschechien** den Fiskalpakt jetzt nicht unterzeichnet hat, wissen wir, dass sich **die tschechische Regierung** das offen hält», sagte Merkel am Dienstag nach einem Treffen mit Necas in Prag»* [Süddeutsche Zeitung, April 3, 2012, «Prag will Stabilitäts-Forderungen erfüllen»]. У даному повідомленні **«фокус інтересу»** переходить від бундесканцлера Німемеччини до уряду Чехії.

У заголовку повідомлення «Carla Bruni bringt Mädchen zur Welt» **«фокусом інтересу»** є Карла Бруні. Проте у наведеному тексті відбувається балансування **«фокусів інтересу»:** *Carla Bruni und Nicolas Sarkozy sind laut Informationen von Vertrauten erneut Eltern geworden. Die 43-Jährige brachte das Kind am Mittwochabend in einer Pariser Klinik zur Welt. Der Präsident war während der Geburt in Sachsen Euro-Rettung bei Angela Merkel zu Besuch* [Spiegel Online, Oktober 19, 2011, «Carla Bruni bringt Mädchen zur Welt»]. Структурною основою повідомлення даного тексту є прийом концентрації на діячах – **Carla Bruni** та **Nicolas Sarkozy**.

У наш час, коли людство використовує правило економії не лише мовних, але й інтелектуальних та фізичних зусиль, оптимізується процес отримання та сприйняття інформації. В інтернет-новинах перевага надається коротким повідомленням, які включають необхідний максимум інформації. Таке повідомлення потребує більш чіткого викладу матеріалу, компресії, обмеження надлишкової інформації. Воно переробляється з метою уникнення вживання надмірних повторень.

Гіпертекстова модель забезпечує потребу розміщення багатьох повідомлень на окремих сторінках, які пов'язані з головною сторінкою чи сторінкою рубрики зв'язками. Повідомлення знаходиться на веб-сторінці, яка містить текст повідомлення (5-10 коротких абзаців). Воно включає також зв'язки-розширення, які у активізованому вигляді розгортаються у тексти, що дають можливість читачеві отримати детальнішу інформацію з того чи іншого питання. Тобто у тексті повідомлення слова чи словосполучення з найбільш релевантною інформацією оформлюються у вигляді зв'язок-розширень, які переводять читача на сторінку з додатковою інформацією з визначеного питання. Сторінка окремого повідомлення може включати:

зв'язки-заголовки статей з тематично чи асоціативно близькою інформацією. Наприклад, повідомлення веб-сайту Spiegel Online: *Ein Pferd zieht in den Krieg, ein Junge heult, ein Kitsch filmensteht: In der Jugendbuch-Verfilmung «Gefährten» vereint ein toller Hengstverfeindete Menschen in ihrer gemeinsamen Liebe zum Tier. «Wendy» – Kitsch trifft auf Weltkriegshorror – was hat Steven Spelberg da bloß geritten?* [Spiegel Online, Februar 14, 2012, «Pferdefilm Gefährten: Spielberg geht der Gaul durch»];

зв'язки-розширення: *Das Glück der Erde auf dem Rücken der Pferde, selbst wenn die Welt in Trümmern liegt. «War Horse» – deutscher Verleihtitel «Gefährten» – Steven Spielbergs Verfilmung des gleichnamigen britischen Jugendromans von Michael Morpurgo, scheut sich nicht vor derart verkürzten Botschaften. Unumwunden sentimental wird hier eine unverbrüchliche Freundschaft zwischen Ross und Reiter inmitten der Zivilisationskatastrophe Erster Weltkrieg illustriert.* [Spiegel Online, Februar 14, 2012, «Pferdefilm Gefährten: Spielberg geht der Gaul durch»];

тематично близькі зв'язки-заголовки: ***«Kino», «Rezensionen», «Steven Spielberg»*** а також і **відеофрагменти.**

Отже, головні веб-сторінки сайтів інтернет-новин та сторінки рубрик, що складаються з гіпермедійних зв'язок, інтерактивних блоків, зв'язок-заголовків, є яскравими прикладами компресії інформації.

Таким чином, інтернет – унікальне середовище комунікації, яке створює ґрунт для розвитку опосередкованих форм спілкування між людьми і сприяє культурній інтеграції. Відбір інформації є одним із важливих прийомів представлення дійсності. Лінгвістичними маркерами відбору інформації є: новизна, негативність, несподіваність, залучення адресата, елітність, фактуальність. Вищеназвані фактори впливають на вибір новин та визначають їх цінність. Розподіл інформації в інтернет-новинах здійснюється на трьох рівнях: веб-сайтах новин, на рівні повідомлення та – речення. Вагоме місце у тексті інтернет-новин займає також «фокус-інтересу».

Література:

1. Артамонова І. М. Системні характеристики онлайнових та офлайнових ЗМІ / І. М. Артамонова // Вісник СумДУ. Серія «Філологічна». – 2008. – № 1. – С. 181-188.

2. Городенко Л. М. Термінологічно-означальне тлумачення Інтернету як виду мережевої комунікації / Л. М. Городенко // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Соціальні комунікації. – 2010. – № 903. – С. 41-45.

3. Дедова О. В. О языке Интернета / О. В. Дедова // Вестник Московского университета. Серия 9. Филология. – 2010. – № 3. – С. 25-38.

4. Дмитрієва О. А. Особливості Інтернет-спілкування. – [Електорнний ресурс] / О. А. Дмитрієва, О. О. Рибалко, С. С. Гладковський. – Донецьк, 2003. – Режим доступу : http://masters.donntu.edu.ua/2004eltf/rybalko/library/art4.htm

5. Коломієць Н. В. Лінгвістичні особливості організації гіпертексту інтернет-новин (на матеріалі англійської мови): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. спец: 10.02.04 – «Германські мови» / Н. В. Коломієць. – К., 2004. – 21 с.

6. Лещенко Л. О. Спілкування в інтернеті: психологічний аналіз і проблеми дослідження / Л. О. Лещенко // Наукові записки Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К. : ВД «Троя», 2009. – Вип. 37. – С. 325-342.

7. Падучева Е. В. Высказывание и его соотнесённость с действительностью / Е. В. Падучева. – М. : Наука, 1985. – 271 с.

8. Чабаненко М. В. Застосування слайд-шоу в рубриках новин популярних інтернет-видань як один із напрямів розвитку мультимедійності / М. В. Чабаненко // Держава та регіони: науково-виробничий журнал. – Запоріжжя, 2010. – № 4. – С. 83-87.

9. Spiegel Online [Електронний ресурс]. – 2010 – 2012. – Режим доступу : http://www.spiegel.de/

10. Süddeutsche Zeitung [Електронний ресурс]. – 2003 – 2012. – Режим доступу : http://www.sueddeutsche.de/

11. Südwest Presse [Електронний ресурс]. – 2010 – 2012. – Режим доступу : http://www.swp.de/

12. Tagesschau [Електронний ресурс]. – 2010 – 2012. – Режим доступу : http://www.tagesschau.de/

УДК: 81’23’373:159.942

Федорів М. Л.,
Національний університет «Києво-Могилянська академія», м. Київ

ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ ДОМІНАНТИ У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ Р. АНДРІЯШИКА: ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття розкриває специфіку застосування емпіричних методів з метою визначення емоційної домінанти в мовній картині світу Романа Андріяшика. Дослідження базувалося на методиках асоціативного експерименту з перевіркою отриманих даних за методом семантичного диференціала. На вибірковій, генеральній, незалежній і контрольній сукупностях підтверджено гіпотезу щодо негативної емоційної палітри текстів Р. Андріяшика.

Ключові слова: *мовна картина світу, концепт, асоціативний експеримент, семантичний диференціал.*

Статья раскрывает специфику применения эмпирических методов с целью определения эмоциональной доминанты в языковой картине мира Романа Андрияшика. Исследование базировалось на методиках ассоциативного эксперимента с верификацией полученных данных по методу семантического дифференциала. На выборочной, генеральной, независимой и контрольной совокупностях подтверждена гипотеза об отрицательной эмоциональной палитре текстов Р. Андрияшика.

Ключевые слова: *языковая картина мира, концепт, ассоциативный эксперимент, семантический дифференциал.*

The article reveals application of empirical methods to study the emotional dominant in Roman Andriyashyk’s language worldview. The research is based on the associative experiment, with the semantic differential method application to verify the obtained data. A survey conducted on a restrictive, general, independent, and control samples proved the hypothesis about the negative emotional palette of texts by R. Andriyashyk.

Keywords: *language worldview, concept, associative experiment, semantic differential.*

Дослідження мовної особистості через мовну картину світу і систему ключових для неї концептів перебуває в колі актуальних завдань сучасної мовознавчої науки. Оскільки мовна особистість письменника розкривається через мову його художніх творів, його ідіостиль, то вивчення мови художніх творів є одним із перевірених способів вивчення мовної картини світу автора зокрема і – ширше – моделювання національної мовної картини для певного суспільно-історичного зрізу. При цьому сучасні дослідницькі методи, якими послуговуються мовознавці, виходять за межі лексико-граматичного чи стилістичного аналізу, із ширшим залученням інструментарію суміжних наук, зокрема – лінгвокультурології, яка сприяє пошукові спільних рис в загальнонаціональній і індивідуальній мовних картинах світу, лінгвокогнітології, яка акцентує увагу на їхніх відмінностях [4, с. 98], лінгвофілософії, теорії мовленнєвих актів [2, с. 2], а також психолінгвістики, психосемантики, соціолінгвістики, прагматики тощо. Відповідно, залучення емпіричних методів, на додаток до традиційних методів лінгвістичних досліджень, дозволяє для перевірки дослідницької гіпотези отримати статистично обґрунтовані дані. При цьому наукове спостереження не залежить від суб’єктивної позиції дослідника і може бути відтворене з метою контрольного аналізу. У контексті вивчення мовної картини світу такий підхід – за рахунок незалежного спостереження, контрольованого досвіду та експерименту [7, с. 66-7] – об’єктивує дослідження, уможливлює адекватну інтерпретацію результатів і підвищує достовірність одержаних висновків.

Оскільки мовну картину світу тлумачать як відображені в одиницях, категоріях і формах мови уявлення про дійсність, «цілісне позначення мовою всього сутнісного в людині і навколо неї; реалізоване засобами мовної номінації відображення людини, її внутрішнього та навколишнього світу» [1, с. 3], то ми розглядаємо виявлення емоційної домінанти художнього тексту як підґрунтя для моделювання мовно-концептуальної картини світу автора. Відтак, обравши **матеріалом** дослідження трилогію Романа Андріяшика «Люди зі страху» – «Думна дорога» – «Полтва», ми маємо на **меті** довести **<u>гіпотезу</u>**, що концептуалізований у його творах СТРАХ є одним з основних репрезентантів емоційного тла у мовній картині світу письменника. Методологічно ми спираємося на принцип ідентифікації ключових концептів у текстах за О. М. Кагановською: «Концептоідентифікувальну функцію в художніх творах виконують їхні сильні позиції, а саме заголовок, епіграф, передмова, зав’язка, розв’язка та епілог. Ідентифікація текстових мегаконцептів відбувається у заголовках, що слугують безпосередніми сигналами концептуальної інформації художнього тексту» [3, с. 16]. Відповідно, СТРАХ – як ключове слово в заголовку очільного роману трилогії – за нашою гіпотезою є домінантою мовної картини світу Р. Андріяшика.

Задля досягнення поставленої мети було проведено емпіричне дослідження, основу якого складає припущення, що певний концепт існує у свідомості мовців як відповідний набір асоціацій, а автор твору лише актуалізує в тексті його окремі елементи. У кожній культурі ці асоціації пов’язані з мовним знаком, що функціонує як концепт, а тому з’ясування його мовних репрезентацій допоможе реконструювати шуканий концепт, а в подальшому – змоделювати мовну картину світу.

Для перевірки гіпотези ми скористалися уривками з романів Р. Андріяшика, що містять опис внутрішнього стану персонажа через його роздуми і сприйняття дійсності. Під час вибору ми керувалися спільністю читацьких компетенцій групи експертів, що налічувала п’ять осіб, які ознайомлені з творчістю письменника в повному обсязі [8] і яким було запропоновано відібрати довільну, але не меншу, ніж десять, кількість коротких фрагментів трилогії за заданими вище ознаками. Для експерименту було відібрано п’ять уривків, схвалених усіма експертами:

1. «Як в дитинстві, вона ходила між могили слухати скарги, просиджувала біля священних гробівців, перекопаних польськими фашистами-пілсудчиками (поборників справедливого ладу і прах лякав), або ходила на Клепарівську гору до страчених гайдамаків, що будували кам’яницю Кампіанів. Десь у ті дні нею заволоділа нехіть до життя. Люди, що йшли на смерть, розчинилися зойками в гулі гармат і нічого не врятували, нічого

© Федорів М. Л., 2013

не вибороли. Світ після війни став схожий на придуркуватого від пиятики діда-жебрака, який за киненого сухаря комусь випрохує в Бога нескінченні гаразди».

2. «Грубість – від збайдужіння. Грубіян – це боягуз, пуста пересичена тварюка. Завдяки грубості ця тварюка самомобілізується і утверджується. <…> Я брутальний з Тодосієм, бо він слабший, я можу зігнати на ньому злість і відвернутися від цієї гидоти…»

3. «Народжений від старовинної і до неймовірного сучасної тріади – війни, недуги й голоду, я, куди не робив крок, усюди чув жахливу колискову цієї тріади: вона співала про смерть».

4. «Я встав, розчахнув двері. Над скитом висів зубець місяця. Я його видів і минулої ночі, але тоді він висів вигином в інший бік. Мені стало так моторошно, що я мало не збожеволів. Вітер шелестів гіллям жерепу. Десь покапувала вода. Від цих поодиноких звуків у душі повставав божевільний вереск».

5. «Але те, що ми нидіємо, – факт незаперечний. І не лиш мене обіймає паніка. А страх перетворює людей в живі трупи. Свідомих, енергійних людей охопила непевність і невпевненість у своїх силах, яка породжує боягузтво і компроміси».

Експеримент проводився у два прийоми: із застосуванням роздаткових анкет та за допомогою Інтернет-опитування. Опитування із застосуванням роздаткових анкет охоплювало 21 учасника – студентів гуманітарного фаху віком 18–25 років (з них 75% опитуваних – віком 22-23 роки; один юнак, решта – дівчата), причому 100% учасників були поза контекстом творчості аналізованого письменника й будували свої відповіді лише на враженнях від запропонованих уривків. Тобто за характером опитуваної аудиторії перший етап дослідження мав вибірковий характер. Друге опитування (через Інтернет) мало суцільний характер, тобто до участі в експерименті було залучено 44 особи (14 чоловіків, 30 жінок) безвідносно до їхньої фахової підготовки, вікову (43% опитаних – віком 18-30 років, 27% – 31-40; 9% – 41-50; 14% – 51-60; 7% – віком понад 60 років), до яких належали й ті, хто попередньо був знайомий з прозою Р. Андріяшика (20,45% опитаних), і ті, хто перебував поза контекстом його творчості (79,55%). Повторне опитування мало забезпечити згадуваний вище принцип контрольованості емпіричного дослідження та перевірити результати вибіркового опитування.

Учасникам експерименту було запропоновано анкету, побудовану так, щоб респонденти спершу виконали етап асоціативного експерименту, а потім – етап семантичного диференціала, щоб опитувані могли вільно давати асоціації на першому етапі, не підпадаючи під вплив вербальних одиниць зі шкал семантичного диференціала. Ми припускали, що реакції опитуваних, яким пропонувалося визначити асоціативний ряд на позначення емоційного стану стосовно певного аналізованого уривка тексту, будуть підтверджені за шкалами семантичного диференціала, а також що між результатами для вибіркової сукупності і суцільної вибірки не буде істотної різниці.

Асоціативний експеримент був скерований: респондентам пропонувалися об’єкти-стимули (уривки з прози Р. Андріяшика), на які потрібно було навести близько п’яти слів на позначення емоцій та відчуттів, з якими ці уривки асоціювались. Це завдання передбачало визначення найхарактерніших для досліджуваної прози емоцій [6, с. 190-193].

Під час другого етапу експерименту із застосуванням методу семантичного диференціала опитуваним було запропоновано оцінити аналізовані уривки, заповнивши відповідні позиції таблиці, що складалася з біполярних 3-бальних іменникових шкал (див. Табл. 1), на одному з полюсів яких розташовані лексеми з поля негативних емоцій, на другому – відповідні позитивні поняття – антоніми (детально про це див. [5, с. 13-19]).

Результати дослідження в обох випадках підтвердили нашу гіпотезу щодо тяжіння показників оцінювання емоційності аналізованих уривків текстів до негативних полюсів. Зокрема, на круговій діаграмі (Рис. 1) відтворено розподіл найчастотніших асоціацій, отриманих для контрольної групи (учасників, обізнаних із творчістю письменника). Семантичне поле *страху* посідає тут чільне місце серед названих респондентами асоціацій і репрезентоване словами *страх* (8%), *паніка* (3%), *жах* і *боягузтво* (по 2%).

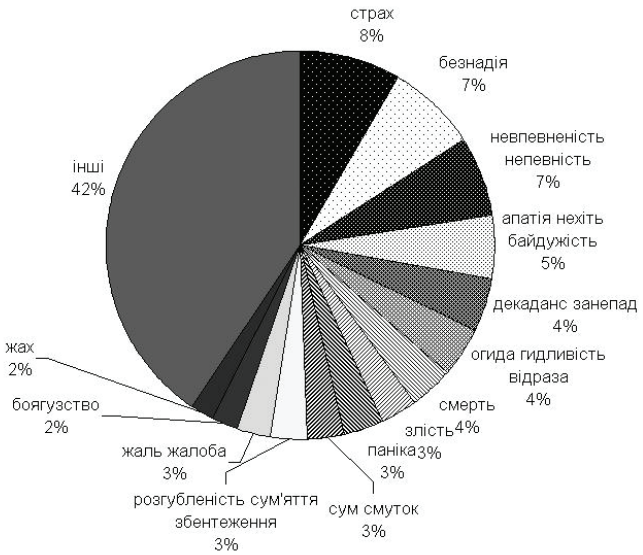

Рис. 1. Частотність названих респондентами асоціацій за опитуванням в контрольній групі

Особливої уваги, втім, заслуговує зіставлення даних асоціативного експерименту для вибіркової (Рис. 2a) та незалежної (Рис. 2b) сукупностей (учасники обох груп – поза контекстом творчості Р. Андріяшика), де *страх* також нараховує 8%, а крім того, інші лексеми – і в межах цього семантичного поля, і суміжні з ним в гамі негативних емоцій, – показують досить щільну кореляцію між собою, що не лише свідчить на користь нашої гіпотези за рахунок кількісних показників, а й доводить, що емоційна палітра уривків сприймається з високим ступенем подібності незалежно від віку, статі чи фаху респондентів. При цьому опитування в незалежній групі дало ширший спектр лексем на опис емоційного стану.

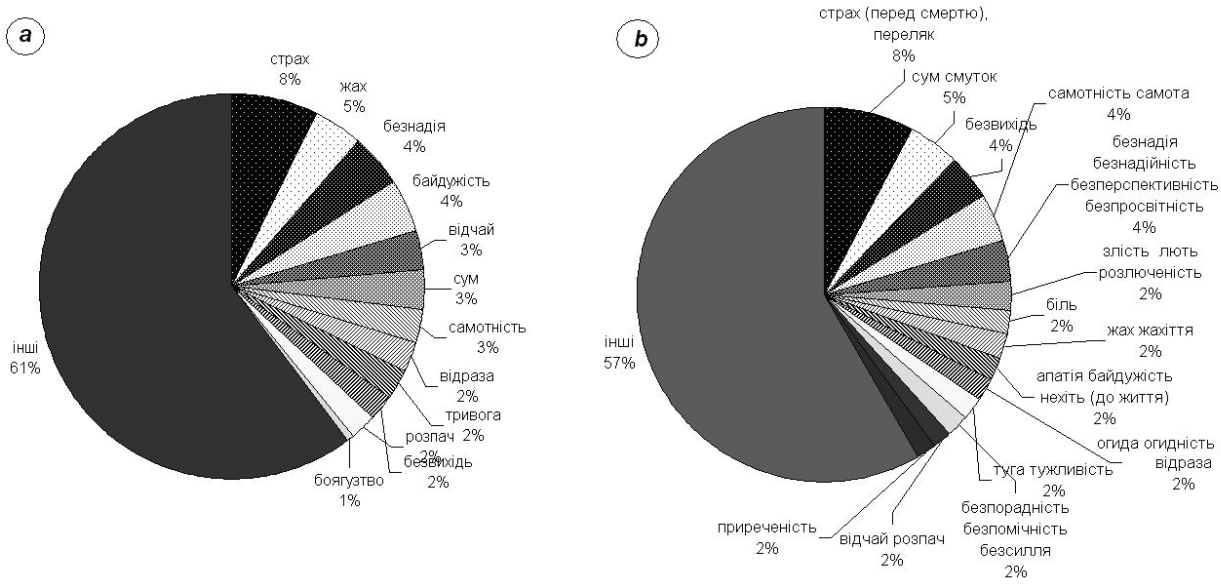

Рис. 2. Частотність названих респондентами асоціацій за опитуванням у вибірковій (a) і незалежній (b) сукупностях

Результати дослідження семантичного диференціалу, своєю чергою, підтвердили висновки асоціативного експерименту, детальну інтерпретацію якого викладено в нашій окремій публікації [5, с. 13-19]. З метою унаочнення наведемо лише зведені дані в таблиці біполярних шкал для першого з аналізованих уривків (Табл. 1).

Таблиця 1.
Показники семантичного диференціала для визначення сприйняття емоційності в уривку 1 тексту Р. Андріяшика за результатами опитування в генеральній сукупності опитуваних (%).

	сильно	**середньо**	**слабко**	**0**	**слабко**	**середньо**	**сильно**	
життя	11	2	0	0	6	17	14	смерть
надія	5	2	2	5	9	27	50	безнадія
відважність	5	11	5	18	20	23	18	страх
оптимізм	5	0	0	2	14	32	48	скепсис
зацікавленість	2	16	5	14	14	32	18	байдужість
життєрадісність	5	0	5	7	11	23	50	депресивність
гармонія	2	2	5	16	23	23	30	дисгармонія
бадьорість	2	2	5	5	14	39	34	втома
безпека	0	1	4	17	11	7	4	небезпека
свобода	0	7	2	25	20	23	23	поневолення
сила	2	7	2	25	18	32	14	слабкість
самоствердження	0	3	3	15	7	12	4	самознищення

Таблиця 2.
Зведені показники семантичного диференціала за шкалою «відважність-страх» в уривках 1-5 за опитуванням в генеральній вибірці (%).

№ уривка		**сильно**	**середньо**	**слабко**	**0**	**слабко**	**середньо**	**сильно**	
1	відважність	5	11	5	18	20	23	18	страх
2		11	11	7	9	16	27	18	
3		0	2	14	16	14	23	32	
4		5	0	0	2	9	30	55	
5		5	7	5	9	7	23	45	

За табл. 1 очевидним є переважне тяжіння показників до полюсів плану негативних емоцій – «смерть», «безнадія», … «самознищення». Якщо ж виокремити шкалу «відважність–страх», то зведені показники для всіх п'ятьох уривків також переважно тяжіють до негативного полюса (Табл. 2).

Висновки. Відповідно до поставленої мети в результаті емпіричного дослідження на вибірковій (обмеженій за віком і фахом), генеральній (без обмежень), незалежній (учасники поза контекстом творчості автора) та контрольній (учасники обізнані з творчістю) сукупностях було підтверджено гіпотезу щодо негативної емоційної палітри текстів Р. Андріяшика. Висока частотність вживання респондентами окремих понять корелює з наявністю відповідних лексичних одиниць в аналізованих уривках. Виділення найбільш частотних емоційно-семантичних груп доводить домінування концепту СТРАХ для всіх аналізованих вибірок. За результатами методу семантичної диференціації проза Р.Андріяшика характеризується досить високими загальногруповими даними *активності* (6,20), *оцінки* (6,11), *сили* (5,75) з тяжінням емоційних шкал до полюсів плану «негативних емоцій» з високими показниками для *тривоги, страху*, *безнадії*, *скепсису*, що підтверджує результати асоціативного експерименту.

Порівняння результатів експерименту для контрольної групи та двох експериментальних свідчить, що в окремих уривках із романів Р. Андріяшика відображається загальне емоційне тло мовного світу автора та його текстів у цілому, що підтвердили респонденти, означивши це через компоненти концептуального поля, зафіксовані в їхніх відповідях. Перспективою подальшого дослідження ми бачимо перевірку отриманих нами висновків на ширшому дослідницькому матеріалі з відповідним застосуванням мовознавчої дослідницької методології.

Література:

1. Дубчак О. П. Концептуальна опозиція «свій»-«чужий» в українській мовній картині світу: автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.01 / О. П. Дубчак; Нац. пед. ун-т ім. М. Драгоманова. – К., 2009. – 22 с.

2. Іванова І. Б. Фразеосемантичне поле «життя/смерть»: національні стереотипи та їх кореляція: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / І. Б. Іванова; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2008. – 19 с.

3. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози: когнітивна та комунікативна динаміка (на матеріалі французької романістики середини XX сторіччя): Автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.05 / О. М. Кагановська; Київ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2003. – 32 с.

4. Мочалова Н. С. Концепт біль у мовній картині світу Андрія Гудими / Н. С. Мочалова // Наук. праці ЧДУ ім. П. Могили. – Серія: Філологія. Мовознавство. – Миколаїв, 2009. – Вип. 92. – Т. 105. – С. 97-101.

5. Федорив М. Л. Определение эмоциональной палитры языковой картины мира писателя: психосемантический подход к анализу идиостиля Р. Андрияшика / М. Л. Федорив // «Актуальные проблемы искусствоведения, филологии и культурологии»: материалы международной заочной научно-практической конференции. (18 февраля 2013 г.) – Новосибирск : Изд. «СибАК», 2013. – 148 с.

6. Федорів М. Л. Дослідження психосемантичних особливостей сприйняття емоційності у прозі Р. Андріяшика / М. Л. Федорів // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. – Серія «Філологія, педагогіка, психологія». – К. : Видавничий центр КНЛУ, 2013. – Вип. 26. – 256 с.

7. Чеснокова Г. В. Як виміряти враження від поезії або Вступ до емпіричних методів дослідження у мовознавстві : монографія / Ганна Вадимівна Чеснокова; Ред. А. А. Акуленко. – К. : Ленвіт, 2011. – 248 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

8. Андріяшик Р. В. Вибране / Р.В. Андріяшик. – К. : Український письменник, 2004. – 1076 с.

УДК: 801:316.28.32

Федорів Я. Р.,
Національний університет «Києво-Могилянська академія», м. Київ

СПЕЦИФІКА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОСОДИЧНИХ ПАРАМЕТРІВ РИТОРИЧНОГО ВПЛИВУ В ГЛОБАЛІЗОВАНИХ УМОВАХ МОВЛЕННЄВОЇ ВЗАЄМОДІЇ

*Стаття висвітлює лінгвокультурний підхід до виокремлення значущих просодичних параметрів експериментального дослідження публічного мовлення в координатах **універсальне** VS **національно-специфічне**. Обґрунтовано необхідність вивчення ритмомелодики як лінгвокультурно релевантної просодичної ознаки, що дозволяє моделювати ефективні способи міжкультурної комунікації.*

Ключові слова: *риторика, вплив, ритм, мелодика, просодія.*

*Статья освещает лингвокультурний подход к выделению значимых просодических параметров экспериментального исследования публичной речи в координатах **универсальное** VS **национально-специфическое**. Обоснована необходимость изучения ритмомелодики как лингвокультурно релевантной просодической характеристики, которая позволяет моделировать эффективные способы межкультурной коммуникации.*

Ключевые слова: *риторика, воздействие, ритм, мелодика, просодия.*

*The article highlights a linguocultural approach to selecting relevant prosodic parameters for the experimental research of public speaking in terms of the **universal** VS **nationally-specific**. The necessity of considering rhythm and melody as culturally significant prosodic features is substantiated, which allows to model effective ways of intercultural communication.*

Keywords: *rhetoric, influence, rhythm, melody, prosody.*

Увага сучасних лінгвістичних досліджень до характеристики дискурсу публічного мовлення за умов глобалізації й міжкультурної взаємодії зумовлена пошуком засобів ефективної комунікації між мовцями, які належать до різних лінгвокультур. У зв'язку з цим до переліку актуальних проблем мовознавства потрапляє визначення умов ефективності публічного мовлення в культурно чи етнічно гетерогенному середовищі, що й зумовлює **актуальність** і специфіку **завдань** при дослідженні лінгвокультурних характеристик красномовства [10, с. 66-82]. Окреслюючи останні, ми зосереджуємо увагу на визначенні критеріїв раціональної мовленнєвої поведінки через конкретизацію взаємодії понять «свого» й «чужого» з погляду дискурсу публічних виступів, а відтак – на описові універсальних і національно-специфічних факторів, які визначають перлокутивний ефект публічного виступу, та виокремленні релевантних просодичних параметрів мовленнєвого впливу в неоднорідному лінгвокультурному середовищі. Необхідність дослідження специфіки просодії пов'язана з варіативністю її семантики й суб'єктивністю її інтерпретації у зв'язку з відмінністю стереотипних просодичних моделей, закріплених у свідомості комунікантів, що належать до різних лінгвокультур. У такому аспекті публічне мовлення практично не вивчене, що свідчить про **новизну** цього дослідження.

Варто зауважити, що в сучасних мовознавчих дослідженнях, дотичних до проблеми визначення культурно-специфічних характеристик мовлення, увага науковців зосереджена на описові фонетичних явищ, пов'язаних з міжмовною інтерференцією та її проявами на сегментному і надсегментному рівнях [1; 4; 5; 8], контрастивному зіставленні різномовних дискурсів [6], розв'язанні окремих питань перекладознавства [7], описові національно-мовних картин світу в термінах культурно детермінованих мовних явищ [2].

При цьому, визначаючи місце національно-культурних ознак просодії серед інших лінгвокультурних критеріїв, А. К. Деркач [3] підкреслює, що манера просодичного вираження ілокутивних актів відбиває національно-культурні традиції, внаслідок чого просодична модель, зреалізована мовцем, виявляє національно-специфічні та індивідуальні риси. Останні виявляються статистично нерекурентними, а тому коло вивчення звужується до національно-культурних ознак. Цю тезу, перевірену в цитованому дослідженні на матеріалі директивних висловлювань, можемо до певної міри екстраполювати на міжкультурне спілкування загалом, оскільки вона перегукується з раніше окресленими нами особливостями функціонування дискурсу публічного мовлення в поліетнічному та полікультурному просторі [9, с. 256-261] з позицій «свій-чужий» [12, с. 5-6] на підставі запропонованої М. А. Федотовою стратифікації мовної свідомості відповідно до індивідуального, групового та універсального компонентів. При цьому підтверджено, що індивідуальним компонентом мовленнєвої взаємодії можна знехтувати на підставі існування в кожній мові типових фоносемантичних моделей (інтонаційного мінімуму мовлення [22, с. 121]), що не залежать від особливостей мовця. Натомість, універсальний компонент мовної особистості забезпечує найсприятливіші умови для порозуміння між комунікантами. Звідси випливає, що саме національно-культурний компонент, який об'єднує мовців за груповим критерієм, справляє найзначніший вплив на перебіг комунікації. Інакше кажучи, в умовах полікультурного спілкування мовленнєва ситуація ускладнюється можливою невідповідністю інтонаційно-звукової форми вираження, що може призвести до неадекватного відчитування концептуальних кодів повідомлення навіть за найбільш адекватного лексико-граматичного відтворення повідомлення.

Відтак, **метою** нашого дослідження є визначення національно-специфічних просодичних параметрів, які в умовах гетерокультурного спілкування можуть створювати комунікативні бар'єри, якщо реципієнт сприймає їх як чужорідні.

Оскільки невід'ємною рисою публічного мовлення є емоційність, то доречно в контексті вивчення культурно-специфічного характеру просодії навести також результати наявних контрастивно-зіставних досліджень емоційного мовлення, для якого, згідно з наявними публікаціями [14; 18; 19; 21], характерні універсальні й куль-

© Федорів Я. Р., 2013

турно-специфічні просодичні ознаки вираження. Зокрема, зіставне вивчення вокальних характеристик емоційного мовлення, проведене австралійськими дослідниками для чотирьох базових емоцій – радості, гніву, смутку і страху – на матеріалі п'ятьох різносистемних мов [23, с. 407-424], свідчить про наявність просодичних ознак, які дозволяють декодувати «емоційну просодію» або як універсальну, або як культурно-специфічну. До домінантних показників вираження емоційності носіями англійської мови дослідники зараховують середні тональні показники, тональний діапазон, тональний контур, тональну варіативність, інтенсивність і тембр [23, с. 408].

З другого боку, зіставлення емоційної просодії різносистемних мов дозволяє на підставі виявленої подібності просодичних моделей вивести універсальні принципи вокального вираження емоційності [23, с. 409]. При цьому вихідними умовами зіставлення є врахування таких культурних елементів: ступінь індивідуалізму чи колективізму в аналізованих спільнотах, структура влади, гендерні ролі, оскільки, згідно з гіпотезою культурної спорідненості [15; 16], надійність декодування емоційної просодії прямо залежить від лінгвокультурної близькості чи віддаленості відповідних мовоносіїв і ґрунтується на певних універсальних параметрах.

Експериментальні дослідження на матеріалі різних мов підтверджують, що здатність розпізнавати емоції пов'язана з акустичними характеристиками мовленнєвого сигналу, такими як середня частота основного тону, інтенсивність і щільність піків амплітуди у висловлюваннях [23, с. 414-420; 13]. При цьому реципієнти можуть декодувати емоції в незнайомих мовах, але з більшою точністю – в межах своєї лінгвокультурної групи, що свідчить про культурну детермінованість емоційної просодії [23, с. 421]. Ці висновки можуть сприяти якісній інтерпретації мовленнєвої поведінки оратора.

Що стосується аналізу мелодики мовлення, то з огляду на сучасний дослідницький інструментарій варто зробити таке важливе зауваження: більшість наявних програм (PRAAT, WASP, Cool Edit Pro тощо) оперують з абсолютними показниками, що вимірюються в герцах (Гц), тобто дозволяють отримати кількісну інформацію про частоту звукових коливань на секунду на певних ділянках звукової доріжки. Проте графічне зображення руху тону, виражене як залежність частоти основного тону (F_0) в герцах від часу в секундах дає лише загальне уявлення про напрямок руху тону, але не дозволяє робити якісні висновки щодо подібності мелодійних малюнків при зіставленні висловлювань. Це пов'язано з логарифмічною природою людського сприйняття звукового сигналу, внаслідок чого людина ідентифікує дві мелодії як подібні (наприклад, коли вони відтворені чоловічим – низьким – і жіночим або дитячим – високим голосом) на підставі хроматичного звукоряду, базовою одиницею якого є півтон.

Частоти двох сусідніх тонів співвідносяться як 15:16 в натуральному ладі і як 1: $\sqrt[12]{2}$ в рівномірно темперованому. Останнє співвідношення дозволяє оцінювати висотно-тональні зміни у межах висловлювання як відношення акустичних показників верхнього та нижнього рівнів F_0 у герцах із відповідним трансформуванням отриманих даних у півтони за допомогою розробленої нами номограми, що відображає логарифмічну залежність між одиницями вимірювання (Рис. 1, [11, с. 78]).

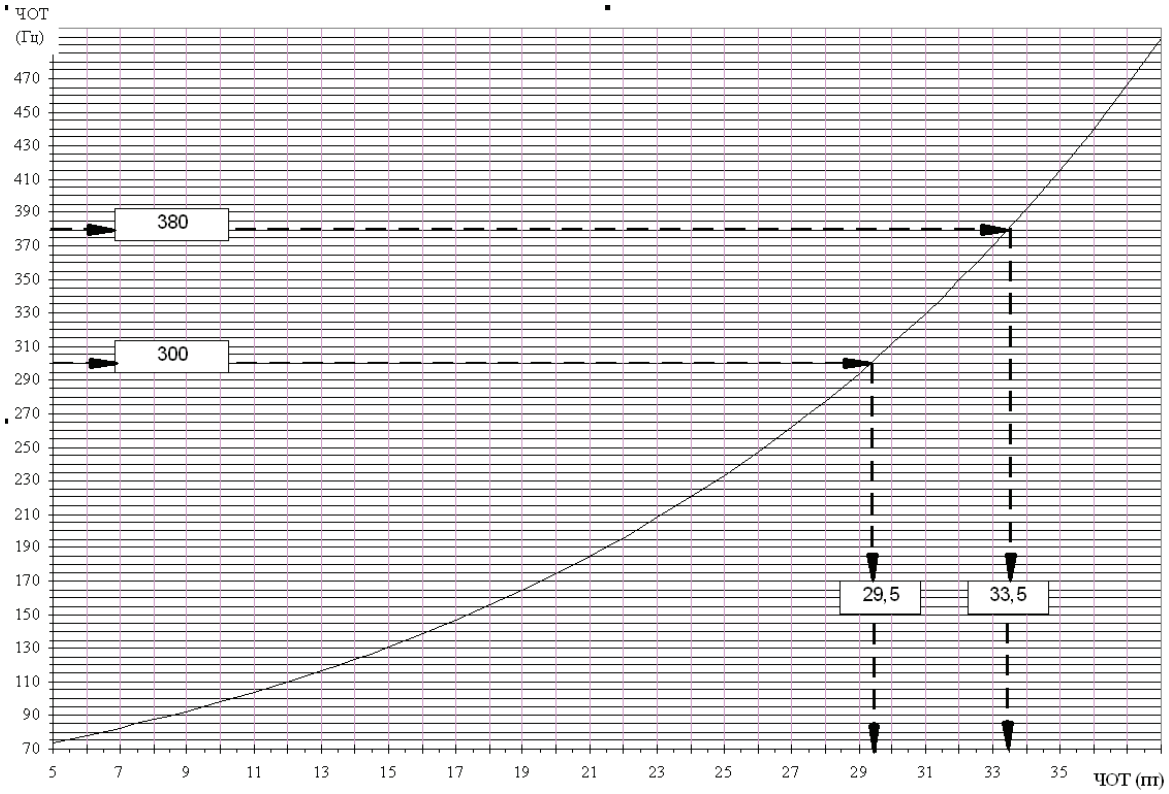

Рис. 1. Номограма для переведення частотних інтервалів, виміряних у герцах, у півтони

Комп'ютеризація цієї процедури дозволяє конвертувати криву обвідної F_0 в лінійно-дискретну «просограму» (див. про це [20, с. 3036]), нехтуючи тими змінами частоти, які виходять за поріг аудитивної чутливості

людини, а також тими ділянками ЧОТ, які відповідають приголосним звукам, зосереджуючи увагу лише на складоносіях (Рис. 2, [20, с. 3037]).

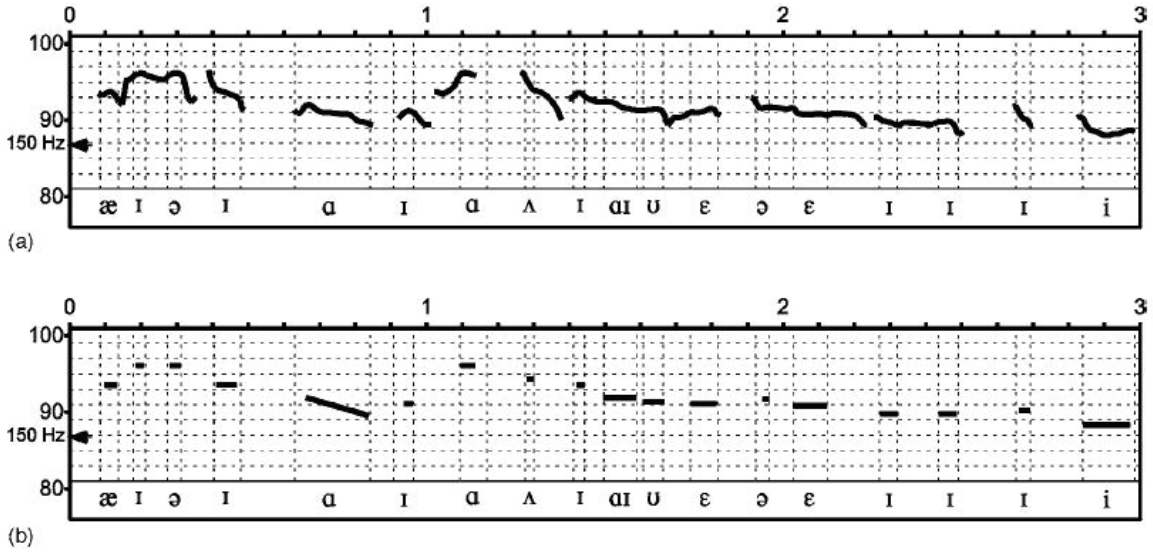

Рис. 2. Обвідна F0 (a) і просограма (b) висловлювання «*Having a big car is not something I would recommend in this city*»: горизонтальна вісь – час у секундах, вертикальна вісь – частотні показники у Гц відносно півтонів; вертикальні пунктирні лінії позначають відповідно онсети й офсети складів, голосні в яких позначені за МФА [20, с. 3037]

Наочною ілюстрацією на підтвердження того, як відрізняються перцептивні показники від акустичних, може слугувати зіставне дослідження, згідно з яким аудитори кваліфікували як еквівалентні ті інтервали ЧОТ, які були однаковими в півтонах, на противагу акустичним показникам у герцах, які демонструють більш круті графіки для чоловічих реалізацій порівняно з жіночими (Рис. 3, [24, с. 138-139]).

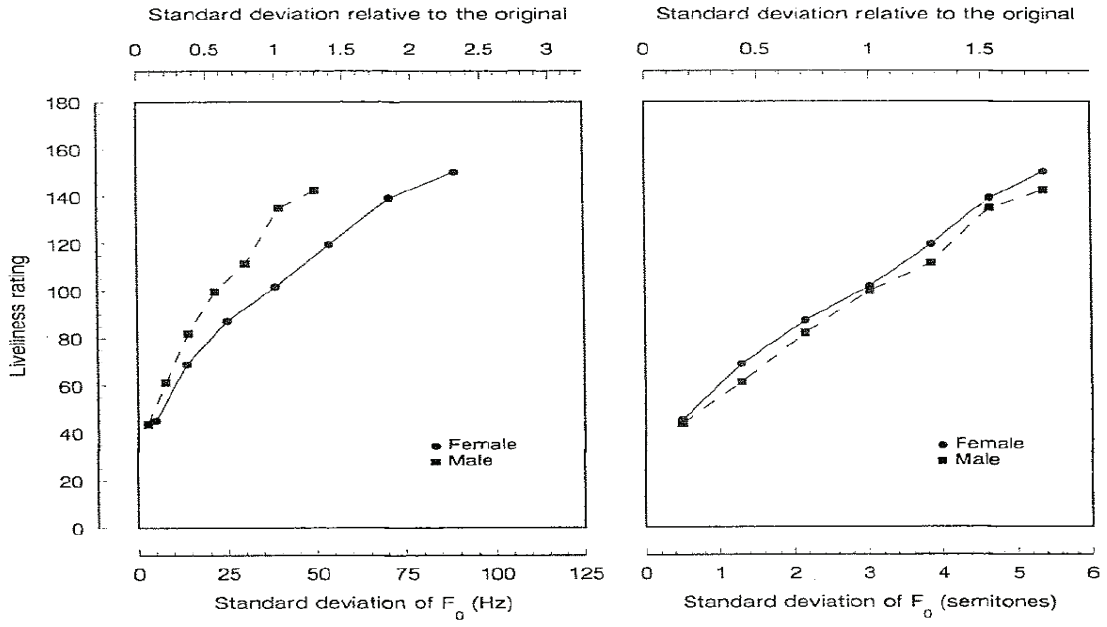

Рис. 3. Оцінка «жвавості» у чоловічій (штрихована лінія) і жіночій (суцільна лінія) реалізації одного висловлювання як функція стандартного відхилення F0, виражена в герцах (ліворуч) і півтонах (праворуч) [24, с. 139]

Таким чином, на когнітивному рівні мовленнєвий сигнал, аналізований у півтонах, уподібнюється до музичного, що уможливлює адекватне розпізнавання мелодики. На практичному ж рівні обвідні ЧОТ, конвертовані у послідовності висотно-тональних відрізків, дозволяють інтерпретувати інтонаційні моделі із застосуванням якісних методів аналізу музичних творів, тобто в термінах тонів, інтервалів, тривалості звучання, ритму тощо, забезпечуючи дослідника належним інструментарієм для опису й вивчення лінгвокультурних особливостей просодії.

Наведемо приклад ефективного застосування ритмомелодійних засобів мовлення Мартіном Лютером Кінґом у відомій промові «Я маю мрію» [26].

На тлі детально проаналізованих нами засобів семантико-стилістичного увиразнення [10, с. 21–27] тут привертає увагу експліцитна ритміка – часто вживані у виступі лексичні і синтаксичні повтори, а також повторювані стилістичні фігури, які надають промові поетичної пульсації. Наприклад, промовець видає «кулеметну чергу» з коротких, містких фраз, із шестикратним повтором «*go back*»: «*Go back to Mississippi, go back to Alabama, go back to South Carolina, go back to Georgia, go back to Louisiana, go back to the slums and ghettos of our northern cities, knowing that somehow this situation can and will be changed» (підкреслено нами для унаочнення. – Я. Ф.).*

Також привертає увагу анафора «*I have a dream*», вжита у промові вісім разів, завдяки чому виступ нагадує спіричуелз – духовний гімн негрів-невільників з характерною структурою, ритмікою й високою емоційністю.

Крім того, ритмічність промови М. Л. Кінґа виявляється на імпліцитному рівні – через темпоральні параметри мовлення. У комплексі з переважно монотонним висотно-тональним рівнем у більшості висловлювань, промова справляє враження наспівного речитативу або ритмічного співу, радше ніж говоріння.

Аналізуючи просодичні параметри промови М. Л. Кінґа, М. Ліберман зазначає, що в ній часто фрази закінчуються рівним або пологим спадним тоном, на відміну від більш характерних для англійського висловлювання крутіших термінальних розв'язок до низького рівня [17]. Внаслідок браку очікуваних спадних тонів деякі з рівних термінальних тонів (наприклад, *today* у першій фразі промови – *«I am happy to join with you today»*) можуть сприйматися аудиторами як висхідні. Але цьому враженню суперечить інструментальний аналіз мелодійних контурів (Рис. 4).

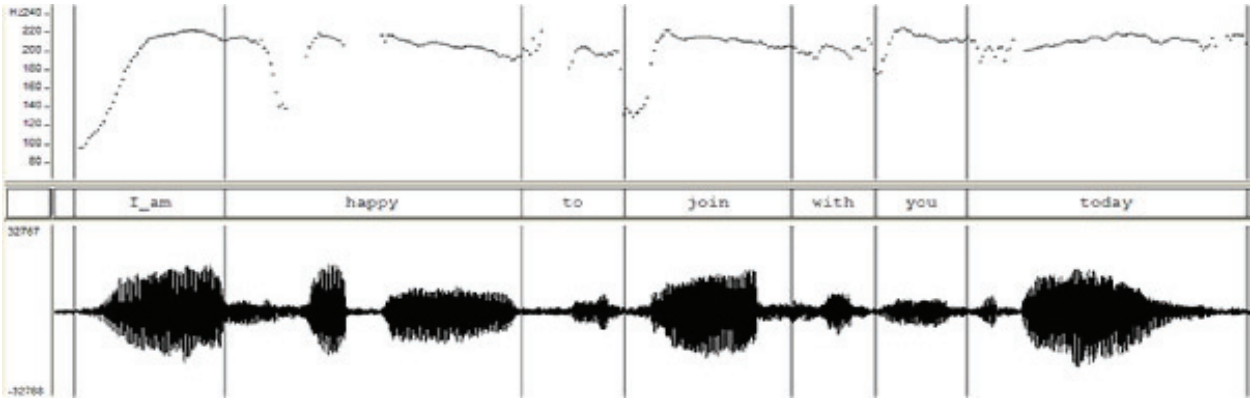

Рис. 4. Інтонограма висловлювання *«I am happy to join with you today»* – М. Л. Кінґ, *«I Have a Dream»*

Проте загальний тональний діапазон помітно змінюється від однієї смислової частини промови до іншої, створюючи динамічний ефект припливів і відливів під час викладу ідей і вираження емоцій. Сам наспівний спосіб, у який оратор проказує кожну фразу, приворожує аудиторію, як пісня чи мантра, що заволодіває увагою і закарбовується в пам'яті.

Цитоване дослідження [17] заслуговує на увагу з погляду протиставлення описаної фонетичної риторики М. Л. Кінґа ораторському стилю Дж. Ф. Кеннеді в його Інавгураційній промові [25]. Вже перша фраза його виступу (після традиційно-формального звернення до присутніх представників влади) – *«We observe today not a victory of party, but a celebration of freedom»* – свідчить про більшу тональну варіативність всередині висловлювання (Рис. 5). Крім того, інструментальний аналіз промови показує, що нефінальні синтагми впродовж виступу Дж. Ф. Кеннеді завершуються зазвичай спадно-висхідними або спадними тонами.

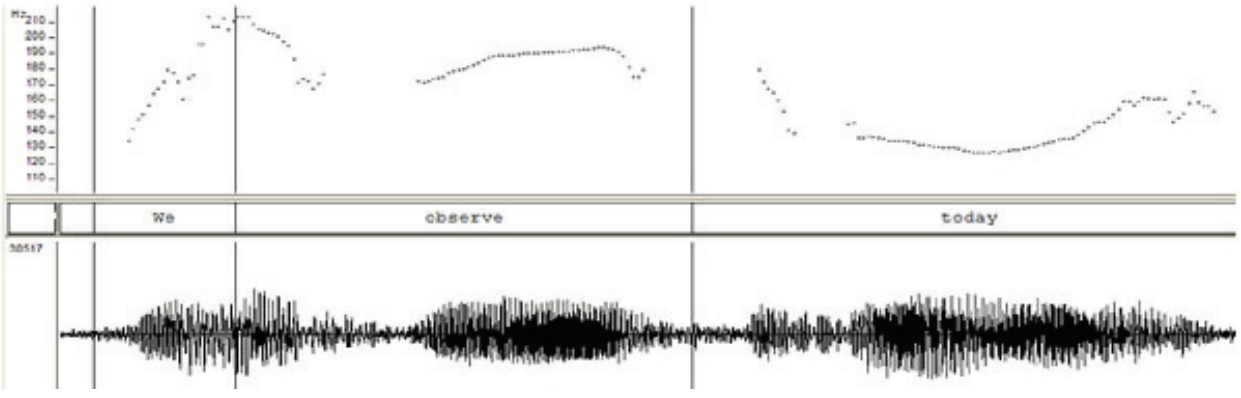

Рис. 5. Інтонограма висловлювання *«We observe today»* – Дж. Ф. Кеннеді, *«Inaugural Address»*

Наведене зіставлення дозволяє нам зробити припущення, що М. Л. Кінґ саме завдяки *незвичності*, небуденності виголошення своєї промови, що вирізнялася характерною для афроамериканського спіричуелзу просодією – з наспівною мелодикою і своєрідним темпоритмом, – справив сильніший емоційний вплив на слухачів, тоді як у зверненні Дж. Ф. Кеннеді, за просодичним оформленням звичнішому для спадкоємців європейської культурної традиції, переважала логічна складова, що супроводжувалося відповідною (*очікуваною*) просодією, характерною для власне говоріння. Наведений зіставний приклад, попри його позірну одиничність, є свідченням необхідності врахування лінгвокультурної специфіки просодії в публічному мовленні навіть у монолінгвальному середовищі. У ширшому ж контексті, коли інтерактанти є носіями мов, що відрізняються за ритмічною будовою – акцентною (stress-based) та силабічною (syllable-based) – постає проблема врахування лінгвокультурних відмінностей у сприйнятті ритмічних параметрів, що загострює необхідність детальнішого розгляду впливового потенціалу просодії на реципієнта.

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що наш огляд наявних досліджень національно-специфічних особливостей мовлення на рівні ритмомелодики дозволяє моделювати адекватні способи міжкультурної комунікації, покликані забезпечити успішний процес міжнаціональної мовленнєвої взаємодії. Знання і володіння просодичними нормами іншомовної культури допоможе уникнути комунікативних збоїв.

Література:

1. Валігура О. Р. Лінгвокогнітивні та комунікативні основи фонетичної інтерференції (експериментально-фонетичне дослідження англійського мовлення українців): автореф. дис.... д-ра філол. наук : 10.02.04, 10.02.15 / О. Р. Валігура; Київ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2010. – 32 с.

2. Голубовська І. О. Етноспецифічні константи мовної свідомості: Автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.15 / І. О. Голубовська; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2004. – 38 с.

3. Деркач А. К. Культурно-специфические характеристики просодии директивных высказываний : экспериментально-фонетическое исследование на материале французского, немецкого и русского языков : дис. … канд. филол. наук : спец. ВАК РФ 10.02.19 / А. К. Деркач; Тамбов, 2007. – 165 с.

4. Захарова Ю. М. Просодична інтерференція в англомовному дискурсі (експериментально-фонетичне дослідження мовлення арабо-англійських білінгвів: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Ю. М. Захарова; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2005. – 20 с.

5. Наумова Е. В. Просодико-интонационная интерференция в речи билингвов специальность: автореф. дисс... канд. филол. наук: спец. ВАК РФ 10.02.20 / Е. В. Наумова – Москва, 2002. – 16 с.

6. Петлюченко Н. В. Харизматична особистість політичного лідера в просторі німецького та українського апелятивних дискурсів: зіставний аспект: автореф. дис.... д-ра. філол. наук : 10.02.17 / Н. В. Петлюченко; Київ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2010. – 32 с.

7. Рихло О. П. Відтворення мовно-стилістичних особливостей творів Е.А.По в українських перекладах: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.16 / О. П. Рихло; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2002. – 20 с.

8. Устінович Є. А. Соціофонетична варіативність сегментного складу англійської мови бурсько-англійських білінгвів: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Є. А. Устінович; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2008. – 20 с.

9. Федорів Я. Р. Дискурс публічного мовлення: проблеми функціонування в поліетнічному та полікультурному просторі / Я. Р. Федорів // Наукові записки. – Вип. 81(2). – Серія : Філологічні науки (мовознавство) : у 4 ч.– Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – С. 256-261.

10. Федорів Я. Р. Лінгвістичні моделі дискурсу публічних виступів: Нариси із сучасних культурно-мовленнєвих практик [монографія] / Я. Р. Федорів. – К. : ВПЦ НаУКМА, 2010. – 188 с.

11. Федорів Я. Р. Соціокультурні аспекти просодичної організації висловлювань-невдоволень (експериментально– фонетичне дослідження на матеріалі англійського мовлення) : дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Я. Р. Федорів; Київський держ. лінгвістичний ун-т. – К., 2000. – 248 с.

12. Федотова М. А. Мовна особистість у чужому лінгво-культурологічному просторі (на матеріалі англомовної прози XX-XXI ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / М. А. Федотова. – Одеса, 2006. – 20 с.

13. Banse R. Acoustic profiles in vocal emotion expression / R. Banse, K. R. Scherer // Journal of Personality and Social Psychology. – American Psychological Association, 1996. – No. 70 (3). – P. 614-636.

14. Bolinger D. L. Intonation across languages / D. L. Bolinger // Universals of Human Language [Ed. Joseph H. Greenberg]. – Vol. 2. : Phonology. – Stanford : Stanford University Press, 1978. – P. 471-524.

15. Elfenbein H. A. Cultural similarity's consequences: A distance perspective on cross-cultural differences in emotion recognition / H. A. Elfenbein, N. Ambady // Journal of Cross-Cultural Psychology. – Sage Publications, 2003. – No. 34(1). – P. 92-109.

16. Elfenbein H. A. On the universality and cultural specificity of emotion recognition: A meta-analysis / H. A. Elfenbein, N. Ambady // Psychological Bulletin. – American Psychological Association, 2002. – No. 128(2). – P. 203-235.

17. Liberman M. Martin Luther King's Rhetorical Phonetics [Електронний ресурс] / Mark Liberman. – Posted : January 15, 2007, 11:15 A.M. –http://itre.cis.upenn.edu/~myl/languagelog/archives/004045.html.

18. Matsumoto D. Cultural influences on the perception of emotion / D. Matsumoto // Journal of Cross-Cultural Psychology. – Sage Publications, 1989. – No. 20. – P. 92-105.

19. Mesquita B. Cultural variations in emotions: A review / B. Mesquita, N. H. Frijda // Psychological Bulletin. – American Psychological Association, 1992. – No. 112. – P. 197-204.

20. Patel A. D. Comparing the rhythm and melody of speech and music: The case of British English and French [Електронний ресурс] / Aniruddh D. Patel, John R. Iversen, Jason C. Rosenberg.// Journal of the Acoustical Society of America. – Vol. 119. – No. 5. – May, 2006. – P. 3034-3047.

21. Scherer K. R. The role of culture in emotion-antecedent appraisal / K. R. Scherer // Journal of Personality and Social Psychology. – American Psychological Association, 1997. – No. 73. – P. 902-922.
22. Sokolova M. A. English Phonetics: a Theoretical Course / M. A. Sokolova. – M. : Vysshaya Shkola, 1991. – 240 p.
23. Thompson W. F. Decoding speech prosody in five languages / William Forde Thompson and L-L. Balkwill. // Semiotica, 158, 407-424.
24. Traanmuller H. The size of Fo excursions in speech production and perception [Електронний ресурс] / Hartmut Traanmuller, Anders Eriksson // Lund Working Papers in Linguistics, 2009. – Vol. 43. – P. 136-139.

Джерела ілюстративного матеріалу:

25. Kennedy J. F. Inaugural Address [Електронний ресурс] / J. F. Kennedy // American Rhetoric. – Michael E. Eidenmuller; Educational Video Group, Inc., 2001-2010. – http://www.americanrhetoric.com/speeches/jfkinaugural.htm.
26. King M. L., Jr. I Have a Dream [Електронний ресурс] / M. L. King // American Rhetoric. – Michael E. Eidenmuller; Educational Video Group, Inc., 2001-2010. – http://www.americanrhetoric.com/speeches/mlkihaveadream.htm.

УДК 81'255.4:82

Фока М. В.,
Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, м. Кіровоград

ДЕКОДУВАННЯ Й АНАЛІЗ ЛІТЕРАТУРНИХ СИНТЕТИЧНИХ ОБРАЗІВ ЯК ШЛЯХ ДО АДЕКВАТНОГО ПЕРЕКЛАДУ

У статті розглянуто шляхи декодування й аналізу музично-літературних і живописно-літературних синтетичних образів, що забезпечують адекватне їх прочитання й відтворення перекладачем.

Ключові слова: *адекватний переклад, аналіз із рецептивних позицій, живопис, література, літературознавчий інструментарій, мистецтвознавчий інструментарій, музика, синтетичний образ.*

В статье рассмотрено методы декодирования и анализа музыкально-литературных и живописно-литературных синтетических образов, которые обеспечивают адекватное их прочтение и воспроизведение переводчиком.

Ключевые слова: *адекватный перевод, анализ из рецептивных позиций, живопись, литература, литературоведческий инструментарий, искусствоведческий инструментарий, музыка, синтетический образ.*

The paper deals with methods of decoding and analysis of musical and literary, pictorial and literary synthetic images which provide the adequate understanding and reproduction by a translator.

Key words: *adequate translation, analysis from receptive points, painting, literature, literary tools, art tools, music, synthetic image.*

У літературі особливого значення набувають твори, у яких поєднано різні види мистецтва (передусім музики та живопису). Синтетична природа такого виду робіт значно ускладнює процес осмислення й переклад словесних образів, які першочергово несуть музичні та/або живописні ефекти, бо в них взаємодіють різні види мистецтва. Таким чином перекладач мусить декодувати й проаналізувати закладені відповідні іномистецькі ефекти, аби потім передати рівноцінне й ідентичне враження від твору-оригіналу. У свою чергу поза увагою теоретиків перекладу залишається розгляд питання про адекватне прочитання синтетичних образів, що забезпечує їх достеменну інтерпретацію. У цьому полягає **актуальність нашого дослідження**. **Метою статті** є встановити методологічні підходи та з'ясувати інструментарій, які забезпечують адекватне прочитання синтетичних літературних образів, що, у свою чергу, уможливлює адекватний переклад.

Літературні твори, у яких поєднано насамперед слово, музику та живопис, набувають полімистецького характеру, адже разом з виражально-зображальними можливостями слова письменники застосовують іномистецькі засоби вираження (музичні, живописні, кінематографічні тощо). Природа такого характеру текстів значно ускладнює процес перекладу, адже по суті інтерпретатор має справу не тільки з літературним продуктом творчості, але й з музичним та/або живописним у тому числі, що породжує особливі труднощі в процесі мистецького перекладу.

Варто чітко усвідомлювати, що у світовому культурному просторі небагато письменників, слово яких відзначається тяжінням до різних видів мистецтва, що автоматично робить їхній доробок особливим й унікальним. Для прикладу, згадаймо таких митців-синтезистів, як П. Верлен, А. Рембо, С. Малларме, М. Волошин, О. Блок, М. Пруст, Дж. Фаулз, Т. Шевченко, М. Коцюбинський, П. Тичина та ін. Тому особливо важливо, щоб іномовні переклади вповні відтворювали специфічний симбіоз, що відокремлює такого типу твори від інших робіт словесного мистецтва. Обираючи для перекладу твір, у якому поєднано різні види мистецтва, інтерпретатор насамперед має розпізнати й осмислити своєрідну природу такого виду літературного продукту творчості. Саме декодування літературно-музичних або літературно-живописних образів дасть змогу глибоко й детально зрозуміти синтетичність слова або й навіть тексту, що допоможе відтворити відповідні іномистецькі ефекти.

Природа полісинтетичних творів спонукає перекладача на етапі осмислення й аналізу тексту до залучення методологічних підходів, що застосовуються для вивчення робіт інших видів мистецтва, для подальшої адекватної інтерпретації. Так, неможливо осягнути синтетичний літературний твір, якщо користуватися лише літературознавчим інструментарієм, адже іномистецькі засоби вираження залишаться або поза увагою тлумача, або будуть проаналізовані поверхнево, що не дасть змогу адекватно передати враження у творі-перекладі. О. Рисак, розглядаючи це питання у літературознавчій сфері, зазначає: «Синтетичні явища вимагають… не однієї, а двох (і більше) перспектив дослідження. Звичайно, в літературознавчому аналізі все починається від слова. …Але, маючи справу з проблемами синтезу мистецтв, не можна виключати і перспектив дослідження, які йдуть від мелодії або колористики (музики й живопису)» [15, с. 22-23]. Тож продуктивною стане таке методологічна стратегія, що ґрунтується на симбіозі літературознавчого інструментарію й інструментарію, що використовується в суміжних видах мистецтва (насамперед у музиці та живописі). Та й процес осмислення синтетичних творів має відбуватися із застосуванням категоріального іномистецького апарату.

Одним з ефективних методологічних підходів до вивчення, точніше декодування, літературних синтетичних творів є аналіз із рецептивних позицій (ідеться про «рецептивну поетику» [13, с. 13]). Так, моделюючи процес сприймання твору читачем, можна виявити засоби інших видів мистецтва в художньому творі. Читаючи літературний твір, у якому наявні іномистецькі засоби вираження, у відтворювальній уяві реципієнта будуть породжуватися асоціативні паралелі з іншими видами мистецтва, виникатимуть аналогії, що будуть виходити за межі літератури.

Разом з тим аналіз із рецептивних позицій потребує використання психологічного інструментарію. Зокрема, проектуючи процес сприймання твору читачем, при моделюванні художньої активності тексту одним із

© Фока М. В., 2013

психологічних інструментів стане принцип «ефекту оберненої лійки». Відомо, що людина на тлі навколишнього середовища усвідомлено сприймає тільки те, на чому сфокусована її увага на даний момент, тож не всі сигнали отримані від дійсності доходять до вищих відділів центральної нервової системи, тобто усвідомлюються. Л. Виготський пояснює цей процес наступним чином: «Шеррінгтон порівнював нашу *(людську. – М.Ф.)* нервову систему з воронкою, яка повернута широким отвором до дії. Світ вливається в людину через широкий отвір воронки тисячею покликів, потягів, роздратуваннями, мізерна їх частина здійснюється і ніби витікає назовні крізь вузький отвір» [3, с. 313-314]. Проте інформація, що потрапила через широкий отвір лійки, образно висловлюючись, і не витекла через вузький, сприймається людиною, хоч і несвідомо. Таким чином, у психології розглядається інформація свідома, тобто така, що «зберігає все, що пройшло горнило мислення, почуттів, уяви та психомоторних дій», та несвідома, тобто така, що «зберігає те, що оминуло фокус свідомості й мимовільно залягло в сховищах за порогом свідомості» [11, с. 325].

Повернімося до літературного тексту. Високохудожній текст здатен активізувати «ефект оберненої лійки», що пробуджує в читача свідому й у тому числі несвідому інформації. Якщо ж поет/письменник залучав іномистецькі засоби вираження, то їх «зчитування» буде розкривати суміжномистецькі зв'язки, які будуть розширюватись, враховуючи «роботу» «ефекту оберненої лійки». Цим і визначається насамперед адекватність залучення інструментарію рецептивної поетики, що розширює поле дослідження синтезу мистецтв. До того ж інструментарій психології буде корисний у процесі аналізу колористики художнього тексту як складової живописного компоненту, точніше стануть у нагоді напрацювання із психології сприймання кольору, що дасть змогу глибше осмислити твір, враховуючи закладений автором емоційний тонус кольору й «зчитування» його реципієнтом.

«Актуалізація», «конкретизація» та «візуалізація» – одні з найголовніших термінів рецептивної естетики. Кожен із них тісно пов'язаний «контактом» із суміжними мистецтвами, зокрема взаємодією літератури, музики та живопису.

Механізм актуалізації полягає в тому, що «читач, «наштовхнувшись» у тексті на які-небудь згадування про певну ситуацію чи її деталі, про жести, пейзаж, вираз облич персонажів, подробиць інтер'єра і т. п., починає чути, бачити, нюхати і сприймати звуки, фарби, запахи, тіла і речі» [10, с. 30]. Підкреслимо, що найчастіше актуалізуються зорові образи, які відносимо до живописного компоненту літературного твору.

Більш конкретне поняття щодо появи зорових образів в уяві реципієнта – візуалізація. Суть цього явища полягає в механізмі відтворення зорових образів під час сприймання художнього твору. Даний процес безпосередньо пов'язаний з малярською складовою художнього тексту, таким чином проектування відтворюваної картини в уяві читача дасть змогу визначити живописну візію й глибше проаналізувати її, користуючись інструментарієм літературознавства та знаннями з образотворчого мистецтва.

Не менш важливим у вибудовуванні іномистецьких вражень у реципієнта є процес конкретизації, який полягає в заповненні ним «порожніх місць» та «ділянок невизначеності» [10, с. 190] своїми уявленнями та емоціями, враховуючи власний «горизонт очікування» [10, с. 190]. Таким чином, якщо в літературному тексті автор залишає «порожнє місце» у полімистецькому контексті, то читач заповнить його, коли вийде на суміжномистецький рівень.

Варто зауважити, що той суб'єктивізм (бо мова йде про сприймання читача/перекладача), який є одним із ознак рецептивної поетики, є досить умовним (хоча ми його не заперечуємо). У категоріальному апараті рецептивної естетики є термін «імпліцитний читач», тобто такий, який адекватно сприймає твір, а отже його бачення набуває об'єктивності.

Особливість процесу візуалізації «розуміємо як тривкість та яскравість внутрішнього зорового бачення того, що зображено у творі» [12, с. 85]. Частину подібних візій, т. зв. зорових картин, що постають в уяві читача в процесі знайомства з твором, можна віднести до живописної складової, бо найчастіше «збудником» цього процесу (уявлення зорових картин читачем) є звернення поета/письменника до методів образотворчого мистецтва (називання кольорів, чітка композиційна структура образів, вибір ракурсів тощо). Таким чином, у процесі художнього сприймання візуально-словесних полотен в уяві читача продукується яскрава малярська картина (візія), генерування якої навіюється адаптованими до літературного рівня живописними категоріями.

У процесі моделювання рецепції синтетичних образів варто враховувати деякі аспекти. Зупинімося детальніше на сприйнятті живописних засобів у літературному тексті.

Одним з елементів малярського компоненту є колір. Дослідників творів мистецтва завжди цікавили питання функціонування кольору в живописних роботах, його вплив на глядача і т. п. «За тисячоліття розвитку мистецтв сформувалися і складні асоціації, пов'язані з кольором, його символічні значення, – зазначає І. Жодані. – Усе це робить колір найбільш безпосереднім… способом передачі уявлень, емоцій, оцінок, відчуття краси, гармонії, ідеалу. Тому колір у мистецтві є одним із найдійовіших художніх засобів, що дозволяють виражати найскладніші задуми художника і його найтонші відтінки думки та почуття. Основні принципи кольорознавства… були розроблені в живописі. Але використовує їх не лише живопис, а й література, архітектура, прикладні та синтетичні види мистецтв» [9, с. 22].

Художники й мистецтвознавці помітили загальні особливості сугестії кольорів: червоний колір – збудливий, активний, енергійний; оранжевий – веселий, життєрадісний; жовтий – теплий, збадьорий, веселий; зелений – спокійний; синій – серйозний, ніжний, печальний; фіолетовий – повен життя й одночасно навіює тугу й сум [16, с. 223]. Варто відзначити деякі нюанси, що впливають на сприймання кольору. Наприклад, насичений синій колір завжди звертає увагу, але, на відміну від червоного, не викликає негативних емоцій; жовтий колір у великій кількості викликає настороженість; оранжевий колір у великій кількості дещо втомлює; пурпурний колір у невеликій кількості викликає позитивні емоції, у той же час його надмір пригнічує тощо [див.: 4].

Психологія сприймання кольору займається вивченням їхнього впливу на людину. Навіть в уподобанні тої чи іншої барви зчитуються конкретні внутрішні потреби людини. Зокрема, потяг до синього означає потребу людини в спокої й задоволенні, до зеленого – у почутті самоповаги, до червоного – в активності й успіхові, до жовтого – у надії тощо [див.: 5, с. 20–22].

Проте незважаючи на загальні аспекти значення кольорів, треба враховувати індивідуальне, суто суб'єктивне, їх сприймання. Н. Дмітрієва зауважує: «…терплять фіаско при практичному застосуванні до живопису спроби орієнтуватися на постійну емоційну «офарбованість» того чи іншого кольору чи кольоросполучення, знайти їх мажорний чи мінорний лад» [7, с. 244]. Наприклад, зелений колір, який є заспокійливим і приємним, у Левітана в «Березовій діброві» радісний і мажорний, а у Гогена в «Дружині короля» – напружений і зловісний [7, с. 244]; червоний колір у Рембрандта – важкий і трагічний, а у Рубенса, зокрема в картині «Персей і Андромеда», – веселий [2, с. 24–25]. Дивлячись на відомий «Чорний квадрат» К. Малевича, глядач не сприймає чорний колір як траурний, негативна символіка фактично нівелюється. Адже «Чорний квадрат» «став візуальним маніфестом нового направлення. У ньому все – фарби, форми, структури – зведені до нуля, і художник, як деміург, починає творити нові світи з цього «ніщо» [14, с. 105].

До того ж під час аналізу живописних картин (як художників, так і поетів/письменників) варто враховувати «етнічність» сприймання кольорів: «Відомо, що сприймання кольору пов'язується з певним емоційним станом особистості. Цей зв'язок відносний і опосередковано поєднаний з багатьма факторами, зокрема умовами існування етносу, отже, своїм глибинним корінням проймає колективне несвідоме, національну ментальність, виступаючи складовими архетипічних утворень. У світових культурах кожний із кольорів має складний діапазон символічних значень» [17, с. 22]. Скажімо, зелений колір у творах ірландського письменника Дж. Джойса сприймається як національний колір Ірландії, якщо ж візьмемо будь-який твір українського письменника (О. Кобилянської, М. Коцюбинського та ін.), у якому він наявний, то подібної асоціації у вітчизняного читача не виникне.

Комбінування кольорів також має вагоме значення. Вони передають настрій і його динаміку, можуть сприйматися гармонійно або надавати ефекту дисгармонії. Візьмемо, для прикладу, поєднання чорного з білого. У живописі така сполука вважається найбільш драматичною. Відтак поети/письменники часто вдаються до чорно-білого контрасту, аби підкреслити два протилежних емоційних тонуси, надати їм різного символічного значення тощо.

Проте колір – далеко не єдиний живописний прийом, який застосовують автори словесно-живописних картин. Вираження живописного компоненту засобами слова полягає у створенні «словесної конструкції, багатої елементами світлотінні, кольору та предметами, а також вловлювану очима композицію всіх цих елементів» [9, с. 25]. Можна виділити наступні аспекти: застосування кольорів, що виконують зображально-виражальну функцію і набувають символічного значення; комбінування кольорів, які символізують певний настрій або його динаміку; написання твору за принципом вибору живописного жанру (ескіз, акварель, етюд і т. д.), що зумовлює характер опису; вибір ракурсу (образотворчий підхід); опис портрету ліричного героя/персонажа (талант художника-портретиста); опис природи (талант художника-пейзажиста); живописна візуальність (наприклад, опис маріністичного краєвиду) тощо.

Зауважимо, що в процесі перекодування іномистецьких засобів і прийомів відбувається трансформація їх функціональної ролі. Так, світлотінь у художньому творі дещо змінює функцію, яку має в живописі. У живописі «світлотінь – основний засіб зображальної передачі об'ємної форми» [8, с. 379]. Поету/письменнику достатньо лише назвати предмет у тексті, як в уяві читача він зрине у своєму об'ємі. У цьому випадку гра світлотіні в тексті є додатковим живописним ефектом. По суті, це стосується й кольору: у картині – це основний засіб передачі зображуваного, а в словесному творі – додатковий малярський ефект, де називання барви (пряме чи опосередковане) може як власне нести колористику, так і набувати символічного значення.

У словесному творі поет/письменник, роблячи опис портрета ліричного героя/персонажа, природи та інших образів, може виявити талант художника-портретиста чи художника-пейзажиста тощо. Цей аспект також є одним із виявів відношень «література-живопис». Тоді такі гіпотипозиси-пейзажі та гіпотипозиси-портрети потрібно аналізувати насамперед як твори живописного мистецтва й враховувати цей аспект під час перекладу таких синтетичних образів.

Вираження музичного компоненту засобами слова виявляється в ритмомелодиці вірша, у сугестивних засобах звукового характеру (зокрема алітерації та асонанси), у «музичній» семантиці слова, що створює відповідний іномистецький ефект, у музичних композиціях літературного твору, у перекодуванні музичних прийомів на вербальний рівень тощо.

Якщо ритмомелодику вірша та стилістичні прийоми можна проаналізувати, користуючись лише літературознавчим інструментарієм, то під час розгляду музичної композиції художнього твору, словесної музики необхідно додатково застосовувати надбання музикознавства.

Відомо, що «музичний образ позбавлений безпосередньої зображуваності живопису і номерентності слова. Він не передає конкретних понять, не створює зорово відчутних картин, не переказує подій. Музика – не стільки зображення предметного світу, скільки відображення людських почуттів і думок…» [1, с. 262]. Варто зауважити, що певна абстрактність музики в художньому творі набуває своєрідної конкретизації, адже основний засіб поета/письменника (слово) вже виражає ідею, настрій, образ тощо. Тож «музичний супровід» стає для митця додатковим засобом сугестії тих чи інших вражень.

Особливої уваги потребують твори, жанрові підзаголовки яких апелюють до інших видів мистецтва. Такі іномистецькі показники вказують на «спорідненість характеру виконання з жанрами суміжних мистецтв – живопису, музики тощо» [6, с. 214] літературного твору. Тож аналіз такого твору вимагає застосування відповід-

ного дослідницького інструментарію (образотворчого чи музичного) для адекватного його осягнення. Зокрема, вимоги до твору з жанровим підзаголовком «картина» (твір живопису) будуть зовсім інші, ніж, скажімо, до твору-»ескізу» (попередній начерк картини або її частини).

Звичайно, не всі закодовані іномистецькі ефекти потрібно й доречно уводити в текст-переклад, але осмислення й аналіз функціональності й наповненості відповідних ефектів допоможуть обрати адекватну перекладацьку стратегію, яка відкриє полімистецький характер художнього слова іномовній аудиторії.

Таким чином, на етапі аналізу художнього твору, де поєднуються слово, музика й живопис, перекладач має декодувати й осмислити відповідні синтетичні образи, адже лише в такий спосіб можливо адекватно відтворити їх в іномовному перекладі (і саме це становить перспективу використання досліджень цієї статті). У той же час для глибокого й детального аналізу потрібно досліджувати з рецептивних позицій, враховуючи надбання психології й мистецтвознавства, зокрема теорії музики й живопису.

Література:

1. Борев Ю. Б. Эстетика / Ю. Б. Борев. – Ростов н/Д. : Феникс, 2004. – 699, [2] с.

2. Волков Н. Н. Восприятие картины : пособие для учителя / Н. Н. Волков. – [2-е изд., доп.]. – М. : Просвещение, 1976. – 31, [1] с. + 11 л. ил.

3. Выготский Л. С. Психология искусства / Л. С. Выготский. – [изд. 2-е, испр. и доп.]. – М. : Искусство, 1968. – 575, [1] с.

4. Гармония цвета / [отв. за вып. И.В. Резько]. – М. : АСТ, Минск : Харвест, 2006. – 224, [96] с. : ил.

5. Груза Н. Тайны цвета / Н. Груза // Наука и религия. – 1998. – № 7. – С. 20-22.

6. Денисюк І. Розвиток української малої прози XIX – поч. XX ст. / І. Денисюк. – Л. : Академ. Експрес, 1999. – 276, [3] с.

7. Дмитриева Н. Изображение и слово / Н. Дмитриева. – М. : Искусство, 1962. – 313, [2] с. + ил.

8. Живопись : практическое руководство для начинающих и самодеятельных художников / [тексты А.А. Трошичев и др.]. – М. : Искусство, 1964. – 397, [3] с. : ил.

9. Жодані І.М. Ємма Андієвська і Віра Вовк : Тексти в контексті інтерсеміотики : монографія / І.М. Жодані. – К. : Ун-т «Україна», 2007. – 115, [1] с.

10. Западное литературоведение XX века : энциклопедия / [гл. науч. ред. Е. А. Цурганова]. – М. : Intrada, 2004. – 560 с.

11. Клименко В. Психологія творчості : навч. посібник. – К. : Центр навч. л-ри, 2006. – 479, [1] с.

12. Клочек Г. Енергія художнього слова : зб. ст. / Г. Клочек. – Кіровоград : РВВ Кіровогр. держ. пед. ун-ту ім. В. Винниченка, 2007. – 447, [1] с.

13. Клочек Г. Поетика і психологія / Г. Клочек. – К. : Т-во «Знання» УРСР, 1990. – 48 с. – (Сер. 6 «Духовний світ людини», № 7).

14. Ковтун Е.Ф. Начало супрематизма / Е.Ф. Ковтун // Казимир Малевич. Художник и теоретик : альбом / [тексты Е. Н. Петровой и др.]. – М. : Сов. художник, 1990. – 240 с.

15. Рисак О. Лесин дивосвіт / О. Рисак. – Л. : Світ, 1992. – 178, [6] с.

16. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2006. – 705, [8] с : ил. – (Сер. «Мастера психологии»).

17. Ходанич Л. Виховне значення кольору в українському дитячому фольклорі як етнозберігаючий чинник / Л. Ходанич // Мистецтво та освіта. – 2005. – № 2. – С. 22-25.

УДК 811. 111

Харкавців І. Р., Петриця Л. І.,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ФОНЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті здійснено аналіз проблем формування мовних фонетичних навичок майбутніх вчителів англійської мови, окреслені причини зниження фонетичної компетенції на старших курсах ВНЗ та визначені шляхи її удосконалення.

Ключові слова: *фонетична компетенція, фонетичні навички, зміст фонетичної компетенції.*

В статье проанализированы проблемы формирования языковых фонетических навыков будущих учителей английского языка, определены причины снижения фонетической компетенции на старших курсах ВУЗОВ и обозначены пути ее усовершенствования.

Ключевые слова: *фонетическая компетенция, фонетические навыки, содержания фонетической компетенции.*

The article is devoted to the analysis of the problems of the language phonetic skills of future English teachers. The reasons for the reduction of the senior students' phonetic competence are highlighted as well as the ways of its improvement are defined.

Key words: *phonetic competence, phonetic skills, content of phonetic competence.*

Формування комунікативної компетенції у студентів, що є головною метою навчання іноземної мови на сучасному етапі, потребує серйозної уваги до засвоєння студентами вимовних характеристик говоріння і до розвитку у них здатності до слухового сприйняття іншомовного мовлення. Наявність різних національних варіантів вимови та перетворення англійської мови на засіб іншомовної міжкультурної комунікації призвели до зниження вимог до фонетичної коректності мовлення на користь його зрозумілості, що, в свою чергу, передбачає якісно новий рівень володіння фонетичною компетенцією майбутніми учителями англійської мови. Спостереження за мовленням студентів в процесі навчання та під час складання іспитів свідчить про поступове зниження рівня володіння ФК майбутніми вчителями англійської мови до моменту закінчення ВНЗ. Значна кількість типових помилок у мовленні студентів пояснюється, на нашу думку, недостатньо розробленою методикою формування фонетичної компетенції у студентів в умовах інтегрованого навчання англійської мови у ВНЗ. З огляду на це, формування іншомовної фонетичної компетенції у студентів є актуальним завданням навчання студентів у ВНЗ, яке потребує нагального вирішення.

Особливості формування ФК досліджувались у роботах Т.Д.Вербицької, Ю.В.Головач, В.Ю.Кочубей, Н.О. Красовської, В.В.Перлової Л.Г.Стабурової, та ін. Зокрема вченими запропоновано різні підходи до визначення складу ФК (В.Головач, Т.Є.Єременко, В.В.Перлова, А.О.Хомутова), досліджено значення слухо-вимовних навичок для формування у студентів автоматизмів аудіювання та для вироблення стійких лексичних і граматичних навичок говоріння (Т. В. Рогова, Н. К.Скляренко), проаналізовано формування якісних слухо-вимовних навичок у студентів шляхом коригування та вдосконалення вимови на вищих етапах навчання (А. А. Миролюбова, А.В. Парахіна, Є. І. Гороть). Однак, незважаючи на методичну важливість даного питання проблема формування ФК у комунікативному аспекті залишилася поза увагою науковців. Відтак, **метою статті** є дослідження проблемних аспектів формування мовних фонетичних навичок майбутніх вчителів англійської мови та окреслення шляхів удосконалення їх англомовної фонетичної компетенції.

Специфіка фонетичної системи будь-якої іноземної мови вимагає виявлення та подолання типових помилок у вимові при оволодінні нею. Істотну роль у виробленні умінь і навичок усного мовлення, читання і розуміння прочитаного або сприйняття на слух відіграє власне послідовна та неперервна робота студентів над вимовою в процесі вивчення іноземної мови має величезне. Під навчанням вимови звичайно розуміють різні види діяльності, спрямовані на вироблення у студентів стійких вимовних навичок мови, яка вивчається. При цьому фонетичні навички повинні доводитися до повного автоматизму, незалежно від вимовних навичок рідної мови.

Як майбутні вчителі, студенти повинні володіти фундаментальними знаннями з фонетики англійської мови, ґрунтовно вивчати фонетичні явища, виробляти правильну вимову та інтонацію, тощо. Адже успішність спілкування залежить від того, наскільки зрозуміло та виразно співрозмовники здатні висловлювати свою думку. У навчанні іншомовного спілкування можливість розуміння пов'язана з адекватністю сприйняття фонетичної сторони мовлення, тому вдосконалення навчання іншомовної мовленнєвої діяльності багато в чому визначається успішністю формування вимовних основ цієї діяльності [4, с. 29].

Відтак, оволодіння правильною вимовою є необхідною умовою для здійснення ефективної іншомовної міжкультурної комунікації. Водночас, коректне фонетичне оформлення мовлення дає змогу не лише передавати зміст, а й виражати власне ставлення до співрозмовника та предмета розмови, впливати на комунікантів і в такий спосіб досягати мети висловлювання. Усі ці чинники відображаються у змісті фонетичної компетенції (ФК), яка потребує цілеспрямованої роботи у процесі підготовки майбутніх учителів англійської мови.

Фонетичну компетенцію (ФК) ми розглядаємо як здатність до правильного артикуляційного та інтонаційного висловлювання своїх думок і розуміння мовлення інших, яка базується на відповідних фонетичних навичках та знаннях. Саме від рівня сформованості вимовних навичок, від обсягу отриманих і засвоєних знань та динамічної взаємодії цих компонентів залежить ефективність формування ФК майбутніх вчителів англійської мови.

© Харкавців І. Р., Петриця Л. І., 2013

Незважаючи на існування численних фонетичних курсів та накопичений досвід їх укладання та проведення, процес формування ФК має ряд недоліків. Як свідчать спостереження за навчальним процесом та результати державних іспитів випускників мовних факультетів, рівень володіння ФК майбутніми вчителями англійської мови не є достатнім на момент завершення навчання у ВНЗ. На нашу думку, істотними причинами цього явища є недостатньо розроблена методика формування ФК у студентів в умовах інтегрованого навчання, відсутність чітких програмних вимог до кінцевого рівня володіння ФК та неспроможність студентів рефлектувати над процесом оволодіння англійською вимовою, самостійно вдосконалювати, тренувати фонетичні навички та підтримувати ФК на необхідному рівні.

А.В. Долина однією з непрямих причин погіршення вимови студентів на момент закінчення мовного ВНЗ вважає відсутність кінцевих цілей оволодіння ФК майбутніми учителями ІМ, а також виділяє недостатній або відсутній свідомий фонетичний контроль мовлення майбутніх учителів ІМ викладачами і самими студентами та відсутність у останніх умінь самостійної автономної роботи над вимовою, які б дали змогу підтримувати власну ФК на необхідному рівні як чинники цього процесу [2]. Адже, як зазначає О.Е.Михайлова, від цілей оволодіння вимовою і від теоретичних положень, на яких базується навчання, залежать його зміст і сама методика роботи над вимовою [3, с. 27].

Отже, зважаючи на підвищення вимог до якості підготовки вчителів англійської мови та їх рівня володіння міжкультурною комунікативною компетенцією, невід'ємною складовою якої є ФК, вкрай важливим сьогодні є удосконалення змісту ФК відповідно до вимог чинних нормативних документів та забезпечення якісно нової організації навчання студентів фонетики у ВНЗ з метою досягнення ними високого рівня володіння ФК до моменту закінчення навчання.

Погоджуємося з думкою Н.Ф.Бориско [1], яка стверджує, що систематичність фонетичних помилок зумовлена наступними чинниками:

- невдало проведеними вступним фонетичним курсом або практичними заняттями з фонетики;
- відсутністю якісних НМК з інтегрованим навчанням фонетики;
- відсутністю чіткого визначення фонетичної помилки;
- відсутністю чітких меж толерантності викладача до фонетичних помилок студентів;
- відсутністю коригувальних реакцій на типові фонетичні помилки студентів.
- відсутністю вправ для виправлення фонетичних помилок;
- недостатньою кількістю аудиторних годин для занять з фонетики.

Результативність процесу усунення типових помилок у вимові та інтонації значною мірою пов'язана з коректним засвоєнням літературної норми та залежить від рівня професійно-мовної компетенції самого викладача. Компетентний викладач-фонетист, згідно деяких науковців (Н. Д. Галькової, Г. В. Рогової, Ю. В. Головач, В. А. Васильєва, М. П. Дворжецької, Дж. Келлі, П. Роуч та ін.), повинен володіти:

- правильною автентичною вимовою;
- теоретичними знаннями з фонетики іноземної і рідної мов, необхідними для організації методично грамотного пояснення того чи іншого фонетичного явища;
- методикою навчання коректної вимови;
- здібностями професійної рефлексії та самоаналізу як інструментами самовдосконалення фонетичної культури і методичної компетенції;
- знаннями з театральної педагогіки;
- вмінням аналізувати фонетичні вправи підручника і при потребі використовувати засоби дидактичної творчості під час фонетичного вправляння;
- створювати належний фонетичний фон мовленнєвої діяльності на заняттях;
- вмінням застосувати ефективні методи і прийоми та інноваційні технології навчання в процесі викладання фонетики.

Дуже важливим моментом у формуванні ФК є володіння «негативним фонетичним матеріалом», який за словами Л. В. Щерби, необхідний для виявлення причин найбільш типових помилок студентів і запобігання їх появі. Вчитель повинен не лише вміти правильно пояснювати і тренувати вимову звуків, інтонувати речення; виразно декламувати вірші і читати вголос тексти, тощо, але й передати ці вміння студентам, використовуючи новітні методики. Погоджуємося з твердженням О. В. Старостенка, що процес формування фонетичної компетенції як системи передбачає не тільки засвоєння знань, оволодіння вміннями і навичками, а й спроможність студентів мобілізувати і реалізувати означені компоненти на практиці [5].

З метою підвищення ефективності формування вимовних навичок доцільним є застосовування ряду *прийомів* (фонетичного аудіювання, порівняння слів із виучуваними звуками за звучанням і написанням, наслідування зразка, тощо) та *методів* (проблемний, пояснювально-ілюстративний, спостереження за мовним матеріалом, евристичної бесіди, робота з підручником, тощо).

В методиці деяких британських фонетистів (M. Hancock, G. Kelly, S. Lloyd) широкого застосування набули *фонетичні ігри*, які посідають важливе місце у формуванні ФК. Безсумнівно, відміну від монотонних вправ, гра сприяє розвитку пізнавальної активності студентів, їх готовності до сприймання та розуміння навчального матеріалу, підвищенню працездатності і зацікавленості викладачів та студентів [5].

Відтак, щоб уникнути деформації слухо-вимовних та інтонаційних навичок студентів, заняття з фонетики слід організовувати таким чином, щоб його зміст, структура та методика проведення підтримували інтерес, а разом з тим і рівень мотивації тих, хто вивчає мову. Слід дотримуватись визначеної послідовності етапів формування ФК та уникати дочасного переходу від одного етапу до іншого. На нашу думку, доцільно подавати фонетичний матеріал на основі контрастного порівняння особливостей рідної та мови, що вивчається. Для

подолання вимовних помилок необхідним є також застосування спеціальних прийомів та методів навчання, інноваційних технологій.

Перспективним у даному напрямку є подальше вдосконалення існуючих методик та розробка новітньої методики підвищення ФК у мовному ВНЗ з метою покращення підготовки майбутніх учителів англійської мови.

Література:

1. Бориско Н. Ф. Концепция учебно-методического комплекса для практической языковой подготовки учителей немецкого языка (на материале интенсивного обучения): Монография / Н. Ф. Бориско. – К. : Изд. центр КГЛУ, 1999. – 268 с.

2. Долина А. В. Особливості процесу вдосконалення фонетичної компетенції майбутніх учителів іноземної мови / А. В. Долина // Якість вищої мовної освіти: шляхи вдосконалення організації і проведення педагогічної практики студентів-філологів / За ред. О. В. Рафієнко. – Горлівка : Вид-во ГДПІІМ, 2009. – С. 230-234.

3. Михайлова О. Э. Методика обучению произношению на специальных факультетах педагогическихинститутов: учеб. пособие / О. Э. Михайлова. – М. : МГПИим. В. И. Ленина, 1980. – 161 с.

4. Павлова С. В. Обучение иноязычному произношению на коммуникативной основе / С.В. Павлова // ИЯШ. – 1990. – № 1. – С. 29-32.

5. Старостенко О. В. Формування іншомовної фонетичної компетенції студентів-філологів / О. В. Старостенко / Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки: Наукові дослідження. Досвід. Пошуки: Зб. наук. пр. – Вип. XVI. – Харків : Константа, 2010. – С. 224-233.

УДК:37.018.554:378.147-057.68.

Чорна М. М.,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ТУРИЗМУ

Досліджено особливості механізму породження мовлення, визначено психологічні засади формування іншомовної компетенції майбутніх фахівців сфери туризму.
Ключові слова: *іншомовна компетенція, механізм породження мовлення, міжмовна взаємодія.*

Исследовано особенности механизма порождения речи, определено психологические принципы формирования иноязычной компетенции будущих специалистов сферы туризма.
Ключевые слова*: иноязычная компетенция, механизм порождения речи, междуязычное взаимодействие.*

The peculiarities of mechanism of speech producing are studied, the psychological principles of foreign languages' competence formation of the future tourism experts are defined.
Key words *: foreign languages' competence, mechanism of speech producing, interlingual interaction.*

За сучасних умов розвитку освітнього простору невід'ємною частиною фахової підготовки студентів стало навчання іноземної мови, оскільки з огляду на перспективу інтеграції в європейське співтовариство тільки той фахівець, який володіє принаймні однією іноземною мовою, має сформовані навички міжкультурного спілкування, визнає й поважає розбіжності в рідній та чужій культурах, зможе адаптуватися до полікультурного середовища й реалізувати свій професійний та особистісний потенціал.

Найбільш затребуваними в період формування міждержавної інтеграції є висококваліфіковані менеджери туризму, які володіють декількома іноземними мовами, а відтак здатні співпрацювати з іноземними партнерами, приймати адекватні до реальних ситуацій самостійні рішення, бачити перспективи та планувати стратегію й тактику розвитку туристичної галузі. Важливими якостями особистості менеджера туризму повинні стати комунікативність, кмітливість, креативність, уміння вести діалог з партнерами, дотримуючись норм культурної, ділової та мовної етики. Відтак особливого значення у процесі підготовки менеджерів туристичної галузі надається формуванню іншомовної компетенції.

Проблема навчання іноземної мови студентів ВНЗ була предметом дослідження багатьох науковців. Зокрема, І.О.Зимня, М.М.Васильєва, Ю.І.Пассов, В.В.Рижов, Л.О.Савенкова, В.Л.Скалкін досліджували особливості спілкування під час навчання іноземної мови; О.О.Леонтьєв, Л.П.Гапоненко та ін. працювали над дослідженням умов підготовки до спілкування фахівців у педагогічному університеті; М.О.Богатирьова, І.А.Воробйова, В.В.Сафонова, В.М.Топалова приділили увагу такому аспекту проблеми, як формування соціокультурної компетенції; О.О.Величко, Н.І.Говорова, В.О.Кудряшова, Ю.О.Семенчук розглядали проблему навчання іноземної мови в аспекті формування іншомовної лексичної компетенції; Р.О. Гришкова, Н.А.Ігнатенко, В.О.Калінін висвітлювали умови формування іншомовної соціокультурної компетенції майбутніх фахівців, Л.В.Волкова досліджувала іншомовну комунікативну компетентність майбутніх спеціалістів фінансово-економічного профілю тощо. Натомість питання одночасного навчання декількох іноземних мов майбутніх менеджерів туризму залишилося поза увагою дослідників. Відтак, у межах дослідження проблеми підготовки студентів до професійної діяльності маємо намір визначити психологічні засади формування іншомовної компетенції майбутніх менеджерів туризму, що і становить **мету** даної статті.

Відповідно до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти (Ніколаєва С.Ю., 2003), головною метою навчання іноземної мови повинно стати не накопичення знань, як це має місце у навчанні інших дисциплін, а «оволодіння студентами діяльністю іншомовного спілкування». Зважаючи на це, визначимо специфіку й кінцеву мету процесу навчання іноземної мови у ВНЗ.

Серед досліджень, що висвітлювали психологічні аспекти проблеми мовленнєвої діяльності людини, найбільш визнаними є праці Л.С.Виготського, М.І.Жинкіна, О.О.Леонтьєва, С.Л.Рубінштейна, О.Ф.Тарасова, П.Я.Гальперіна, І.Зимньої, О.Р.Лурії.

Зважаючи на ці дослідження й узагальнюючи думку науковців, прийшли до висновку, що мовлення – це сукупність мовленнєвих дій, що має власну структуру, до якої входять орієнтування, планування, реалізація, зіставлення мети й результату, тобто процес мовлення має чотирифазову динамічну будову. Кожна фаза відповідає певному етапу породження зв'язного висловлювання. Мовленнєве спілкування здійснюється за допомогою мови, що виступає засобом мовленнєвої діяльності.

На думку О. О. Леонтьєва, породження мовлення – це мисленнєво-мовленнєва діяльність людини, а тому має всі риси та складові діяльності загалом, а саме: інтенцію, задум, реалізацію, мету, зворотний зв'язок тощо. У теорії мовної діяльності виокремлюють такі чинники впливу на механізм породження мовлення: мотив, мету, значення, ситуацію [7].

Мотив виступає стимулом, поштовхом до діяльності людини. Він визначає зону адекватних для задоволення потреби цілей, а також зону адекватних йому дій (Виготський Л.С., 1982). Мотивом висловлення може бути або вимога, або звертання інформаційного плану, пов'язане з контактом, або бажання чітко сформулювати власну думку. За відсутності мотивів мовленнєве спілкування не відбуватиметься.

Те, які кроки буде зроблено під впливом мотиву, залежить від інших чинників, зокрема ситуації спілкування, що характеризується такими параметрами, як час, простір, соціальна роль, статус, вік, рівень розвитку,

© Чорна М. М., 2013

певний психофізіологічний стан мовців у момент породження мовлення або його сприймання. Мовець повинен ураховувати усі ці параметри під час планування й породження висловлювання.

Формування задуму висловлення є етапом, що визначає його зміст, тобто індивід починає усвідомлювати способи перетворення суб'єктивного змісту в систему розгорнутих і зрозумілих усім мовленнєвих значень. Ці дві частини – тема (зміст) і рема (задум) – й утворюють вихідну думку, систему тих зв'язків, що потенційно повинні фігурувати у майбутньому висловлюванні. Надалі семантичний запис, що мав характер згорнутого висловлювання, перетворюється на ланцюжок взаємопов'язаних слів. Трансформування цієї семантичної схеми у розгорнуте висловлювання здійснюється за допомогою внутрішнього мовлення.

Як засвідчує О.Р.Лурія, внутрішнє мовлення є необхідним етапом підготовки до зовнішнього, розгорнутого мовлення, перехідною ланкою між думкою та зовнішнім мовленням. На цьому етапі внутрішній зміст переходить у систему розгорнутих синтаксично організованих мовленнєвих значень, завдяки чому схема семантичного запису перекодовується в структуру майбутнього висловлення [8, с. 7-8]. Відтак, внутрішнє мовлення, в основу програми якого покладено схеми семантичного запису з їхніми потенційними зв'язками та глибинні синтаксичні структури, надалі розгортається у зовнішнє висловлювання, що спирається на поверхневу синтаксичну структуру. За своєю морфологічною будовою внутрішнє мовлення відрізняється від зовнішнього, оскільки має згорнутий, аморфний характер, а за своєю функціональною ознакою є передусім предикативним утворенням [8, с. 9]. Предикативний характер внутрішнього мовлення є основою для переведення початкового задуму мовця в майбутнє розгорнуте висловлення. За Л.С. Виготським, на цьому рівні здійснюється словесний синтаксис і граматика слів. Саме цей компонент відбиває процес мовленнєвого оформлення загального смислу висловлювання. Це механізм внутрішньої організації, а не реалізації.

Результатом даного компонента є породження мовлення – мовленнєва діяльність. На цьому етапі тимчасова внутрішня реалізація спрямована на повну автоматизацію всіх дій, що забезпечують акт вимови. Якщо за умов навчання рідної мови ці дії успішно автоматизуються в результаті багаточисельного повторення в мовному середовищі, то в штучно створеному мовленнєвому середовищі за умов навчання іноземної мови їх необхідно відпрацьовувати спеціально.

Завершальною ланкою формування висловлювання вважаються процеси його фонетичного оформлення [8, с. 21].

Схематично ця структура може бути зображена у такий спосіб: мотив → думка (мовленнєва інтенція) → внутрішнє програмування → лексичне розгортання, граматичне конструювання → моторна реалізація → зовнішнє мовлення. Варто також зауважити, що схема структури механізму породження мовлення доповнюється компонентом зворотного зв'язку або слухового контролю [5, с. 239], що дозволяє зіставляти висловлювання з його змістовим ядром, контекстом та ситуацією спілкування. У системі зазначених компонентів і відбувається процес породження висловлювання.

Психологи (О.О.Леонтьев, І.О.Зимня) виокремлюють наступні рівні здійснення мовленнєвої діяльності: 1) мотиваційно-спонукальний, що обумовлює інтенсивність, емоційність, особистісну значущість мовлення; 2) орієнтувально-дослідницький, від якого залежить спрямованість мовлення, його відповідність задуму, обставинам комунікації; 3) рівень реалізації мовленнєвої діяльності. Здійснення мовленнєвої діяльності забезпечується функціонуванням навичок та умінь породження та сприймання висловлювання.

Аналізуючи процеси породження та сприйняття висловлювання, М.І. Жинкін (Механізми мовлення, 1958) вважав операції відбору та упорядкування основними для забезпечення аналізу та синтезу під час продукування мовлення. Крім того, психолог надавав великого значення механізмам осмислення, роботи короткочасної та довготривалої пам'яті, що беруть участь у опрацюванні мовного матеріалу, а також виокремлював механізм випереджувального синтезу, що забезпечує зв'язність мовлення при формулюванні думки [4].

Відтак, психологи дійшли висновку, що механізми породження мовлення не залежать від того, якою мовою будується висловлювання, вони є єдиними в індивіда. При цьому механізми «включаються» лише в тому випадку, якщо їх робота може бути забезпечена змістовими мовними зв'язками, а також закладеними у пам'яті синтаксичними конструкціями і здатністю об'єднувати склади у слова рідною чи іноземною мовами.

Як стверджує Т.Г.Камянова, в основі породження мовлення лежить безперервний пошук оптимальних способів передачі ментального через мову. За умов системного взаємозв'язку та взаємовідштовхування граматичних, лексичних і фонетичних мовних засобів процес породження іноземного мовлення цілком збігається із процесом породження рідного мовлення, натомість пов'язується із здатністю виражати думки в іншомовному коді – засобами фонематичних, граматичних і лексичних символів [6, с. 32].

Отже, вивчати кожну наступну мову необхідно й доцільно з опорою на механізми мовлення, сформовані на основі засвоєння рідної та іноземних мов.

Під час вивчення другої та третьої мов відбувається міжмовна *взаємодія*. В одному випадку – раніше засвоєні знання з другої та рідної мов допомагають засвоєнню третьої, в іншому – раніше засвоєні знання з другої та рідної мов заважають засвоєнню третьої, а іншим разом – знання, отримані під час вивчення третьої мови знижують відтворення раніше отриманих знань із другої та рідної мов. «Явище перенесення вмінь і навичок, – зазначав О.О. Леонтьєв, – відбувається незалежно від наших спроб обмежити його за допомогою того чи іншого методу: воно міститься в загальних закономірностях перенесення умінь» [7, с. 18].

Отже, явище *перенесення* (від англ. transfer – перенесення, переміщення, передавання) відіграє особливу роль при вивченні декількох мов. Перенесення першочергово виникає у тих випадках, коли мови, що взаємодіють, характеризуються певною подібністю [3, с. 40].

Сутність механізму перенесення (чи трансферу) полягає в наступному: після того, як були прикладені зусилля для засвоєння певних дій, необхідно значно менше зусиль для засвоєння дій, близьких за своєю

структурою до вже засвоєних. Чим точніше виділяються схожі моменти цих дій, тим легше здійснюється перенесення. Ось чому так важливо із самого початку оволодіння іноземними мовами послідовно формувати міцні та стійкі навички: кожна з них прокладає шлях до засвоєння наступної інтелектуальної дії [6, с. 65]. Те, що певна дія стала навичкою, означає, що людина в результаті тренування отримала можливість здійснювати операцію автоматично, мимовільно.

Для позначення явища перенесення знань Е.М.Верещагін запропонував користуватися термінами *транспозиція* – позитивне перенесення та *інтерференція* – негативне перенесення [2, с. 122-133]. Явище транспозиції полегшує засвоєння іноземних мов, явище інтерференції призводить до великої кількості помилок як в усному, так і писемному мовленні [9, с. 43]. Відтак одне із основних завдань у навчанні іноземних мов полягає в тому, щоби забезпечити позитивне перенесення знань, умінь та навичок з рідної мови та зменшити її негативний вплив на мови, що вивчаються.

На мисленнєву діяльність людей, які вивчають декілька іноземних мов накладають відбиток явище інтерференції та механізм переключення коду, що виявляється у перефразуванні та трансформованому повторюванні сказаного; підвищеній емоційності, що призводить до незавершеності фраз чи слів, пауз; спрощенні стратегії пошуку слів; відхиленню від норм літературної мови, що, відповідно, знову призводить до сильного хвилювання.

Причиною таких відхилень є саме інтерференція – перенесення елементів однієї мови в мовлення іншою. Низка вчених (Є.Верещагін, Ю.Жлуктенко, В.Розенцвейг, С.Семчинський, В.Серебрянникова, Л.Уман, Л.Щерба, В.Ярцева та ін.) зазначають, що реальним витоком інтерференції є саме суміщений механізм породження текстів на двох мовах та інтерферентність установок. При такому розумінні явищ інтерференцією можна вважати неусвідомлене, безконтрольне використання елементів однієї мови при побудові текстів іншою.

За даними досліджень М.І.Жинкіна, мовлення другою мовою формується на основі попередньої та у зв'язку з нею [4, с. 29]. На думку Л.В.Щерби, « … усунути переклад із свідомості людини не можна, бо вона так чи інакше звертається у внутрішньому мовленні до рідної мови й зіставляє з нею те, що вивчає» [10,48], що доводить природовідповідність мовлення, а відтак необхідність урахування психофізіології природи мовця.

Оскільки явища транспозиції (позитивного перенесення) полегшують засвоєння другої та третьої мов, а явища інтерференції (негативного перенесення) призводять до помилкового застосування форм в усному та писемному мовленні, одна із основних проблем навчання іноземних мов – організація позитивного перенесення знань, умінь та навичок, отриманих під час опанування рідною мовою, а також попередження негативного впливу рідної мови на процес засвоєння іноземних мов.

Особливі труднощі виникають під час вивчення близькоспоріднених мов. При цьому, за дослідженнями Л.А.Шварца (1947), перша стадія оволодіння іноземною мовою, характеризується тим, що матеріал, який може викликати інтерференцію, при відтворенні зіставляється, об'єднується і в момент репродукції використовується спільно. Друга стадія характеризується тим, що наступає відокремлення форм мови, що вивчається, від тих, з якими вони разом відтворювалися на першій стадії навчання. На третій стадії, названій стадією автоматизації, здійснюється відтворення тільки тих форм мови, що спеціально вивчаються.

Явище *автоматизації* дій мовлення при вивченні іноземних мов займає важливе місце у процесі навчання. На першому етапі формування успішної автоматизації, як стверджує П.Я.Гальперін, необхідне повне розкриття дії та уповільнене її виконання таким чином, щоб кожен крок був зафіксований. На другому етапі необхідним є об'єднання початкових дрібних ланок у більш значні кроки – це досягається шляхом тренування дії, що автоматизується, разом із раніше автоматизованими лексико-граматичними одиницями аж до безпомилкового виконання дії (Гальперін П.Я., 1968).

Доведені у результаті тренування до певної досконалості дії визначаються як навики, а внутрішні, розумові дії – як операції. Відтак, *механізм зовнішньої реалізації мовлення* – це сукупність навичок оформлення мовлення і розумових операцій.

Основними умовами формування цього механізму можуть вважатися такі: відпрацювання механізму реалізації мовлення здійснюється на мовному матеріалі, що пройшов рівень структурування, тобто з яким попередньо студенти були ознайомлені; необхідні операції та навички засвоюються послідовно, з урахуванням психологічних труднощів під час їх виконання; під час формування механізму зовнішньої реалізації мовлення структуру навчальних мовних одиниць необхідно поступово ускладнювати; кожна одиниця мовлення повинна мати комунікативну цінність.

На думку Б.В.Беляева [1], кінцевим виявиться той етап вивчення іноземної мови, при якому свідомо засвоєна мовна система буде вільно застосовуватися у всіх чотирьох видах мовленнєвої діяльності, в результаті чого з'явиться здатність до мислення іноземною мовою.

Таким чином, мислення іноземною мовою слід вважати метою навчання і показником ступеня володіння нею. Тільки у цьому випадку іноземна мова стане внутрішнім надбанням майбутнього фахівця.

Література:

1. Беляев. Б. В. Очерки по психологи обучения иностранным языкам / Б. В. Беляев. – М. : Просвещение, 1965. – 228 с.

2. Верещагин Е. М. Психолингвистическая проблематика теории языковых контактов // Вопр. языкознания. / Е. М. Верещагин. – 1967. – № 6. – С. 122-133.

3. Дешериев Ю. Д., Протченко И. Ф. Основные аспекты исследования двуязычия и многоязычия // Проблемы двуязычия и многоязычия. / Ю. Д. Дешериев, И. Ф. Протченко. – М., 1972. – С. 40.

4. Жинкин Н. И. Механизмы речи. / Н. И. Жинкин. – М. : Изд-во Акад. педаг. наук РСФСР, 1958. – 370 с.
5. Зимняя И. А. Лингвопсихология речевой деятельности./ И.А. Зимняя. – М. : Московский психолого-социальный институт, Воронеж, 2001. – 432 с.
6. Камянова Т. Г. Успешный английский. Системный подход к изучению английского языка / Т. Г. Камянова.– М., 2008. – 512 с.
7. Леонтьев А. А. Некоторые проблемы обучения русскому языку как иностранному: Психолингвистические очерки / А. А. Леонтьев. – М., 1970. – С.18.
8. Лурия А. Р. Основные проблемы нейролингвистики. Изд. 2-е / А. Р. Лурия. – М. : Изд-во ЛКИ, 2007. – 256 с.
9. Методика изучения русского языка: Пособие для учителя / Под ред. Г. М. Иваницкой, Н. А. Пашковской. – К. : Рад. шк., 1986. – 288 с.
10. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Л. В. Щерба. – Л. : Наука, 1974. – 248 с.

УДК 811.11:81'371:81-116.3:81'373.45

Чумак Н. А.,
Хмельницький національний університет, м. Хмельницький

ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПРАГМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЕТНОРЕАЛІЙ-ГАЛЛІЦИЗМІВ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглядаються функціонально-прагматичні характеристики етнореалій-галліцизмів з огляду на їх контекстуальне оточення у сучасній англійській мові на матеріалі публіцистичного дискурсу.
Ключові слова: *етнореалія-галліцизм, контекст, пояснення.*

В статье рассматриваются функционально-прагматические характеристики этнореалий-галлицизмов ввиду их контекстуального окружения в современном английском языке на материале публицистического дискурса.
Ключевые слова: *этнореалия-галлицизм, контекст, пояснение.*

The article deals with the functional and pragmatic peculiarities of the French ethnographic realia considering their context in contemporary English exemplified by materials of publicistic discourse.
Key words: *French ethnographic realia, context, explanation.*

Сучасні лінгвістичні студії все більшої уваги приділяють не лише функціональному аспекту вивчення мовних одиниць, а й прагматико-когнітивному. Зокрема, проблемі дослідження мовних одиниць у функціонально– та семантико-прагматичному аспектах присвячується багато наукових розвідок (Н. Ц. Босчаєва, О. О. Жихарєва, Л. В. Молчкова, А. Г. Ніколенко, Л. Ф. Омельченко, Л. М. Саакян та ін.). **Актуальність** нашого дослідження визначається відсутністю комплексного наукового аналізу вербалізації етнореалій-галліцизмів у сучасній англійській мові та необхідністю вивчення їх прагматичних особливостей у функціональному аспекті на тлі соціально-культурного розвитку англійського суспільства. **Метою** нашої статті є описати прагматичні характеристики етнореалій-галліцизмів у сучасній англійській мові у функціональному аспекті, що зумовлює вирішення таких **завдань**: 1) з'ясувати зв'язок етнореалій-галліцизмів як культурно-маркованої лексики із їх контекстуальним оточенням; 2) встановити та описати основні типи пояснень у контекстуальному вживанні етнореалій-галліцизмів у сучасній англійській мові. Матеріалом послугували 418 етнореалій-галліцизмів та 2000 їх слововживань у дискурсивних фрагментах.

У рамках семантико-прагматичного підходу нетиповий контекст вживання слова носієм іншого соціолекту наділяє його новим відтінком, який згодом може закріпитись в окремий лексико-семантичний варіант слова. Таким чином, семантична новизна породжує прагматичну новизну, а отже, поява у слові нового лексико-семантичного варіанту в прагматичному аспекті дозволяє проаналізувати його вживання у різних ситуаціях спілкування. Тому одна і та ж лексична одиниця реалізує своє значення в однакових ситуаціях по-різному, розширюючи контексти [2, с. 12]. Контекстуальне оточення етнореалій-галліцизмів (далі ЕГ) у дискурсі є важливим фактором, який впливає на процес їх лексико-семантичної адаптації у цільовій мові. Традиційно різні способи презентації ЕГ у публіцистичному дискурсі виділяються на основі наявності / відсутності пояснення їх значень у контексті, що їх оточує. У розглянутих дискурсивних фрагментах англомовної періодики нам вдалося виділити такі типи вживання ЕГ:

1) Вживання ЕГ у дискурсивному фрагменті з поясненням (59%):

а) Непряме пояснення (28% слововживань – 546 із 2000), наприклад: *Hueffer knew Frédéric Mistral (1830-1914), the poet at the heart of the revival of Provençal, who in 1854 had set up the Félibrige movement with seven fellow-poets…* [5]. У наведеному прикладі такий засіб відтворення контексту, як прикладка *movement*, є родовим поняттям по відношенню до ЕГ *Félibrige*, що є своєрідним натяком, проте за допомогою уточнення словосполученням *fellow-poets*, нам стає зрозуміло, що дана ЕГ відноситься до сфери літературознавства. Частотність вживання ЕГ з непрямим поясненням свідчить про дотримання вимог економії друкованого простору, проте непряме пояснення є недостатньо інформативним і залишає за межами контексту суттєві сторони національної специфіки значення ЕГ.

б) Коротке пряме пояснення (9% слововживань – 182 із 2000). Під коротким прямим поясненням значення ЕГ ми розуміємо вживання у контексті гіпероніма, тобто синонімічного питомо англійського слова, що відображає загальне значення ЕГ-гіпоніма, не зачіпаючи при цьому суті її національної своєрідності, наприклад: *Around 10m French people play boules (or pétanque) on a regular basis. But nowadays Britons don't have to cross the Channel to enjoy this most Gallic of games…* [4]. Тут слово *games* є словом-гіперонімом, що пояснює ЕГ *boules / pétanque*, і воно виступає як загальне поняття семантичного поля, окремими елементами якого є ЕГ-гіпоніми *boules / pétanque.* Таким чином, при цьому пояснюванні ЕГ здатні органічно включатися у текст, не порушуючи його композиції.

в) Розгорнуте пряме пояснення (9% слововживань – 182 із 2000). Як показують наші спостереження, такий тип пояснення застосовується у випадках з неадаптованими ЕГ, які відображають нові для читача, незнайомі, малознайомі та складні поняття, суть яких неможливо пояснити коротко. Це передусім назви кулінарних страв, найменування національних звичаїв, обрядів, предметів традиційного одягу тощо, наприклад: *Just through the village, Le Grillon does first-class salads and truffade, a stomach-liner dish of ham, potatoes and cheese…* [9]. Тут семантичним центром пояснення є синонімічне до ЕГ слово «*dish*», а означення «*stomach-liner*» і «*of ham, potatoes and cheese*» розкривають суть поняття і відносять його до кулінарної сфери.

© Чумак Н. А., 2013

г) Пояснення-калькування (8% слововживань – 154 із 2000) – дослівний переклад запозиченої ЕГ за допомогою питомо англійських слів, наприклад: *They feature Marianne, the symbol of France, with the slogan: «The Republic lives with her face uncovered».* [10]. У наведеному прикладі пояснення-переклад не розкриває національної своєрідності ЕГ. Проте «*Marianne*» – це не просто символ Франції, а уособлення революційного духу, свободи, справедливості та краси (отже, зустрічаємо в інших газетних статтях: *a beauty in the classic Marianne tradition, «Marianne» – the Spirit of Revolution, Marianne, an allegory of Liberty and Reason*), своєрідний ідеал Французької республіки (*Marianne, the ideal of the French republic*). Тому кальковане пояснення є індивідуальним і залежить від ерудованості автора статті. Водночас можна зустріти так зване заперечне кальковане пояснення, яке ми називаємо «кальковане пояснення від супротивного», тобто пояснення, де точний переклад етнореалії заперечується, а натомість подається її справжнє тлумачення: *The menu is written, strangely, in English and French, with the difficult bits in French, like cervelle de canut, which turned out not to be brains, but cheese that looked like brains* [8].

д) Пояснення чужої етнореалії з використанням ЕГ (5% слововживань – 98 із 2000) відбувається за допомогою таких вказівних маркерів, як прикметники, що детермінують приналежність ЕГ до тієї чи іншої сфери, іменників *equivalent, answer, version, style, look-alike* тощо, наприклад: *Spanish TGV*, *Britain's answer to the TGV, Budapest's answer to the Champs-Elysées, Berlin's equivalent of the Champs Elysées, the Los Angeles version of the Champs Elysées, Coucher is TGV-style line linking the south of England with Scotland, TGV look-alikes called KTXs connect Seoul with major cities.* Іноді деякі ЕГ часто не мають пояснення або ж пояснюються через інші ЕГ, які вже достатньо відомі англомовному читачу, і з огляду на які неважко здогадатись про їх справжній зміст, як от: *Pere Noel's thuggish, switch-wielding sidekick, Pere Fouettard* [7]. Даний факт свідчить про високий ступінь адаптованості ЕГ в англійській мові.

2) Вживання ЕГ у дискурсивному фрагменті без пояснення (41% слововживань – 826 із 2000) передусім стосується ЕГ побутової тематики, назв грошових одиниць, визначних місць, деяких ЕГ у сфері культури, мистецтва тощо. Значення приблизно 60% одиниць досліджуваного нами матеріалу пояснюється у багатьох англо-англійських словниках. Наприклад: *art deco, baccarat, bivouac, bourrée, coulis, cotillion, sabot, troubadour, zydeco* та ін. У нашому матеріалі зустрічаються ЕГ, які досить часто вживаються у газетних статтях, найчастіше в електронних їх версіях, але досі не зафіксовані у словниках чи зафіксовані лише у спеціальних словниках (словниках неологізмів, запозичених чи рідковживаних слів): *affinage, aïado, aligot, bande dessinée, bigoudene, Conciergerie, muid, aoûtiens, juilletistes, pan bagnat* та ін. Часто не супроводжуються поясненням у тексті ЕГ, які вживаються у складі заголовків, наприклад: *Juilletistes* vs *Aoûtiens* [3]; *Bêtes Off at the Conciergerie Paris – review* [6]. Це, вочевидь, свідчить про те, що вони відображають актуальну сучасну тематику, і / або їх значення вже закріпилося досить довготривалою практикою вживання у мові-реципієнті, що у багатьох випадках підтверджується фіксацією слова в англійських словниках, або вони покликані привернути більшу увагу читачів. Проте, слідом за Т. П. Андрієнко, ми вважаємо, що нерозбірливе вживання реалій без пояснення чи коментаря може призвести до неправильного розуміння і некогерентного сприйняття тексту і виправдане лише тоді, коли автор розраховує на аудиторію достатньо обізнану з культурою мови-джерела [1, с. 228].

Таким чином, ми робимо висновок, що включення ЕГ з поясненням будь-якого плану в англомовний публіцистичний дискурс у цілому відображає низький ступінь адаптації цього прошарку лексики та переважно оказіональний характер її вживання. Відсутність пояснення, з одного боку, свідчить про достатньо високу адаптацію ЕГ, а з іншого, – часто зумовлене необхідністю підпорядковуватись правилам компресії інформації та економії друкованого простору. До перспектив подальших розвідок вважаємо за потрібне віднести дослідження семантико-когнітивних характеристик етнореалій-галліцизмів у сучасному англомовному публіцистичному дискурсі.

Література:

1. Андрієнко Т. П. Стратегії очуження й одомашнення в перекладі художнього дискурсу з англійської мови на українську [монографія] / Тетяна Петрівна Андрієнко. – К. : КиМУ, 2011. – 265 с.

2. Омельченко Л. Ф. Прагматичні характеристики англійських телескопізмів / Л. Ф. Омельченко, О. О. Жихарєва // Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки. – Житомир, 2010. – Вип. 51. – С. 12-16.

3. Lyon à la Carte. International expatriates. Juilletistes vs Aoûtiens [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lyonalacarte.com/?Juilletistes-VS-Aoutiens.

4. The Economist / 01 August 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.economist.com/.

5. The Guardian / 21 August 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.guardian.co.uk.

6. The Guardian / 03 January 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.guardian.co.uk.

7. The New York Times / 24 December, 2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nytimes.com.

8. The Sunday Times / 14 June 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.thesundaytimes.co.uk/sto/.

9. The Times / 10 August 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.timesonline.co.uk.

10. The Times / 02 March 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.timesonline.co.uk.

УДК 811.112.2 : 81’373 (81’276.3 – 053.6)

Шавловська Т. С.,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет, м. Ізмаїл

СОЦІАЛЬНІ ТА ОСОБИСТІСНІ АСПЕКТИ ЕМОТИВНОСТІ СУЧАСНОГО НІМЕЦЬКОГО МОЛОДІЖНОГО ЛЕКСИКОНУ

Стаття присвячена аналізу соціальних та особистісних аспектів емотивності мовлення сучасної німецької молоді.
Ключові слова: *емотивність, експресивність, молодіжний лексикон, емотивна лексика, маргінал.*

Статья посвящена анализу социальных и личностных аспектов эмотивности речи современной немецкой молодежи.
Ключевые слова: *эмотивность, экспрессивность, молодёжный лексикон, эмотивная лексика, маргинал.*

This article analyzes the social and personal aspects of the speech emotivity of modern German youth.
Key words: *emotiveness, expressivity, youth lexicon, emotive vocabulary, marginal.*

Багатоаспектність мовлення слугує підгрунтям для вивчення її різними науками, в тому числі соціологією. Встановлення контакту, виявлення взаємин між людьми, різними соціальними групами та суспільствами створюють велику і важливу галузь соціології. Емотивність як невід’ємна складова мовлення людини знаходиться під впливом багатьох соціальних факторів, оскільки будь-яка мовна особистість одночасно є учасником великої безлічі соціумів. Саме тому слід приділити увагу соціальним аспектам формування емотивності мовлення в процесі комунікації.

Оскільки соціалізація фактично зводиться до адекватної інтеріоризації зовнішніх вимог, їхнього перетворення на «суб’єктивну реальність індивіда», постає важливе питання про психологічні механізми, що сприяють переносу цих вимог до внутрішньої структури особистості. Таким механізмом можуть стати емоції (позитивні і негативні), які виникають у людини відносно норм, цінностей і правил, прийнятих у суспільстві. Ці емоції, на відміну від емоцій, котрі опосередковують ставлення людини до життєво важливих особисто для неї предметів та явищ (їжа, небезпека і т.і.), називають соціальними [14, с. 113].

На думку вчених, відображення фундаментальних (базових) емоцій у міміці є універсальним – всі людські істоти проявляють та інтерпретують їх з певною точністю. Особливо це стосується шести фундаментальних емоцій: радості, подиву, гніву, суму, страху та огиди. Дослідники вважають, що інтерпретація шести основних емоцій – крос-культурна, а не похідна культурного досвіду [1, с. 3].

Незважаючи на те, що існує достатньо доказів щодо універсальності вияву фундаментальних емоцій, тобто їх вродженості, переважна більшість дослідників підкреслює важливу роль національної культури у становленні емоційної сфери людини. [1; 6]. Кожна окрема культура встановлює свої правила вияву емоцій, їх домірності щодо конкретної ситуації.

Причини та наслідки вияву емоцій можуть бути різними для різних культур, вони можуть відрізнятися в межах однієї конкретної культури, варіюватися навіть від однієї сім’ї до іншої. У дослідженнях К. Ізарда підтверджується теза про вплив соціокультурних чинників на інтенсивність, тривалість, виразність емоційних переживань, таких, наприклад, як радість, горе, гнів, огида та ін. Цей процес учений пов’язує насамперед з культурою суспільства, оскільки, на його думку, як і культура з низьким рівнем життя значно звужує можливості людей у проявах широкого діапазону емоцій та їх експресивної виразності, так і процвітаюче суспільство за умов частих конфліктів або відкритих протистоянь між батьками й дитиною може загрожувати розвиткові емоційної сфери останньої [5, с. 321].

Отже, соціокультурний підхід розглядає соціальну регуляцію емоцій через нормативні санкції: одні почуття стимулюються і навіть дозволяється проявляти їх відкрито, інші – необхідно придушувати або приховувати. У такий спосіб культура вказує на домірність вияву почуттів відповідно певної ситуації і передбачає санкції щодо вияву не продиктованих правилами почуттів. Таким чином, аналіз наукової літератури показує, що між культурою та емоціями існує тісний взаємозв’язок. Можна стверджувати, що культура структурує не самі емоції, а нормативні ситуації їх вияву. Спираючись на це, культура регулює процес виховання емоційно-почуттєвої сфери у певному напрямку.

Емоційне регулювання поведінкою мовців пов’язане із поняттям контрольованості емоцій. За цим критерієм виділяються практично неконтрольовані, слабко контрольовані та цілком контрольовані емоції [12, с. 8]. Емоції, що належать до двох перших груп, виникають несвідомо й рефлекторно у відповідь на певний емоційний подразник, що відображається у спонтанній емоційно забарвленій діяльності мовця й супроводжується зниженням свідомого контролю за своєю поведінкою та якістю реалізації висловлень. Ці емоції є нижчими, або психічними емоціями, які ще називають емоціями-інстинктами [13, с. 42]. До них зараховують почуття, пов’язані із задоволенням фізіологічних потреб. Психічні емоції є первинними за походженням та елементарними, несоціалізованими за природою [8, с. 38] і називаються базовими, дискретними чи фундаментальними, оскільки вони універсальні, впізнаються в усіх культурах й однаково відображуються на обличчі [13, с. 5].

На відміну від них, виділяються соціологізовані інтелектуальні чи вищі емоції, які виникають на основі задоволення духовних потреб [4, с. 28]. Як суспільне явище вираження емоцій підлягає соціальному нормуванню, що реалізується у процесі соціальної взаємодії, під впливом чого емоційна сфера і засоби її об’єктивізації носять соціально-типовий, уніфікований, усвідомлений характер. Соціалізація почуттів пояснюється тим, що

© Шавловська Т. С., 2013

кожній людині як представнику певного суспільства притаманні властиві цьому суспільству свідомість і психічний устрій, які тісно пов'язані з національним менталітетом [13, с. 5].

Соціалізовані емоції розглядаються як такі, керувати якими означає правильно їх виражати і не допускати виходу з-під контролю [15, с. 228]. Будь-яке регулювання емоцій є свідомим, оскільки співвідноситься більшою чи меншою мірою з мовленнєво-мисленнєвою діяльністю людини [3, с. 13; 11, с. 162; 13, с. 6].

На становлення мовлення окремої особистості впливає передусім її соціальний статус, до ознак якого належать стать, вік, національність, соціальний стан, освіта, професія, досвід, рівень володіння мовою. Вираження соціального статусу особи може бути мимовільним, вимушеним або обдуманим, навмисним [6]. Спілкуючись, адресант позасвідомо або навмисно виказує в мовних одиницях своє або адресатове соціальне походження, стать, вік, рівень освіти й культури, вид занять, тобто належність до певної соціальної групи, соціального прошарку суспільства.

Досліджуючи окрему мовну особистість, В. П. Нерознак [9, с. 114] визначає два її основних типи: 1) стандартну мовну особистість, яка відображає усереднену літературно оброблену норму мови, та 2) нестандартну мовну особистість, котра поєднує в собі «верхи» й «низи» культури мови. До верхів культури дослідник відносить письменників, майстрів художнього мовлення. Низи культури поєднують носіїв, утворювачів та користувачів маргінальної мовної культури (антикультури). Показником приналежності мовця до мовних маргіналів автор вважає ненормовану лексику – арго, сленг, жаргон і ненормативні слова та висловлювання [9, с. 116]. Слід відзначити високий ступінь креативності та емотивності в мовній грі на низовому рівні культури.

Мовна особистість, виражаючи свій емоційний стан, неодмінно має враховувати соціальний статус реципієнта повідомлення, його вік, психологічні особливості (характер, темперамент тощо), рівень комунікативної компетенції, ступінь близькості їх стосунків та інші параметри. Саме орієнтація на особистість адресата надає можливість мовцю направити комунікативний акт у потрібне йому русло, щоб реалізувати свої інтенції, зокрема здійснити, якщо є потреба, вплив на поведінку та емоційний стан адресата.

Беззаперечним є той факт, що рівень освіти особистості відіграє важливу роль у формуванні її мовленнєвих особистостей та культури мовлення. Саме тому мовлення школярів, студентів суттєво відрізняється від мовлення дорослих, освічених людей, відзначаючись надмірною емоційністю, засиллям ненормованої лексики, порушенням норм мовленнєвого етикету. Отримавши вищу освіту, людина зазвичай змінює свої ціннісні орієнтири, певним чином соціалізується, намагаючись отримати високооплачувану посаду, здобути авторитет серед колег та начальства. Через зміну потреб, інтересів та цінностей особистості відбуваються зміни у поведінці й мовленні, яке стає більш стриманим, набуває прийнятих у суспільстві кліше, форм ввічливості. Разом з тим у певних сферах спілкування особистісна специфіка та емотивність мовлення виявляються більш виразно, ніж в інших. Так, у колі сім'ї, близьких друзів мовленнєва поведінка людини є зазвичай невимушеною, знижується ступінь контрольованості вживання просторічних, ненормованих лексичних одиниць, завдяки чому емотивні, оцінні висловлення набувають посиленої експресивності. У побутовому спілкуванні люди не прагнуть до достеменності опису, на перший план виходить показовість, адже повсякденне спілкування пов'язано з очевидними речами. Експресивність і вираження емоцій виявляються більш важливими в комунікативному плані, ніж повідомлення інформації про об'єктивний стан справ. Отже можна стверджувати, що вплив рівня освіти на емотивність мовлення особистості є досить ситуативним.

Важливим фактором соціальної організації спілкування взагалі та мовленнєвої взаємодії зокрема є також вік комунікантів. Він асоціюється з рольовою структурою в сім'ї і в певній соціальній групі, з вибором певної тональності та засобів комунікації. Дослідження вікових особливостей комунікантів становлять значний інтерес тому, що розширюють наші уявлення не тільки про оволодіння мовою, але також про саму мову, про її функціонування в мовленнєвій діяльності; не тільки про становлення пізнавальних та інших психологічних процесів, але й про їх побудову, розширюють наші знання про людину в цілому.

Кожній віковій групі притаманний певний стиль мовлення. Вікова диференціація знаходить своє відображення передусім на лексичному рівні мовної ієрархії, що дозволяє виділити ексклюзивно-вікові, преферентно-вікові та нейтрально-вікові особливості мовлення дітей/ підлітків і дорослих. Так, ексклюзивно-віковою особливістю ідіолекту дітей, підлітків та молоді є вживання сленгізмів, жаргонізмів та вульгаризмів (*abkotzen, Scheisse, das ist Sahne, mach Welle*). Слід зазначити, що сленг є своєрідним лінгвістичним кордоном при асиметричних відносинах та символом солідарності в симетричних ситуаціях спілкування. Преферентно-віковим є вживання високочастотних дієслів (*machen, fahren, hauen, haben*) та іменників широкої семантики (*Kopf, Gebäude, Wasser*). У підлітковому віці діти/ підлітки застосовують також найбільш вживані й стилістично нейтральні прикметники (*alt, gut, stark, hart, schön*). Характерним для мовлення дітей/ підлітків, молоді є вживання слів «розмитої» семантичної структури (*weisste, weißt du was…*), що викликано недостатнім лексичним запасом комунікантів або послабленням інтелектуального контролю при спілкуванні в межах однієї вікової групи. Велика кількість лексичних одиниць вживається у мовленні молоді у переносному значенні, завдяки чому воно набуває посиленої експресивності.

Щодо мовленнєвої поведінки дорослих, то вони у спілкуванні між собою керуються, як правило, рівнем своєї комунікативної компетенції, а у спілкуванні з представниками молодшого покоління певною акомодацією до рівня комунікативної компетенції дитини/ підлітка. Саме тому емотивність мовлення дорослих може змінюватися залежно від комунікативної ситуації. Отже, не тільки вік мовця впливає на мовленнєву поведінку адресата, але й навпаки: вік адресата формує відповідну номенклатуру лексичних одиниць, які вживаються мовцем.

У багатьох випадках соціолінгвістичні параметри «вік» та «стать» співпрацюють. Останнім часом зарубіжні та вітчизняні лінгвісти все більше уваги приділяють новому напряму досліджень, що базуються на соціально та культурно маркованій специфіці статі.

Сучасна соціальна наука виокремлює два типи статі: біологічну стать (sex) та соціокультурну (gender). Традиційно біологічна стать використовується для позначення тих анатомо-фізіологічних особливостей людини, на основі яких людські істоти визначаються як чоловіки або жінки.

Стать (або біологічні особливості) людини вважалась фундаментом і першопричиною психологічних і соціальних відмінностей між чоловіками та жінками. З розвитком наукових досліджень було встановлено, що з біологічної точки зору між чоловіками та жінками набагато більше схожого, ніж відмінного. Багато хто вважає, що єдина чітка та значуща біологічна різниця між чоловіками та жінками полягає в їхніх ролях у репродуктивних функціях.

Крім біологічних відмінностей, між людьми існують інші розбіжності, а саме: розподіл їхніх соціальних ролей, форм діяльності, різниця в поведінці та емоційних характеристиках. Антропологи, етнографи та історики вже досить давно встановили відносність уявлень про «типово чоловіче» або «типово жіноче». Те, що в одному суспільстві вважається чоловічим заняттям (поведінкою, рисою характеру), в іншому може визначатися як жіноче. Різноманіття соціальних характеристик жінок та чоловіків та принципова тотожність біологічних характеристик людей дозволяють стверджувати, що біологічна стать не може бути поясненням відмінностей їхніх соціальних ролей, котрі існують у різних суспільствах. Так виникло поняття «ґендер», що означає сукупність соціальних та культурних норм, які суспільство приписує виконувати людям залежно від їхньої біологічної статі [10, с. 12].

Отже, ґендер є одним з засобів соціальної стратифікації суспільства, який у поєднанні з такими соціально-демографічними факторами, як раса, національність, клас, вік організує систему соціальної ієрархії. На відміну від категорії *sexus,* ґендерний статус і, відповідно, ґендерна ієрархія та ґендерно обумовлені моделі поведінки встановлюються не природою, а «конструюються» суспільством, приписуються інститутами соціального контролю та культурними традиціями [2, с. 26].

Важливу роль при виявленні гендерних особливостей мовлення відіграють вік та освіта людей. Наслідуючи А.В. Кириліну, можна стверджувати, що високий рівень освіти зводить до мінімуму розбіжності у мовленні чоловіків та жінок [7, с. 23], але при дослідженні гендерного аспекту мовлення велику увагу слід приділити віковій категорії «молодь», зважаючи на недостатню освіченість і надмірну емоційність представників вказаної групи суспільства.

Саме емоційність є, на нашу думку, особливо визначальним фактором для встановлення певних розбіжностей у мовленні молодих людей, пов'язаних з гендерним фактором.

Загальновідомо, що жінки порівняно з чоловіками більш суб'єктивно та чутливо сприймають навколишній світ, крім того, вони за своєю природою частіше перебувають під впливом емоцій. Тому у мовленні дівчат спостерігається велика кількість вставних слів, означень, додатків, вигуків, модальних конструкцій, що виражають певний ступінь імовірності, невизначеності, в той час, як юнаки вдаються до стилістично знижених засобів, свідомого огрублення мовлення: вживають більше лайливих слів, жаргон злодіїв.

Залежно від теми бесіди та співрозмовників хлопці та дівчата використовують у своєму мовленні різні лексичні одиниці для вираження експресивного ставлення до навколишнього середовища, будь-яких явищ, подій або людей, що їх оточують.

Так, наприклад, у кожної дівчини є найкраща подруга, з якою обговорюються найважливіші події, проблеми, почуття, спільні знайомі. Розмова двох подруг завжди насичена емоційно-оцінними прикметниками (*süß, cool, geil, blöd*), вигуками (*ey, yo, äh*), звуконаслідуваннями (*würg, grins, bor, bla-bla*).

Аналіз художніх творів та спонтанного мовлення молоді свідчить про те, що хлопці більш стримані у щирому висловленні свого емоційного стану, тому розповідають про свої «подвиги» зазвичай у широкому колі друзів, свідомо гіперболізують емоційність висловлювання за допомогою експресивних неологізмів, намагаючись самоствердитися в групі, довести свою унікальність, оригінальність, індивідуальність. Їхні висловлювання містять велику кількість нецензурної лексики. Насамперед це стосується оцінки осіб протилежної статі, причому вульгаризми, лайливі слова присутні у мовленні як при негативному (*dumme Frau, fette Schlampe, Ziege, blöde Kuh*), так і при позитивному (*geile Sau, geile Fotze, geiles Stück Fleisch, Bitch*) ставленні до дівчини. На відміну від хлопців, дівчата більш логічно будують свої оцінні висловлювання: позитивні характеристики містять лише лексику з позитивним значенням (*süßer Junge, cooler Typ, der sieht gut aus*), негативні – суто обурливі, образливі, дуже рідко нецензурні слова (*Missgeburt, Hurensohn, Penner, Trottel*).

Висловлюючись про ровесників своєї статі, як хлопці, так і дівчата свідомо вживають оцінні прикметники та неологізми з негативним значенням, щоб вказати на зневажливе ставлення до інших, довести свою вищість: *Wichser, Penner, da kommt der Arsch, Volltrottel* та *Asi-Tussi, Pferdefresse, Arschkuh, Blödtröte, Schnarchtusse.*

Перебуваючи під впливом емоцій, молоді люди характеризують явища навколишнього світу, події, ситуації, вживаючи у мовленні оцінні прикметники, прислівники з позитивним та негативним значенням. Дівчата, завдяки своїй природній надмірній емоційності, додають безліч посилювачів, які надають висловлюванню суто жіночого колориту. В той час як хлопець «стримано» здивується з приводу кількості людей у натовпі: *wahnwitzig viel* або порадіє за товариша, який щойно придбав новий диск з улюбленою музикою: *phantastisch cool*, дівчина дуже щиро зневажає свою матір, яка її не розуміє: *voll palle malle*, розчарована вчинком найкращої подруги: *die hat ja kompletten Knall…*, у захваті від нового шанувальника: *echt geil, sooo süß, ultracool, irre, voll hip der Typ, megamäßig scharf,* незадоволена своїм зовнішнім виглядом: *so ultra-eklig, voll die Mumie, echt Stress, megamäßig Scheiße*.

Окрім вищеназваних засобів створення експресивності, у мовленні юнаків спостерігається майже весь спектр стилістично маркованих лексичних одиниць, серед яких оксиморон: *schön blöd, schöne Scheiße*, *Pickelwunderkacke*, іронія: *eine Frau jenseits der 30*, метафора: *warme Wurst* виражає співчуття, *in die Eier treffen*

означає завдати болю, образити, гра слів: *all die Menschen – Aldi-Menschen* вказує на зневажливе ставлення до незнайомих людей взагалі, а тим більше небагатих, саркастичні вислови *die Highscooler fahren ihre teuren Fressen in teuren Autos spazieren, eklige Mirgeht's gut-Fressen* дозволяють припустити, що багаті однолітки теж рідко отримують схвальної оцінки. Дівчата, які у підлітковому та юнацькому віці постійно стурбовані своїм зовнішнім виглядом і в жодному разі не поступаються хлопцям у креативності, більше схильні до мальовничих порівнянь: *in meinem Gesicht sprießen mehr Pickel, als in einer Großgärtnerei Petersilie*, гіпербол: *gigantomanisches, hyperhäßliches Riesenexemplar von Pickel, Mega-Pickel*. Оцінюючи зовнішність або характер інших, вживають також і метафори: *violett versauste Puddellocken*.

Узагальнюючи розгляд мовленнєвої поведінки людини під впливом емоцій на прикладі молодіжного лексикону, слід відзначити, що будь-яка особистість, висловлюючи свою думку, піддається впливу цілого ряду факторів, серед яких найважливішими, на нашу думку:

1) гендерна приналежність мовця.

2) вік та рівень освіти особи.

3) тенденція до більш поширеного вживання стилістично знижених засобів, свідомого огрублення висловлювання у чоловічому мовленні. Взагалі ненормативну лексику вживають у своєму мовленні в одностатевих групах як чоловіки, так і жінки, однак вимовляти її у змішаних групах не завжди припустимо.

4) гіперболізована експресивність і активне вживання вигуків і звуконаслідувань у жіночому мовленні.

5) значна концентрація експресивної оцінної лексики. Жінки схильні до інтенсифікації позитивної оцінки. Чоловіки використовують більш виразно негативну оцінку, додаючи пейоративну, стилістично знижену лексику.

Незважаючи на вищевказані розбіжності та беручи до уваги вік досліджуваної соціальної групи, слід відзначити, що чітка межа між чоловічим та жіночим мовленням у німецькому молодіжному лексиконі відсутня, оскільки молодь є однією з найбільш емоційних груп суспільства, а під впливом емоцій будь-яка особа (тим більше недостатньо освічена) не зважає на встановлені норми та правила. Тому виявлені особливості чоловічого та жіночого мовлення визначимо як тенденції вираження у мові емотивності.

Література:

1. Аронсон Э. Социальная психология. Психологические законы поведения человека в социуме / Э.Аронсон, Т. Уилсон, Р. Эйкерт. – СПб : ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2002. – 560 с.

2. Воронина О. А. Философия пола / Ольга Александровна Воронина // Философия: учеб.; под ред. В. Д. Губина. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Русское слово, 2000. – 395 с.

3. Гридин В. Н. Психолингвистические функции эмоционально-окрашенной лексики: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / В. Н. Гридин. – М., 1976. – 21 с.

4. Додонов Б. И. В мире эмоций / Борис Игнатьевич Додонов. – К. : Политиздат Украины, 1987. – 139 с.

5. Изард К. Э. Эмоции человека / К. Э. Изард; [под ред. Л. Я. Гозмана, М. С. Егоровой]. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1980. – 439 с.

6. Категорія соціального статусу особи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://bibl.kma.mk.ua/pdf/monograf/26/6.pdf.

7. Кирилина А. В. Проблемы гендерного подхода в изучении межкультурной коммуникации / Алла Викторовна // Гендер как интрига познания. – М. : Рудомино, 2002. – С. 20-27.

8. Красавский Н. А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах / Николай Алексеевич Красавский. – Волгоград : Перемена, 2001. – 494 с.

9. Нерознак В. П. Лингвистическая персонология: к определению статуса дисциплины / Владимир Петрович Нерознак // Язык Поэтика. Перевод: сб. науч. трудов Моск. гос. лингв. ун-та. – 1996. – № 426. – С. 112-116.

10. Пророкова В. М. Слова-«приправы», слова-«заплаты» / Валерия Михайловна // Модальные частицы в немецком языке. – М. : Высш. шк., 1991. – 125 с.

11. Рейковский Я. Экспериментальная психология эмоций / Ян Рейковский. – М. : Прогресс, 1979. – 392 с.

12. Федорів Я. Р. Соціокультурні аспекти просодичної організації висловлювань-невдоволень (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі англійського мовлення): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Я. Р. Федорів. – К., 2002. – 20 с.

13. Шаховский В. И. О лингвистике эмоций / В. И. Шаховский // Язык и эмоции. – Волгоград : Перемена, 1995. – С. 3-15.

14. Шпет Г. Г. Психология социального бытия / Г. Г. Шпет. – М. : Ин-т практ. психологии, Воронеж : НПО «МОДЭК», 1996. – 492 с.

15. Wood S. E. The Essential Word of Psychology / S. E. Wood, E. G. Wood. – Boston, London, Toronto, Sydney, Tokyo, Singapore : Allyn and Bacon, 2000. – 584 p.

УДК 371.3:811

Шевченко О. В.,
Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

ВИКЛАДАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ, РЕАЛЬНІСТЬ ЯКУ ПОТРІБНО ДОСЛІДИТИ

Стаття присвячена вивченню ролі міжкультурної комунікативної компетенції в процесі вивчення іноземної мови.

Ключові слова: *компетенція, міжкультурна комунікативна компетенція, лінгвістична компетенція, культура, знання, уміння, навички.*

Статья посвящена изучению роли межкультурной коммуникативной компетенции в процессе изучения иностранного языка.

Ключевые слова: *компетенция, межкультурная коммуникативная компетенция, лингвистическая компетенция, культура, знания, умения, навыки.*

This article is devoted to studying the role of intercultural communicative competence in the process of learning a foreign language.

Keywords: *competence, intercultural communicative competence, linguistic competence, culture, knowledge, abilities, skills.*

Постановка проблеми. В наші дні, національна та етнічна дійсність стають все більше і більше проникливі і впливають один на одне. І в результаті ми бачимо утворення певної транснаціональної культури «лінгвокультура», яка пояснює існування нових тенденцій, переосмислення щоденних питань, способу життя та життєвих цінностей до яких прагне кожен. Всі ці політичні та соціальні перевороти потребують урегулювання та постійного діалогу.

У навчанні ми вимагаємо у школи бути таким закладом, який сприяє соціальній згрупованості і пробуджувати в учнів позитивні цінності в стосунках один з одним, в той момент коли культура має тенденцію бути лише тільки простим продуктом на світовому ринку. Для навчання молоді, необхідним є – походження всіх етнічних груп, які краще передаватимуть знання своєї власної та іншої культури, яка базуватиметься на взаєморозумінні. В нову епоху вибуху культур, школа повинна просувати цінності та можливості, які забезпечат вільний доступ до різноманітності досвіду у відкритті інших культур і готуватимуть молоде покоління до нової генерації перегляду своєї поведінки, стосунків та їх соціальну взаємодію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню міжкультурної комунікації присвячено праці Тетяни Колодько, де мова розглядається як засіб міжособистісної взаємодії в умовах багатонаціонального та полікультурного світового простору. Ідеї компетентісного підходу в освіті активно розробляються такими вченими як Є.Ф.Зеєр, І.О.Зимня, А.В.Хуторський, С.Е.Шишов, С.Г.Молчанов, О.І.Пометун, О.В.Овчарук, D.Lussier, V.Dijk, L.Vygotsky, J.Bruner. Дослідження показують, що навчання потрібно розглядати як вхід в «культуру», так як вона вважається важливим етапом соціалізації у розвитку знань, переконань, поглядів і цінностей [2]. Щоб цього досягти багато хто покладається на викладання та вивчення іноземної мови, як досконалої дисципліни для роботи з молоддю. Вивчення мови втілює, за самою своєю природою, наявність іншої культури і контакт неподібності в розвиток культурних уявлень. Співвідношення мови, думки та культури таким чином здається наріжним каменем такого своєрідного підходу. Тому, в цьому контексті навчання, які моделі викладання та які педагогічні навички потрібно застосовувати для того, щоб розширити кругозір стосовно інших культур, перед усім розвиваючи мовну комунікативну компетенцію?

Мета статті – розглянути проблему викладання мовної компетенції студентів яка зумовлюються саме потребою формування комунікативних навичок майбутніх спеціалістів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтеграція нашої держави у світовий міжнародний та інформаційний простір пов'язана з пошуком нових шляхів розвитку особистості сучасного спеціаліста в педагогічній діяльності, який здатен вільно орієнтуватися в полікультурному середовищі. Тим не менш, існує безліч поглядів, які роблять поверхневий аналіз мови простим інструментом комунікації. Мова є основним транспортним засобом, який веде до культури. Вона формує сприйняття людського так само, як наше соціальне бачення світу [1]; звідси і важливість намагання пояснити соціальну комунікацію у всій її сукупності.

Вже в 1975 році, Кальве розглядав лінгвістичну діяльність як «діяльність індивідів, які водночас мають індивідуальну та колективну історію, емоційність, ієрархічність, силу, конкурентоспроможність» [4].

Перед такою важливою символічною владою мови, ми більше не можемо вважати вивчення іноземної мови як вивчення однієї з компетенцій «лінгвістичної», «дискурсивної» чи «соціолінгвістичної». Вивчення взаємодії індивідів та мови, необхідне для того, щоб зрозуміти конструкцію культурних уявлень. Жоден семіолінгвістичний код не є таким зрозумілим як мовлення, для того, щоб виразити переконання, думки і також щоб зрозуміти соціальних партнерів [12]. Аналіз тексту згідно такої думки допомогає переглянути, зрозуміти, інтерпретувати та співвіднести значення культурного сенсу та конотації, які розповсюджуються за допомогою фактів та країнознавчих документів. Культура – це мовлення яке складається зі знаків. Ці знаки це культурологічні конотації, культурні уявлення чи міфи [10, с. 232-246; 11]. Ми недооцінюємо емоційне наповнення слів та їх утворення, але це є важливим для студентів іншої культури.

Як будуються наші культурні уявлення? Потрібно знати, що вербальне мовлення є основним інструментом думки, міжособистісного спілкування та пердачі культурних цінностей [5, с. 41-88]. Справжні со-

© Шевченко О. В., 2013

ціальні відносини не можуть існувати без мовлення і навпаки. Для Виготського (1962) кожне слово вже є саме по собі узагальненням і вербальним актом думки. Вербальне мислення не є вродженою або природною формою певної поведінки; вона визначається культурним та історичним процесом. Таким чином сама мова є соціоісторичним феноменом [13, с. 51]. Виходить, що у навчанні мов ми дуже часто забуваємо про вивчення наочних елементів культорологічних даних, таких як стереотипи, артефакти та фольклорні аспекти. Все це можна знайти в текстах, висловах, промовах, малюнках тощо. Дуже часто вони є предметом лінгвістичного аналізу та інтерпритації. І навпаки, можуть бути представлені з психологічної точки зору, такі як переконання, наміри, цінності та особисті вподобання певного індивіда.

Саме тому потрібно розуміти, що аналіз культурних знаків, які передаються словами та уявленнями про іншу культуру формують в свідомості учнів їхню міжкультурну компетенцію. Таким чином важливо розвивати не лише лінгвістичну компетенцію але й саме мовлення [3; 10, с. 232-246].

Що таке міжкультурна компетенція? Культура – це великий і складний всесвіт. Згідно енциклопедії соціальних наук, існує більше ніж 165 визначень культури. Загалом, це сукупність манери бачити, відчувати, сприймати, думати, говорити, реагувати. Асоціація Юнеско дала наступне визначення культури – «сукупність духовних, матеріальних, інтелектуальних та емоційних рис характеру, притаманних певному суспільству чи соціальній групі». Це відбувається при взаємодії одного індивіда з іншим. Тому для того, щоб краще зрозуміти іншу культуру, важливо знати її специфіку.

Міжкультурна освіта спрямована на навчання студентів, які змогли б достойно оцінити різноманітність культур, які співіснують в мультикультурному суспільстві, приймати та розвиватися в контакті з нею, різноманітність якої є позитивним елементом, який збагачує культурне, соціальне та економічне середовище [6]. Для цього, школа повинна заохочувати учнів вийти за межі особливості, сприяти відкриттю подібності, визнавати відмінності та підвищувати позитивне ставлення. Одже, потрібно знати, як впливати на поведінку та відносини. Як зміни в поведінці, так і зміни у стосунках вимагають багато часу, тому перед усім потрібно заохочувати молодь, яка формує нову генерацію людства. Завдання не з легких, тому, що мова йде про відкриття інших культур через розвиток власної ідентичності. Згідно цьому, приймаємо визначення Брауна, який визначає культуру як «розумовий, поведінковий та матеріальний» вимір.

Культурний аспект мови. На даний момент викладання культури потрібно ввести в логічній послідовності [10]. Тому важливого значення має уявлення про «мову», яка тісно повязана з розвитком культурних уявлень та нашим баченням світу. Одже, важливим для викладання мов у педагогіці є реалізація «міжкультурної комунікативної компетенції». Тим не менше, робота над розвитком комунікативної компетенції, це вхід на емоційний та психологічний простір. Вони повинні бути інтегровані в навчальний процес і поступова їх реалізація може викликати зміни у студентів в їх прагненнях до соціалізації та конструюванні ідентичності. В цьому значенні викладання мов, відіграє важливу роль у навчанні молоді. Такий розвиток передбачає вивчення «знань», «умінь», «навичок». Мова йде про створення таких навчальних ситуацій, в яких учні зможуть соціально взаємодіяти, використовуючи стереотипи та фольклорні елементи або вчити учнів як використовувати культурне посередництво, в ситуаціях, які породжують непорозуміння, нерозуміння, розбіжності поглядів, протиріччя та конфлікти.

Залишається одне: «Яку культуру запитати?». Про знання набуті через узагальнення культурних знань про інші культури та інші країни, а також переліку знань для навчання? Про колективну реальність, яка заснована на культурному вмінні, для того, щоб дозволити учням розвиватися в різних контекстах чи ситуаціях, як це зробив би носій мови? Про їх інформованість стосовно навичок інших культур, які дадуть змогу учням позитивно ставитися до іншої культури і подивитися з ішої сторони на власну? Існують загальноєвропейські рекомендації щодо викладання іноземних мов, де важливим є розвиток основ для викладання міжкультурної компетенції. Ця структура досі існує. Вона була розроблена і емпірично підтверджено в Квебеку [10; 9]. Вона слугувала своєрідним довідником для дослідження уявлень інших людей та культур в контексті початкової та безперервної підготовки вчителів у європейському контексті [8, с. 191-223] та Керівництвом по оцінці міжкультурної комунікативної компетенції [7], який був опублікований Європейським Центром Сучасних Мов та Ради Європи.

Область знань. Надбання знань це когнітивна (розвиток всіх видів розумових процесів, таких як сприйняття, пам'ять, формування понять, рішення завдань, уява та логіка) область в якій легко заблукати. Перед усім, не потрібно сприяти запамятовуванню вивчених простих речень та списку слів. Існує три важливих підходи [10, с. 232-246]. **Гуманістичний підхід,** в якому мова йде про культуру з великої літери «К», «вирощена культура», пережиток цивілізації, яка складає колективну пам'ять народу. Всупереч цьому, передача культурної спадщини зникала протягом років, щоб поступитися місцем **антропологічному підходу** (наука про людину), який досліджує відносини іншого суспільства та культури, враховуючи те, що культурні уявлення будуються з плином часу і можуть будуватися під впливом людей, подій і установ. Цей підхід зосереджений на різноманітності способу життя, фактах повсякденного життя, звичках і звичаях, вербальної і невербальної поведінки, не забуваючи про моральний кодекс. Вона використовує повсякденні документи такі як меню ресторанів, торгові каталоги, інформаційні бюлетені ітд. Третій підхід, **соціологічний підхід**, пов'язаний з соціокультурним контекстом. Він займається соціальними питаннями і корениться в документах заснованих на опитуванні, які призначені для збереження фактів, статистиці, соціальних, економічних і політичних даних. Він слугує культурним орієнтиром для учня, який повинен ознайомитися з невідомими фактами, які він повинен осягнути щоб інтегрувати у будь-яке суспільство.

Галузь «умінь» (вміти робити)(Le domaine de savoir-faire). Ці вміння пов'язані з використанням знань і вільного володіння мовою. На першому рівні навчання вони дозволяють учням «вміти фонкціонувати» в

рідній мові лінгвістично. Мова йде про застосування знань отриманих в класі чи поза ним. На другому рівні, студенти мають досвід полікультурної і багатомовної практики «вміти пристосовуватися», адекватно поводитися в соціальному і культурному середовищі, для ефективного «вміння взаємодіяти». На вищому рівні, учні декодують інформацію, яка може інтерпретуватися по різному. Вони інтегровані в «мову та культуру» та існують для того, щоб уникнути ситуацій нерозуміння, непорозуміння чи конфлікту.

Галузь «навички» (вміти бути) (Le domaine de savoir-être). Це емоційна та психологічна область знань яка зосереджена на розвиток відносин і психологічних уявлень, які формують наш світогляд. Ці три виміри потрібно розглянути. Перша спрямована на вивчення та дослідження інших культур. Мова йде про етап культурної свідомості (conscientisation culturelle), яка викликає цікавість до інших культур. Вона відноситься до галузі «розуміння» («savoir-comprendre»). Наступний аспект це власна критика інших культур на основі більш глибокого розуміння себе та своєї ідентичності. Мова йде про певну позицію, яка дозволяє налаштувати та пристосувати свій спосіб мислення стосовно своєї власної культури та іншої. Це відноситься до галузі «сприйняття» і «вміння інтерпретувати» («savoir-accepter» et au «savoir-interpréter») погляди та цінності порівнюючи їх зі своєю та іншою культурою. Третій аспект веде до міжкультурної компетенції. Вона визначається в інтеграції та повазі цінностей інших людей, які співіснують в різних етнічних групах та культурі, яка існує в тому ж чи іншому суспільстві і яка сприяє збагаченню знань про кожну з них [7].

Висновки. Моделі комунікативної компетенції, які спрямовані на розвиток мовної, соціолінгвістичної та дискурсивної компетенції на сьогодні являються застарілими. У контексті глобалізації комунікацій і появі багатомовного суспільства, зявляється потреба у розвитку «міжкультурної комунікативної компетенції». Розвиток мовної компетенції не буде повним без культурного аспекту. Брунер, розглядає процес навчання іноземної мови, як вхід в культуру. Можна вважати, що викладання мов, за своєю природою, це присутність іншої культури, контакт з чимось інакшим та важлива роль у спілкуванні з членами цієї культури.

Література:

1. Бурдє П., Що означає говорити. Економіка лінгвістичних обмінів / П. Бурдє – Париж, Фаярд, 1982.
2. Брунер Дж., Культура освіти / Дж. Брунер – Кембрідж, Массачусетс, Harvard University Press, 1996.
3. Byram, M. S. Cultural Studies in Foreign Language Education, Clevedon, Multilingual Matters, 1989.
4. Calvet, L. J. Pour ou contre Saussure : Vers une linguistique sociale. – Paris, Fayard, 1975.
5. Krauss, R. M. et C. Y. Chiu. «Language and social behaviour», dans D. T. Guilbert, S. T. Fiske et G. Lindzey, The handbook of Social psychology, vol. 2. – New York : McGraw-Hill.1998. – P. 41-88.
6. Legendre,. R. Dictionnaire actuel de l'éducation, Montréal, Éditions Guérin. – Paris : Éditions Eska, 2000.
7. Lussier, D. Représentations culturelles et construction identitaire, MELS. – Québec et Ontario : Séminaire de recherche, 2007.
8. Lussier, D. et autres. «Les représentations des autres et des autres cultures dans le contexte de la formation initiale et continue des enseignants», dans G. Zarate et autres, Médiation culturelle et didactique des langues, 2003, p. 191-223.
9. Lussier, D. Validation du questionnaire «Xénophilie/xénophilie dans le contexte des représentations culturelles auprès d'adolescents montréalais», thèse de maîtrise, Université du Québec à Montréal, 2001.
10. Lussier, D. «Domaine de référence pour l'évaluation de la compétence culturelle en langues», Revue de didactologie des langues-cultures, ÉLA, no 106. – Paris : Didier Érudition, 1997. – P. 232-246.
11. Steele, R. et A. Suozzo. Teaching French Culture, Lincolnwood, Il., National Textbook, 1994.
12. Van Dijk, T. A., Discourse as Social Interaction. – London, Sage, 1997.
13. Vygotsky, L. S. Thought and Language. – Cambridge, Ma, The MIT Press, 1962.

УДК 800.7:355.232

Щерба О. В., Желіско В. Ю.,
Академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів

ІНТЕНСИВНИЙ МЕТОД ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ?

Розкрито сутність поняття «інтенсив» у викладанні іноземної мови у вищій військовій школі. Доведено актуальність та важливість вивчення українськими військовослужбовцями англійської мови в контексті сучасних миротворчих операцій. Розглянуто проблемні питання щодо запровадження та втілення інтенсивного методу вивчення іноземної мови для військовослужбовців.

***Ключові слова**: мовна підготовка; інтенсивний курс; принцип сугестології; комунікативна методика.*

Раскрыта сущность понятия «интенсив» в преподавании иностранного языка в высшей военной школе. Доказана актуальность и важность изучения украинскими военнослужащими английского языка в контексте современных миротворческих операций. Рассмотрены проблемные вопросы внедрения и реализации интенсивного метода изучения иностранного языка для военнослужащих.

***Ключевые слова**: языковая подготовка; интенсивный курс, принцип суггестологии; коммуникативная методика.*

The essence of the concept of «intensity» in the teaching of foreign languages in higher military school are shown. The relevance and importance of study English by Ukrainian servicemen in the context of contemporary Peacekeeping Operations are proved. The issues concerning the introduction and implementation of a method of intensive language learning for the military are considered.

***Keywords**: language training, intensive course, the principle of suhestology; communicative methodology.*

Актуальність теми дослідження. Володіння іноземними мовами, в першу чергу англійською, є безумовним чинником персонального кар'єрного успіху практично в усіх суспільних сферах. Не є винятком і військова сфера. Відомо, що Україна в останні двадцять років веде активну миротворчу політику. Українські миротворчі контингенти присутні в практичній більшості сучасних «гарячих точок». Звичайно, такий підхід сприяє зміцненню позитивного іміджу на міжнародній арені, як України загалом, так і її Збройних Сил зокрема. Однак попри суто іміджеві, фінансові та вузькопрофесійні здобутки в даному аспекті існує низка проблемних питань. Найважливіше з яких якісна мовна підготовка особового складу українських миротворчих контингентів.

Мета роботи полягає у розкритті змісту інтенсивного вивчення англійської мови у вищій військовій школі на прикладі Академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного.

Методологічний інструментарій дослідження склали в основному загальнонаукові методи такі як аналіз та синтез, контент аналіз, порівняльний аналіз тощо.

Аналіз попередніх досліджень загалом проблематиці викладання іноземних мов присвячена величезна кількість наукової літератури, однак в конкретно прикладному вимірі викладання іноземної мови у військовій школі, зокрема в одному закладі це одна з низки робіт авторів присвячена даній тематиці, особливо що стосується інноваційно-інтенсивного методу викладання [1; 2; 3; 9].

Отже, **об'єктом дослідження** є інтенсивне навчання іноземної мови у вищій військовій школі. **Предметом дослідження** є інноваційна нетрадиційна методика інтенсивного викладання іноземної мови в Академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного.

Виклад основного матеріалу. Приступаючи до викладання іноземної мови, викладач повинен з'ясувати мотивації і цілі кожного конкретного слухача і, виходячи з цього, вибрати метод викладання. Тільки ось який? Традиційний? Чи, можливо, метод інтенсивного навчання, заснований на комунікативній методиці?

Традиційну методику навчання іноземних мов зараз прийнято лаяти на всі заставки: мовляв, вчать по ній повільно і неправильно. Звичайне уявлення про неї таке: купа нудних і важких граматичних правил, які потрібно знати напам'ять. Довгі списки слів, які необхідно зубрити. Нудні тексти, які потрібно читати і перекладати, а іноді переказувати. Викладач, який не дає слова сказати, а весь час перебиває і виправляє помилки. Вся ця тяганина триває кілька років. Результат – нуль. Насправді саме так виглядає метод граматичного перекладу, який панував у всіх наших навчальних закладах до середини XX століття.

Аналізуючи першопричини низького рівня володіння англійською мовою українськими офіцерами, то найбільшою помилкою, на нашу думку, було хибне уявлення щодо іноземної мови в старій радянській школі, де основний акцент робився не на умінні спілкуватися а на читацько-перекладацькі навички. Відповідно даний підхід цілковито й повністю мігрував в українську вищу військову школу.

Проте вагомішою причиною, на нашу думку, слід вважати неправильний перерозподіл наявного бюджету часу на вивчення іноземної мови. З метою кардинальної зміни ситуації щодо викладання іноземних мов в Академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного навесні 2009 року було застосовано кілька цілком нових підходів. Передусім навчання курсантів почало здійснюється виключно інтенсивним методом із унікальним методологічним забезпеченням та відчутним збільшенням аудиторного навчального навантаження.

Беручи до уваги завдання, поставлене перед керівництвом військових ВНЗ і, відповідно, перед викладачами іноземних мов, слід звернути увагу на існуючі нетрадиційні методи, що припускають швидке та інтенсивне навчання мови, коли вивчення теоретичних моментів зведено до мінімуму або взагалі відсутнє, а головна увага приділяється живому спілкуванню, тобто розмовній мові.

© Щерба О. В., Желіско В. Ю., 2013

Ці шляхи засновані на принципах сугестології, розроблених болгарським вченим Г. Лозановим. Сугестологія – це наука про звільнення прихованих можливостей людини. Говорячи простою мовою, ці методи вивчення базуються на роботі підсвідомості. Наприклад, метод «25 кадру» і навчання мовам у сні [7].

Перш за все треба зупинитись на визначенні терміну «інтенсив». Часто під терміном «інтенсивне навчання» мається на увазі «сухе» вивчення величезної кількості навчального матеріалу за короткий термін. Звичайно, зовсім заперечується присутність великої кількості різних тренувальних граматичних, лексичних, аудитивні вправ на своїх уроках. Але, грунтуючись на методиці, створеної доктором педагогічних наук, педагогом – лінгвістом Галиною Олександрівною Китайгородською більше 30 років тому, і яка успішно поєднала переваги вищеназваних шляхів вивчення мови, інтенсивність повинна означати напруженість, але не фізичну. Навпаки, є контраст між фізичним розслабленням, релаксацією, коли знімаються внутрішні напруги й затиски, і розумовою активністю. Під час заняття необхідно зняти психологічні бар'єри, коли курсант або офіцер відчуває себе вільно та комфортно. Напруга проявляється на двох рівнях: інтелектуальному і творчому. Інтенсивність – це вміння вчителя створити таке навантаження в групі, яке не дозволяє ні хвилини байдикувати: повинна бути залученість і включеність кожного слухача протягом усього заняття. Втома поняття швидше психологічне, а тут її немає. Кращим завершенням заняття може бути тільки несподіванка дзвінка, і це є дуже важливим позитивним моментом у використанні методу Китайгородської [6].

Свій метод Г.А. Китайгородська почала розробляти в 70-і роки. Його витоки знаходимо в ідеях болгарського психолога Г. Лозанова, чия методика «повного занурення», або «сугестопедія», тоді набула популярності в багатьох країнах. Існує три основних принципи суггестопедії: 1) принцип радості і ненапруження, 2) принцип єдності «усвідомлюване – неусвідомлюване»; 3) принцип сугестивного взаємозв'язку «вчитель-учень».

Офіційна назва методу Китайгородської – «метод активізації резервних можливостей особистості та колективу». Займаються по ньому тільки в групі, можна і у великій. Суть в тому, що на заняттях слухачі виявляються як би усередині п'єси, написаної для них і про них. Спочатку повторюють її текст за «суфлером» – викладачем, потім їм дозволяється «відсебеньки» – побудова власних фраз на основі затверджених структур. Але те, що здається веселою імпровізацією, насправді – ретельно режисоване і методично вивірене мовне тренування, де кожне слово і дія несе навчальну функцію [6].

Основні принципи, які лежать в основі методу Китайгородської полягають у наступному:

1. Принцип особистісного спілкування. Реалізація цього принципу на практиці означає, наприклад, що, задавши питання, я намагаюся вислухати свого учня не тільки і не стільки як «учня», але і як співрозмовника, партнера. Це вміння проявляється в реакції на зміст, сенс сказаного учнем. Для викладача, який використовує елементи інтенсивного навчання це особливо важлива якість, так як він повинен вміти будувати спілкування в навчальній групі за типом реального спілкування, «вплітаючи» в цей контекст неформального особистісного спілкування навчальний матеріал (вправи).

2. Принцип ігрової організації. Я створюю вправи для вирішення конкретних навчальних завдань на певному мовному та мовленнєвому матеріалі, а потім комбіную їх в сценарії заняття. Комунікативні завдання у вправах формулюються як природні життєві ситуації, виходячи з конкретного мовного та мовленнєвого матеріалу, який запланований викладачем для певного етапу його відпрацювання. Постійна зміна ролей і ситуацій на заняттях сприяє підтримці мотивації мовних дій учнів при більшій кількості повторень одних і тих мовних одиниць і граматичних явищ, що є необхідною умовою для формування міцного і гнучкого мовного навику.

3. Принцип колективної взаємодії. Ґрунтуючись на цьому принципі, я визначаю такий спосіб організації навчального процесу, при якому: учні активно спілкуються один з одним, обмінюючись навчальною інформацією, розширюючи за рахунок цього свої знання, вдосконалюючи вміння та навички; між учасниками складаються сприятливі взаємини; умовою успіху кожного є успіх інших[6].

До початку занять рекомендується провести з слухачами бесіду, під час якої викладач знайомиться і пояснює їм, як буде протікати навчальний процес, які завдання стоять перед ними, як вони повинні займатися в аудиторії і вдома, і на які результати вони можуть розраховувати.

Мотивація учнів є складним завданням для викладача. Учень не повинен думати, навіщо йому вчитель пояснює ось ці правила (мені це навіщо?). Щоб учень ніколи не задавав питання «навіщо?», вчитель формує завдання для учня, воно є цікавим для учня, він хоче вирішити цю задачу. Так народжується мотивація. Викладач повинен сформувати завдання для слухача, упевнений в тому, що йому це цікаво [3].

Рольові ігри, придумані, продумані й організовані викладачем, в яких виступає слухач, допомагають йому активізувати свої творчі можливості, сприяють розкриттю і прояву його особистості. Рольові ігри, ігрова діяльність підвищують емоційний статус навчального процесу. У результаті заняття перетворюються на живу, цікаву, захоплюючу навчальну діяльність.

Домашнє завдання – ще одна важлива частина навчання. Домашні завдання являють собою форму самоконтролю засвоєння мови. Усні завдання пропонують слухачам продумати і знайти мовні засоби для вирішення конкретного завдання. Це змушує учня цілеспрямовано переглянути відпрацьовані на занятті тексти і діалоги, вибрати і скомбінувати потрібні йому комунікативні блоки, звернутися до коментарів за роз'ясненням, тобто провести осмислену роботу. Підсумок такого пошуку фіксується в письмовій або усній формі. Письмові завдання тренують вживання форм мовного матеріалу, певних граматичних явищ і т.п. Лексико-граматичний коментар є опорою для самостійного систематизації мовного матеріалу слухачами.

Слід згадати і про додаткове самостійне читання. Додаткові тексти носять, в основному, монологічний характер. Вони пов'язані з основним текстом тематично і побудовані на його лексико-граматичному матеріалі. Тексти складені таким чином, щоб учні могли зіставляти, порівнювати реалії нашої країни і країни, що вивчається і, тим самим, долучатися до культури цього народу. Тексти дозволяють вирішувати одночасно

кілька завдань в ході навчання. Перш за все, вони є додатковим засобом для навчання монологічного мовлення. Аудіювання і навчання всім видам читання, а також техніки читання здійснюється саме на цих текстах. Крім того, вони поступово готують слухачів до читання адаптованої, а потім і оригінальної літератури. На нашій кафедрі іноземних мов и військового перекладу за останні кілька років було розроблено та видано кілька навчальних посібників, які допомагають вирішувати поставлені перед учнями завдання. (Посібники з лінгвокраїнознавства «Велика БРИТАНІЯ» та «Сполучені Штати Америки», підручник «Військовий переклад» та ін.) [1, 2, 4, 5, 8].

Але, на жаль, якою б хорошою не була методика інтенсивного навчання Китайгородської, яка при правильному підході дає блискучі результати, доводиться визнати, що застосувати методику в повному обсязі в аудиторії, де сидять курсанти або офіцери з різним рівнем інтелектуального розвитку, освіти, походження, з різною мотивацією, а часом при її повній відсутності, неможливо. Якщо слухач замкнутий, не схильний до невимушеному спілкуванню, у нього не розвинене почуття уяви, він боїться виглядати смішним – цей метод непридатний. Треба сказати, що і навчальні посібники, і техніка навчання, якою користуються педагоги, ґрунтуються на новітніх психологічних дослідженнях пам'яті, типів свідомості, функцій правої і лівої півкуль мозку, і містять елементи навіювання, що дозволяють студентам легше вжитися в модельовану на заняттях реальність. І педагог, який не пройшов спеціальні підготовчі курси інтенсивного навчання, де вчать основам психологічного аналізу і, відповідно, маніпулювання, не зможе повністю опанувати, а потім і застосувати цю, поза сумнівом, ефективну методику.

Ще одна проблема, яка знаходиться в стадії вирішення – нестача спеціалізованих аудиторій у військових навчальних закладах. Заняття за інтенсивною методикою необхідно проводити в аудиторіях, які сильно відрізняються від звичайних класів і більше схожих на кімнати психологічного розвантаження. Група для занять за інтенсивною методикою повинна складатися з 10-12 осіб. Така кількість слухачів дозволяє, з одного боку, контролювати викладачеві кожного учня індивідуально, а з іншого, використовувати педагогічні можливості колективу. Розміщення учнів також відрізняється від традиційного – учні сидять півколом. Це необхідно для створення природних умов спілкування, полегшення візуальних контактів та використання прийомів сугестії при навчанні. Аудиторія повинна бути обладнана слайдпроектором, магнітофоном, екраном і дошкою. Це – мінімально необхідні технічні засоби для нормального забезпечення навчального процесу.

Висновки. Спостерігаючи і аналізуючи плідну роботу колег, у військових навчальних закладах України, які досягли гарних, а часом блискучих результатів приходиш до висновку, що немає жодного методу, який би підходив взагалі. Неможливо побудувати систему, яка б підходила всім. Ми не вивчаємо мову, ми навчаємося чогось конкретного – або системі мови, або мовної компетентності в певній галузі (побутовий, соціокультурної, професійної, політичної, економічної, т.д.). Іноземна мова – це не предмет, це сукупність історичних і сучасних реалій народу носія мови. А завдання вчителя іноземної мови – привести учня до певних знань, умінь, розвинути його особистісні якості, допомогти жити в багатокультурному світовому співтоваристві.

Головне, щоб викладач розумів те, що необов'язково намагатися впроваджувати в процес викладання одну окремо взяту методику, просто потрібно мати свій власний стиль викладання, заснований на особистому набутому досвіді, і запозиченні окремих методів і прийомів з різних джерел.

На закінчення хотілося б привести в приклад слова самого творця методу інтенсивного навчання іноземним мовам Г.А. Китайгородської: «Кожен педагог настільки самостійний у виборі методів і прийомів навчання іноземної мови, настільки динамічний у своїх бажаннях, що єдиною кінцевою метою його роботи може бути тільки успішний учень, для якого іноземна мова стала рідною» [6].

Література:

1. Андрєєва С., Черник П. Військовий переклад / С. Андрєєва, П. Черник. – Львів : АСВ, 2010. – 236 с.

2. Желіско В., Петрухін В., Черник П., Шумка А. Сполучені Штати Америки (Лінгвокраїнознавство): Навчальний посібник для ВВНЗ / В. Желіско, В. Петрухін, П. Черник, А. Шумка. – Львів : АСВ, 2010. – 313 с.

3. Захарова Л., Черник П. Структура мотивації до вивчення англійської мови у курсантів вищих військовонавчальних закладів та шляхи її корекції / Л. Захарова, П. Черник // Вісник Львівського університету: Серія міжнародні відносини. Збірник наукових праць. – Випуск 31. – С. 341-350.

4. Захарова Л., Черник П., Шумка А. Велика Британія: Навчальний посібник / Л. Захарова, П. Черник, А. Шумка. – Львів: Львівський ордена Червоної Зірки інститут Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного Національного університету «Львівська політехніка», 2009. – 226 с.

5. Захарова Л., Черник П., Шумка А. Північноатлантичний Аль'янс. Навчальний посібник / Л. Захарова, П. Черник, А. Шумка. – Львів : Академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, 2010. – 89 с.

6. Китайгородская Г. А. «Интенсивное обучение иностранным языкам. Теория и практика» / Г. Китайгородская. – Издательство : Высшая школа, Школа Китайгородской, 1992. – 280 с.

7. Лозанов Г. К. Суггестопедия при обучении иностранным языкам / Г. Лозанов // Методы интенсивного обучения иностранным языкам. – Вып. 1. – М., 1973. – С. 9-17.

8. Пасічник С., Черник П., Щерба О., Левко М. Позааудиторне читання: Навчальний посібник. – Львів : АСВ, 2012. – 135 с.

9. Пашук Ю., Черник П. Англійська ділова мова для військових (навчально-методичний посібник) / Ю. Пащук, П. Черник – Львів : Львівський ордена Червоної Зірки інститут Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного Національного університету «Львівська політехніка»., 2007. – 117 с.

10. Торська М., Черник П. Англо-український словник військових термінів та супутньої лексики миротворчої спрямованості / М. Торська, П. Черник – Львів : АСВ, 2011. – 476 с.

УДК 811.112.2'373.7

Остапович О. Я., Варениця Е. Я.,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ)

КОГНІТИВНІ ПРЕФЕРЕНЦІЇ МОВЦІВ-НОСІЇВ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНИХ ВАРІАНТІВ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ У ЦАРИНІ ФРАЗЕОЛОГІЇ. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІ ПІДХОДИ

Стаття присвячена аналізу ментального опрацювання німецькомовними жителями ФРН, Австрії та Швейцарії та мовленнєвих функцій фразеологічних одиниць недомінуючих національно-державних варіантів стандартної літературної плюрицентричної німецької мови. На основі первинної лексикографічної вибірки, структурно-типологічної класифікації, текстового корпусного аналізу, ареально-діатопічної атрибутації було здійснено спробу шляхом опитування інформантів верифікувати і уточнити лексикографічні та текстові відомості для більш точного опису німецького ідіоматичного тезаурусу поза межами ФРН.

Ключові слова: *німецька фразеологія, національно-державний мовний варіант, когнітивні преференції, ідіоматичний тезаурус.*

Остапович О.Я., Вареница Э.Я. Когнитивные преференции носителей национально-государственных вариантов современного немецкого языка в сфере фразеологии. Экспериментальные подходы.

Статья посвящена анализу ментальной обработки немецкоязычными жителями ФРГ, Австрии и Швейцарии и речевых функций фразеологических единиц недоминирующих национально-государственных вариантов стандартного литературного плюрицентрического немецкого языка. На основе первичной лексикографической выборки, структурно-типологической классификации, текстового корпусного анализа, ареально-диатопической аттрибутации предпринята попытка путем опроса информантов верифицировать и уточнить лексикографические и текстовые сведения для более точного описания немецкого идиоматического тезауруса вне пределов ФРГ.

Ключевые слова: *немецкая фразеология, национально-государственный языковой вариант, когнитивные преференции, идиоматический тезаурус.*

Ostapovych O.Ya., Varenytsya E.Ya. Cognitive Preferences of Speakers of the National State Variants of the Modern German in the Sphere of Phraseology. Experimental Approaches.

The article deals with the analysis of the mental reproduction by German-speaking Germans, Austrians and Swiss of the phraseological units belonging to the non-predominant national state variants of the standard literary pluricentric German language. Based on the primary lexicography excerption, structurally-typological classification, textual corpora analysis, areal-diatopic attributation an attempt was made to verify and precisely quality by means of informants` interviewing the lexicographic and textual data in order to describe more adequately the German idiomatic thesaurus abroad Germany.

Key-words: *German phraseology, national state linguistic variant, cognitive preferences, idiomatic thesaurus*

Вступ. Проблема варіювання німецького фразеологічного лексикону далеко не нова, досліджується не перше десятиліття і спирається на обширну й поважну традицію в науковій літературі і лексикографії [12; 13; 14; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 25; 26; 27; 28; 32]. Проте вона, на нашу думку, далека від задовільного вирішення, в першу чергу – через безсистемність, гетерогенність та недискретність джерел накопиченого емпіричного мовного матеріалу [2; 3; 9; 10; 11; 30]. Для більш вірогідного і коректного представлення німецького ідіоматичного тезаурусу поза межами ФРН, що є **об'єктом** нашої публікації, ми вважаємо за доцільне, окрім лексикографічної вибірки та наскрізного тестового аналізу (який широко практикувався в останнє десятиліття і до нас), доповнити їх психолінгвістичними експериментальними студіями – опитуванням інформантів-носіїв мови.

Базові теоретичні евристики. За вихідне положення ми приймаємо плюрицентричну концепцію німецької стандартної літературної мови та запроваджену нами категорію недомінуючого національно-державного варіанту. Під ним ми розуміємо австрійську, швейцарську німецьку мову, німецьку мову Люксембурга та Ліхтенштейна як кодифіковану стандартну національну норму, в межах рівноправних системних «повних центрів» унормування (*Vollzentren*, за термінологією У. Аммона [7]), на відміну як від ареально-діатопічної регіонально-діалектної варіативної стратифікації (яка лежить поза межами предмету нашого дослідження) так і регіональних «напівцентрів» (*Halbzentren*) у Східній Бельгії та Південному Тіролі. Велика комунікативна та евристична значущість досліджуваного мовного матеріалу, на наше переконання, зумовлює **актуальність** та **практичну цінність** вивчення цієї проблеми. Для експериментального визначення реального психолінгвістичного статусу варіантних фразеологічних одиниць базовим для нас є положення когнітивної лінгвістики про «психічну реальність» – фактичне представлення ідіоми в ментальному лексиконі мовців, її «інтерсуб'єктивна поширеність» (*intersubjektive Geläufigkeit*), в дусі парадоксально-категоричного формулювання Д.О. Добровольського: «Im strengen kognitiven Sinne ein intersubjektiv nicht geläufiges Idiom ist gar kein Idiom» [15, с. 87–106, 113–128; 16, с. 154, 263].

Метою нашої розвідки є встановлення експериментальним шляхом реального статусу фразеологічних одиниць австрійського та швейцарського варіантів німецької мови, фіксованих новітніми лексикографічними джерелами, їх структурно-типологічна, функціональна та діатопічна атрибутація. **Матеріалом** дослідження слугували 1829 фразеологізмів, отримані зі словників та публікацій у науковій літературі, які містять маркування *Österr.* oder *Schweiz.* (маркування, зауважимо, доволі гіпотетичне і практично завжди суб'єктивне, його емпірична верифікація і була нашим **завданням**).

Наша дослідницька методика включала послідовну реалізацію кількох етапів.

© Остапович О. Я., Варениця Е. Я., 2013

1. Первинна лексикографічна вибірка. На цьому етапі добиралися, умовно кажучи, «кандидати» у фразеологічні гельветизми та австріацизми. Особливістю цього етапу було залучення у якості джерел текстів наукових публікацій [2; 3; 9; 10; 11] де начебто ідіоматичні австріацизми та гельветизми наводяться апріорі без посилань на лексикографічне чи літературне першоджерело.

2. Первинна структурно-типологічна класифікація отриманого «макрокорпусу». Її результати опубліковано в попередніх роботах авторів [6]. Згідно з нею, еквівалентні фразеологічні одиниці – це:

Регіональні варіанти німецьких фразеологізмів із елементами розбіжностей на наступних рівнях: а) фонетики (в тому числі, просодії): австр. *zu nichts nutz sein* – нім. *zu nichts nutze sein*; б) словотвору: австр. *bis aufs I – Tüpfel (Tüpferl)* – нім. *bis aufs I-Tüpfelchen*; в) морфосинтаксису, тобто граматичної організації фразеологічної одиниці: австр. *in den Butter gehen; dastehen wie der Butter an der Sonne; den Butter auf dem Kopf/Schädel haben; schon wissen was der Butter im Himmel kostet*; австр. *am laufenden halten* – нім. *auf dem laufenden halten*; австр. *über den Durst trinken* – нім. *ein Glas/eins/einen über den Durst trinken*; австр. *Pate gestanden sein* (нім. *haben*); австр. *fick dich ins Knie* (вульг.) – нім. *fick dir bloß nichts aufs/ins Knie!* Такі фразеологізми не можна стовідсотково назвати специфічно австрійськими, це, скоріше, німецька фразеологія із південнонімецькими особливостями. Подібні територіальні фразеологічні дублети традиційно не розглядалися як потенційні національно-культурно марковані фразеологічні одиниці.

Фразеологічні австріацизми/гельветизми, аналоги загальнонімецьких виразів. Серед них ми виділяємо як варіанти, так і структурні синоніми загальнонімецьких фразеологічних одиниць: а) фразеологічні одиниці, в яких лексеми-компоненти є синонімами чи територіальними дублетами: австр. *keinen Rosumi haben* – нім. *keinen Verstabd haben*; б) фразеологічні одиниці, компоненти-субститути яких у вільному вживанні є близькими, але не синонімічними за значенням: австр. *jmdm ins Gäu kommen* – нім. *jmdm ins Gehege kommen*. Дуже розмитою є межа між варіантними аналогами-австріацизмами/гельветизмами такого типу і власне одно- і різноструктурними синонімами. Вони містять у своєму компонентному складі один або кілька семантично цілком дивергентних елементів (найчастіше діалектизмів чи запозичень), таким чином образна основа фразеологічної одиниці є іншою та утворюється семантика виразу близька, але не тотожна до загальнонімецького аналога: австр. *seine sieben Zwetschken packen* – нім. *seine sieben Sachen packen*. Особливим випадком національної фразеологічної специфіки австрійського/швейцарського національного варіанту є розвиток під дією відмінних позамовних факторів семантичної дивергентності цілісних виразів. Ч. Фельдеш [21, с. 51-54] наводить такі приклади: *deutsches Eck* – у австрійському варіанті цей перифраз позначає південно-східну окраїну Баварії, а в німецькому – місце злиття Рейна й Мозеля біля м. Кобленца; вислів *jmnd kann sich alle zehn Finger abschlecken / danach lecken* – може в австрійському варіанті означати «не розуміти власного щастя», в німецькому – «бути жадібним до чогось»; *durch die Finger sehen/schauen* – австр. «обманутись у своїх сподіваннях»; нім. «поблажливо залишити щось поза увагою». З метою термінологічної уніфікації у класифікації варіантних фразеологічних одиниць ми запропонували власну типологію на прикладі аналізу швейцарського та австрійського фразеологічного корпусів [4, с. 380].

Good samples.

Idiome Helvetismen: *j-m. einen Schlötterling anhängen, bachab schicken, bachab schwimmen/gehen, aus Abschied und Traktanden fallen, sein Heu nicht auf der gleichen Bühne haben, (nicht) den Fünfer und das Weggli bekommen/ haben/wollen.*

Analoge (Varianten/Synonyme): *das schleckt keine Geiss weg, so sicher wie das Amen in der Kirche, j-n. am Seil herunterlassen/herablassen, aufpassen wie ein Häftlimacher, etw. ins Kamin schreiben, kein Büro machen; wissen, wo Bartli den Most holt, Hans was Heiri, etw. wie seinen Hosensack kennen, Herr und Frau Schweizer/Meier, weggehen wie frische Weggli, wie es im Büchlein steht, keinen roten Rappen (wert sein), keinen Rappen (mehr) in der Tasche haben.*

Sprichwörter: *Was auf der Tisch kommt, wird gegessen, Neue Besen wischen gut, Annet/Über dem Bach sind auch Leut`, Die letzte Kuh tut das Gatter zu.*

Falsche Freunde: *zum Handkuss kommen, j-m. die Stange halten, es wundert mich, der blaue Brief, heuriger Hase.*

Idiome Austriazismen ohne Äquivalente: *zum Handkuss kommen, auf Lepschi gehen, Mandl mit Kren, bei jmdm. gibt`s keine Würstel, sich beim Salzamt klagen, küss die Hand! Hab` die Ehre! Behüt dich Gott!*

Analoge (Varianten/Synonyme*): bis aufs I – Tüpferl, keinen Rosumi haben, ein Knödel im Hals haben, jeden Schilling dreimal/zweimal umdrehen; jmdm. ins Gäu kommen, keinen luckerten Heller haben, so sicher wie das Amen im Gebet, seine sieben Zwetschken packen.*

Bad samples.

Geflügelte Worte: *Nun singen sie wieder. Mein Name sei Gantenbein. Grieche sucht Griechin. Das Fähnlein der sieben Aufrechten. Biedermann und die Brandstifter. Der Richter und sein Henker. Der Besuch der alten Dame.*

Analoge (Varianten/Synonyme): *aus dem Häusli sein, aufgehen wie ein Küchli, Spass aufs Velo.*

Idiome Helvetismen: *j-m. ein Morgarten bereiten, Karlishof haben, kein Weggli und kein Räppli abgeben (wollen).*

Sprichwörter: *Es ist besser ein Schädli, als ein Schaden, Schwyzerrat kommt nach der Tat.*

Falsche Freunde: *vor das Haus treten, j-n. in Schwung/in die Schwünge bringen, eine Runde drehen.*

3. Первинний корпусний аналіз друкованих текстів. Його метою була перевірка частоти вживання гіпотетично виділених нами фразеологізмів (на базі масивних текстових баз даних www.wortschatz.uni-leipzig.de та корпусу COSMAS – www.ids.mannheim.de) та виділення їх у складі оказіональних та архаїчних (тобто інтерсуб'єктивно «неходових») зворотів.

4. Первинна діатопічна класифікація. На основі маркувань найновішого та найавторитетнішого словника «Das Variantenwörterbuch» за редакцією У. Аммона [29] – A; CH; A/CH/D etc. гіпотетично виділено «чисті»

встріацизми та гельветизми *par excellence,* аналогово-синонімічні фразеологічні варіанти та «кластерні» перехресні скупчення. Проаналізувавши фіксовану словником географію вживання вибраних фразеологізмів, ми зокрема дійшли до таких кількісних показників.

«Чисті» австріацизми (104 вирази): *die Federn haben*; *der grüne Heinrich*; *eine schöne Leich*; *ohne Geld keine Musi; evident halten; die grüne Mark; eine gemähte Wiese; Mein lieber Freund und Zwetschkenröster; etw. ist (jmdm.) Powidl.*

«Чисті» гельветизми (148 ідіом): *das Feuer im Elsass sehen*; *unter allem/jedem Hund*; *den Weg unter die Füsse nehmen*; *in die Hosen müssen; bachab schicken; das/sein Heu [nicht] auf der gleichen Bühne haben.*

Аналогово-синонімічні одиниці, що мають відповідники в німецькій мові ФРН (47 виразів): австр. *etw. ist so sicher, wie das Amen im Gebet* (нім. *etw. ist so sicher, wie das Amen in der Kirche)*; австр. *Herr und Frau Österreicher* (нім. *Otto Normalverbraucher;* щвейц *Herr und Frau Schweizer*); австр. *von/seit anno Schnee* (нім. *Anno Tobak*); щвейц. *Hans was Heiri* (нім. *Jacke wie Hose*); щвейц. *jmdm. zeigen, wo Gott hockt (*нім. *jmdm. zeigen, wo der Pfeffer wächst)*.

Кластери або перехресні варіанти, тобто ті фразеологізми, що можуть вживатися одночасно у двох і більше країнах – **271** одиниця: *der blinde Alarm* (A/D); *ein dicker Hund*(CH/D); *das schwarze Brett* (A/D); *sündhaft teuer* (CH/D);

der blaue Brief **(**A/D); *jmdm. ins Gäu gehen/kommen* **(**A/D-süd); *das Dreizehnte Gehalt* (A/D (das/der); *der Schweizer Kracher* **(**A/CH/D-süd); *von den Socken sein* **(**A/D); *das Häferl geht über* (A/D-südost).

Усі теоретично можливі кластери підсумовано в наступному переліку. CH D – 67; A D – 67; A D-südost – 49; A D-süd – 17; A CH – 16; A D CH – 15; A D-mittel\süd – 1; A D-mittel – 1; CH D-mittelost -1; CH D-nord – 1 (sic!); A D-nordost\südost – 1; CH D-süd – 1; A-west D-mittelwest -1; A D-nord\südwest – 1; A-west CH – 1; A D-mittelost – 1; A CH D-mittelost – 1; A D-mittel\südwest – 1; CH D-ost\südwest – 1; A D-nordost\mittelwest\ südwest – 1; CH D-ost – 1 (sic!); A CH D-mittelost\süd – 1; A D-ost\süd – 1.

Результати цього аналізу теж частково опубліковані [8]. Перевірка цих гіпотез, емпірична статусна верифікація і стала завданням наступного, експериментального етапу дослідження. Його необхідність диктувалася головним чином двома чинниками: по-перше, електронні корпуси фіксують майже виключно писемне мовлення, тому емпіричні результати в них будуть гарантовано спотвореними, по-друге, серйозною похибкою дослідження є неминучий суб'єктивізм лексикографів при укладання словників. На цю особливість навіть такого якісного словника як уже згаданий «Das Variantenwörterbuch» справедливо вказував ще у 2004 році уродженець Відня і професор Віденського університету Петер Ернст у доповіді «Österreichische Phraseologismen – ein Beitrag zu ihrer Erfassung und Beschreibung» на конгресі європейського фразеологічного товариства „ Europhras"[19]. Так зворот *sich über die Häuser hauen* словник маркує як österr., Grenzenfall des Standards, в той час як інформанти однозначно кваліфікують його як максимально обсценну віденську лайку.

Таким чином експериментальний етап ми поділяємо на дві складові

5.1. «Відсіювання» сумнівних оказіонально-архаїчних «метеликів-одноденок». Цільовою групою тут виступають носії недомінуючих мовних варіантів – австрійці та швейцарці. При цьому ми намагалися з'ясувати наступні питання: чи знаходиться фразеологізм у частотному активному або пасивному вжитку, чи має він узуальну преференцію перед аналогом–тевтонізмом і чи впізнається як «свій», чи відомі фразеологічні діалектизми у літературному варіанті.

Зразок анкети–опитування наведено нижче.

Alter	Geschlecht m / w	Ausbildung Beruf
Muttersprache	Herkunftsort (Kanton)	Wohnort (Kanton)

Bei der Beantwortung der Frage mit Punkten verwenden Sie bitte folgende Skala: 1 – gebrauche selber; 2 – in vertrauter Umgebung gebräuchlich; 3 – schon gehört, aber in vertrauter Umgebung ungebräuchlich; 4 – verstehe schon, verwende selten bzw. gar nicht; 5 – völlig unbekannt, nie gehört

В процесі нашого дослідження 68 швейцарських ФО виявили такий фактичний статус, не пройшовши статусну верифікацію:

Оказіоналізми (відсутня або епізодична лексикографічна фіксація, відомі від 1 до 5 інформантів із варіантами відповідей „schon gehört, aber in meiner Umgebung ungebräuchlich" , від 1 до 10 посилань у корпусі на 1000 слововживань центрального лексемного компонента): *ich bin kein Pestalozzi; zu etw. gehören wie der Anken aufs Brot; wie ein Küchli aufgehen; aus dem Häusli sein; klar wie Gülle;Spass aufs Velo; inzwischen ist viel Wasser durch den Genfersee geflossen.*

«Чисті» діалектизми (зафіксовані лише одним або кількома діалектними словниками, інформантам відомі із варіантами відповідей „schon gehört, aber in Dialektform", корпусні посилання у літературно–стандартній версії відсутні): *Pintekehren machen; dastehen wie ein Türlistock; das geht nicht in die Aare; wie ein Murmeli schlafen.*

Архаїзми (зафіксовні перважно словником Л. Рьоріха [31], інформантами не вживаються, хоча можуть бути відомі «пасивно», корпусні посилання за останні 50 років відсутні): *j-m. am Fürtuch hängen; Ablass in Bern holen und kein Geld mitbringen; von etw. verstehen wie ein Gusti vom Geigen; j-m. ein Morgarten bereiten.*

Індивідуально–авторські новоутворення (лексикографічна фіксація відсутня, інформантам невідомі, корпусний пошук з нульовим результатом): *j-n. auf Milz und Leber prüfen; kein Weggli und kein Räppli abgeben wollen; es gehört auf den Basler Tisch.*

Для уточнення пареміологічного корпусу ми скористалися наступною анкетою опитування.

Kennen Sie das Sprichwort ? (+ ja/- nein). Wenn ja, in welcher Version ? (1 – Schweizer Deutsch, 2 – Österreichisches Deutsch, 3 – Hochdeutsch). Halten Sie das Sprichwort für schweizerisch/ österreichisch ? (+ ja/- nein). Wie oft verwenden Sie es ? (1-5)

Результати дослідження узагальнено наступним чином.

Прислів'я, що пройшли «первинну статусну верифікацію»

Фіксовані корпусами у стандартно-літературній, а лексикографічними джерелами – у літературній та діалектній версіях: *Was auf den Tisch kommt, wird gegessen; Neue Besen wischen gut; Die letzte Kuh tut das Gatter zu; Die dümmsten Bauern haben die grössten Erdäpfel.*

З них відомі і вживані інформантами: *Was auf den Tisch kommt, wird gegessen; Neue Besen wischen gut; Die dümmsten Bauern haben die grössten Erdäpfel.*

Прислів'я, що не пройшли «статусну верифікацію»

Оказіоналізми, індивідуально–авторські новоутворення: *Es ist besser ein Schädli, als ein Schaden; Tee, Kaffee und Leckerli bringen den Bürger ums Äckerli; Der Faulenz und das Lüderli sind zwei Zwillingsbrüderli; Der Dünktmich hat Gottes Sohn ans Kreuz geschlagen; Der Hetti und der Wetti sind Brüder gewesen.*

«Чисті» діалектизми, архаїзми: *Schwyzerrat kommt nach der Tat; Für den Tod ist kein Kräutli gewachsen, sonst würd' es der Doktor für sich sparen; Man vermacht ringer ein Löchli als ein Loch.*

Результати цих опитувань нами так само опубліковані [4; 5; 23].

5.2. Діатопічно-ареальна атрибутація. На цьому етапі фразеологізми, що пройшли першу стадію статусної верифікації як авсріацизми/гельветизми пропонуються інформантам-німцям і уродженцям ФРН, частково – паралельно з «аналоговими» тевтонізмами. Опитування переслідувало дві мети – визначення когнітивних преференцій мовців та можливого уточнення ареальних словникових маркувань. Теоретичним підгрунтям такої методики опитування є ідея Д.О. Добровольського про контрастивну та інтроспективну складову національно-культурної специфіки у фразеології [1]. Цілковиту рацію має Д.О. Добровольський і тоді, коли вказує на те, що вживання іноземцями фразеологізмів трактується носіями мови як самоідентифікаційна спроба долучитися до іншої лінгвокультурної спільноти і набути у чужій культурі певної «інтимності», тому може сприйматися негативно як посягання на виключну національно-культурну царину [1, с. 259]. Тому за результатами психолінгвістичних експериментів ті з ідіом, вживання яких іноземцями кваліфікується як недоречне, можна цілком обгрунтовано вважати культурно-специфічними навіть без прямої денотативної лінгвокраїнознавчої співвіднесеності. Для визначення саме когнітивних преференцій мовців-носіїв лінгвістичних варіантів ми виходили з того очевидного факту, що окрім фразеографічної фіксації фразеологічних варіантів сучасної німецької мови вирішальним фактором набуття ними статусу регіональних та національно-державних маркованих варіантів є, на нашу думку, функціонування в мовленні – усному (що підтверджують інформанти в результаті опитування) та письмовому (в літературних та газетно-публіцистичних текстах). З цією метою ми склали наступну анкету та провели опитування інформантів-німців. При цьому ми намагалися з'ясувати такі питання: чи чули вони фразеологічний вираз, чи відоме переносне значення цього виразу, чи вживали б цей вираз самі. При цьому, кількість навчально-державних та регіональних варіантів ми подали пропорційно до кількості цих самих варіантів у нашій лексикографічній вибірці: кількість австріацизмів складає у вибірці 110 (13%), отже їх кількість у анкеті – 7 (з 50), що становить ті ж самі 13 % etc. Зазначимо, що в нашому анкетному опитуванні відсутні «чисті» тевтонізми, а загальна кількість фразеологічних одиниць становить екземплярний показник 50.

Перелік запропонованих респондентам ідіом: *am längeren Ast sitzen, im Eck sein, Federn haben, einen Huscher haben, ohne Geld keine Musi, pfui gack, eine gemähte Wiese, den Anschiss haben, im gleichen Aufwisch, bachab gehen, über die Bücher gehen, Cafe complet, das Feuer im Elsass sehen, eine Frist ansetzen, das Fuder überladen, Hans was Heiri, sich in der Arsch klemmen, junge Schnaufer, nicht im Strumpf sein, eine hängen haben, der Fürstliche Rat, grüne Nummer, etw./jmd. ist jmdm. Blunzen, mit dem faden Aug[e] anschauen, sich über die Häuser hauen, mit Zimmer, Kuchl, Kabinett, einen Klamsch haben, zu etw. seinen Kren geben, etw./jmd. ist jmdm. Powidl, etw. ist zum Krenreiben, [Das/jmd./etw. ist] leinwand, [bei etw./da] gibt es keine Würstel, a) aufpassen wie ein(e) Häftlimacher(in), b) aufpassen wie ein/die Haftelmacher, a) mit freiem Auge, b) mit bloßem Auge, c) von [blossem] Auge, a) die Faust im Sack machen, b) die Faust in der Tasche ballen, a) es/dann ist Feuer am Dach, b) es/dann ist Feuer im Dach, a) Sankt-Florians-Politik, b) Sankt-Florians-Prinzip, für einmal, Verkauf über die Gasse, a) die Pappen halten, b) die Gosche halten, a jour, etw. wie seinen Hosensack kennen, sich [selber] an der Nase nehmen, neben den Schuhen sein/stehen, etw. in Verkehr setzen, a) [sich] die Sporen abverdienen, b) sich die [ersten] Sporen verdienen, a) jmdm. geht das/der Feitel in der Tasche auf, b) jmdm. geht das Messer in der Tasche auf, im Weiteren, a) Daumen mal Pi, b) Handgelenk mal Pi, blaue Zone.*

Haben Sie den Ausdruck gehört ? (+ ja/- nein). Ist Ihnen die übertragene Bedeutung des Ausdrucks bekannt ? (+ ja/- nein). Würden Sie selber den Ausdruck verwenden ? (+ ja/- nein).

Висновки. Результати експериментів дозволяють нам висунути гіпотезу про необхідність уточнення регіональних маркувань таких аналогово-синонімічних та кластерних австрійських і швейцарських ідіом як *im gleichen Aufwisch, eine Frist ansetzen, die Gosche halten, mit blossem Auge, sich die ersten Sporen abverdienen, j-m. geht das Messer in der Tasche auf, die Faust in der Tasche ballen, pfui gack, den Anschiss haben, am längeren Ast sitzen, über die Bücher gehen, eine hängen haben, für einmal, Verkauf über die Gasse, Daumen mal Pi, im Weiteren, etw. in Verkehr setzen, ohne Geld keine Musi, es/dann ist Feuer im Dach, der Fürstliche Rat, neben den Schuhen sein/stehen, Cafe komplet, etw. wie seinen Hosensack kennen, sich selber an der Nase nehmen, sich in den Arsch klemmen, zu etw. seinen Kren geben, etw. ist j-m. Powidl, die Pappen halten* (більшість респондентів-німців вперто кваліфікують їх як відомі і вживані далеко за межами гіпотетичного кластера). Цей перелік ідіом однаково кваліфікують як жителі і уродженці географічно прикордонних із Австрією та Швейцарією діалектних ареалів – Райнланд-Пфальцу та Баден-Вюртемберга, так і віддалених – Гессена, Саксонії, Саксонії-Ангальт, Північного Рейну-Вестфалії, навіть Берліна (sic!) Це дозволяє претендувати на валідність висновків. З іншого

боку, безапеляційне відкидання іншими пробандами таких ідіом як *am längeren Ast sitzen, Federn haben, im gleichen Aufwisch, bachab gehen, über die Bücher gehen, zu etw. seinen Kren geben, sich selber an der Nase nehmen, blaue Zone, die Gosche halten, etw. wie seinen Hosensack kennen, sich in den Arsch klemmen* із коментарями – «це зовсім неправильно», «це помилка» і навіть власними доповненнями як «повинно бути» (у ролі таких доповнень майже стовідсотково фігурують ідіоматичні тевтонізми – *am längeren Hebel sitzen, Federn lassen, im gleichen Aufwasch, bergab gehen, den Bach runtergehen, über die Leichen gehen, zu etw. seinen Senf geben, sich selber an der Nase fassen, sich selber an die Nasenspitze greifen, grüne Zone, die Gusche halten, etw. wie seine Westentasche kennen, sich in den Arsch treten/beißen*) спричинені не лише поширеним німецькоцентричним ставленням до мови Австрії і Швейцарії як до девіантного явища, відхилень від начебто існуючого в природі загально німецького літературного стандарту. «Політкоректне» плюрицентричне сприйняття німецької мови (хоча автором самого терміну і є німець Ульріх Аммон) ще далеко не є повсякденним фактом мовної свідомості жителів ФРН. Цілком логічно, що спонтанні коректури пропонують респонденти з вищою освітою та навіть один літературний редактор за професією, за походженням – жителі Саксонії та її столиці Дрездена. На нашу думку, це також є додатковим аргументом на користь нашої гіпотези про голістичне, цілісне сприйняття семантики ідіом німцями і навпаки – декомпозиційної її рецепції носіями недомінуючих варіантів – австрійцями та швейцарцями, для яких – sic! – навіть незначна компонентна дивергентність фразеологізму є сигналом, індикатором національно-культурної ідентифікації. Це спонукає нас до певної міри переглянути нашу вихідну інтуїтивну гіпотезу. Морфосинтаксичні відмінності у фразеології справді не є фактами національної культури – але, як свідчать результати наших опитувань, навіть відмінності у керуванні дієслів чи вживанні прийменників у компонентному складі ідіоми з когнітивної точки зору виконують сигнальну функцію розпізнавання у координатах «свій-чужий» навіть у межах однієї стандартної літературної мови.

Література:

1. Баранов А.Н., Добровольский Д.О. Аспекты теории фразеологии / А. Н. Баранов, Д. О. Добровольский. – М.: Знак (Studia philologica), 2008. – 656с.

2. Малыгин В. Т. Устойчивые словосочетания в австрийском национальном варианте современного немецкого литературного языка / В.Т. Малыгин: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04. – Л. – 1977. – 19 с.

3. Малыгин В.Т., Коканина Л.Б. Национальное своеобразие австрийской и швейцарской фразеологии в сопоставлении с собственно немецкой / В.Т. Малыгин, Л.Б. Коканина // Добровольский Д.О., Малыгин В.Т., Коканина Л.Б. Сопоставительная фразеология (на материале германских языков). – Владимир: Издательство Владимирского университета. – 1990. – С. 49-79.

4. Остапович О.Я. Когнітивні та корпусні критерії визначення статусу фразеологічних гельветизмів / О.Я. Остапович // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – N 4. – Луцьк: «Вепса». – 2007. – С. 380-385.

5. Остапович О.Я. До питання виділення національного корпусу швейцарських паремій / О.Я. Остапович // Актуальні проблеми германської філолгії. – Чернівці. – «Книги – XXI». – 2008а. – С. 207-211

6. Остапович О.Я., Варениця Е.Я. Системні відношення в національно-державному варіюванні німецької фразеології / О.Я. Остапович, Е.Я. Варениця. // Східнослов'янська філологія: Збірник наукових праць. – Випуск 16. Мовознавство. – Горлівка: Видавництво ГДПІІМ, 2009. – С. 101-108

7. Остапович О.Я., Варениця Е.Я. Про новітню концепцію тлумачного словника сучасної німецької мови «Variantenwörterbuch des Deutschen» Ульріха Аммона / О.Я. Остапович, Е.Я. Варениця. // Науковий вісник національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – Випуск 14. – Острог, 2010. – С.433-438.

8. Остапович О.Я. Кластерна організація німецького ідіоматичного тезаурусу поза межами ФРН / О.Я. Остапович // «Мова і культура». – Київ: Видавничий том Д. Бураго – Т.158. – 2012.

9. Сулим В.Т. Фразеологічна диглосія національних варіантів сучасної німецької мови / В.Т. Сулим // Іноземна філологія. – Вип.103. – 1992. – С. 61-67.

10. Сулим В.Т. Узуальна дивергентність дієслівних фразеологізмів у національних варіантах сучасної німецької мови / В.Т. Сулим: Дис... канд. філол. наук: 10.02.04. ¾ К. 1994. ¾ 202 с.

11. Сулим В.Т. Лексичні запозичення у фразеологізмах національних варіантів німецької мови / В.Т. Сулим // Ювілейний збірник на пошану професора Б. В. Максимчука: збірник наукових праць. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – С. 242-247.

12. Burger H. Helvetismen in der Phraseologie / Burger, Harald // Löffler H. (Hrsg.) Alemannische Dialektforschung. Bilanz und Perspektiven. Beiträge zur 11. Arbeitstagung allemanischer Dialektologen. – Tübingen und Basel: Francke Verlag, 1995. – S. 13-25.

13. Burger H. Zur Phraseologie des Schweizerhochdeutschen / Burger, Harald // Korhonen J. (Hrsg.) Studien zur Phraseologie des Deutschen und des Finnischen. – Bochum: Brockmeyer, 1996. – Bd. 2. – S. 461–488.

14. Burger H. Helvetismen in der Phraseologie – Vorkommen und stilistische Funktionen / Burger, Harald // Hatrmann D. (Hrsg.) «Das geht auf keine Kuhhaut». Arbeitsfelder der Phraseologie. Akten des Westfällischen Arebietskreises «Phraseologie/Parömiologie» 1996 (Bochum). – Bochum: Brockmeyer, 1998. – S. 49–80.

15. Dobrovol'skij D. Kognitive Aspekte der Idiom-Semantik: Studien zum Thesaurus deutscher Idiome / Dobrovol'skij, Dmitrij. – Tübingen: Narr, 1995. – 275 S.

16. Dobrovol'skij D. Idiome im mentalen Lexikon: Ziele und Methoden der kognitivbasierten Phraseologieforschung / Dobrovol'skij, Dmitrij. – Trier, 1997. – 288 S.

17. Ebner J. Wörter und Wendungen des österreichischen Deutsch / Ebner, Jakob // Wiesinger P. (hrsg). ¾ Das österreichische Deutsch. ¾ Wien / Köln / Graz: Böhlau Verlag. ¾ 1988. – S. 99 ¾ 189.

18. Eismann W. Zur Frage der lexikographischen Berücksichtigung von nichtbinnendeutschen Phraseologismen in deutsch–slavischen phraseologischen Wörtenbüchern / Eismann, Wolfgang // Palm C. (hrsg.) «Europhras 90». Akten der

internatioalen Tagung zur germanistischen Phraseologieforschung. Aske (Schweden), 12.–15. Juni 1990. ¾ Uupsala. ¾ 1991. – S. 43-61.

19. Ernst P. Österreichische Phraseologismen – ein Beitrag zu ihrer Erfassung und Beschreibung / Ernst, Peter // Phraseology in Motion II. Akten der Internationalen Tagung zur Phraseologie. Basel, 2004. – Phraseologie und Parömiologie. – Bd. 20. – Schneider Verlag Hohengehren. – Baltmannsweiler, 2007. – S. 303-312.

20. Földes C. Zu den österreichischen Besonderheiten der deutschen Phraseologie / Földes, Csaba // Deutsche Phraseologie in Sprachsystem und Sprachverwendung. ¾ Wien: Edition Praesens. – 1992. ¾ S. 9-24.

21. Földes C. Deutsche Phraseolgie kontrastiv. Intra-und interlinguale Zugänge / Földes, Csaba. ¾ Deutsch im Kontrast. ¾ Band 15. ¾ Heidelberg: Julius Gross Verlag, 1996. – 222 S.

22. Földes C. Gibt es eine „österreichische Phraseologie“? / Földes, Csaba // Hatrmann D. (Hrsg.) „Das geht auf keine Kuhhaut“. Arbeitsfelder der Phraseologie. Akten des Westfällischen Arebietskreises Phraseologie/Parömiologie 1996 (Bochum). – Bochum: Brockmeyer, 1998. – S.109–125.

23. Ostapovych O. Geflügelte Worte schweizerdeutscher Herkunft. Status und Gebrauch / Ostapovych, Oleg // Die XIV. UDGV-Tagung „Deutsche Sprache und Literatur im europäischen Kontext“. – Donezk, 2007. – S. 175-179.

24. Ostapowytsch O. Äquivalenz und Übersetzbarkeit landeskundlich relevanter österreichischer Redewendungen im Vergleich mit dem Ukrainischen / Ostapowytsch, Oleg // Фразеология и фразеодидактика: актуальные проблемы. Сборник научных трудов. – Выпуск 1. – Архангельск: Поморский университет, 2009. – С. 177-201.

25. Röhrich L. Allemenische Sprichwörter. Form und Funktion / Röhrich, Lutz // Europhras 88. – Collection Recherches Germanicues. – N 2. – Strasbourg, 1989. – S. 357-370.

26. Ruef H. Sprichwort und Sprache. Am Beispiel des Sprichworts im Schweizerdeutschen / Ruef, Hans. – Berlin/ New York: Walter de Gruyter, 1995 – 303 S.

27. Schmidlin R. Lexikographische Probleme bei phraseologischen Varianten / Schmidlin, Regula // Földes C., Wirrer J. (Hrsg.) Phraseologismen als Gegenstand sprach– und kulturwissenschaftlicher Forschung. Akten der europäischen Gesellschaft für Phraseologie (EUROPHRAS) und des Westfällischen Arebietskreises „Phraseologie/Parömiologie“ (Loccum 2002). – Hohengehren: Schneider Verlag, 2004. – S. 377–391.

28. Schmidlin R. Nationale Varianten standarddeutscher Phraseologismen / Schmidlin, Regula // Palm–Meister C.(hrsg.) «Europhras 2000». Akten der internatioalen Tagung zur Phraseologie. Aske (Schweden), 15.–18. Juni 2000. ¾ Tübingen: Stauffenburg Verlag, 2004. – S. 435-446.

Довідково-лексикографічна література:

29. Ammon U., Bickel H., Ebner J. u.a. Variantenwörterbuch des Deutschen / Ammon, Ulrich, Bickel, Hans, Ebner, Jakob u.a. – Berlin/New York: Walter de Gruyter, 2005. – 954 S.

30. Malygin V. T. Österreichische Redewendungen und Redensarten / Malygin, Viktor. – Wien: Österreichischer Bundeseverlag. Pädagogischer Verlag, 1996. – 176 S.

31. Röhrich L. Lexikon der sprichwörtlichen Rendensarten in 5 Bänden / Röhrich, Lutz. ¾ Freiburg / Basel / Wien: Herder¾Spektrum Verlag, 1994. ¾ 1910 S.

32. Schweizerdeutsche Sprichwörter. – Zürich: Buchdruckerei Züricher Post. – Schweizerische Bibliothek 3. – 1918. – 71 S.

ЗМІСТ

Baybuza M. I., Lipina V. I.
SPECIFIC FEATURES OF A. P. CHEKHOV'S SHORT STORIES 3
Gountchik I. O., Raffier Vincent
LES TRAITS SPÉCIFIQUES DE LA COMMUNICATION INTERCULTURELLE
DANS L'UNION EUROPÉENNE ET DANS LES PAYS VOISINS 6
Halytska O. B.
HECKEN IM DEUTSCHEN ÖKO-DISKURS 10
Khirotchynska O.
BAUDELAIRE, RIMBAUD, LAUTREMONT: «TROIS GRÂCES «DE LA POÉSIE NOUVELLE 12
Syrotyuk M. V.
MANAGING THE TECHNOLOGY CLASSROOM ACTIVITIES:
NEW TECHNOLOGICAL AND PSYCHOLOGICAL CHALLENGES
FOR A FOREIGN LANGUAGE TEACHER 15
Ushchyna V. A.
SPECIFIC FEATURES OF STANCETAKING IN THE RISK DISCOURSE SITUATION 19
Алексєєва О. А.
СТАТУС ВІЙСЬКОВОГО ТЕРМІНА ТА ЙОГО СПЕЦИФІКА 22
Андрієвська В. В.
МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ-ІДЕЇ АНТИЛЮДИНА
(на матеріалі п'єси С. Беккета «La Fin de partie») 25
Андрушенко О. Ю.
ІНФОРМАЦІЙНО-СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОКУСУ У ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКОМУ РЕЧЕННІ 28
Асриян В. Л.
ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ
В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ КУЛЬТУРЫ, ИСКУССТВ И ТУРИЗМА 31
Баб'як Ж. В., Дудар О. В.
КОГНІТИВНІ СТИЛІ ЯК ОСНОВНІ ЧИННИКИ
МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ: ПЕДАГОГІКА СПІВПРАЦІ 34
Бабій І. М.
ІМЕННИКОВА ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКА НОМІНАЦІЯ
У РОМАНІ «ПРАВДА І КРИВДА» М. СТЕЛЬМАХА 37
Байда Ю. М.
ЯВИЩЕ СИНКРЕТИЗМУ В СИСТЕМІ З'ЯСУВАЛЬНИХ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ 40
Баран В. М.
ПРОБЛЕМА АФРИКАТІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ ФОНОЛОГІЇ 43
Бегаль О. В.
ТОПІКАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІАЛОГУ ЛЮДИНИ ТА МАШИНИ 46
Бехта Т. О.
ТЕКСТ І ДИСКУРС ЯК КАТЕГОРІЇ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЬОЇ КОМУНІКАЦІЇ 51
Білецька К. В.
ПРОБЛЕМА ВІДТВОРЕННЯ АЛЮЗІЇ У ПРОЦЕСІ ПЕРЕКЛАДУ МУЛЬТФІЛЬМІВ 54
Бойчук В. М.
ІДЕНТИФІКАЦІЯ ПОНЯТТЯ «ПЕСИМІЗМ» В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВНІЙ СВІДОМОСТІ 57
Бродська О. О.
СМИСЛОВЕ НАПОВНЕННЯ КОНЦЕПТУ FRAU
ТА ЗАСОБИ ЙОГО ВИРАЖЕННЯ У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ АРТУРА ШНІЦЛЕРА 60
Ванівська О. І.
ЗАЛУЧЕННЯ ДАНИХ СОЦІОЛІНГВІСТИКИ ТА ЖАНРОЛОГІЇ
ДО СИСТЕМНОЇ І КОРПУСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ 63
Верьовкіна О. Є.
КУРСИВ ЯК МАРКЕР ПРИХОВАНИХ СМИСЛІВ В ОПОВІДАННЯХ Р. ДАЛА 66
Володіна Т. С., Радзіон В. М.
СЛОВОСКЛАДАННЯ ІМЕННИКІВ У НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ 70
Волошиновська І. А.
ЗІСТАВЛЕННЯ РАНГОВО-ЧАСТОТНОГО РОЗПОДІЛУ СЛІВ
В АНГЛО-, НІМЕЦЬКО- ТА УКРАЇНОМОВНИХ НАУКОВИХ І ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ 74
Гайволя О. Л.
СТРУКТУРА АНГЛІЙСЬКОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ 77
Гальчук О. В.
РЕЦЕПЦІЯ ТРАДИЦІЙ СОФОКЛА В ПОЕЗІЇ ЗРІЛОГО НЕОРОМАНТИЗМУ
(на матеріалі лірики Євгена Плужника) 80
Гардецька Р. П.
АНАЛІЗ РІВНЯ ПРОДУКТИВНОСТІ СУФІКСАЛЬНИХ
ЗМЕНШУВАЛЬНИХ У РОМАНСЬКИХ МОВАХ 83

Герцовська Н. О., Беца К. А.
АНГЛІЙСЬКИЙ МОВЛЕННЄВИЙ ЕТИКЕТ: КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ 85
Голтвяниця Н. Ю.
ТЕРМІНИ З ПРЕФІКСАМИ З СЕМОЮ ПОРІВНЯННЯ ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД 87
Гончарук Р. А.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ УТВОРЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ
З ТОПОНІМІЧНИМ КОМПОНЕНТОМ (на матеріалі німецької мови) 90
Гуз О. П.
ПОНЯТТЯ ІНВЕКТИВИ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ
(на матеріалі французького масмедійного політичного дискурсу) 94
Гурмак Ю. М.
МОВНО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРИФРАЗУ ТА ЙОГО ВЖИВАННЯ
У ФРАНЦУЗЬКОМУ ПРЕЦІОЗНОМУ МОВЛЕННІ XVII СТ. 98
Давидова О. П., Хадирова Е.
ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФЕШН-ТЕКСТІВ 102
Двуличанська О. А.
ХИМЕРНА ПРОЗА ЯК ОРГАНІЧНА ФОРМА МИСЛЕННЯ В. ЯВОРІВСЬКОГО 104
Дудок Р. І.
ФЕНОМЕН ПОЛІСМИСЛОВОСТІ У ПРОЦЕСАХ ТЕРМІНОТВОРЕННЯ 106
Жук В. А.
СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ З ІНФІНІТИВОМ У ДІАХРОНІЇ 109
Звягина В. Ф., Соколовская Н. В., Мозговая Е. Я.
КОММУНИКАТИВНЫЕ ПОТРЕБНОСТИ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ-МЕДИКОВ
ПРИ КОММУНИКАТИВНО-НАПРАВЛЕННОМ ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ 111
Зуб'як О. Я.
ТЛУМАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «ТЕКСТ» У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ 114
Ібрагімова С. В.
ЗАГАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ НАУКОВОГО ДИСКУРСУ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ
СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ МОВИ У ПІДГОТОВЦІ ПЕРЕКЛАДАЧІВ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ 116
Іліх М. В.
ІВАН ФРАНКО ЯК ПЕРЕКЛАДАЧ П. Б. ШЕЛЛІ:
ОБРАЗНА СИСТЕМА ОРИГІНАЛУ ТА ПЕРЕКЛАДУ 120
Калініченко М. М.
РЕЦЕПЦІЇ ПОПУЛЯРНОЇ СЕНСАЦІЙНОЇ ЛІТЕРАТУРИ
У ТВОРЧОСТІ МИТЦІВ АМЕРИКАНСЬКОГО РЕНЕСАНСУ 124
Камишнікова Я. С.
ПОЭТИЧЕСКИЙ ПЕРЕВОД В СВЕТЕ ТЕОРИИ КОГНИТИВНОГО ДИССОНАНСА
(на материале переводов стихотворения Р. Киплинга «If») 127
Капуш А. В.
АКТУАЛЬНА СОЦІОКУЛЬТУРНА ЛЕКСИКА ТА ЇЇ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ
ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ (на прикладі німецької мови) 132
Кицак Г. В.
КОМПОЗИЦІЯ НІМЕЦЬКИХ ДИСЕРТАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В ПОЛІТЕКТУАЛЬНОМУ АСПЕКТІ 134
Кінаш Л. Я.
СЕМАНТИЧНІ ГРУПИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ КОЛІРНИМ КОМПОНЕНТОМ 136
Ковалёва К. Л.
ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТЬ И АСПЕКТЫ ЕЕ ИЗУЧЕНИЯ 140
Коваль О. П.
ТЕОРІЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ПОЛЯ: МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ
(на матеріалі термінів тенісу) 144
Ковальчук О. С., Романчук Д. Л.
РОЗВИТОК ІНШОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ЛЕКСИЦІ 149
Козак Т. Б.
BEDEUTUNG DER MODALVERBEN IN DER DEUTSCHEN SPRACHE
UND SCHWIERIGKEITEN BEI IHRER ÜBERSETZUNG 152
Корпан Л. С.
«ІНТЕНСИВНИЙ КОМПОНЕНТ ЯК ПОКАЗНИК
ЕКСПРЕСИВНОСТІ МЕТАФОРИЧНОЇ ПРЕДИКАТИВНОЇ СИНТАГМИ 154
Костін Я. А.
СПОСОБИ ТА ПРИЙОМИ ПЕРЕКЛАДУ РІЗНИХ ГРУП АНГЛОМОВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ 157
Коцюба О. П.
ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ
АВСТРІЙСЬКИХ ПЕРСОНАЖІВ У ПРОЗІ ЙОЗЕФА РОТА 160
Кошіль Н. Є., Рибіна Н. В.
ГАННА ЧЕРІНЬ – ПЕРЕКЛАДАЧ ТА ІНТЕРПРЕТАТОР АМЕРИКАНСЬКОГО ПОЕТА КАРЛА СЕНДБЕРГА 164
Кощій О. М.
НЕОЛАТИНІСТИКА В УКРАЇНІ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ 168

Лещук Ю. В.
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРАФІЧНИХ ЕЛЕМЕНТІВ
У ВІРШОВАНИХ ТЕКСТАХ ПАУЛЯ ЦЕЛАНА 171
Лук'янець М. Г.
ОСОБЛИВОСТІ РЕСПОНСИВНИХ РЕПЛІК АДРЕСАТА У ДІАЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ 174
Лутай Н. В., Бесараб Т. П.
МЕТОД CASE STUDY У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ 177
Любімова О. В.
СТРОФІКА І РИМУВАННЯ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ
ВОЛОДИМИРА САМІЙЛЕНКА 80-Х РОКІВ ХІХ СТОЛІТТЯ 180
Мазяр О. В.
ЕТНООБРАЗ ФРАНЦІЇ В ЕПІСТОЛЯРНІЙ ТА КРИТИЧНІЙ СПАДЩИНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ 185
Макар І. С.
РИТМІЧНІСТЬ ПРОЗИ ЛОНГА 188
Максименко Ю. В.
ТАКТИКИ ТА СТРАТЕГІЇ ВИРАЖЕННЯ ІНТЕРЕСУ
(на матеріалі сучасного англомовного художнього дискурсу) 193
Мартинюк О. М.
ВИРАЖЕННЯ ПЕРСОНАЛІЗАЦІЇ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (на матеріалі французької мови) 197
Мацкевич А. Р.
СТИЛЕТВІРНІ ОЗНАКИ УКРАЇНСЬКОГО Й АРАБСЬКОГО ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ТЕКСТУ 200
Метелюк І. В., Войцішук Ж. В.
ДЖЕРЕЛА ПОХОДЖЕННЯ ПРИСЛІВ'ЇВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ 203
Миронова Т. Ю.
АВТОРСЬКІ ПАРАМЕТРИ ВІДНОСНО ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ В ОДНОМУ ІЗ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТІВ
(ДОСВІД КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНОГО АНАЛІЗУ АНГЛІЙСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ
ОПОВІДАННЯ К. Г. ПАУСТОВСЬКОГО «ЗОЛОТИЙ ЛИН») 206
Михальчук Н. О.
ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ РОЗУМІННЯ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ ФІЛІПА МОРЕНА ФРЕНО 210
Мицан Д. М.
ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТАМИ КОЛЬОРАМИ
У СКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ, РОСІЙСЬКОЇ ТА ПОЛЬСЬКОЇ МОВ 215
Морська Л. І.
МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДИКИ «PEER TEACHING» У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ 217
Мусієнко Ю. А.
ПЕРЦЕПТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛІНГВОКОГНІТИВНОЇ СТРУКТУРИ
ОЗВУЧЕНИХ АНГЛІЙСЬКИХ ПРИТЧ 221
Наумук О. В.
АДРЕСОВАНІСТЬ ПОРАД У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ 225
Негрич Н. Д.
СТАНОВЛЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ ЗА РУБЕЖЕМ 228
Образцова О. М.
СЕМАНТИЧНИЙ ЧИННИК ЛІНІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИСЛОВЛЕННЯ 231
Павленко В. В.
ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МАТЕРІАЛІВ БРИТАНСЬКИХ ГАЗЕТ
(THE SUN, THE DAILY MAIL, THE TIMES) 235
Палій В. П.
СЕМАНТИЧНІ ТА ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНВЕКТИВ
У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ 237
Римар Є. Ф.
КОНЦЕПТ «SAVAŞ» ЯК СКЛАДНЕ СЕГМЕНТНЕ УТВОРЕННЯ 240
Сахнюк О. С.
МОВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ БОЛЬОВИХ ВІДЧУТТІВ
(на матеріалі німецькомовних повідомлень інтернет-форумів здоров'я) 243
Семашко Т. Ф.
ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИЧНОГО РОЗШИРЕННЯ НАЗВ КОЛЬОРУ У ТЕКСТАХ ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА 246
Серебрякова В. В.
СПЕЦИФІКА ТОПОНІМІЧНОГО ПРОСТОРУ САГИ С.МЕЙЕР «СУТІНКИ» 249
Сіліванова І. М.
ЛІНГВОКУЛЬТУРНА МАРКОВАНІСТЬ ФРАЗЕОЛОГІЧНИЙ ОДИНИЦЬ
НА ПОЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПОДАРУНОК» У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ 251
Скрябина Т. А., Туревич Н. Г., Сидоренко Т. А., Харламова А. В.
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКАЯ ГРУППА ГЛАГОЛОВ НАПРАВЛЕНИЯ ДВИЖЕНИЯ
В ОБУЧЕНИИ СТУДЕНТОВ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ 254
Скуртул Г. С.
СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ПРОЗА ПРО ЕМІГРАЦІЮ: КОНЦЕПТОСФЕРА 257

Сокаль Г. І.
ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ КОНЦЕПТУ КРАСА ЛЮДИНИ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ 260
Сошко О. Г.
МЕТОНІМІЧНІ МОДЕЛІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ РИС ЛЮДИНИ (на матеріалі української, німецької та англійської мов) 264
Стрельченко Л. В.
МОДЕРНІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ 268
Сторчак О. Г.
СТРУКТУРА ЛІНГВОКОГНІТИВНОГО І ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО КОНЦЕПТУ 271
Сушко З. С.
ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ВЛАСНИХ НАЗВ ЮРІЄМ ЛІСНЯКОМ НА ОСНОВІ РОМАНУ Ч.ДІККЕНСА «ВАЖКІ ЧАСИ» 274
Терещенко Т. В.
НАЙМЕНУВАННЯ ЖІНОК ЗА ФАХОМ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ ЯК ОБ'ЄКТ ФЕМІНІСТИЧНОЇ МОВНОЇ КРИТИКИ 277
Тимейчук І. М.
СПІВВІДНОШЕННЯ «ВЕЛИКОГО ІНШОГО» ТА «МАЛОГО ІНШОГО» У РОМАНІ-ДИСТОПІЇ М. ЕТВУД «ОРИКС І КРЕЙК» 280
Тимчук О. Т., Удяк Г. І.
ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ КОМУНІКАТИВНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ 284
Трач Н. С.
ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ДРАМАТИЗАЦІЇ У ВИКЛАДАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ (на прикладі комунікативної теми «Подорожі») 287
Турчин В. В., Турчин М. М.
ЛІНГВІСТИЧНІ МАРКЕРИ ВІДБОРУ ІНФОРМАЦІЇ В НІМЕЦЬКИХ ГІПЕРТЕКСТАХ ІНТЕРНЕТ-НОВИН 292
Федорів М. Л.
ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ ДОМІНАНТИ У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ Р. АНДРІЯШИКА: ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ 296
Федорів Я. Р.
СПЕЦИФІКА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОСОДИЧНИХ ПАРАМЕТРІВ РИТОРИЧНОГО ВПЛИВУ В ГЛОБАЛІЗОВАНИХ УМОВАХ МОВЛЕННЄВОЇ ВЗАЄМОДІЇ 300
Фока М. В.
ДЕКОДУВАННЯ Й АНАЛІЗ ЛІТЕРАТУРНИХ СИНТЕТИЧНИХ ОБРАЗІВ ЯК ШЛЯХ ДО АДЕКВАТНОГО ПЕРЕКЛАДУ 306
Харкавців І. Р., Петриця Л. І.
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ФОНЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ 310
Чорна М. М.
ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ТУРИЗМУ 313
Чумак Н. А.
ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПРАГМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЕТНОРЕАЛІЙ-ГАЛЛІЦИЗМІВ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ 317
Шавловська Т. С.
СОЦІАЛЬНІ ТА ОСОБИСТІСНІ АСПЕКТИ ЕМОТИВНОСТІ СУЧАСНОГО НІМЕЦЬКОГО МОЛОДІЖНОГО ЛЕКСИКОНУ 319
Шевченко О. В.
ВИКЛАДАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ, РЕАЛЬНІСТЬ ЯКУ ПОТРІБНО ДОСЛІДИТИ 323
Щерба О. В., Желіско В. Ю.
ІНТЕНСИВНИЙ МЕТОД ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ? 326
Остапович О. Я., Варениця Е. Я.
КОГНІТИВНІ ПРЕФЕРЕНЦІЇ МОВЦІВ-НОСІЇВ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНИХ ВАРІАНТІВ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ У ЦАРИНІ ФРАЗЕОЛОГІЇ. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІ ПІДХОДИ 329

Збірник наукових праць

Наукові записки
Серія «Філологічна»

Випуск 37

Головний редактор *Пасічник І. Д.*

Відповідальний за випуск *Ковальчук І. В.*

Укладачі *Ковальчук І. В., Коцюк Л. М., Новоселецька С. В.*

Технічний редактор *Свинарчук Р. В.*

Комп'ютерна верстка *Крушинської Н. О.*

Художнє оформлення обкладинки *Олексійчук К. О.*

За достовірність наведених фактичних даних, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей відповідають автори.

Підписано до друку 3. 06. 2013. Формат 42х30/4.
Папір офсетний. Друк цифровий.
Гарнітура «TimesNewRoman»
Наклад 100 прим.

Оригінал-макет виготовлено у видавництві Національного університету «Острозька академія»
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво про державну реєстрацію
РВ №1 від 8 серпня 2000 року.